اللّٰهُ

Allah'ın Güzel İsimleri

Esmâü'l-Hüsnâ

PROF. DR. RAMAZAN ALTINTAŞ

NASİHAT
YAYINLARI

Allah'ın Güzel İsimleri

Esmâü'l-Hüsnâ

Nasihat
Yayınları

Allah'ın Güzel İsimleri
Esmâü'l-Hüsnâ

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

1. Baskı

ISBN: 978-9944-774-41-3

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı
Visan İktisadi İşletmesi
Zaviye Mahallesi
Hacı Hulûsi Efendi Cad. No: 71 (44700)
Darende / MALATYA
Tel : 0422 615 15 00 - 615 28 95
Faks : 0422 615 28 79
www.hulusiefendivakfi.org.tr
www.nasihatyayinlari.com

Grafik Tasarım ve Mizanpaj
Grafitürk Medya Ltd. Şti.
www.grafiturkmedya.com.tr
Tel: 0312 287 86 66 - 0506 876 17 17

Her Hakkı Mahfuzdur
Yayın No: 46 - Haziran-2016

Allah'ın Güzel İsimleri

Esmâü'l-Hüsnâ

PROF. DR. RAMAZAN ALTINTAŞ

NASİHAT YAYINLARI

Haziran 2016

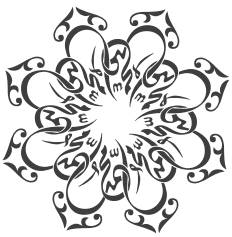

İÇİNDEKİLER

Önsöz 11
1. Allah Celle Celâluh 15
2. Er- Rahmân 19
3. Er-Rahîm 23
4. El-Melik 27
5. El-Kuddûs 31
6. Es-Selâm 36
7.El-Mü'min 39
8. El-Müheymin 43
9. El-Azîz 49
10. El-Cebbâr 55
11. El-Mütekebbir 59
12. El-Hâlık 63
13. El-Bâri 67
14. El-Musavvir 71
15. El-Gaffâr 75
16. El-Kahhâr 79
17. El-Vehhâb 85
18. Er-Rezzâk 89
19. El-Fettâh 95
20. El-Alîm 99
21. El-Kâbız 105
22. El-Bâsıt 111
23. El-Hâfıd 115
24. Er-Râfi' 119
25. El-Muizz 123
26. El-Müzil 127
27. Es-Semî' 131
28. El-Basîr 135

29. El-Hakem 139
30. El-Adl 143
31. El-Latîf 147
32. El-Habîr 153
33. El-Halîm 157
34. El-Azîm 161
35. El-Ğafûr 167
36. Eş-Şekûr 171
37. El-Aliyy 175
38. El-Kebîr 179
39. El-Hâfız 183
40. El-Mukît 187
41. El-Hasîb 193
42. El-Celîl 197
43. El-Kerim 201
44. Er-Rakîb 207
45. El-Mucîb 211
46. El-Vâsi' 215
47. Hakîm 219
48. El-Vedûd 223
49. El-Mecîd 227
50. El-Bâis 231
51. Eş-Şehit 235
52. El-Hakk 239
53. El-Vekîl 243
54. El-Kavî 247
55. El-Metîn 253
56. El-Velî 257
57. El-Hamîd 261
58. El-Muhsî 265
59. El- Mübdi 269
60. El-Muîd 273
61. El-Muhyî 277
62. El-Mümît 281
63. El-Hayy 285
64. El-Kayyûm 289

65. El-Vâcid....293
66. El-Mâcid....297
67. El-Ehad....301
68. Es-Samed....307
69. El-Kâdir....311
70. El-Muktedir....315
71. El- Mukaddim....319
72. El-Muahhir....323
73. El-Evvel....327
74. El-Âhir....321
75. Ez-Zâhir....335
76. El-Bâtın....339
77. El-Vâlî....343
78. El-Müteâlî....347
79. El-Berr....351
80. Et-Tevvâb....355
81. El-Müntakim....359
82. El-Afüvv....365
83. Er-Raûf....371
84. Mâlikü'l-Mülk....375
85. Zü'l-Celâli Ve'l-İkrâm....379
86. El-Muksit....383
87. El-Câmî....387
88. El-Ğanî....391
89. El-Muğnî....397
90. El-Mâni'....401
91. Ed-Dâr....405
92. En-Nâfi'....409
93. En-Nûr....413
94. El-Hâdî....417
95. El-Bedî....421
96. El-Bâkî....425
97. El-Vâris....429
98. Er-Reşid....433
99. Es-Sabûr....439
El-Mevlâ....443

El-Cemâl....447
Er-Rabb....451
İlâh....455
Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî'de El-Esmâü'l-Hüsnâ....461
Bibliyoğrafya....474
Dipnotlar....477

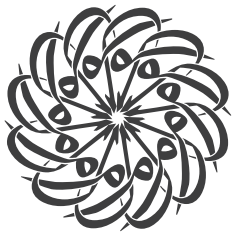

İTHAF

Bu eseri benim yetişmemde maddî ve manevî büyük emeği geçen merhum Babam Hasan Altıntaş'ın Aziz hatırasına ithaf ediyorum.

بسم الله الرحمن الرحيم
إنه من سليمان وإنه

BİYOGRAFİ

PROF. DR. RAMAZAN ALTINTAŞ

Konya'nın Kadınhanı ilçesinde doğdu. İlköğrenimini burada tamamladı.Hafızlığını Kadınhanı Kur'an Kursu'nda tamamladıktan sonra, 1981 yılında Konya İmam-Hatip Lisesi'ni; 1984 yılında ise Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli hocalardan Arapça ve İslâmi ilimler alanında özel dersler aldı. 1981–1995 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde çeşitli görevlerde bulundu. Yüksek Lisans'ını Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Nübüvvet Öncesi Câhiliye Toplumunun İtikadi Yapısı" adlı tez çalışması ile yaptı. (1990).

Doktora'sını, "Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet" adlı teziyle aynı üniversitede tamamladı. (1994). 1995 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı'na Yardımcı Doçent olarak atandı. 1998 yılında Doçent oldu. 2004 yılında Profesör oldu. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcılığı (2003-2006) ve Temel İslâm Bilimleri Bölüm Başkanlığı (2004-2005) ve Temel İslâm Bilimleri Bölümü Kelam Anabilim Dalı Başkanlığı gibi idari görevlerde bulundu. 17 Temmuz 2009 tarihinde Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçti.

ÖSYM'de Doçentlik Sınavı Komisyon Üyeliği yaptı. 26.05.2011-05.10.2015 tarihlerinde DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği yaptı. Halen Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı olan Prof. Dr. Ramazan Altıntaş, evli ve üç çocuk babasıdır. Fransızca ve Arapça bilmektedir.

Yayınlanmış Kitapları:

1. İslâm Düşüncesinde İşlevsel Akıl, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, 463 sayfa.
2. İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, 328 sayfa.
3. Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, 408 sayfa.
4. Bütün Yönleriyle Câhiliyye, Pınar Yayınları, İstanbul, 2007, 224 sayfa.
5. İslâm İnsanı, Suffe Yayınları, İstanbul, 1997, 112 sayfa.
6. Din ve Sekülerleşme, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005, 200 sayfa.
7. Mevlânâ'da Gönül Kelamı, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007, 147 sayfa.
8. İslâm İnanç Esasları, (Komisyon), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010, 182 sayfa.
9. Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslâm 1), Komisyon, MEB, Ankara, 2012, 150 sayfa.
10. İslâmiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü, (Komisyon), Ankara, 2013, Cilt: I-II.
11. Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik, (Komisyon), Ankara: DİB Yayınları, 2006.
12. Yeni Anayasa'da Din ve Vicdan Hürriyeti, (Komisyon), Ankara, Diyanet-Sen Yayınları, 2012.
13. Esmâü'l-Hüsnâ, Ankara, Nasihat Yayınları, 2016.

ÖNSÖZ

Hamd, en güzel isimler kendisine ait olan âlemlerin Rabb'i Yüce Allah'ımıza olsun. Salât ü selâm, bu isimlere uygun hayat ölçülerini söz, takrir ve fiilleriyle bize yaşayarak gösteren âlemlerin Efendisi Hz. Muhammed Mustafa'nın, âl ve ashâbının üzerine olsun.

İnsanın yaratılış gayesi, bir olan Allahu Teâlâ'ya kulluk etmek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaktır. Nitekim bir âyette, bu yaratılış gayesi şöyle belirtilir: *"Ben insanları ve cinleri, ancak bana kulluk etsinler/beni tanısınlar diye yarattım."*[1] İman, yaratanı bilmedikçe gerçekleşmez. Kulun istikâmetine delâlet eden şeyleri bilmesi, kendini bilmesine bağlıdır. Kendini bilen Rabb'ini bilir. İnsan Rabb'ini bildikçe, O'na olan haşyeti; marifetullah nispetinde, Rabb'ine olan sevgisi ve saygısı artar. Bu mânâda: *"Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar."*[2] âyeti, bu saygıya işaret eder.

Allahu Teâlâ'yı bilmenin birçok yolu vardır. Bu yollardan birisi de Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde geçen O'nun isimlerini bilmektir. Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette O'nun isimlerinden bahsedilmiştir: *"En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle duâ edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın."*[3]; *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. En güzel isimler O'nundur."*[4]; *"O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbîh eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."*[5] Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bir rivâyette, Allahu Teâlâ'nın isimlerinin sayısı hakkında şöyle buyrulur: *"Allah'ın doksan dokuz -yüzden bir eksik- ismi vardır. Bunları tek tek sayan kimse Cennet'e girer."*[6] Bu güzel isimlerin başında ism-i a'zam olan Allah lafza-i celâli yer alır; hem ulûhiyete, hem de isim ve sıfatların tümüne delâlet eder. Bunun için; Allah, er-Raûf'un, el-Kerim'in isimlerindendir denmez, aksine, "er-Raûf, el-Kerim", Allah'ın isimlerindendir, denilir.

Hadis kaynaklarında geçen esmâ rivâyetinde Allah'ın güzel isimlerinin doksan dokuz olarak belirtilmesi, çokluktan kinâye olup, bu isimleri doksan dokuzla sınırlandırmak doğru değildir. Bu isimlerin sayısının üç yüzden fazla olduğu bilinmektedir. Burada sayının kendisine takılıp kalmamak, bu güzel isimleri ezberleyip içten gelerek zikretmek, mânâlarını kavrayıp ilâhî ahlâkla ahlâklanmak ve Allah'a bu isimlerle duâ etmek gerekir. Nitekim Allahu Teâlâ bu isimlerin her birisiyle kendisine duâ edileceğini şöyle buyurmuştur: *"De ki: '(Rabb'inizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihâyet en güzel isimler O'nundur."*[7] Bu âyetten anladığımız kadarıyla, Yüce Rabb'imize bu isimlerin her birisiyle duâ edebiliriz. "Allah'ım! Sen Gafursun, benim bütün günahlarımı bağışla!..", "Ya Rezzâk, bana helâlinden bol rızık ver!.." "Ya Rabbi! Sen eş-Şâfiîsin! Benim hastalıklarıma şifâ ver!" misallerinde olduğu gibi, esmâ-i hüsnâdan bir isimle duâ edebiliriz. Ayrıca bu isimler, güzel ahlâk sahibi olmada da bize yol gösterir. Meselâ, Allahu Teâlâ'nın en güzel isimlerinden birisi çok affeden, çok bağışlayan anlamına gelen el-Afüvvü'dür. Bu bağlamda, Yüce Allah kullarını affedicidir. Eğer bizler de kardeşlerimizin bize karşı hoş olmayan davranışlarını affedici olursak, bu güzel isimle ahlâklanmış oluruz. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Kısaca, bu isimlerin mânâları, mü'minin kalbinde ve davranışlarında tesirini gösterdiği zaman, hedefine ulaşmış olacaktır.

Allahu Teâlâ'nın en güzel isimleri olan bu isimler, Somuncu Baba dergisinde yayınlandı. Okuyucularımız tarafından büyük bir teveccühle karşılandı. Her defasında, fedakâr okuyucularımızın esmâ ile ilgili yazılardan çok istifade ettiklerini ve müstakil bir kitap olarak basılması konusunda bizi teşvik ettiklerini gördüm. Nasihat Yayınları da "esmâ-i hüsnâ" ile ilgili mevcut çalışmamızı kitap projesine dönüştüreceğini belirtince böyle bir eser ile huzurlarınıza çıkmış olduk. Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı H. Hamidettin Ateş Efendi başta olmak üzere Nasihat Yayınları mensuplarına, kitabın dizgi ve basımında emeği geçen herkese içten teşekkürlerimi iletiyorum.

Cenâb-ı Hak bu güzel isimlerden istifade etmeyi hepimize nasip eylesin!..

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
Konya-2016

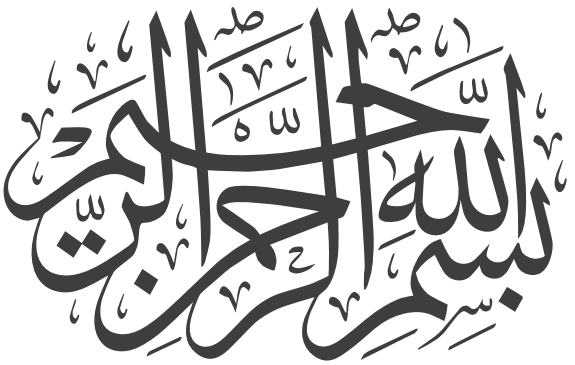

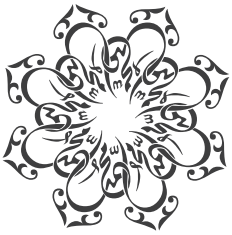

ALLAH CELLE CELÂLUH

İslâm itikadında Allah kavramı, hem lafız hem de mânâ olarak sadece ve sadece Yüce Yaratıcı'nın adına tahsis edilmiştir. İsmin Yüce Allah'a mahsus oluşundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: *"Hiç sen, O'nun adıyla anılan birini bilir misin?"*[8] Arapçada "ilâh" lafzı, her tür mâbûd için kullanılan bir isimken, özel bir isim olan Allah lafzı ise, bütün güzel isimlerin (esmâ-i hüsnâ) anlamlarını kendisinde toplamış Gerçek İlâh'a delâlet eden özel bir isim olup, doksan dokuz ismin en büyüğüdür. Çünkü O, ulûhiyet sıfatlarını kendisinde toplayan İlâhî Zât'ın ta kendisidir. Bu sıfat ve güzel isimlerin hiçbiri O'ndan hâriçte kalamaz. Allah lafzının dışındaki diğer isimlerin her biri ayrı ayrı bir mânâya işaret eder. Meselâ, Yüce Allah'ın Alîm ismi, yalnız ilme; Kadîr ismi yalnız kudrete delâlet ederken, Allah ismi belli mânâya tahsîs edilmez; sadece Zât'ına has isimdir.

Bir de Allah ismi, isimlerin en özelidir. Ne mecaz ve ne de hakîkat olarak Allah'tan başkası için kullanılamaz. Oysa diğer isimlerin bazıları, başkaları için de isim olarak verilebilir. Meselâ, Kadîr, Âlim, Rahîm gibi... İşte bu iki sebepten dolayı Allah ismi, doksan dokuz ismin en büyüğüdür.[9]

İnsan, Allah isminin dışındaki isimlerin mânâsıyla muttasıf olduğundan dolayı, o isimler insana verilebilir. Merhametli kişiye "Rahîm', bilgili kişiye "Alîm', mülayim kişiye "Halîm', sabırlı kişiye "Sabûr', adaletli kişiye "Âdil', cömert kişiye "Kerim' isminin verilmesi buna en güzel örnektir.[10] Ama "Hallâk", "Rezzâk" gibi sadece Allâh'a mahsus fiilleri ifade eden isimler insan ismi olarak tek başına kullanılamaz; ancak başına 'kul' manasına gelen "Abd" kelimesi getirilmek sûretiyle, "Abdürrezzâk" şeklinde kullanılır.

Ulûhiyet Düşüncesi, Bir Sıfat Düşüncesidir

Ulûhiyet düşüncesi, bir sıfat ve vasıf düşüncesidir. İşte Yüce Allah'ı tanımanın yollarından birisi, O'nun isim ve sıfatlarını tanımaktan geçer. Bu bağlamda Allah tasvîrî olarak değil, tavsîfî olarak bilinir. Tavsîf, O'nu vasıflandırmaktır. Allah'ın zâtını beş duyu yoluyla idrak etmemiz mümkün olmadığı için Zât-ı İlâhî'nin mâhiyeti üzerinde düşünmemiz de doğru değildir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Yaratılmışlar hakkında düşününüz, fakat Yaratan hakkında fikir yürütmeyiniz. Çünkü O'nun mâhiyetini kavrayamazsınız."*[11]

Şu âyetlerde de bu husus açıkça dile getirilir:

"Gözler onu idrâk edemez, ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."[12]

"O, Evvel ve Âhir (ilk ve son)dur. Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir."[13]

O hâlde insana düşen, Allah'ın zâtı üzerinde değil, sıfat, isim ve fiilleri üzerinde akıl yürütmektir. Biz ancak sınırlı bilgimizle olgusal alandan hareketle duyu ötesinin bilgisini kavrayabiliriz.

Öte yandan, Allah lafzının "elihe'den türediği düşünülürse, bunun anlamı, her varlığın O'na yönelmesi demek olur. Bu, cansız varlıklar ve hayvanlarda olduğu gibi ya sadece teshir/zorunlu olarak boyun eğme ile olmaktadır ya da inanan insanlarda olduğu gibi, hem teshir hem de gönüllü bir irade ile beraber olmaktadır. Bu açıdan bazı Allah dostları; "Allah (c.c.) bütün varlıkların sevgilisidir.' demişlerdir. Bu sözün doğruluğunu Yüce Allah'ın şu buyruğu desteklemektedir:

"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbîh ederler. Her şey O'nu hamd ile tesbîh eder. Ancak, siz onların tesbîhlerini anlamazsınız. O, Halîm'dir (hemen cezâlandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır."[14]

Yukarıdaki bu âyette, bütün bir varlığın kendisine özgü zikir hâlinde olduğuna işaret edilmiştir. Ünlü Yunan filozofu Eflatun, "(mecâzî anlamda) Tanrısal kulaklara sahip olanlar kâinatın zikrini duyabilir ve ona eşlik edebilirler." demektedir.

"Allah" lafzı özel bir isim olduğu için sonuna 'lar' eki getirilip çoğul yapılamayacağı gibi, "İlâh" kelimesinde de asıl olan sonuna 'lar' eki getirilerek çoğul yapılmamasıdır. Çünkü Allah'tan başka gerçek mâbûd yoktur. Fakat Câhiliye Arapları kendi eski inanç sistemlerinde pek çok mâbûda yer verdiklerinden onu da çoğul yapmışlar ve ilâhlar demişlerdir. Bundan dolayı Kur'ân'da şöyle buyrulur: *"Yoksa bizim dışımızda onları koruyacak ilâhları mı var? O ilâh edindikleri nesneler kendilerine bile yardım edemezler. Zaten onlar bizden de yardım görmezler."*[15] Bir başka âyette de "ilâh" sözcüğü şu şekilde geçer: *"Fir'avun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: 'Sen (sihirbazları cezâlandıracaksın da) Mûsâ'yı ve kavmini, bu ülkede fesat çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye bırakacak mısın?' Fir'avun, 'Biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz onların üzerinde ezici bir güce sahibiz?' dedi."*[16] Görüldüğü gibi, 'İlâh' ismi, Allah'tan başka varlıklar için de kullanılmıştır.[17]

Her Müslüman'ın, en güzel isimlerin tâcı olan "Allah" lafzından alacağı birçok hisse vardır. Bunun başında, ulûhiyet, rubûbiyet ve ubûdiyette tevhîd gelir. Kul, fikir ve gönül dünyasını saf Allah sevgisi ve bağlılığıyla doldurmalıdır. Bütün himmet, çaba ve sa'y u gayretini bu yolda harcamalıdır. Maksûdu, mâbûdu sadece ve sadece Allah olmalıdır. Bu inancını da hayatının bütün alanlarına yansıtmalıdır. Çünkü Allah dışındaki bütün varlık alanı izâfîdir. Şair Lebîd'in dediği gibi; "Allah'tan başka her şey bâtıldır." Dili ile Allah'ı haykıran bir zâkir, tesirini kalbinin derinliklerine indirmeli ve sosyal hayatının tüm alanlarında O'na hayatiyet kazandırmalıdır. Ne mutlu, her daim Yüce Allah'la birlikte olanlara!..

ER- RAHMÂN

"KORUYUCULUĞU BÜTÜN YARATILMIŞLARI KAPSAYAN, ŞEFKAT VE MERHAMET EDEN, ACIYAN"

"Merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak" mânâsına gelen rahmet kökünden türeyen Rahmân sözcüğü; "esirgeyen, bağışlayan, rahmet, lütuf ve koruyuculuğu bütün yaratılmışları kapsayan, şefkat ve merhamet eden, acıyan" demektir. Rahmân ismi Kur'ân-ı Kerim'de elliden fazla yerde tek başına geçer. Bu da bu ismin önemine işarettir. Âdeta Cenâb-ı Hakk'ın bu güzel ismi, O'nun Allah lafzından sonra ikinci ismi gibidir. Allahu Teâlâ'nın *"De ki: 'İster Allah deyin, ister Rahmân! Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'nundur."*[18] buyurması buna delâlet eder. O'nun er-Rahmân ismi, Tevbe Sûresi dışındaki bütün sûrelerin başında yer alır. Gündelik hayatımızda bir işe başlarken çektiğimiz besmelede önce Allah isminin, sonra da Rahmân isminin zikredilmesi bu ismin önemi ve değeri hakkında önemli bir fikir verir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah'ın Zât isminden sonra Rahmân isminin gelmesi bu fikri daha da desteklemektedir: *"İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, Rahman'dır, Rahîm'dir."*[19]

Rahmân, Yüce Allah'ın Zât'ı ile kâim olduğu fiili sıfatlardandır. Bu isim ve sıfatla bütün bir mahlûkata iyilikler ulaştırılır, kötülükler ise, uzaklaştırılır.

Rahmân Sıfatı Sadece Allah'a Mahsustur

Rahmân sıfatı, özel olup sadece Allah için kullanılır, başkası için değil. Zira Rahmân, rahmeti her şeyi kuşatan demektir. Bu bağlamda, Yüce Allah (c.c.) dünyanın rahmanıdır. Çünkü dünyada lütfu umumi manada Rahman isminin bir gereği olarak mü'minlere, kâfirlere, tüm yaratıklara şâmildir. Bu âlemde hiçbir varlık olmasın ki, onları O'nun rahmeti kapsam alanına almasın. Tür olarak insan ve cin, sıfat olarak mü'min ve kâfir, müşrik ve münafık bütün varlıkları Rahmân isminin bir tecellisi olarak ilâhî rahmet içine alır.

Gerçekten Allah, Rahmân'dır. O, bu dünyada rızık vermek konusunda iyilere de günahkârlara da ayrım yapmadan, merhametle muamele ediyor. Çalışan herkese, hiçbir ayrım yapmadan karşılığını tam olarak veriyor. Yaşadığımız dünyada Allah'ı inkâr edenler, O'nunla hayatın her alanında ilişkiyi kesenler var. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve onun getirdiği değerler sistemine karşı çıkanlar olmasına rağmen, onların rızıklarını bile kesip atmıyor. Bu, mahlûkata O'nun Rahmân isminin bir tecellisidir. Ayrıca; *"İnsan için ancak çalıştığı vardır."*[20] âyetinde, insan lafzını her türlü sıfattan soyutlayarak yalın bir şekilde kullanması da buna delildir. Bu âyet bile tek başına Kur'ân'ın Hak kelâmı ve mucize olduğuna kanıt olarak yeter de artar bile.

Yüce Allah'ın bu dünyada mü'min ve kâfir ayrımı yapmadan her hastaya merhametle şifa vermesi; bütün kullarına belâ ve musibetler karşısında merhametle davranması, ister iman, isterse küfür cinsinden olsun, imtihanın anlamlı olabilmesi yolunda tüm kullarına fiillerini özgür irâdeleriyle yapma gücü ve kudreti vermesi; damaklara lezzet, burunlara kokuyu algılama gücü, kulaklara sesleri işitme imkânı, gözlere görme idrâki, deriye soğuk ve sıcağı algılama gücü vermesi, hep Rahmân sıfatının varlığa tecellisinden başka bir şey değildir.

Acaba, Allahu Teâlâ'nın dünya hayatında inkârcılara verdiği bunca nimet, salt nimet midir yoksa istidrac mıdır? Eş'arîler, kâfirlere olan bu iyi-

likleri 'nimet' olarak değil istidrac olarak değerlendirirler ve görüşlerini temellendirmek için şu âyeti delil olarak getirirler:

"Kendilerine bol bol verdiğimiz mal ve evlatla onların iyiliğine koştuğumuzu mu sanıyorlar? Hayır, onlar farkına varmıyorlar."[21] Fahreddin-i Râzî'ye göre, bu âyette kâfirlere verilen mal ve evladın iyilik olması mümkün değildir. Aksine, şu âyette anlatıldığı gibi, o bir istidracdır:

"(Ey Muhammed!) Bu sözü (Kur'ân'ı) yalanlayanlarla beni baş başa bırak. Biz onları bilemeyecekleri biçimde, adım adım helake yaklaştıracağız. Onlara mühlet veriyorum. Şüphesiz benim tuzağım sağlamdır."[22] Bu âyette geçen ve benim tuzağım sağlamdır anlamına gelen "keydî metîn" tabiri istidrac olup, nimet anlamına değildir. Nimet, bir kimse hakkında övülmüş sonuç mânâsına gelir.[23]

Rahmân Sıfatı Zâtî Bir Sıfattır

Bilindiği gibi istidrac, dünya hayatında Yüce Allah'ın inanmayanları sonunda cezâlandırmak için üstün başarılar, makam-mevkiler ve olağanüstü işler vermek sûretiyle adım adım azâba yaklaştırmasıdır. Her ne kadar Fahreddin-i Razi gibi Eş'arî âlimler, kâfirlere Allah'ın bolca verdiği dünyalıklar hakkında "nimet" kavramının kullanılamayacağını söylemiş olsalar da başka âyetlerde, dünyada yaptıklarına karşılık verilenler 'nimet' olarak adlandırılmıştır. Nitekim şu âyetlerde, bu dediğimiz husus çok açık ve net bir şekilde anlatılmaktadır:

"Onlar geride nice bahçeler, nice pınarlar bıraktılar."

"Nice ekinler, nice güzel konaklar!"

"Zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler!.."[24]

Görüldüğü gibi bu âyetler grubunda, ister zâhiri isterse bâtınî anlamda olsun, kâfirlere dünya hayatında birtakım nimetlerin verildiğinden bahsediliyor. Elbette bu nimetler, nimet verene karşı tuğyanlarını arttırmış da olabilir. Zaten onlara ahrette nimet değil ebedî ve daimi azap vardır. Onlar dünyada Allah'ın kendilerine verdiği nimetlerden yiyipiçiyorlar ve sağlık-sıhhat, güç-kudret buluyorlar. Bu sebeple dünya hayatında yaptıkları küfür, zulüm ve mel'anetlerine karşılık nimetleri kesilmiyor. Elbette

onlar, öte-dünyada azaptan başka bir şey elde edemeyecekler. Çünkü onlar, hep küfür ve masiyetlerini arttırmışlar olarak İlâhî huzura çıkacaklar, sonuçlarına da katlanacaklardır.

Yüce Allah'ın Rahmân sıfatı Zâtî bir sıfattır. Bu isim-sıfatın Allah'tan başkasına verilmesi ve bununla vasıflandırılması câiz değildir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: *"De ki: 'İster Allah deyin, ister Rahmân deyin. Çünkü en güzel isimler O'na hastır."*[25] Bundan dolayı O, Zâtî sıfatları arasında yer alan Rahmân sıfatının bir gereği olarak, kulları hakkında sevap ve hayrı ulaştırmayı, kötülükleri de savmayı diler. O, ezelde Rahman'dır. O'nun irâdesinin ezelî olması, mü'min kullarına ezelden nimetlerle iyilikte bulunmayı dilemesi anlamına gelir.

Sonuç olarak, her Müslüman Allah'ın Rahmân sıfatından nasiplenip ahlâkını güzelleştirmelidir. O'nun Rahmân isminden nasibini alan bir insan, Allah'tan bîhaber olan kimseleri İslâm'a kazandırmak adına onlara merhametle yaklaşır. Onlara öğüt vermekten geri durmaz. Bunu kırıcı ve dökücü bir dil ve el kullanarak değil, yumuşaklık ve güzel bir üslûpla yapar.

ER-RAHÎM

"KORUYUCULUĞU BÜTÜN YARATILMIŞLARI KAPSAYAN, ŞEFKAT VE MERHAMET EDEN, ACIYAN"

Arapça'da rahîm, rahmet kökünden türetilmiş bir isimdir. Rahmet ise, acınan kimseye iyiliği gerektiren yumuşak davranıştır. Bazen sadece yumuşaklık için, bazen de sadece iyilik için kullanılır. Allah falancaya rahmet etsin örneğinde olduğu gibi. Eğer Yüce Allah bu sıfatla nitelendirilirse, bundan salt, iyilik amaçlanmış olur. Zira Allah'tan iyilik; in'âm ve lütuftur, insanlardan rahmet ise; yumuşaklık ve sevgidir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen şu rivâyet bu anlamdadır: "Yüce Allah rahim'i yarattığında ona şöyle dedi: 'Ben Rahman'ım, sen de rahimsin. Senin ismini kendi ismimden türettim. Seni birleştireni Ben de birleştiririm, seni keseni/ayıranı Ben de keserim/ayırırım."[26]

Bu rivâyet, yukarıda söylediğimiz rahmetin iki anlamını içerir: Bunlardan birisi rikkat/incelik, diğeri de ihsân/iyiliktir. Dolayısıyla Yüce Allah insanların tabiatına rikkat-i kalbi/inceliği yerleştirmiş, ihsânı ise kendisine ait kılmıştır. Rahîm lafzı, rahmetten geldiği gibi, insanlarda var olan anlamı da Allah için olan anlamından gelmektedir.

Er-Rahîm ismi, Yüce Allah'tan başkalarına da verilebilir. Bu isim, en yüce mertebelerden birisidir. Bu ismi, Yüce Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.)'a vermekle onu rahmet vasfıyla da vasıflandırmıştır:

"(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."[27]

"Mü'minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir."[28]

"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi."[29]

Peygamber göndermek, Allahu Teâlâ'nın kullarına rahmetinin bir eseridir. Bu bağlamda, O'nun rahmeti ve merhameti bütün bir varlığı kuşatmıştır: *"Rahmetim her şeyi kuşatmıştır."*[30] O'nun rahmeti kıyısı ve sınırları olmayan bir umman gibidir. Gökte uçan kuşlardan yerde sürünen ve yürüyen tüm canlılara varıncaya kadar, onların hepsi bu rahmet denizinden nasiplenir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bir rivâyette: *"Allah rahmeti yarattığı günü, yüz rahmet olarak yarattı. Ondan doksan dokuz rahmeti kendi yanında alıkoydu. Bütün yarattıklarına bir tek rahmet gönderdi. Eğer kâfirler Allah'ın yanındaki rahmetin hepsini bilseydi, cennetten ümidini kesmezdi. Şâyet mü'minler de Allah'ın katındaki azâbın tamamını bilselerdi, cehennemin azâbından emin olmazlardı."* buyrulur.[31] Bu rivâyette Müslümanlar için bir uyarı, kâfirler için de eğer iman ederlerse bir ümitlendirme vardır.

Yine O'nun rahmetinin enginliğini anlamak bakımından şu rivâyet de önemlidir. "Allah Rasûlü (s.a.v.)'a bir grup esir getirilmişti. İçlerinde bir kadın da vardı. Bu kadın, esirler içerisinde sağa sola koşarak çocuğunu arıyordu ve buldu. Onu hasretle kucakladı, bağrına bastı. Dikkat çeken bu manzara karşısında Rasûlullah (s.a.v.) sahabeye dönerek: "Bu kadının, çocuğunu ateşe atacağına kanaatiniz var mıdır?" buyurdular. Onlar "Hayır." deyince şöyle cevap verdiler: *"(Bilin ki) Allah'ın kullarına olan rahmeti, bu kadının çocuğuna olan şefkatinden daha fazladır."*[32] Gerçekten de Allah'ın rahmeti gazâbını geçmiştir. Nitekim bir âyette, O'nun Gafûr ve Rahîm ismi birlikte geçer: *"O, bağışlayandır, esirgeyendir."*[33] Bu âyette mağfiret ve rahmetin birlikte geçmesi anlamlıdır. Mağfiret, günahlardan arındırmayı, rahmet ise, bol sevap ve ilâhî lütufla süslendirmeyi ifade eder. Arındırma ve süsleme bir araya geldiği zaman da mükemmelin en mükemmeli ortaya çıkar.

Yüce Allah, Âhiretin Rahîm'idir

Öte yandan, Yüce Allah dünyanın Rahman'ı, âhiretin de Rahîm'idir. Çünkü dünyada ilâhî lütfu umumi mânâda Rahmân isminin bir gereği olarak mü'minlere ve kâfirlere şamilken, âhirette ise, bağış ve acımayı Rahîm isminin bir gereği olarak sadece mü'minlere tahsis etmiştir.[34] Şu âyetlerde geçen er-Rahîm bu mânâlardadır:

"Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[35]

"Bizim için bu dünyada da bir iyilik yaz, âhirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik.' Allah şöyle dedi: 'Azâbım var ya, dilediğim kimseyi ona uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım."[36]

Yüce Allah'ın er-Rahîm sıfatı, O'nun meşîet ve iradesiyle ilişkili olan fiilî sıfatlardandır. O'nun Rahîm sıfatının ezelî olması, mü'min kullarına ezelden nimetlerle iyilikte bulunmayı dilemesi anlamına gelir. Çünkü rahmet, iyilik ismidir. Nitekim şu âyetlerde hayır sözcüğü, nimet ve rahmet olarak adlandırılmıştır:

"O, dilediği kimseyi rahmetine sokar."[37]

"O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderendir. Ölü toprağı canlandıralım, yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye gökten tertemiz bir su indirdik."[38] Görüldüğü gibi birinci âyette rahmet, kullara yönelik her türlü nimet; ikinci âyette rahmet ise, yağmur anlamına gelir. Yağmur aynı zamanda nimet için bir sebeptir.

Kötülükler, Kılık Değiştirmiş İyilikler Gibidir

Acaba Yüce Allah'ın "Rahîm" gibi güzel bir ismi olmasına rağmen niçin dünyada kötülükler meydana gelmektedir? Biz bu soruların en açık cevabını Gazalî'de görüyoruz. O, er-Rahîm olan Allah'ın âlemdeki kötülükleri ortadan kaldıracak güçte olduğu hâlde, kötülüklere niçin meydan verdiğinin cevabını aramıştır. Ona göre, her şer gibi görülenin zımnında hayır vardır. Acı ve ıstıraplar, nihaî iyiliğimiz için tahammül etmemiz gereken tedaviler gibidir. İnsanlar, gerçek merhameti yanlış anlıyorlar ve acı verenin merhametsiz olduğunu düşünüyorlar; hâlbuki bu, her zaman için böyle

değildir. Duygusal bir anne çocuğuna acı veren bir tedaviye karşı çıkarken akıllı bir baba buna razı olur. Cahiller de babanın değil annenin merhametli olduğunu sanır. Fakat akıllıca düşünebilen insanlar, babanın tavrının tam bir merhamet örneğini temsil ettiğini bilirler. Babanın, yapılmasını sağladığı tedavi ve başka yollarla yaptığı disiplin nasıl gerçekte çocuğun yararına olan kötülük kılığındaki iyilikler ise, aynı şekilde, dünyadaki acı ve ıstıraplar da insanların daha büyük iyiliklere ulaşmaları açısından gerekli olan kılık değiştirmiş iyilikler gibidir.[39]

Sonuç olarak, her Müslüman Allah'ın Rahîm sıfatından nasiplenip ahlâkını güzelleştirmelidir. O'nun Rahîm isminden nasibini alan bir insan, Allah'tan bîhaber olan kimseleri İslâm'a kazandırmak adına, onlara merhametle yaklaşır. Gücü nispetinde hiçbir muhtacı, ihtiyaç içinde bırakmaz. İnsanların ihtiyacı bazen bir söze, bazen bir rehberliğe, bazen maddî anlamda bir yardımlaşmaya ve paylaşmaya yönelik olabilir. Herkesin neye gücü yetiyorsa o yolda muhtaçların ihtiyaçlarını karşılamak için merhamet elini uzatmalıdır.

EL-MELİK

"MÂLİK VE SAHİP OLAN, TASARRUF ETME GÜCÜNE LAYIK OLAN"

El-Melik, "mâlik ve sahip olmak, elinin altında bulundurup tek başına tasarruf etmek" anlamına gelen mülk kökünden türemiş bir sıfat olup "Hükümdar, mülk sahibi" demektir. Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisi el-Melik'tir: *"O, mülkün tek sahibidir."*[40] O, görünen ve görünmeyen bütün âlemlerin sahibi ve yöneticisidir. Bu mânâda Yüce Allah (c.c.): *"Din (âhiret) gününün sahibidir."*[41]

İnsanların, hesâba çekilip cezâlandırılacakları veya ödüllendirilecekleri kıyâmet gününün tek sahibi Allah'tır. Dünya hayatında bütün bir yeryüzüne her türlü zorbalık yöntemini kullanarak egemen olan güçlerden hiçbirisi o gün mülk sahibi olma iddiasında bulunamayacaktır. Dünyadaki zorba hükümdarlar, âhirette, gerçek hükümdar olan Allah'ı görünce, kendilerinin, küçük ve zelil kimseler olduklarını; büyüklük ve azametin, mülk ve hükümranlığın ise yalnız Allah'a ait olduğunu kesin olarak anlayacaklardır. Nitekim Yüce Allah, bu hususta şöyle buyurmuştur:

"O gün onlar ortaya çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün mülk (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır."[42] Görüldüğü gibi O, görünmeyen âlemin de mutlak sahibidir.

Hüküm Gününün Sahibi

Mülk kökünden gelen "hüküm verme hakkına sahip ve kıyâmet gününü getirmeye gücü yeten" mânâsına gelen Mâlik de Allah'a nispet edilir. Bu anlamda o gün, Allah'ın dışında hiçbir kimse âhirette hüküm vermeye güç yetiremeyecektir. Değil hüküm vermek, insan da dâhil hiçbir mahlûk O'nun izni olmadan dudağını bile kıpırdatamayacaktır. Bununla ilgili bazı âyetler şöyledir:

"Onlar, Ruh'un (Cebrâil'in) ve meleklerin saf duracakları gün Allah'a hitap edemeyeceklerdir. Sadece Rahman'ın izin vereceği ve doğru söyleyecek olan kimseler konuşabilecektir."[43]

"O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şâhitlik eder."[44]

"O gün kendisinden yan çizmek mümkün olmayan davetçiye (İsrafil'e) uyarlar. Sesler, Rahman'ın azametinden dolayı kısılmıştır. Artık sadece fısıltı işitebilirsin."[45]

"Onlar (melekler), O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler ve hepsi O'nun korkusuyla titrerler."[46]

"Şüphesiz, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadır. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler."[47] Bu âyette Yüce Allah'ın kendisini "muktedir bir hükümdar" olarak nitelendirmesi dikkat çekicidir. Çünkü melik oluş, egemenlikte gücü temsil etmektedir. Bu mânâda, Yüce Allah'ın buyrukları bütün bir mülkünde geçerlidir. Çünkü mülk O'nundur.[48] Mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkı ve yetkisi de O'na aittir.

Yüce Allah sadece âhiretin değil, bu dünyanın da mâliki ve sahibidir: *"Yaratmak da yönetmek de O'na aittir."*[49] Nitekim şu âyette, Yüce Allah'ın bu dünyanın da yegâne mâliki ve sahibi olduğu vurgulanır:

"De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin."[50]

Mülk Sahibine Karşı Sorumluluk

Cenâb-ı Hak, gerek yaratma, gerek yok etme, gerek var kılma yönünden mülkünde hükmünü dilediği gibi dilediği şekilde, dilediği zaman yürütür. Bu isimdeki mülk kelimesi, memleket mânâsına gelir. Mâlik de tam kudret sahibi demektir. Dolayısıyla bütün bir kâinat Allah'ın memleketidir. Ama mecâzî anlamda Yüce Allah bu memleketin yönetimini, idaresini insanlara vermiştir. İnsanlar bu memlekette, adaletten, haktan, hukuktan ayrılmayacaklardır. Özellikle aileden tutun bir şirket yöneticiliğine, bir köy yöneticiliğinden tutun bir il yöneticiliğine, bir meslek grubu yöneticiliğinden tutun bir devlet yöneticiliğine varıncaya kadar bütün yöneticiler, mülkün sahibi olarak Allah'ı bilmeliler ve ona hesap verebilecek bir duyarlılıkta bir yönetim tarzı ortaya koymalılardır. Abdullah b. Ömer (r.a.)'in naklettiği bir rivâyette, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz. Yönetici bir çobandır. Erkek, aile halkının çobanıdır. Kadın, kocasının evi ve çocukları için çobandır. Hepiniz çobansınız ve hepiniz çobanlık yaptıklarınızdan sorumlusunuz."[51]

Bu rivâyette geçen râî, muhâfazası için bir şeyler tevdi edilmiş güvenilir muhâfız anlamına gelir. Türkçe'de buna çoban denilir. O hâlde herkes sorumlu olduğu alanda olup bitenlerden mes'ûl tutulacaktır. Hatta her insanın en yakın memleketi, Allah'ın kendisine verdiği beden ülkesidir. O, gerek iç dünyasına ve gerekse bütün organlarına Allah ve Rasûlü'nün hükmünü geçirebildiği zaman, kendisine verilen hâdis kudret nispetinde, kendi ülkesinin mâliki ve sahibi olur.

Acaba onun beden ülkesinin yöneticisi kimdir? Melekler mi? Şeytanlar mı? Nefis mi, yoksa hevâ mı?

İnsan kendi öz benliği ve organları üzerinde tam bir yönetim sergileyemediği müddetçe, dışında iyi bir yönetim örnekliği ortaya koyması tartışmalıdır. Meselâ, bir aile yöneticisi olan bir baba, kendisine emanet edilen yüz elli metrekarelik toprak parçası üzerinde acaba ne kadar tasarrufta bulunabiliyor? Bu emanet toprak parçası üzerinde yaşayan eşine ve çocuklarına adalet ölçüleri içerisinde tam bir yöneticilik sergileyemeyen bir babanın büyük laflar etmesi abes değil midir?

Çağımızın bir İslâm davetçisi: 'Ey Müslümanlar! Sizler İslâm'ı, kendi bedenleriniz üzerinde öyle canlı ve diri yaşayın ki, Allah da onu beldelerinizde yaşatsın.' der.

O hâlde, mülk Allah'ındır. Biz bu mülkte O'nun emanetçisiyiz. O, mülkü dilediğinden alır, dilediğine verir, dilediğini zelil, dilediğini aziz kılar. Burada önemli olan, O'nun mülkü karşısında bizim O'nu hatırlayıp hatırlayamadığımızdır. Her şey kendisine Allah'ı hatırlatan bir mü'min duyarlılığı, bu varlık düzeni için bir rahmet eseridir. Gelin, bütün yatırımlarımızı Allah'ın her iki mülkünü de helâl ve harâm ilkeleri doğrultusunda imar etmeye çalışalım.

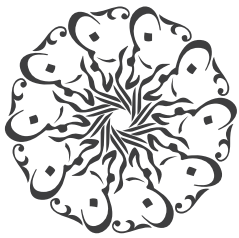

EL-KUDDÛS

"İYİLİK VE FAZİLETLERLE ÖVÜLEN"

El-Kuddûs, "temiz, pak ve yaratılmış niteliklerden soyutlanmış olan" mânâsındaki kuds kökünden türemiş, mübalağa bildiren bir sıfat olup "tertemiz, her türlü kusurdan arınmış" demektir.[52] Yüce Allah'ın şu sözünde zikredilen ilâhî temizleme bu anlamdadır: *"Allah, sizden günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."*[53] Bu âyette sözü edilen temizlik, maddî temizliğin ötesinde bulunan mânevî arınma anlamına gelmektedir. El-Kuddûs, selbî sıfatlardandır. "Selb", Allah'ta bulunmaması gereken yaratılmışlık niteliklerinin O'ndan soyutlanması ve uzaklaştırılması için kullanılan bir sözcüktür. Allah'ın ne olmadığını anlatan selbî sıfatlar, Allah'ın kendisinden soyutladığı ölüm, uyku, cehalet, unutmak, acz, gaflet ve yorgunluk gibi tüm noksan sıfatlardır. İnsana düşen görev, Allah'ın kendisinden nefyettiği bu sıfatları, O'ndan nefyetmektir.

Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisi olan el-Kuddûs, Kur'ân-ı Kerim'de iki âyette geçmektedir:

"O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, el-Melikü'l-Kuddûsü's-Selâm'dır."[54]

"Göklerdeki ve yerdeki her şey el-Melikü'l-Kuddûsü'l-Azîz olan Allah'ı tesbîh eder."[55]

Görüldüğü gibi Yüce Allah'ın el-Kuddûs ismi, diğer güzel isimler arasında yer alır. Tertemiz, yüce ve her türlü eksiklikten soyutlanmış anlamına gelen el-Kuddûs isminde; "tathîr", "tenzîh" ve "mübârek" anlamları vardır:

"Tathîr" Yüce Allah'ı, her türlü ayıp, kusur ve noksanlıklardan temiz kılma anlamına gelir. Burada, maddî anlamda değil, mânevî anlamdaki temizlik kastedilmiştir. Bu bağlamda Cenâb-ı Hak, her türlü şirk unsurundan berîdir. Kur'ân-ı Kerim'de dört büyük melek arasında yer alan ve vahiy getirmekle sorumlu tutulan Cebrâil (a.s.), "rûhu'l-kuds" olarak isimlendirilmiştir.[56] Çünkü o, insanları arıtan şeyleri getiren ruhtur. Bundan dolayı, Cebrâil, maddî ve günah kirlerinden uzak, tertemiz bir fıtratta yaratılmıştır. Âdetâ o, temizliğin özü, kendisidir. İlâhî nüzûl açısından vahiy, pak ve tertemiz olan Yüce Allah'tan, tertemiz olan Cebrâil'e indirilmiştir; o da, gönülleri temizleyen, hikmetle dolduran ilâhî vahyi, bütün günahlardan arındırılmış olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'a indirmiştir. Amaç, Kur'ân'ın kendilerine indiği insanları ve indirildiği mekânları her türlü çirkinlik, pislik ve haksızlıklardan temizleyip, yeryüzünde iyiyi ve adaleti yeniden tesis etmektir.

Hiç kuşkusuz, zaman ve mekânlar, Allah'ın yarattıklarındandır. Bunlar değerlerini, kendilerinden değil, taallukatlarından alırlar. Bundan dolayı "şerefu'l-mekân bi'l-mekîn" denilmiştir. Mekânın değeri, orada bulunanların üstünlüğünden gelir. Bunun en açık örneğini; Mescid-i Harâm, Kâbe-i Muazzama, Mescid-i Nebî, Mescid-i Aksa, Ravza-i Mutahhara gibi bir kısım mekânlarda görebiliriz. Bütün bu mekânlar, taşıdığı hatıralar ve gördüğü vazîfeler açısından değerlidir. Aynı zamanda, burada sayılan mekânların her birisi ve bu mekânlarda yapılan ibadetler, İslâm'ın şiarlarındandır. Mekânların mukaddes oluşuna dair bir başka örnek de Hz. Musa (a.s.)'ya vahyin vâki olduğu mekânla ilgilidir: *"Şüphe yok ki, ben senin Rabb'inim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın."*[57] *"Ayakkabıları çıkar."* emri, o yerin temiz tutulması ve Allah'a karşı saygılı oluşun bir anlatım biçimidir. Yine Kur'ân'da, Hz. Musa'nın İsrailoğulları'nı teşvik ettiği beldenin sıfatı "mukaddes" olarak belirtilmiştir.[58] Bu âyetlerde geçen "mukaddes mekân" ve "mukaddes", tertemiz, kirlerden, mânevî pisliklerden arınmış topraklar mânâsına gelir.

El-Kuddûs; Fazîlet ve Güzelliklerle Övülmüş Olan

Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin Allah'ı ta'zim etmeleri takdîs fiili ile belirtilir: *"Hani Rabb'in meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti. Onlar: 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbîh ve takdîs ediyoruz.' demişler. Allah da: 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim.' demişti."*[59] Bu âyette geçen takdîs de, tathîr mânâsınadır. Allah'ı takdîs etmek, O'nu övmek, yüceltmek, saygılı olmak ve O'nun şanına yakışmayan bütün isim ve sıfatlardan uzak durmaktır. Bütün temizlik, bütün övgüye layık kemâller, fazîlet ve güzellikler Allah'a mahsustur. Hiçbir şey O'nun kutsal sahasına yetişemez. O, hiçbir sınıra ve tasavvura sığmaz, hiçbir şirk kabul etmez, mülküne kimseyi ortak kılmaz, haksızlık yapmaz ve lekeli şeyler O'na yanaşamaz.

Gerçek anlamda el-Kuddûs'ün mânâsı, fazîlet ve güzelliklerle övülmüş demektir. Açık tesbîh, takdîsi; açık takdîs de tesbîhi içine alır. Çünkü yerilmiş sıfatların ortadan kaldırılması, övgüleri isbat mânâsını ifade etmektedir. Bu sebeple, yer, gök ve ikisinin arasında bulunan şeylerin hepsi Allah'a aittir. O'nun bizden istediği, bütün bir yeryüzünü, görünen ve görünmeyen, gizli ve açık günah kirlerinden temizlemektir.

Takdîs, tenzîh anlamına da gelir. "Tenzîh", Yüce Allah'ı tüm zıtlardan, ortaklıklardan, eş ve çocuğu olmaktan ve her türlü yaratılmışlık özelliklerinden soyutlamak demektir. Bu mânâda takdîs, tevhîdin özüdür. Tevhîd, Yüce Allah'ın, sonradan yaratılan varlıklardan ontolojik anlamda ayrı olmasının bir ifade biçimidir. Bundan dolayı, tevhîdin sağlam olması için, O'nu her türlü beşerî/yaratılmışlık özelliklerinden tenzîh etmek gerekir. Allah'ı yaratılmışlık özelliklerinden tenzîh etmek anlamlarını ihtivâ eden *"Sübbûhun Kuddûsün ve Rabbu'l-melâiketi ve'r-rûh/Ruh ve meleklerin Rabb'i -kuddûstür, subbûhtur- çok temiz, mukaddes ve noksanlıklardan uzaktır."* duâsı, genel mânâda meleklerin tesbîhidir.[60] Kur'ân-ı Kerim, yerde ve gökte bulunan her şeyin Allah'ı tesbîh ettiğini haber vermekte[61], meleklerin de Arş'ın etrafını çevirmiş olarak hamd ü senâ ile Cenâb-ı Hakk'ı tesbîh ettiklerini anlatmaktadır.[62] Tesbîh, İlâhî Zât'ı, söz ve amel bakımından şanına lâyık olmayan her türlü kusurdan yüce tutarak tenzîh etmektir. Bir başka ifade ile tesbîh, layık olmayanı reddetmek; takdîs ise, layık olanı isbat etmektir. Dolayısıyla tenzîh anlamını da ihtivâ eden takdîs, O'nun noksan sıfatlardan

uzaklığını, şirkten tenzîhini ve varlığın bütünüyle O'na ait olduğunu dile getirmektir. Zifiri karanlık bir gecede, uçsuz bucaksız bir denizde, köpürüp duran dalgalar arasında ve sebeplerin bütün bütün tesirsiz kaldığı bir anda, Hz. Yûnus (a.s.), *"Ya Rabbî! Senden başka ilâh yoktur, ulûhiyet tahtının yegâne sultanı Sensin, Sübhânsın, bütün noksanlardan münezzehsin, yücesin. Doğrusu kendime zulmettim, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabb'im!"*[63] derken "Sübhan" ismine sığınmıştır. Yüce Allah, isim ve sıfatlarında kemâl sahibidir. O'nun zâtını ve sıfatlarını noksanlıklardan tenzîh etmek ve kemâl sıfatlarıyla muttasıf olduğunu ortaya koymak, muvahhid bir Müslüman olmanın gereğidir. Allah'ı tenzîh etmek demek, sadece O'nu methetmek değil, kemâl sıfatlarını isbat ve bu sıfatların zıtlarını nefyetmeyi de içerir. Salt tenzîh, sadece medih değil, kemâl sıfatlarını da kapsar.

El-Kuddûs; Bereketin Yegâne Kaynağıdır

Öte yandan takdîs, bereket mânâsına da gelir. Bu mânâda 'Beytü'l-makdîs' bereket evi demektir. El-Kuddûs, aynı zamanda bereketin kaynağıdır. Kullarına ve mekânlara bereketi O ihsan eder. Bereket, bir şeyde ilâhî hayrın devamlı ve kararlı olması demektir. 'Suyun havuzda birikip yükselerek durması' anlamından alınmıştır. İlâhî hayrın bulunduğu şeye "mübârek" denilir. İlâhî hayır, dar bir kalıba sokulup sayılamayacak ve hislerle bilinemeyecek bir şekilde meydana geldiğinden, kendisinde beş duyu ile bilinemeyen bir ziyadelik tesbit edilen şeye de "mübârek" denilir. O hâlde, Yüce Allah, "mübârek"tir, gökyüzünde ve semada umumi bereketlerini bütün vakitlerde kullarına sürekli yayar. Bu bereketten istifade etmenin ilk adımı; sağlam bir tevhîd inancına sahip olmak ve Allah'ı, O'na yakışmayan yaratılmışlık niteliklerinden soyutlamaktır.

Şu hâlde, el-Kuddûs isminden nasibini alan bir Müslüman, Allah'tan başka kimseye bel bağlamaz, minnet etmez. Mutlak sevginin de, mutlak ta'zimin de O'na ait olduğunu bilir. Yüce Allah'ı, noksan sıfatlardan tenzîh eder ve O'nun kemâl sıfatlarıyla muttasıf olduğuna inanır. Her türlü şirk ve zulümden nefsini temizlemek sûretiyle, içini ve davranışlarını tevhîdin nuruyla aydınlatır. Bütün bir yeryüzünü maddî ve mânevî anlamda temiz tutmanın mücadelesini verir. Çünkü Yüce Allah temizdir, temizlenenleri sever.

ES-SELÂM

"İLÂHÎ ZÂT'I HER TÜRLÜ AYIPLARDAN/KUSURLARDAN, SIFATLARI NOKSANLIKLARDAN VE FİİLERİ KÖTÜLÜKLERDEN UZAK VE TEMİZ OLAN"

Es-Selâm, açık ve gizli her türlü hastalıklardan ve âfetlerden uzak olmak anlamına gelir. Nitekim Kur'ân'da geçen; *"Ancak Allah'a temiz bir kalble gelenler müstesnâ."*[64] âyeti, bâtınî hastalıklardan arınmış bir kalbi; "kusursuz ve alacasız bir sığır"[65] âyeti de maddî/zâhirî hastalıklardan kurtulmuş sağlıklı bir bedeni ifade eder.

Selâm sözcüğünün koruma ve güven verme anlamı da vardır. Arapça'da, "Allah onu korusun." duası, "selâm" sözcüğüyle ifade edilir. Selâm sözcüğü Kur'ân'da bu anlamda şöyle geçer:

"Fakat Allah (sizi bunlardan) kurtardı."[66]

"Girin oraya esenlikle, güven içinde."[67]

"Esenlik ve bereketlerle (gemiden) in."[68]

Görüldüğü gibi, es-Selâm, barış, güven ve esenlik anlamına gelmektedir. Elbette gerçek esenlik ve güvende olmak cennette olacaktır. Çünkü orada sonu olmayan bir ebedîlik, fakirliği olmayan bir zenginlik, zilleti olmayan bir izzet, hastalığı olmayan bir sıhhat vardır. Bu anlamda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Rableri katında selâm yurdu (cennet) onlarındır. Allah, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur."[69]

"Allah, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir."[70]

"Allah, onunla rızâsı peşinde olanları selâmet yollarına iletir ve onları, izniyle, karanlıklardan aydınlığa çıkarıp kendilerini dosdoğru bir yola iletir."[71]

Es-Selâm, Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisidir.

O; Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir.[72] Bu âyette Yüce Allah, varlıklarda meydana gelen kusur ve âfetlerden, her türlü hastalıklardan münezzeh olduğu için "Selâm" ile nitelendirilmiştir.[73]

Barışın Dili: Selâm

O, es-Selâm'dır. Selâm, kavganın değil, barışın dilidir. Bir Müslüman, Allah'ın barış olduğunu, barışa özlemimizin Allah'a özlemden başka bir şey olmadığını bilir ve dile getirir. Aslî doğamızın derinliklerinde, ezelde, bu unutuş dünyasına düşmeden önce, Allah'ın rabliğine şâhit olurken tecrübe ettiğimiz barışın hatırası vardır. Müslümanlar için yalnızca ed-Dîn, bizi, nihaî olarak Cennete ait ve İlâhî huzur olan "Barış Yurdu"na götürebilir.[74] Kur'ân, sık sık, barışı cennet hâliyle özdeşleştirir:

"Cennetliklere, 'Selâm olsun size!' diye seslenirler."[75]

Müslümanlar, kendi aralarında selâmı yaymalıdırlar. Çünkü Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in cennet ehlinin birbiriyle selâmlaşması olduğunu söylediği, "Selâmün aleyküm / Barış üzerinize olsun." ifadesi, Müslümanların da selâmlaşmasıdır:

"Orada boş söz işitmezler. Yalnızca (meleklerin) "Selâm!" (deyişini) işitirler. Orada sabah akşam rızıkları da vardır."[76]

"Sadece "Selâm!", "Selâm!" sözünü işitirler."[77]

Yeryüzünde es-Selâm olan Yüce Allah'ın gönderdiği İslâm'ı yayan bu insanların her biri barışın elçiliğini yapmıştır. Barış yolunda mücadeleler hiç de kolay olmamıştır. Bu sebeple onlar, kıyâmet gününde İlâhî huzurda merhametle muâmele göreceklerdir:

"Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selâm" (vardır)."[78]

"Sabretmenize karşılık selâm sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir!"[79]

"İlyas'a selâm olsun."[80]

"Âlemler içinde Nûh'a selâm olsun!"[81]

"Mûsâ'ya ve Hârûn'a selâm olsun."[82]

"İbrahim'e selâm olsun."[83]

Bütün bu âyetlerde Yüce Allah, sözü edilen peygamberleri övülmeye ve dua edilmeye layık kıldığına dikkat çekmektedir. Çünkü onlar, dünya hayatında adı barış olan Allah'a çağırdılar. Yüce Allah da onların yaptığı bu memdûh amel karşılığında, fiilen, onlara cennette kurtuluşu verecektir.

Yeryüzünde barışı egemen kılmak kolay değildir. Dışta barışın bir meltem rüzgârı gibi ruhları sarması, biraz da mü'minin kendi içiyle barışık olmasına bağlıdır. Kendisiyle fiilen barışık olmayan ve barışın sözcülüğünü sadece dile indirgeyenler, gerçek anlamda Allah'la barışık olamazlar. Dolayısıyla, sözün özle mutabakat hâlinde bulunması gerekir. Barış, dilden kalbe, kalbden de organlara yansıtılmalıdır.

Huzur ve barışın kaynağı, es-Selâm olan Yüce Allah'a sonsuz inanç ve güvendir. Hayatımızın bütün alanlarında söz sahibi O olmadan, O kılınmadan yeryüzünde ne barış ne kardeşlik ne huzur ve ne de sulh u salâh olur.

Bedenlerde Barış, Beldelerde Barışı Getirir

Hayatının tüm alanlarında es-Selâm ahlâkını ilke edinmiş bir Müslüman, kendi içinde kurduğu barışı, dışına da taşımalıdır. Bir barış sevdalısı olan her Müslüman, sahip olduğu yüz elli metre karelik toprak parçasında barışı ikâme edebilirse, bütün bir coğrafyada barışı ikâme edebilir. *"Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübârek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin."*[84] Bu bağlamda, her Müslüman'ın evi/yurdu, cennetten mülhem bir esenlik yurdu olmalıdır. Bedenlerde barışı gerçekleştirenler ancak, beldelerde barışı gerçekleştirebilirler.

Müslüman, İslâm'la bağını koparmayan kimselerle irtibatını koparmamalıdır. Çünkü biz tekfirci değil, davetçiyiz. Zira dışlamacılık ve ötekileştirme, barışı bozar. İslâm'ı kabul edip barış isteyen bir kimseye ne sözle ve ne de fizikî anlamda hayat hakkı tanımamazlık yapmak Müslümanca bir davranış değildir. Bu konuda izlenmesi gereken ilke açıkça İlâhî kelâmda şöyle belirtilmiştir: *"Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, 'Sen mü'min değilsin.' demeyin."*[85] Bize ne oluyor ki, Allah'ın mü'min dediğine sen mü'min değilsin, deme hakkını kendimizde görüyoruz? Bize düşen, İslâmlaştırmaktır; ayırmak değil, ayrımcılık hiç değildir.

Yüce Allah'ın es-Selâm ismi, Müslümanlar arasındaki uhuvvetin büyüleyici anahtarıdır. Müslüman toplumlar kendi içlerinde iç barışı sağlarlarsa, dış barışı sağlamada güçlü olurlar. Etnik ve mezhebî çatışmaların önüne ancak bu barışa imanla geçebiliriz. Çünkü Hakk'ın çağrısı böyledir: *"Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır."*[86]

Sonuç

Bir Müslüman, önce Allah'la barışık olmalıdır. Bunun yolu, Allah'la aramızı açan her türlü emrâz-ı bâtıniyye'den (içimizdeki hastalıklardan) gönlümüzü arındırmaktır. İşte o zaman, O'nun en güzel isimleri arasında yer alan es-Selâm ismi, ahlâkî anlamda hayatımızda dönüştürücü bir etki yapabilir.

Selâm ve İslâm kelimelerinin ifade ettiği anlam, iç barışı sağladıktan sonra, dışta bütün bir varlığın hiçbir zarar görmeden kendisini güvende hissetmesini getirir.

Evvelâ kendi kendinden sâlim olmayan kimse, selâm ve İslâm kelimeleriyle nasıl vasıflanabilir? İşte yaşadığımız bu belirsizlik çağında ancak es-Selâm Olan'ın bu vasfını hayatlarında fiilen gerçekleştirenler varoluşsal güvenliğin temsilcisi olabilirler.

Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun!..

EL-MÜ'MİN

"TASDÎK EDEN, EMİN KILAN VE GÜVEN VEREN ALLAH"

Arapça'da mü'min kelimesi, "her türlü korkunun gitmesi ve nefsin huzur bulması" anlamına gelen emn kökünden türemiştir.[87] Bilindiği gibi, Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisi de "el-Mü'min"[88] olup; "tasdîk eden, emin kılan ve güven veren" anlamına gelir. Hiç kuşkusuz kullarından her türlü şüphe ve tereddütleri kaldıran, isteyenlere iman ve korku içinde olanlara emniyet veren ancak Yüce Allah'tır. O'na inanan ve O'na güvenen kimseler yegâne güven kaynağına tutunmuş olurlar. Allah'tan gelen ilâhî öğretiyi diliyle ikrar ve kalbiyle tasdik eden kimseye de 'mü'min' denilir. Bu bağlamda mü'min de, Allah'a güven vermelidir. Aynı zamanda mü'minlik sıfatıyla özdeş olan kimse, kendini ontolojik anlamda güvende hissettiği gibi, aynı şekilde hemcinslerine, tabiat ve bütün bir varlık alanına kendisinden güvende olduklarını hissettirir.

İman ve Varoluşsal Güvenlik

Kur'ân'da; Allah, açlık ve güven kavramları arasında çok yakın bir irtibat kurulur. Açlık ve güven birbirine zıt iki kavramdır. Çünkü gerek maddî bakımdan ve gerekse inanç bakımından her türlü yoksulluğun dibe vurdu-

ğu bir toplumda, güven, güvenilirlik ve güven içinde olma gibi durumlar ahlâkî açıdan tartışılır. Bu sebeple, açlık ve her çeşit güvensizliğin ortadan kaldırılması sağlam bir şekilde asıl güven kaynağı olan Allah'a imanla sağlanabilir. Bundan dolayı Kur'ân'da, *"Sizi açlıktan doyuran ve korkudan emîn kılan bu beytin Rabb'ine kulluk ediniz."*[89] buyurulmuştur. Çünkü Allah'a iman, insana toplumsal sorumluluk duygusu ve vazîfe ahlâkı yükler. Varlıklı olan Müslümanlar, toplum tabakaları arasında yer alan iktisadî bakımdan zayıf olan kimselere haklarını verme gibi bir vazîfeyle yükümlüdürler. İşte bu yükümlülük, inancın sevk ettiği bir yükümlülüktür. Bu inanç sayesinde mü'minler, açlık, sefalet ve yoksulluk içinde bulunan kimselerin ihtiyaçlarını yerine getirmekle hem toplumsal barışın sağlanmasına katkıda bulunmuş ve hem de Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirmiş olurlar. Kur'ân'a göre yardımlaşmanın kesildiği bir toplumda güven ortadan kalkar, büyük fitne ve kargaşalar ortaya çıkar.[90] Bu görev yerine getirilirse, orta sınıf, yüksek tabakalara karşı kin, nefret, isyan, kıskançlık ve husumet yerine saygı, itaat ve sevgi besler. Bundan da hem kişi ve hem de toplum bir bütün olarak asayiş açısından büyük fayda görür. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.); *"Zekât, İslâm'ın köprüsüdür."*[91] buyurmuşlardır. İslâm'da zekât, sadaka gibi yardımlaşma başta olmak üzere her çeşit zorunlu ve gönüllü yardımlaşma türleri, sosyal tabakalar arasında kurulan bir kardeşlik, barış ve güven köprüsü gibi vazîfe görür. Mü'min zenginlerin açları doyurmaya yönelik çabaları toplumda sosyal güvenliğin sigortasıdır. Nasıl ki sigorta attığı zaman elektrikler kesilir, evler, sokaklar ve şehirler karanlıkta kalırsa, toplumsal sorumluluklar da yerine getirilmezse sosyal felaketler anlamında buna benzer durumlar ortaya çıkar. Unutmayalım ki, sembolik bağlamda ve gerçeklik bağlamında her türlü karanlık, anarşi ve kötülüklerin doğuşuna kaynaklık eder. Bu sebeple Allah'a iman, insana toplumsal sorumluluk yükler, böylece insan yoksulların ihtiyaçlarını karşılar ve neticede de sokak, çarşı ve şehirlere güven hâkim olur. İslâm'ın yaşandığı toplumlarda, bu varoluşsal güvenlik sayesinde bütün coğrafyalara güven ve emniyet gelmiştir. İslâm'ın yaşandığı mutluluk çağında, Yemen'in başkenti San'a'dan tek başına yolculuğa çıkan bir kadın ya da süvari, emniyet içinde, Hadramevt'e kadar gelebilmiştir. Bunun tek sebebi, asıl güven kaynağı olan Allah'a inanmak ve bu inancı hayata taşımaktır.

Emniyet ve Hidâyet İlişkisi

Öte taraftan 'emniyet ve hidâyet' arasında da çok yakın bir ilişki vardır. Kur'ân'da, gerçek emniyet ve güvenin imanlarına şirk karıştırmayan mü'minlerin hakkı olduğu şöyle beyan edilir: *"İman edip de imanlarına zulüm (şirk) bulaştırmayanlar var ya, işte güven (emniyet) onlarındır ve onlar doğru yolu (hidâyet) bulanlardır."*[92] İmanlarına şirki karıştırmayanlar gerçek anlamda hidâyet üzere olacakları için doğrudan psikolojik anlamda güven içinde olmaları onların hakkıdır. Çünkü şirk, hem zihin ve hem de kalb planında bir parçalanmadır. Şirk, insanın inanç alanında dağınıklığıdır. Bilinç düzeyinde dağınıklık, derin kaygı, karamsarlık ve psikolojik destek ünitelerini hepten yitirmenin diğer bir adıdır. Kur'ân, müşrikin iç dünyasında kopan fırtınaları ve şirkin insanın öz benliğini nasıl paramparça ettiğini "parçalanmış kuş metaforu"yla anlatır: *"Kim Allah'a ortak koşarsa (şunu bilin ki) o kimse, sanki gökten savrulup düşen, kuşların didikleyip kapıştığı yahut rüzgârın uzak, ıssız bir yere savurduğu kimseye benzer."*[93] Bu âyetten da anlaşılıyor ki, müşrikin aklı ve kalbi berrak ve tutarlı inançlardan uzak olduğundan dolayı sürekli bir endişe, korku ve güvensizlik içinde bulunur.[94] İşte, gerçek anlamda tevhîde uygun bir istikamet yakalayan insanlar, varoluşsal güvenliği elde ederler. Nitekim sonradan Müslüman olanlara, 'Niçin Müslüman oldunuz?' diye sorulduğu zaman, ekseriyeti, 'Kendimi güvende hissetmek için.' cevabını vermişlerdir.

Allah'a inanan insan, kendini güvende hisseder. Çünkü gerçek özgürlük, Allah'a kulluktadır. Dolayısıyla, bu özgürlüğü yakalayan kimseler için hayat bir "zafer" değil, bir "sefer"dir. Zaferi önemseyen insanlar, salt maddî hazların; seferi önemseyen insanlarsa, mânevî hazların peşinden koşarlar. İnsanı insan kılan şey, yolda olduğunun bilincinde olması, hayatı bir bütünlük duygusuyla yaşaması, maddî olanı bütünüyle elinin tersiyle itmemesi, ama asıl olanın ruhun arayışı olduğunu fark etmesidir.[95] İşte, sonsuz güvenlik şemsiyesi altına giren bir mü'min için hayat, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ifadesiyle, 'kısa bir gölgelik'e benzer: *"Dünya (hayatı) ile benim ilgim, bir ağacın altında gölgelenip sonra da bırakıp giden yolcunun durumu gibidir."*[96] Bu duyarlılığa sahip bir mü'min için, hayatın sıkıntıları dert edilmeye değmez. Sonsuz güven sahibine olan aşkla, bütün zorluklar ve sıkıntılar kolayca aşılır. Bu tecrübeyi yaşayanların sözlerinde de bu mânâ vardır. Nitekim Hz. Mevlânâ tasavvufu tanımlarken, "Sıkıntı ânında ruhun

ferahlık duymasıdır." der. Eşrefoğlu Rumî ise, yüzyıllar ötesinden nefisleri temizleyici anlamına gelen "Müzekki'n-Nüfus" adlı eserinde, "Gökten bela kar gibi yağsa, anın adına aşk denir." derken, Yûnus Emre ise, "acıları bal eylemekten" söz eder. İşte bütün bu güzellikler, Allah'a olan inancın insan ruhunda oluşturduğu mânevî güven sayesinde elde edilmiştir. Çünkü Bilge Devlet Adamı Aliya İzzetbegoviç'in dediği gibi, "Allah'ın iradesine teslimiyet, insanların iradelerine karşı bağımsızlıktır. Ancak bu teslimiyet, hayatın çözülmezlik ve mânâsızlığından insânî ve vakarlı tek çıkış yoludur; isyansız, yeissiz, nihilizmsiz, intiharsız tek çaredir."[97] İşte asıl mesele, insanı özgürleştiren ve ruh dünyasını onaran, iyileştiren bu güven ve teslimiyet duygusunu elde etmektir.

Sonuç

Bugün modern uygarlık her şeyi tahrip etmektedir. Dolayısıyla insanlık bir belirsizlik çağında yaşamaktadır. Eğer insanlığın ufkunda el-Emîn'in getirdiği ilâhî öğreti olan emanet yoksa emniyet de yoktur. *"Müslüman, diğer insanların elinden ve dilinden emin olduğu kişidir."*[98] O hâlde, öncelikle içimizde "güven"i tam olarak sağlarsak, dışımızda da bir "güven" atmosferi oluşturabiliriz. Müslümanların yaşadığı şehirler "güvenilir belde", coğrafyalar da bir "güven adası" hâline dönüşebilir. Burada unutulmaması gereken çok önemli bir şart, "güvenilir" oluşun alt yapısını davranış planında "doğruluk" ve "adalet" gibi ahlâkî değerlerle doldurmaktır. Çünkü doğruluk ve adalet ortadan kalktığı zaman otomatikman sosyal barış ve güven duygusu yara alır. Onun için, Allah'ın el-Mü'min ismiyle ahlâklanan bir kimse, iç dünyasında barış ve huzuru sağladığı gibi, dış dünyasında da barış ve huzurun sağlanmasına katkı yapar.

EL-MÜHEYMİN

"KÂİNÂTIN BÜTÜN İŞLERİNİ GÖRÜP GÖZETEN VE YÖNETEN"

El-Müheymin; "bir şeyi gözetimi altına alıp korumak ve yönetmek" mânâsındaki "heymene" kökünden türemiş bir sıfat olup, "kâinâtın bütün işlerini yöneten" anlamına gelir. El-Müheymin, Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisidir.[99] Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir. Bunlardan birinde, müheymin Kur'ân-ı Kerim'in vasfı olarak zikredilir:

"(Ey Muhammed!) sana da o Kitab'ı (Kur'ân'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici (müheyminen) olarak indirdik."[100] Bu âyette geçen "*müheymin*"in anlamı, "Kur'ân kendisinden önce gelmiş olan semâvî kitapları tasdîk edici, koruyucu ve onlara hâkim" olarak inmiştir demektir. Ünlü Kur'ân yorumcusu Zemahşerî, "Kur'ân" diğer kitapları gözetleyici olarak inmiştir. Çünkü Kur'ân, onların varlıkları ve doğrulukları hakkında şâhitlik eder." derken bu mânâyı kastetmiştir.[101] *İbn Kesîr* ise, müheymin isminin; "Kur'ân emindir, şâhittir ve kendisinden önceki bütün kitaplara hâkimdir. Allah, önceki kitapların güzelliklerini bunda toplamıştır. Ayrıca ona diğer kitaplarda bulunmayan yüce vasıflar vermiştir anlamlarını ihtivâ ettiğini" dile getirir.[102]

Koruyup Gözeten Rabb'imiz

Müheymin, diğer bir âyette ise, Yüce Allah'ın en güzel ismi olarak geçer: *"Esenliğin kaynağı, güven veren, gözetip koruyan (el-müheymin)."*[103] Bu âyette geçen "el-müheymin" ise; gözetici, koruyucu, korkudan emin kılıcı gibi mânâlara gelmektedir. Yüce Allah'ın el-Müheymin isminin birçok anlamı vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

El-Müheymin, şâhit demektir. Bir şâhit olarak Yüce Allah, yarattığı varlıkta canlı-cansız her şeyi görüp gözetendir. Hiçbir şey, O'nun engin kuşatıcılığının dışında değildir. Mahlûkâtı üzerinde şâhit olan Yüce Allah, onlardan gizli açık ortaya çıkan söz ve davranışları bilir, görür, işitir. Hiçbir şey O'na gizli kapaklı değil, her şey münkeşiftir.

El-Müheymin, râgıb demektir. Bu anlamda Cenâb-ı Hak kullarını ve bütün canlıları koruyucu, himâye edici, savunan ve gözetendir. İnsan Yüce Allah tarafından denetlendiğinin, gözetlendiğinin farkında olmalıdır. Bir başka açıdan, varlıkta fizikî, maddî ve arkası olmama anlamında güçsüz canlılar vardır. Bu anlamda Yüce Allah, onları yaşatma, düşmanlarından koruma, büyütüp besleme bağlamında da koruyucudur. Mânevî koruma, her türlü maddî korumanın üstündedir. İnsan, Yüce Allah'ın gördüğünü düşünerek ve buna inanarak hareket etmeli; eline, diline ve beline sahip olmalıdır. Helâl ve harâm dairesinde bir hayat yaşamalıdır. Öte yandan asla ümitsiz olmamalı, mazlûm ve mağdûr da olsa, Allah'tan ümit kesmemeli, içinde bulunduğu hali sürekli Rabbine arz etmelidir. Bu kuvvetli inanç ona mânevî anlamda güç verir ve kendisine yardım edilenlerden olur. Bütün peygamberler de sıkıştıkları ve kavimleri tarafından sıkıştırıldıkları zaman ragîb olan Allah'a sığınmışlardır. Bunlardan birisi de Şuayb (a.s.)'dır. O, kavmiyle olan mücâdelesinde onlara şöyle demişti: *"Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de (elimden geleni) yapacağım. Rezil edici azâbın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında bileceksiniz. Gözetleyin. Şüphesiz ben de sizinle beraber gözlüyorum."*[104]

El-Müheymin, hâfız demektir. Hâfız, görüp-gözeten, unutmayı ortadan kaldıran, hiçbir şeyi unutmayan, bir şeyi telef ve kaybolmaktan koruyan, her şeyi ilminde tutan, bir şeye müvekkel olan kimseye denir.[105] Yüce Allah, el-Hâfiz'dır. Kendisinden hiçbir şey gizli kalmaz. Kullarının bütün yaptıklarını muhâfaza altına alır, saklar. Kullarına ait; hayır ve şer,

gizli ve açık, büyük ve küçük bütün fiilleri saklar. Her şey ilâhî yazılımda kayıt altına alınır. O'ndan hiçbir şey kaybolmaz. Herkesin yaptığı korunur, kaydedilir. Kıyâmet günü, herkese yaptığının karşılığı tam olarak ödenir.[106] O gün, bütün depolanan bilgiler açılır. Herkes günah ve sevap, iyi ve kötü ne yaptıysa hepsini karşısında bulur. Şu âyette bu husûs çok açık olarak anlatılır: "*Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. 'Eyvâh bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!' derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabb'in hiç kimseye zulmetmez.*"[107] İnsan, bütün bu uyarılardan ibret almalı ve intibâha gelmelidir. Beklenen o gün gelmeden hazırlığını bugünden yapmalı ve hayatını Allah'ın çizdiği istikâmette yaşamalıdır.

Yine Yüce Allah müheymindir, koruyucudur. Kudretiyle yeri ve göğü belirlenmiş süreye kadar yok olmaktan muhâfaza eder. O'nun kâinatı dengede tutması da bir koruma biçimidir. Nitekim şu âyetlerde bu husûsa işaret edilir: *"Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor."*[108] "*Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.*"[109]

El-Müheymin, hâkim demektir. Yüce Allah; rızıkları ve ecelleriyle mahlûkâtına hâkimdir. O, er-Rezzâk'tır. Mahlûkâtına, tekrar tekrar rızık veren, onu sürekli arttırıp çoğaltandır. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'de Rezzâk, sadece Allah (c.c.) hakkında kullanılmıştır: *"Şüphesiz, Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir."*[110] Bu sebeple "er-Rezzâk" ismi sadece O'na izâfe edilebilir. Allah'tan başkası adına kullanılamaz. Nasıl ki Yüce Allah, kullarının hayatlarını sürdürmeleri ve bedenlerinin maddî ihtiyaçlarını karşılamaları için onlara yiyecek ve içecek cinsinden sayısız rızk veriyorsa, aynı şekilde kalb ve ruh dünyalarının açlığını gidermek için onlara ilim, zikir, iman ve mârifet gibi mânevî rızıklar da vermektedir. Nitekim şu âyette mânevî rızka dikkatlerimiz çekilir: *"Şuayb şöyle dedi: 'Ey kavmim! Söyleyin bakayım, ya ben Rabb'imden gelen açık bir delil üzere isem ve katından bana güzel bir rızık vermişse!.. Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiğince (sizi) düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir. Ben sadece ona tevekkül ettim ve sadece ona yöneliyorum.*"[111] Burada rızık, *risâlet* ve *nübüvvet* anlamına gelir. Diğer yandan, kullarının ecellerine de Allah hâkimdir. Her canlı için Allah tarafından takdîr edilen

bir yaşam süresi vardır. Bu sürenin sonu da O'nun kudretindedir. Dünyaya gelirken bizler karar vermediğimiz gibi, giderken de kendimiz karar vermeyeceğiz. Her şeyin doğum ve ölümü Allah'ın elindedir. Bu noktada insana düşen görev, sınırlı olduğunu bildiği yaşama süresini Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda yaşamak, tertemiz bir şekilde O'nun huzuruna varabilmektir. Bu sebeple, açları doyuran ve bize belli bir yaşam süresi tayin ve takdîr eden Yüce Allah'tır.

Güven Veren Allah (c.c.)

El-Müheymin, eşya ve varlıklar üzerinde emîn olan demektir. Başkalarını korkudan emîn kılan, güven veren Allah'tır. Her türlü korkunun gittiği ve nefsin huzur bulduğu hal, el-Emîn ve el-Mü'min olan Allah'a inanmakla sağlanabilir. Hiç kuşkusuz, kullarından her türlü şüphe ve tereddütleri kaldıran, isteyenlere iman ve korku içinde olanlara emniyet veren ancak Yüce Allah'tır. O'na inanan ve O'na güvenen kimseler yegâne güven kaynağına tutunmuş olurlar. İşte Allah'tan gelen ilâhî öğretiyi diliyle ikrar ve kalbiyle tasdîk eden kimseye de 'mü'min' denilir. Bu bağlamda mü'min de, Allah'a güven vermelidir. Aynı zamanda mü'minlik sıfatıyla özdeş olan kimse, kendini ontolojik anlamda güvende hissettiği gibi, aynı şekilde hemcinslerine, tabiat ve bütün bir varlık alanına kendisinden güvende olduğunu hissettirir. İman, varoluşsal bir güvenlik sağlar birey ve topluma. Gerek maddî ve gerekse inanç bakımından her türlü yoksulluğun dibe vurduğu bir toplumda, güven, güvenilirlik ve güven içinde olma gibi durumlar ahlâkî açıdan tartışılır. Bu sebeple açlık ve her çeşit güvensizliğin ortadan kaldırılması sağlam bir şekilde asıl güven kaynağı olan Allah'a imanla sağlanabilir. Bundan dolayı Kur'ân'da: *"Sizi açlıktan doyuran ve korkudan emîn kılan bu beytin Rabb'ine kulluk ediniz."*[112] buyurulmuştur. Çünkü Allah'a iman, insana toplumsal sorumluluk duygusu ve vazîfe ahlâkı yükler. Varlıklı olan Müslümanlar, toplum tabakaları arasında yer alan iktisadi bakımdan zayıf olan kimselere haklarını verme gibi bir vazîfeyle yükümlüdürler. Bunun için el-Mü'min olan Allah'a iman ve bu vasıfla anılan bir insan, kendisini daima güven ve huzur içinde bulur. Eşrefoğlu Rûmî; "Gökten belâ kar gibi yağsa, anın adına aşk denir." derken bu mânevî güven kaynağını işaret etmiştir. Kullarına yegâne güven ve huzur veren Allah'tır. Yine O, korkanların ve zayıfların sığınacağı yegâne güven kaynağıdır.

Yüce Allah'ın el-Müheymin isminden alacağımız hisse şu olmalıdır: Hepimizin, başta davranışlarımız olmak üzere, rızık ve ecellerimize kapsayıcı kudretiyle hâkim olanın O olduğunu bilmeliyiz. Bizi koruyan, gözeten, içimize, dışımıza hükmeden O'dur. Bütün bu mânâları kendisinde toplayan el-Müheymin ismidir. Eğer bizler de kendimizin ilâhî denetim altında olduğunu düşünerek İslâm'a uygun bir hayat yaşamak sûretiyle murâkabe edersek, kalbimize hâkim olabiliriz. Beden ülkesinin başkentine hâkim olan bir kimse, kolluk kuvvetleri hükmünde olan bütün organlara da hâkim olmuş olur. İşte o zaman bizde ferâset ve basîret gücü artar, tam da o zaman ricâlullah oluruz. "Allah adamı olmak" demek, söz ve eylemlerinde Allah'ın hoşuna gitmeyecek şeylerden uzak duran ve O'nun rahmetini ve yardımını celbedecek işler yapan kimselerin ahlâkına bürünmektir.

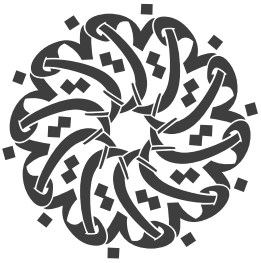

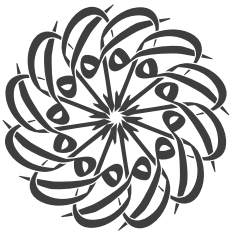

EL-AZÎZ

"ASLA MAĞLUP OLMAYAN, DAİMA EGEMEN VE GÜÇLÜ OLAN"

Arapça'da 'ızz' kökünden sıfat olan "Azîz"; kudretli, şerefli, saygın, soylu, nâdir, az bulunan vb. anlamlara gelir. Bu bağlamda Yüce Allah'ın güç ve kudretiyle ilgili en güzel isimlerinden olan el-Azîz; "Asla mağlup olmayan, aksine daima egemen ve güçlü olan, ortağı ve benzeri bulunmayan" tek varlık demektir. Çünkü gerek mülkünde ve gerekse melekûtunda kendisine gâlip gelecek hiçbir güç yoktur. Bütün güçler O'nun kudreti karşısında izâfîdir, itibârîdir. O, kendisi mağlup edilemeyen fakat hep gâlip olandır. Bütün izzet, şeref ve onur O'nundur. Ancak O dilediğine izzet verir, dilediğini zelil eder. Şu fânî âlemde, her izzet kırılabilir, ancak O'nun izzetinin sahasına tecavüz edilemez. O'na karşı gelmek isteyenler, sonunda mağlup, zelil ve hakir olurlar. O, dilediğini yapar. Alçaklığı, ahlâksızlığı, küfrün her çeşidini, zulüm, bozgunculuk, isyan ve nankörlük gibi kötü eylemleri asla sevmez. Cezâlandıracağı ve intikam alacağı kimseleri hiçbir kudret O'ndan alamaz.

En güzel isimler arasında yer alan el-Azîz ismi, Kur'ân-ı Kerim'de doksan küsur âyette, Yüce Allah'ı tavsîf etmek için gelmiştir. Bu âyetlerde, Allah'ın mutlak kudret ve üstünlüğü dile getirilir. Özellikle el-Azîz ismi, es-

mâ-i hüsnâdan on isimle terkip edilmiştir. El-Azîz isminin diğer isimlerle birlikte kullanıldığı bazı misaller şöyledir:

"Azîz Hakîm": Bu terkip Kur'ân'da kırk yedi defa geçer.

"Ey Mûsâ! Gerçek şu ki, ben mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ım."[113]

"De ki: 'Allah'a ortak tuttuklarınızı bana gösterin! Hayır! (Hiçbir şey Allah'a ortak olamaz.) Aksine O, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tır."[114]

Bu ve benzeri pek çok âyette el-Azîz isminin el-Hakîm ismiyle birlikte geçmesi mânâ ve fonksiyon bakımından çok anlamlıdır. Eğer el-Hakîm isminin herhangi bir canlı varlığı zulüm yapmaktan men etmek, kontrol altında tutmak, kayıt altına almak, istediği şekilde yönlendirmek gibi mânâlara geldiği dikkate alınırsa; kahredilmeyen, kahreden mânâsına gelen el-Azîz ismiyle örtüştüğü görülür. Dolayısıyla Yüce Allah hikmetlerle dolu Azîz ve Hikmetli kitabıyla anlaşmazlıkları çözümler ve zâlimi zulmünden men eder.

"Azîz Alîm": Bu iki isim birlikte Mekkî olan altı âyette yer alır.

"O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilenin takdiridir (ölçüp biçmesidir)."[115]

Mutlak Galip

Olmuş olanı, olmakta olanı ve gelecekte olacak olan şeyleri tüm ayrıntısına varıncaya kadar bilen Rabb'imiz, elbette el-Azîz isminin bir tecellisi olarak, bildiği her şey üzerinde mutlak egemendir. Onun için her mü'min, mülkünde kendisine gâlip gelecek bir başka varlık söz konusu olmayan Allah'ın el-Azîz ve el-Alîm isimleri karşısında asla özgüveni elden bırakmamalı, içini daima serin ve huzurlu kılmalıdır. Çünkü bu inanç ona da mânevî anlamda güç katacaktır.

"Kavî Azîz": Yedi âyette birlikte geçen Yüce Allah'ın "el-Kavî ve el-Azîz" isimleri, O'nun sonsuz gücünü ve kudretini en açık bir şekilde ortaya koy-

maktadır. Müslümanlar, O'nun yolunda yürürken önlerine çıkan dünyevî engeller karşısında yılmamalı, Allah'ın güçlü ve kahredici hâkimiyeti karşısında tarihteki tevhîd erlerinin yaptığı gibi, morallerini üstün tutmalıdırlar.

"(Helâk) emrimiz geldiğinde Sâlih'i ve beraberindeki iman etmiş olanları tarafımızdan bir rahmetle helâkten ve o günün rezilliğinden kurtardık. Şüphesiz, Rabb'in mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."[116]

"Azîz Zü'ntikâm": Dört âyette beraber geçen el-Azîz ve Zü'ntikam isimleri, Allah'ın gücü ve kudreti karşısında hiçbir fânî gücün duramayacağını gösterir. Bu isimler ancak, mü'minlerin imanlarını kuvvetlendirir ve kulluklarındaki sürekliliğe ivme kazandırır. Şu âyetlerde bu husus çok açıktır:

"Allah kimi de doğru yola iletirse artık onu saptıracak hiç kimse yoktur. Allah mutlak güç sahibi, intikam sahibi değil midir?"[117]

"Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir."[118]

"Azîz Gaffâr": Bu iki güzel isim, üç âyette birlikte zikredilir. Azîz, her yönüyle güçlü olan mânâsına geldiğine göre, asıl erdem, güçlü ve muktedir olanın bağışlamasıdır. Bu bağlamda, Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Gaffâr; affı çok olan, günahları tekrar tekrar bağışlayan, bütün günahları bir tek defada affeden, fakat defalarca günaha dönen mücrim insanı yine bağışlayan demektir. Kur'ân'da el-Azîz ve el-Gaffâr isimleri şöyle kullanılır:

"O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabb'idir. Mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."[119]

"Azîz Hamîd": Bu isimler de üç Mekkî âyette birlikte geçmiştir. Kullarına sayısız nimetleri ancak hazinesi engin olan âlemlerin Rabb'i Allah verir. O, ilâhî rahmetini hiç esirgemez, sayısız ikram ve lütuflarda bulunur. Dolayısıyla Yüce Allah, övülmeye en lâyık olandır, yücelerin yücesidir. O, ilâhî zâtında her güzelliği, her üstünlüğü toplayıcı, her türlü hamd ve hürmete müstahaktır. Bu sebeple, mutlak güç sahibi olan Rabb'imize ne kadar şükretsek ve ne kadar hamdetsek yine de O'na karşı tam olarak ne şükrümüzü ve ne de hamdimizi yerine getirebiliriz.

Güçlü Olan'ın Nimetleri de Sonsuzdur

"İyi bilin ki, o mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."[120]

"Azîz Muktedir": Bilindiği gibi, her şeye egemen olan, aynı zamanda bütün alanlarda iktidar sahibidir. Cezâya müstahak olanları cezâlandırmak istediği zaman hiçbir fânî O'nun ilâhî kudreti karşısında duramaz. Nitekim şu âyette Cenâb-ı Hakk'ın el-Azîz ve el-Muktedir isimlerinin işlevselliği çok açık ve net bir şekilde izah edilir:

"Bütün âyetlerimizi yalanladılar. Biz de onları mutlak güç ve iktidar sahibinin yakalaması gibi yakaladık."[121]

"Azîz Vehhâb": el-Vehhâb, sebepsiz olarak kullarına bol bol in'amda ve karşılıksız hibede bulunan anlamına gelir. Bu anlamdaki gerçek hibe, ancak cömertliği nihâyetsiz olan Allah'tan elde edilir. Çünkü güçlü olanın nimetleri de sonsuzdur. Bu maksatla, Rabb'in verdiklerini O'nun uğruna vermekten sarfınazar eden kimseler şöyle kınanır:

"Yoksa mutlak güç sahibi ve çok bağışlayan Rabb'inin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?"[122]

Azîz, izzetli ve şerefli mânâsına da gelir. Bundan dolayı, Müslümanlar, üstünlüğü Allah'a kullukta ve Rasûlü'nün sünnetine bağlılıkta aramalıdırlar. Bu hususa Kur'ân'da şöyle işaret edilmektedir:

"Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir."[123]

"Asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberi'nin ve mü'minlerindir."[124]

Görüldüğü gibi, bu âyetlerde, izzet ve şeref dünyevî makam ve mevkilerde değil, bizi âhirette kurtaracak olan iman ve salih amel bütünlüğündedir. Bu ilâhî amacın dışında onur aramak bir onursuzluktur. Eğer bugün, bütün bir yeryüzünde Müslüman dünyanın onuru ve haysiyeti yara almışsa, bunun ilacı yeniden dinî referans sistemlerimiz olan Allah'ın kitabı ve Rasûlü'nün sünnetine dönmekten geçer. Çünkü bu iki kaynak, bizi her türlü sapmalardan koruyacak ve asıl kıblemizi, yürüyeceğimiz istikameti tayin etmeye yarayacaktır. Gerçek Müslüman kimliğini temsil edenler, yeni bir bakış açısıyla yeryüzünde izzetli bir hayatı kurabilirler. Bu hayat,

sadece kendilerine onur kazandırmakla kalmaz, bütün bir varlığa saygının da yolunu açar.

Ne mutlu el-Azîz Olan'ın ilâhî ahlâkıyla ahlâklanan ve bu şerefi modern zamanlara taşıyarak merhametin, şefkatin ve onurlu yaşamanın dili ve soluğu olabilen irfan erlerine!..

EL-CEBBÂR

"HALKIN EKSİKLİKLERİNİ TAMAMLAYAN, İHTİYAÇLARINI GİDEREN, İŞLERİNİ DÜZELTEN"

El-Cebbâr, "cebr" kökünden, mübalağalı ism-i fâildir. "Çok cebredici" mânâsını ifade eden Cebbâr vasfında başlıca iki mânâ vardır. Bunlardan ilki, cebr, esasen, "kırığı yerine getirip sıkıca sarmak; eksiği, noksanı ıslah edip tamamlamak" demektir. Cebbâr ismi, "halkın eksikliklerini tamamlayan, ihtiyaçlarını gideren, işlerini düzelten ve bu konuda gereken şeyi gereği gibi yapmakta çok iktidarlı olan hâkim" mânâsını ifade eder.[125] İşte, Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan[126] el-Cebbâr'ın anlamlarından birisi budur. Bu anlamda el-Cebbâr, rahmet, merhamet ve adaletin varlık alanına yansıyan farklı tecellîleriyle kendisini izhâr eder. Nasıl ki, cerrah olan bir doktor, bir yandan hastasının kangren olmuş ayağını keserken öte yandan bedenin tamamını kurtarmayı hedefliyorsa; nasıl ki, âdil bir yönetici bir yönden zâlimleri, kâtilleri, zânîleri, gâsıpları, hırsızları vb. âdil hükümleriyle yargılayıp hak ettikleri cezâya çarptırırken, öte yandan da dolaylı olarak mazlumların haklarını iade etmiş oluyorsa, işte bunun gibi, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Cebbâr isminin de böyle bir işlevi vardır. Yani, cebir yüklü ilâhî fiillerin özünde şefkat vardır, hikmet vardır, rahmet vardır; zulüm ve zorbalık değil. Çünkü el-Cabbâr

olandan aslâ zulüm sâdır olmaz. Zulmün öznesi, insanlardır. İşte burada cebir, zulüm ve zorbalıkları, acı ve ıstırapları ilâhî kudret ve adaletle ortadan kaldırmanın adıdır.

Mahlûkatının Bütün İşlerini Islah Ederek Düzeltendir

Yüce Allah'ın el-Cebbâr isminin diğer bir anlamı da, "dilediğini zorla yaptırmak"tır. O, yarattıklarını, meşîeti istikametinde zorlayandır. Mahlûkatının yararına uygun olarak onlar üzerinde her türlü tasarruf yetkisine sahip olan ve mahlûkatının bütün işlerini ıslah ederek düzeltendir.[127] Zira el-Cebbâr olan Yüce Allah, el-Kahhâr ismi gibi, halkı irâdesine mecbur eden, dilediğini ister istemez zorla yaptırmaya kâdir olan, hüküm ve nüfuzuna karşı çıkılma ihtimali bulunmayan güç ve büyüklük sahibidir. Hiçbir zaman Allah'ın el-Cebbâr ismini, İslâm düşünce tarihinde ortaya çıkan; "İnsanın irâde özgürlüğü yoktur, Allah her emrini cebirle yürütür, insan rüzgârın önündeki yaprak gibidir." diyen Cebriyye mezhebi gibi anlamamak gerekir. Çünkü kanun yapma ile ilgili emirlerin kulların cüz'î irâdeleriyle şartlı kılınmış olduğu, *"Eğer siz Allah'a (O'nun dinine) yardım ederseniz, Allah da size yardım eder."*[128] gibi birçok nass ile tesbit edilmiştir.[129] İnsan, kendisine sorumluluk yüklenen alanda hür irâde sahibidir. Eğer insan, sorumluluk yüklendiği alanda, eylemlerinde hür olmasaydı günah ve sevâbın, cennet ve cehennemin, iman ve küfrün, hidâyet ve dalâletin bir anlamı kalmazdı. Allah, insanı, ihtiyarî fiillerinde özgür yaratmıştır. Bu anlamda Allah "hâlık/yaratan, kul ise, kâsib/ günah ve sevâbı kazanan"dır. Özgür irâdesiyle insan, yapıp-ettiklerinden hesâba çekilecektir. Burada şu gerçeğin altını çizelim ki, her ne kadar Allah insana fiillerini özgür bir şekilde yerine getirme hakkı tanımışsa da bu durum hiçbir zaman Allah'ın kulunun isteklerini yerine getirme konusunda mecbur olduğu anlamına gelmez; O'na bir zorunluluk yüklenemez. Allah, kullarına yaptıklarının karşılığını adâleti ve hikmeti gereği tam olarak verecektir.[130] Allah'ın fiillerinde abeslik yoktur. Her şey yerli yerince yaratılmıştır. İlâhî hikmet, adalet, inâyet ve fazîletin hepsini içerir. Hem adalet ve hem de şefkati ihtivâ eden ilâhî hikmet, kullarından güç yetiremeyecekleri şeyleri istemez. Bundan dolayı Allah, hiçbir zaman kullarına güç yetiremeyecekleri şeyleri yüklemez ve onlardan da sorumlu tutmaz. Çünkü ilâhî adâletin anlamlı olması, böyle bir muameleyi gerektirir.

Öte yandan, elbette, yaratılışın bir de cebir yönü vardır. Meselâ, içinde yaşadığımız evren ve bu evrende yaşayan bütün varlıklar, kendi irâde ve özgür istekleriyle bu âleme gelmemişlerdir. Nasıl ki bu varlık alanına kendi istekleriyle gelmemişlerse, aynı şekilde kendi istekleriyle de gitmeyeceklerdir. Bütün kevnî varlık alanı, ilâhî yasalara uygun bir şekilde, zorunlu olarak hareket etmektedir. Mevsimlerin oluşumu, semâda milyonlarca yıldızın deverânı, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelişi, ay ve güneş tutulmaları, depremler, sel-su baskınları vb. Allah'ın el-Cebbâr isminin bir neticesinde zorunlu olarak meydana gelmektedirler. Ayrıca, varlığın bir parçasını teşkil eden ve ilâhî emâneti yüklenen insana baktığımız zaman onun da sorumluluk alanı dışında, zorunlu olarak önceden belirlenmiş yasalara uygun bir şekilde hareket ettiği yerler vardır. Özgür olmadığı bu alanda insan, Allah'ın el-Cebbâr isminin bir gereği olarak iş yapar. İnsanın, tamamen kendi istek ve irâdesinin dışında farklı coğrafyalarda doğması, anne ve babasını kendisinin seçmemesi; cinsiyet, dil, renk, akıl farklılığı; rızık ve eceli gibi konular bunun en açık örneklerini oluşturur. Yine dinî sorumluluk alanında helâl ve harâmı belirleyen insan değil, el-Cebbâr olan Allah'tır. Nihâî günde kullar hakkında karar O'na aittir. Kulların tavır ve hareketlerine göre sonuçların anlamlandırılacağı Cennet ve Cehennem, el-Cebbâr olan tarafından hazırlanmıştır. Burada insana düşen görev, bütün bu oluşlar karşısında gücü nisbetinde tedbir almaktır.

O hâlde her mü'min insan, "hem kırık gönülleri onaran, tamir eden" ve hem de "meşîeti istikâmetinde bütün bir varlığı zorlayan" Yüce Allah'a dayanmalı ve O'na güvenmelidir. O, el-Cebbâr olan ismiyle, kırık gönüllerin yanında ve zorbaların karşısında adâletiyle hükmeder. Bu ilâhî ismi kendisine ahlâkî bir ilke edinen bir Müslüman da mazlum, mağdur ve kimsesizlerin yanında olmalı, her türlü haksızlıkla mücadelede kararlı ve onurlu bir duruş sergilemelidir.

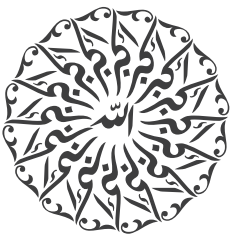

EL-MÜTEKEBBİR

"BÜYÜKLÜĞÜN KEMÂLİNDE OLAN YEGÂNE MELİK, ZÂTININ VE SIFATLARININ MÂHİYETİ BİLİNEMEYECEK KADAR YÜCE OLAN"

Allahu Teâlâ'nın Mütekebbir ismi, "büyük ve cüsseli, ulu ve yüce olmak" mânâsına gelen "kiber" kökünden türemiş bir sıfat olup "büyüklüğün kemâlinde olan yegâne melik, zâtının ve sıfatlarının mahiyeti bilinemeyecek kadar yüce olan" demektir.[131] Kur'ân-ı Kerim'de bu anlamda şöyle geçer: *"Yeryüzünün büyükleri olasınız diye mi?"*[132] Şu âyette de Kibriya sözcüğü, büyük mânâsına gelir: *"Hepsi onu görür görmez çok büyüttüler."*[133] Yüce Allah, büyüklüğü tek ve nihâyetsiz olandır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bir âyette de el-Azîz ve el-Cebbâr gibi azamet mânâsı ifade eden isimleri arasında O'nun el-Mütekebbir ismi geçmektedir: *"Güçlü, buyruğunu her şeye geçiren ulu (mütekebbir) olan Allah'tır."*[134] Dolayısıyla bu güzel isim, her şeyde ve her işte Allah'ın üstünlük ve yüceliğini gösterir.

Dengi Olmayan

El-Mütekebbir, yaratılmışların sıfatlarından yüce olan, benzeri ve ortağı olmayandır. Yüce Allah, zâtında bir olduğu gibi sıfatlarında da birdir. O, zâtına uygun bir şekilde kemâl sıfatlara sahiptir. O'nun zâtı hakkında vacip olan yetkin sıfatlarını bilip öylece inanmak ve yüce zâtını noksan sıfatlar-

dan soyutlamak tevhîd inancının bir gereğidir. Bunu Kelâm âlimleri özlü bir beyit şeklinde şöyle ifade etmişlerdir:

Küllü mâ hatara bibâlik/ Fallahü sivâ zâlik

Hatırına gelen her şey/ Allah ondan başka bir şey

İslâm'da ulûhiyet düşüncesi, bir çeşit sıfat düşüncesidir. Allah'ın isim ve sıfatlarında tevhîd, bu sıfatların yaratıkların sıfatlarına mâhiyet bakımından hiçbir zaman benzemediğini kabul etmektir. Allah'ın bazı sıfatlarıyla insanların sıfatları arasında isim benzerlikleri bulunabilir. Meselâ, Allah da işitir, insan da; Allah da görür, insan da; Allah da konuşur, insanda; Allah'ın da ilmi vardır insanların da... Ancak arada çok temel farklılıklar bulunur. Allah'ın sıfatları zâtîdir, ezelîdir, yani sonradan kazanılmış değildir; ebedîdir, eksilme ya da yok olmaya mâruz kalmaz. O'nun sıfatları mutlak anlamda hiçbir yaratığın sıfatlarına benzemez. Oysa insanın sıfatları da kendisi gibi zorunlu değildir. İnsan âlet ve vâsıtalara muhtaçtır, ama Allah bilmek, işitmek, görmek gibi sıfatları için herhangi bir âlete ve vâsıtaya ihtiyaç duymaz. İşte bu temel farklılıkları bilerek Allah'ın sıfatlarını tasdîk etmek, her türlü yüceliği O'na nispet edip her türlü noksanlıktan O'nu tenzîh etmek Allah'ı sıfatlarında birlemenin gereğidir. Allah'ın denginin olmaması, zâtı için söz konusu olduğu gibi sıfatları için de söz konusudur.

El-Mütekebbir, her türlü ayıp ve noksanlıklardan münezzeh ve kemâl sıfatlarıyla muttasıf olandır. Allah'ın ne olmadığını anlatan selbî sıfatlar, Allah'ın kendisinden soyutladığı ölüm, uyku, cehâlet, unutmak, acz, gaflet ve yorgunluk gibi tüm noksan sıfatlardır. İnsana düşen görev, Allah'ın kendisinden nefyettiği bu sıfatları, O'ndan nefyetmektir. Bu sebeple, şanı ulu olan Allah'ı tüm zıtlardan, ortaklıklardan, eş ve çocuğu olmaktan ve her türlü yaratılmışlık özelliklerinden soyutlamak, tevhîdin özüdür.

El-Mütekebbir, kullarına zulmetmekten yüce olandır. O, hiçbir kimseye zulmetmez. İnsanlar, kendi kendilerine zulmederler. Kur'ân-ı Kerim'de, zulmün öznesi olarak insan zikredilir: *"Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı."*[135]

Ortaklık Kabul Etmeyen Ulu Varlık

El-Mütekebbir, rubûbiyyetinde ortaklık kabul etmeyen ulu varlık demektir. Bu bağlamda rubûbiyyette tevhîd, Allah'ı; yaratan, eğiten, sahip olan, öldüren, dirilten, yaşatan, rızık veren, duaları kabul eden, helâl ve harâm koyan, evreni sevk ve idare eden, fayda ve zarar verme gücüne sahip olan yegâne varlık olarak kabul etmeyi gerektirir. Şu âyetlerde, rubûbiyyette tevhîd açıkça vurgulanır:

"*Mûsâ: 'O, göklerin, yerin ve her ikisi arasında bulunan her şeyin Rabb'idir. Eğer gerçekten inanırsanız bu böyledir.*"[136]

"Dilleriniz yalana alışageldiğinden dolayı, Allah'a karşı yalan uydurmak için, 'Şu helâldir.', 'Şu harâmdır.' demeyin. Şüphesiz, Allah'a karşı yalan uyduranlar, kurtuluşa eremezler."[137]

"*Yahudiler, 'Üzeyir Allah'ın oğludur.' dediler. Hıristiyanlar ise, 'İsa Mesih Allah'ın oğludur.' dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri, daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar?*"[138]

"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (Hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa bunlar da, ancak bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır."[139]

El-Mütekebbir, ulûhiyyetinde bir olan, kendisiyle birlikte bir başkasına kulluk yapılmasını asla kabul etmeyendir. Gerçek anlamda ilâh; gönüllerin sevgi, ümit, korku, güven, tevekkül, yardım, dua, kurban, adak gibi inanç ve ibadet türlerinde kendisine bağlandığı, yöneldiği ve derin saygı duyduğu, her şeyden daha çok sevilen ve kulluğun sadece kendisine özgü kılındığı bir varlıktır. Bütün bu özellikleri taşıyan, sadece ve sadece tek olan Allah'tır. Buna "ulûhiyyette tevhîd" denilir. İslâm'da tevhîd inancı, Allah'tan başka bütün ilâhların izâfî olduğunu vurgular. Şu âyette bu husus gâyet açık bir şekilde anlatılır:

"De ki, 'Ey insanlar! Size Rabb'inizden gerçek (Kur'ân) gelmiştir. Artık kim doğru yola girerse ancak kendisi için girer. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Ben sizden sorumlu değilim."[140] Görüldüğü gibi bu anlamda tev-

hîd, ulûhiyyeti sadece Allah'a tahsis etmeyi öngörür. Tabiatın akıllara hayranlık veren olağanüstü nitelikte yaratılışı ve işleyişi onun ve yaratıcısının bir ve tek olduğunun objektif kanıtını teşkil eder. Yaratıcı ile rûhî-mânevî irtibat içinde bulunan mü'minin de ulûhiyyetten herhangi bir ortaklığı benimseyip imanının kıblesi olarak tanıması mümkün değildir.

Netice olarak, "el-Mütekebbir" Allah'ın güzel isimlerinden biridir. İnsanlar hakkında kınanan tekebbür, O'nun için teferrüt ve tahsis ifade eder. Bu mânâda ululuk, Kibriyâ, büyüklük ve yücelik sadece Cenâb-ı Hakk'a mahsustur. Büyüklük ve yücelikte yegânelik O'na aittir. Yaratıklardan hiçbiri mütekebbirliğe layık değildir. Allah'tan başka kim mütekebbir olmayı şahsına nispet ederse, O'na ortak koşmuş olur.

EL-HÂLIK

"HER ŞEYİ BELLİ BİR ÖLÇÜ VE PLÂNA GÖRE TAKDİR EDENLERİN EN GÜZELİDİR"

Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan 'el-Hâlık' sözcüğü; takdir mânâsına olup, 'plân ve proje çizmek' demektir. Tıpkı bir mimarın binayı yapmadan önce, binanın kullanım maksadına uygun model ve özellikleri taşıyan bir plân çizmesi gibi. İşte 'ahsenu'l-Hâlikîn' ismini taşıyan Allahu Teâlâ, her şeyi belli bir ölçü ve plâna göre takdir edenlerin şüphesiz en güzelidir. O, yarattığı her şeyi güzel yapmıştır.

El-Hâlık, "yaratıcı" demektir. Halk aslında, düzgün bir şekilde ölçüp-biçmek gibi "takdîr" mânâsına geldiği gibi asla uymaksızın bir şeyi îcâd etmek için de kullanılır. *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur."*[141] âyetinde, yoktan var etti (ibdâ) mânâsına kullanıldığı, *"(O), gökleri ve yeri yaratandır."*[142] âyetinin delâletiyle anlaşılmaktadır.[143] Bu anlamda halk sözcüğü, kudret sahibinin tek başına, madde ve sûretten her ne şekil meydana getirirse getirsin, îcâd etmesi mümkün olan bütün şeyleri yaratmasını ihtivâ eder.[144] Buradaki icat, hiçbir kökü ve örneği yokken var kılmadır. Canlı varlıklara nispet edilen en büyük sanatlar, Allah'ın takdir buyurduğu keşf ü inşâ mahiyetinden ileri geçmez. Çünkü insan, yaratılmış olan davranışının bütün ayrıntılarını takdir edemediği

gibi, bir hücreyi (canlı) bile yaratamaz. Ancak, böyle bir yaratma, sonsuz bir kudretin ilmine bağlıdır. Her şeyi tam ve mükemmel anlamıyla takdir ve icat ederek yaratan hâlık, sadece ve sadece Allah'tır.[145]

Kur'ân'da geçen Allah'ın "el-Hâlık" vasfı, "her şeyin yaratıcısı" anlamında kullanılır.[146] Allah'ın en güzel isimlerinden biri olan el-Hâlık/yaratıcı olma vasfı, sadece Medenî âyetlerde[147] değil, daha çok Mekkî âyetlerde geçer. Bunun temel sebeplerinden birisi, Allah'ı tanıtmanın gerekli görüldüğü Hicret öncesi Mekke döneminde, O'nun en bâriz hususiyetlerinden olan yaratma işi üzerinde çeşitli yönlerden durulması, başka yaratıcı olmadığına göre, ibadetin de O'na yapılması gerektiğinin belirtilmesidir.[148] Çünkü Allah'ın yaratıcılığı, küçük ve büyük, uzun ve kısa, insan ve hayvan, böcek ve kuş, ölüm ve dirim vb. gibi her şeyi içine alır.[149]

Öte yandan, Mekkî olan iki âyette 'Hâlık' kelimesinin çoğulu olarak, ta'zim için, 'yaratıcılar' anlamında 'el-Hâlıkûn' terimi kullanılır: *"Acaba onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi yaratıcılardır?"*[150] *"Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz?"*[151]

Bilindiği gibi, Arapça'da fa''âl ölçüsünde gelen "el-Hallâk", yaratmada süreklilik bildirir. Yarattıktan sonra tekrar yaratan, yani, durmaksızın yaratan demektir.[152] Fa''âl vezninin sanat ve meslek ifade ettiği düşünülürse, mahlûkata benzememek sûretiyle "işi gücü, sanatı yaratmak olan" mânâsına gelir. Zaten sonradan meydana gelen varlıkların hiçbirisi mutlak yaratıcı değildir.[153] Kur'ân'da, sürekli yaratan mânâsına "hallâk" vasfı, Mekkî olan âyetlerde iki defa geçer[154] Ulûhiyyeti tanıtmak açısından bu her iki âyete yüklenen mânâ oldukça ilginçtir.

Yaratmak, Allah'a Mahsustur

Sûfî literatürde 'hâlık' sözcüğü; halk ve emir âlemi şeklinde yorumlanır. Bu anlamda, Allah'ın en güzel isimlerinden olan ve yaratıcı mânâsına gelen el-Hâlık kelimesinin muhtevasında, içinde bulunduğumuz halk âlemini yaratan anlamı da vardır. Halk âleminin karşısında bir de emir âleminin varlığından söz edilir. Kur'ân tabiriyle: *"Haberiniz olsun. Yaratmak da emir de (yalnızca) O'nundur."*[155] âyetinde halk ve emir âlemi açıkça Allah'a izâfe edilir. Zira Allah hem yaratan hem de yönetendir. Sanatkâr da, insanî

sınırda kalmak şartıyla, içinde yaşadığı bu halk âleminde "yapmak, ölçüp biçmek" mânâsında bir şey ortaya koyabilir. Sünnî anlayışta insana izafe edilen bu eylem, yaratmak fiiliyle değil, keşfetmek fiiliyle açıklanır. İnsanın bir eylemi olan keşif, yerine göre bir ressamın fırçasından çıkan bir tasvir, bir mimarın elinden çıkan proje, bir yapı ustasının elinden çıkan bina, bir romancı veya öykücünün elinden çıkan fikrî bir eser olabilir. Çünkü sanatkârın yaratılış mayasında ilâhi ruhtan bir nefha vardır. Bu, Allah'ın kuluna en büyük emanetidir. Her insanın özünde var olan bu emaneti, kimi insanlar eğitim yoluyla geliştirerek işlevsel hale getirebilirler. Burada önemli olan, insanın en büyük Sanatkâr olan Allah'ın sanatına halel getirebilecek davranışlardan uzak kalmasıdır.

İnsan ne kadar çalışırsa çalışsın Allah'ın yaratıcılığıyla yarışamayacağı gibi böyle bir rekâbete de asla girişemez. Allah, yaratanların en güzelidir. Biz, bu gerçeği Kur'ân'dan şu şekilde öğreniyoruz:

"Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et hâline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra, onu başka bir yaratışla insan hâline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir."[156]

"Yaratanların en güzeli olan (Allah'ı) bırakıp da Ba'l'e mi taparsınız?"[157]

Bu her iki âyette geçen ve "yaratanların en güzeli" anlamına gelen "ahsenu'l-hâlıkîn" deyimi, Allah'ı nitelendiren güzel isimlerdendir. Böyle güzellik boyutuna sahip olan bir yaratıcının bu ilâhî boyutu yaratıklarından esirgemiş olması bir eksiklik olur ki, Allah böyle bir eksiklikten münezzehtir. Âyetlerde geçen "yaratanların en güzeli" ifadesi, İslâm Kelâm Tarihi'nde birtakım dinî anlayışlar tarafından insanın fiilleri konusunda önemli bir problemi gündeme getirmiştir. Gerçekten de bu âyetlerde söz konusu edilen "yaratanların en güzeli" ifadesinden Allah'tan başka bir yaratıcı mânâsı çıkarılabilir mi, ya da 'yaratmak' niteliği sonradan yaratılan varlıklara/insana verilebilir mi?

Kur'ân'da, "halk" işinin insana verildiği birkaç istisnai durumdan bahsedilir. Âl-i İmrân Sûresi'nin 49. ve Mâide Sûresi'nin 110. âyetlerinde, Hz. İsa'nın çamurdan kuş gibi bir sûret "yaratıp" ona Allah'ın izniyle can verdiği bildirilir. İslâm âlimleri, bu âyetlerdeki "halk" terimine, kayıtlı kullanılırsa,

"bir hâlden bir hâle dönüştürme" demek olan istihâle[158] şekil ve sûret[159], ölçme-biçme anlamına gelen takdir, yapmak[160] gibi mânâlar vermişlerdir. O zaman, "ahsenu'l-hâlıkîn"in anlamı, hiçbir tarafı hareket etmeyen timsalleri ve benzeri şeyleri yapanlardan Allah daha iyi yaratıcı ve yapıcıdır, demektir. Bizâtihî ehl-i sünnetin önde gelen âlimlerinden İmam-ı Mâtürîdî Mü'minûn Sûresi'nin 14. âyetinde geçen "hâlık" sözcüğünün, insan için, "yapan" mânâsında mecâzi olarak kullanılabileceğini söylemiştir.[161] İnsana 'yaratmak' sıfatının verilmemesinin temel nedeni, insanın hevâsını ilâhlaştırarak Allah'a rağmen bir inancın kapılarını açma tehlikesinden dolayıdır. Kaldı ki, Kur'ân'da kullanılan "ahsenu'l-hâlıkîn" formu, yalnız Allah'ın bu konuda münferit olduğunu vurgular. Örneğin nasıl ki bir kimse, "Bal, sirkeden daha tatlıdır." derken, sirkeye bir tatlılık tanımak istemezse, aynı şekilde "Yaratıcıların en güzeli Allah'tır." ifadesi de Allah'tan başkasına yaratıcılığı vermek anlamına gelmez.

Netice itibariyle, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan "el-Hâlık" sözcüğü; takdir mânâsına olup, "plân ve proje çizmek" demektir. Tıpkı bir mimarın binayı yapmadan önce, binanın kullanım maksadına uygun model ve özellikleri taşıyan bir plân çizmesi gibi. İşte "ahsenu'I-Hâlıkîn" ismini taşıyan Allahu Teâlâ, her şeyi belli bir ölçü ve plâna göre takdir edenlerin şüphesiz en güzelidir. O, yarattığı her şeyi güzel yapmıştır.[162] Bir mü'minden beklenen de Allah'a olan sorumluluklarından bütün canlılara yönelik muâmelelere, giyim-kuşamdan oturup kalkmaya, konuşmadan yazmaya, insanî ilişkilerden yönetime, ev tefrişinden davranışlara vb. varıncaya kadar, ölçülülüğü, insan hayatının bütün alanlarını kuşatacak derecede yansıtmaktır.

EL-BÂRİ

"ALLAH'IN TAKDÎR EDİP VAR OLMASINI KARARLAŞTIRDIĞI ŞEYİ UYGULAMAYA KOYUP ORTAYA ÇIKARMASI"

Bera'e fiilinin kökü olan ber', bür' ya da bürû', "yaratmak"[163] anlamına geldiği gibi "hastalık, kusur ve ayıp türünden olup insana hoş gelmeyen şeylerden uzak bulunmak[164]; borç ve zimmetten berî olmak" anlamlarına da gelir.[165] Şu âyette bera'e, yaratmak mânâsınadır. *"Yeryüzünde vukû bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan (nebra) önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır."*[166] Bu âyette geçen "bârî" kelimesinden maksat, insanın irade ve kudretinin dışında kalan hâdiselerin yaratılması anlamına gelen kader-i mübremdir. Bunlar; hayat, ölüm, sel, deprem, güneş ve ay tutulmaları, kıyâmetin kopması, akıllardaki farklılık, güzellik ve çirkinlik bakımından insanın fiziksel yapısı, cinsiyet farklılığı, kişinin anne ve babasını seçme hakkının olmayışı, ömrün uzun ve kısa olması, insanın ırkını ve coğrafyasını seçememesi vb. gibi durumlardır. Bu tür zorunlu yaratılış kapsamına giren konularda insan ancak, korunmak için tedbir alabilir. Demek ki "el-Bârî" ismi her zaman cisimlerin yaratılışını ifade etmek için değil, yerine göre, arazların yaratılışını ifade etmek için de kullanılmaktadır.

Benzeri Olmaksızın Yaratan

Ber' kökünden türeyen ve Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan "el-Bârî", vasfı, maddesi ve bir modeli, benzeri olmaksızın yaratan[167], sıfatlarında yaratılmışlara benzemekten uzak olan, hiçbir borç ve zimmet altında bulunmayan, farklılığına rağmen her bir varlık kategorisi arasında bir tenasüp ve ahenk meydana getiren[168] ve varlıklara bir kalıp veren mânâsınadır. Çünkü Allah (c.c.), her biri varlığın arkesi olan; su, toprak, ateş ve hava gibi unsurları yoktan var edip, onlardan da muhtelif cisimleri yaratmıştır. Dolayısıyla, Allah hakkında ibdâ fiilini kabul etmek, ber' fiilini de kabul etmeyi gerektirir.[169] Eğer bârî kelimesinin, beriy kökünden türediği söylenirse, 'yaratılmışları sağlıklı ve dengeli bir hale koyan' anlamına gelir.[170] Nitekim İnfitâr Sûresi'nin 7. âyetinde bu duruma işaret edilerek: *"O (Rab) ki seni yarattı, sana düzen verdi, ölçülü bir biçim verdi."* buyurulur. Buradan şu fikre varıyoruz: Allah, bütün canlıları, ana rahminde mükemmel olarak yaratmıştır. Eğer sonradan birtakım özür halleri görülüyorsa, bu ya annenin hamileyken psikolojik durumu ve ya da hâricî etkenlerden dolayıdır. Bu konuda insanın sorumluluğu vardır. Her şeyi ilâhî kadere yüklemek doğru değildir.

Ünlü dilbilimci İbn Manzur, 'bârî' isminin Kur'ân'da daha çok canlıların yaratılmalarını ifade etmede kullanıldığını söyler. 'Canlıların dışında kalan gökler ve yerin yaratılmasını ifadede ber' değil, halk lafzı kullanılır.' der.[171] O hâlde, her iki kelime de yaratmak anlamına geliyor. Ama birisi sadece canlıları, diğeri ise, canlı varlıkların dışındaki nesneleri de ifade etmede kullanılıyor. Bu da Arapça kelimelerin anlam zenginliğini gösteriyor. Buna en güzel örnek, *"Ey insan! Nedir Kerim Rabb'ine karşı seni aldatan? O Rabb ki seni yarattı..."*[172] âyetidir. Bu âyette, insanın yaratılışı "bari" ile değil "halk" mastarıyla ifade edilmiştir.

Öte yandan, 'bârî', bir âyette de ma'rife, yani, elif lâmlı olarak zikredilir.[173] El-Esmâu'l-Hüsnâ'dan olan "el-Bârî", Allah'ın takdîr edip var olmasını kararlaştırdığı şeyi uygulamaya koyup ortaya çıkarması mânâsınadır.[174] Dolayısıyla Hâlık olan Allah hakkında, çizdiği modeli bölüm bölüm meydana getirdiğinden dolayı "el-Bârî" sıfatı kullanılmıştır.[175] Âdetâ bir mühendisin önce kendi zihninde bir model oluşturup bu modele göre araziyi ölçmesi, üzerinde hesaplar yapması, temeller kazıp duvarlar örmesi ve binanın inşaatını tedrîcen (kısım kısım) tamamlaması gibi.

Netice itibariyle, Kur'ân'da geçen "bera'e" fiili ve aynı kökten türeyen, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan "el-Bârî" ismi, canlıların yaratılışındaki muhteşemliği ve olağanüstülüğü vurgulaması bakımından anlamlıdır. Doğrudan, her şeyi sapasağlam yapan, yaratan Allah'ın sanatını anlamaya ışık tutar. Allah'ın el-Bârî isminin bu tecellisi karşısında insana düşen daimî görev, Allah'ı takdîr ve ta'zîmde hiçbir zaman kusur göstermemektir. Çünkü varlık alanında hiçbir şey, boşuna yaratılmamıştır. Varlığı okumasını bilenler, bu amaçlı yaratılış düzenini hem müşahede ve hem de duyumsama yoluyla kavrayabilirler.

EL-MUSAVVİR

"YARATAN, ŞEKİL VEREN"

Savvera kökünden tasvir etmek, sûretlendirmek, şekillendirmek, şekil vermek anlamlarına gelen Arapça'da el-Musavvir, sûret ile aynı köktendir. 'Sûret', varlıklarda bulunan, onları birbirinden ayıran özel niteliktir. Bu da iki tarzda olur. Biri gözle görülen sûrettir ki, avam da havas da hatta insanla birlikte hayvanlardan çoğu da onu algılar. Görülen bir insanın, bir at'ın sûreti gibi. Diğeri, sadece akıl yoluyla algılanan sûrettir. Bunu avam değil, sadece havas idrak eder. İnsana özgü olan akıl, görüş, ahlâk gibi her şahsın kendini diğerlerinden ayıran vasıfları vardır. Her iki sûret hakkında da Allah şöyle buyuruyor: *"Sizi yarattık, sonra size şekil verdik."*[176], *"Sizi şekillendirdi, şekillerinizi güzel yaptı."*[177] Bu her iki âyette de basîretle idrak edilen, insana özgü hey'et kastedilir. Bunlarla Allah, insanı diğer yaratıklardan üstün kılmıştır.

Allah'ın en güzel isimlerinden birisi olan el-Musavvir, var etmeyi murâd ettiğini istediği nitelikte tasvir eden[178] demektir ve bizzat Kur'ân'da geçer.[179] Varlık düzleminde yaratılanların her birine farklı farklı yüz şekilleri veren ancak fâil konumunda bulunan Allah'tır. Nitekim şu âyette, yaratık-

ları farklı şekillerde yaratanın Allah olduğuna dikkatlerimiz çekiliyor: *"Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. O, azîzdir, hikmet sahibidir."*[180] Bu âyette ana karnındaki canlıya sûret verenin Allah olduğundan bahsediliyor. Çünkü O, yarattığı varlıklara en güzel şekilde sûret vermektedir.[181] Allah bugünkü dünya nüfusuyla beş milyar insan yaratmış, bunları hem insan olarak birbirine benzetmiş hem de ayrı ayrı şahsiyetler, farklı farklı sûretler vererek tıpatıp benzetmemiş; birbirinden ayırmıştır. Bu kadar çeşit sadece insanlar için değil, diğer varlıklar için de geçerlidir.[182] Düşünelim ki, eğer insanlar sûret açısından tıpkı birbirinin aynısı olsaydı; annemizi, babamızı, kardeşlerimizi nasıl ayırt edebilirdik? Suçluları tespit etmek nasıl mümkün olurdu? Şüphesiz, türün farklı bireylere sahip olması inanmayan için Allah'ın varlığına ve birliğine kanıt, Allah'ın varlığını ve birliğini peşinen kabullenenler için de bir hikmet olarak değerlendirilebilir. Nitekim bir başka âyette de milyarlarca insanın parmak izlerinin birbirine benzemediği ifade edilir.[183] Kur'ân'ın insanı bilgilendirmekten amacı, kozmik sistemdeki amaçsallığı ve hikmeti kavratmaktır. Allah'ın tamamen sanatla ilgili olan el-Musavvir ismini tanıtmaktan gaye de Kendisi'ni hatırlatmaktır. O, her şeye, uygun olan sûreti verir. İnsan da eşyaya şekil verir, ama onun fiili sonludur, Allah'ın fiili ise sonsuzdur.

Yaratılana En Güzel Şekil Veren O'dur

Tasvir, yaratma kavramı içerisinde anlaşıldığına göre, 'halk' ile yaratmadan sonra gelen bir mefhumu ifade ediyor. el-Musavvir kelimesinin geçtiği tek âyette[184] şu tertip ile Allah nitelendirilmiş oluyor: *"Hâlık, Bâri, Musavvir, Allah'tır."* Burada sanki şöyle bir sıralama var: Önce Allah, mahlûkatının maddesini yaratıyor, sonra onu canlandırıp ahenkleştiriyor, düzeltiyor ve sonra da dilediği son biçimi veriyor. Âyette söz konusu sıralama hayalî değil, gerçeğin ta kendisi bir sıralama düzenidir. Bu durum, insanın yaratılış safhalarını ifade eden âyet-i kerimeden de anlaşılmaktadır: *"Ey insanlar, eğer öldükten sonra dirilmekten kuşkuda iseniz (bilin ki) biz sizi (önce) topraktan, sonra nutfe (sperma)dan, sonra alaka (embriyo)dan, sonra yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem et parçasından yarattık ki, size (kudretimizi) açıkça gösterelim."*[185] Kur'ân'da geçen bu kanıt, ilk yaratmayı kabullenmiş bir topluma yöneltildiğinde, doğrudur. İlk yaratmaya, tecrübeye dayalı bir kanıt olmadığını ileri sürenler içinse, anlamsızdır. Gerçekten de bu konuda

hiç kimsenin bir tecrübesi yoktur. Ama Kur'ân'ın göndermeler yaptığı bu gerçeğin bilgisini insan bedeninde yer alan elementlerle yaratılış maddesine dikkatlerimizi çeken toprakta bulunan kimyasal özelliklerin birlikteliği, insanın yaşamını sürdürmede toprakla olan dostluğu gibi etmenler, ilk yaratılışı kabul etmeyen insanlara önemli mesajlar vermelidir. İnsan hayatında o kadar tecrübe ve deney dışı kalan şeyler vardır ki, en koyu mantıkçı pozitivist anlayışı benimseyenler bile bunları reddetme temâyülüne gidemiyorlar. Meselâ ışık, ruh, rüzgâr ve akıl gibi konuların mâhiyetlerine yönelik, herkesin üzerinde birlik sağlayabileceği ortak bir tanıma gidilebilmiş midir? Bu ve benzeri fizik ve metafizik sorunlar hâlâ çağdaş felsefenin, psikolojinin ve dinin tartışma alanını oluşturan problemler arasında devam edip gitmektedir. Bir başka âyette, Allah'ın varlığa "Hâlık, Bâri ve Musavvir" tecellîsiyle lütfu daha açık bir şekilde anlatılmaktadır ki, tezyinat, son merhaleyi oluşturmaktadır: *"Ey insan, seni engin kerem sahibi Rabb'ine karşı ne aldatıp inkâra sürükledi? O (Rab) ki, seni yarattı, sana düzen verdi. Dilediği sûrette seni terkîb etti."*[186]

Bu üç safhanın gerçekleşmesi sonucunda yaratılmış olan insanla Allah arasında hiçbir benzerlik olmadığı gibi, önceki örneklerden alınmadan insanlar tarafından çizilmiş hiçbir plân da yoktur. Fakat Allah'ın tasvir ve îcâd ettiği her şey kendisine mahsustur. İnsan ne yaparsa yapsın, kullandığı bütün malzemeyi Allah yaratmıştır. Zira insan, yoktan var edemez. Bu ifade hiçbir zaman insanın bir şey yapamayacağı ya da gücünün olmadığı gibi bir anlama da gelmemelidir. Elbette Allah, yaratma sıfatından bir örneği insan varlığına yerleştirmiştir. Bu nedenle biz, mânâları ve hakîkatleri kendi nefsimizde, zihnimizde ve hayalimizde îcâd edebilme gücüne sahibiz. Ama dış âlemde insan, madde olmadan bir şey yapamaz. Ancak var olan maddelere muhtelif şekiller verir, terkipler meydana getirir. Allah ise yoktan var eder, maddeye O şekil verir. İnsan musavvir olmadığından, yaptıkları şeyler tabiatı icabı mükemmel de değildir. Musavvir olan sadece Allah'tır. Burada kastedilen musavvirlikten hiçbir zaman, resim veya plâstik san'atlara dayalı etkinlikler anlaşılmamalıdır. Biz burada Allah'ın san'at (sun') sahibi olduğunu anlatmaya çalışıyoruz. Elbette insan da san'atkârdır, ama hiçbir zaman Allah'la rekabet edecek bir güce sahip değildir ve böyle düşünmek bile insanı tevhîd inancından uzaklaştırır. O her cinse, her cüz'e ve her ferde benzersiz şekil vermiş ve hiçbir modeli aynen tekrar-

lamamıştır.[187] Dolayısıyla O, hem takdîr edici, hem yaratıcı-yapıcı ve hem de tezyîn (süsleme) edicidir.

Netice olarak, Allah'ın "el-Musavvir" isminden bir insanın alacağı birçok hisse ve ibret olmalıdır. Bunun başında, insan her türlü tertip ve şekliyle âlemin sûretini kendisinde görür. Kâinatın bütün şeklini ilmi ile ihâta eder. Bunun mânâsı, vücûdî şekle uygun ilmî bir sûret kazanmaktır. Zira ilim, zihinde mevcut bir sûrettir. Bu sûret, bilinen şeyin sûretine uygundur. Allah'ın sûretleri bilmesi onların hâriçte var olmasının sebebidir. Hâriçte var olan şekiller, insan zihninde ilmî sûretlerin meydana gelmesine sebep olur. Böylece insan, Allah'ın isimlerinden "el-Musavvir" isminin mânâsıyla ilim elde eder. İnsanın zihninde meydana gelen ilmî sûret, gerçek dünyada onun fiiliyle değil, Allah'ın fiiliyle hâsıl olmaktadır. İnsanın bundaki rolü ise, Allah'ın rahmetinin kendi üzerine akması için bireysel çabasını sürdürmesidir.[188]

EL-GAFFÂR

"KULLARININ GÜNAHLARINI ÖRTEN, SUÇ VE HATALARINI CEZÂLANDIRMAKTAN VAZGEÇEN"

Arapça'da "gufrân ve mağfiret" kökleri, "örtmek" mânâsına gelir. Aynı kökten gelen "miğfer", savaş esnasında savaşanın başının üzerine konulan ve kendisini oklardan koruyan şeye denir. Bunun iki faydasından birisi, başı örtmek, diğeri ise, korumaktır. Mağfiret ise, günahları örtmek, açığa vurmamak, bağışlamaktır. Gerçek anlamda "settârû'l-uyûb" olan Yüce Allah'tır. Mübalağa kalıbında gelen "gafûr" ve "gaffâr" ise, kullarının günahlarını bağışlamakla örten demektir. Yalnız burada şu farka dikkat etmek gerekir. El-Gâfir, mağfiret fiilinin yalnız aslına, el-Gafûr ise, günahlarının çokluğu nispetinde bağışlamasının da çok olduğuna işaret eder. Bu sebeple din dilinde günahların sadece bir çeşidini bağışlayana gafûr denilmez. El-Gaffâr, günahları tekrar tekrar, çokça bağışlayan, bağışlaması için herhangi bir sınırı olmayan anlamına gelir. Bütün günahları bir defada bağışlayan ve defalarca tekrar tekrar günaha dönen insanı bağışlamayan gaffâr ismine layık olamaz.[189]

El-Gaffâr İsminin Üç Farklı Yorumu Vardır

İmam-ı Gazalî, Yüce Allah'ın güzel isimlerinden olan el-Gaffâr'ı üç farklı anlamda yorumlar:

Bunlardan ilki, Allah'ın kulları üzerindeki ilk örtüsü, onun, gören gözlere çirkin gelecek olan yerleri içeride, hoş gelecek yerleri de dışarıda yaratmış olmasıdır. İnsanın temizlik-pislik, güzellik-çirkinlik konularında dışı ile içi arasında nice farklar vardır. İnsan, Allah'ın açığa çıkardığı ve örttüğü yerler üzerinde düşünmelidir. Kendisi de öyle hareket etmelidir.

İkincisi, insanın kalbi, hem kötü düşüncelere ve hem de iyi düşüncelere meyyal olarak yaratılmıştır. Burası öyle örtülmüştür ki, hiç kimse oranın bilgisine muttali olamaz. Eğer insanlar, kişinin içinde taşıdığı şeytanlıklara, hilelere, ihanet planlarına ve kötü düşüncelere vâkıf olsalardı, kendisine öfke ve düşmanlık beslemekten geri durmazlardı. İnsan bunun üzerinde de düşünmeli ve tefekkürde derinleşmelidir.

Yüce Allah'ın kullarına yönelik üçüncü örtüsü, onların günahlarını bağışlamasıdır. İnsan, bazen öyle günahlar, hatalar ve kusurlar işler ki, işlediği bu günahlardan dolayı insanların önünde ayıplanır, hor ve hakir görülür. Rezil ve rüsvay olur. Allah ise, kulunun günahlarını yüzüne vurmaz, O'nun istekleri doğrultusunda, dilerse bağışlayabilir. Bu ilâhî bir lütuftur.[190]

Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de bağışlamasıyla alakalı en güzel isimleri arasında yer alan el-Gaffâr ismi doksan bir defa geçer. Bu isim, tek başına kullanıldığı gibi, en güzel isimler arasında yer alan; Vedûd, Azîz, Şekûr, Afuvv ve Halîm isimleriyle birlikte de kullanılmıştır. En çok da Cenâb-ı Hakk'ın Rahîm ismiyle birlikte varit olmuştur. Şu âyette "el-Gafûr-el-Vedûd" birlikte geçer: *"O, çok bağışlayandır, çok sevendir."*[191] Bir insan düşünelim: Kendisine kötülük yapan kimseyi bağışlar ama onu sevmez. Aynı şekilde ona acır ama sevmez. Allahu Teâlâ ise, tevbe ettiği zaman kulunu bağışlar, ona acır ve bununla birlikte onu sever. Çünkü *"Allah, tevbe edenleri sever."*[192]

Öte yandan Yüce Allah'ın el-Gaffâr ismi, el-Azîz ismiyle birlikte de gelmiştir. *"O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."*[193] O, izzet sahibidir. Hatırlarsak el-Azîz, "asla mağlup olmayan, daima egemen ve güçlü olan, ortağı ve benzeri bulunmayan" tek varlık demektir. Çünkü gerek mülkünde ve gerekse melekûtunda kendisine galip gelecek hiçbir güç yoktur. Bütün güçler O'nun kudreti karşısında izafidir, itibaridir. Bütün izzet, şeref O'nundur. Bü-

tün bunlara rağmen Yüce Allah, kullarının tüm onursuzluklarına karşı, kullarına merhamet eder ve onları bağışlar. El-Azîz ve el-Mağfiret isimlerinin tecellisi, kemâl düzeyinde sadece ve sadece Yüce Allah'ta bir araya gelmiştir. Bunları öğrenmiş olmamız, O'na olan sevgimizi daha çok arttırmalıdır.

Yüce Allah "gâfiru'z-zenb"dir. Günahları bağışlar.[194]

Yüce Allah, "hayru'l-gâfirîn"dir. Bağışlayanların en hayırlısıdır.[195]

Yüce Allah, "zû mağfira"dır. Gerçek anlamda kullarının bütün günahlarını bağışlayan O'dur.[196]

Yüce Allah, "vâsiu'l-mağfira"dır. Bağışı, geniş olandır.[197]

Kulların işledikleri günahları bağışlayan Allah'tır. İnsan ancak, O'nun bağışlamasıyla azâbın kendisine dokunmasından kurtulabilir. Ehl-i sünnet inancında, Allah'tan başka hiçbir kimse ya da kurum insanların günahlarını bağışlama gibi bir yetkiye sahip değildir. Dinimizde, Allah'tan başkasından günahların bağışlanmasını istemek şirk olarak kabul edilmiştir.

El-Gaffâr ile aynı kökten gelen "istiğfâr", söz ve fiil ile günahların bağışlanmasını Allah'tan talep etmektir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de: *"Rabb'inizden bağışlanma dileyin; çünkü o çok bağışlayıcıdır."*[198] buyurulur. Dikkat edilirse, burada, bağışlama emri, sadece dille istenmiyor; hem dil ve hem de fiille birlikte isteniyor. Gerçek olan da budur. Bir Müslüman hem diliyle Allah'tan bağışlanma dilemeli ve hem de işlediği günahlardan vazgeçmek sûretiyle bu istiğfarı fiiliyata geçirmelidir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen rivâyetlerde, istiğfarın gerekliliğine dair birçok uyarı ve haber vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

"Günahından dolayı tevbe eden, hiç günah işlememiş gibi olur."[199]

"Demirin pası gibi, kalbin de pası vardır. Kalb pasının parlatılması, istiğfâr iledir."[200]

Dinimizde istiğfar da ibadetin bir parçasıdır. Bu sebeple, hem Kur'ân'da ve hem de Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen rivâyetlerde istiğfâr üzerinde ısrarla durulmaktadır. Günahlardan bağışlanma isteği, Rabb'imize olan imanımızı yeniden tazeleme olup, imanın korunmasının bir parçasını oluşturur. Bundan dolayı, özellikle tasavvufî ahlâkta, kalbî hayatın eğitiminde istiğfâra yer verilir. İstiğfâr, sâliklerin vuslata ermeleri için uğradıkları men-

zillerden ilk menzildir. Taliplerin makamlarından birinci makamdır. Çünkü evrâd ve ezkâra başlamadan gönül kabının her türlü günah tortusundan temizlenmesi gerekir. Bu da ancak istiğfarla olur. Bir nevi istiğfâr, mânevî iklimin kapısı mesabesindedir. Arınan ve saflaşan yüreklerde zikir, insanın yücelmesine ve coşkusal bir gönle sahip olmasına büyük fayda sağlar.

İstiğfarda Bulunmanın İki Faydası Vardır

İstiğfarda bulunmanın iki meyvesi vardır: Bunlardan birisi, kulun kalbini Allah'a karşı isyan etme düşünce ve vesvesesinden korur. İkincisi, kulun kalbinde kuvvetli bir ümit duygusunun yerleşmesine zemin hazırlar. Allah'ın rahmetinden ümit kesme düşüncesi yok olur. Böylece mü'min, daima Rabbinden bağışlanma talebinde bulunur.

Yüce Allah'ın el-Gaffâr isminden her Müslüman hisselenmelidir. İnsanın bu isimden alacağı pay, başkalarının örtülmesi gereken kusurlarını örtmek ve açığa vurmamaktır. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim bir Müslüman'ın ayıbını örterse Allah da kıyâmet gününde onun ayıplarını örter."*[201] Kur'ân'da, duydukları zaman insanların sevmeyeceği bir çeşit yargısız infaz türü olan kötü zan ve gıybet gibi günahlara karşı tedbir alma tavsiye edilerek; *'Birbirinizin kusurunu araştırmayın.', 'Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinizin etini yemekten hoşlanır mı?'*[202] gibi uyarılarda bulunulur. Her insanın bir kemâl hâli olduğu gibi zeval ve noksanlık hâli de olabilir. Yine bir insanın güzel davranışları olduğu gibi çirkin davranışları da olabilir. Bir Müslüman'a düşen görev, kötülükleri deşifre etmek değil, örtmektir. Bir defasında Hz. İsa (a.s.), havarileriyle birlikte bir yerden bir yere giderlerken yolun kenarında ölmüş ve kokuşmuş bir köpek cesedine rastlarlar. İçlerinden birisi, "Bu leş ne pis kokuyor." der. Bunun üzerine Hz. İsa (a.s.)'nın, her şeyin iyi tarafından bahsetmek gerektiğini işaret etmek için: "Dişlerinin beyazı ne de güzelmiş." dediği rivâyet edilir. Dolayısıyla bir Müslüman, başkalarında gördüğü hata ve kusurları dev aynasında büyütmeye ve afişe etmeye kalkmamalıdır. İyi düşünen, güzel görür. Bu davranış tarzı da "istiğfâr" eyleminin bir parçasıdır. Bir Müslüman'ın duası daima şu olmalıdır:

"Ey Rabb'imiz! Kıyâmet gününde beni, anamı-babamı ve bütün mü'minleri bağışla!.."

EL-KAHHÂR

"YÜCE KUDRETİYLE GÂLİP GELEN, YENİLMEYEN"

El-Kâhhâr, "yenmek, üstün gelmek, zor kullanarak istediğini yapmak, hor ve hakir kılmak" mânâlarına gelen kahr kökünden türemiş olup, "kudretiyle gâlip gelen, yenilmeyen" demektir.[203]

Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Kahhâr, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçmektedir:

"O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir."[204]

Yine Kur'ân'da el-Kâhhâr, Yüce Allah'ın "el-Vâhid" ismiyle birlikte zikredilir: *"O, birdir, mutlak hâkimiyet sahibidir."*[205] Ayrıca, Kur'ân'da, "üstün gelen" anlamındaki "gâlib" ismi de "Kahhâr"la aynı mânâ yakınlığı içinde görülmüştür. Bir âyette, *"Allah, şüphesiz ben ve elçilerim gâlip geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphe yok ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir."*[206] buyrulmuştur.

Yüce Allah'ın El-Kahhâr İsminin Tecellîleri

Yukarıdaki ayetlerde geçtiği gibi Esmâ-i Hüsnâ'dan olan el-Kahhâr, mübalağa kalıbında gelmiştir. Allah'ın hâkimiyet ve kudretinin sonsuzluğunu ifade eder. Hiçbir irade O'nun mutlak iradesi karşısında duramaz.

Kur'ân'dan öğrendiğimize göre, Allah'a isyan eden, O'nun elçilerinin getirdiklerini tanımayan nice zorba şahsiyetler ve milletler, el-Kahhâr ism-i şerifinin tecellîsiyle yerle-yeksan olmuşlardır. Çünkü O'na üstün gelecek, O'na galebe çalacak hiçbir güç ve kudret yoktur. Dünyanın en üstün teknolojisine sahip güçlerin gücü bile O'nun el-Kahhâr isminin yanında anlamını kaybeder. Tarihte Yüce Allah'a kafa tutan nice zorbalar ve bu zorbaların peşinden gidenler, O'nun el-Kahhâr ismiyle tecellî etmesinin önüne geçememişlerdir. Kur'ân-ı Kerim, bu örneklerle doludur:

Meselâ, Hz. Nuh (a.s.)'ın toplumu. Allah'ı bırakıp birtakım varlıklara tapmaya başlamışlardı. Onlar; zâlimdi, fâsıktı, kötüydü, vicdansızdı. Ulü'l-azim peygamber, onları Allah'ın yoluna 950 senelik ömrü boyunca sabırla çağırdı. Haksızlıkta ayak direyen bu putperest millet, Allah'ın el-Kahhâr ism-i şerifiyle, O'nun rahmetinden uzak kılınarak tufanla yok edildi.[207]

Hûd (a.s.)'ın kavmi olan Âd, yeryüzünde bir misli olmayan korkunç bir medeniyet kurdular. Muhteşem sarayları, oğulları ve malları vardı. Etrafı İrem adı verilen bağ ve bahçelerle çevrilmiş bir milletti Âd kavmi; insanları boy ve kuvvetçe üstün yaratılmışlardı. Allah'a karşı fânî güçleriyle meydan okumuşlardı. Sahip oldukları maddî üstünlük, onları şımartmıştı. Allah'ın kendilerinden daha kuvvetli olduğunu, sahip oldukları dünyalıkları unutturuvermişti. Allah'ın el-Kahhâr ismi, onlara rüzgârla tecellî etti.[208]

Semûd milleti, kayaları oymuş, tepelere muhteşem saraylar kondurmuştu. Kimileri ovalara inmiş, âdetâ köşkler dizmişlerdi. Taş oymacılığı, aralarında yürütülen en ünlü sanat işiydi. Taş oymacılığı sanatında üzerlerine bir başka millet yoktu. Allah, onlara tevhîd elçisi Sâlih (a.s.)'ı göndermişti. Mimsiz medeniyetin insanları, şirk içinde yüzerken, kendi soylarından olmayan milletleri de küçümsediler, tahkir ettiler. Üstünlüğü soya-sopa bağladılar, iyilik ve takvâya değil. Onlarda bambaşka bir etnik ayrımcılık vardı. Mu'cize devenin ayaklarını kestiler. Böylece hukukun üstünlüğünden yana değil, üstünün hukukundan yana bir tavır koydular. Madde medeniyetinde ileri giden bu kavim, mânâda kaybetmiş, ahlâkî alanda delik-deşik olmuştu. Allah'ın el-Kahhâr ismi onlara depremle karşılık vermişti. Akılları başlardan çıkaran korkunç sayha ile birlikte gelen deprem, onları, çer-çöp hâline dönüştürüvermişti.[209] Böylece onlar, sanki bu dünyada hiç yaşamamış gibi oldular.

Taş Yağmuruyla Cezâ

Lût (a.s.)'ın kavmi. İnançsız ve ahlâksız bir kavimdi Sodomlular. İffet, namus, hayâ unutulmuş, erkekler arasında kendi cinslerine dönen fuhuş, onları aşağıların en aşağısı hâline getirmişti. Toplumda, dinî ve ahlâkî değerler arasında bir şey bırakmamıştı. Hayvanlarda bile olmayan aşağılık işler yapmışlardı. Bu toplumda temiz kalmak, âdetâ kınanır olmuştu. Hatta günaha günah demek bile yasaklanmıştı. Aziz İslâm Peygamberi'nin bütün şefkatli uyarılarına rağmen, ona, tehditle karşılık vermişlerdi. Tam tan yeri ağarırken çığlığa dönüşen bir ses, onları gaflet anlarında yakalayıverdi. Bir defa daha Allah'ın el-Kahhâr ismi, taş yağmuruyla onlar üzerinde tecellî etti. Sodom halkı, inançsızlık ve ahlâksızlıklarının bedelini çok ağır ödemişlerdi.[210] Merhum Necip Fazıl'ın mısralarında dediği gibi:

Geçenler geçti seni,

Uçtu pabucun dama

Çatla Sodom-Gomore

Patla Bizans ve Roma.

Bu mısralarda geçen bütün milletler, Sodomlular gibi, aynı iğrenç ahlâksızlığın kurbanı olup gittiler.

Şuayb (a.s.)'ın kavmi, Meyden ve Eykeliler: Hâkim inanç, putçuluktu. Buna ilaveten, ölçü ve tartıda hile yapmaları, yolların kavşak noktalarında durarak soygunculuk icra etmeleri, onların en gözde meslekleriydi. Hâtibu'l-Enbiyâ olan Hz. Şuayb (a.s.), var gücüyle bu erzel insanları, Allah'ın birliğine ve kul hakkına tecavüz etmemeye davet etti. Haksızlığı ve hukuksuzluğu kendilerine ilke edinmiş Eykeliler ve Medyenliler, Şuayb (a.s.)'ı, tevhîde dayalı inancından, putperestlikle şekillenmiş kendi dinlerine dönmeye çağırdılar. Eğer bunu yapmazsa, Hz. Şuayb (a.s.)'ı doğup-büyüdüğü memleketinden sürgün etmekle tehdit ettiler. Allah'ın el-Kahhâr ismi, Medyenlilere korkunç bir çığlıkla[211], Eykelilere ise, ateş topuyla tecellî etti. Hepsi de yanıp kül olup gittiler.[212] Onları; hileli ticaretleri, Allah'ı bırakıp putlara tapmaları ve peygamberi tekzip etmeleri mahvetti.

Tarihte Ebû Cehil'den Nemrûd'a, Fir'avun'dan Hâmân'a, sayılamayacak derecede daha niceleri Allah'ın el-Kahhâr ismiyle yok edilmişlerdir. Hiçbir kimse O'nun takdir ve tedbirinin dışına çıkamaz. Yegâne gâlip gelen O'dur. Bütün bu kavimlerin yaşadıklarından ibret alınmalıdır. Kur'ân'da ismi geçen peygamberlerin kavimlerinin işledikleri günahlar, maalesef, yaşadığımız dünyada 24 saat içinde hep birlikte işleniyor.

Burada şu hususun altını iyi çizmemiz lazım. Yüce Allah'ın el-Kahhâr isminden, sürekli kullarını cezâlandıran bir ilâh tasavvuru çıkarmak doğru değildir. O, bütün bir varlığa adaletiyle muamele eder. Nasıl ki O'nun affediciliği, engin şefkat ve merhameti adaletinin bir gereği ise, bütün af yolları tüketildikten sonra aynı şekilde cezâlandırması da adaletinin bir gereğidir.

El-Kahhâr; Mü'mine Güven, İnançsıza Korku Verir

Yaşadığımız dünyada öyle acıklı, haksız ve fütursuz olaylar meydana geliyor ki, haklı olarak bütün merhameti kuşanan Allah dostları, adaletten yana tavır koyuyor, eğer hidâyete ve intibâha gelmezlerse, Yüce Allah'ın el-Kahhâr ismiyle bütün zâlimlere, bütün hâinlere, bütün zorbalara tecellî etmesini istiyor.

Öte yandan, er-Rahîm olan Yüce Allah'ın el-Kahhâr ismi, bütün mazlumların, bütün mağdurların, bütün çaresizlerin, bütün güçsüzlerin ve her türlü hakları haksız yere ellerinden alınanların, iftiraya kurban giden masumların sığındığı sonsuz güven kaynağı oluyor. Bu güzel esmâ, onlara teselli ve ruhlarını rahatlatma olarak geri dönüyor. İyi ki Allah'ın el-Kahhâr ismi var bütün zâlimlerin, bütün gâsıpların, bütün müfterilerin üzerinde. Bu bağlamda O'nun el-Kahhâr ismi, Allah düşmanlarına korku; dostlarına ümit ve güven veriyor. Elbette Allah'ın el-Kahhâr ismi, mü'minin hayatına olumlu olarak yansıyor. Çünkü bu ismin müsemmâsını iyi kavrayan mü'min gönüllerde, havf ve reca duyguları birlikte yeşeriyor. Ümit ve korku arasında yaşanacak bir hayat, mü'minin hayatına bir disiplin katıyor. Hayatı, sorumsuzca, hâşâ hesap-kitap yokmuş gibi yaşamanın önüne geçiyor. Bu da mü'minin ilâhî ölçü ve sınırların dışına çıkmamasını sağlıyor. Eğer mü'minin hayatında el-Kahhâr böyle bir dengeli yaşamaya yol açmamış olsaydı, hududullah çizgisi ihlal edilir, hem bireysel ve hem de toplumsal boyutları olan günahlar onu yakıp-kavururdu.

Merhamet ve şefkati engin olan Yüce Allah, Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'ın yüzü suyu hürmetine kendi kavminin bütün putperestliğine ve bütün saldırganlığına karşı, onları, diğer kavimler gibi helâk etmedi. Zamanla el-Kahhâr ismi, onların yaşadıkları topraklarda ya normal ecelleriyle ölümleri ya da hem kendilerinin ve hem de nesillerinin İslâm'la buluşmaları yönünde tecellî etti. Bu konuda Kur'ân'da şöyle buyrulur: *"Sen (Peygamberim), onların içinde olduğun sürece Allah onları (toptan) azap edici değildir."*[213]

Acaba Hz. Peygamber (s.a.v.) onların içindeyken onlara toplu helak olmayacaksa, bugün fizikî varlığıyla bizim içimizde olmadığına göre, ya bizim hâlimiz nice olacaktır? Bu konuda da âyetin devamı, bize müjde ve teselli verir gibidir: *"Bağışlanma dilerlerken, Allah onlara da (toptan) azap edecek değildir."*[214] Dikkat edilirse, burada el-Kahhâr olan Yüce Allah'ın azâbından güvende olma şartı, "istiğfâr"a bağlanmıştır. Çünkü günahlar, saatli bomba gibidir. Eğer zamanında işlediğimiz günahlar, isyanlar, tevbe ve istiğfarla etkisiz hale getirilmezse, her an farklı bir biçimde bize dönebilir. Çare, Allah'la her daim birlikte olmaktır. İyi ki Yüce Allah'ımızın el-Kahhâr ismi var.

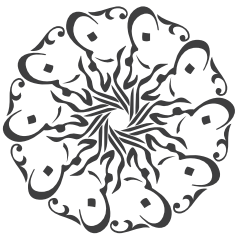

EL-VEHHÂB

"KARŞILIK BEKLEMEDEN BOL BOL VEREN"

Arapça'da el-Vehhâb, 'ivazsız bağış, bahşiş, karşılıksız hediye' anlamına gelen hibe isminden türemiştir. Hibe, bedelsiz ve karşılıksız olarak verilen temlikten ibarettir. Bu işi yapan zâta Cevvâd-Vehhâb denilir. İşte bu anlamda Allah'ın en güzel isimlerinden birisi olan el-Vehhâb, sebepsiz olarak kullarına bol bol in'amda ve karşılıksız hibede bulunan anlamına gelir.[215] Bundan dolayı el-Vehhâb ismine; "hiçbir maksat olmadan hayatı sonlandıran ve hiçbir bedel olmaksızın veren" denilmiştir. Çünkü hayatı ve mülkü bize hibe eden O'dur. Bu anlamdaki gerçek hibe, ancak cömertliği nihâyetsiz olan Allah'tan elde edilir. Hibenin temel iki rüknünden birisi temlik, diğeri ise bedel/karşılık ödememektir. Dolayısıyla, mânevî boyut açısından temliğe kullar güç yetiremez. Kulların bütün fiillerini yaratan Allah'tır. Bu fiillerin içerisine kalb ve bedenle yapılan fiiller de girer. İnsanın iki tip fiili vardır: Bunlardan birisi, insanın irade ve ihtiyarına bağlı olarak gerçekleşen fiiller, diğeri ise, irade ve ihtiyarının dışında meydana gelen zorunlu fiillerdir. Biz, irade ve ihtiyarımıza bağlı olan fiillerden sorumlu tutulacağız. İnsanın bütün fiillerini yaratan Yüce Allah, bu fiilleri meydana getiren, yapıp eden de insandır. Şu âyetlerde açıkça bu durum ortaya konmuştur:

"Allah, her şeyin yaratıcısıdır. Her şey üzerine vekil de O'dur."[216]

"Hiç yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu? Artık siz düşünmez misiniz?"[217]

"Hâlbuki sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır."[218]

İnsanlar, özgür iradeye dayalı olarak yaptıkları eylemlerin çoğu defa içyüzünü bilemezler. Herhangi bir eyleminde tam bir bilgiye sahip olmayan kimse, onu var kıldığını nasıl iddia edebilir? İslâm düşünce tarihinde birtakım dinî anlayışların ifade ettiği gibi, insan, kendi eylemlerinin mutlak anlamda yaratıcısı değildir. İnsanın bütün eylemlerini yaratan Allah'tır. İşte en güzel isimleri arasında yer alan el-Vehhab, Allah'ın kullarına yönelik sayısız lütufla işlevsel mânâda yaratıcılığını gösterdiği niteliklerden birisidir. İnsanın başkalarına bağışta bulunmasıyla Allah'ın bütün bir varlığa bağışta bulunması aslâ mukayese kabul etmez. Çünkü insanların bağışlarına, desinler ya da bir karşılık beklemek gibi niyetler ve süflî arzular karışabilir. Gerçek hasbîlik ise, ancak yüce ruhlara özgüdür. Bu sebeple ivazsız ve garazsız hakîkî bağışta bulunan, sadece ve sadece Allah'tır. Kur'ân-ı Kerim'de hibe, iki âyette sebeplilik yönüyle insana, diğer âyetlerde de fâil olarak Allah'a nispet edilmiştir. Şu âyette hibe, sebeplilik yönünden meleğe izafe edilmiştir:

"Melek: Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabb'inin bir elçisiyim, dedi."[219]

Şu âyette ise hibe, sebebiyet yoluyla insana izafe dilmiştir:

"Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan câriyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden kızlarını sana helâl kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hibe eden mü'min kadını, diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık). Kuşkusuz biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan câriyeleri hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı biliriz. (Bu hususta ne yapmaları lâzım geldiğini onlara açıkladık) ki, sana bir zorluk olmasın. Allah bağışlayandır, merhamet edendir."[220]

Aşağıdaki âyetler grubunda el-Vehhâb doğrudan doğruya Yüce Allah'ı tavsîf için gelmiştir:

"Süleyman: Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver. Şüphesiz sen, daima bağışta bulunansın, dedi."[221]

"Orada Zekeriyyâ, Rabb'ine dua etti: Rabb'im! Bana tarafından hayırlı bir nesil bağışla. Şüphesiz, sen duayı hakkıyla işitensin, dedi."[222]

"(Onlar şöyle yakarırlar:) Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize, tarafından, rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin."[223]

"Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabb'im bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı."[224]

Görüldüğü gibi, bu âyetler grubundan birisinde Hz. Süleyman (a.s.)'ın hükümranlık; diğer bir âyette Hz. Zekeriya (a.s.)'ın hayırlı nesil; bir başkasında rahmet ve peygamberliğin hibe edilmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bizler de Allah elçilerinin ve sâlih kulların yaptığı gibi, Yüce Allah'ın el-Vehhâb ismini vesile ittihaz ederek meşru isteklerimizi O'na arz edebiliriz.

O, Dilediği Kimselere Nimetlerini Bolca Hibe Eder

Yüce Allah'ın el-Vehhab ismi, O'nun zâtıyla kâim olan ilâhî bir sıfatıdır. Eğer O, ezelî ilminde bağışta bulunmaya hükmetmemiş olsaydı, bu bağışın meydana gelmesi mümkün olmazdı. Burada O'nun el-Alîm ve el-Vehhâb isimleri arasında yakın bir ilişki vardır. Allah'ın her şeyi önceden bildiği ilkesinden hareket edilirse, O'nun kime neyi, nasıl ve hangi miktarda hibe edeceğini de yine kendisinin uhdesinde tuttuğunu söyleyebiliriz. O, dilediği kimselere nimetlerini bolca hibe edebilir. Bu konuda yaptıklarından O'nu sorumlu tutacak hiçbir makam yoktur. Nimetin sahibi de O'dur, dağıtıcısı da O'dur. Çünkü varlık alanında, sonradan yaratılan bir şeyin Allah'ın iradesine, hükmüne ve ilmine aykırı olması imkânsızdır.

Yüce Allah'ın sonsuz nimetine mazhar olan insan, O'nun yarattığı âciz ve nâkıs bir kuldur. Dolayısıyla, eğer O vermezse insan hiçbir şeye mâlik olamaz. Nitekim bu durum, Kur'ân'da "köle-eli açık efendi" misaliyle şöyle anlatılmıştır: *"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah yolunda*

harcayan kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler."[225] İslâm'a göre, mülk Allah'ın olduğuna göre, mükemmel ölçüde temlîk görevi de O'na aittir. Aslında her insan, Allah'ın sayısız nimetlerine mazhar olmuştur. Dünyaya gelişimiz başlı başına bir hibe örneğidir. Biz seçilerek gelmişizdir. Bu âlemde, her bir varlığın kendisine yüklenen bir sorumluluğu vardır. Âzâlarımızın sağlam oluşu, sâlih bir çevrede yetişmemiz, sâlih eş ve evlatlarımızın oluşu, yaşamak için su, hava, toprak, ateş gibi nimetlerin sunulmuş olması vb. sayısız nimetler, bizim açımızdan büyük bir değer ifadesidir. Yaşadığımız imtihan dünyasında her insan, varlığın tekâmüle eriştirilmesinde bir parça görev yapmaktadır. Parçalar ise, bütünü oluşturur. Allah'ın sonsuz nimetlerine mazhar olan insanın da, sahip olduğu nimetleri meşrû bir çerçevede ihtiyaç sahipleriyle paylaşmak gibi ahlâkî bir sorumluluğu vardır. Bunun başında da , kendisine sayısız nimet veren Yüce Varlığı takdir etmek gelir. Bu takdir duygusu, hem dil planında hem de fiilî planda gerçekleştirilmelidir.[226] Çünkü bize olan hibenin sürekliliği şükür denilen takdir duygusuyla artma kaydeder. Eğer biz, Allah'ın hibesi olan malımızın bir kısmını yoksullarla paylaşırsak, malımız artacak; eğer biz, hibe olarak bize verilen ilmimizi toplumla paylaşırsak, ilmimiz artacak; eğer biz, hibe olarak bize verilen zamanımızı faydalı işlerle değerlendirirsek, zamanımıza bereket gelecektir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, insan da hibe olarak sahip olduğu nimetleri, nimet sahibinin beyan ettiği kimselerle paylaşmalıdır. Her ne kadar mutlak anlamda herhangi bir hastaya şifa, bir kısıra çocuk, bir sapığa hidâyet, bir mübtelâya âfiyet veremesek de -ki bütün bunları Yüce Allah vermeye kâdir ve mâliktir- sebeplilik yoluyla katkıda bulunma gibi bir imkânımız her zaman olabilir. İşte Yüce Allah'ın el-Vehhab ismiyle ahlâklanmış oluruz.

ER-REZZÂK

"RIZKA KEFİL OLAN, HER CANLIYI YAŞATACAK ZARURİ GIDAYI ÜZERİNE ALAN"

Arapça'da 'rızk' sözcüğü; "haz" ve "nasip" anlamında isim olup, nasip etmek, rızıklandırmak mânâsına gelir. Bir başka açıdan rızık, Cenâb-ı Allah'ın "canlıya zevk ve faydalanma nasip ettiği şey" diye tarif edilir. Şu hâlde rızık, bir kimsenin ister özel mülkü olsun ya da olmasın; yenilen, içilen ve diğer şekillerde faydalanılan mallara dendiği gibi; her biri bir inci mesabesinde olan evlatlarımıza, saliha eşimize, helâl kazanç kaynaklarımıza, ilim ve bilgilerimize de denir. Buradan hareketle söylemek gerekirse, rızık; dünya ve ahretteki bağış, kısmet/pay mânâsına geldiği gibi, mideye ulaşan ve onunla beslenilen gıda mânâsına da gelmektedir.[227] Bütün bu anlamları kapsayacak şekilde Kur'ân'ı Kerim'de şöyle buyrulur: *"Herhangi birinize ölüm gelip de, 'Ey Rabb'im! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!' demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın."*[228]

Bu âyetten anladığımız kadarıyla, insana yarar sağlayan şey, rızıktır. Bu rızık, yerine göre mal-servet, yerine göre ilim-irfan, yerine göre makam-mevki, yerine göre boş vakittir. Rızık sahibi olmak, aynı zamanda, varlıklı olmak anlamına gelir. Kur'ân'da mü'minlerin niteliği anlatılırken: *"Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar."*[229] buyrulur.

Rızık, İnfak ve Şükür İlişkisi

Rızık, infak ve şükür kavramları arasında doğrudan çok yakın bir ilişki vardır.

Yüce Allah, rızık sahibi olan kimselere ilâhî bir sorumluluk yüklemektedir. O da, sahip olunan rızkı başkalarına infak etmektir. Çünkü infak, sahip olunan nimeti, ihtiyaç sahipleriyle paylaşmaktır. Bu paylaşmayı ancak şükür ehli yerine getirebilir. Şükür, Allah'ın kullarına verdiği namütenahi nimetlerin bilinmesi, infakla bu nimetlerin açığa vurulması, neticede, nimet verenin hatırlanıp bir an bile olsa gaflet etmeden O'nun akıldan çıkarılmamasıdır. Tek kelime ile şükür, nimeti düşünmek ve nimeti vereni takdir etmektir.[230] Eğer insan, sahip olduğu nimetler karşısında Allah'a şükrederse, Allah da ona olan nimetini arttırır.[231] Meselâ, ilim bir rızıktır. Eğer ilmimizi Allah rızâsı için başkalarına anlatarak paylaşırsak, ilmimiz artacaktır. Mal-servet bir rızktır. Eğer, malımızı ve servetimizi, üzerinde hakkı olan muhtaçlarla paylaşırsak, malımız ve servetimiz artacaktır. Boş vakit, bir rızıktır. Eğer boş vaktimizi yararlı işlerle değerlendirirsek, vaktimiz bereketlenecek ve artacaktır. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Şâyet bugün hayatımızın her alanından bereket ortadan kalkmışsa, bunun nedenini şükür ehli olmadığımızda aramamız gerekmektedir. Çünkü şükürsüzlük modern insanda manevî açlığı arttırdığı için bir tür doyumsuzluk yaşanmaktadır. Açgözlülük almış yürümüştür. Hz. Peygamber'den gelen bir rivâyette: *"Açgözlülükten sakının. Önceki ümmetleri mahvetmiş; kan döktürmüş ve harâmları çiğnetmiştir."*[232] diye bu tehlikeye işaret edilmiştir.

Açgözlülük, hakkına razı olmayanların davranışıdır.

Açgözlülük, helâl ve harâm duyarlılığını hallaç pamuğu gibi savurmanın adıdır.

Açgözlülük, kendi mutluluğunu, başkalarının mutsuzluğu üzerine bina etmek isteyenlerin çirkin fiilidir.

Açgözlülük, insanı insanlık değerlerinden azat etmenin bir diğer adıdır.

Açgözlülük, mukaddesi olmayanların tavrıdır. Çünkü kutsalı olmayan, kutsala tutunmayan bir insan, yaşadığımız modern zamanlarda olduğu

gibi, her şeye sahip olmak uğruna bütün değerlerin ipliğini pazara çıkarır. Yaşadığımız modern dünyada açgözlülüğü yaşam biçimi hâline getiren küresel güçlerin, özellikle İslâm coğrafyalarında, ne büyük zulümler işlediklerini, ne çok ocaklar söndürdüklerini ve ne çok kan döktüklerini hep birlikte müşahede ediyoruz.

Kapitalizmin yaşam tarzı olan tüketim kültürü, sadece yeme-içme alanıyla sınırlı kalmaz, "sahip olma" dürtüsüyle hareket ettiği için inançları bile tüketmektedir. Açgözlülerin elinde din de bir meta hâline dönüşür.

Tüketim kültürünün mayasında "açgözlülüğü" kışkırtmak vardır. Büyük alışveriş merkezlerindeki insanlar üzerinde bir gözlem yapalım. Meselâ, meyve-sebze reyonuna bir bakın. Gelen sebze ve meyvaları sıkıştırıyor, giden sebze ve meyvaları sıkıştırıyor. Tüketim mabetlerinde vecd hâli yaşayan modern insanın açmazı bu. Zira insanlar, üretmeden ziyade tüketme peşinde koşuyorlar. Bitimsiz bir israf ekonomisi, almış başını gidiyor.

Açgözlülük, nihilist bir tavır olup, her şeyi mübah sayan zevk odaklı yaşam biçiminin sarhoşluk hâlidir. Açgözlülük, hız ve haz çağının motor gücüdür. Muhammed Esed'in özgün ifadesiyle, bütün çağlarda insanlar tamahı, açgözlülüğü tanımışlardır; ama tamah ve açgözlülük başka hiçbir çağda bugün olduğu kadar ciğer sökücü bir hırs hâlinde kendini açığa vurmamıştır. Gönül gözü aç olan insanın dünya gözü asla doymaz. Çare; önce insanların kafasındaki "açgözlülük" zihniyetini, kanaat ve alçakgönüllülük ahlâkıyla değiştirmektir. Bu da ancak gönül eğitimi yöntemiyle olabilir.

Rızkın Anahtarları, Allah Katındadır

İslâm'da genel mânâda rızık iki kısma ayrılır: Bunlardan ilki, mutlak, diğeri de tayin edilmiş rızıktır. Birincisi; herkesin yararlandığı ot, su, hava vb. şeyler; diğeri ise, insanın arayıp bulduğu ve helâlinden elde ettiği özel mülkiyetidir. Bu ikinci anlamdaki rızık, insan için ayrılmıştır. İnsan, bu rızkını elde etmek için bir kesp, çaba ve gayret içine girmelidir. Bu anlamda, Yüce Allah her canlının rızkını tekeffül etmiştir. *"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Her birinin (dünyada) duracakları yeri de, (öldükten sonra) emaneten konulacakları yeri de o bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı)dır."*[233]

Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisi er-Rezzâk'tır. İşte "Rezzâk" Allah'ın bir sıfatı olarak, tekrar tekrar rızık veren, onu sürekli arttırıp çoğaltan demektir. Rezzâk vasfı, Kur'ân'da sadece bir âyette Allah hakkında kullanılmıştır: *"Şüphesiz Allah, rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir."*[234] Bu sebeple "er-Rezzâk" ismi sadece O'na izafe edilebilir. Allah'tan başkası adına kullanılamaz. Ama bu ismin/sıfatın başına 'abd/kul' sözcüğü eklenerek "Abdürrezzâk/rızık verenin kulu" anlamında insana isim olarak verilebilir.

Nasıl ki Yüce Allah, kullarının hayatlarını sürdürmeleri ve bedenlerinin maddî ihtiyaçlarını karşılamaları için onlara yiyecek ve içecek cinsinden sayısız rızık veriyorsa, aynı şekilde kalb ve ruh dünyalarının açlığını gidermek için onlara ilim, zikir, iman ve marifet gibi manevî rızıklar da vermektedir. Nitekim şu âyette manevî rızka dikkatlerimiz çekilir: "Şuayb şöyle dedi: *"Ey kavmim! Söyleyin bakayım, ya ben Rabb'imden gelen açık bir delil üzere isem ve katından bana güzel bir rızık vermişse!.. Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiğince (sizi) düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir. Ben sadece ona tevekkül ettim ve sadece ona yöneliyorum."*[235] Burada rızık, risâlet ve nübüvvet anlamına gelir.

Sonuç

İster maddî ve isterse manevî rızık olsun, mutlak anlamda rızkın yaratıcısı ve fâili, er-Rezzâk olan Yüce Allah'tır. Müslümanların Allah'ın varlığına ve birliğine inandıkları gibi, O'nun er-Rezzâk olduğuna da inanmaları gerekir. *"Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."*[236] Geçmişte ve günümüzde Müslümanlar iş yerlerinin en mutenayerine hüsnü hat örnekleriyle "er-Rızku Alellah", "el-Kâsibu Habibullah" levhalarını asmışlardır. Eğer bu metinlerdeki mesaja lisanî ve fiilî imanları varsa, bunu asmakta ve bu ilkelere göre yaşamakta haklıdırlar. Çünkü İslâm'ın Aziz Kitab'ında şöyle buyrulur: *"Kim Allah'tan korkarsa, (ittika) Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona beklemediği yerden rızık verir."*[237] Bu âyet ne kadar muhteşem mesajlar vermektedir, değil mi? Rızkın bereket kapılarının açılması, takvaya dayalı bir dindarlıkla bütünleştirilmiştir. İşte bugün bizi İslâm yolunda çalışmaktan alıkoyan iki endişe kaynağı vardır: Bunlardan birisi, rızık korkusu, bir diğeri de el ne der anlayışıdır. Öyle bir hayat yaşıyoruz ki, dillerimiz "er-Rızku Alellah/Rızık, Allah'tandır" inancını dile getirirken, fiiliyatımız, "er-Rızku

Alelıbâd/Rızık kullardandır" anlayışını yaşatmaktadır. İyi bir Müslüman, İslâm'ı yaşama noktasında, "Eğer ben bunu böyle yaşarsam, Allah ne der?" endişesi yerine "Falan ne der, filan ne der?" endişesi taşırsa, yeniden bir iman tazelemeye ihtiyacımız var demektir. Müslüman'ın hayatında böyle bir ikilem olamaz. Eğer olursa, şu âyette anlatılan kimselerin durumu gibi olur: *"De ki: 'Size göklerden ve yerden kim rızık verir?' De ki: 'Allah. O hâlde ya biz hidâyet veya apaçık bir sapıklık üzereyiz, ya da siz!"*[238]

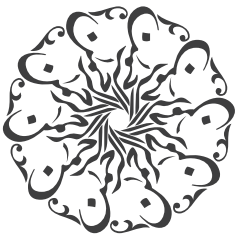

EL-FETTÂH

"KAPALI VE GÜÇ OLAN ŞEYLERİ AÇAN VE ÇÖZÜME KAVUŞTURAN"

Yüce Allah'ın el-Fettâh ismi, sözlükte, "bir şeyi açmak, taraflar arasında hüküm vermek, birine yardım edip zafere ulaştırmak" anlamlarındaki feth kökünden türemiş sıfat kalıbında bir isim olup, "kapalı olan her şeyi yardımıyla açan, her zorluğu hidâyetiyle gideren, mazlumlara yardım edip mü'min kullarını zafere eriştiren" mânâlarına gelir. Allahu Teâlâ'nın en güzel isimleri arasında yer alan el-Fettâh, hem maddî ve hem de mânevî zaferlere erişmeyi ihtivâ eder. *"Eşyalarını açtıklarında"*[239] âyeti, maddî fethe; *"Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz."*[240] âyeti de mânevî fethe delâlet eder. Görüldüğü gibi, kullarına rızık ve zafer gibi ihsân ettiği nimetler, mânevî kanalların açılmasına hizmet eden fetihler hep Rabb'imizin el-Fettâh ismiyle gerçekleşmektedir.

Yüce Allah, el-Fettâh ismiyle varlık alanında farklı şekillerde tezâhür eder.

Bunlardan ilki, insanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıkların şer'î hükümlerden hareketle, adâlet ve hakkaniyet ölçüleri içerisinde çözülmesidir. Kur'ân-ı Kerim'de el-Fettâh ismi, el-Alîm ismiyle birlikte geçtiğinde, kıyâmet gününde her şeyi bütün inceliklerine varıncaya kadar, âdil bir hüküm çerçevesinde çözer anlamında kullanılmıştır: *"De ki: 'Rabb'imiz he-*

pimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hak ile hükmedecektir. O, en âdil hüküm veren, (her şeyi) hakkıyla bilendir."[241] Dolayısıyla, hukukta adâlet dağıtıcılarının doğru hüküm vermeleri gerekir. Zira âdil hüküm verdiğini sanan bir hâkimin hükmünde her zaman hata riski vardır. Ama adâlet ve mizan sahibi hâkimler hâkimi Yüce Allah öyle değildir. Hata bir eksiklik ve bir noksanlıktır. O, her türlü eksiklik ve noksanlıktan münezzeh olup kemâl sıfatlarıyla muttasıftır. Bu sebeple mahşer gününde Allahu Teâlâ'nın kulları hakkında vereceği hükümde asla haksızlık yapılmayacaktır. Çünkü Allah, hüküm verenlerin en hayırlısıdır. Bu sebeple Şuayb (a.s.), Rabb'imize şöyle duâ etmiştir: *"Rabb'imiz! Bizimle kavmimiz arasında adâletle hükmet! Sen hükmedenlerin/fâtihîn en hayırlısısın!.."*[242]

Her Hayırlı İşin Anahtarı; El-Fettâh'tır

Gerçekten adâleti tevzi edenlerin yaptığı iş, bir fatihlik işidir. Bu konuda Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *"İnsanlardan öyleleri vardır ki, hayrın anahtarları, şerrin de kilitleridir. Öyle insanlar da vardır ki, şerrin anahtarları, hayrın kilitleridir. Ne mutlu Allah'ın hayra anahtar kıldığı kimselere! Yazıklar olsun şerrin anahtarı/öncüsü olanlara!.."*[243] Dolayısıyla her mü'min, Cenâb-ı Hakk'ın el-Fettâh olduğunu bilirse, her hayrın anahtarı, her şerrin de kilidi olur. Böylece, her şeyin anahtarının Yüce Allah'ın yed-i kudretinde olduğuna inanan bir kul, O'na el-Fettâh ismiyle yalvarır. Yine O'ndan; geniş rahmet, bol rızık, hidâyet, iman ve faydalı ilmin kapılarını açmasını ister.

Her hayırlı işin anahtarı; el-Fettâh'tır. Müslümanlar bir işe başlayacakları zaman:

"Ey kapıları açan Allah'ım! Bize de hayır ve iyilik kapıları aç!" şeklinde duâ ederler. Zira Yüce Allah el-Fettâh ismiyle; velî kullarına, hâllerine uygun düşen imanî hakîkatlerin ve Rabbanî bilgilerin yollarını açar. Nitekim Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin-i Arabî Hazretleri, kutlu beytullâhı tavaf esnasında Allah'ın kalbine ilkâ ettiği mânevî fetih ve ilhamlarla "Fütûhât-ı Mekkiyye" isimli muhalled kitabını yazmıştır.

Yine Yüce Allah, el-Fettâh ismiyle dünya ve âhirette kâfirlere karşı mü'minlere; zâlimlere karşı mazlumlara zaferin kapılarını açar. Bir başka

ifade ile, savaşta el-Fettâh isminin tecellisi, fetih; barışta gönülleri kazanma ve iş hayatında bereketlere ulaşma şeklinde gerçekleşir. Bu sebeple, gönülleri fetheden bir kimse, bedenleri haydi haydi fethederek, insanları İslâm'a kavuşturmaya vesile olabilir.

Toprağa atılan bir tohum, yumurtadan çıkan bir civciv, tomurcukları açan bir gül, kanatlarını çırpmaya başlayan bir kuş yavrusu, hep Allah'ın el-Fettâh ism-i şerîfinin tecellisiyle varlık alanına gelir.

Gönüllere rahmet, rızıklara bereket, zorluklara kolaylık, başarı kapılarının ardına kadar açılması hep bu ismin hayatta görülen tecellileridir. Bu sebeple, Allah'ın el-Fettâh ismi sadece dillerde, gönüllerde kalmamalı, davranış tarzı olarak hayata yansıtılmalıdır. İşte bu bağlamda tarihe baktığımız zaman, Kudüs Fâtih'i Selahaddîn-i Eyyûbî, İstanbul Fatihi Sultan Mehmet Han gibi komutanlar bu ismi sadece dilleriyle telaffuz etmekle kalmamışlar, bizzat Allah'ın el-Fettâh ismini hayatlarında tecelli ettirmek sûretiyle, madde ve mânâ planında "Fâtih"lik düzeyine çıkmışlardır.

Nasıl ki peygamberler, insanların hayatında "güzel model" olarak takdim edilmişse, aynı şekilde, maddî ve mânevî anlamdaki fetihleri gerçekleştirmek yolunda da örnek olmuşlardır. Bundan dolayı bazen ülkeleri düşmanların ellerinden çıkarıp peygamberlerine açan ve *"Biz sana doğrusu apaçık bir fethi/zaferi ihsan ettik."*[244] buyuran; bazen görüldükleri zaman Allah akla gelen gönül mimarlarının kalplerinden perdeyi kaldırıp İlâhî güzelliği seyretmelerine imkân tanıyan ve onlara: *"Allah'ın insanlara açacağı rahmeti durduracak yoktur; O'nun durdurduğunu da ardından salıverecek yoktur."*[245] diye fermân buyuran, Allah'tır. Dolayısıyla, rızık kapılarının anahtarını elinde bulunduran Yüce Allah, elbette el-Fettâh olmaya daha lâyıktır. O hâlde insan, bütün zor sorunların üstesinden gelme konusunda gayret göstermeli ve Allah'ın el-Fettâh isminden kendi hissesine düşeni alma yolunda ahlâkî anlamda yücelmek için mânevî fetihlere hazır olmalıdır. Burada önemli olan, insanın bu fethe mazhar olabilmesi adına Allah'a giden yolda; sabır, sebat, tevekkül ve ödevleri yerine getirmede süreklilik göstermesidir.

Mânevî Fetih, Gönül ve Akıl Gözünün Açılmasıdır

Varlık düzeninde yaratıkların en şereflisi olan insanın hayatında "fetih" olgusu değişik şekillerde kendisini gösterebilir. Yerine göre fetih; gözle görülür elle tutulur olanı açmak şeklinde, kendilerine ummadıkları bir zamanda rızık kapılarının açılması ya da işlerinin çözüme ulaşması şeklinde gerçekleşebilir. Çünkü insan hayatında, maddî planda arzu edilen hedeflere ulaşmak da bir fetihtir. İnsan bu fethi, ancak, ulaşacağı hedeflerin öncüllerini gerçekleştirmesi sayesinde elde edebilir. Mânevî fetihler de buna benzer. İşte fetih sözcüğünün bir diğer anlamı da, mânevî alanda gönül ve akıl gözünün açılması demektir. Bu da yine insanın bu yolda atılması gereken adımları atma eyleminden sonra Allah tarafından gönüllere ve akıllara atılacak olan ilâhî ışıkla gerçekleşir. Bu fetih sayesinde bilinç sıçraması yaşanır. Bunun en açık kanıtı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Mü'minin ferasetinden sakınınız. Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar."*[246] diye ifade ettiği haldir. Bu ileri kavrayış sıçramasını ve mânevî fethi gerçekleştiren insanların bir başkasının gönlünü fethetmesi, oldukça kolaydır. Eğer bir kimsenin gönlünü fethederseniz, her şeyini fethetmiş olursunuz. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan önce Anadolu'nun İslâmlaşmasında katalizör Türk dervişlerinin yaptığı fetih, buna en güzel örnektir.

İnsan hayatında fetih, yerine göre fakirliği ve yoksulluğu gidermek şeklinde de gerçekleşebilir. Bütün zamanlar için Allah'ın, bazı kullarının istek ve arzularını yerine getirmesi, onun Allah katında iyi bir kimse olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla Allah'ın yolundan çıkmış bazı kimselere maddîyat kapılarının açılması ve işlerinin rahat bir şekilde yürümesine bakıp da üzülmemek gerekir. Kur'ân'da; *"Onları derece derece aşağı indiriyoruz, helâke sürüklüyoruz; ama onlar bunu bilmiyorlar."*[247] buyrulması buna bir işarettir. Toplumsal hayatta bazı kimselere birbiri ardınca nimetler gelir, onlar bunu bir lütuf sanırlar da şımarırlar. Helâl ve harâm duyarlılığını kaybedip Allah'ı unuttukları bir sırada, beklenmedik sıkıntıya girerler. Bu sebeple, insan, helâl ve harâm sınırlarını gözeterek yaşamalıdır. Başkasının hak ve hukukuna tecavüz etmemelidir. Paylaşım ahlâkını, yüce bir değer olarak görmelidir. İşte, iyi ve güzel davranışları eylem hâline getiren kimselere, Yüce Allah maddî ve mânevî her türlü fethin yolunu açar ve onları ummadıkları yerden rızıklandırır.

EL-ALÎM

"OLMUŞ OLANI, OLMAKTA OLANI VE GELECEKTE OLACAK OLAN ŞEYLERİ BÜTÜN AYRINTISINA VARINCAYA KADAR BİLEN"

El-Alîm, Yüce Allah'ın ilim sıfatını ifade eden en güzel isimlerinden birisidir. "Bilmek" anlamındaki ilim kökünden gelen el-Alîm; "hakkıyla bilen, çok bilen ve her şeyi ilmi ihata etmiş" anlamına gelir. O, yarattığı varlıkların bilmediği sırları ve gizlilikleri en ince ayrıntısına varıncaya kadar bilir. Allah'ın bilmesi, zaman ve mekân kayıtlarının dışındadır. Çünkü zaman ve mekân mahlûktur; yaratan da O'dur. Bu sebeple O, olmuş olanı, olmakta olanı, gelecekte olacak olanları bilir ve varlık âleminde hiçbir şey kendisine gizli kalmaz. Ayrıca O'nun ilmi, her şeyin içini, dışını, inceliğini, açıklığını, küçüğünü, büyüğünü, önünü, sonunu, altını, üstünü, başlangıcını, bitimini kuşatmıştır.[248] Çünkü ezelî ve ebedî olan sadece ve sadece O'dur. Allah'ın bilmesi nihâyetsizdir. İnsanların bilmesi ise nisbî ve ârızîdir. Allah'ın ilmi kadîm/ezelî, insanların ilmi ise hâdis/sonradan olmuştur. İlim, Allah katındandır. O'nun katındaki bu ilimden insanlar nasiplenirler.

İmam-ı Gazâlî'ye göre insanın ilmi, Allah'ın ilminden üç bakımdan ayrılır: Birincisi, insanın bilgisi sonradan olup sınırlıdır; Allah'ın ilmi ise, sınırsızdır. O hâlde sınırlı olan bir ilim, sınırsız olan bir ilme nasıl denk olabilir? İkincisi, insanın bilgisi açık olsa da bu açıklık yine de son sınıra ulaşamaz;

Allah'ın ilmi ise, son derece açıktır. Üçüncüsü ise, Allah'ın ilmi, varlıktan iktibas değil, aksine varlık, Allah'ın ilminden alınmadır. İnsanın varlığı bilmesi, varlıkla birlikte hâsıl olmuştur. İnsanın varlık hakkındaki her türlü bilgisi, varlığın yaratılmasından sonradır. Allah'ın varlığı bilmesi ise, varlığın var olmasından öncedir.[249] Dolayısıyla, insanın şerefi, Allah'ın bir sıfatı olan ilme sahip olmasıyla ortaya çıkar. İnsan, varlık üzerindeki nizamdan hareketle Allah'ın bilgisini kavramaya güç yetirebilir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allahu Teâlâ'nın "el-Alîm" vasfı, tek başına da gelmiştir.[250] Bu âyetlerde, Yüce Allah'ın yeri göğü yarattığından, Allah yolunda gizli ve açık harcamalardan ve haksızlıklar yapmamak gerektiğinden söz edilir. Neticede, "Allah her şeyi bilir." denilmek sûretiyle, sayısız uyarılar yapılır. Amaç, insanın hakkıyla Allah'ı takdir etmesi ve ahlâkî alanda bozulmaya karşı kendisini korumasıdır. Zaten Allah'ın en güzel isimlerini bilmek, aynı zamanda ahlâkî anlamda o isimlerin gereğini yerine getirerek olgunluğa erişmeyi sağlamak değil midir? Bir mü'minin inancına göre Allah, küllîleri bildiği gibi cüz'îleri de bilir. O'nun "el-Alîm" isminde, bütün ilimlerin ilmi vardır. O'nun ilmi olmasaydı, dinî ve kevnî ilimler nereden çıkardı? Bilim ve teknoloji alanındaki keşifler nasıl yapılırdı? Nitekim şu âyet bu hususu çok güzel tasvir eder: *"Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın."*[251] Bu âyette, Allah'ın ilminin sınırsız olduğuna dikkatlerimiz çekilmiştir. Allah'ın ilminden hisselenen bir ilim adamı, gurur ve kibre kapılarak O'na karşı müstağnî bir tavır içine girmemelidir. Zira kök itibariyle ilim ve belirti anlamına gelen âlem aynı kaynaktan gelir. Bütün ilmî keşifler ve buluşlar Allah'ın varlığının ve birliğinin bir belirtisi ve alâmetidir. Bu sebeple "her bilenin üzerinde bir Bilen'in var olduğu"[252] asla akıldan çıkarılmamalıdır.

Yüce Allah Her Şeyi Bilmektedir

Yüce Allah, sadece açığa vurduğumuzu değil, gönüllerimizde gizlediğimizi de bilir.[253] Onun için bir Müslüman, Rabb'imizin bize öğrettiği gibi, şu şekilde dua etmelidir: *"Rabbimiz! Şüphesiz sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey, Allah'a gizli kalmaz."*[254]

Her şeyi yaratan Allah olduğuna göre bizi de O yaratmıştır. *"Hiç yarattığını bilmez olur mu? O'dur gizlilikleri bilen Lâtif, Habîr."*[255] Her şeyin anahtarları kendi nezdinde olan, kendisine hiçbir şey gizli olmayan Yüce Allah'ın engin ilmi karşısında bize düşen sorumluluk, O'nun hoşnut olmayacağı söz ve davranışlardan şiddetle kaçınmak, itikadî, fikrî ve amelî hayatımızı O'nun ilâhî talimatlarına göre düzenlemektir.

Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah'ın "el-Alîm" ismi, 153 yerde kendisine nisbet edilmiş ve el-Esmâü'l-Hüsnâ'dan birçok isimle birlikte kullanılmıştır. Elbette bu isimlerden bir kısmı O'nun Celal, bir kısmı da Cemal yönünü ifade eder. El-Alîm ismiyle birlikte kullanılan her bir isim, kendi bağlamında büyük hakîkatleri ve anlamları çağrıştırır. Bazı misaller şöyledir:

"Hakîm Alîm": *"Doğrusu, Rabb'in Hakîm'dir, Alîm'dir."*[256] Hakîm ismi Allah hakkında kullanıldığında, "hükmeden, varlıkları en mükemmel bir şekilde bilen ve yaratan, birbiriyle en uyumlu bir şekilde düzene koyan" anlamlarını kapsar.[257] Hakîm olanın eylemi, hikmettir. Hikmetse, varlıkların en yücesini ilimlerin en fazîletlisi ile bilmektir. Varlıkların en yücesi, şanı yüce olan Allah'tır. Gerçekten Hakîm ile birlikte Alîm vasfının kullanılmış olması ne kadar anlamlıdır.

"Semî' Alîm": *"O, Semî'/işitir ve Alîm/bilir."*[258] İşitilmek türünden olan her şeyi işitmek, Yüce Allah'ın kemâl sıfatlarındandır. Her şeyi sınırsız bir şekilde işiten, elbette, o varlığın her şeyini bilir. Zira işitmek, bilmenin öncülüdür. Bu sebeple bir Müslüman, Allah'ın bir emaneti olan kulağını bir vasıta olarak, Allah'ın razı olmadığı konularda kullanmamalıdır.

"Alîm Habîr": *"Allah, şüphesiz, bilen/Alîm'dir, her şeyden haberder/Habîr'dir."*[259] Alîm, aynı zamanda her şeyin içyüzünü ve gizliliklerini bildiğine göre, yarın kıyâmet gününde tek tek yaptıklarımızdan haber verecektir.

"Azîz Alîm": *"Bu Azîz ve Alîm olanın nizamıdır."*[260] Aziz, mülkünde güçlü ve egemen olan ve hiçbir şeyin kendisine galebe çalamadığı yegâne varlık anlamına gelir. Emsali bulunmadığı hâlde kendisine şiddetle ihtiyaç duyulan bir varlık, aynı zamanda engin bir bilginin mümessili ve sahibidir. Bundan nefsine uyup müstağnî ve kibirli olan kimseler ders çıkarmalıdırlar.

İnsan, Sorumlu Tutulan Alanda Özgürdür

"Alîm Kadîr": *"O, Alîm'dir, her şeye Kadîr'dir."*[261] Burada Allah'ın bilmesi, her şeyi ezelî ilmiyle belirlemesi anlamına gelir. Her şeye gücü yeten İlâhî kudret, ezelî ilmiyle birlikte insan iradesinin dışında bulunan şeyleri belirlemiştir. İnsan, bu konularda ancak tedbir alabilir. Deprem, tsunami, sel baskınları vb. gibi tabiat olayları başta olmak üzere, insan doğduğu yeri, anne-babasını, fizikî yapısını, cinsiyetini, akıl gücünü, dilini, derisinin rengini, ecelini vb. hususları seçmemiştir, ilâhî kudret tarafından önceden belirlenmiştir. İnsan, bu konularda, her şeyi bilen ve her şeye egemen olan Allah'ın kaderine teslim olmalıdır.

"Hallâk Alîm": *"O, Hallâk/Yaratan ve Alîm/Bilendir."*[262] Hallâk, yaratmada süreklilik bildiren ve yarattıktan sonra tekrar tekrar yaratan anlamına gelir. Elbette bizi yaratan Yüce Allah, bizim her şeyimizi bilir. Yüce Allah'ın bilmesi, aynı zamanda, yaratması anlamına gelir. Bütün zamanlar için bir şeyi yaratmak, önceden onun mü'min, kâfir şeklinde inancını belirlemek anlamına gelmez. Bunun misali de, Allah'ın bizi sorumlu tuttuğu konularda irade hürriyetine sahip olmamızdır. İnanç seçimi, ibadetleri yerine getirip getirmeme, ahlâkî değerlere uygun yaşayıp yaşamama gibi konularda insan, yapıp ettiklerinde hür bırakılmıştır. Neticesine katlanacaktır. Yüce Allah'ın "Hallâk-Alîm" isimlerini bu bağlamda değerlendirebiliriz.

"Fettâh Alîm": *"Adaletle hükmeden/Fettâh, Alîm O'dur."*[263] El-Fettâh, kapalı olan her şey inâyetiyle açılan, her müşkil/zor, sorun, hidâyetiyle giderilen İlâhî Zât'ın vasfıdır. Her müşkil olanı O çözdüğüne göre, aynı zamanda, o iş ve varlık hakkında bilgisi de sonsuzdur. İnsan, Allah'ın en güzel isimlerinden olan el-Fettâh'ın varlık alanında nice fetihlere kapılar açmak sûretiyle tecellî edeceğini bilmeli ve O'nun Alîm olduğunu da idrak edip fethe mazhar olabilecek mânevî donanımları öncelikle yerine getirmelidir. Gerisi, Allah'ın takdirindedir.

"Alîm Halîm": *"Allah Bilen'dir, Halîm'dir:"* Halîm, bilenin vasfıdır. Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Halîm, kendisine isyan edenleri ve emirlerine muhâlefet edenleri gördüğü hâlde öfkesine kapılıp da hemen cezâlandırmayan Allah'ın bir ahlâkıdır. Her şeyi bilen Allah, kullarına suçlarından ve hatalarından dönerler diye süre vermektedir.

"Şâkir Alîm": *"Doğrusu Allah, Şâkirdir/şükrün karşılığını verendir ve Alîmdir."*[264] Allah, eş-Şekûr'dur. Allah'ın kullarına şükrü, onları günahlarından dolayı bağışlaması, amellerinin karşılığını verip onları övmesidir. Allah'ın kullarını övmesinin mânâsı, kendisine içten gelen bir duygu ve kabulle itâate teşviktir. İnsanların O'na olan itâatinde önemli olan, ister az isterse çok olsun, sürdürülür bir itâat olmasıdır. Kaldı ki, itâatin en saygıya değeri, az da olsa devamlı olanıdır. Bu sebeple, Allah'ın eş-Şâkir ve eş-Şekûr ismini ahlâk edinen bir Müslüman, şükrünü ve takdirini Yüce Mevlâ'nın her daim bildiğini, kesinlikle mükâfatını vereceğini hatırından çıkarmamalıdır.

"Vâsi' Alîm": *"Allah, her yeri kaplar/Vâsi' ve her şeyi bilir/Alîm."*[265] Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Vâsi', O'nun kudret, ilim, rahmet ve ilâhî lütuflarının her şeyi kaplayacağı anlamını ihtivâ eder. O'nun rahmetinin enginliği ilmiyle bütünleştiğine göre, bir insana düşen, aczini itiraf edip boyun bükmektir.

O hâlde Yüce Allah, Alîm'dir. O'nun ilmi, her şeyi kuşatmıştır. İnsan, gayret ve çabasıyla, O'nun ilminden istifade edebilir. Allah'ın ilmi, yerine göre, insan ve bütün varlığın kaderini belirlemesi, yerine göre insan ve bütün varlığı yaratması anlamına gelir. Bu bağlamda insanlar özgür iradeleriyle yapıp ettiklerinden hesâba çekileceklerini asla unutmamalı ve ona göre yaşamalıdırlar.

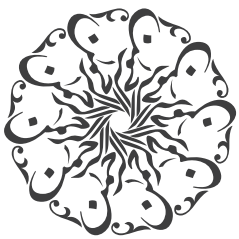

EL-KÂBIZ

"ALMAK, TUTMAK, AVUCUNDA TUTMAK, SAHİP OLMAK"

Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Kâbız; "tutan, sıkan ve kıtlık veren" anlamlarına gelir. "Bir şeyi eliyle tutmak ve avucunun içine almak" anlamındaki "kbd" kökünden türeyen "kâbıd" ruhları süratle alan ve kabzeden demektir. Allah'ın bir sıfatı olarak el-Kâbız, dilediğine rızkı az veren, ölüm zamanı gelince ruhları alan ve kıyâmet günü bütün bir âlemi yok eden mânâsı taşır.[266]

Allahu Teâlâ'nın form şeklinde "el-Kâbız" ismi Kur'ân-ı Kerim'de yer almamakla birlikte, fiil ve diğer kelime şekilleriyle O'na izafe edilmiştir. El-Kâbız formunda bu isim, hadis rivâyetlerinde geçer.[267] Bilindiği gibi, insanlık tarihinde Fir'avun düzenini ekonomik gücüyle destekleyen kimseye Kârun, ilmiyle güç veren kimseye Bel'am, sanatı kötüye kullanarak göz boyacılık yoluyla toplumu baştan çıkaran şahsa da Sâmirî denilir. Kur'ân'da, Sâmirî'nin avucuyla toprak alması 'kabz' kavramıyla ifade edilmiştir. Çünkü o, Allah'tan başka, toprak gibi nesnelere kutsallık ve ulûhiyet atfederek şirkin temsilciliğini yapmıştır. Sâmirî'nin Peygamber'in ayak izini taşıyan toprağı avuçlaması, 'kabz' sözcüğüyle ifade edilmiştir: *"Sâmirî şöyle dedi: 'Ben onların görmediği şeyi gördüm. Elçinin izinden bir avuç avuçladım da onu attım. Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi."*[268]

Dilediği Şekilde Evirir Çevirir

Yeryüzünde bulunan bütün varlıklar, Yüce Allah'ın güç ve kudretinin emri altındadır. O, istediğini, dilediği şekilde evirir çevirir. Meselâ, güneşin hareketlerine göre gölgenin boyutlarının kısalıp uzaması O'nun yasasının bir gereğidir. Güneş doğup çevreyi aydınlattıkça, gölge küçülür. İşte Yüce Allah, gölgenin çekilmesini kendisine ircâ etmiştir. Şu âyette geçen "kabz" kelimesi, "yakalamak" anlamındadır: *"Rabb'inin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu sâbit kılardı. Sonra biz güneşi gölgeye delil kıldık. Sonra onu kendimize yavaş yavaş çektik."*[269]

Tasavvufta, maddî âlem, ruhlar âleminin gölgesi olarak tanımlanır. Gerçekten bu dünya gölgeler âlemidir. Asıl hakîkat âlemi, âhiret hayatıdır. Onun için, gölgeler âlemi olan bu dünya fânîdir, âhiretin tarlasıdır ve imtihan alanıdır. Bu sıfatlar, dünyanın değersiz olduğu anlamına gelmez. Her insan, azığını bu dünyadan götürecektir. Dünyanın hiçbir nimeti, âhiretin nimetleriyle eşit değildir. Dünyanın hiçbir sıkıntısı, âhiretin sıkıntısıyla eş değer değildir. Bu mânâda: *"Âhiret daha hayırlı ve bâkîdir."*[270] Nasıl ki, güneş ışığıyla bütün bir varlığı aydınlatınca gölgenin kısa saltanatı sona eriyorsa, Hak'tan uzanmış bir gölgeden ibaret olan şu âlem de Hak'tan uzanmış kudret eliyle bir gün sonlandırılacaktır. Bu kabzın, bu yakalamanın bir de nüşûru, açılması, genişlemesi vardır. Ölüm bir kabz hâli ise, diriliş de bir ba's hâlidir.

Her Şey O'na Muhtaç

İnsan yaşamının vazgeçilmezlerinden olan rızık konusu, kullarına rızkı gerektiğinde bol bol veren, gerektiğinde de daraltan Yüce Allah'ın hem el-Kâbız ve hem de el-Bâis isimleriyle ilişkilidir. Bundan dolayı insan varlık ânında da yokluk ânında da Allah'ı devreden çıkarmamalıdır. O, bütün zaman ve mekâna, bütün bir varlığa hâkim olan yegâne güçtür. Her iki durumda da insan imtihan hâlindedir. Elbette varlıklı olanların imtihanıyla yokluk içinde yaşayanların imtihanı; işçi ve patronla, memur ve âmirin; cahillerle âlimlerin, yöneticilerle yönetilenlerin imtihanı bir olmayacaktır. İşte bu bağlamda her ne kadar insan, iktisat alanında beşerî bir çaba içerisine girmişse de elde ettiği nimetlerle şımarıp Allah'a karşı küstahlığa tevessül etmemelidir. Her an O'na muhtaç olduğunu bilmeli ve sahip olduğu

nimetin şükrünü hakkıyla yerine getirmelidir. Kur'ân-ı Kerim'de "karz-ı hasen" ile rızkı daraltan anlamındaki "el-Kâbız" vasfı arasında bağlantıların kurulması bu açıdan çok önemlidir.

Bilindiği gibi Kur'ân ve sünnette geçen karz-ı hasen; "Allah yolunda yoksullara yapılan her türlü infak ve verilen sadaka, sırf Allah rızâsı gözetilerek ödünç verilmiş bir mal gibidir ve bu ödünç malı Allah sahibine kat kat verecektir." inancından hareketle doğan bir yardımlaşma müessesesidir. Güzel borç anlamına gelen karz-ı hasen, dinimizde, mü'minlerin birbirleriyle dayanışmalarını sağlayan bir yardımlaşma şeklidir. Bu kurumun Müslümanlar arasında canlı tutulması ve yaşatılması gerekir. Bu noktaya dikkat çeken Hz. Peygamber (s.a.v.), bir rivâyette şöyle buyurmuştur: *"Bir mü'min diğer kardeşine yardım ettikçe, Allah da ona yardım eder. Her kim eli dar olan borçluya kolaylık gösterirse, Allah da ona kolaylık gösterir. Her kim bir mü'minin dünya üzüntülerini giderip onu ferahlandırırsa, Allah da yüce hesap günü onun üzüntülerini giderir."*[271] Bu sebeple, ekonomik sıkıntı çeken kimselere borç vermek bir fedakârlık ve darda kalan bir mü'mini genişletmektir. Maddî anlamda kabz hâlinde olan bir Müslümana varlıklı bir Müslüman yardım etmelidir. Bunu yaparken o, karşılığını Allah'tan bekleyecektir. Bu sosyo-ekonomik müessese de ancak böyle yürür. El-Kâbız vasfına sahip olan Yüce Allah, yardımlaşmayı teşvik ettiği şu âyette, karz-ı hasenle kabz arasında böyle bir ilişki kurmuştur: *"Yalnız Allah rızâsı için gönül hoşluğu ile bir ödünç verecek kimdir ki, Allah ona kat kat mükâfatını versin? Allah kimini daraltır (da hayra koşmaz), kiminin de kalbini genişletir (de ödünç vermeye koşar). Siz hesap vermek için ona döndürüleceksiniz."*[272]

Karz-ı hasen, her ne kadar karşılıksız bir hibe değilse de, ihtiyaç olduğu zaman, karşılıksız bir hibeden daha değerli bir sosyal yardımlaşma biçimi olabilmektedir. Önemli olan, tarafların birbirlerine karşı taahhütlerini zamanında yerine getirmeleri ve birbirlerine karşı hoşgörülü olmalarıdır. Bir mü'min, Allah'ın er-Rezzâk olduğuna yürekten iman etmelidir. Ekonominin ipleri O'nun yed-i kudretindedir. Nimetleri kullarına bol bol veren de O'dur, alan da O'dur. Bundan dolayı her Müslüman bunun şuurunda olmalı, darda kalana yardım etmelidir. Çünkü darda kalana yardım etmek, ilâhî ahlâkın bir gereğidir. Kim böyle yaparsa ilâhî ahlâkla vasıflanmış olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de ekonomik kriz içerisinde bulunduğu için borcunu ödemekte güçlük çeken kimselerin alacaklılarına, borçlunun sı-

kıştırılmaması ya da borçlarının bağışlanması konusunda pek çok tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerden birisi de şöyledir: *"Bir kimse darda bulunan (borçlu) adama mühlet verir veya alacağından bir kısmını ya da tamamını bağışlarsa, başka gölgenin bulunmadığı kıyâmet gününde, Allah onu arşın gölgesinde gölgelendirir."*[273]

Cimrilik Yapan Kimseler Kınanmıştır

Kur'ân-ı Kerim'de, ellerini sıkı tutarak ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyip cimrilik yapan kimseler kınanmıştır. Arapçada, ellerini kabzedenler deyimi, cimrilik yapanlar hakkında kullanılır. Kur'ân, onların inanç kimliklerini ve cimrilik vasıflarını şöyle beyan etmiştir: *"Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar, Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir."*[274] Dışından Müslüman görünen ve içinden kâfir olan bu kimseler, gece-gündüz bütün mesâilerini yeryüzünde kötülüğün kurumlaşması için harcarlar. İnsanlığın yararına olan iyiliklerle ve iyi insanlarla mücadele ederler. Toplumun yoksul ve gelir düzeyi düşük kimselerine el uzatan iyi insanlara engel çıkardıkları gibi, kendileri de yardım etmezler. Bu sebeple, onların infak ve paylaşma konusunda yürekleri ve elleri tutuktur.

Gerçek anlamda el-Kâbız olan, Yüce Allah'tır. İnsanoğlu, O'nun verdiği nimetlerin kadrini bilmeli ve O'nu şükranla takdir etmelidir. Elbette Allah'ı gereği gibi takdir edenler vardır. Bunun yanında, sayısız nimetler veren Yüce Allah'ı takdir etmekten imtina eden kimselerin varlığı da bir gerçektir. Hâlbuki O, yerin de göğün de, bu dünyanın da öteki dünyanın da Rabbi'dir. Her şey O'nun kabzasındadır. Şu âyette, O'nun bu vasıfları çok güzel anlatılır: *"Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyâmet gününde bütünüyle O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir."*[275]

Netice itibariyle, birey ve toplumların hayatında özgürlükler bağlamında daralma günleri yaşanabilir. Bu konuda gerek fert ve gerekse toplum, kabz hâlinin ilelebet sürmemesi için çaba sarf etmelidir. En kötü kabz hâli, inançsızlığın verdiği psikolojik sıkıntıdır. İnanan insan için ruh darlığı, her zaman inşirah bulabilir. Bu sebeple, Allah'ın yüce kudretinin bir delili olan

el-Kâbız isminden her mü'min hisselenmeli ve ruh darlığının ruh dinginliğine, her türlü sıkıntı hâlinin ferahlığa dönüşmesi için O'ndan yardım istemelidir. Unutmayalım ki, insan hayatı ne mütemâdiyen kabz ve ne de mütemâdiyen ba's hâlinde tek düze gider. Bu her iki hal arasında da bir adalet, denge ve hakkaniyet ölçüsü vardır. Onun için gerçek âşıklar, "Nârın da hoş nurun da hoş" diyebilenlerdir.

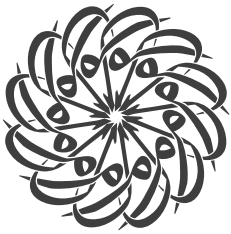

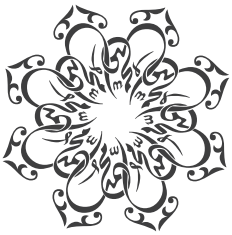

EL-BÂSIT

"DİLEDİĞİNE MADDÎ VE MÂNEVÎ NİMETLERİNİ BOL BOL VEREN, RUHLARI BEDENLERE YAYAN"

Arapça'da beseta fiili, kabzetmenin (zabt etmek, kapatmak) zıddı olup; genişletmek, açmak ve yaymak mânâlarına gelir. İsm-i fâil şeklinde gelen el-Bâsıt da bir şeyi yayan ve genişleten demektir. Yerine göre bu iki anlamda, bazen de bu iki anlamdan birisi için kullanılabilir. Araplar, herhangi bir kimse hakkında "elbiseyi serdi" dediklerinde bu fiili kullanırlar. Zaten sergi de bu kökten gelir. Her serilen/yayılan, örtü demektir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçer: *"Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır."*[276] Bu âyette geçen "bısât" kelimesi, "yayılarak genişletilmiş yeryüzü" demektir. Bazıları beseta kelimesini, istiâre yoluyla, herhangi bir terkib, te'lif ve kâfiye gerektirmeyen her şey için kullanmışlardır. Bunun en açık misallerini şu âyetlerin kullanım mânâlarında görebiliriz:[277]

Bol bol vermek:

"Kısıtlayan da bol bol veren de Allah'tır."[278]

"Eğer Allah rızkı kullarının hepsine bol bol verseydi, yeryüzünde azgınlık ederlerdi. Ama O, dilediğini bir ölçüye göre indirir. Doğrusu O, kullarından haberdardır, onları görür."[279]

Geniş imkân:

"Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü arttırdı."[280] Mal ve ilim zenginliğine sahip olan bir kimse, bu nimetlerden kendisi faydalandığı gibi, başkalarını da faydalandırır. Bu, kişinin cömertliğini gösterir.

Elini uzatmak:

"Köpekleri de ön ayaklarını mağaranın eşiğine uzatmıştı."[281]

Bir şey istemek:

"Gerçek dua, ancak O'nadır. O'ndan başka yalvardıkları ise onların isteklerine ancak, ağzına ulaşmayacağı hâlde, ulaşsın diye avuçlarını suya uzatan kimsenin isteğine suyun cevap verdiği kadar cevap verirler. Kâfirlerin duası dâimâ boşa çıkar."[282]

Almak:

"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, 'Bana vahyolundu.' diyen, ya da 'Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim.' diye laf eden kimseden daha zâlim kimdir? Zâlimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, 'Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayanı söylediğiniz ve onun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezâlandırılacaksınız.' diyecekleri zaman hallerini bir görsen!"[283]

Sertlik ve dövmek:

"Şâyet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman olurlar, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ve inkâr etmenizi arzu ederler."[284]

Dağıtmak, vermek ve bağışta bulunmak:

"Bir de Yahudiler, 'Allah'ın eli bağlıdır.' dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar! Hayır, onun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir."[285]

Yukarıdaki âyetlerde görüldüğü gibi, beseta fiilinin temel anlamı yaymak ve genişletmektir. Aynı kökten gelen ve Yüce Allah'ın en güzel isimleri

arasında yer alan 'el-Bâsıt', nimeti nihâyetsiz olup, dilediği kullarına bol bol veren, geniş imkânlar sağlayan, iç huzuru veren ve ruhları bedenlerde yayan gibi anlamlara geliyor. Dolayısıyla, bütün varlıkların var olması veya yok olması, Yüce Allah'ın kudreti dâhilindedir. Mülkün sahibi O'dur; mülkü dilediğine verir, dilediğinden de alır. O, yaptığı fiillerden sorumlu değildir. O'nun fiillerinde hikmet vardır. Bu bağlamda Yüce Allah, el-Bâsıt isminin bir tecellîsi olarak; kimi kullarının iç dünyalarına neş'e, sevinç ve sürûr tohumları eker, meyvesini verdirir. Kimilerine engin hazinesinden bol bol rızık, mal, mülk ve genişlik verir.

Bir Müslüman, Cenâb-ı Hakk'ın en güzel isimlerinden birisi olan el-Bâsıt ismini kendisine ahlâkî ilke edinmelidir. Yüce Allah'ın izni ve inâyeti dâhilinde, bu isimden, hem beden diliyle zikir ve hem de hal diliyle maddî ve mânevî anlamda istifade etme imkânına kavuşabilir. Bu ismin fert ve toplum hayatında görünen mânevî ve maddî tecellîleri şunlardır:

Bast Hâlinde Cemâlî Tecellîler Yaşanır

Bunlardan ilki, Yüce Allah'ın el-Bâsıt isminin fert ve toplum hayatında mânevî imkânların açılması şeklindeki tecellîsidir. Tasavvufta bast hâli; neş'e, sevinç, rahat ve huzur hâlidir. Bir başka ifade ile ruhun feyz, kalbin ilham alma ve Cemâlî tecellîleri müşâhede etme hâlidir. Bast sahibi, bu hâli muhâfaza etmede çok dikkatli olmalıdır. İnsanın iç âlemi inşirâh, huzur, genişlik, neş'e, sevinç ve huzurla dolduğu zaman, bu dışına, yüzüne ve davranışlarına yansır. Mutluluk alâmeti olarak, dâimâ çevresindeki insanlara pozitif enerji verir. Bunda, elbette, Yüce Allah'ın el-Bâsıt isminin Cemâlî yansıması büyük rol oynar. Bu konuda Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dan gelen şu rivâyet çok açıklayıcıdır: *"Mü'minin işine şaşarım: Gerçekten onun bütün işleri hayırdır. Bu, mü'minden başka hiç kimsede yoktur. Kendisine varlık isâbet ederse şükreder, bu onun için hayırdır. Darlık isâbet ederse sabreder, bu da onun için hayırdır."*[286] Yine İlâhî tecellî olarak bast hâli, yerine göre Müslümanların hayatında "Allah'ın günleri" diye isimlendirebileceğimiz tarihî dönemlerin açılması şeklinde de tezâhür edebilir. Birey ve toplumlar inanç ve ifade özgürlüğü sayesinde darlık ve sıkıntı hâlinden kurtulurlar. İslâm'ı yaşamada önleri açılır, zafer ve fütûhâtlar nasip olur, iyi bir aileye, iyi bir eşe, hayırlı evlatlara kavuşurlar, sadık arkadaşlara sahip olurlar. Cemaat ruhundan doya doya istifade ederler. Ulemâ-i

âmilînden ve sulehâ-i sâlihînden olan mâneviyat önderleriyle feyizlenirler. İlmî hayatlarında imkânlar sonuna kadar açılır.

El-Bâsıt isminin maddî hayattaki tecellîsi, ticaret hayatına ve kazançlara bolluk ve bereket olarak yansımasıdır. Şu âyette belirtildiği gibi: *"Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Rızkı dilediğine bol bol verir, dilediğine de ölçülü verir. Çünkü O, her şeyi kemâl üzere bilendir."*[287] Çünkü rızık, kendisiyle yarar sağlanan şeydir. İslâm inancında, iktisadî hayatın gerçek düzenleyicisi, Yüce Allah'tır. Her ne kadar iktisat bir insânî ilimse de insanda kazanma ve biriktirme duygusuyla birlikte ihtiyaç duygusunu yaratan yine Allah'tır. Bu açıdan meseleye bakacak olursak, rızık konusu kaza ve kader inancıyla bağlantılıdır. Bu inanç hiçbir zaman çalışmayı ve üretmeyi askıya almayı gerektirmez. Hiçbir kimse, kaderini okuyarak hareket etmez. Müslümanlar, çalışmak, üretmek ve emek harcamak gibi fiilleri gerçekleştirmekle yükümlüdür. İşin neticesini yaratacak olan Allah'tır.

Netice olarak söylemek gerekirse, bir Müslüman'ın hayatında Yüce Allah'ın el-Bâsıt ismi, İlâhî ahlâkın önemli bir unsuru olarak hayat bulmalıdır. Bazen bu ismin Cemâlî tecellîsi, mânevî hayatımızda yerine göre iç huzuruna dönüşür; yerine göre mutlu bir aile düzeni şeklinde tezahür eder; bazen de ilmî genişlik olarak kendini gösterir. Yerine göre hem mânevî hem de maddî zenginlikle birlikte bulunabilir. Her iki genişlik ve rahatlık durumunda da insan şımarmamalı, haddini bilmeli ve edebe uygun hareket etmelidir. Çünkü insan varlıkla da yoklukla da imtihan hâlindedir. Bast hâli ancak, şükür ve sabır ehli olmakla korunabilir.

EL-HÂFID

"ALÇALTAN, DEĞERİNİ DÜŞÜREN, AŞAĞIYA İNDİREN"

El-Hâfıd, Arapça'da, "aşağıya indirmek, değerini düşürmek ve alçaltmak" anlamlarına gelen hafd kökünden bir sıfat olup "alçaltan, değerini düşüren" demektir. Bu bağlamda Allah'ın isimleri arasında yer alan el-Hâfıd, "zorbaları ve zâlimleri alçaltan" kâdir-i mutlak anlamına gelir. O, dünyada zâlimleri alçaltır, âhirette de şiddetli azapla onların değersizliğini ortaya koyar.[288]

Yüce Allah'ın el-Hâfıd ismi, Kur'ân ve sünnette isim olarak değil, fiil olarak geçer. O'nun en güzel isimlerini isbat etmenin şartı, fiil formunda değil, isim formunda kullanılmış olmasıdır. Allah'ın en güzel isimleri tevkıfîdir. Fiillerden türememiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: *"En güzel isimler Allah'a aittir, o isimlerle O'na duâ ediniz."*[289] buyrulur. Bu âyette fiil değil, isim kelimesinin geçmesi önemlidir. Ancak âlimler, beşerî içtihatlar yoluyla, bu ismin mânâsını da dikkate alarak Cenâb-ı Hakk'a izafe etmişlerdir.

Yüce Allah, İman Etmeyenleri Alçaltır, Mü'minleri Yükseltir

Yüce Allah'ın alçaltan mânâsına gelen el-Hâfıd ismi, insanın mânevî hayatıyla doğrudan ilişkilidir. Yüce Allah, kendisine karşı gelen inançsız-

ları, zorbaları ve zâlimleri dünya ve âhirette alçaltır. Nitekim bir âyette, Cenâb-ı Hakk'ın bu gücüne şöyle işaret edilmektedir: *"O, (kimini) yükseltir, (kimini) alçaltır."*[290] Bu âyetten hareketle söylemek gerekirse, Yüce Allah, iman etmeyenleri bedbaht kılarak alçaltır, mü'minleri de mutlu ederek yükseltir, dostlarını kendisine yaklaştırarak yüceltir, düşmanlarını da kendisinden uzaklaştırarak alçaltır. İmam-ı Gazâlî'nin dediği gibi, kimin de müşâhedesi his ve hayal dünyasında, himmet ve gayreti de hayvanların bile ortak olduğu nefsânî arzular derecesinde kalırsa o da aşağıların aşağısına düşmüş olur.[291] Kur'ân-ı Kerim'deki *"Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik."*[292] âyeti de bu düşüşe işaret eder.

Öte yandan Arapça'da algı, 'derk' mastarından türeyen 'idrâk' kelimesiyle ifade edilir. Sözlükte 'derk', suya kovanın ulaşması için birbirine bağlanan ipe denir. İdrâk ise, bir şeyin en son noktasına ulaşması anlamına gelir.[293] Meselâ "Çocuk idrâk etti." dediğimizde, iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan temyiz edecek bir anlayışa ulaştı[294] şeklinde müsbet anlamda kullanıldığı gibi, *"Münafıklar, cehennemin en alt tabakasındadırlar."*[295] âyetinde geçen "derk" kelimesinde olduğu gibi, menfi anlamda da kullanılır. Nitekim Hz. Mevlânâ, duyular ve hayal dünyasında kalan, metafizik alanı dışlayan insanları kınar. Sözlerine devamla, "Bunlar; kızgınlığın ta kendisi olmuşlar, tepeden tırnağa kadar şehvet kesilmişlerdir. İnsanın dışındaki diğer mahlûkat gibi, sırf bedenî ihtiyaçlarını karşılamak için yerler, içerler ve behimî arzularını tatmin ederler. Allah'la ilişkileri kopuk olduğu için, bunlarda ruhanîlik sıfatı yoktur. Her ne kadar bunlar dirilerse de mânevî anlamda imanlı olmadıkları için ölü gibidirler." der ve onlara şu âyeti hatırlatır:[296] *"Ey inananlar! (Allah Rasûlü) hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın çağrısına uyun!"*[297] Dolayısıyla insan, kendisine hayat verecek olan vahiyden kopmamalıdır. İnsan vahiyle irtibatını kopardığı zaman, bunalıma düşer. Bu sebeple Mevlânâ, bütün zamanların yolunu şaşırmışlarına, "Kendine aklı ve dini kılavuz et."[298] demek sûretiyle düşüşten yükselişe geçmede izleyecekleri yöntemi gösterir.

Günahlar ve İnkâr Bir Düşüştür

Yüce Allah, inanç ve amellerde insanı özgür olarak yaratmıştır. Dolayısıyla, bir kimsenin iman ya da küfrü, sâlih amel ya da fâsid ameli tercih etmesi kendi cüz'î irâdesine bırakılmıştır. İnsan, sorumlu tutulduğu alanda,

eylemlerinde özgürdür. Bundan dolayı da insan, dünyada yaptıklarından âhirette hesâba çekilecektir. Sevap ve günahın, cennet ve cehennemin, iman ve küfrün anlamlı olabilmesi, insanın özgürce karar vermesine bağlıdır. Bu açıdan, Yüce Allah'ın Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (s.a.v.)'a kadar gönderdiği bütün peygamberler, toplumlarını ıslah etme ve imanla yüceltme yolunda büyük gayretler sarf etmişlerdir. Gerek iman ve amel gerekse helâl ve harâm alanında uyarılarda bulunmuşlar, cennet ve cehenneme giden yolların neler olduğunu göstermişlerdir. Zaten başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere, indirilen Kur'ân-ı Kerim, akıl ve bu akılla âfâk ve enfüs delillerini kavramaktan amaç, Yüce Allah'ı tanımak, getirdiklerine iman ederek yaşamak, neticede iyi bir Müslüman olmaktır. İşte bütün bunlara sırt çevirmek, varoluş amacına aykırı hareket etmek, insanın düşüş yaşamasının yolunu açar. Bu bağlamda, Hakk'ı kabul etmemek anlamına gelen küfür ve O'nun yasakladıklarını yaşam tarzı edinmek anlamına gelen günahlar insanın düşüşünü beraberinde getirir.

İnsan, ulvîlikle süflîliğin buluşma noktasıdır. İşte bu noktada her insan; küfür, günah ve isyanı tercih ettiğinde süflî bir hayatın kendisini beklediğini kavramalıdır. Eğer insan bu dünyaya geliş amacını unutur da Rabb'ine sırt çevirirse, her an aşağıların aşağısı bir konuma düşebilir. Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette bu düşüşe dikkatler çekilir. Kaldı ki, günahların her biri bir düşüştür. Hz. Âdem ve Hz. Havvâ Vâlidemizin cennetten çıkarılmasında geçen hubut sözcüğü bu anlama gelir: *"İnin (düşün) oradan (cennetten) hepiniz."*[299]

Bu düşüşün sebebi ne idi?

Yüce Allah'ın koyduğu ilâhî yasanın, helâl ve harâmın ihlâl edilmesiydi.[300] Mü'minin düşüşü günahlar sebebiyledir. O, düştüğü yerden ayağa kalkmasını bilmelidir. Burada unutmayalım ki, düşüşlerde ısrar, insanı, ebedî düşüşün eşiğine getirir. Bu konuda da her mü'minin duyarlı olması gerekir. Günahların her biri, insanı adım adım küfre yaklaştıran bir basamak hükmündedir.

İnsan hayatında asıl alçalma, günahların varıp dayanacağı küfür ve nifak noktasında düğümlenir. Kur'ân'da, pek çok âyette, aşağıların aşağısı mânâsına '*esfel*" tabiri kullanılır. Bir nevi bu tabir, "el-Hâfıd"ın anlam dün-

yasıyla yakından irtibatlıdır. Çünkü kendi özgür iradesiyle düşüşü tercih ettiği için onu düşüren, el-Hâfıd olan Rabb'imizdir. Bu anlamda bir âyette; *"Şüphesiz ki münâfıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı bulamazsın."*[301] buyrulurken, yine bir başka âyette de inkâr edenlerin sözünün alçaltıldığı, Allah'ın sözünün ise yüceltildiği beyan edilmektedir.[302] Her iki âyette de bu düşüşün sebepleri açıklanmaktadır.

O hâlde her mü'min, Yüce Allah'ın alçaltan anlamına gelen el-Hâfıd ismi ile irşat olduğunu bilmelidir. Bu sebeple kötülükten nehyetmenin bir gereği olarak; bâtılı, küfrü, nifakı, zorbalığı, zulüm ve haksızlığı, her türlü kötü olanı yerin dibine batırmalıdır. Çünkü Yüce Allah, izzeti ve onuru Allah ve Rasûlü'ne düşman olan şahıs, ideoloji ve yaşam tarzlarında arayanları hem bu dünyada hem de âhirette zelil kılar, rezil ve rüsvây eder.

ER-RÂFİ'

"YÜKSELTEN, DEĞERİNİ ARTTIRAN, ONURLU VE ŞEREFLİ KILAN"

Arapça'da er-Râfi', "yukarı kaldırmak, yüceltmek, yükseltmek" anlamındaki ref' kökünden türemiş olup "yükselten, değerini arttıran, onurlu ve şerefli kılan" demektir.[303] Yüce Allah'ın er-Râfi' ismi, Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette geçmektedir. Bunlardan bir âyette, Hz. İsa (a.s.)'a hitâben, *"Seni kendime yükselteceğim."*[304]; bir başka âyette, dini O'na has kılarak kullukta bulunan kulları müjdelemek mânâsına, *"Onların cennetteki derecelerini yükselten."*[305] şeklinde geçmektedir. Yine Kur'ân'da; *"gökleri direksiz yükselten"*[306]; *"(kullarını) derece derece üstün kılan"*[307]; *"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şan ve şerefini yükselten"*[308] anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi, anlam bakımından er-Râfi' ismi, el-Hâfıd isminin anlam olarak karşıtıdır (Bkz. el-Hâfıd).

Meleklerin Ufkuna Yükselmek

Yüce Allah'ın yükselten mânâsına gelen er-Râfi' ismi, insanın mânevî hayatıyla doğrudan ilişkilidir. Yüce Allah, kendisine itâat eden dostlarını yüceltir, onların dünya ve âhirette değerlerini arttırır. Nitekim bir âyette, Yüce Allah'ın er-Râfi' ismi el-Hâfıd ismiyle birlikte şöyle geçer: *"O, (kimi-*

ni) yükseltir, (kimini) alçaltır."[309] Yüce Allah, iman eden mü'minleri mutlu ederek yükseltir ve dostlarını kendisine yaklaştırarak yüceltir. İmam-ı Gazâlî'nin dediği gibi, kimin müşâhedesi his ve hayal dünyasından, irâdesi de nefsânî arzu ve kötülüklerden uzaklaşırsa, o kimseyi Cenâb-ı Hak mukarrabûn meleklerin ufkuna yükseltir.[310]

İnsan, ulvîlikle süflîliğin buluşma noktasıdır. İşte bu noktada her insan, kendisine verilen irâde özgürlüğü sayesinde iman, ibadet ve güzel ahlâkı tercih ettiği zaman yükseleceğini bilmelidir. Rabb'imizin peygamber göndermesi, ilâhî kitapları indirmesi, akıl vermesi, âfak ve enfüs delillerini insanın önüne sermesi, hep insanın iyiyi seçmesine yardımcı olmak içindir. Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir âyette, "Biz, insanı en güzel şekilde yarattık.'[311] buyrulur. Varlıkların içerisinde yaratılışı en güzel olan insandır. Nitekim bu âyette geçen *"ahsen-i takvîm"* ibaresi; sûret ve yaratılış güzelliği, insanın gençliği ve kuvveti, boyu bosu düzgün, organları yerinde, güzel bir biçimde yaratılmış olması, ilâhî ahlâkla ahlâklanması gibi mânâlara gelir. Ayrıca insana iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etme melekesi olan akıl ve düşüncelerini açıklamak için beyan gücü verilmiştir. Bunların hepsi, insanın Yüce Rabb'i karşısında makamını yüceltmesi içindir.

Bilindiği gibi insanda, akıl ve bilgi kuvvetinin yanında, öfke ve şehvet kuvveti de vardır. Eğer insanda şehvet kuvveti akıl kuvvetine hâkim olursa, böyle bir insandan haksızlık gibi kötülükler; eğer akıl şehvet ve öfke kuvvetlerine hâkim olursa böyle bir insandan da iffet, şecaat ve adalet gibi erdemli davranışlar meydana gelir. Dünya hayatında fazîletli davranışlarla donanan insan-ı kâmiller, hayatlarının tümünü Allah'a adamışlardır. Bunlar, bir çeşit, pratik Müslümanlığı gündelik hayatlarında davranış kalıplarına dökmek sûretiyle Hz. İsa (a.s.) gibi irfanî ve ruhanî bir sürece katılmışlardır. Mevlânâ'nın tabiriyle, basiret gözü açık kimseler, sûrette insan, hakîkatte Cebrâil gibidirler. Öfke, dedikodu, heva ve hevesten kurtulmuşlardır. Çünkü ibadetlerin nihâî amacı, ahlâklı bir Müslüman'ı yetiştirmektir. İbadetler içerisinde oruç, bunu çok güzel sembolize eder. Çünkü oruç tutan bir Müslüman, gün boyunca; yememek, içmemek ve nefsanî arzulardan uzak durmakla melekleşme sürecine katılır. Aynı şekilde, diğer ibadetler de manevi açıdan insanı yüceltir, iradesini kuvvetlendirir, duygularını inceltir, melekî niteliklere bürünmeye ve hatta onları aşmaya vesile olur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mi'raç gecesinde, bir melek olan Cebrâil

(a.s.)'la birlikte yaptıkları yolculukta Cebrâil'in belli bir noktadan sonra öteye geçememesi buna başka güzel bir örnektir. Dolayısıyla, manevi gelişim trendine göre yol alan Allah erleri, her zaman meleklerin ufkuna yükselebilirler. Bu yol onlara daima açıktır.

İman ve Tevbe Bir Yüceliştir

İnsan, Arapça bir kelime olup 'üns" ve 'nesy" terimlerinin müşterek bir terkibidir. Üns, yabaniliğin aksine; yakınlık, sevecenlik, ülfet ve alâka anlamlarına gelir.[312] Bu duygu, insanın hemcinsleriyle ve yaratıcısıyla kolayca kurabileceği ilişki ve iletişimi ifade eder. Nesy ise, hayvanîliğin aksine; gaflet, bildikten sonra unutmak, anlamamak, hata etmek[313] gibi mânâları kapsamakta olup, insanın "ilk misâk"ı [314] her zaman örtebileceği, yani Yaratıcı'sına başkaldırıp ilişkiyi koparabileceğini vurgulamakla birlikte, psikolojiye konu olan hafıza kaybı, unutkanlık mânâsına da gelmektedir. İşte insan kelimesinin etimolojisinde her iki anlamı da içeren bu tanım, Mevlânâ'nın tanımıyla örtüşür. Ona göre insan; akıl ve şehvetin buluşma noktası[315] olup, bütün problemlerine rağmen, varlıkların en değerlisidir.[316] Akıllı insan, düştüğü yerden kalkmasını bilir. Bunun yolu da istiğfar ve tevbe ameline sarılarak yeniden Rabbimize rücû etmektir. O'na dönüşün ilk şartı, günahları terk etmek, ikinci şartı da tevbedir. Tevbe, bir çeşit, itirafta bulunarak, yapılanlardan özür dileme şeklidir. Aynı kökten gelen 'tevvâb' ise, pişmanlık işini çok yapan kimse demektir.[317] Bu bağlamda, tevbe lafzı hem Allah hakkında ve hem de insan hakkında kullanılır. İnsan hakkında, günahları terk etmeyi, Allah hakkında ise, cezâlandırmaktan dönmeyi ifade eder. Çünkü Allah'ın kendisine tevbe eden ve yönelen kulları çoktur. O, isterse kendisine tevbe ile yönelen kullarının her türlü günahını affeder. Yine O, isterse, tevbe eden bir günahkârı hiç günah işlememiş gibi, rahmetiyle, annesinden doğduğu gibi tertemiz hale getirebilir. Bu konuda bizim örneğimiz, Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva Vâlidemizin uygulamalarıdır. Onlar, zelleden sonra, kendilerine öğretilen tevbe ve istiğfâr ameline tutunarak, Yüce Allah'tan bağışlanma dilediler ve böylece tekrar konumlarını ve derecelerini yükselttiler. Mü'minin düşüşü günahlar sebebiyledir. Burada unutmayalım ki, düşüşlerde ısrar, insanı, ebedî düşüşün eşiğine getirebilir. Bu konuda da her mü'minin duyarlı olması gerekir. Yapılacak iş, tevbe ameline sarılıp yeniden aklanmak ve istikameti Allah ve Rasûlü'nün

getirdiği esaslara çevirmektir. Hiç kuşkusuz Cenâb-ı Hak, böyle mü'minlerin derecelerini ve makamlarını düzeltecek ve onları yükseltecektir.

O halde her mü'min, Yüce Allah'ın sevdiği kullarının derecelerini yükselten anlamına gelen er-Râfi' isminden nasiplenmelidir. Mü'minin bu isimlerden elde edeceği hisse; hakkı, hakîkati, adâlet ve ahlâk dâvâsını her yerde tutup kaldırmak ve yükseltmektir. Bunun yolu da haklı olanın yanında saf tutup ona destek olmak ve haksızlık karşısında sesini yükseltmektir. Bilinmelidir ki, Yüce Allah bu dünyada izzeti Allah ve Rasûlü'nde arayanları yüceltir, onlara her iki dünyada da onurlu bir hayat bahşeder.

EL-MUİZZ

"DİLEDİĞİ KİMSEYİ YÜCELTEN, GÜÇLÜ VE AZİZ KILAN"

"Dengi ve benzeri bulunmayan, değerli ve şerefli, güçlü ve yenilmez", mânâsında masdar ve "güç, şiddet, yenilmezlik" anlamında isim olarak kullanılan izz (izzet) kökünden türemiş bir sıfat olan "muiz", "aziz kılan" demektir.[318] İşte Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan, "dilediği kimseyi yücelten, güçlü ve aziz kılan" anlamına gelen el-Muiz, her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'de geçmese de bir âyette, "aziz kılansın" mânâsında fiil şeklinde yer almıştır.[319] Ayrıca birçok âyette de 'izz' kavramı, "azîz, izzet" şeklinde Yüce Allah'a nispet edilir. "*Onlar, andolsun ki, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük (izzet), ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar (bunu) bilmezler.*"[320]

Mânevî Gücün Üstünlüğü

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'nin fethinin müjdesinden sonra, sahâbeye, çağın iki güçlü devleti olan Fars ve Bizans İmparatorluklarını da Müslümanların yakın bir zamanda fethedeceği müjdesini vermişti. Baştan beri Müslümanlara ve İslâm'a muhâlif bir duruş sergileyen

münâfıklar ve devrin Yahudileri, Müslümanları küçümseyen bir dille, "Muhammed nerede, Fars ve Bizans nerede!" diyorlardı. Çünkü onlar, üstünlüğü sadece maddî güçte arıyorlar, kibirli bir ruh taşıyorlardı. Hatırlanırsa, Hendek Savaşı'nda Allah Rasûlü (s.a.v.), Medine'nin çevresine savunma savaşı yapmak için kazılacak hendeğin yerlerini belirlemiş, Medine halkından her on Müslüman'ı belli mesâfeleri kazmaları için paylaştırmıştı. Sahâbe, hendeği kazarken, ortasından çıkan kayayı bir türlü kıramamış, bunu kırmaya güçleri yetmemişti. Bu sebeple Allah Rasûlü hendeğe bizzat kendisi inmiş ve kırılması güç olan bu taşa/kayaya fetih tekbîri getirerek vurunca, taştan gözleri alırcasına bir ateş çıkmış ve bütün bir hendeği aydınlatmıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in taşa ikinci ve üçüncü defa vurmasında aynı göz kamaştırıcı aydınlanma tekrarlanmıştı. Bu harikulade olay üzerine sahâbeden Selmân-ı Fârisî (r.a.), "Anam-babam sana fedâ olsun Ya Rasûlallah, hiç görmediğim şeyleri gördüm ve yaşadım." demek zorunda kalmıştı. Aynı zamanda bu durum, hem sahâbede özgüven duygusunu geliştirmiş hem de Allah Rasûlü'ne bağlılıklarını bir kat daha arttırmıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.), üç defa tekrarlanan ve her defasında da kırılan taştan çıkan ilk şimşekte Hîre ve Kisrâ'nın şehirlerini; ikinci şimşekte Bizans diyarının köşklerini ve üçüncü şimşekte ise, San'a'nın köşklerini gördüğünü söylemişti. Bütün bunların mânâsı, çok yakın bir gelecekte, Rasûlullah'ın işaret ettiği ülkelerin Müslümanlar tarafından fethedileceğinin önceden bildirilmesidir. İşte Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Müslümanlara bir lider olarak sürekli ileri hedefler göstermesi münâfıkların hayallerini zorladığı için şunları söylemek zorunda kalmışlardı: *"Hani münâfıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, 'Allah ve Rasûlü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuştur.' diyorlardı."*[321] Hâlbuki kısa bir zaman sonra, onun işaret ettiği bu topraklar, ilk dört halife zamanında fethedilecekti.

İslâm tarihinde yaşanan bu olay, bir defa daha göstermiştir ki, izzeti/onuru, yüceliği ve şerefi, Allah ve Rasûlü'nün getirdiklerinde arayanlar, hiçbir zaman zillet altına düşmemişlerdir. Buna geçmişte Müslümanların ve bu aziz Müslüman milletin tarihi şâhittir. Allah ve Rasûlü'nün getirdiği değerlere bağlanan mü'minler, bütün kıt'alarda yeniden izzeti ve onuru ayağa kaldırmışlar, asla onurlarını müstevlîlere çiğnetmemişlerdir. Dün nasıl böyle olduysa, el-Muizz olan Yüce Allah, kendi yolunda yürüyen kullarını bugün de dünyanın her tarafında güçlü ve aziz kılacaktır.

Allah'ın Yarattığı En Şerefli Varlık

Varlık düzenine baktığımız zaman, nesneler arasında da, Yüce Allah'ın el-Muiz isminin farklı tecellîlerini görmek mümkündür. Meselâ, gökler yere karşı, madenler cansızlara karşı, bitkiler madenlere karşı, izzeti Allah ve Rasûlü'nde arayan insan ise, bütün bu varlıklara karşı üstün kılınmıştır. Bu mânâda İslâm, -etnik kökeni, dini, inancı ne olursa olsun- kelimenin tam mânâsıyla insana saygı duyar ve onu Allah'ın yarattığı en şerefli varlık olarak görür: *"Biz, Âdemoğlunu onurlu bir varlık olarak yarattık."*[322] âyeti, bunun kanıtıdır. İslâm nazarında her insan, yaşadığı coğrafyadan, ırkından, dilinden, inancından, felsefi görüşünden, cinsiyetinden ve derisinin renginden önce, salt bir varlık olarak değerli ve onurlu bir şahsiyettir. İlâhî çevrimin son halkasını teşkil eden İslâm, tek kelime ile, insanı insana karşı savunmuş ve onun onurunu ötekine karşı koruma mücadelesi vermekle kalmamış, bu bakış açısını bir yaşam tarzı haline getirmiştir.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel vasıf; konuşma, aklını kullanma, seçme özgürlüğü, yeryüzünün maddî ve mânevî imarını üstlenme gibi kabiliyetlerle yaratılmış olmasıdır. Hangi coğrafyada doğarsa doğsun, bütün insanlar hür, onurlu ve haklar bakımından eşit doğarlar. İslâmî bakış açısında böyle olan bir kimseyi köleleştirmek, onur kırıcı ayrımcı muâmeleye tabi tutmak ve hukûkî mânâda müstakil bir şahsiyet olarak tanımamak, ancak Câhiliye zihniyetinin bir ahlâkıdır. Bundan dolayı İslâm, ilk günden itibaren, Câhiliye ile mücâdele etmiş, Câhiliye'nin kast sistemine dayalı ayrımcılığına karşı, Hak katında insanların eşitliği prensibini getirmiştir. Çünkü insanlar, insan olma bakımından; hayatta ve ölümde, haklarda ve borçlarda, kanun önünde ve Allah huzurunda eşittirler.

İnsanları Erdemli Davranışlar Yüceltebilir

Öte yandan İslâm, izzeti soy-sop üstünlüğünde arayanlara karşı, takvâyı yüceltmiştir. *"Sizin Allah katında en değerliniz, muttakî olanınızdır."*[323] âyeti, bu gerçeği hatırlatır. Allah Rasûlü de (s.a.v.), *"Allah, sizin zenginliğinize ve fiziki şeklinize bakmaz; O, sizin gönlünüze ve davranışlarınıza değer verir."*[324] buyurmak sûretiyle, her türlü etnik köken ve renk ayrımcılığının bir zulüm olduğunu ifade etmiştir. Çünkü biyolojik anlamda belli bir ırkı yüceltmek ve diğer ırkları aşağılamak şirktir. Ancak, o ırka mensup insan-

ların tarihte yaptıkları erdemli davranışlar yüceltilebilir, takdir edilebilir. Yaşadığımız çağdaş dünyada hâlâ etnik çatışmalar yaşanıyorsa bunun arkasında Câhiliye zihniyetinin yeniden ihya edilen ırkçı söyleminin varlığı yatmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), annesinin renginin siyah olmasından dolayı bir başka Müslüman'ı ayıplayan bir sahâbeye, "*Sende hâlâ Câhiliye'den bir şeyler kalmış.*"[325] demekle, renk ayrımcılığını Câhiliye ahlâkı olarak nitelendirmiştir.

İslâm'da en büyük erdem ve üstünlük, her şeyde hakkâniyet ölçülerine göre hareket etmektir. Toplumlarda hakların gasbedilmesi çok büyük bir fâciadır. Bu sebeple, nerede ve ne şekilde olursa olsun bir hak ve hukuk gasbı olan her türlü ayrımcılıktan uzak durulmalıdır. Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'in çağrısı şöyledir: *"Ey inananlar! Allah için adâleti ayakta tutup gözeten şâhitler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin; âdil olun."*[326] Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de kendisine suç işleyen soylu bir kimse hakkında imtiyazlı davranılması ricasında bulunan sahâbeye hitaben, *"Sizden önceki ümmetlerin helâk olmasının sebebi, içlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptığında onu cezâsız bırakıp zayıf biri aynı suçu işleyince onu cezâlandırmalarıdır. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fâtıma da hırsızlık etse, cezâsız bırakmazdım."*[327] şeklindeki uyarısıyla, izzeti soylulukta ve varlıklı olmakta arayanlara karşı adalet mücâdelesi vermiştir. Çünkü toplum hayatında sosyal barış ve güvenin kaynağı, adâlet ve hakkâniyet ilkelerine uygun davranmaktır.[328] Zira adaletin tartışılır hale geldiği bir toplumsal düzende güven olamayacağı için toplumsal barış yara alır ve medenileşme yolunda ilerlemeler akamete uğrar.

O hâlde, bütün bir yeryüzünde çiğnenen insan onurunu yeniden sağlamanın yolu, izzeti, onuru, yeniden, Allah ve Rasûlü'nün getirdiği değerler sisteminde aramaktır. El-Muizz olan Yüce Allah, izzetli bir yolu seçenleri daima başarıya ulaştıracaktır.

EL-MÜZİL

"DİLEDİĞİ KİMSEYİ HOR VE HAKİR DURUMA DÜŞÜRÜP BÜTÜN ÜSTÜNLÜK NİTELİKLERİNİ ONDAN KALDIRAN"

Arapçada müzil; "zelil olmak, hor görülmek" anlamına gelen züll kökünden bir sıfat olup, "dilediği kimseyi hor ve hakir duruma düşürüp bütün üstünlük niteliklerini ondan kaldıran" demektir. Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Müzil, sözlükte, "hor ve hakir düşürmek" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerim'de, Cenâb-ı Hakk'ın "el-Müzil" ismi, şu âyette fiil biçiminde Allah'a izafe edilmiştir:

"Ey Muhammed, de ki: 'Mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın (tüzill); iyilik elindedir. Doğrusu sen, her şeye kadirsin!.."[329]

Mutlak Takdir Yetkisi Allah'a Aittir

Yüce Allah, tabiatı değişim yasaları üzerine kurmuştur. Tabiat yasaları, insanın irâdesinin dışında cereyan etmektedir. İnsanın irâde ve ihtiyarının dışında kalan hâdiselerle ilgili kadere, kader-i mübrem denilir: "*Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.*"[330] âyetinde olduğu gibi. Bu âyetteki kitap, "yasalar" anlamına gelir.

Tabiat olayları dediğimiz depremler, fırtına, selin yol açtığı âfetler, güneş ve ay tutulmaları, mevsimlerin oluşumu, kıyâmetin kopması, bir insanın anne ve babasını, dilini ve ırkını, cinsiyet ve akrabasını, doğum ve ölümünü, içinde bulunduğu coğrafyayı, akıl ve fizikî yapısını seçememesi gibi durumlar ızdırârî irâde kapsamına girer. Bütün bunlar, külli irâde alanında cereyân eder. İnsan, bu alanlarda sadece tedbir alır, mutlak takdir yetkisi Allah'a aittir. Kaldı ki, doğadaki yaratıkların davranışları değişebilir; ama doğaya hâkim olan kurallar sistemi değişmez.[331]

Bir de Cenâb-ı Hakk'ın sosyal yasaları vardır. Buna "sünnetullah" denilir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: "*Allah'ın geçmişlere uyguladığı yasa budur. Allah'ın yasasında bir değişme olmaz.*"[332] Bu alan insanın sorumlu tutulduğu ve özgür irâdesini kullandığı bir alandır. Çünkü insan, sorumlu tutulduğu alanda irâde özgürlüğüne sahiptir. Tevhîd ve adaletle ilgili konular, toplumun refahını arttırmak için şartların iyileştirilmesi, değiştirilmesi vb. sosyal meseleler bu alana örnektir. İşte bu alanlarla ilgili olan konuları İslâm kelamcıları, kader-i muallak olarak isimlendirmişlerdir. Dolayısıyla aklı sağlam, aklını kullanabilme yeteneğine sahip her insan, kendi özgür irâdesiyle yaptığı ihtiyârî fiillerinden sorumlu tutulacaktır. İnsanın iman ve küfrü, hidâyet ve dalâleti seçmede özgür olduğunu bildiren pek çok âyet vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

"Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapıtmışsa kendi aleyhine sapıtmıştır. Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz."[333]

"Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir."[334]

"İnsan için ancak çalıştığı vardır."[335]

"Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir."[336]

"*Bu, dünyada iken kendi ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır. Yoksa, Allah kullarına zulmetmez."*[337]

Bu âyetlerde de görüldüğü gibi, akıl ve hür irâde yetisine sahip olan insana sorumluluk yüklenmiştir. Zihinsel yetenekleri yerinde olan (akıl-bilgi), düşünsel yetenekleri sağlam (irâde), fiziksel yetenekleri sağlıklı olan

bir kimse, eylemlerini özgür bir şekilde gerçekleştirebilir. Nasıl ki toprağa atılan bir tohum, oluşum şartlarına (ısı, ışık, hava, hastalıklara karşı tedbir, ilaçlama, gübreleme vb.) sahip olduğu zaman filiz verirse, insan da yukarıdaki özelliklere sahip olduğu zaman özgür kararlar verebilir. İnsan, değiştirilmesi imkân dışı (külli irâde alanıyla sınırlı) kaderin dışında, değiştirilmesi imkân dâhilinde olan (külli irâde alanında) konularda self-determinizme sahiptir. Eğer böyle olmasaydı, teklifte bulunmanın, günah ve sevabın, cezâ ve ödülün, cennet ve cehennemin bir anlamı kalmazdı. Bütün bunlar, insanın sorumluluk alanında kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu gösterir.

Diğer taraftan, sosyal hayatla ilgili konular da sünnetullah kavramı içerisinde değerlendirilir. Yüce Allah'ın mülkle ilgili olarak dilediğini yüceltip dilediğini alçaltması, birey ve toplumun ahlâkî ödevlerine karşı gelip-gelmemesiyle alakalıdır. Buna *ahlâkî şer* denilir. Bir âyette, ahlâkî şerrin oluşumunun öznesi insan olarak gösterilir: *"İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden, karada ve denizde fesat çıkar; Allah da belki dönerler diye, yaptıklarının bir kısmını böylece kendilerine tattırır."*[338] Hâlbuki Yüce Allah, yeryüzüne salih kullarının mirasçı olmasını istemektedir: *"Andolsun ki, Tevrat'tan sonra Zebur'da da 'Yeryüzüne ancak iyi kullarım vâris olacaktır.' diye yazmıştık."*[339] Bu âyetten anladığımız kadarı ile, yeryüzünü maddî ve mânevî alanda ıslah ve imar edecek olan kimseler, kusurları asgarî düzeye indirilmiş olan iyi kimselerdir. Bunun aksi olduğu zaman, bütün bir Allah'ın mülkü, bozguncuların elinde ifsat edilir. Çünkü onların değerler dünyasında mânevî imar ve hakkaniyet ölçülerine göre toplumu yönetme liyâkati yoktur. Ünlü Osmanlı tarihçisi *Koçi Bey*'in Risâle'sinde vurguladığı gibi: "Toplumlar küfür üzere ayakta durabilir, ancak zulüm üzere duramazlar."

Allah Kimleri Hor ve Hakir Kılar?

Ahlâkî değerler alanında meydana gelecek olan çöküntü, bir milletin ya fiziksel olarak tarih sahnesinden silinmesini ya da fiziksel varlığını korumasına rağmen güç ve iktidarını kaybetmesini beraberinde getirebilir.[340] İbn Haldun'un dediği gibi; fetih, ganimet getirir; ganimet konfor ve lükse dayalı bir hayatı; böyle bir hayat da rehâveti getirir, arkasından da böyle gevşek bir hayat, yıkılışı getirir. Ancak, ahlâkî değerleri yaşam tarzı haline getiren milletler, tarihsel yürüyüşlerini devam ettirebilirler.[341] Her türlü

zulüm, haksızlık ve adaletsizliğin koyulaştığı, emânetlerin ehline verilmediği bir toplum, kendi kıyâmetini zorlar. Böyle bir toplumun birlik bağları çözüleceği ve o toplum güç kaybı yaşamaya başlayacağı için çöküş süreci hızlanacaktır.[342]

Neticede, Allahu Teâlâ mü'minleri yüceltip aziz kıldığı gibi, O'nun âyetlerini inkâr eden ve peygamberleri öldürenleri[343], Allah dışında birtakım âciz varlıkları tanrı edinenleri[344], Allah'a ve peygamberine düşman olup başkaldıranları[345], kendilerini zengin ve güçlü sanan ve çevrelerinde de öyle zannedilen, bu sebeple Allah'a secde etmekten geri duranları[346] ve kötülük yapanları[347] hor ve hakir bir hâle düşürecektir. Bu noktada mü'minler izzeti; Allah ve Rasûlü'nde aramalıdırlar. Başka yerlerde aramaya kalktıkları takdirde, hor ve hakir bir konuma düşeceklerdir.

ES-SEMÎ'

"GİZLİ VE AÇIK HER ŞEYİ İŞİTEN"

İşitmek, "duymak, duyurmak, anlamak, arzu ve dileği kabul etmek" mânâlarındaki sem' kökünden türemiş bir sıfat olup "işiten" demektir. Allahu Teâlâ'nın en güzel isimleri arasında yer alan Semî', "*her şeyi işiten*" mânâsına gelir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur; O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*"[348]

Yüce Allah'ın işitmesi her şeyi kuşatmıştır. O'nun için gizli açık, uzak yakın diye bir şey söz konusu değildir. O, zaman ve mekândan münezzehtir. Her türlü sesi işitir. O'nun işitmesi, hiçbir zaman mahlûkatın işitmesi gibi değildir. O; kulak, sinir, beyin gibi organ ve parçalara ihtiyaç duymaz. Bunlar, yaratılmış varlıklar için geçerlidir.

Cenâb-ı Hakk'ın işitmesi iki çeşittir:

Birincisi, O, zâhir ve bâtın, gizli ve açık bütün sesleri tam bir ihâta ile işitir. O'nun nezdinde, sesler çeşitlenmez, aksine tek bir ses gibidir. Çünkü her şeyin yaratıcısı O'dur.

İkincisi, Yüce Allah, duâ eden ve kendisinden bir şeyler isteyenlerin isteklerini işitir ve onlara cevap verir. *"Şüphesiz, Rabb'im duâyı işitendir."*[349]

Müslüman'ın itikâdında, Cenâb-ı Hak, kullarına, şahdamarlarından daha yakındır. *"Şüphesiz, O, hakkıyla işitendir, kuluna çok yakındır."*[350] O'nun işitmesi, kulun kendisinden kendisine daha yakındır. Allah'ın işitmesi, kulunun ızdırap ve sıkıntı ânında duâsına icâbet etmesi şeklinde gerçekleşir. Sıkıntılı anlarda, günahlardan dolayı af dilemek sûretiyle, Yüce Allah kullarının feryadına icâbet eder. Bu da ancak işitmek sûretiyle olur.

Önce Dinlemek Gerekir

Yüce Allah'ın "işiten" anlamına gelen bu güzel isminden bizlerin çıkaracağı birçok ders vardır. Bilindiği gibi Hz. Mevlânâ, Mesnevî'ye "Bişnev/Dinle" diye başlar. Tasavvuf terbiyesinde temel ilke, söylemek değil, dinlemektir. Sahâbe, yüz yüze eğitime dayalı sohbet yöntemiyle yetiştirilmiştir. Cibrîl hadisinden öğrendiğimiz kadarıyla, vahiy meleği Cebrâil'in insan sûretinde Allah elçisinin yanına gelip diz çökerek oturup dizlerini onun dizine dayaması, ellerini de dizlerinin üzerine koyması, sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.) ile dinin temel ilkeleri konusunda soru-cevap metoduna dayalı müzâkerede bulunması, hoca-talebe, mürşid-mürid ilişkisi sergilenmiş olması, yüz yüze eğitimin nebevî bir yöntem oluşunun en açık örneğidir.

İslâm'da önce edep, sonra ilim tahsili gelir. Eğitimde yüz yüze hoca-talebe ilişkisi, çağdaş eğitim anlayışlarının bile en ideal eğitim yöntemi olarak işaretledikleri hususdur. Çünkü görmek gibi işitmek de bir bilgi vâsıtasıdır. Eğitim-öğretim işi aceleye gelmez. Belli bir süreç dâhilinde olgunluk dönemi geçirmesi gerekir. Nitekim bir şiirde şöyle denmiştir:

Gör zâhidi kim sâhib-i irşâd olayım der,

Dün mektebe vardı, bugün üstâd olayım der.

Bu şiirin muhtevâsından anladığımız kadarıyla, henüz "olmak"lık olgunluğuna erişmemiş kimseler, "dinleyemedikleri" için gerçek anlamda "öğrenme" aşamasına varamazlar. Dinlemek, bir Kur'ân yöntemidir. Nitekim Kur'ân'da, 'dinleme'nin bir öğrenme tarzı olduğuna dair birçok âyet vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

"Onlar, sözü (önce) dinlerler (sonra da) en güzeline uyarlar."[351]

"Cinlerden bir grup, Kur'ân'ı dinlerler."[352]

"Vahyolunanları dinle."[353]

"Dinle! O münâdinin bağıracağı günü yakın bir yerden."[354]

"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyiniz..."[355]

"Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, onu dinleyin: Sizlerin Allah'ı bırakıp taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamayacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu kurtaramazlar; isteyen de istenen de âciz."[356]

Başta Allah ve Rasûlü'nün, enbiyâ ve Allah'ın velî kullarının kutlu sözlerinin her biri nasîhat kaynağıdır, bilgi membaıdır, feyiz ve bereket ravzasıdır. Bu sebeple; şeyh-mürîd, talebe-hoca ilişkilerinden doğacak feyzin elde edilmesi, insanda dinleme iradesi ve engin gönül açıklığına dayanır.

Vefat Ânında İşlevini En Son Kaybedecek Olan Dinleme Organı Kulaktır

Kur'ân'dan öğrendiğimiz kadarıyla, kavimlerin helak olmaları peygamberlerin getirdiği mesajlara kulaklarını kapamalarından kaynaklanmıştır. Çünkü ilim ve bilgi elde etmede dinleme organı olan kulak, görme organı olan göz; kulak ve gözün elde ettiği bilgileri analiz ve senteze tabi tutan fuad/akıl çok önemli bilgi vâsıtalarıdır.[357] Çünkü ham bilgi, filozofların bilgi kovası dedikleri akıl kovasına göz ve kulak yoluyla akar. Meselâ insanlık tarihine baktığımız zaman Hz. Nuh (a.s.)'ın kavmi, onun getirdiği ilâhî mesajı dinlememek için kulaklarına parmaklarını tıkamışlar, elbiseleriyle yüzlerini örtmüşler, küfre dayalı hayat tarzlarını sürdürmek uğruna büyüklük taslamışlardır.[358] Bu sebeple, mü'minler -her türlü önyargıdan uzak durarak- ilim ve hakîkat uğruna din ve dünyalarını mamur etmek adına önce sözü dinlerler ve sonra da en güzeline uyarlar.

Konuşmak, dinleme ve öğrenmenin sonucudur. Kuş yavruları bile belirli bir müddet analarını-babalarını dinliyorlar, öğrendikten sonra da ötmeye başlıyorlar. Bizde de "Erken öten horozun başını keserler." deyimi meşhurdur.

Hz. Mevlânâ'da "ney metaforu" insân-ı kâmili anlatmaktadır. İnsân-ı kâmil oluş derecesi, bir üst bilgi ve mâneviyat düzeyidir. Çünkü o düzeye erişenler, alıcı olmaktan ziyâde verici olma makâmına gelmişlerdir. Bu sebeple mü'min insan, dinini kimden öğrendiğine dikkat etmelidir. Nâkıs düzeyde kalanlardan bilgi aktarımı da nâkıs ve sorunlu olacaktır. Bir de unutmayalım ki, insanoğlu vefat ederken en son işlevini kaybedecek olan, işitme organı kulaktır. Sebebi, son nefesine kadar kelime-i şahâdet telkînine açık kalacak olmasıdır. Hz Peygamber (s.a.v.)'in, *"Kim 'Lâ ilâhe illallah' diyerek vefat ederse, cennete girer."*[359] buyruğu bunun içindir. Bundan dolayı, vefat ânında aralıklarla bu kelime-i tayyibeyi telkîn emri verilmiştir.

O hâlde, kullarını gizli ve açık işiten ve onların dilek ve arzularına cevap veren Yüce Allah'ın Semî' isminden bizlerin çıkaracağı daha birçok hisse vardır. Bunların başında, yalnız olmadığımızı bilmemiz gelir. Çok yakınlarımıza bile işittiremediğimiz birçok meseleyi, Yüce Allah işitir. Bunun önünde hiçbir engel yoktur. O'nun işitici olduğuna inanmak kadar bizi mutlu eden bir başka olay ve bilgi kaynağı var mıdır?

EL-BASÎR

"HER ŞEYİ GÖREN, BİLEN VE HİÇBİR ŞEY KENDİSİNDEN SAKLANAMAYAN, YAPILANLARI TEK TEK MUHÂFAZA EDEN"

Arapça'da "basar" sözcüğü, canlılarda görme eylemini gerçekleştiren ve adına göz denen maddî organa verilen bir isimdir: *"Kıyâmet olayı ise ancak bir göz kırpma veya daha yakındır."*[360] ve *"... ve hani gözler dönmüş, yürekler ağza gelmişti."*[361] gibi âyetlerde geçen 'basar' kelimesi göz organı anlamında kullanılmıştır. Yine bakıcı organda bulunan kuvveye 'basar', idrâk eden kuvveye de basîret, basar ve gönül gözü denilir: *"İşte senin perdeni kaldırdık. Bugün artık görüşün (basar) keskindir."*[362] ve *"Göz ağmadı da aşmadı da..."*[363] âyetlerinde geçtiği gibi.[364] Basar kökünden türeyen tebassur, bir şeyi tanımak, bilmek; istibsâr ve tebassur ise, derin derin düşünmek anlamlarını içerir.[365]

Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Basîr, O'nun görmeye konu olan şeyleri tam olarak görmesini ifade eder. O, her şeyi görür, varlık alanında hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Kur'ân'da buna şöyle işaret edilir: *"O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."*[366] Dolayısıyla el-Basîr, görülebilecek şeylerin sıfatlarının tamamının kendisi vasıtasıyla münkeşif olduğu ilâhî bir sıfat olup[367], yaratılmışların görme duyularıyla idrâk ettikleri cisimleri ve renkleri, görme organı

olmaksızın idrâk eden anlamındadır.[368] Bu sebeple, Yüce Allah'ın görmesi, hâdis (sonradan yaratılmış) olan ve görmek için maddî bir göze sahip olan yaratıkların her türlü görme biçiminden münezzehtir.

İnsan, Yüce Allah'ın el-Basîr isminden iki şekilde istifade etmelidir:

Bunlardan ilki, maddî olan gözümüzün diğer organlarımız gibi, bize Yüce Allah'ın bir emaneti olduğunun idrakine varmaktır. Bu emanet, sahibinin talimatı doğrultusunda kullanılmalıdır. Dolayısıyla O'nun "gör" dediği şeyler görülmeli, "bakma" dediği şeyler de terk edilmelidir. Gözün muhâfaza edilmesi, İslâm ahlâkının en önemli edeplerindendir. Bu sebeple, sûfîler "nazar-ber-kadem" (Göz ayağa bakmalıdır.) demişlerdir. Bakışları kontrol altına alıp, uygunsuz ve harâm olan şeylere bakmaktan gözü korumak gerekir. Çünkü gözler kalbin öncüsü, keşif koludur. Kalbin mâsivâdan korunması, doğrudan gözün korunmasıyla ilişkilidir. Gözlerini muhâfaza edemeyenler, kalplerini de muhâfaza edemezler. Nitekim Allahu Teâlâ, *"Hayır, hayır! Onların kalplerini, kazanmış oldukları şeyler karartti, örttü."*[369] buyurur. Bu âyetteki "reyn" ve "rân" kelimeleri, kalbin hakîkati görmesine engel teşkil eden bir çeşit mânevî perde mânâsına gelmektedir. Bundan dolayı, Kur'ân'da, gözlerin korunması üzerinde ısrarla durulur: *"(Rasûlüm!) Mü'min erkeklere, gözlerini (harâma) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini (harâma bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler."*[370]

Kadın-erkek her Müslüman, gözlerini harâmdan korumalıdır. İnsanı Kur'ân okumaktan alıkoyan en büyük engel, gözlerin harâmdan korunmamasıdır. Harâmdan korunmayan gözler, mânevî anlamda kalbin ölümünü tetikler. Şu âyette bu husus çok açık bir şekilde dile getirilir: *"Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar, hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir."*[371] Bu âyette ortaya konduğu gibi, gönüllerden Allah korkusu çekilmişse, ne irfan kalır ne de vicdan. Hayat artık bu tip insanlar için behîmî arzuların peşinde koşulan bir serap hâline gelmiş demektir.

Müslüman Her Ân Allah'ın Kendisini Gördüğünden Gaflet Etmemeli

Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Basîr isminden alınması gereken ikinci hisse de, bir Müslüman'ın her an Allah'ın kendisini gördüğünden gaflet etmemesidir. Kim Allah'ın her dâim kendisini gördüğünü tasavvur ederse, bâtınî dünyasını murâkabe ile, zâhirî dünyasını da muhâsebe ile süsler. Böyle bir kimse bilgi ve uygulama düzeyi bakımından "ihsan" derecesinde olup, kendisini gönül gözüyle Allah'ın huzurunda hissedip, kulluk vazîfelerini yerine getirir. Nitekim Cibril hadîsinde Hz. Peygamber "ihsan"ı şöyle tanımlamıştır: *"İhsan, Allah'a sanki görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Zira sen onu görmüyorsan da o seni görüyor."*[372]

İhsan, gönül gözü demektir. İşte 'kalb gözü' diye ifade edilen basîret, kalbin; görme, anlama, bilme, derûni his, içe bakış anlamlarına gelen idrak edici gücüdür. Nitekim Kur'ân'da basîret kelimesi kalbin idrak gücü olarak nitelendirilmiştir: *"De ki: 'İşte benim yolum budur. Allah'a basîretle dâvet ederim. Ben ve bana uyanlar, bilerek, insanları Allah'a çağırırız."*[373] Basîretli olma özelliğini taşıyan kimse, doğru ve yanlışın arasını ayırma melekesi ve ufuk zenginliği kazanır. Zira basîret, bir göz gibidir ki, buna halk arasında basîreti açık denir. Kalbdeki akıl garîzesi, gözdeki görme kuvvetine benzer. Kutsal nûr ile aydınlatılmış olan kalbin gücü olan basîret, maddî ve mânevî bağlamda eşyanın hakîkatlerini, beden gözünün, dış yüzleri gördüğü gibi görür. Bundan dolayı, filozoflar kalbin bu gücüne, "el-kuvvetü'l-kudsiyye" ya da "el-âkıletü'n-nazariyye" adını vermişlerdir.[374]

İnsan, mânevî terbiye ile, basîretinin nurlanmasını sağlayabilir. Kalbin sezgi ve keşif gücü olan basîret, Allah'ın mü'minin kalbine attığı bir nurdur. Bunun sayesinde insan, şüphe, tereddüt ve hayretten kurtulur, geleceğinden endişe etmez. Basîret, aynı zamanda, ferâset anlamına da gelir. Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadislerinde "ferâset" melekesini şöyle açıklar: *"Mü'minin ferâsetinden sakının. Zira o, Allah'ın nuruyla bakar."*[375] Dolayısıyla, böyle ileri görüşlü bir mânevî terakkî sahibi olmanın imanla da çok yakın bir ilişkisi vardır. Hidâyetin ileri mertebelerinden olan ferâsete örnek, Hz. Süleyman (a.s.) ve Hz. Dâvûd (a.s.)'ın yaptıkları içtihatlar ve verdikleri hükümlerdeki isâbettir.[376] Sahabi Abdullah ibn Mes'ûd (r.a.), insanların önsezisi en kuvvetlilerinin şu üç kişi olduğunu söyler. Bunlar; vezir Aziz,

Hz. Şuayb (a.s.)'ın kızı ve Hz. Ebû Bekir'dir. Kur'ân'da anlatıldığına göre, vezir Aziz, Yûsuf (a.s.) hakkında hanımına, *"Ona güzel bak, belki bize faydası olur. Yahut da onu evlat ediniriz."*[377], derken; Şuayb (a.s.)'ın kızı babasına Hz. Musa hakkında: *"Onu ücretli olarak tut."*[378] dedi. Hz. Ebubekir de yerine Hz. Ömer'i hâlife olarak bıraktı. İşte bu ileri görüşlülüklerinden dolayı adı geçen üç kişi, insanların en ferâsetlisi[379] olarak değerlendirilmiştir.

O hâlde, bir Müslüman Yüce Allah'ın el-Basîr ismini ahlâkî bir davranış hâline getirmelidir. Eğer insan, bâtınî anlamda her an Allah'ın gözetim ve denetimi altında bulunduğunu idrak ederse, zâhirî anlamda hareketlerine Allah'ın istikametinde bir yön çizer. Çünkü baş gözü ile gönül gözü arasında bir ilişki vardır: *"Gözün gördüğünü gönül yalanlamadı."*[380] âyeti buna işaret eder. İşte insân-ı kâmil olmanın yolu ve yöntemi, baş gözü ile gönül gözünü birbirinden ayıracak davranışlar içerisine girmemektir.

EL-HAKEM

"NİHÂÎ HAKEM, BÜTÜN ANLAŞMAZLIKLAR HAKKINDA SON HÜKMÜ VEREN"

Arapça'da "hakem" kelimesi; hikmet, hüküm, hâkimiyet, hükûmet, mahkeme, muhâkeme, ihkâm gibi kelimelerle birlikte "hkm" kökünden türemiştir. "hkm" fiili, temel anlam olarak, herhangi bir canlı varlığı engellemek, kontrol etmek, kayıt altına almak, istediği şekilde yönlendirmek anlamlarına gelir. Bundan dolayı Araplar, "hayvanı gemledim", "onu engelledim" derken 'hakeme' fiilini kullanırlar.[381] Yine Arapların atın ağzına vurulan halka anlamına gelen 'gem' sözcüğünü telaffuz ederken "hkm" fiilini kullanmalarının sebebi, bu aracın, atı istediği yöne sürmede ve onun hareketlerini kontrol etmede sürücüye yardımcı olan bir nesne olmasıdır.

Dolayısıyla, temel anlamı "engellemek" olan "hkm" fiili, insanı, kötülüklerden ve yanlış eylemlerden alıkoymak anlamına da gelir. Nasıl ki Araplar, "Ata gem vurdum/Atı engelledim." derken "hakemtu'l-ferâse" ifadesini kullanıyorlarsa, akılsız, aklı noksan ve malını israf eden kimsenin durumunu tasvir ederken, "sefihi engelledim" veya "falanı men ettim" anlamında "hakemtü's-sefîh" ve "hakemtü fülânen" ifadelerine yer verirler. Bu mânâda Şâir Cerîr: "Ey Hanif oğulları! Sefihlerinizi engelleyin." mısraında, "Ahkemû süfehâeküm" ifadesinde 'hakeme' fiilini 'engellemek' anlamında kullanır.[382]

Arapçada engelleme fiilini yapan, yani, taraflar arasında anlaşmazlıkları çözümleyen, zâlimi zulmünden men eden kimseye fâil formunda 'hâkim' adı verilir. Tef'îl formunda gelen 'hakîm' ise, âlim, hikmet sahibi, işleri iyi ve sağlam yapan, doğru görüşe sâhip akıllı kimse, kendisini nefsani isteklerden alıkoyan, sanatın inceliklerine ve estetiğine dikkat ederek iş yapan, tecrübelerin olgunlaştırdığı ârif ve feylesof insan gibi birçok anlama gelir.[383]

Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan ve O'nun hakkında kullanıldığı zaman el-Hakem, "hüküm kendisine ait olan, hükmü elinde tutan, bütün anlaşmazlıklar hakkında son hükmü veren" demektir. Bir rivâyette; *"Muhakkak ki hakem olan Allah'tır ve hüküm O'na döner."*[384] buyrulur. Bilindiği gibi hakem, taraf tutma arzusunu menetmiş, düzensizliği ve bozukluğu engelleyen kimseye denir. Bu mânâda hâkimler hâkimi olan Yüce Allah'tır. O, dünya ve âhirette kulları arasında adâletiyle hükmeder, hiç kimseye zerre miktarı haksızlık yapmaz. Cenâb-ı Hakk'ın bu güzel ismi, Kur'ân-ı Kerim'de değişik âyetlerde şöyle geçer:

"Size Kitab'ı (Kur'ân'ı) hak olarak indiren O iken ben, Allah'tan başka bir hâkim mi arayacağım?' (de). Kendilerine kitap verdiklerimiz de onun, Rabb'in katından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler. O hâlde sakın şüphecilerden olma."[385]

"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır."[386]

Hüküm, Kevnî ve Şer'î Hüküm Olmak Üzere İkiye Ayrılır

Yüce Allah'ın mahlûkâtı hakkındaki hükmü ikiye ayrılır: Bunlardan ilkine kevnî hüküm, diğerine de şer'î hüküm denilir. Varlıklar hakkında tecelli eden kevnî hüküm, doğrudan Yüce Allah'ın meşîetine bağlıdır. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. Bu, tamamen insanın irade ve ihtiyarının dışında cereyan eden hâdiselerle ilgilidir. İtikatta buna *kader-i mübrem* denilir. "*Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Al-*

lah'a göre kolaydır."[387] âyetinde olduğu gibi. Tabiat olaylarının (fırtına, sel, deprem...) yol açtığı âfetler, hayat ve ölüm, güneş ve ay tutulmaları, kıyâmetin kopması, bir insanın anne ve babasını, dil ve ırkını, cinsiyet ve akrabasını, coğrafya ve ecelini akıl ve fiziki yapısını seçememesi gibi durumlar *ızdırari irade* kapsamı alanına girer. Bütün bunlar külli/kevnî/hükmi irade alanında cereyan eder. İnsan bu alanlarda sadece tedbir alır, mutlak takdir yetkisi Allah'a aittir. Kaldı ki, doğadaki yaratıkların davranışları değişebilir; ama doğaya hâkim olan kurallar değişmez. Buna sünnetullah diyoruz.[388] Meselâ, iyi insanlar yeryüzüne vâris olacaklardır.[389] Ahlâkî değerlerde çöküntü, bir milleti yok oluşa sürükler.[390] Ahlâkî değerleri içselleştiren milletler, tarihsel yürüyüşlerini sürdürürler.[391]

Allah'ın hükmünün bir diğeri de şer'î hükümdür. Bunlar şer'î/teklîfî hükümler olup, âhiret gününde sevap ve cezâ bu hükümleri yerine getirip getirmeme üzerine terettüp eder. *İnsanın sorumluluğuyla* ilgili (inanç, ibadet ve ahlâkî davranışlar, adalet, toplumun refahını arttırmak için şartların iyileştirilmesi, değiştirilmesi vb.) şer'î hükümleri içeren âyetlerde, insan özgür seçimler yapma hakkına sahiptir. Cüz'i irade bunu gerektirir. Dolayısıyla salim akıl sahibi insan, kendi özgür iradesiyle yaptığı ihtiyari fiillerinden sorumlu tutulur.

Bugün Müslümanların Yüce Allah'ın el-Hakem isminden çıkaracağı birçok sonuç vardır. Her Müslüman, bir bütün olarak Rabb'imizin katından indirilen ahkâm-ı şer'iyyenin tümüne iman etmelidir. Zira Allah'ın hükmü, Müslümanların bireysel ve toplumsal hayatlarının tüm alanlarıyla ilişkilidir. İslâm'a göre, kozmik egemenlik Allah'a aittir. Gerçek hüküm ve karar verici O'dur. O'nun hükmünü bozacak, kararını temyiz edecek birisi yoktur. O'nun kulları hakkında verdiği hükümlerden birkaçı şöyledir:

"İnsan için ancak çalıştığı vardır."[392]

"Şüphesiz, iyiler naîm cennetindedirler. Şüphesiz, günahkârlar da cehennemdedirler."[393]

Hakem isminin kökü olan hikmetin mânâsı, sebepleri tertip edip sonuca yöneltmektir. Mademki hikmet bu ise, o hâlde Yüce Allah mutlak hakemdir. Zira bütün sebep-sonuç ilişkilerini yaratan O'dur. Kaza ve kader de O'nun hükmünden doğar. Cenâb-ı Hakk'ın müsebbeplere yönelmesi

için sebeplerin vaz'ının esasını tedbir etmesi, O'nun hükmüdür. Sebepleri külli olarak yok olmayacak ve değişmeyecek şekilde ortaya koyması da O'nun kazasıdır. Bu durum Kur'ân'da şöyle anlatılır: *"Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı ve her göğe kendi işini bildirdi."*[394] Bu sebepleri; dengeli, sınırlı ve ölçülü olarak meydana gelen sonuçlara anbean yöneltmek de Allah'ın kaderidir. İşte kâinatta meydana gelen hâdiseler de kevnî hüküm içinde değerlendirilir.[395] Herhangi bir olayı, meydana gelme sebebi hazır olduğu zaman herhangi bir şeyi geciktirmek ya da öne almak mümkün değildir. Her şey O'nun katında belli bir yasaya göre düzenlenmiştir. O hâlde bize düşen görev Yüce Allah'ın kevnî ve şer'î hükümlerinin arasını ayırmadan bunları bir bütün olarak değerlendirmek ve bu hükümlere gerektiği şekilde teslim olup boyun eğmektir.

EL-ADL

"ALLAH'IN HER ŞEYİ YERLİ YERİNCE KOYMASI VE YARATMASI"

Adalet masdar olarak, her türlü sapmanın ve haksızlığın karşıtı olup, "bir şeyi ait olduğu yere koymak, hakkını vermek, eşit ve denk yapmak" anlamlarına gelir. Bu anlamda, adalet kelimesi; insaf, haklılık, söz ve eylemde doğruluk mânâlarını kapsayan bir denkleştirmedir.[396] Bu durum, fonksiyonellik açısından; aşırılık ve ihmalkârlık arasında bir birleştirme noktası olan terazinin diline benzer. Bundan dolayı, adalete ve adalet sistemine mîzân da denilir. Nitekim şu âyette bu husus şöyle açıklanır: *"Andolsun, biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların, adaleti yerine getirmeleri için, beraberlerinde kitabı ve mîzânı indirdik. Biz demiri de indirdik ki, onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine gayba inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz, Allah kuvvetlidir, daima üstündür."*[397]

Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisi olan el-Adl; maddî ve manevî olarak her şeyi yerli yerince koyması ve yaratması anlamına gelir. İşte bu anlamda adalet, mutlak eşitlik değildir; verilen ile hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. Her ne kadar bu denge bazı durumlarda eşitlikle gerçekleşirse de mutlak anlamda adalet, eşitlik değildir. Bir işin değerinin emek sarfiyatının çokluğu ile orantılı olmadığı gibi... Belki görünürde kü-

çük bir iş gibi görülen şey, değer açısından büyük bir işe eşittir. Örneğin, mühendis birazcık düşünür proje çizmek gibi basit bir iş yapar. Onun bu düşünmesi, emrinde çalışan ve projesini gerçekleştirmek için zahmet çeken birçok insanın işine denktir. Ordu komutanının durumu da böyledir. Onun yönetimi, sevk ve idaresi kimilerine göre belki de basit bir iştir. Gerçekte ise bu, onun kumandasında ve ağır şartlar altında savaşan kimselerin yaptıkları bütün işlere denktir. İslâm hukukunda diyet ve tazminat yoluyla adaletin sağlanması da bu örneklere benzer. Peygamber (s.a.v.)'in; *"Çocuklarınıza verdiklerinizde âdil olun."*[398] rivâyetindeki adalet de bu anlamdadır. Bu örneklerden yola çıkarak söylemek gerekirse, yerine göre denklik ve eşitlik anlamına gelen adalet, psikolojik mânâda doğruluğun, insan zihninde yerleşmiş olması durumudur.

İslâm, Her Türlü Ayrımcılığı da Yasaklar

Adalet, doğal bir ahlâk kanunudur. Allah, insanın ontolojik anlamda yapısına adalet duygusunu ahlâkî bir ilke olarak yerleştirmiştir. İslâm bireysel ve toplumsal hayatın tüm katmanlarında adaletli davranmayı emreder: *"Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenâlık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."*[399] Aynı zamanda İslâm, her türlü ayrımcılığı da yasaklar: *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şâhitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış)tır. Allah'a isyandan sakının. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir."*[400]

Fert, toplum ve devlet hayatında adaletin uygulama alanı oldukça geniştir. Meselâ bir Müslüman, ne pahasına olursa olsun, konuşmasında bile adaletten ayrılmamalı, hakkı ve doğruyu söylemelidir: *"...Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız dahi olsa adaletli olun, Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti."*[401]

Adalet, hukukun mihveridir: *"Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah, size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz, Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür."*[402]

Adalet, barışta taraflar arasında gözetilmelidir: *"Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şâyet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar, saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını âdaletle düzeltin ve (her işte) âdaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever."*[403]

Adalet, şâhitlikte yerine getirilmelidir: *"İddet müddetlerini doldurduklarında onları ya meşru ölçüler içerisinde (nikâhınız altında) tutun veya onlardan meşru ölçülere göre ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şâhit tutun. Şâhitliği Allah için yapın. İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe inananlara verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur."*[404]

Helâl ve harâma riâyet etmek için, adalet, alışverişte uyulması gereken ilâhî bir yasadır: *"... Ölçü ve tartıyı adaletle yapın."*[405], *"Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir."*[406]

Adalet, Allah'ı birlemede itikat hâline getirilmelidir: *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. (Bunca âyet ve delillerden) sonra, kâfir olanlar (hâlâ putları) Rab'leri ile denk tutuyorlar."*[407]

Sonuç

Görüldüğü gibi, adaleti gözetmek toplumun çekirdeği olan aile içi ilişkilerden tutun da devlet yönetimine varıncaya kadar merkezî bir konum, değer ve öneme sahiptir. *"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şâhitlik eden kimseler olun. (Haklarında şâhitlik ettikleriniz), zengin olsunlar fakir olsunlar, Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şâhitliği) eğer büker (doğru şâhitlik etmez), yahut şâhidlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır."*[408] Onun için, toplumsal hayatta herkese insanca yaşama imkânı sağlayan sosyal adalet hizmetleri, eşitlik üzerine değil, denge üzerine kurulmalıdır. Eğer aksi bir tutum olursa, bundan toplumsal düzen ve barış zarar görür. O hâlde, hakkaniyet ölçüsü olan adaletin -ister lokal isterse küresel düzeyde olsun- gerçekleştirilmesi için mücadele vermek, insan onurunu korumanın doğal bir yoludur.

EL-LATÎF

"KULLARINA VE BÜTÜN VARLIKLARA FAYDALI OLAN ŞEYLERİ GÜZELLİK VE İNCELİKLE İHSÂN EDEN"

Latîf, yarattıklarına "nâzik ve merhametli davranan, cömertçe bol nimet veren, işlerin içyüzünü ve gizliliklerini bilen" mânâlarına gelen lütuf (letâfet) kökünden türemiş, sıfat kalıbında bir isimdir.[409] Yüce Allah'ın el-Latîf ism-i şerîfinde, 'ihsân etmek' ve 'sırları bilmek' şeklinde iki anlam vardır. Hafif hareket ve ince işlerle uğraşma mânâsını bünyesinde taşıyan letâfet, aynı zamanda, in'âm ve ihsân gibi anlamları ihtivâ eden lütuf sözcüğüyle de ifade edilir. Beş duyunun algılayamadığı nesneler, letâfet kavramıyla nitelendirilir. Yüce Allah'ın el-Latîf olarak nitelendirilmesinin temelinde; meselelerin inceliklerini bilmesi ve kendilerini hidâyet yoluna iletme noktasında kullarına yumuşaklıkla muâmele etme anlamları yatmaktadır.[410]

El-Latîf, Maddî Anlamda Lütuf Mânâsına Gelir

Kur'ân-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın el-Latîf ismi yalnız başına kullanıldığı zaman; "ihsân, ilâhî lütuf, in'âm" mânâlarına gelir. O'nun kullarına yönelik çeşitli nimet ve ihsânlarda bulunması, ilâhî inâyet anlamında bir lütuftur.

Bu bağlamda: *"Allah, kullarına çok lütufkârdır."*[411] Lütuf, Allah'ın, insanı hayırlı amellere sevk etmesi ve kötülüklerden uzak tutması mânâsını taşır. Bir başka açıdan lütuf, kulun itâatini kolaylaştıran, güzel muâmele ve işlere kolaylıkla müdâhale eden Yüce Allah'ın fiilidir.

Ehl-i sünnet itikadına göre, hiçbir fiili yapmak Allah'a zorunlu olmadığı gibi, O'nun kullarına lütufta bulunması da zorunlu değildir. Buna, *"Biz dileseydik, herkese hidâyet verirdik."*[412] âyeti delildir. İnsan hayatında lütfun yeri ve işlevi, kula, iyi fiile kolaylık ve yardım etmekten ibarettir. Burada Allah'a zorunlu olan bir şey söz konusu değildir. Eğer O veriyorsa, bu O'nun engin lütfundandır. Şu hâlde, Yüce Allah'ın mü'minlere tevfîki ve lütfu varsa, kâfirlere de "hızlân"ı vardır. Hızlân, günah ve küfrü tercihte, Allah'ın kulunu yardımsız bırakmasıdır.

El-Latîf isminin kullara bir tecellîsi olan lütuf, Allah'ın insanın iyi davranışlarına mânevî bir desteğidir. Allah'ın mü'min kullarına bir ikramı olan lütuf, insanda Allah'ın, itâat gücünü yaratmasıyla meydana gelir. Kur'ân-ı Kerim'de; lütufla aynı anlamları çağrıştıran in'âm, fazl, ihsân ve rahmet gibi kelimeler de geçmektedir. İn'âm, bir başkasına iyilik yapmak; ihsân, "güzel muâmele etmek"; fazl, "zorunlu bir sebep olmaksızın bir başkasına fazlasıyla lütufta bulunmak"; rahmet ise, "ihtiyacı olana ihsânda bulunmak" anlamlarına gelir. Hepsinde ortak mânâ, bir başkasına yardım etmektir. İlâhî inâyet anlamına gelen lütufta da bu mânâ vardır. Kulların iyiliklerine yönelik bütün bu ahlâkî davranışlar, Allah'ın kullarını sorumlu tuttuğu alanda yalnız bırakmadığını göstermektedir. Nitekim kardeşlerinin kıskançlıklarından dolayı kuyuya atılan Hz. Yûsuf'la ilgili Cenâb-ı Hakk'ın ilâhî inâyette bulunması, cömertçe nimet veren anlamında, latîf sıfatıyla ifade edilir: *"Rabb'imin dilediği şeyde çekip çıkarışı hoştur, güzeldir."*[413] Bu âyette, kardeşlerinin kendisini kuyuya attığı yerde Yüce Allah'ın Hz. Yûsuf'a ulaştırdığı nimetlere dikkatler çekilmektedir. Yerine göre, Arapça'da, bir sevgiye, muhabbete ulaşmada vâsıta edinilen armağanlar, hediyeler "lütuf" sözcüğüyle de ifade edilir.[414]

Bilindiği gibi, hediyeleşmek, dinimizde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetidir. Bundan dolayı, Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Ashabım, hediyeleşiniz ki, birbirinize sevginiz artsın."*[415] buyurmuşlardır. Çünkü hediyeleşmek, gönülleri birleştirir; kalplerdeki kin, öfke ve buğz gibi kötü huyları giderir. Bunun için

çıkar, menfaat duygusu ve rüşvet korkusu olmadığı sürece, verilen hediyeyi kabul etmek, sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.v.), prensip olarak, kendisine getirilen hediyeleri kabul etmiştir. Habeş Kralı Necâşî'nin, Kayser'in, Eyle Melîki'nin, Devmetü'l-Cendel Melîki'nin, Mısır Lideri Mukavkıs'ın, İran Kralı Kisrâ'nın hediyeleri bunların başında gelir. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine gelen hediyelere mutlaka karşılık verirdi. Uluslararası düzeyde yöneticiler arasındaki bu hediyeleşmenin tesirleri muhakkak, ülkeler arasında iyi dostluk ilişkilerinin sürmesinde, uluslararası her türlü güzel ilişkilerin temellerinin atılmasında mutlaka müsbet yönde gelişmelere yol açacaktır. Hz. Ayşe Annemiz anlatıyor: *"Ya Rasûlallah! İki komşum var. Hangisine hediye vereyim, diye sordum. Kapısı sana daha yakın olana ver."*[416] buyurdu. Bu rivâyetin gereği olarak, bugün Anadolu'da komşular ekmek veya yemek yaptıkları zaman birbirlerine ikram ederler. Şüphesiz, bu hediyeleşme karşılıksız olmasına rağmen, hediye alan kimse de komşusundan gelen kabı, boş göndermemeye dikkat eder. Bütün bunlar, İslâm ahlâkının güzelliklerindendir. Böyle bir haslet, hediye gönderen tarafın, gönderilene bir güven mesajını içermekte, âdetâ uzatılan bir zeytin dalı anlamı ifade etmektedir. Öyleyse, böyle bir yaklaşıma benzeri bir şekilde mukabele etmek gerekir.

El-Latif, Herşeyin İnceliklerini ve İç Yüzünü Bilmek

Diğer taraftan, Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de geçen el-Latîf ismi el-Habîr ismiyle birlikte kullanıldığı zaman "her şeyin inceliklerini, içyüzünü bilmek" anlamı taşır. Bununla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyet vardır. Nitekim insanın tasavvur, tahayyül ve idrâkinin sınırlı olmasından dolayı, bu dünyada Yüce Allah'ı görmesi mümkün değildir. Bu dünyada insan, Allah'ın varlığını ve birliğini kavrayabilir ama O'nun mâhiyetini kavrayamaz. Allah'ın zâtını gözle görmek ve mahiyetinin hakîkatini kavramak âhirette olacaktır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'de, "Gözler O'nu idrâk edemez ama O, gözleri idrâk eder." âyetinin hemen akabinde, "O, Latîf Habîr" vasfıyla nitelendirilir.[417] Varlığa nüfuz edenin ve her şeyden haberdar olanın ancak Allah olduğu belirtilir. O, gizliyi de açığı da en berrak şekilde bilir.

Yine bir âyette, Hz. Lokman (a.s.)'ın oğluna yaptığı öğütlerde, hardal tanesi ağırlığında bir şey bir kayanın içinde, göklerde ya da yerin içinde bile olsa, yapılan bir amelin karşılığının zâyi edilmeyeceği, mutlaka Allah

tarafından verileceği anlatılırken, Allah'ın Latîf ve Habîr olduğuna dikkatlerimiz çekilir.[418] Bu şu demektir: Her amelin değeri Allah tarafından takdir edilecektir. Gizliliklere nüfuz eden ancak O'dur mesajı verilir ki, burada hem Yüce Allah'ın gücü, kudreti hem de adaleti, ihsânı dile getirilmiş olur. Yani O, her şeyden haberdardır. İnsan ona göre iş yapmalı ve O'ndan asla ümit kesmemelidir. Burada hem havf/korku hem de recâ/ümit vardır. Zaten Müslüman'dan istenen de bu iki duygu ile hareket etmek sûretiyle davranışlarına yön vermesidir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşleri mü'minlerin anneleri hükmündedir. Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah, ümmühâtü'l-mü'minîn olan annelerimize hitaben, dinin emir ve yasaklarına herkesten daha fazla onların ihtimam göstermesini istediği bir âyette, Latîf ve Habîr olduğunu bildirmektedir.[419] Kur'ân'a göre, "ehl-i beyt/Peygamberimiz (s.a.v.)'in ev halkı" bütün Müslümanlar için model bir aile örneğidir. Bu sebeple âyette, bütün ümmete örnek oluşturma açısından, Allah'ın dinini yaşama konusunda gerekli hassasiyeti göstermeleri istenirken el-Latîf isminden şu sonuçlar çıkarılabilir: Bunlardan ilki, dini yaşama konusunda müteyakkız olunuz, ikincisi, vahyin şereflendirdiği bir aile olmanın ilâhî lütuf olduğunu asla unutmayınız.

Bir Müslüman'ın inancına göre, Allah (c.c.), gizli ve açık her şeyi bilir. Bu sebeple, bir başka âyette de Yüce Allah'ın gizli ve açık her türlü söze muttali olduğu, hatta gönüllerden geçeni bile bildiği hatırlatılır. Çünkü insanı, O yaratmıştır; *"Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır."*[420] O hâlde insan, yalnız ve kimsesiz olmadığını bilmeli, Allah'ın kendisine şahdamarından daha yakın olduğu inancıyla hareket edip, ne konuştuğuna ve içinden ne geçirdiğine dikkat etmelidir. Çünkü Yüce Allah, el-Latîf ismiyle her şeye nüfuz eder, her şeyden haberdar olur. O'nun için gizli kapaklı bir şey söz konusu değildir. O, karanlık bir gecede kara taşın üzerinde yürüyen kara karıncadan haberdardır. İşte buna göre her Müslüman kendisini disipline etmeli, Allah'ın her an hâzır ve nâzır olduğunu bilmelidir.

Hâsılı, Yüce Allah'ın el-Latîf isminden kullarının çıkaracağı birçok ahlâkî sonuç vardır. O, nasıl ki, kullarına merhametli ve yumuşak davranıyorsa, kendisine isyan edenleri hemen cezâlandırmıyor, belki tevbe ederler, pişman olurlar diye süre veriyorsa, insan da çevresindeki varlıklara

merhametli ve yumuşak davranmalıdır. Özellikle insanları İslâm'a davet ederken, bu konuda "rıfk"la muâmele etmeyi asla ertelememelidir. İnsanların gönüllerini kazanmanın yolu, yumuşak bir dil kullanmaktan geçer. Türkçemizde, "Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır." diye bir söz vardır. Bunun için söylenmiştir. "Ehl-i dil" olmanın yolu, gönül dilini kullanmayı gerektirir. Kabalık, nezâketsizlik ve katı yüreklilik Müslüman ahlâkına sığmaz. Müslüman'ın hem dilinde hem de davranışlarında letâfet olmalıdır. Bir de işin ince ve gizli noktalarını Cenâb-ı Hak bildiği için, el-Latîf ismi, gönüllere bir jandarma gibi dikilmelidir. Kalbimizden Yüce Allah'ın sevmediği bâtınî hastalıklar (gıybet, haset, fesat, laf taşımak vb.) tamamen çıkarılıp atılmalıdır. Zihnimizi kötülüklerden temizlersek, bedenimiz de temiz olur. Çünkü Allah, temizdir, temizlenenleri sever. Zihninde ilâhî murâkabe altında olduğunu her an diri tutan bir Müslüman, Allah'la birlikte yaşamayı kendisine ilke edinir. O'nun el-Latîf isminin hayatında tecellî ettiğine inanan bir Müslüman, yeryüzünde iyiliklerin temsilcisi ve kötülüklerin de engelleyicisi olur.

Yüce Allah'ın el-Latif isminden istifade etmek dileğiyle!..

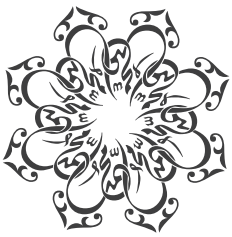

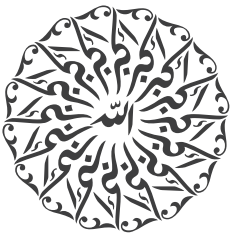

EL-HABÎR

"HER ŞEYİN İÇYÜZÜNÜ VE GİZLİ TARAFLARINI BİLEN"

El-Habîr, ilim ve haberle ilişkili bin isimdir. Arapçada el-Habîr, mübalağa kalıbında "faîl" vezninde binâ edilmiş olup, "her şeyi en iyi bilen" mânâsına gelir. Bu bağlamda el-Habîr, Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden sadece birisidir. El-Habîr, hiçbir şey gizli kalmayacak şekilde bilen demektir. El-Habîr, gerek cismanî ve gerekse ruhanî âlemde meydana gelen her bir olaydan, hareket eden her bir zerreden, alınan ve verilen her bir nefesten haberdar olanın ismidir.

El-Habîr, ilim ve haberle ilişkili...

(Aynı cümleler ilk paragrafta var.)Arapça'da ilim, batınî ve gizli şeylere izafe edildiği zaman "hıbre" diye isimlendirilir. Bu haberi alana da "Habîr" denilir.[421] Gerçek anlamda el-Habîr olan, Yüce Allah'tır. Mülkünde her şeyin özüne ve içeriğine varıncaya kadar bilen yegâne varlık O'dur. Kur'ân'da şöyle buyrulur: *"O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."*[422]

El-Habîr ve el-Alîm, bilmede kemâl üzerine binâ edilmiştir: 'Şüphesiz, Allah hakkıyla bilendir, (herşeyden) hakkıyla haberdar olandır."[423]

El-Alîm, işlerin zâhirini bilen manasına gelirken; El-Habîr ise, işlerin gizliliklerini bilen anlamına gelir. Allah hakkında ikisini birlikte düşündüğümüz zaman, bilmede nihâyetsizlik ortaya çıkar. O zaman mânâsı, mülkünde olup biten işlerin hem zâhirini hem bâtınını bilen demektir. Her iki ismin birlikte kullanılmış olması, birbirini destekleyerek Yüce Allah'ın bilme gücünün ve kuvvetinin nihâyetsizliğini ortaya koyar. Bu noktada O, hiçbir varlıkla mukâyese edilemez.

İnsanın İdrak Etmekten Âciz Olduğu Bütün Şeyleri Allah'ımız Bilir

Öte yandan, gerçekten Yüce Allah'ın Habîr isminin Latîf ismiyle birlikte bulunması da çok anlamlıdır. Kesafet ve katılığın zıddı olan el-Latîf, işlerin ince ve gizli yönlerini bilmeyi ihtiva eder. Dolayısıyla el-Lâtif ismi, el-Habîr ismine katma değer katarcasına, Allah'ın her şeyden haberdar olduğunun inceliklerini verir. O, akılların ve zihinlerin idrak etmekten âciz olduğu bütün şeyleri bilir ve ona nüfuz eder. Nitekim Yüce Allah kendisini bize şöyle tanıtır: *"Çünkü Allah en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."*[424] Bu sebeple Allah'a teslim olmuş her insan, "ân"ı yaşamalı ve Allah'ı asla devreden çıkarmamalıdır. O'nu unutmamak, salt zihinde tutmak değil, gündelik hayatın her alanında O'nunla birlikte olmak ve O'nun tekliflerine uygun bir yaşama modeli seçmektir.

Buna bağlı olarak Müslümanlar, Yüce Allah'ın, *"Şüphesiz Allah (kullarından) hakkıyla haberdardır. Onları hakkıyla görür."*[425] âyeti karşısında müteyakkız olmalıdırlar.

"Yaratan bilmez mi?"[426]

Gündelik hayatta teknolojik bir ürünü üreten kimseler nasıl onun hakkında geniş mâlûmâta sahipseler, Allah da, yarattığı bütün varlıkların başlangıç öncesi ve sonrası hakkındaki bilgilere sahiptir. Hem de en ince ve detay bilgisine varıncaya kadar. Bu sebeple bir mü'min, Yüce Allah'ın el-Habîr ismi üzerinde ciddi anlamda durmalı ve ilâhî ahlâkın kendisi hakkındaki semerelerini düşünmelidir.

Yüce Allah'ın el-Habîr oluş bilgisi, mü'minde ahlâkî değişime katkıda bulunmak yönüyle iki açıdan tesir eder:

Bunlardan birisi, mü'min yalnız olmadığını bilir, her an Allah'ın kendisini gördüğüne, hem kendisinin yaptıklarından ve hem de kendisine yapılanlardan haberdar olduğuna inanır. Bu iman, güçlü bir motivasyon işlevi görür. Kişiye, özgüven duygusu aşılar. Buna sekine de denebilir.

Diğeri ise, olumlu yönde dinî hayata disiplin kazandırır. Çünkü değil açıktan yapılanları, Allah, kalplerden geçeni de bilir. Alıp verdiğimiz nefesleri bile bilen Allah'a karşı nasıl erdemsizlikler yapabiliriz? Acılara, itilmişliklere, hakaret ve zulümlere Allah'ın muttalî olduğunu bilip dayanma gücü kazandığımız gibi, dinî hayatımıza da çeki düzen verip iyi Müslüman olmamızda da O'nun el-Habîr ismi yardımcı olacaktır.

Öte yandan, ilâhî ahlâkın en önemli umdesi olan el-Habîr, acaba kişisel gelişimimize nasıl katkı sağlayabilir?

Bu soruya cevap vermek çok kolaydır. Evvelâ, kişi, işe, kendi küçük dünyasında olup bitenlerden haberdar olmakla başlamalıdır. İnsanın hem derûnî ve hem de dış dünyası vardır. Hem içe ve hem de dışa bakış birlikte bulunmalıdır. Bunun yolu, iç ve dış bilgisinden haberdar olmaktır.

Bâtınî Hastalıkları Bilir

İnsanın iç dünyası, kalbidir. Kalb, bir ülkenin başkenti gibidir. Başkent iyi çalışır ve güzel işler yaparsa, onun organları olan taşradaki uzantıları da iyi çalışır ve hayırlı işler yapar. Hani bir Allah dostu şöyle demişti: 'Kalbimin kapısında kırk sene nöbet tuttum. Oraya Allah'tan başka kimse girmedi.' Eğer bir kalbe Allah egemen olursa, insanın bütün azalarına da O egemen olur. Öncelikle insan, gönül dünyasında olup bitenlerden haberdar olmalıdır. İnsanın Allah'la arasının açılmasına sebep olan birtakım bâtınî hastalıklar vardır. Sûfîler buna, 'Emrâz-ı bâtıniyye' derler. Bu hastalıklar tedâvî edilmeden, insanın Allah'a karşı kulluk görevini hakkıyla yerine getirmesi mümkün değildir. Önce kalb tedâvî edilmelidir. Bunun yolu Gazâlî'nin projesinde geçtiği gibi, kalbimizi keşfe çıkarak tanımak ve orada olup bitenlerden haberdar olmaktır. Eğer bir insanın kalbinde; kin, kıskançlık, buğz, düşmanlık, dünyaperestlik, kötülüğü gizlemek, hayrı açığa vurmak, gösteriş varsa, böyle bir kimsenin kalbi iflas etmiş demektir. Bu hastalıkları ancak "keşfu'l-kulûb" çabası içerisine girenler bilebilir ve haberdâr olabi-

lirler. Kalplerini istiğfâr ve kelime-i tevhîdle cilalayanlar, orada ilâhî ışığın parlamasına zemin hazırlarlar. İşte kalbinde ne olup bittiğinden haberdar olanlar, ne yapılması gerektiğini o zaman bilirler. Onun için İmam-ı Gazâlî, "Allah'ın, kalbine attığı ışıkla" aydınlık yolu bulduğunu söyler. Onun el-Munkızu mine'd-Dalâl adlı otobiyografisi bu entelektüel krizi anlatır.

Bir diğer önemli husus da bedenimizden haberdar olmaktır. Biz, bedenimiz üzerinde tasarruf yapma hakkına sahip değiliz. Çünkü mülk, Allah'ındır. Ancak O, tasarruf yapabilir. Burada bilinmesi gerekenler, bedenimizin ve bedenimizi teşkil eden organların hangi amaçla yaratıldığı bilgisinden haberdar olmaktır. Her bir organı O'nun yolunda ve O'na hizmette kullanabilme erdemini göstermek, kâmil insanların ahlâkıdır.

Her bir organ, bize Allah'ın bir emânetidir. Onun için bu emânet üzerinde tir tir titremeli, hiçbir organımızı günaha alet ederek zulme kurban etmemeliyiz. Ellerimiz hayra dokunmalı, gözlerimiz helâle bakmalı, ayaklarımız harâma gitmemeli, kulaklarımız Allah'ın sevmediği şeyleri duymamalı, ağzımızdan harâm lokma geçmemeli, dillerimiz hakkı söylemelidir. Yarın her birisi kıyâmet gününde dile gelecek, ya lehimizde ya da aleyhimizde şâhitlikte bulunacaktır.

Netice-i kelâm, Allah kullarının gizli ve açıktan yaptığı her şeyden haberdârdır. Bu inanç, Müslüman'a özgüven duygusu kazandırmalı, helâl ve harâmlar konusundaki hassâsiyeti güçlendirmelidir. Bu iki temel kazanca bağlı olarak, her mü'min gönül âlemini iyice gözden geçirmeli, Allah'la arasının açılmasına sebep olacak her türlü kötülüklerden haberdâr olup uzak durmalıdır. Ancak Allah'ın bakışına mahal olan gönlünü arındıranlar kurtuluşa ereceklerdir. Ayrıca maddî bedenimizi, O'nun bir emâneti olarak bilmeli ve O'nun yolunda, hizmetinde kullanmalıyız. İşte el-Habîr olmak duyarlılığı, bizde farkındalık şuurunu geliştirecektir. Farkındalık şuuru da bilgisiz olmaz. Buna basîret ve haberdâr oluş ikilisi de denebilir.

Ne mutlu Yüce Allah'ın el-Habîr ism-i şerîfinden hisselenenlere!..

EL-HALÎM

"SABIRLI VE TEMKİNLİ HAREKET EDEN, ACELE VE ÖFKELİ DAVRANMAYAN"

El-Halîm, "sabırlı, akıllı, ağırbaşlı ve yumuşak davranışlı olmak" anlamındaki hilm kökünden türemiş sıfat kalıbında bir isim olup "gücü, kudreti olduğu hâlde cezâlandırmayan, acele ve öfke ile davranmayan" demektir.[427] Arapça'da hilm, cehil kelimesinin karşıtıdır. İslâm öncesi dönemde cehâlet, bilginin değil, hilmin zıddı olarak kullanılıyordu. Cehil; bu anlamda, duygu ve hırslarına yenilip, öfke seline kendisini kaptırıp giden kimsenin ruh hâlini yansıtır. Böyle bir duygu taşıyan kimse, öfkesini iyi yönetemez, kendisini kontrol edemez. En ufak bir kızgınlık ânında iradesini kaybedip hemen parlar. Kontrolsüz bir ihtirasla öfkesine kapılır, düşünmeden ileri atılır ve neticede, sorumsuzca yaptığı eylemlerden dolayı, sonu pişmanlığa varan davranışlar ortaya koyar.

Bu bağlamda, cehil kelimesinin karşıtı olarak hilm, öfke ânında kişinin gücü yetmekle birlikte, heyecanını kontrol etmek sûretiyle muhatabına yönelik intikam duygusundan vazgeçmesi mânâsına gelir. Dolayısıyla hilm, cehil patlamasını dizginleyebilen insanın güzel ahlâkıdır. Böyle bir kimse, duygularını frenlemesini, kör ihtiraslarını yenmesini, ne olursa olsun sinirlenmeyip, soğukkanlı bir şekilde, sakin olarak hareket etmesini

bilir. Türkçemizde de ifade edildiği gibi, "Öfkeyle kalkan zararla oturur." Toplumsal hayatta insanın başına ne gelirse, kendisini kontrol edemediği, öfkesini iyi yönetemediği için gelir.

İyi veya Kötü Davranışların Karşılığı Eksiksiz Olarak Verilir

El-Halîm, aynı zamanda, Allah'ın en güzel isimlerinden birisidir. İmam-ı Gazalî'nin özgün yorumuyla, Halîm, kendisine isyan edenleri ve emrine muhalefet edenleri gördüğü hâlde öfkesine kapılıp da hemen cezâlandırmayan Allah'ın bir ahlâkıdır.[428] Kur'ân'ı Kerim'de, güç ve kudret sahibi olan Rabb'imizin isyan eden kullarını hemen cezâlandırmayıp belki dönerler diye onlara mühlet vermesiyle ilgili bir âyet şöyledir: *"Allah insanları işledikleri karşılık hemen yakalayıverseydi, yeryüzünde bir canlı bırakmaması gerekirdi. Ama onları belli bir süreye kadar erteler. Süreleri gelince gereğini yapar. Doğrusu, Allah kullarını görmektedir."*[429] Anlayabildiğimiz kadarıyla, bu âyette Allah'ın kullarına karşı hilmi ve rahmeti açıklanmaktadır. Eğer Allah günahlarından dolayı hemen onları yakalayıverseydi yeryüzünde, insan da dâhil, hiçbir canlı nesli kalmazdı. İlâhî rahmeti ve lütfu bağlamında el-Halîm isminin bir tecellisi olarak günahkârlara, belki dönerler diye, süre tanımakta, azap verme konusunda acele etmemektedir. O'nun yasasının gereği, süre geldiği zaman, herkesin iyi ya da kötü davranışlarına karşılığı eksiksiz olarak verilir.

Kur'ân-ı Kerim'de, Allahu Teâlâ'nın el-Halîm ismi on bir yerde geçer. Bunlardan altı âyette Gafûr, üç âyette Alîm, bir âyette Şekûr, bir âyette de Ğınâ isimleriyle birlikte kullanılır. El-Halîm isminin el-Gafûr ismiyle birlikte geçmesinin anlamı, Allahu Teâlâ'nın kulların işledikleri günahları yüzünden onlara hemen cezâ vermeyip mühlet tanıması, tevbe için iyi bir fırsat oluşturmasıdır. Şu âyet bu görüşü destekler: *"Şunu iyi bilin ki Allah Gafûr'dur, Halîm'dir."*[430] Aynı şekilde Cenâb-ı Hak, el-Halîm isminin bir gereği olarak, zâlimi hemen cezâlandırmadığı gibi, mazlumun da duasını kabul etmekte acele etmeyebilir. Bu, sosyal ve doğal düzenin işlerlik kazanmasına yardımcı olur. Cenâb-ı Hak, kimin ne yaptığını iyi bilir, ama sonuçlarını yaratmada acele etmez.[431]

Öte yandan Kur'ân'da 'halîm', peygamberlerin bir özelliği olarak da anlatılır: *"Doğrusu İbrahim çok içli, yumuşak huylu ve kendisini Allah'a vermiş*

bir kimsedir."[432] Yine: *"Biz de O'na hilim sahibi bir oğul müjdeledik."*[433] buyrularak İsmail (a.s.)'a dikkatler çekilmektedir. Dolayısıyla bu âyetler, mü'minin ahlâkî yapısına işaret etmesi bakımından çok anlamlıdır.

Ahlâkî bir değer olan hilim, sosyal ilişkilerde ortaya çıkar. İnsanın kendi kendisine hilim sahibi olması çok fazla bir anlam ifade etmez. Bu sebeple, sorumluluk mevkiinde olan insanların, kendilerine yönelik en olumsuz eleştirilerde tepki ortaya koyarken ölçülü olmayı gözden ırak tutmamaları gerekir. Hemen heyecana kapılıp kırıcı ve dökücü sert tepkilerde bulunmak yerine, muhatabını nefis muhasebesine davet etme adına, ona yaptığından pişmanlık duyuracak düzeyde yumuşak bir dil ve söylem kullanmayı tercih etmelidirler. Çünkü hilim sahibi insandan, en ağır cezâ vermeye muktedirken, muhatabını affetme büyüklüğü beklenir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in; *"Asıl güçlü ve kuvvetli kimse, güreşte rakibini alt eden değil, öfke halinde, kendisini dizginleyen, affeden kimsedir."*[434] buyurması, hilim sahibi kimsede bulunması gereken ahlâkî tavrı anlatır.

Ölçülü Hareket Etmek

Hele hele kamu gücünü elinde tutan Müslüman şahsiyetlerin gerek konuşmalarında ve gerekse davranışlarında ölçülü olmaları, öfke seline kapılıp gitmek yerine, teenniyle hareket etmeleri gerekir. *"Onlar öfkelendikleri zaman bile affederler."*[435] İlâhî öğretisi, mü'minin ahlâkının nasıl olması gerektiğini beyan eder. Zira sosyal barışın sağlanmasında, hilim sahibi insanlara büyük görevler düşmektedir. Özellikle de sorumluluk makamında bulunan insanlar, 'hilim' sahibi olmayı hayatlarının ayrılmaz bir parçası hâline getirmelidirler.

Hâsıl-ı kelam, hilim, güzel ahlâkın en yüksek derecelerini oluşturur. Âhirette cennetin genişliği, hilmin genişliğine göre boyut kazanır, denilebilir. Böyle bir alışkanlık da tahsili güç olan hususlardandır. Öfkeyi kontrol etmek ve yumuşak söz söylemek efendilerin ahlâkıdır. Hukukunu savunamayacak derecede halim olmak bir rezalettir. Nasıl ki cehlin dış görünüşü zulüm ise, hilmin dış görünüşü de vakardır. Vakarsa İslâm ahlâkında övülen meziyetler arasındadır.

Rabb'imizin el-Halîm isminden insanlar hisse almalıdırlar. Yumuşaklık anlamına gelen hilim, insanların iyi hasletlerinin en güzellerindendir. Hilmin çoğulu olan ahlâm, aynı zamanda, akıllıca hareket etmek anlamına gelir. Gündelik hayatta insan, pişman olacağı bir iş yaptığı zaman kendi kendine, 'Ne akılsız iş yaptık!', 'Aklımıza mukayyet olamadık.' gibi serzenişlerde bulunur. Bu konumlara düşmemek için, hilim sıfatını kuşanmak ve bu ahlâkı davranışlarımızın mihveri edinmek en güzelidir.

EL-AZÎM

"ÇOK AZAMETLİ, ÇOK BÜYÜK, VARLIĞI VE MAHİYETİ İNSAN İDRAKİNE SIĞMAYACAK DERECEDE BÜYÜK OLAN"

Allah'ın en güzel isimlerinden biri olan el-Azîm, "büyük olmak" mânâsına gelen bir sıfattır. Yüceliğinde kâmil olan, ancak O'dur. Bu sebeple, yegâne ta'zîm edilmesi gereken zât, Allah'tır. Yerde ve gökte bulunan bütün varlıklar, kendilerine özgü dua, zikir ve ibadet biçimleriyle O'nu ta'zim eder, büyüklerler.

Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Azîm, emirlerine hiçbir şekilde karşı gelmek mümkün olmayan ve âciz bırakılamayan, zâtının ve sıfatlarının mahiyeti anlaşılamayacak kadar ulu varlık mânâsını ifade eder. El-Azîm, mutlak anlamda, sadece Allah'a ad olabilir. Çünkü hiçbir zaman âciz bırakılmayan kâdir-i mutlak ve gerçek mânâda azîm sahibi sadece Allah'tır.[436]

Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah'ın kendisini el-Azîm ismiyle vasfetmiş olması, İlâhî Zât'ını büyüklük ile nitelendirmiş anlamına gelir. Dolayısıyla bir mü'min sadece O'nun zâtını değil, O'nun sıfat ve fiillerini de büyüklemelidir. Nitekim Kur'ân'da, *"Allah'ın yasaklarına kim saygı gösterirse (yuazzım), bu, Rabb'inin katında onun iyiliğinedir."*[437] buyrulmuştur. Bir başka

âyette de, Allah'a karşı sorumluluk şuuru taşıyan ve bu bağlamda dinî sorumluluklarını yerine getiren kimselerin mânevî mükâfatının büyütülüp (yu'zam) arttırılacağı vurgulanmıştır.[438]

Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah, muhtelif âyetlerde kendisinin nasıl ta'zim edileceğini bize tarif etmiştir. "Allah'ı ta'zim etmek nasıl olmalıdır?" sorusunun cevabı şu âyette açıkça verilmiştir: *"O hâlde, O yüce Rabb'inin adını tesbîh et (yücelt)."*[439] Bu ve benzeri âyetlerde tesbîh, rab ve azîm kavramlarının yan yana gelmesi, hikmetlidir.

Tesbîh, Yüce Allah'ı şanına yakışmayan söz, davranış ve yaratılmışlık alâmetlerinden soyutlamak anlamına gelir. Özellikle kulluk hayatımızda gerek sözlü gerek fiilî bağlamda ve gerekse niyet bağlamında ibadeti sadece O'na has kılmak tesbîh kavramının anlamlar dünyasını oluşturur. Bir başka ifade ile, Allah'ı tesbîh etmek, O'na ibadet edip O'na şükretmek mânâsına gelir: *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah'ı tesbîh ederler. Her şey, O'nu hamd ile tesbîh eder. Ancak, siz onların tesbîhlerini anlamazsınız. O, Halîm'dir (hemen cezâlandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır."*[440]

Bizi En Güzel Şekilde Yetiştiren Rabb'im, Sen Yüceler Yücesi'sin

Kim tesbîh edilecek? "Rabb'inin Yüce Adı" tesbîh edilecektir. Burada ikinci anahtar kavram Rab'dır. Bu Kur'ân sözcüğünün asıl anlamı, terbiye etmek/yetiştirmek demektir. Bu da, bir şeyi olgunluk derecesine ulaşıncaya kadar aşama aşama inşâ etmektir. "Beni Rabb'im terbiye etti, ne güzel terbiye etti." nebevî kavli bunu açıklar. Rab kelimesi, tek başına, mutlak olarak sadece varlıkların maslahatını üstlenen Yüce Allah için kullanılır.[441] Rab, terbiyenin yanında, yağmur yağdıran, rızık veren ve yasa koyan anlamlarını da ihtivâ eder. Yücelik anlamına gelen el-Azîm ise, Rab ismine vasıf yapıldığı zaman insan sadece Allah'ın tesbîh ve tenzîh edilmesi sorumluluğunu yükler. Bundan dolayı biz, her namazda rükûa eğildiğimiz zaman, "Sübhâne Rabbiye'l-Azîm" deriz. Bunun mânâsı şudur: "Beni en güzel şekilde yetiştiren Rabb'im! Sen Yüceler Yücesi'sin, bütün noksan sıfatlardan münezzeh ve kemâl sıfatlarınla muttasıfsın." Eğer bu zikri kalb ve beyin koordinatlarıyla birlikte buluşturursak, Yüce Allah'ın bizi yetiştirmek adına

ilâhî vahye muhatap kılmasının büyük bir lütuf olduğunu ikrâr ve tasdîk etmiş oluruz. İlmî açıdan O'nun yüceliğini benimseyen bir mü'min, sadece O'nun önünde eğilir, sadece O'na ta'zim ve hürmet gösterir. İşte Azîm olan Yüce Allah'ın önünde eğilmek, kulluğun zirvesidir.

Yine Kur'ân okumayı bitirdiğimiz zaman, "sadaka'llahü'l-azîm" deriz. "Yüce Allah doğru söylemiştir." anlamına gelen bu söz, bizim, bir iman konusu olan Kur'ân'a bağlılığımızın da bir göstergesi ve nişanesidir. Çünkü o, Yüce Allah'ın sözüdür. O'nu okumak ve onun getirdiklerine hayat vermek, mânen Yüce Allah'ı ta'zîm ve takdîs etmenin bir başka ifade biçimidir.

Öte yandan, unutmamak gerekir ki, Yüce Allah'ın el-Azîm ismi, bir diğer âyette ‹lafza-i celâl'in sıfatı olarak gelir: *"Çünkü o, azamet sahibi Allah'a iman etmiyordu."*[442] Burada azamet, bütün bir varlık kendi uhdesinde olan Allah'ın her şeye mâlik oluşunu ifade eder. Bütün bir varlık alanında egemen tek güç, Allah'tır. Yaratan O, yöneten O. Bu bağlamda iman, aynı zamanda Allah'ın varlığını, birliğini, O'ndan bize iletilen ilâhî mesajı ve kozmik egemenliğin O'na ait oluşunu kabul etmek anlamına gelir. İman ilkelerini diliyle ikrar kalbiyle tasdîk eden kimse, mü'mindir. İşte asıl ve gerçek mü'minlik, O'ndan gelenlerin yüce değerler olduğunu tasdîk etmektir. O'nu inkâr; O'nu yüceltmemek ve büyüklememek anlamına gelir. Bundan dolayı, Allah'ın yüce ve büyük oluşunu tanımamak anlamına gelen "kâfir" sıfatı, inkârcılara, bunun için verilmiştir. Toplumsal hayatta bazı insanlar, dünyevî ölçütlerden hareketle, varlıklarına güvenerek, (hâşâ) Allah'a hiçbir ihtiyaçları yokmuş gibi fiilî bir yaşam içerisine girerler. İşte birey ya da toplumların, kendileri için, Allah'ın yardımına ihtiyaç hissetmeme tavrı içerisine girmelerine ve başkalarını küçük görerek tahkir etmelerine 'kibir'; bu sıfatın davranışlara yansımasına 'tekebbür'; kendilerini büyük görme eylemine 'istikbâr'; kendilerini büyük görerek seçkinci bir havaya girmelerine 'istikbâr', böylelerine de 'müstekbir' denilir. Görüldüğü gibi 'müstekbir' kavramı, olumsuz bir niteliktir. Bu sebeple, Kur'ân müstekbir kavramını, inkârcıların bir vasfı olarak anar. Kaldı ki, Kur'ân'da ilk önce 'istikbar' sıfatı, şeytanın bir vasfı olarak anılmıştır: *"Yalnız İblis secde etmedi. O, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu."*[443] İblis'e Hz. Âdem'e itaatsizliğinin sebebi sorulunca, Hz. Âdem'in çamurdan, kendisinin ateşten yaratıldığını söyleyip mukayese ederek Allah'a isyan etmiştir. Onu bu isyana sürükleyen duygu, 'yücelme ve büyüklenme' kompleksine kapılmasıdır. Bu sebeple, dil, din,

renk, cinsiyet gibi ontolojik anlamdaki farklılıkları mutlaklaştırarak bir ayrımcılık olarak görmek, müstekbirce bir duygu ve tutumdur. Böyle bir yolu izlemek, İblis'in yolunca gitmektir.

İslâm'da, adalet, hukukun üstünlüğü, ötekine saygı gibi değerleri önemseyen ve bu değerlere yaşama alanı tanıyan hiçbir yönetici, servet, makam ve mevki sahibi vb. kimseler 'müstekbir' kavramı içerisinde değerlendirilemez. Müstekbirlik, bir duygu hâlidir. Bu duyguyu taşıyan, Allah'ın en büyük oluşunu kabul etmediği için kendisini hem Allah'tan hem de bütün bir varlık unsurlarından büyük görür. İşte bu hâlet-i rûhiye içerisinde bulunan kimseler, ister sıfatı iktidar seçkini, ister sıfatı servet sahibi, ister sıfatı makam ve mevki sahibi olsun hepsi de bu kavram içerisine girer. Tevhîd tarihine baktığımız zaman, bunun birçok örneğiyle karşılaşırız. Toplumları ıslah etmek için gönderilen bütün peygamberler, müstekbirleri karşılarında görmüşlerdir. Kur'ân'da buna şöyle işaret edilir:

"Andolsun, biz Mûsâ'ya Kitab'ı verdik. Ondan sonra ardı ardına peygamberler gönderdik. Meryem oğlu Îsâ'ya da mucizeler verdik. Ve onu, Rûhu'l-Kuds (Cebrâil) ile destekledik. (Ne var ki) gönlünüzün arzulamadığı şeyleri söyleyen bir elçi geldikçe ona karşı büyüklük tasladınız. (Size gelen) peygamberlerden bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz."[444]

Müstekbir olmak, Allah'a rağmen, O'nun yardımına ihtiyaç duymadan yaşama talebinin adıdır. İstikbâr; birey, toplum ya da iktidar seçkinlerinin kendisini üstün görme duygusudur. Bu duyguyu taşıyanlar, gitgide, Allah'ın en büyük oluşunu sözleriyle reddetmeseler de davranışlarıyla reddeder bir pozisyon kazanırlar. Kendilerini, başta Allah olmak üzere, her türlü varlıktan üstün gördükleri için toplum üzerinde siyasî, hukukî, fikrî, harsî ve iktisadî alanda tahakküm kurarlar. Toplumu bir tür köleleştirirler. Kur'ân'ın anlattığı müstekbirlik hâli, salt tarihsel bir durum değil, evrensel bir tutumdur. Bu sebeple ibret almalı, ruh ve düşünce dünyamızı kontrolden geçirerek, istikbâra yol açacak hallerden arındırmalıyız. Bir Müslüman için, Allah'ın büyüklüğünün dışında, bütün büyük olma durumlarının izâfî olduğunu bilelim ve takvâyı merkeze alan bir yaşam alanı oluşturmanın mücadelesini verelim.

Allah'ı Yüceltmek, O'ndan Gelen İlâhî Öğretiyi Tasdîk Etmek ve Yaşamakla Olur

Allah'tan başka hiçbir varlık, Allah statüsünde yücelik vasfıyla vasfedilmeyi hak edemez. Müslüman'ın inancında, bu itikattan en küçük bir sapma düşünülemez. *"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O, yücedir, büyüktür."*[445] Bu sebeple, bir Müslüman'ın, bütün bir varlığın kendi lisanında Yüce Allah'ı tesbîh ettikleri/büyükledikleri gibi, büyüklemesi gerekir. Allah'ın büyüklüğünü kavramak, O'nun hakkında derinlikli bilgi sahibi olmakla gerçekleşir. Biz O'nun hakkında bilgiyi, ya varlık düzlemindeki sonsuz gaye ve nizamlılığı müşahede etmekle, ya O'nun bütün sıfatlarını içeren isimlerinin anlamlarını öğrenmekle ya da ilâhî vahyin özüne muttali olmakla sağlayabiliriz. Bunun yolu, üç aşamadan geçmektedir. Bunlardan ilki taklittir. İkincisi ilim, üçüncüsü ise, zevk dediğimiz dinî tecrübe alanıdır. Demek ki, Allah'ın yüceliğini kavramada; ilim vardır, hâl vardır, ef'âl vardır. O'nu yakînî olarak bilmek, iç dünyamızda O'na olan iştiyak ve vecdimizi arttırır, davranış planında da hayatımızı O'nun emir ve yasakları ölçüsünde yaşamaya teşvik eder.

Netice olarak, her Müslüman Yüce Allah'ın el-Azîm ism-i şerîfinden ahlâkî planda kendi derecesine göre hisselenmelidir.

Allah'ı yüceltmek, dilimizde kalbden gelen evrâd ve ezkârla, O'nun en büyük oluşunu ibadetler bağlamında beden yoluyla, mal yoluyla, hem mal ve hem beden yoluyla fiilî olarak göstermektir.

Allah'ı yüceltmek, zikir, fikir ve ibadet üçlüsüyle olur. Allah'a karşı sorumlulukları hakkıyla yerine getirmek olan takvâ, O'nu yüceltmenin ve ululamanın zirvesidir. Bunun temelinde, yapılan bütün ibadetleri sadece ve sadece O'na has kılmak vardır. Bunun adı, ihlâstır.

Allah'ı yüceltmek, Allah'tan gelen ilâhî öğretiyi hayata taşımak sûretiyle ihtiramda bulunmaktır.

Allah'ı yüceltmek, İslâm'ı hayatımızın bütün alanlarında görünür kılmaktır.

Ne mutlu Allah'ın el-Azîm ismini ahlâkî hayatlarında yaşayan ve yaşatanlara!..

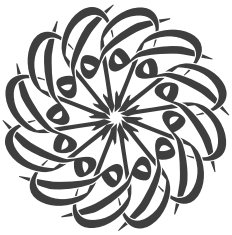

EL-ĞAFÛR

"PEK ÇOK BAĞIŞLAYAN, BÜTÜN GÜNAHLARI ÖRTEN"

Arapça'da el-Ğafûr, "örtmek, gizlemek ve kirlenmekten korumak için bir şeyin üzerini örtmek" mânâsındaki gafr kökünden sıfat olup, "birinin kusurunu örten ve suçunu bağışlayıp affeden" anlamına gelir. Aynı kökten gelen "miğfer", savaş esnasında savaşanın başının üzerine konulan ve kendisini oklardan koruyan özel bir kask türüne denir. Miğferin yararlarından birisi, başı örtmek, diğeri ise, kurşun ve oklardan başı korumaktır. "El-Gafr" kökünden gelen ve mübâlağa kalıbında kullanılan el-Ğafûr, Yüce Allah tarafından bağışlanan insanların günahlarının çokluğunu ifade ettiği gibi, kulların günahlarının çokluğu nisbetinde Cenâb-ı Hakk'ın da bağışlamasının çok olduğunu ve bağışlamada herhangi bir sınırının bulunmadığını gösterir.[446]

Rabb'imizin en güzel isimleri arasında yer alan el-Ğafûr, inananlar için müjdeli anlamlar taşır. İnsana güven ve huzur verir. Kulun O'na olan sevgisi, ümidi, muhabbeti ve ihtirâmı daha çok artar. Çünkü Yüce Mevlâ'mız, Ğafûr'dur. Günahları bağışlar, kullarının kusurlarını ve hatâlarını örter, kuluna mağfiretle muâmele eder. Nitekim bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.), kulların hatâ ve kusurlarının örtülmesini şöyle anlatır: *"Şüphesiz,*

Allah, âhiret gününde mü'mini kimsenin göremeyeceği biçimde kendisine yaklaştırır ve 'Şu günahını biliyor musun, bu günahını biliyor musun?' diye sorar. O da 'Evet biliyorum ey Rabb'im.' diyerek bunları kabul eder ve artık helâk olduğunu düşünmeye başlar. Bunun üzerine Allahu Teâlâ, 'Ben onları dünyada gizlediğim gibi bugün de bağışlıyorum.' der ve bu mü'mine sadece sevap defteri verilir."[447]

Yüce Allah'ın el-Afüv isminde de günahları silip süpürmek gibi mânâlar vardır. Ancak Ğafûr'la Afüv arasında ince bir farktan söz edilebilir. Şöyle ki, el-Afüv'de günahların bağışlanmasıyla birlikte günahların kulların yüzüne çarpılması ve kulun mahcup edilmesi vardır. El-Ğafûr'da ise, günahların affedilmesine rağmen, günahların kulun yüzüne çarpılması, rezil ve rüsvay edilmesi yoktur. Bu iki güzel isim arasındaki farkı en güzel şekilde şu âyet anlatır: *"Ey Rabb'imiz! Bizi affet ve bizi bağışla."*[448] Bu duâda, hem affedilmeyi ve hem de bağışlanmayı istemek vardır. Sadece affedilmek yetmiyor. Mahşerde günahların yüze vurulması sûretiyle mahcup olunmak da istenmiyor.

Bağışlama Va'di, İnsana Ümit Verir

Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette Rabb'imizin en güzel isimleri arasında yer alan el-Ğafûr ismi, âhirette bağış ve acımayı sadece mü'minlere tahsis etme anlamlarını içeren er-Rahîm ismiyle birlikte kullanılmıştır: *"(Ey Muhammed!), Kullarıma benim elbette çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğumu haber ver."*[449] El-Ğafûr ve er-Rahîm isminin birlikte kullanılmış olması, tekrar tekrar Rabb'imizin bağış ve merhametinin sonsuzluğunu gösterir. Bu da insanı sevgi temelli bir Allah inancına götürür. İnsanın ümitlerini yeşertir ve beklentilerini arttırır. Mü'minle Yüce Allah arasındaki ilişki, korku merkezli değil, sevgi merkezli bir ilişki biçimidir. Bu sebeple, bize düşen görev günah yükümüz ne kadar çok olursa olsun O'ndan irtibatı kesmemektir. Yüce Allah'ın elçiliğini yapan, yaşantılarıyla ümmetlerine önder ve örnek olan bütün peygamberler, içinde yaşadıkları toplumlarına "bağışlanma" dileğinde bulunmalarını tavsiye etmişlerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de tevhîd mücâdelesi anlatılan Hz. Nuh (a.s.), bütün çağrılara kulak tıkayan kavmi hakkında bir baba şefkatiyle, getirdiği mesajı kabul etmemelerine rağmen, son bir umutla yine de Rablerinden bağışlanma dileğinde bulunmalarını istemiştir: *"Dedim ki: 'Rabb'inize istiğfâr edin, çünkü O çokça affedicidir."*[450]

Hangi şart ve olağanüstü hallerde bulunursa bulunsun mü'min kimse, el-Ğafûr ve er-Rahîm olan Yüce Mevlâ'mızdan ümit kesmemelidir. İnsan, imanının sahih ve kabule şâyan olması için, yeis ve ümitsizlik hâlinde bulunmamalıdır. Herhangi bir kimse durup durup da hakîkatin ortaya çıkacağı ölüm hâlinde iman ederse, imanı makbul olmaz. Bu konuda Allahu Teâlâ: *"Azâbımızı gördükleri vakit, imanları kendilerine fayda vermez."*[451] buyurmaktadır. Her ne kadar iman bir kalp ve vicdan işi ise de son nefeste bile olsa Yüce Allah'tan ümit kesilmemelidir. Bir başka âyette Rabb'imiz, kendi rahmetinden ümit kesilmemesi gerektiğini şöyle anlatıyor: *"De ki: 'Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır (el-Ğafûr), çok merhamet (er-Rahîm) edendir."*[452] Bunun tek istisnâsı, Yüce Allah'a şirk koşmaktır. Şirk en büyük günahtır. Nitekim Kur'ân'da, en büyük günah olan şirkin bağışlanmayacağı, şirkten başka diğer bütün günahların bağışlanacağı haber verilmektedir.[453]

Yüce Allah'ın Mağfiret Kapısı Dâimâ Açıktır

Yaşadığımız dünyada öyle korkunç zulümler devam ediyor ki, bu zâlimlerin zulümleri karşısında âdetâ arş-ı âlâ titriyor. Bütün bunlara rağmen, bu imtihan dünyasında bu zâlimler kendilerine verilen nimetlerden yiyip-içiyorlar, sağlık-sıhhat, güç, iktidar ve kudret buluyorlar. Bu sebeple dünya hayatında yaptıkları küfür, zulüm ve mel'anetlerine karşılık nimetleri kesilmiyor. Elbette onlar, öte dünyada azaptan başka bir şey elde edemeyeceklerdir. Çünkü onlar, hep küfür ve ma'siyetlerini arttırmışlar olarak İlâhî huzûra çıkacaklar, sonuçlarına da katlanacaklardır. Mü'minlerin bunların işlerinin dünya hayatında iyi gitmesinden ve varlıklı bir hayat yaşamalarından dolayı karamsarlığa düşmemeleri gerekir. Zâlimlerin refah içinde yaşamaları, dünyevî işlerinin iyi gitmesi Cenâb-ı Hakk'ın onlar hakkındaki bir istidrâcı olabilir.

Öte yandan, günahkâr mü'minler için af ve bağışlanma kapısı sonuna kadar açıktır. Yüce Allah'ın rahmeti ve şefkati her şeyi kuşatmıştır. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: *"Kim bir kötülük yapar yahut kendine zulmeder, sonra da Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici bulur."*[454] Bir başka âyet de: *"O, çok bağışlayandır, çok sevendir."*[455] şeklindedir. Bu son âyette Yüce Allah'ın el-Ğafûr isminin el-Vedûd ismiyle

birlikte zikredilmesi çok anlamlıdır. Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Vedûd, Allah ile kulları arasındaki sevgiyi ifade eder. Sevgi, varoluşsal bir mânâdır. Çünkü O'nun el-Vedûd ismi, yarattıklarına karşı sonsuz sevgisinin varlığına işaret eder. Bu sevgiyle Rabb'imiz, kullarına sayısız nimetler verir. Kendisine yöneleni aslâ geri çevirmez ve günahlarından pişmanlık duyanı da bu sevginin bir gereği olarak bağışlar. İşte Allah'ın bu sevgisinin temelini, O'nun el-Ğafûr ve el-Vedûd ismiyle varlık âlemine tecellîsi oluşturur. Şöyle bir örnek vermek gerekirse, herhangi bir insan, kendisine karşı suç işleyen bir kimseyi affedebilir ama o kimseyi sevmez. Yine insan, sevmediği kimseye merhametle muâmele edebilir. Ancak Yüce Allah öyle değildir. Ma'siyet ve günah, Allah'a karşı işlenen suçlardır, cürümlerdir. İşte bütün bunlara rağmen O, günahlarından dolayı, bağışlanma dileyen kullarını affetmekle birlikte onları hem sever ve hem de onlara merhametiyle muâmele eder: *"Çünkü Allah, tevbe edenleri sever."*[456]

Netice-i kelâm, biz insanız; insan hatâ ile ma'lûl bir varlıktır. "Bitkinin kökü suda ise yeşerir." sözünden hareketle, bizler de ne kadar günahkâr olursak olalım, Rabb'imizin el-Ğafûr isminin yüzü suyu hürmetine, O'ndan ümit kesmemeliyiz. Mü'min, dâimâ, kalbinde ümit duyguları beslemelidir. Rabb'imize olan ümidimiz, bizim en önemli sığınağımızdır. O'nun engin rahmetinden ümit kesilmez. Mü'mine düşen görev, Rabb'inden, bıkmadan usanmadan bağışlanma talebinde bulunmayı sürdürmektir.

EŞ-ŞEKÛR

"KULLARIN AZ İBADETLERİNE KARŞILIK ÇOK MÜKÂFAT VEREN, ECİRLERİNİ KAT KAT ARTTIRAN ALLAH"

Şükür, nimetin bilinmesi, açığa vurulması, hatırlamak ve unutmamak anlamına gelir. Bu bağlamda şükür, nimeti düşünmek ve nimeti vereni takdir etmektir.[457] Bu durum, Kur'ân'da şöyle hatırlatılır: *"Bana şükredin; sakın nankörlük etmeyin!"*[458] Bundan dolayı şükrün zıddı, nimeti unutmak ve gizlemek mânâsına, küfür olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda; şükür nimet, küfür ise azaptır. Şu âyette şükür, iman anlamına gelir: *"Muhakkak Biz ona (doğru) yolu gösterdik; ister şükredici (mü'min) olsun, ister nankör (kâfir)."*[459]

Şükür, ihsanda bulunanın nimetini, O'na boyun eğerek itiraf etmektir.

İslâm bilginleri şükrü üç kısma ayırmışlardır:

Bunlardan ilki, sahip olunan nimetlerin Allah'tan olduğunu kalb ile kabul etmektir. Nimet verenin O olduğunu tasdik etmek ve o nimeti O'ndan bilmektir. İşte bu, nimet vereni düşünmek ve unutmamak anlamında, kalb ile şükürdür.

İkincisi, nimet vereni anmak, O'nu övmek ve açığa çıkarmaktır. İşte bunun adı, dille şükürdür. Burada, konuşma organı olan dilimize büyük görevler düşmektedir. Dil yoluyla şükür, Allah'ın söze dayalı emir ve yasak-

larını insanlara anlatmak şeklinde de cereyan eder. Meselâ, yalan söylememek, doğru konuşmak, yalan yere şâhitlik etmemek, iyilikleri emredip kötülüklerden sakındırmak, haksıza karşı mağdurun hakkını savunmak, Kur'ân okumak vb. söze dayalı buyruklar, dille şükür kapsamına girer.

Üçüncüsü ise, nimet verenin buyruklarını organlarla yerine getirmektir. Bir başka ifade ile İslâm'ı bir bütün olarak yaşamaktır. Bu bağlamda; namaz kılmak ve oruç tutmak bedenin, zekât vermek servetin, hacca gitmek hem bedenin hem de servetin bir şükrüdür. O hâlde Allah'a şükretmek, O'nu takdir etmek demektir.[460] İnsan hayatında takdir duygusu; gerek kalb, gerek söz ve gerekse davranış tarzı olarak değer üretme şeklinde kendisini göstermelidir. Kaldı ki hiçbir zaman servet sahibi bir mü'min, Allah'a rağmenliği besleyecek bir tutum içerisine girerek "Elde ettiğim her şey, tamamen benim gayretimin sonucudur." demez. Bu servete ulaşmada kendi çaba ve gayretlerini takdir etmekle birlikte, asıl bu varlığın sahibi olan Allah'ı düşünür; O'na diliyle teşekkür eder. Bu servette hakkı olanların hakkını hak sahiplerine vermek sûretiyle organların şükrünü yerine getirir. Bu husus, şu âyette çok açık anlatılır: *"Kitaptan (Allah tarafından verilmiş) bir ilmi olan kimse ise: Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm, dedi. (Süleyman) onu (melikenin tahtını) yanı başına yerleşmiş olarak görünce: Bu, dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabb'imin (gösterdiği) lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabb'imin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, çok kerem sahibidir."*[461]

Gerçekten de şükür kolay bir iş değildir. Bunun için Yüce Allah Kur'ân'da, dostlarından Hz. İbrahim ve Hz. Nuh'un şükretmelerini övgüyle beyan etmiştir:

"İbrahim, gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itaat eden bir önder idi; Allah'a ortak koşanlardan değildi. Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti."[462]

"(Ey) Nuh ile birlikte (gemide) taşıdığımız kimselerin nesli! Şunu bilin ki Nuh, çok şükreden bir kul idi."[463]

İşte bu iyi kulları şükretmek konusunda örnek alan her insan, Rabb'inin verdiği sayısız nimetler karşısında O'na şükürle karşılık verir. Zira Allah

insanların şükrüne muhtaç değil, insanlar O'nun eş-Şekûr ism-i şerîfinin tecellîsine muhtaçtırlar. Bilindiği gibi, Allah'ın en güzel isimleri arasında eş-Şâkir ve eş-Şekûr isimleri vardır. Allah, eş-Şekûr'dur. Allah'ın kullarına şükrü, onları günahlarından dolayı bağışlaması, amellerinin karşılığını verip onları övmesidir.[464] Allah'ın kullarını övmesinin mânâsı, kendisine içten gelen bir duygu ve kabulle itâate teşviktir. İnsanların O'na olan itâatinde, ister az olsun isterse çok olsun, önemli olan, sürdürülür bir itâat olmasıdır. Kaldı ki, itâatin en saygıya değeri, az da olsa devamlı olanıdır.[465] O, kullarına sayısız lütuf ve yaptıkları ibadetlere bol bol mükâfât verir. Bundan dolayı, şükreden ancak, kendi iyiliği için şükretmiş, nankörlük eden kimse de ancak kendi aleyhine nankörlük etmiş olur. Dolayısıyla eğer insan, sahip olduğu nimetler karşısında Allah'a şükrederse, Allah da ona olan nimetini arttırır.[466]

Şükür, Nimeti Arttırır

İlmin şükrü, bilgiyi başkalarıyla paylaşmaktır. Eğer böyle yaparsanız, ilminiz artar.

Servetin şükrü, ihtiyaç sahiplerine yardım elini uzatmaktır. Eğer böyle yaparsanız malınız artar.

Vaktin şükrü, vaktinizi Allah'ın istediği şekilde değerlendirmektir. Eğer vaktinizi dünya ve âhirete yararlı işlerle değerlendirirseniz vaktinize bereket gelir. Bu sebeple, hakîkatte şükür, nimet verenin nimetini dille birlikte eylem olarak itiraf etmektir. Allah'a hamd, şükür değil, kötülemenin zıddı ve nimetin sahibini zikretmek; şükür ise, nankörlüğün, nimeti örtüp gizlemenin zıddıdır.

İslâm ahlâk düşüncesinde şükür, yüce makamların en âlîsidir. Onun için dünyada Allah'a şükredenlerin sayısı çok azdır. Nitekim bir âyette bu husus şöyle belirtilir: *"... Ey Davud ailesi! Şükredin. Kullarımdan şükreden azdır!"*[467] Bundan dolayı, şükür faaliyetinin kemâl açısından oluşumunda üç rükünden söz etmek mümkündür: ilim, hal, amel. İlim asıl olup hâli doğurur. Hal de ameli meydana getirir. Çünkü ilim, nimeti vereni ve nimetin Allah'tan geldiğini bilmektir. Hal ise, sahip olunan nimete sevinmektir. Amel ise, nimeti verenin maksadına ve arzusuna uygun olarak hareket

etmektir.[468] İyiyi eylem hâline getirme yönünde bir değişim olmazsa, şükür lafı, havada asılı kalır. Şükrün nimeti arttırmaya vesile olması; hidâyet, başarı, iç huzur ve ilâhî himayenin arttırılmasıdır. Bugün modern insanı tedirgin eden hastalıkların başında, doyumsuzluk ve tatminsizlik gelmektedir. Şükür ehli olmayan insanlar, sürekli, iç dünyalarında huzursuzluk, karamsarlık, gam, keder, hüzün ve sıkıntı yaşarlar.

Müslüman, şükreden olmalıdır. *"İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmez."*[469] Başına gelen güzel şeyleri düşünmeli ve aza kanaat etmelidir. Bu konuda, bizden aşağıdakiler düşünülmelidir. Meselâ hastaları, fakirleri, öksüzleri, açları, vatansızları düşünmeli ve kendi durumumuza şükretmeliyiz. Böyle bir şükür, insandaki kıskançlık gibi manevî hastalıklar karşısında iyi bir tedâvi ve iyi bir önlemdir. Aza kanaat etmeyen, çoğu bulamaz. Eğer insanın gönül gözü açsa, dünya gözü asla doymaz. Doyumsuz bir insansa, aç olduğu için sürekli tedirginlik ve sıkıntı içinde yaşar. Bu noktada, her insan gönül dünyasını kontrol etmelidir.

Şükreden insan, kendisiyle barışıktır. Kendisiyle barışık olan insan, başkalarıyla da barışık olur. Kendisiyle kavgalı olan bir kimse, başkalarıyla da sürekli kavgalı olur. İç barışı korumak, ancak, insanın, kendisini yaratan ve sayısız nimetler veren Allah'a sonsuz şükür ve güven duygusuyla sağlanabilir. Kendisini güvende hisseden ve şükreden insan, güçlü ve huzurludur. Bu sebeple, 'Mutlu insan mü'min insandır.' demek yerine, 'Mü'min insan, mutluluğu üretmesini bilen kimsedir.' demek daha doğrudur. Eğer kendi içimizde inşirahı oluşturamıyorsak, bu durum,, imanın halâvetini besleyen davranışlardan uzağız anlamına gelir. O hâlde herkes, bu noktada muhasebesini iyi yapmalı ve gönül dünyasını iyi keşfetmelidir.

EL-ALİYY

"İZZET, ŞEREF VE HÂKİMİYET BAKIMINDAN EN YÜCE, PEK YÜKSEK OLAN"

Arapça'da; yükseklik, yücelik, şan, şeref, kuvvet ve kudret sahibi olmak mânâlarına gelen el-Aliyy, ulüv ve alâ' kökünden türemiştir. Allah'ın isimlerinden biri olarak, "izzet, şeref ve hükümranlık bakımından en yüce ve en yüksek" mânâsı taşır. Yarattıkları üzerinde kadri yüce olan, kudreti büyük olan ancak O'dur.[470]

Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Aliyy, Kur'ân-ı Kerim'de sekiz yerde geçer. Bunlardan beşinde, "el-Aliyy el-Kebîr"[471], iki âyette "el-Aliyy el-Azîm"[472] ve bir âyette de "Alî Hakîm"[473] şeklinde kullanılır. Bu âyetlerde, büyük ve azametli anlamına gelen el-Kebîr ve el-Azîm, el-Aliyy isminin mânâsını kuvvetlendirmekte; Hakîm ise, çeşitli yollarla peygamberlere bildirilen vahyin Yüce Allah'ın hikmetine uygun bir şekilde tecellî ettiğini vurgulamaktadır.[474]

El-Aliyy, Yüce Allah'ın tenzîhî sıfatlarından olup, O'nun zât ve sıfat bakımından beşerin kavrama gücünü aşan yücelik ve mükemmellikte olduğunu ifade eder. Örf, akıl ve din açısından övgüye değer bütün olumlu nitelikleri kendisinde toplayan, yine örf, akıl ve din açısından yerilmiş ve ulûhiyetle bağdaşmayan bütün olumsuz niteliklerden soyutlanmış bulunan yegâne kemâl sahibi, Yüce Allah'tır.[475]

Kur'ân'da Yüce Allah'ın kendisini "Yücedir, büyüktür." diye vasfetmiş olması, "Âriflerin bilgisi bile O'nu kuşatamaz." mânâsına gelir.[476] Bundan dolayı Kur'ân'da Allah'ın yüceliğinin, insana özgü tekellüf yoluyla değil de, sadece Kendisine tahsis edilen tefa'ûl kalıbında "ta'alâ" ile bildirilmiş olması anlamlıdır. Bu fiil, ekseriyâ Allah'ın insanların kendisi hakkında söylediklerinden, koştukları ortaklardan yüce ve münezzeh olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.[477] Aşağıdaki âyetlerde bunun örneklerini görebiliriz:

"Bir de cinleri Allah'a birtakım ortaklar yaptılar. Oysa onları o yarattı. Bilgisizce, Allah'a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir."[478]

"Allah'ın emri gelecektir. Artık onun acele gelmesini istemeyin. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir."[479]

"Allah, her türlü eksiklikten uzaktır, onların söylediklerinin ötesindedir, yücedir."[480]

Mutlak Yüce Olan Allah'tır

Yüce Allah, yüceliğin, ululuğun ve büyüklüğün yegâne kaynağıdır. Bir Müslüman için, Allah'ın yüceliğinin dışında, bütün yüce olma durumları izâfîdir. *"Onun benzeri hiçbir şey yoktur."*[481] O, insanın tasavvur ve hayal edeceği her şeyin üstünde ve fevkindedir. Mahlûkatından hiçbir varlık, O'nu kuşatamaz. Kaldı ki, ontolojik anlamda, O'nun ilâhî zât ve mâhiyetini bizim kavramamız mümkün değildir. O, zât, sıfât ve fiillerinde tektir; ortağı yoktur. O, zât, mâhiyet ve sıfatlarıyla her şeyden yücedir. Zâtında ve sıfatlarında hiçbir şey O'na benzemez.

Biz Allah'ı tasvîrî olarak değil, tavsîfî olarak bilebiliriz. Tevkîfî olan ilâhî isimler ve kevnî âyetler, O'nun gücünü, kudretini, varlığa olan şefkat ve merhametini bize açabilir, ilhâm edebilir.

Allah'ın yüceliği mekân bakımından değil, rütbe bakımındandır. O, yücelikte, eşsizdir. O, her şeyden yücedir. O'nunla kıyaslanacak bir başka yücelik düşünülemez. O'nun yüceliğini kavramada yine sıfatları bize yardım edecektir.

Şânı yüce olan Allah, mutlak yücedir. O, ezelî ve ebedî bir hayatla diridir. Yaratıklara canlılık veren O'dur. Çünkü o, Hayy olup, hayatın kaynağıdır. Bu bağlamda O, ölümsüz diridir. Ancak bu nitelik mutlak yüce Olan'a özgüdür.

Mutlak âlimdir O. Her şeyi en ince teferruatına kadar bilir. O'nun ilminde obje ve süje ilişkisine ihtiyaç yoktur. Âlimlerin ilmini yaratan Allah'tır. İşte bu, bir yüceliğin alâmetidir.

O, noksanlıkların her çeşidinden soyutlanmıştır; münezzehtir, mukaddestir.

Kemâl derecesinin zirve noktası şanı Yüce olan Allah'tır. "Yüceliği" böyle anlamak gerekir.

Cisimlerin bir sınırı ve ağırlığı vardır. Bu sadece cisimlerin değil, sonradan yaratılan tüm varlıkların değişmez bir özelliğidir. Oysa Allah, eşyayı bizzat yaratandır, yönetendir, icat eden, var kılandır. O hâlde, cisimleri yoktan var eden Yüce Allah, cisimlere mahsus olan bütün özelliklerden münezzehtir. O'na ne sınır çizilebilir, ne miktar tayin edilebilir. Bunların hepsi beşerî mülahazalardır.

O, bir sonsuzluktur. Allah'ın ebedîliği ve sonsuzluğu mekâna ait bir sonsuzlukla kıyas edilemez. Çünkü mekân ve zamanı yaratan, O'dur. Sonsuzluk ister zamana isterse mekâna ait olsun, mutlak ve kesin olarak tanımlanamaz. Allah'ın sonsuzluğu, nitelik bakımından değil, nicelik bakımındandır.

İnsanın mutlak yüce olması düşünülemez. *"Her ilim sahibinden üstün bir bilen bulunur."*[482] Çünkü mutlaka onun üzerinde birisi vardır. Bu, peygamberlerle meleklerin derecesidir. Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), insan cinsinden hiçbir ferdin ulaşamayacağı bir dereceye ulaşmıştır. Fakat Mutlak Yücelik derecesine nisbetle bu da noksandır. Çünkü bu Yücelik, varlığın bazısına nispetledir. Oysa Mutlak Yücelik, bir başkasına nisbetle değil, doğrudan doğruya, müstakil bir yüceliktir. O yücelik, kıyas kabul etmez.[483]

Her Şey Yüce Allah'ın Tasarrufundadır

Yüce Allah'ın el-Aliyy isminden şunları çıkarabiliriz:

Yücelik ve kudrette hiçbir şey, Allah'a denk değildir. İlâhî kudret ve yücelik her şeye hâkimdir. Allah her şeyi, fiilen, kendi tasarrufu altında bulundurur.

O'nun yüceliği ve kullarının üstünde oluşu, mekân açısından değil, bilgi ve tanımların kendisini kuşatamaması ve insanın idrak gücünü aşan bir mükemmellikte olması yönüyledir. İnsan aklının düşünebileceği bütün yücelikler, en mükemmel derecede, Allah'ta mevcuttur.[484]

O hâlde;

Yüce Allah, mutlak yücedir.

Bu yücelik bir başkasına nisbetle değildir.

Allah'tan başka bir mutlak yücenin daha bulunması imkân dışıdır.

Yüce Allah, el-Aliyy'dir.

Her şey O'nun dûnunda, O'nun emri altında ve O'nun hükmü altındadır. Bu sebeple, insan, böyle Yüce bir Rabb'e sahip olduğu için çok şükretmelidir.

Yüce olan, güçlüdür, yüce olanın her şeye gücü ve kudreti yeter.

Yüce olan, cömerttir, kullarına ihsanı boldur.

Yüce olan, şefkat ve merhamet sahibidir, kullarını bağışlar.

Yüce olan, izzetlidir, onurludur. İzzet ve onur ancak O'na inanmakla, bağlanmakla ve boyun eğmekle sağlanır.

Yüce olan, bağışlayandır.

Yüce olan her şeye gâliptir, muktedirdir, müntakimdir.

Yüce Allah, el-Aliyy'dir.

Her Müslüman, kıldığı beş vakit namazın her secdesinde başını yere koyarak en az üç defa "Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ" duasını okur. Bunun anlamı, "Ulu Allah'ım! Sen her çeşit kusurdan münezzehsin!" demektir. Yüceler Yücesi'ne secdede bu duayı okumak ne kadar anlamlıdır. Bu duayı okumakla, aslında; âcizliğimizi, kusurlu oluşumuzu ve günahkâr bir insan olduğumuzu O'na itiraf etmiş oluyoruz.

Sonuç olarak, Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden olan el-Aliyy isminin bize kazandıracağı temel ahlâkî hisse, her Müslüman'ın Allah'ın yüceliğine halel getirecek itikadî sapmalardan gönlünü ve beynini arıtması, O'nun yarattığı canlı-cansız tüm varlıklara haksızlık etmekten uzak bir hayat yaşamasıdır.

EL-KEBÎR

"ANLAŞILAMAYACAK KADAR ULU"

El-Kebîr, "büyük" anlamındaki kiber mastarından türemiş, sıfat kalıbında bir isim olup, "ulu ve yüce olan" demektir. Mübâlağa kalıbında gelen el-Kebir, Allah'ın zâtında ve sıfatlarında yüce olduğunu bildirir. O, kullarını, onlar kendisini görmeden, istediğine yöneltendir; celâl ve şân yüceliğiyle mevsuftur.[485] O, yaratıklara benzemekten münezzehtir. Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Kebîr, "Kibriyâ sahibi" demektir.[486] Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: *"Göklerde ve yerde azamet (Kibriyâ) O'nundur. O, güçlüdür, hakîmdir."*[487]

Kur'ân-ı Kerim'de Kebîr vasfı Allah hakkında kullanıldığı gibi, diğer varlıklar hakkında da kullanılır. Meselâ ilim irfan sahibi ve yaş bakımından bazı kimselere "büyük" sıfatı verilir. Kur'ân-ı Kerim'de genellikle el-Kebîr, Allah'ın bir ismi olarak el-Alî vasfıyla birlikte kullanılır:

"Doğrusu Allah yücedir, büyüktür (el-Aliyyü'l-Kebîr)."[488]

"O, gaybı da görülen âlemi de bilendir; çok büyüktür, çok yücedir (el-Kebîru'l-Müteâl)."[489]

Görüldüğü gibi bu âyetlerde el-Kebîr, Yüce Allah'ın ululuk ve azametini bildirmek için el-Alî vasfıyla te'kîd edilmiştir.

Gerçek anlamda "Kibriyâ Sahibi" olan O'dur. Azamet ve yücelik O'na aittir. O'nun şanı ve kadri çok yücedir. Bu mânâda Cenâb-ı Hâk, kemâl ve yücelik sıfatlarıyla mevsûftur. O, zâtında büyük olduğu gibi, sıfatlarında da büyüktür. Yücelik sıfatları O'na aittir. İsim ve sıfatlarda O'nun bir benzeri, misli ve ortağı yoktur.

Yüce Allah'ın Büyüklüğü Sıfatlarında ve Fiillerindedir

Allahu Teâlâ'nın yüceliğini zâtî ve sübûtî sıfatlarından anladığımız kadarıyla fiilî sıfatlarından da anlarız. O'nun fiilî sıfatları, doğrudan varlıkla ilgilidir. O, fiillerinde de büyüktür. Kur'ân-ı Kerim'de, göklerin ve yerin yaratılmasının insanın yaratılmasından daha büyük bir olay olduğuna dikkatlerimiz çekilir:

"Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük (ekber) bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler."[490]

Bu sebeple, her insan göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünmelidir. Varlık üzerinde teemmül, insanda takdir duygusunu geliştirir. Allah'a imanı olan kimselerin imanlarının artmasına, imanı olmayan kimselerin de imana daha çok yaklaşmalarına vesile olur. Eğer insan, önyargılardan arınmış ve selim bir fıtrata sahipse, bu muhteşem yaratılış hârikası karşısında, Yaratan'ı takdîr edecek[491], masnûattan/yaratılmışlardan hareketle, Mutlak Sâni' Olan Allah'a ulaşacaktır. Şu âyette, varlıktaki san'atlı yaratılışın inceliklerine vurgu yapılarak, Yüce Allah'ın yaratılıştaki büyüklüğü dile getirilir:

"Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu), her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın san'atıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan haberdardır."[492]

Kur'ân'da Cenâb-ı Hak bizzat kendi fiiline "sun' " adını vermiştir.[493] Zikredilen âyette geçen "Sun'allah" lafzındaki "sun' ", san'atlı yaratılışı anlatır. Allah'ın kitabındaki şu ifadeler buna çok açık örnektir: *"Dağları (yerlerinde) donmuş sanırsın, oysa onlar, bulutların yürümesi gibi yürümektedirler."*[494] Âyetin bu bölümünde, Allah'ın varlık dünyasında görülen eşsiz san'atına işaret edilmektedir. Tabiatta gözlemlenen her bir varlığın ontolojik durumu, kendine özgü bir farklılıkta olması ve otantik yapısı itibariyle, görkemli bir san'at galerisi hüviyetindedir. Allah'ın san'atının sağlamlığı, bu mevcû-

dâttaki her şeyde belirmektedir. İyice düşünen birisi, ilâhî san'at eserlerindeki mucizeleri görür. Âyette "dağların yürümesi" ifadesi, Kur'ân'ın bu mucizevî haberlerinden sadece birisidir. Bu âyet, her an âlemde meydana gelen kevn (oluş) ve fesadı (bozuluş) göstererek kıyâmet ve dirilişi tasvir etmektedir.

Yüce Allah'ın fiillerinde kendisini gösteren yücelik fikri, yeryüzünün denge unsuru olan dağlar üzerinden anlatılmıştır. Dağların esasen akıcı gazlardan mürekkep olarak zerrelerinde buharlaşır gibi "oluş-bozuluş" alanındaki kimyevî değişiklikler ile her an yeni yaratılışlar cereyan edip durmaktadır. Bunu ancak, bu alanın ilim sahipleri anlayabilir. "Dağların yürümesi" tabiri ile Yüce Allah, varlığın en sabit görülen şeylerinin bile her an değişiklik ile bir kıyâmete doğru gittiğini, günün birinde bir üfleme ile o koca dağların yerinden kalkacağını, bütün kütleleriyle yürütülen arzın başka bir arza tebdil edileceğini anlatıyor. Bu, her şeyi ilim ve hikmetiyle yerli yerinde sağlam ve muntazam yapan Allah'ın yapısı, O'nun işidir.[495]

Cenâb-ı Hakk'ın fiilî sıfatlarından birisi 'tahlîk/yaratma'dır. O, her şeyin yaratıcısıdır. Yine bize şu âyette, "göklerin direksiz" olarak yaratılışını anlatmaktadır. Elbette böyle bir yaratılış, insanın yaratılışından daha büyüktür. İnsanoğlu, bu yaratılış örnekliği üzerinde düşünmelidir:

"O, gökleri, görebildiğiniz bir direk olmaksızın yarattı, sizi sarsmasın diye yere de ulu dağlar koydu ve orada her çeşit canlıyı yaydı. Biz gökyüzünden su indirip, orada her faydalı nebattan çift çift bitirdik. İşte bunlar, Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi (ey kâfirler!), O'ndan başkasının ne yarattığını bana gösterin! Hayır (gösteremezler). Zâlimler, açık bir sapıklık içindedirler."[496]

Yerde ve gökte egemen olan, sadece ve sadece Allah'tır. İnsan, bu yaratılış karşısında, âcizliğini ve noksanlığını dile getirmeli ve bütün takdir hislerini O'na yöneltmelidir. Jeolojik bir olay olan deprem, bir tabiat olayı olan tsunami ve seller karşısında bile âciz olan insanoğlunun Allah'a rağmen büyüklük taslaması kadar haddini bilmezlik var mıdır? Her türlü ayıp ve noksanlıktan münezzeh olan, sadece Allah'tır. İnsan ise, bütün bu sıfatlarla malûldür. Onun için, insan büyüklük taslamamalı ve istikbâra/büyüklenmeye yönelmemelidir. Bir kudsî hadiste, Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: *"Kibriyâ, benim ridâm, azamet ise benim izârımdır. Kim benimle bu mevzuda münakaşaya kalkışırsa onu (baş aşağı getirir), cehenneme atarım."*[497]

Yüce Allah'ın El-Kebîr İsminden Çıkaracağımız Ahlâkî Sonuçlar

Yüce Allah'ın el-Kebîr ismi karşısında bir Müslüman'ın akidesi "Allahu Ekber/Allah en büyüktür." olmalıdır. Varlıklara yöneltilen "büyüklük" vasıfları, itibarîdir, mecâzîdir. Kullar hakkında kebîr niteliği, sözü ve davranışları uyuşan ve görüldükleri zaman Allah akla gelen insan-ı kâmiller hakkında söylenilebilir. Hatta onlar, tanıtılırken, ümmetin büyükleri olarak anlatılır. Onlar, bu büyüklükleri Allah'ın dinine bağlılıklarından ve Rasûlü'nün sünnetine ittibâ etmelerinden alır. Eğer bir kimse ahlâkını güzelleştirmek sûretiyle Yüce Allah'ın el-Kebîr ismini kendisine ahlâkî bir ilke edinmişse, işte o zaman, el-Kebîr isminden hissesini almış demektir. Onun insanlar nezdindeki büyüklüğü, Yüce Rabb'ini sabah-akşam zikir ve tesbîhâtla büyüklemesinden gelir. Böyle insanlar, yaktıkları mâneviyât ışıklarıyla çevrelerini aydınlatırlar. Sohbet meclislerinde bulunan her insan, mutlaka onların güzel ahlâklarından istifade eder. Kemâl, mânevî anlamda bir büyüklük derecesidir. İmam-ı Gazâlî'nin dediği gibi, Allah'ın velî kullarının kemâli akıllarında, taatlarında ve ilimlerinde kendisini gösterir. "Kebîr insan" denildiği zaman, âlim, takvâ sahibi, halkı irşâd eden; önder olmaya, ilminden ve feyzinin ışığından istifade edilmeye en layık insan anlaşılır.[498]

Dolayısıyla, Allah'ın en büyük olduğuna inanan bir Müslüman, hiçbir fânî güçten korkmaz. İnsan nasıl ki bu dünyaya gelirken muhtaç bir varlık olarak gelmişse, bu dünyadan ayrılırken de muhtaç bir varlık olarak ayrılacaktır. Dünya hayatında eline geçirdiği birtakım imkânlarla başkaları karşısında büyüklük taslamak kadar küçüklük olamaz. Azamet ve celâl anlamında tek Kibriyâ olan Allah'tır.[499] Allah, yaratıkların sıfatlarından yüce ve münezzeh olandır. Kullar hakkında kınanmış olan tekebbür, Allah için teklik ve tahsis ifade eder. Ululuk ve yücelik sadece O'na mahsus ve lâyıktır. Bu hususta O, tektir, münferittir. Noksandan ve ihtiyacı gerektiren şeylerden münezzeh olan sadece O'dur. Her Müslüman'ın Allah hakkındaki akîdesi böyle olmalıdır. İşte o zaman, el-Kebîr olan Yüce Allah'ın bu isminden ahlâkî anlamda feyizlenebilir.

EL-HÂFIZ

"HER ŞEYİ İLMİNDE TUTAN, HİÇBİR ŞEYİ UNUTMAYAN, KORUYAN VE MUHÂFAZA EDEN"

Arapça'da "Hâfız", görüp-gözeten, unutmayı ortadan kaldıran, hiçbir şeyi unutmayan, bir şeyi telef ve kaybolmaktan koruyan, her şeyi ilminde tutan, bir şeye müvekkel olan (yerine getirmeyi üzerine alan) kimseye denir.[500]

Allah'ın koruduğu, hiçbir zaman kaybolmaz. Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisi olan el-Hâfız, kendisinden hiçbir şey gizli kalmayan, kullarının bütün yaptıklarını saklayan, kudretiyle yeri ve göğü, belirlenmiş süreye kadar yok olmaktan muhâfaza eden mânâlarını taşır. O'nun kâinatı dengede tutması da bir koruma biçimidir. Nitekim şu âyetlerde bu hususa işaret edilir: *"Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor."*[501], *"Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir, büyüktür."*[502]

Yüce Allah kullarına ait; hayır ve şer, gizli ve açık, büyük ve küçük bütün fiilleri saklar. Her şey ilâhî yazılımda kayıtlıdır. O'ndan hiçbir şey kaybolmaz. Herkesin yaptığı korunur, kaydedilir. Kıyâmet günü, herkese yaptığının karşılığı tam olarak verilir, ödenir.[503] O gün, bütün depolanan bilgiler açılır. Herkes günah ve sevap, iyi ve kötü ne yaptıysa hepsini karşısında bulur:

"Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. 'Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!' derler. Onlar, bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabb'in hiç kimseye zulmetmez."[504]

"Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezâsını görecektir."[505] İnsan, bütün bu uyarılardan ibret almalı ve intibaha gelmelidir. Beklenen o gün gelmeden hazırlığını yapmalı ve hayatını Allah'ın çizdiği istikamette yaşamalıdır.

Yüce Allah'ın Koruması İki Türlüdür

1. Umumi Koruma: Bütün yaratılmışlar üzerinde hıfız ve ilim sahibi olan Allah'ın koruması geneldir. Onların yapısını, gidecekleri istikameti ve kendileri için yararlı olan şeylerin tümünü korur. *"Şüphesiz Rabb'im, her şeyi koruyup gözetendir."*[506] Varlığın hayatını idame ettirmesi için gerekli bütün materyalleri yaratır. Bu bağlamda; Allah (c.c.), her varlığın hayatını sürdürmesinde muhtaç olduğu hava, su, ateş ve toprağı müşterek menfaat için yaratarak korumuştur.

2. Özel Koruma: Allah, kendisine hakkıyla itaat ve kulluk eden veli ve sâlih kullarını muhâfaza eder. Onların dünya menfaatlerini koruduğu gibi, bedenini, ehlini, çocuklarını ve malını da korur. Bunu, farklı şekilleri sebep kılarak gerçekleştirir. Bilindiği gibi, Yüce Allah'ın herhangi bir Müslüman'ı, darda kaldığı ve sıkıntıya düştüğü zaman harikulade bir şekilde korumasına meûnet denir. Ayrıca, insanın yaptığı amelleri kayıtlara geçiren hafaza melekleri vardır. Bunlara "Kirâmen kâtibîn/Şerefli yazıcılar" da denir. Kur'ân'da bunlardan bahsedilir: *"Oysa yaptıklarınızı bilen değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler."*[507]

Öte yandan, insanın yapıp-ettiklerini koruma altına alan meleklerden ayrı olarak, bizzat mü'minleri koruma işini üstlenen koruyucu 'Hafaza' melekleri de vardır. Bu melekler, sürekli insana iyiliği telkin ederler, onu gelebilecek her türlü helâk ve kötü tuzaklardan korumak için büyük çaba sarf ederler. Kur'ân'da, bu özel görevli meleklerden şöyle söz edilir:

"İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah'ın emriyle onu korurlar."[508]

"O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir. Üzerinize de koruyucu melekler gönderir."[509]

İnsanı korumakla görevlendirilmiş olan melekler, sadece can, mal güvenliğini ilgilendiren dünyevî konularda değil, aynı zamanda kişinin din ve imanını inkâra götürebilecek mânevî konularda da aktif görev üstlenirler. Özellikle, insan ve cin şeytanlarının telkin ve yönlendirmelerinden kaynaklanan şek, şüphe, fitne, şehvet gibi kötülüklerden korurlar. Nasıl ki, dışarıdan, iştahımızı çeken ve arzu ettiğimiz bir şey görünse, ihtiyarımız ve isteğimiz olmaksızın, zorunlu olarak biz onu arzu ederiz ve (içimizden uyanan doğal bir meyil ile) ona doğru hareket ederiz. Tıpkı bunun gibi, kendisinden kaçtığımız bir şey bize dışarıdan ulaşsa, zorunlu olarak hoşnutsuzluk duyar ve ondan kaçarız. Bu böyle olduğuna göre, demek ki, irademiz dışarıdan belli şeylerle kayıtlı ve bağlıdır. *"Önünden ve ardından insanoğlunu takip edenler vardır. Allah'ın emri ile onu muhâfaza ederler."* âyetinden anlaşıldığına göre, iç tesirlerle dış âmiller (burada melekler) insan iradesini birlikte yönlendirirler.[510] Eğer insan, iyiliği ilham eden meleklerin bu yönlendirmesini hissedebilirse, hayatında doğru kararlar verebilir. İşte İslâm itikadında 'kader', bu iç ve dış amillerin müşterek terkibidir.

Zıtlıkların Ahengi

El-Hâfız ism-i celîli ile muttasıf bulunan Allahu Teâlâ, zıtlıkların ahengini sağlayacak imkânlar yaratmıştır. Varlık düzleminde, birbirine terkip ve öz yapılar itibariyle aykırı düşen bu hallerin âhenk içinde bulunup birbirlerini yok etmemesi için gereken sebepler de var kılınmıştır. Bu sebepler arasında; ateş ve su, hastalık ve ilaç, zehir ve panzehir gibi farklılıklar bazen tabiatta, bazen de insanın bedeninde birlikte bulunurlar. Âlemde her bir varlığa kendisini muhâfaza edecek enstrümanlar birlikte verilmiştir. Bakmasını ve görmesini bilenler için Allah'ın el-Hâfız isminin tecellîsi her yerdedir. Kaldı ki, Allah'ın el-Hâfız isminin tecellîgâhı sadece insan değildir; bitkilerden hayvanlara varıncaya kadar bütün yaratıklardır. Meselâ, Allah bir bitkinin ya da meyvenin özünü korumak için dış kabuğu, tazeliğini korumak için rutûbeti yaratmıştır. Sadece kabukla korunması mümkün

olamayan meyveler için, silâh olarak, dikenlerini yaratmıştır. Düşmanlarına karşı yılanın kendisini koruması için zehrini, aslanın kendisini koruması için pençesini yaratması gibi... Allah'ın yarattığı bütün varlıkların bir koruyucu sebebi vardır. Öyle ki, gökten rahmet olsun diye yere düşen bir yağmur damlasının bile bir koruyucusu vardır. Bu, basîret ehlinin keşfedebildiği bir olaydır.[511]

Özetle, Yüce Allah'ın el-Hâfız ism-i şerîfinden hissesini alan her mü'min, Allah'ın bakışına mahal olan kalbini, O'nu anmaktan alıkoyacak her türlü kötülükten ve mânevî hastalıklardan korur. İnsan, el-Hâfız ismiyle Rabb'ini tanıyabilir; Allah'ın çizdiği hudutları çiğnemez, korur; hem Allah'ın ve hem de mahlûkatın hak ve hukukunu muhâfaza eder. Rabb'inin emrettiklerini hayata geçirir, yasaklarından da şiddetle kaçınır. Böylece hem dinini, hem insanlığını, hem ırzını, hem şerefini ve hem de haysiyetini korur.

Yüce Allah, cümlemizi el-Hâfız ism-i şerifiyle muhâfaza etsin!..

EL-MUKÎT

"AZIKLARI YARATIP, BEDENLERİN VE RUHLARIN GIDASINI VEREN"

El-Mukît; "korumak, birine canlılığını sürdürecek kadar gıda vermek, gücü yetmek" mânâlarındaki kavt kökünden türemiş bir sıfattır. "Azıkları yaratıp bedenlerin ve ruhların gıdasını veren, gücü yetip koruyan, muktedir ve kulların amellerine şâhit olan" demektir. Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden olan el-Mukît, Kur'ân-ı Kerim'de sadece bir âyette geçer: *"Kim güzel bir (işte) aracılık ederse, ona o işin sevâbından bir pay vardır. Kim de kötü bir (işte) aracılık ederse, ona da o kötülükten bir pay vardır. Allah, her şeye güç yetiren ve gözetip koruyandır."*[512]

El-Mukît: Bedenlerin Gıdasını Veren

El-Mukît isminin anlamlarından birisi, azık olarak yiyecek ve içecekleri yaratıp bedenlere gönderen mânâsına gelir. Burada azıktan maksat, bedenin hayatta kalmasını sağlayacak olan besin maddeleridir. İnsan iyi beslenirse, beden sağlığını koruyabilir. İslâm inancına göre, bütün canlılara rızık veren, Allah'tır. Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisi olan er-Rezzâk, el-Mukît'in anlamını da ihtivâ eder. İşte "er-Rezzâk", Allah'ın bir sıfatı olarak, tekrar tekrar rızık veren, onu sürekli arttırıp çoğaltan demektir.

Rezzâk vasfı, Kur'ân'da sadece bir âyette Allah'a tahsis edilmiştir: *"Şüphesiz, Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir."*[513] Bu sebeple, "er-Rezzâk" ismi sadece O'na izafe edilir, Allah'tan başkası adına kullanılamaz. Ama bu ismin/sıfatın başına 'abd/kul' sözcüğü eklenerek "Abdürrezzâk/Rızık verenin kulu" anlamında insana isim olarak verilebilir.

Er-Rezzâk olan Rabb'imizin bu isminin ve kudretinin tecellisi olarak biz kullarına ve canlılara verdiği rızık, canlı varlıkların maddî haz almaları ve faydalanmaları için beslendikleri şeylerdir. Rızık, bir kimsenin ister özel mülkü olsun ister olmasın; yenilen, içilen ve diğer şekillerde kendisinden faydalanılan mallara denilir. Çünkü insanın ve diğer canlıların yaşayabilmeleri için buna ihtiyaçları vardır. Kaldı ki, ibadetleri yapabilmesi için insana güç katan şeylerden birisi de beslenmedir.

İslâm'da, genel mânâda, rızık iki kısma ayrılır: Bunlardan ilki, mutlak, diğeri de tayin edilmiş rızıktır. Birincisi; herkesin yararlandığı ot, su, hava gibi şeyler; diğeri ise, insanın arayıp bulduğu ve helâlinden elde ettiği özel mülkiyetidir. Bu ikinci anlamdaki rızık, insan için ayrılmıştır. İnsan, bu rızkını elde etmek için bir kesp, çaba ve gayret içine girmelidir. İnansın ya da inanmasın, herkese çalışmasının karşılığı vardır. Bu anlamda, Yüce Allah her canlının rızkını tekeffül etmiştir. Bir âyette, bu husus açıkça belirtilir: *"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Her birinin (dünyada) duracakları yeri de, (öldükten sonra) emâneten konulacakları yeri de o bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı)dır."*[514]

El-Mukît: Canlıların Hücrelerini Sürekli Yenileyen

Yüce Allah'ın el-Mukît isminin bir diğer anlamı da, "insanın ve bütün can taşıyan varlıkların sağlıklarını korumaları için hücrelerini sürekli yenileyen"dir. Bu bağlamda rızık, azık olanı da olmayanı da kapsar. Her canlının bedeninde, yaş ya da hastalık durumuna göre, deformeler yaşanabilir. Ama Yüce Allah öyle bir sistem kurmuş ki, ölü olan hücreler atılıyor ve yerlerine yenileri getiriliyor. Bu anlamda, insan bedeninde yer alan organlarda sürekli bir yaratılma ve yenilenme vardır. Yüce Allah, takdir ettiği zaman dilimine kadar, bedenlerdeki bu yenileme işlemini sürdürecektir.[515] O bu yenileme olayını ne zaman durdurursa, zaten o zaman bütün organlar da işlevini kaybeder. Artık bundan sonraki hayat bir başka hayat tarzına dönüşecektir.

Nasıl ki Yüce Allah, kullarının hayatlarını sürdürmeleri ve bedenlerinin maddî ihtiyaçlarını karşılamaları için onlara yiyecek ve içecek cinsinden -helâlinden olmak şartı ile- sayısız rızık veriyorsa, aynı şekilde kalp, ruh, sır, ahfâ gibi mânevî dünyalarının açlığını gidermek için de onlara başka rızıklar vermektedir. İşte el-Mukît ismi, diğer bir taraftan da, kalbin mânevî ihtiyacı olan ilim, takvâ, zikir, iman ve marifet cinsinden mânevî rızıkların kullara verilmesi mânâsına gelir.

El-Mukît: Mânevî Dünyamızın Gıdasını Veren

İnsanın bedeninin kıvamı; yeme ve içme şeklinde aldığı besinlere bağlıdır. İşte bunun gibi, mânevî bünyesinin kıvamı da mânevî gıdaları almaya bağlıdır. Nitekim bir âyette, ruhun gıdasının zikir olduğu bildirilir: "*Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.*"[516] Bu âyete göre, insanın ruhsal ihtiyaçlarının başında Allah'a iman ve bize Allah'ı hatırlatacak şeylerle meşgul olmak gelmektedir. Zaten zikir kavramının kelime mânâsı, her an Allah'la birlikte olmak, O'nu hiçbir zaman hatırdan çıkarmamak değil midir? Zikir, ya kalp ya da dil yoluyla olur. Kalp yolu ile olan zikir, her an O'nu hatırlamak ve anmaktır. Dille olan zikir ise, O'nu dilimizle 'Allah Allah' diyerek ya da en güzel isimleriyle sürekli telaffuz etmek şeklinde cereyan eder. Bu her iki zikrin içerisine, sadece Allah'ın söz planında büyüklüğünü ifade etmek değil, aynı şekilde O'nun bize yüklediği sorumlukları yerine getirmek de girer. Bu sorumluluklar arasında; Kur'ân okumak, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek gibi ibadetler yer alır. Bütün bunlar, bize Allah'ı hatırlatır. Biz Allah'ı anarsak, yarın kıyâmet gününde de O bizi anacak ve kulum diyecektir. Eğer biz O'nu unutursak, yarın kıyâmet gününde O da bizi unutacaktır.

Ruhumuzun gıdası, zikirdir. İç huzuru elde etmenin yolu, yürekten Allah'a iman etmek ve salih amel işlemektir. Arapça'da iman, "insanın iç dünyasından korku ve endişenin gitmesi ve nefsin huzur bulması" anlamına gelen emn kökünden türemiştir. Allah'a inanan ve O'na güvenen kimseler, yegâne güven kaynağına tutunmuş olurlar. Amel ve tâatlerle beslenen iman, insanın mânevî kanallarının açılmasına vesile olur. Nitekim Kur'ân'da, bu tür mü'minlerin imanı şöyle anlatılır: "*Mü'minler, ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O'nun âyetleri kendilerine*

okunduğu zaman (bu), onların imanlarını arttırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler."[517] İşte Allah'tan gelen ilâhî öğretiyi diliyle ikrar ve kalbiyle tasdik eden kimseye 'mü'min' denilir. Mü'minlik sıfatıyla özdeş olan kimse, kendini ontolojik anlamda güvende hissettiği gibi, aynı şekilde hemcinslerine, tabiat ve bütün bir varlık alanına kendisinden güvende olduğunu hissettirir.

Her ne kadar iman, bir kimsenin Müslüman olması ve kendisini ruhsal bir güvenlik içinde bulundurması anlamına gelirse de, bunun devamı ibadetlerle takviye edilmeye bağlıdır. İbadetlerin şekil boyutu kadar, mânâ boyutu da önemlidir. Bunlardan birisi eksikse, ibadetlerden pozitif yönde beklenen ahlâkî ve ruhsal değişim gerçekleşemez. İbadet hayatının ruh ve mânâsını; iyi niyet, huşû, ihsân, ihlâs, takvâ ve her şeklin sembolik anlamını kavramak oluşturur. Bundan dolayı, bir Müslüman'ın, ibadetle âdeti birbirinden ayırması gerekir. Bu da ancak sahih niyetle olur.

İbadetlerin ruhunu teşkîl ve tahkîm eden niyet ve ihlâs, bütün ibadetlerin iliğidir. Dolayısıyla, ibadetlerden elde edeceğimiz sevâbı yok eden, âdetleştirilmeye dayalı, gösterişçi ve "desinler" türü dindarlıklardan uzak durulmalıdır. *"Onların (kurbanların) etleri ve kanları aslâ Allah'a ulaşmaz. Fakat O'na sizin takvânız (Allah'a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır."* [518] âyetinde bu ihlâs durumu ve samîmî dindarlığın nasıllığı vurgulanır. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bir rivâyette de bu gerçek anlatılır: *"Nice oruç tutanlar vardır ki, onların oruçtan payları sadece aç ve susuz kalmalarıdır."*[519] Bütün bu uyarılar, mânevî rızık hükmünde olan ibadetlerin mânâ boyutlarına bizim dikkatlerimizi çekmektedir. İbadetler; ihlâs, saf dindarlık olan takvâ ile bütünleştiğinde insanın ruhsal hayatını iyileştirici neticeler doğurur. Bir Müslüman, ancak ibadetlerindeki mükemmeliyet neticesinde ihsan derecesine yükselebilir ve Allah'a yaklaşabilir. İnsan, O'na yakınlığı nispetinde huzurlu ve mutludur. Bu durum onu, her an Allah'la birlikte olma duyarlılığına götürür. Çünkü ibadetler, insanın fikrini yüceltir, ruhunu olgunlaştırır ve iradesini terbiye eder.

Netice itibariyle, Yüce Allah (c.c.) el-Mukît'tir. O'dur herkese rızık veren; O'dur her şeye güç yetiren; O'dur kâdir-i mutlak olan. O hâlde, yaşamamız ve maddî varlığımızı sürdürmemiz için bütün isyanlara rağmen rızkını kesmeyen Allah'a karşı şükretmesini bilmeliyiz. O'dur iç dengemizi sağla-

mak için bize imanı ve hidâyeti nasip eden. Nasıl ki, maddî yanımızı, çamur yanımızı, yiyecek ve içecek cinsinden olan besinlerle doyuruyorsak, mânevî dünyamızın doyurulmasında da bize rızık olarak verdiği iman ve itâat cinsinden olan mânevî besinleri almayı ihmal etmeyelim. İnsan hayatında denge, ancak beden ve ruhun ihtiyaçları ölçülü bir şekilde karşılandığı zaman sağlanabilir.

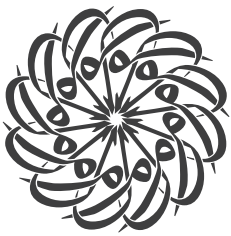

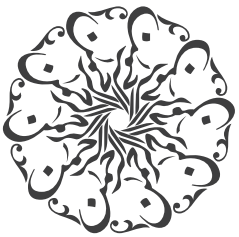

EL-HASÎB

"KULLARINA YETEN, KÂFÎ GELEN, ONLARI HESÂBA ÇEKEN"

El-Hasîb, "saymak, hesap etmek" mânâsındaki "husbân" (hisâb) masdarından sıfat olup, "her şeyi bilen, hesâba çeken, herkesin cezâ ve mükâfatını veren" demektir. "Hasîb", ayrıca, "asaletli ve şerefli olmak" anlamındaki "haseb" masdarıyla bağlantılı olarak, "yüce ve şerefli" mânâsına da gelir. İf'âl bâbındaki kullanılışından hareketle de "yeten, kâfî gelen" anlamı taşır; Cenâb-ı Hakk'ın "el-Kâfî" ismine[520] yakın bir muhtevâ kazanır. "Hasîb", esmâ-i hüsnâdan biri olarak, "kullarına yeten, onları hesâba çeken" mânâlarına gelir.[521]

Husbân kavramı ise, otuz yedi âyette, Allah'a izafe edilmiştir. Bunlardan yirmi yedisi fiil veya isim kalıbında, yedisi zamire muzâf olmuş hasb ismi, üçü de hasîb şeklindedir. Bunlardan başka, "hesap görenlerin en çabuk olanı" mânâsındaki "esrau'l-hâsibîn" ve "serîu'l-hisâb" terkipleri de O'na izafe edilmiştir. Allah'ın hesap görmekte hızlı olması, birinin hesabıyla olan meşguliyetin diğerlerini hesâba çekmeye mânî teşkil etmemesi demektir.[522] Yüce Allah'ın el-Hasîb ismi, Tirmizî tarafından, doksan dokuz isim arasında zikredilmiştir.[523]

Hesap Günü, Çok Yakınımızdadır

Bu dünya hayatı geçici, sınırlı bir zaman diliminden ibarettir. Mükellefler, âhirette, dünyadaki inanç ve davranışlarından hesâba çekileceklerdir. Hesap günü çok yakınımızdadır. Bundan dolayı bir rivâyette: *"Akıllı, nefsini hesâba çekip davranışlarını ölümden sonraki hayata göre düzenleyen kimsedir."*[524] buyrulmuştur. Bu sebeple, kıyâmet gününde hesap verme inancı, her samimi mü'minin duygu, düşünce ve davranışlarına yön vermelidir. Gerçekten Yüce Allah el-Hasîb'dir. O, kullarını adaletle hesâba çeker ve yapıp ettiklerini bir bir sayar ve amellerinin dökümünü önlerine koyar. O'na hiçbir şey gizli değildir. Hardal tanesi kadar olsa bile, hiçbir şey O'nun ilminden vâreste değildir; bilgisi dışında değildir. Her şey kayıt altına alınmıştır. Nitekim şu âyette bu hususa işaret edilmektedir: *"Kıyâmet günü doğru terâziler kurarız. Hiçbir kimse, hiçbir haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar olsa bile yapılanı ortaya koyarız. Hesap gören olarak biz yeteriz."*[525]

İnsanların, ancak hesap yaparak bildikleri cüz'leri ve miktarları, hesaplamaksızın idrak eden, sadece ve sadece Allahu Teâlâ'dır. Hesap-kitap yapan bir insan, en küçük parçaları yavaş yavaş idrak eder, toplamını da hesâbını bitirdiği zaman bilebilir. Allah'ın herhangi bir şey hakkındaki bilgisi ise, sonradan olacak olan bir şeye dayanmaz.[526] Çünkü Allah'ın ilmiyle kuşattığı her şey, hesap günü aynı olacaktır. Hiçbir kimseye haksızlık yapılmayacaktır. Adalet ve ilâhî lütuf terâzisiyle her şey tartılacaktır. Allah, hesap görenlerin en seri, en hızlı olanıdır: *"Haberiniz olsun, hüküm O'nundur. O, hesap görenlerin en sür'atlisidir."*[527] Allah yarattığı bütün mahlûkatı, en kısa zamanda muhâsebe eder, hesabını kitabını görür. Demek ki herhangi bir hesap diğerinden, bir iş ise, başka bir işten onu alıkoymaz. Tek bir anda herkesin muhâsebesi yapılır, hesâbı görülür, defteri dürülür. Bu noktada bize düşen, "bu nasıl olur"dan ziyade, mâhiyetini bilmekten âciz olduğumuz bilinci içinde, olacağına inanmamızdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir duâsında: *"Ey hesap görenlerin en seri olanı! Bu birleşmiş düşmanları bozguna uğrat!"*[528] diye duâ ederken, düşmanlarının kısa zamanda yenilgiye uğratılmasını istemiştir. El-Hasîb isminde, işi çabuk bitirmek anlamı da vardır. Şu âyetlerde, Yüce Allah'ın hesâbının serî oluşu açıkça anlatılır:

"Bugün herkese, kazandığının karşılığı verilir. Bugün haksızlık yoktur. Doğrusu Allah, hesâbı çabuk görendir."[529]

"O gün suçluları zincirlere vurulmuş olarak görürsün. Gömlekleri katrandan olacak, yüzlerini ateş bürüyecektir. Bu, Allah herkese yaptığının karşılığını vereceği için böyledir. Doğrusu Allah, hesâbı çabuk görür."[530]

Yüce Allah'ın hesâbının sür'atli olması, sadece cezâ için değil, iyi kullarına ödül için de geçerlidir. O'nun sâlih kullarına olan mükâfatı da hızlı olacaktır: *"Rabb'imiz bize dünyada iyiyi, âhirette de iyiyi ver, bizi ateşin azâbından koru, diyenler vardır. İşte onlara, kazançlarından ötürü karşılık vardır. Allah, hesâbı çabuk görür."*[531] Yerine göre, "serîu'l-hisâb" ibaresi tehdit muhtevâsında bulunur. Allah'ın bu vasfının hem bu dünyada ve hem de âhirette tecelli edeceği, tehdit makamında bildirilmiştir.[532]

Yüce Allah Kuluna Yetmez mi?

İmam-ı Gazâlî, Yüce Allah'ın el-Hasîb ismini el-Kâfî mânâsına yorumlamıştır.[533] Gerçekten de O'ndan başka hiçbir varlık, tam ve gerçek mânâda hasîb olamaz. Şüphesiz, şanı Yüce olan Allah, tek başına her şeye kâfî ve her şeye hasîbdir. İnsan ise, her şeye yeterli bir varlık değildir. Çünkü insan hâdis, sonradan olan bir varlıktır. Her şeyiyle o, O'na muhtaçtır. Onun için, her şeyde, mü'min Allah'a güvenmelidir. Bu konuda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şahsında, bizlere şöyle inanmamız ve dememiz tavsiye edilmiştir: *"Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter!.."*[534] Yine bir başka âyette de, elinden gelen her şeyi yaptıktan sonra Allah'a dayanıp güvenenlere O'nun yeteceğinden bahsedilir: *"... Allah, kendisine karşı gelmekten sakınan kimseye kurtuluş yolu sağlar, ona beklemediği yerden rızık verir. Allah'a güvenen kimseye O yeter."*[535]

Görüldüğü gibi, bu âyetlerde, mü'minlerin akîdesinin nasıl olması gerektiğinin altı çiziliyor. Muttakî olan, helâl ve harâm duyarlılığına hassasiyet gösteren, Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getiren bir Müslüman'a her zaman Yüce Allah sıkıntıların içinden çıkmada kolay bir yol ve çare kılacak ve onu ummadığı yerlerden helâl rızıkla rızıklandıracaktır. Yeter ki biz, er-Rezzâk olan Allah'ı tanıyalım ve bilelim. Kim böyle bir inanca sahip olur ve mütevekkil bir edâ ile hareket ederse, Allah o kimseye yeter.

Maalesef, günümüzde, bizleri İslâm'a davet yolundan alıkoyan iki engel vardır: Bunlardan birisi, başkaları ne der anlayışı, diğeri de, rızık endişe-

sidir. Hâlbuki her iki endişe de yersizdir, köksüzdür. Bunlar şeytanın hîlesidir, desîsesidir, aldatmasıdır. Bir Müslüman, İslâm'ı yaşama noktasında, "falan ne der, filan ne der" diye değil, bu konuda "Allah ne der" sorusunun muhâtabı olmalıdır. Bu soruya göre cevap aramalıdır. Madem ki er-Rezzâk olan, kullarına bol bol rızık veren Allah ise, o takdirde endişe niye, ümitsizlik niye!.. Allah kendi yolunda yürüyen kullarını hiçbir zaman aç-susuz bırakmaz. Her türlü rızkı onların önlerine serer. Bu konuda da Allah kulunun hem dünyevî ve hem de uhrevî işlerine kâfîdir. Çünkü Allah'ın kullarına inâyeti, yardımı, hidâyeti ve koruması, Kendisine ve Rasûlü'ne itâati nisbetindedir. (Tabii bunları söylerken rızkı elde etmek için kulun kendisinin de gayret içinde olması, sebeplere yapışması gerektiğini de unutmamalıyız.)

Yüce Allah'ın el-Hasîb ism-i şerîfinden çıkaracağımız birçok ders ve ibretler vardır: Bunların başında, bireysel ve toplumsal bağlamda acılarla, felâketlerle ve her türlü dinî/dünyevî sıkıntılarla sınandığımız zamanlarda, sızlanmadan, şekvâlığı seçmeden, O'nun el-Hasîb ismine yönelmemiz gelir. Bu ismi, hiçbir zaman, dilimizden ve gönlümüzden çıkarmamalıyız. Duâ ve zikir makâmında, sürekli şu âyeti okumalıyız: *"Hasbünâllâhü ve ni'me'l-vekîl / Allah bize yeter. O, ne güzel vekildir."*[536] Tevhîd mücâdelesinin önderi Hz. İbrahim (a.s.), Nemrud ve avanesi tarafından ateşe atıldığı zaman, "Bana Allah yeter." demiştir. Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) de kendisine karşı bir ordu toplandığı haberi verildiği zaman, "Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir." âyetini okumuştur. Yüce Allah'ın el-Hasîb ism-i şerîfine bakmasını ve görmesini bilenler, dâimâ, tecellî açısından bu ismin envai türlü meyvesini tatmışlardır. Buradan hareketle, bize düşen görev, içinde bulunduğumuz hal ve durumu Yüce Allah'a açmak ve O'na sığınmaktır. Çünkü O, her an hâzır ve nâzırdır. Koruyandır, muktedirdir. Kendi yolunda olan kullarına özgüven duygusu ve ruh sükûneti verir. Yeter ki biz, bize düşeni yerine getirelim. Sebeplere sarılalım. Sebepleri yaratıcı konumunda görmeyelim. Sebepleri yaratan da Yüce Allah'tır. Kulları için bütün nimetler, O'nun fazlından, cömertliğinden ve engin keremindendir. Bunu böyle bilelim ve şu âyeti bir daha okuyarak, sözlerimize son verelim:

"Eleysallahu bikâfin abdehû? / Allah, kuluna yetmez mi?"[537]

Yeter Ya Rabbi! Yeter Ya Rabbi!..

EL-CELÎL

"ŞANI YÜCE, KADR Ü KIYMETİ EN YÜCE OLAN"

El-Celîl, "azamet sahibi, büyük, yüce ve münezzeh olmak, uzun ömürlü olmak" mânâlarına gelen celâl veya celâle kökünden türemiş bir sıfattır. Allah'a nispet edildiğinde, "hiçbir kayıt ve kıyas kabul etmeksizin azamet sahibi, kadr ü kıymeti ve mertebesi en yüce olan" gibi anlamlar taşır.[538] Kur'ân-ı Kerim'de, aynı muhtevada olmak üzere, zü'l-celâl terkibiyle iki âyette yer almıştır:

"Ancak azamet ve ikram sahibi (zü'l-celâli ve'l-ikrâm) Rabb'inin zâtı bâki kalacaktır."[539]

"Azamet ve ikram sahibi (zi'l-celâli ve'l-ikrâm) Rabb'inin adı yücedir."[540]

Bu zü'l-Celâl ve'l-ikram sıfatı, Allah'a mahsus olan ve ondan başkası için kullanılmayan sıfatlardandır. Bu ikisi, Allahu Teâlâ'nın en hususî vasıflarındandır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen ve Allah'ın doksan dokuz isminden birisi olan el-Celîl[541], O'nu büyüklemeyi ifade eden, daima galip ve azamet sahibi mânâsına gelen "azze ve celle"; "azameti büyük mânâsına gelen "celle celâluhû"; "şânı yüce" mânâsına gelen "celle şânühû" ve "ulu olan" mânâsına gelen "celle ve alâ" gibi kalıplarla O'nu ta'zim için kullanılır. Bü-

tün bu kalıplar, Yüce Allah'ın ululuğunu ve büyüklüğünü ifade eder. Çünkü O'nun celil oluşu karşısında her şey izafidir.

Yüce Allah (c.c.), Celâl sıfatlarıyla muttasıftır. Celâl sıfatları denildiği zaman akla; Ğanî, Melik, Kuddûs, İlim, Kudret vb. sıfatları gelir. Mutlak Celâl sıfatlarını kendisinde toplayan ise, el-Celîl olan Yüce Allah'tır. O'nun el-Kebîr ismi, Yüce Zât'ının kemâline, el-Celîl ismi, sıfatların kemâline, el-Azîm ismi ise, hem zâtın ve hem de sıfatların kemâline birlikte delâlet eder. Yüce Allah'ın Celâl sıfatları, kendilerini idrak eden basirete nispet edildikleri zaman Cemal ismini alırlar. O takdirde, bu sıfatlarla muttasıf olan zâta da Cemîl denir. Aslında Cemîl ismi, göze uygun ve gönle hoş gelen, gözle idrak edilebilen zâhirî şeklin, zâhirî sûretin ismidir. Elbette mutlak güzel olan Allah'tır. Çünkü kâinatta olan her şey; cemal, kemâl, değer, güzellik hepsi de O'nun zâtının nurlarından ve sıfatının eserlerindendir.[542] Yüce Allah'ın Celîl ismi, fiilî sıfatlar içerisine girer, Allah'ın hem kâinat ve hem de insanla olan içkinliğini ifade eder.

Varlığa Celâl ve Cemâl Aynasından Bakmalıyız

Yaşadığımız varlık düzeninde, bakmasını bilenler için, Yüce Allah'ın el-Celâl ve el-Cemâl sıfatı birlikte tezahür eder. Meselâ, aydınlık bir gecede gökyüzüne baktığımız zaman, O'nun Celâl ismi karşısında takdirlerimizi bildirirken, bu güzellik karşısındaki etkilenmeden de Cemâl isminin muhteşem tecellisini takdir ederiz. Yine baharın gelişiyle birlikte şiddetli bir rüzgâr ve arkasından sicim gibi yağan bir yağmur karşısında O'nun Celal ismini hatırlayıp tehlikelerden O'na sığınırken, arkasından doğan bir güneş karşısında Cemal ismini hatırlar ve O'na şükrederiz. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bir Müslüman'dan istenen, varlığa Celâl ve Cemal aynasından bakabilmektir. Buradan yola çıkarak şunu söylemek gerekir. Yüce Allah'ın Celâl ismi; güç, kudret ve otoriteyi temsil ederken, Cemâl ismi ise, bu güç ve otoritenin merhamet, şefkat ve iyilik boyutunu temsil eder.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bir rivâyette, "ism-i a'zam"dan bahsedilmektedir. Bu isimle dua edildiği zaman Allah'ın mutlaka icabet edeceği bildirilmektedir: *"İsm-i a'zam, Allah'a aittir. Kim o isimle dua ederse, kabul edilir. Kim onunla istekte bulunursa, verilir."*[543] Peygamber Efendimiz'in bu

ismi bildiği hâlde ümmetine bildirmemesinin sebebi, mü'minlerin sadece Allah'ın bu ismine yoğunlaşıp diğer isimlerini ihmal etmeleri endişesidir. Hangi ismin ism-i a'zam olduğu konusunda birçok rivâyet vardır. Konumuz Yüce Allah'ın Celâl ve İkram sıfatları olduğu için sadece bu ismin de ism-i a'zam dualarının arasında geçtiğine değineceğiz.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çocukluğundan beri hizmet etmiş ve onun yanından hiç ayrılmamış olan Hz. Enes (r.a.) anlatıyor:

"Sahabelerden birisi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le beraber bulunuyordu, bir adam da namaz kılıyordu. Sonra dua etti de şöyle dedi:

"Ey Allah'ım! Senden istiyorum, hamd sanadır, senden başka ilâh yoktur, sen ihsanı bol olan, gökleri ve yeri yaratan, celâl ve ikram sahibisin. Ey hayy ve kayyum olan Allah'ım." Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Biliyor musunuz bu zât ne ile dua etti?"* Onlar da "Allah ve Rasûlü en iyisini bilir." dediler. Rasûlullah buyurdu ki: *"Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki O, Allah'a en büyük ismiyle dua etti. O, ism-i azam (en büyük isim) ki onunla çağrıldığı zaman cevap verir ve onunla istenildiği vakit ihsanda bulunur."*[544] Bundan dolayı bir kısım âlimler, ism-i a'zam "zü'l-celâl ve'l-ikrâm" isimleridir demişlerdir. Çünkü gerek Kur'ân'da ve gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde geçen Allah'ın Celâl ismi, O'nun bütün noksan sıfatlardan münezzeh olduğuna, İkrâm ismi ise, bütün kemâl sıfatlarla muttasıf bulunduğuna işaret eder. Bu sebeple, dualarımızdan bu iki güzel ismi hiç eksik etmemeliyiz. Onun için "yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm" zikrimiz ve virdimiz olmalı, dilimizden ve gönlümüzden bu isimleri hiç düşürmemeliyiz.

Evet, Yüce Allah Celâl ve İkrâm sahibidir. Karşısında hiçbir varlık kendi kendine tutunamaz. O, azamet ve celaliyle her şeyi yok eder. Yegâne ulu ve yüce O'dur. O, hiç kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır. O, dilediği kimselere hayat verir, dilediği kimselerin de hayatına son verir. O, dilediği şekilde hükmetme iradesine sahiptir. Bundan dolayı Hz. Peygamber, dualarından Yüce Allah'ın Celâl ve İkrâm isimlerini hiç eksik etmemiştir. Onun, bu isimlerin geçtiği dualarından birisi şöyledir:

"Ey Allah'ım! Selâm sensin, selâmet sendedir. Ey Celâl ve İkrâm sahibi Rabb'im! Sen yücesin."[545]

El-Celâl ve El-Cemâl İsminin Varlığa Yansımaları

Bilindiği gibi, bütün semavi dinlerin mabetleri ihtişamlı yapılmıştır. Özellikle Orta Çağ'dan kalan kilise, sinagog ve camiler buna örnektir. İşte mabetlerin çok görkemli oluşu, Allah'ın büyüklüğünü, azamet ve kibriyasını simgeleyen el-Celâl isminin mimariye yansıtılmasıdır. Görkemli mabetlerin iç ve dış tezyinatının sanat değeri yüksek, estetik bir nitelik taşıması da O'nun el-Cemâl ve el-İkrâm isminin bir yansımasıdır. Bu konuda birçok misal vermek mümkündür.

El-Celâl, istediği zaman istediğini yapabilme gücü ve iradesi olan Allah'ın ismidir. Buna rağmen O, adalet ve rahmetiyle kullarına tecelli ediyor, yeryüzünde her an kendisine isyan edenleri cezâlandırmıyor, mühlet veriyor. İşte O'nun mutlak kadir oluşunu simgeleyen Celal isminin bir gereği hemen cezâlandırmaması, el-Cemâl isminin görünür kılınması anlamına geliyor. Bir insan düşünelim: Küçücük bir menfaatine dokunduğunuz zaman celalleniyor ve her türlü cemal tezahüründen uzaklaşıyor. Hâlbuki Yüce Allah'ın el-Celâl ve İkram isimlerini hayatlarına ahlâkî bir ilke olarak taşıyan kimselerin, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmaları gerekir. Yoksa bu isimleri öğrenmenin bir anlamı kalmaz.

Bu bağlamda bir Müslüman, küfür, isyan, günah ve haksızlıklar karşısında celali bir duruş sergilerken, Müslümanca yaşayan kimselere karşı da cemali bir tutum sergilemelidir. Ayrıca bu iki isim, korku ve ümit arasında yaşamak için de rehberlik yapmalıdır. Eğitim açısından bu iki isim, birbirinden ayrılarak değil, birlikte anlatılmalıdır. Eğer hep Celal sahibi bir Allah anlatılır da el-Cemal sahibi bir Allah anlayışı terk edilirse, zihinlerdeki ilâh imajı yara alır. Çünkü el-Celâl ismi, muktedir olmanın bir şiarıdır. El-Cemâl ismi ise, cezâlandırmadan bağışlamanın bir şiarıdır. Cenâb-ı Hak, bu iki isimden kopuk bir şekilde anlatılmamalıdır.

Öte yandan, bir Müslüman Allah'ın el-Celâl isminin tecellisini düşünürse, hayatına disiplin gelir. Helâl ve harâm duyarlılığına sahip olur. Yine bir Müslüman, Allah'ın el-Cemal isminin tecellisini düşünürse, affetme, bağışlama gibi güzel davranışlarda bulunur. Böylece, el-Cemâl ismi, Müslümanların hayatında muhabbetullah, sevgi, ümit gibi güzel ahlâkî davranışların yeşermesine zemin hazırlar.

Ne mutlu hayatını el-Celâl ve el-Cemâl aynasında seyrederek tanzim edenlere!..

EL-KERİM

"SONSUZ İYİLİK VE CÖMERTLİK SAHİBİ"

Müslüman insanda bulunması gereken en güzel ahlâkî davranışlardan birisi, 'kerem' sahibi olmaktır. Çünkü insan 'şerefli' yaratılmıştır. İnsan, yaratılışında bulunan ve pozitif bir anlam içeren bu 'keremli' oluşu, uygulamalarıyla aktif hale dönüştürmelidir. Bu sebeple, Yüce Allah 'kerem' vasfını kendisinden başka varlıklara da vermiştir. Kerem; iyilik, cömertlik, şerefli olmak, üstünlük, bağış anlamlarına gelir.

Kerem, beklenti ve karşılık olmadan, kolaylıkla vermektir.

Günahkârı bağışlayan, söz verdiği zaman yerine getiren, verdiği zaman umulandan daha fazlasını veren ve ne kadar verdiğine bakmayan... İşte bütün bu vasıfları kendisinde toplayan, Mutlak el-Kerim olan Yüce Allah'tır. O'nun hazinesi güçlü olup, kullarına lütufları karşılıksızdır.[546] Çünkü O; *"büyüklük ve ikram sahibidir."*[547] Bu sıfat, O'nun varlıkta tezâhür eden ihsanının bir ismidir. Bundan dolayı Yüce Allah kendisini 'kerem'le vasıflandırmıştır:

"Oku! Rabb'in sonsuz kerem sahibidir."[548]

"Ey insan! İhsanı bol Rabb'ine karşı seni aldatan nedir?"[549]

"Yalnız celâl ve ikram sahibi Rabb'inin yüzü (zâtı) bâkî kalacaktır."[550]

"Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur; nankörlük edene gelince, o bilsin ki Rabb'im müstağnîdir, çok kerem sahibidir."[551]

İnsan 'Şerefli' Yaratılmıştır

Müslüman insanda bulunması gereken en güzel ahlâkî davranışlardan birisi 'kerem' sahibi olmaktır. Çünkü insan 'şerefli' yaratılmıştır.[552] İnsan, yaratılışında bulunan ve pozitif bir anlam içeren bu 'keremli' oluşu, uygulamalarıyla aktif hale dönüştürmelidir. Bu sebeple Yüce Allah, 'kerem' vasfını kendisinden başka varlıklara da vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'de anlatıldığına göre, cennet nimetleri iyi insanları bekleyen en "değerli rızık"tır.[553] İnsan, melek değildir; ama meleklerin vasfı olan bu özelliği üzerinde taşıyabilir.[554] "Hiçbir karşılık beklemeksizin meşrû bir çerçevede sahip olduğu nimetleri ihtiyaç sahibi kimselerle paylaşan bir mü'mine, âhirette karşılığı kat kat, cömertçe verilecek"[555] ve "kerim bir makama"[556] erdirilecektir. Zira "şerefli bir Peygamber"in[557] ümmetine, şeref ve haysiyetiyle yaşamak yakışır. Bereketli Arş'ın[558] sahibi olan Yüce Allah, kullarından, muhataplarına "tatlı ve güzel söz"[559] söylemelerini bekler. Yaşadığımız varlık alanına düşmüş olan insan, sahipsiz ve başıboş değildir. Yapıp-ettiği her türlü faaliyet; "değerli ve şerefli yazıcılar/melekler'[560] tarafından, "şerefli-üstün sahifelere"[561] kaydedilmektedir. Kıyâmet günü herkesin amel defteri ortaya konulacak; büyük-küçük bütün yaptıklarımız kaydedilmiş olarak huzûra getirilecektir.[562] Bundan dolayı, akıllı insan, ölmeden önce kendisini hesâba çeken ve ona göre hazırlığını yapan kimsedir.

Kerem sahibinden, ikram ve izzette bulunma beklenir. Allah, yücelik ve en geniş ikrâm sahibidir.[563] Bu bağlamda "en cömert", "en şerefli" ve "en değerli" gibi bütün güzel hasletleri kendisinde taşıyan O'dur.[564] İnsan, Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Kerim vasfını ahlâkî bir davranış edinmelidir. Bir kişinin söz ve eylemlerinde bu vasıf görülmedikçe, ona asla "kerim ve kerem" sahibi denilemez. Bundan dolayı, bazı İslâm âlimleri "kerem"le "hürriyet" arasında anlam bakımından bir yakınlık kurmuşlardır.[565] Çünkü hürriyetin temelinde; 'ihtiyaçları bile olsa, başkalarını kendilerine tercih etme'[566] ahlâkı vardır. Buna cömertliğin zirvesi olan 'mürüvvet' denilir. Efendimiz; *"Bir kul Müslüman kardeşinin ihtiyaçlarını*

görmeye ve ona yardım etmeye devam ettiği müddetçe Allah o kuluna yardım eder."[567] buyurmuştur. Bu bağlamda hürriyet, insanın, yaratılmışların köleliği altında bulunmaması ve maddî herhangi bir kudretin ona tesir etmemesi şeklinde tanımlanabilir.[568] Gerçekten hürriyeti yakalamış Allah'ın veli kulları, O'ndan gayrisine eğilim göstermemek için nefis terbiye ve tezkiyesinden geçerler. Gönlü aç olan kimsenin gözü asla doymaz. İslâm'da aslolan, gözün doyurulması değil, kalbin doyurulmasıdır. Bu anlamda, açgözlü insanlar sınır tanımaz ihtiraslara büründüklerinden dolayı, ellerinde bulunan servetleri, her türlü kötülüğün kaynağı olabilir. Hatta sahip oldukları bu servet, onlarda, istiğnâ duygusunu yoğunlaştırır ve Allah'a rağmen yaşama gibi din-dışı bir hayatın kapılarını açmaya vesile olabilir. Çünkü gaye hâline getirilen eşya, artık ilâhlaştırılmıştır. Ünlü sûfî Muhyiddîn-i Arabî, "Sizin ilâhlarınız ayaklarımın altındadır." derken bunu kasdetmiştir.

Manevî Hürriyetini Elde Eden Olgun İnsanlar

Manevî hürriyetini elde eden olgun insanlar; ikram etmede, cömerttirler; insanları bağışlamada, affedicidirler; yokluk ânında, şükrederler; varlık ânında da, ellerinde bulunanlardan dağıtmak sûretiyle fiilî şükür hâlindedirler. Bu anlamda onlar, "mekârim-i ahlâk/güzel ahlâk" sahibi olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yolundan giderler. Onların zihniyet dünyasında hürriyet; küçük ve büyük iyilikler için, kerem ise, salt büyük iyilikler için kullanılır. Meselâ, Allah yolunda bir orduyu donatmak, bir şehrin su ihtiyacını gidermek, eğitim ve sağlık alanlarında büyük yatırımlar yapmak şeklinde harcamalar yapan kimselere cömert anlamında 'kerim' denilir. İnsan bu güzel huya, ancak, manevî hürriyetini elde ettikten sonra ulaşır. Bu bağlamda, Allah katında insanı değerli kılan şeyler, dünyevî anlamda sahip olunan varlıklar değildir. Bunlar gelip-geçici olan ârızî durumlardır. Bundan dolayı, akıllı insan, geçici olana değil, kalıcı olana tâlip olmalıdır. Bunun için Kur'ân'da, "kerem ile takvâ" arasında bağlantı kurulur: *"Muhakkak ki Allah yanında en değerli ve en üstününüz (ekrameküm), O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz, Allah bilendir, her şeyden haberdar olandır."*[569] Bu âyeti desteklemek mahiyetinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu uyarısı da çok anlamlıdır: *"Allah sizin zenginliğinize ve fizikî şeklinize bakmaz; O, sizin gönlünüze ve davranışlarınıza değer verir."*[570] Dolayısıyla, cinsiyet ve sınıf ayrımcılığı, insan hakları bakımından bir zulümdür. Bundan 1400 sene

önce Efendimiz (s.a.v.), Allah katında en değerli olanın takvâ olduğunu şu rivâyette de çok güzel belirtir: *"Sizin hepiniz Âdem'in neslindensiniz. Âdem de topraktan yaratılmıştır. Arab'ın, Arap olmayanlar üzerinde veya Arap olmayanın Arap karşısında üstünlüğü yoktur. Bu üstünlük, ancak Allah'tan korkmakla (takvâ ile) olur."*[571] İslâm ahlâkına göre insanı değerli kılan şey, Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olmaktır. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine; "İnsanların en değerlisi kimdir?" diye sorulduğunda *"Müttakî olandır."* cevabını vermiştir.[572]

O Hâlde Takvâ Nedir?

Takvâ, âhiret hayatımıza zarar verecek her türlü günahlardan korunmaktır.

Takvâ, hayatın tüm alanlarını Allah adına yaşamaktır.

Takvâ, helâl ve harâm duyarlılığına sahip olmaktır.

Takvâ, insanın her an 'müteyakkız' olmasıdır.

Takvâ; şirk, nifak ve küfrün her türlüsünden uzak durmaktır.

Takvâ, Allah'ın emir ve yasakları karşısında sorumluluk bilinci taşımaktır.

Takvâ, bizi Allah'ı anmaktan alıkoyacak her türlü eylemden uzak kalmaktır.

Takvâ; günahların büyük ve küçüğüne bakmak değil, kime karşı yapıldığını bilmektir.

İhsan derecesinde takvâ; Allah'ı görüyormuşçasına hareket etmektir. İşte bu vasıfla donanan muttakî insanlar görüldüğü zaman, Allah akla gelir. Çünkü bu insanlar, 'velâyet' makamına ulaşmışlardır. Velâyet makamına sahip olan bir velî; Allah'ın dostu ve yakınıdır. Onlar Allah'a itaat ve muhabbette, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine bağlılıkta ileri derecede oldukları için bu manevî makamlara ulaşırlar. Günahlardan kaçınırlar, dünyevî istek ve arzulara, şehvete asla eğilim göstermezler. Bundan dolayı Allah onları, her biri bir lütuf olan; iyilik, şeref, cömertlik, bağış ve güzellik anlamlarına gelen manevî ödül hükmündeki 'kerâmetle' taçlandırır. Do-

layısıyla kerâmet, Allah'ın veli kullarında görülen olağanüstü hallerdir.[573] Allah'ın veli kullarında meydana gelen kerâmet, aynı zamanda, onun, bağlı olduğu peygamberin davasının doğruluğuna da bir delildir.

Sonuç olarak, el-Kerim, Allah'ın en güzel isimlerinden biridir. Adı üzerinde, Rasûl-i Ekrem, bu güzel ismi hayatında temsil etmiştir. Bundan dolayı, her mü'min bu konuda onu model almalıdır. Her kim varlıklı olmak anlamında neye sahipse, meşrû bir çerçevede, onu ikram edilmesi gerekenlere ikram etmelidir. En değerli olan ikram; bir fakiri doyurmak, bir kimse veya topluluğa herhangi bir âyet ya da hadis anlatmak, hata edenleri bağışlamak, söz ve uygulamalarla topluma güzel örnek oluşturmak vs. şeklinde yapılabilir. İslâm medeniyetinde vakıf geleneği, 'kerem' vasfının âdetâ ete-kemiğe büründürülmesinden doğmuştur. Çünkü insanların en hayırlısı, insanlara faydalı olan; malın en hayırlısı, Allah yolunda harcanan (başka bir ifade ile vakfedilen); vakfın en hayırlısı da insanların en çok duydukları ihtiyacı karşılayandır. Allah'ın en güzel isimlerinden olan el-Kerim'e en uygun düşen mânâ da zaten maddî ve manevî bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek değil midir? İşte bu yönüyle vakıf medeniyeti; ulvî ve fevkalâde bir düşüncenin mahsulüdür. Yüzyıllardan beri İslâm ülkelerinde büyük bir ehemmiyet kazanmış, sosyal ve ekonomik hayat üzerinde derin tesirler icra etmiş dinî ve hukukî bir müessesedir.

Ne mutlu, "kerim olup takvâ ve kerameti" birlikte kuşananlara!..

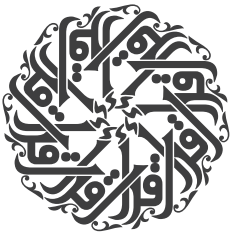

ER-RAKÎB

"HER ŞEYİ GÖZETLEYİP KONTROLÜ ALTINDA TUTAN"

Er-Rakîb, "gözetlemek, denetlemek, kontrol etmek, intizar etmek, korumak, bekçilik yapmak" anlamındaki rakb (rukûb, rekâbet) kökünden türemiş olup, yaratıklardan bir an bile gâfil olmayan, her şeyi kontrol ve gözetim altında bulunduran, her şeyi görüp gözeten, denetleyen, kullarını bu denetim ile koruyan, bütün varlıklar üzerinde koruyucu olan demektir.[574] Rakîb, Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden biridir. Kur'ân-ı Kerim'de, bütün insanları kendisine kulluk etmeleri için yarattığını[575], onların asla başıboş bırakılmayacaklarını bildiren[576] Yüce Allah'ın kullarını hatâlardan, yanlış yollara sapmaktan korumak için sürekli gözetmesi, bütün söz ve davranışlarını, hattâ akıllarından geçirdikleri şeyleri ve niyetlerini her an eksiksiz bilmesi, O'nun er-Rakîb isminin bir eseridir, bir tecellîsidir.

Yüce Allah, gerçekten, er-Rakîb'dir, gözetendir, görendir, denetleyendir. O, mülkünde, büyük ve küçük cinsinden bütün yarattıklarının hepsine hâkimdir. Yerde ve gökte O'na hiçbir şey gizli, saklı değildir. Kullarının yaptıkları her şeyi kayıtlara geçirir ve onları denetim altında tutar. Onların kalplerinden geçirdikleri şeyleri bilir. Bu anlamda, Yüce Allah; bilen, gözeten, yaratıklarının durumlarından bir an bile gâfil olmayandır.

Hayatımız İlâhî Kameramanlar Tarafından Kayda Geçirilmektedir

Cenâb-ı Hak kâinatı yönetirken, kullarının hareket ve sekenâtını denetlerken ve ilâhî yasalarını uygularken bunu sebepler dünyasında da geçerli kılar. Bu denetlemeyi O, bir kısmını görevlendirdiği melekleri aracılığıyla yapar. Nitekim bir âyette şöyle buyurur: *"Bir iş çeviren ve âlemi idare edenlere yemin olsun."*[577] Bir başka âyette de, *"İnsan hiçbir söz söylemez ki, onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın."*[578] buyrulur. Kur'ân'da, her insanın koruyucusu ve denetleyicisi bulunduğundan, kişilerin üzerinde muhâfızlık eden değerli kâtiplerin mevcut olduğundan ve onların yapmakta olduklarını kayda geçiren görevli meleklerden bahsedilir: *"İki melek, insanın sağında ve solunda otururak, yaptıklarını yazmaktadır. İnsan hiçbir söz söylemez ki yanında gözetleyen, yazmaya hazır bir melek bulunmasın."*[579] Başka bir âyette ise, *"Onun önünde ve arkasında, Allah'ın izniyle onu koruyan takipçisi vardır."*[580] buyrulmaktadır. Çeşitli âyetlerde, gözetleyici ve denetleyici melekler; "hafaza"[581], "muakkıbât"[582], "rusülünâ... yektübûn[583], "el-mütelekkiyân"[584], "rakîbün atîd"[585], "hâfızîn"[586], "kirâmen kâtibîn"[587] kelimeleriyle ifade edilmektedir. Her an hayatımızın kaydedildiği bilincinde olmalı, ayrıca, bizi korumakla görevli meleklerin varlığına iman ederek Allah yolundaki çalışmalarımızı aksatmamalıyız. Yüce Allah, bizleri melekleri vasıtasıyla hem denetlemekte ve hem de korumaktadır. Bu, inanan bir mü'min için, hayatının disipline edilmesine bir katkı, aynı zamanda, müthiş bir özgüven duygusu taşımaya yardımcı olan bir şevklendirmedir.

Yüce Allah'ın varlık âleminde sosyal yasaları geçerlidir. Bu yasaların ihlalinin faturası ağır olur. Aslında, günah dediğimiz olayın sonuçları, işleyen öznenin tekil ya da çoğul olmasına göre farklılık arz eder. Eğer zamanında tevbe ve istiğfâr ile etkisiz hale getirilmezse, sonucu kahredici olabilir. Bundan dolayı, günahlar harâm ve yasak kılınmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ı birlemeyen, peygambere ve getirdiklerine isyan eden, ölçüde ve tartıda hile yapan, yol keserek eşkıyalıkta bulunan Medyenlilerle Şuayb (a.s.) arasında bir muhâvereden bahsedilir. Neticede kavmini bir baba şefkatiyle uyaran Peygambere, kavmi tevbe ile değil, isyanla karşılık verir. Bunun üzerine, her iki taraf da beklemeye başlarlar. İşte bu konu anlatılırken, "Rakîb" olan Yüce Allah'ın azâbının beklenmesi de "Rakîb" ismiyle

ifade edilmiştir: *"Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de (elimden geleni) yapacağım. Rezil edici azâbın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında bileceksiniz. Gözetleyin. Şüphesiz ben de sizinle beraber gözetleyeceğim."*[588]

Her Müslüman, "Beni Allah Her An Görüyor." İnancıyla Yaşamalıdır

Bir Müslüman, iman ve amel bütünlüğüne sahip ve Allah'a karşı sorumluluklarının şuurunda olmalıdır. Allah'a karşı sorumluluklarımızın başında ibadetler, birey ve toplumla olan ilişkilerimizde adalet ve hakkâniyet ölçülerine göre davranışlarımız gelmektedir. Herhangi bir Müslüman; hayatını, âhirette hesap vereceği bir inanç üzerine kurar. O, "Gizli-açık bütün yaptıklarımı Allah görüyor ve kıyâmet gününde bunlardan tek tek beni hesâba çekecek." inancıyla yaşar. Bir kul olarak, Yüce Allah'ın "er-Rakîb" ismini her an, her lahza üzerinde hisseder. Kur'ân'da, takvâ, sıla-i rahim ve Allah'ın denetlemesi anlamına gelen "Rakîb" isminin yan yana gelmesi, mü'min duyarlılığının bir çimentosu gibidir: *"Rabb'inize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir."*[589]

Öte yandan, Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah'ın *er-Rakîb* ismiyle *eş-Şehîd* isminin birlikte geçmesi de çok anlamlıdır. Bilindiği gibi, kıyâmet gününde her önder teb'asıyla, her peygamber inananlarıyla hesâba çekilecektir. İşte bu iki isim, Hıristiyanların Yüce Allah'ı bırakarak Hz. İsa'yı ve Hz. Meryem'i ilâh olarak benimsediklerinden dolayı kıyâmet gününde Hz. İsa'nın ümmeti hakkında hesâba çekileceğini bildiren âyette geçmektedir. Kur'ân, bu olayı olmuş gibi anlatmaktadır: *"Ben onlara, sadece, bana emrettiğin şeyi söyledim, 'Benim de Rabb'im, sizin de Rabb'iniz olan Allah'a kulluk edin (dedim). Aralarında bulunduğum sürece, onlara şâhit (ve örnek) idim. Ama beni içlerinden aldığında, artık üzerlerine gözetleyici yalnız Sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şâhitsin."*[590] Görüldüğü gibi, bu âyette de, *er-Rakîb* ismi Hz. İsa (a.s.)'ın dilinden, Yüce Allah'ın bir vasfı olarak zikredilmektedir.

O hâlde, Yüce Allah'ın er-Rakîb isminden en büyük istifâdemiz, O'nun murâkabesi, gözetimi ve denetimi altında olduğumuzu unutmama so-

rumluluğunu taşımak olmalıdır. O, bizim bütün yaptıklarımızdan haberdardır. Bu inanç, bizi Rabb'imizle sürekli murâkabe altında olmaya sevk etmelidir. İnsanın murâkabe ile vasfedilmesi, Rabb'ine hâlis-muhlis bir kalb ile bağlandığı ve devamlı sûrette kendisini murâkabe halinde hissettiği zaman bir anlam ifade edecektir. Ne zaman ki kalbimizin kapısında nöbet tutarsak ve oraya (mecâzî mânâda) Allah'tan başka kimse girmezse, işte o zaman, er-Rakîb ismi hayatımızda bir dönüşümün ve hayırlı bir değişimin yolunu açacaktır.

Lâ Rakîbe illallah!..

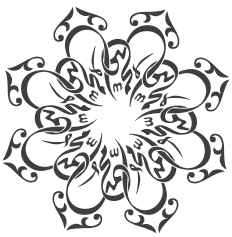

EL-MUCÎB

"İSTEYENLERİN İSTEĞİNİ YERİNE GETİREN, DUÂ EDENLERİN DUÂSINI KABUL EDEN"

El-Mucîb, "duâları kabul eden, dileklere ve ihtiyaçlara karşılık veren" anlamına gelir. Yüce Allah, kendisinden isteyenin dileğini yerine getirir. Bir âyette, bu hususa şöyle işaret edilir: "*Kendisine duâ ettiği zaman zorda/sıkıntıda kalmışa cevap veren (Allah'tır).*"[591] Allah'a giden birçok yol vardır. Bunlardan birisi de kulun doğrudan O'nunla irtibâta geçtiği duâdır. Kul, her zaman Allah'a yönelir, maddî ve mânevî isteklerini O'na açar. Nitekim bir âyette, Allah Teâlâ: "(*Rasûlüm!) De ki: 'Duânız olmasa, Rabb'im size ne diye değer versin?*"[592] buyurur. Bu ilâhî kelâm, Allah'ın sözüdür. Yüce Allah, kullarının duâsına değer verdiğini bildirir ve yapılan duâların karşılıksız kalmayacağını vurgular: "*Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana duâ edince, duâ edenin duâsına cevap veririm.*"[593]

Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Mucîb, Kur'ân-ı Kerim'de bir âyette, "*Şüphesiz, Rabb'im yakındır ve duâlara cevap verendir.*"[594] şeklinde geçerken bir başka âyette de çoğul kalıbında, "*Andolsun! Nuh bize duâ edip seslenmişti. Biz ne güzel cevap vereniz.*"[595] şeklinde geçmiştir. Duâlara bazen ânında karşılık verilir, bazen de karşılığı hemen görülmeyebilir;

hatta âhiret gününe bile bırakılabilir. Karşılığının görülmemesi, hiçbir zaman Yüce Allah'ın bu duâya cevap vermeyeceği anlamına gelmez. Elbette O'nun için, duâlara karşılık verip vermemekte zorunluluk yoktur. Ama O, *"Duâ edenin duâsına karşılık veririm."* buyuruyorsa, mutlaka karşılık verir. Bizim için bu karşılık nerede ve ne zaman daha uygunsa O onu yapar. Çünkü biz, hakkımızda neyin iyi ve neyin kötü olduğunu bilemeyiz. Hiçbirimiz geleceğimiz konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Bunu bize en güzel şekilde şu âyet açıklar: "*Sizin için daha hayırlı olduğu hâlde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu hâlde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*"[596] Duâda esas olan, kulun kayıtsız şartsız Rabb'inin iradesine teslim olmasıdır. Allah'ın iradesine teslim olanlar, tüm iradelerden bağımsızlaşırlar. Dolayısıyla, duâların gerçekleşmesini istemek her ne kadar bizim hakkımızsa da, gerçekleşmediği takdirde isyan etmek bizim hakkımız değildir. Çünkü bizi bizden daha iyi bilen Rabb'imiz, hakkımızda ne hayırlı ise onu yaratır. Burası bir imtihan dünyasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), sevindirici ve hoşlanmadığı durumlarla karşılaştığı zaman Allah'a hamdetmekten geri durmamıştır.[597] Ya bize ne oluyor?

Duâ, Yüce Allah'ı Olay ve Olgulara Müdâhale Etmeye Çağrıdır

Bilinmelidir ki duâ, esasen, davet gibi çağırmak mânâsına masdardır. Duâ, ibadet gibi, kuldan Allah'a doğru yapılır. Bundan dolayı, küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyâz anlamına örf olmuş ve isim olarak da kullanılmıştır. Duânın hakîkati, insanın Rabb'inden inâyet ve yardım istemesidir.[598] Bir nevi duâ, Allah'ı olay ve olgulara müdâhale ettirme girişimidir. Gerçekte duâ, ister kişisel olsun isterse toplumsal olsun, kâinatın dehşet verici sessizliği içinde insanoğlunun kendisine cevap bulmak için hissettiği derin hasret ve iştiyâkın bir ifadesidir.[599] Diğer bir açıdan duâ, insanı Allah'a ulaştıran bir vâsıta olup kalbin Allah ile iletişim kurmasıdır.

Cenâb-ı Hakk'ın duâları kabul etme va'di, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, her istenileni yapması ve her dileği yerine getirmesi anlamına gelmez. Ehl-i Sünnet itikadına göre, duâları kabul etmek Yüce Allah'a vâcip değil, câizdir. Nasıl ki, içinde yaşadığımız şu çağda bile, herhangi bir makamdan veya mercîden belirlediği ve hazırladığı ilkelere, mevzûâta, yönetmeliğe vs. ters düşecek bir isteğe cevap vermesi beklenemezse, elbette, Allah'ın

kendi yasalarına aykırı hareket etmesi de beklenemez. Kur'ân'da örnekleri açıkça verildiği gibi, eğer kulların duâları, istek ve talepleri Allah'ın ilâhî yasasına aykırı bir durum arz ediyorsa, bu konuda, talep sahibinin kimliği hiç de önemli değildir. Bilindiği gibi, Hz. Nuh (a.s.)'ın oğlu babasına iman etmemiş, Tufan olayı karşısında dağa çıkıp korunabileceğini söylemesine rağmen boğulanlardan olmuştur. Hz. Nuh (a.s.), oğlunun kurtuluşu için duâ etmişse de, kendisine, din birliği anlamına gelebilecek olan, *"O senin ailenden değildir."* buyrularak talep geri çevrilmişti.[600] Bir başka örnek de, cinsel sapıklık içerisine düşen Lût (a.s.)'ın kavmini helâk etmeme talebinde bulunan Hz. İbrahim (a.s.)'in talebinin reddedilmesi olayıdır.[601] Yine bir rivâyete göre, Abdullah İbn-i Übey'in oğlu mü'min Abdullah, babasının hastalığı sırasında, babası hakkında Rasûl-i Ekrem'den istiğfâr etmesini istemişti. Bunun üzerine şu âyet nazil olmuştur: *"Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme fark etmez; bilesin ki onlar için yetmiş kere bağışlanma dilesen dahi Allah onları bağışlamayacaktır. Bunun sebebi, Allah ve Rasulü'nü inkâr etmeleridir."*[602] Bütün bu örnekler bize, Allah'ın yasasının geçerli olduğu alanda duânın gerçek bir faktör olmadığını gösteriyor. İslâm'ın bu konudaki öncelikleri, duânın kabulünü hazırlayan meşrû şartları hazırlamak, sonra da duâ edip, Allah'a gönülden tevekkül edip bağlanmaktır.

Duâlarımızda Hasbîlik Esas Olmalıdır

Her konuda olduğu gibi, duâlarımızda da hasbîlik esastır. Duâlarımızı sadece Allah'a has kılmak gerekir. Duâlarda O'na bir başkası ortak koşulmamalıdır.[603] Bir muvahhid olarak Allah'ın dinine yardım ettiğimiz ölçüde, O bizim duâlarımıza cevap verecektir. Duâların en makbulü, bir kimsenin gıyabında yapılan duâdır.

Duâ, sadece mü'minler için yapılmaz. Gayr-i Müslimlerin İslâm'a girmeleri için de yapılabilir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.), bazı kabile ve toplulukların hidâyetleri için duâ etmiştir. Bu hususta yapılması gereken, önce onları irşat etmek, sonra da duâlarımızla Yüce Allah'tan onlara hidâyet talep etmektir. Bu konuda Rasûlullah'ın duâlarından birkaç misal şöyledir:

"Allah'ım! Sakiflilere hidâyet et!"[604]

"Allah'ım! Sen Devs'e hidâyet ver ve onlara İslâm olmayı nasip et!"[605]

Şahısların ihtidâsı için, muttakî ve vera sahibi fâzıl kimselerden hidâyet talep duâsı yapmaları istenebilir. Sahâbeden Ebû Hureyre Hazretleri, annesinin İslâm'a girmesi konusunda Rasûlullah'tan duâ etmesini istemiştir. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.):

"Allah'ım! Ebû Hureyre'nin annesine hidâyet ver." diye duâ etmiştir. Biraz sonra Ebû Hureyre, annesinin İslâm'a girdiğini görünce çok sevinmiştir.[606]

Bir Müslüman'ın Müslüman kardeşi üzerindeki haklarından birisi, yanında aksırdığı zaman ona hidâyet duâsında bulunmasıdır. Çünkü hidâyete ermek kolaydır, ama hidâyeti korumak ve hidâyet üzerinde yaşamak zordur. Ebâ Eyyûbi'l-Ensârî (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: *"Aksıran şöyle desin: 'Allah'a hamdolsun.' İşiten de, 'Allah sana merhamet etsin.' desin. Bu duâya karşı tekrar aksıran, 'Allah seni hidâyette kılsın ve senin durumunu düzeltsin.' diye cevap versin."*[607]

Velhâsıl, dünya birçok sıkıntılarla doludur. Bu hayatta sıkıntıların üstesinden gelmede duâ, insanın mânevî bir boşalım vâsıtasıdır. Her an Allah'la birlikte olma hali, duâ ile sağlanabilir. El-Mücîb olan Yüce Allah, kullarının imdâdına "lebbeyk kulum" diyerek karşılık verir. O'nun hazinesi bitimsizdir. İlâhî lütuflarla kullarına in'âm ve ihsanlarda bulunur. Bu konuda sadece duâ ile yetinilmemeli, duâların kabûlüne zemin hazırlamak için Yüce Allah'ın bize emir-yasak cinsinden yüklediği sorumlulukları yerine getirme çabası içerisine girmeliyiz. Bunu da bizden isteyen yine O'dur. Bir âyette şöyle buyrulur: *"Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Rasûlü'nün çağrısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız."*[608]

Allah'ım! Ümmeti, içerisine düştüğü sıkıntılardan kurtar!..

EL-VÂSİ'

"İLMİ VE MERHAMETİ HER ŞEYİ KUŞATAN, ZENGİNLİĞİ HER FAKİRE YETİP ARTAN"

Yüce Allah'ın (c.c.) el-Vâsi' ismi, "genişlik, bolluk ve zenginlik" anlamına gelen *se'â* kökünden türemiş bir sıfat olup, "bir şeyi içine alacak şekilde geniş ve güç yetiren" demektir. Bu bağlamda el-Vâsi', "kullarına her şeyi geniş anlamda lütfeden, ilmi her şeyi kuşatan, verdiği rızık bütün kullarına bol bol yeten, ihsân ve ikrâmı nihâyetsiz olandır. Cenâb-ı Hakk'ın bu ismi her ne şekilde kullanılırsa kullanılsın, mutlak Vâsi' olan, ilmi ve ihsânı nihâyetsiz ancak ve ancak O'dur.

Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Vâsi', Kur'ân-ı Kerim'de "Hakîm" ve "Alîm", isimleriyle birlikte sekiz âyette geçmektedir. O'nun yüceliğinin farklı boyutları bu güzel isimle ifade edilir. Bu konuda bazı misaller şöyledir:

Yüce Allah'ın İlmi Her Şeyi Kuşatmıştır

Meselâ şu âyette Yüce Allah'ın el-Vâsi' ismi, "Alîm" ismiyle birlikte kullanılır: *"Doğu da, Batı da (bütün yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı, işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilen-*

dir."[609] İlim, "bilmek" demektir. Yüce Allah, bilinmek şanından olan her şeyi bilir. Bilmemek O'nun için düşünülemez. Allah geçmişi, ânı ve geleceği; açıkta olanı ve gizliyi; zorunluyu, imkânsızı ve mümkünü bilir. Allah'ın bilgisi, insanın bilgisinden farklıdır. Zira Allah'ın bilgisi ezelî ve ebedîr, zorunludur, sınırsızdır, değişmez, azalıp çoğalmaz. İlmin zıddı olan cehâlet, Allah için söz konusu değildir.

İtikâdî alanda yüce Allah'ın ilmi, yaratmak ve belirlemek anlamlarına gelir. *İnsanın sorumluluğuyla* ilgili (inanç, ibadet ve ahlâkî davranışlar, adalet, toplumun refahını arttırmak için şartların iyileştirilmesi, değiştirilmesi vb.) alanlarda Allah'ın ilmi, belirlemek değil yaratmak mânâsına kullanılır. Bu alanlarda insan özgür seçimler yapma hakkına sahiptir. Cüz'î irâde bunu gerektirir. İşte insan, kendi özgür irâdesiyle yaptığı ihtiyârî fiillerinden sorumlu tutulur. İman ve hidâyet gibi alanlara yönelen kimselere Yüce Allah'ın tevfîki vardır. O'nun geniş ilmi insanın sorumlu tutulduğu alana müdâhil değildir. Eğer insan, eylemlerinde özgür olmasaydı, cennet ve cehennemin, günah ve sevâbın iman ve küfrü seçip seçmemenin bir anlamı kalmazdı.

Bir de insanın irâde ve ihtiyârının dışında kalan hâdiselerle ilgili alan vardır ki, bu alanda Yüce Allah'ın bilmesi ve ilmi, belirlemek anlamına gelir. Şu âyette bu durum çok güzel anlatılır: "*Yeryüzünde vukû bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır."*[610] Bu âyetteki *Kitap, "yasalar"* anlamına gelir. Tabiat olayları (fırtına, sel, deprem gibi olayların yol açtığı âfetler), hayat ve ölüm, güneş ve ay tutulmaları, kıyâmetin kopması, bir insanın anne ve babasını, dil ve ırkını, cinsiyet ve akrabasını, coğrafya ve ecelini, akıl ve fizikî yapısını seçememesi gibi durumlar *ızdırârî irâde* kapsamı alanına girer. Bütün bunlar *küllî irâde* alanında cereyân eder. İnsan, bu alanlarda sadece tedbir alır, mutlak takdir yetkisi Allah'a aittir. Görüldüğü gibi, Allah'ın ilmi geniştir, her şeyi kuşatmıştır. Hiçbir şey O'nun ilminin dışında cereyân etmez.

O'nun Bağışının Bir Nihâyeti Yoktur

Diğer taraftan, yine bir başka âyette, Cenâb-ı Hakk'ın el-Vâsi' ismi, mağfiretle birlikte zikredilir: "*Şüphesiz, Rabb'in, bağışlaması çok geniş*

olandır."[611] Mağfiret kökünden gelen el-Gafûr, hatâları ve ayıpları "örtmek", "gizlemek" demektir. Allah'ın günahları örtmesi, görmemesi, ayıpları gizlemesi bu güzel ismin bir yansımasıdır. Bu durum, sadece dünyada değil, aynı zamanda âhirette de geçerlidir. Allah'ın affediciliğinin bir sınırı yoktur. Allah'ın affediciliğinin genişliği ile ilgili bu isimlerin arka arkaya gelmesi, Allah'ın kullarını, işledikleri isyan dolu fiillerden nedâmet duygularıyla vazgeçtikleri takdirde, bağışlayacağının güçlü bir şekilde te'kid edilmesi mânâsını taşır. Kaldı ki Allah'ın bağışlayıcılığı, sadece suçları affetme konusunda değil, dinî sorumlulukları hafifletme ve kolaylaştırma konusunda da geçerlidir.

İslâm'ın Allah tasavvuru merhamete dayanır. O'nun Celâl, Zü'l-İntikâm, Cebbâr gibi isimleri vardır. Bunlar, O'nun yüceliğini gösterir. Fakat O'nun rahmeti ve mağfireti her şeyi kuşatmıştır. Her iman sahibi mü'min, Allah'ın engin mağfiretini, bağışını daraltmamalıdır. O'nun bağış ve merhametini üzerimize çekecek işler yapmalıyız. İslâm'da, ümitsizliğe yer yoktur. Böyle bir Allah tasavvuruna sahip her mü'min, özgüven sahibi olmalı, ölüm sendromu yaşamamalıdır. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: *"Eğer seni yalanlarlarsa, de ki: "Rabb'iniz geniş rahmet sahibidir. (Bununla beraber), suçlu bir toplumdan O'nun azâbı geri çevrilmez."*[612]

Allah, Vâsi'dir. Bu anlamda, vasilik O'nun mülk ve saltanatının sınırsızlığını anlatır. Şeytan ve avanesi, insanı Allah'ın yolundan alıkoymak için her türlü tuzağı kurar. Mal ve mülk sahibi insanların servetlerini infak etme konusundaki arzu ve isteklerini kısıtlamak için elinden geleni yapar. İnsana cimriliği emreder ve infâk etme konusunda endişeye sevk eder. Bunu da türlü mâzeretlerle gerekçelendirir. Meselâ, "Eğer infakta bulunursan, aç ve yoksul kalırsın. Kaldı ki bu servet sadece senin özel bilgi ve gayretin sonucu ulaştığın şeydir. Bunda fakirin ve yoksulun hakkı yoktur. Sen yaşa da yoksullar açlıktan ölürse ölsün." gibi telkinlerde bulunur. Şu âyette, şeytanın insanları fakirlikle korkutması ve bunun karşısında, yardım edildiği takdirde değil malların noksanlaşması, aksine arttırılacağına, Allah'ın zenginliğinin nihâyetsiz olduğuna dikkatlerimiz çekilir:

"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir bağış ve daha fazlasını va'deder. (Şüphesiz), Allah Vâsi'dir, 'Alîm'dir."[613] Bu âyette anlatıldığı gibi, eğer kişi, insan ve cin şeytanların

cimrilik tuzağına düşerse, bu onların Allah'ın el-Vâsi' oluşuna güvenmediklerini gösterir. O zaman burada, iman meselesi gündeme gelir. Eğer Yüce Allah, şeytanın cimriliği telkin edeceği konusunda kullarını uyarıyorsa, bunun mânâsı, "İnfâk edin; arttırayım, imkânlarınızı olabildiğince genişleteyim." demektir. Çünkü her nimetin şükrü, kendi cinsindendir. Meselâ, malın şükrü, zekât ve sadaka vermek; ilmin şükrü, bilgiyi başkalarıyla paylaşmak; bedenin şükrü, onu Hak yolunda kullanabilmektir. Bir âyette, *"Eğer şükrederseniz, size olan nimetimi arttırırım."*[614] buyrulur. Bir başka âyette de, mallarını Allah yolunda harcayanların durumu şöyle beyan edilir: *"Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak veren ve her başakta yüz dâne bulunan tohuma benzer; Allah, dilediğine kat kat verir: Zira Allah, Vâsi'dir, Alîm'dir."*[615]

Sonuçta, Yüce Allah'ın el-Vâsi' isminden çıkaracağımız birçok ahlâkî hisse vardır: Allah'ın ilim, ihsân ve lütfunun geniş olduğuna inanan bir mü'min, özgüven sahibi olmalıdır. Bu varlık alanında olup-biten hiçbir şey, O'nun engin bilgisi dışında değildir. O, kullarına şahdamarlarından daha yakındır. Mülk ve saltanat O'nundur. İhsânı boldur. Varlıklı kimseler, imkânları nispetinde, fakir ve yoksulları gözetmeli; ilim sahipleri, bilgilerini paylaşmalıdırlar. Kim meşrû bir çerçevede mal, ilim ve zaman gibi sahip olunan nimetleri ihtiyaç sahipleriyle paylaşırsa, Allah onlara bu yaptıklarının karşılığı olarak kat kat verecektir.

EL-HAKÎM

"HİKMET VE İLİM SAHİBİ, BÜTÜN İŞLERİ YERLİ YERİNDE OLAN"

Hakîm, "bilge, işleri sağlam yapan ve doğru görüşe sahip olan" anlamlarına geldiği gibi, fâil vezninde, fâil olarak "yargıç" anlamında da kullanılır. Ayrıca, "eşyayı lâyık olduğu yere yerleştiren, sanatın inceliklerine, estetiğine dikkat ederek bir işi sağlam yapan" demektir.[616]

Hakîm ismi Allah hakkında kullanıldığında hükmeden, "varlıkları en mükemmel bir şekilde bilen ve yaratan, birbiriyle en uyumlu bir şekilde düzene koyan" anlamlarını kapsar.[617]

Allah'ın isimlerinden olan "el-Hakîm", hikmet sahibi demektir. Hikmetse, varlıkların en yücesini, ilimlerin en fazîletlisi ile bilmektir. Varlıkların en yücesi, şanı yüce olan Allah'tır. O'nun künhünü yine O'ndan başkası bilemez.[618]

Bir başka tanımlamaya göre "el-Hakîm" ismi, "doğru olandan başkasını söylemeyen ve yapmayan" mânâsına gelir ki, Allah'ın fiilleri isabetli, sanatı itkân üzere olduğundan, böyle nitelenmelidir. Zira itkân ve isabet ancak hakîmden meydana gelir. Bazen, ince sanatları güzel ve sağlam yapana "Hakîm" denir. Bunun mutlak zirvesi de yine Allah'a mahsustur ve O'ndan

başkası için mümkün değildir.[619] Allah hakkında hikmet, eşyanın mahiyetini yani arka plânını bilmek ve son derece muhkem olarak, itkân üzere yaratmaktır.[620] Kur'ân'da "el-Hakîm" ismi münferid olarak geçmez. Ancak "el-esmâu'l-husnâ'dan olan; Habîr, Alîyy, Hamîd, Azîz, Alîm, Vâsî ve Tevvâb ile birlikte geçer.[621]

Müslüman'ın hayatında, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Hakîm nasıl tecelli etmelidir? Hakîm ismi insan hakkında kullanıldığı zaman bunun anlamı, varlıkların yaratılış amacını doğru bir şekilde kavrayan, davranışlarını iyiye ve güzele kanalize eden, şuurlu bir şekilde, iyiliklerin yayılması yolunda gayret gösteren demektir. Dolayısıyla insan da hikmet vasfı ile nitelendirilmiştir: *"Andolsun, biz Allah'a şükretsin diye, Lokman'a hikmeti verdik."*[622] Masdar anlamında kullanıldığında, "kötülüğün engellenmesi ve iyiliğin elde edilmesi" anlamlarına ek olarak, hikmet sözcüğü; adâlet, ilim, hüküm, nübüvvet, Kur'ân, İncil, Allah'a itaat, haşyet, fehim (derin anlayış), dinde ince kavrayış (fıkh), gereği ile amel, doğru söz, mükemmel akıl, yüce bilgi, gizli sır, ne olduğu anlaşılmayan, ancak Allah'ın bilebileceği şey mânâlarını da ihtiva eder.[623]

Allah Hükmedenlerin En İyi Hükmedeni Değil midir?

Kur'ân'da 20 âyette geçen "hikmet" kelimesinin; eşyanın hakîkatini kavramak[624], ilim ve amel, söz ve davranış uygunluğu, sünnet[625], fehim ve ilim[626], nübüvvet[627] ve Kur'ân[628] anlamlarına geldiğini görüyoruz.

Elbette Allah hakkında "Hakîm" dendiği zaman, bunun anlamı başkalarının bu şekilde nitelendirilmelerinden farklıdır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Allah, hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?"*[629]

Öte yandan, Kur'ân-ı Kerim'e de 'hakîm' sıfatı verildiği görülmektedir. Bunun anlamı, Kur'ân'ın hikmeti ihtivâ etmesinden dolayıdır. Bu husus Kur'ân'da açıkça ifade edilir.[630] Hakîm, muhkem anlamına da gelir.[631] Kur'ân hakkında; "lafız ve mânâ yönünden hiçbir benzerlik ile şüphenin olmadığı kesinlik ve sağlamlık" anlamına gelen muhkem ile "men eden; yalan, bâtıl, hata ve çelişkiden koruyan" anlamına gelen hakîm gibi her iki anlam da sahihtir. Çünkü Kur'ân, hem muhkemdir, hem de hüküm ifade eder. Hüküm, hikmetten daha geneldir. Her hikmet hükümdür; ama

her hüküm hikmet değildir. Çünkü hüküm, bir şeyin üzerinde hükmetmek; şöyledir veya böyle değildir, demektir.[632]

İnsanı hakîm yapan şey, salt bilgi değil, o bilginin uygulanışına ek olarak, 'bir şeyin derinliklerinde saklı olan niyet ve amacı bilmek' anlamında fıkıh ve 'muhatabın lafzından süratle mânâyı tasavvur etmek' anlamına gelen fehim melekesinin olmasıdır. Bütün bunlar, aklın ve hikmetin semantik anlam alanıyla ilgili ortak buluşma noktalarıdır. İşte bundan dolayı hikmet; 'akıl, isâbet gücü, ilim, fıkıh, ma'kul söz, doğru ile eğriyi birbirinden ayırma yeteneği, sağduyu' olarak tanımlanmıştır.

Netice itibariyle, Allah'ın el-Hakîm ismini ahlâkî bir ilke edinmiş olan insandan, hakîkatin bilgisini yakalama ve tefekkür aracılığıyla doğru düşünebilme yeteneklerini aktif hale getirme beklenir. Bu bağlamda hakîm kişi, varlığı ve vahyi anlamada aklını kullanır. Kitâbî âyetlerde görmediğini kevnî âyetler üzerinde anlama egzersizi yaparken, aklı, bir çeşit kitabî âyet rolünü üslenir. Çünkü hakîm insan, vahyi esas alır, aklı vahyin çerçevesi içerisinde kullanır. Bu bağlamda, İslâm hakîmleri gerçekleştirmek istedikleri kültür faaliyetlerini hep nübüvvet temeli eksenine oturtmaya çalışmışlardır. Çünkü onların, büyük oranda, sözleri ve fiilleri, sünnete uygun bir gidişat izlemiştir. Bu sebeple, hakîm kişiye düşen görev, varlık üzerinde derin tefekküre dalarak bilinenden bilinmeyenin, meçhul olandan malum olanın bilgisine ulaşarak hakîkatin bilgisini yakalamaktır.

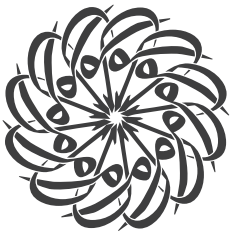

EL-VEDÛD

"KULLARINI BAĞIŞLAMAYI ÇOK SEVEN VE KULLARI TARAFINDAN ÇOK SEVİLEN"

El-Vedûd, bir şeyi sevmek ve sevmeyi temennî etmek anlamlarına gelen mevedde ve vudd mastarından türemiştir. El-Vudd, iki anlamda kullanılır:[633] Bunlardan ilki, temennî sevgisidir. Temennî, sevilen şeyin meydana gelmesini arzulamaktır. Bu mânâya göre sevgi, insanın sevilen varlığa karşı içinde beslediği temiz ve katışıksız duygu biçimidir. Bu anlamda, Kur'ân-ı Kerim'de şu âyet bu sevgi türünü çok güzel açıklar: *"İçinizden, kendileriyle huzûra kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet (mevedde) ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir."*[634] Evlilikle ilgili bu âyette, birbirine yabancı olan bir kadınla bir erkeğin içinde Allah'ın birbirlerine karşı hoşlanma, sevgi ve şefkat duygusunu yaratmış olması, gerçekten, O'nun varlığının delillerindendir.

El-Vudd mastarının bir diğer anlamı da mücerret sevgidir. Bir şeyi hiçbir menfaat ve çıkar ilişkisi gözetmeksizin, sadece Allah için sevmek demektir. Şu âyette, bu saf ve katışıksız sevgi türü çok güzel anlatılır: *"Ey Muhammed! De ki: Ben teblîğ görevime karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Sadece yakınlık ve dostluk bağları içinde sevgi (mevedde) bekliyorum."*[635]

Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Vedûd, Allah ile kulları arasındaki sevgiyi ifade eder. Sevgi, varoluşla alakalı bir mânâdır. Çünkü el-Vedûd isminin asıl anlamlarından birisi, Allah'ın, yaratıklarına karşı olan sonsuz sevgisidir. Bu sevgiyle O, kullarına sayısız nimetler verir. Kendisine yöneleni asla geri çevirmez ve günahlarından pişmanlık duyanı da bu sevginin bir gereği olarak bağışlar. Allah'ın bu sevgisinin temelini, O'nun Rahîm ve Vedûd ismiyle varlık âlemine tecellîsi oluşturur. Şu âyette bu durum gâyet açıktır: *"Şüphesiz, Rabb'im çok merhametlidir ve (kullarını) çok sever (vedûd)."*[636] Bu âyette geçen ve kullarını çok seven anlamına gelen el-Vedûd ismi, yine sevgi mânâsına gelen Habîb sözcüğünün de anlamını içerir. Hubb, sevgide aşırılığı ifade eder. Bu sebeple, mü'minlerin Allah'a karşı olan sevgisi, muhabbetullah terkibiyle ifade edilir. Kur'ân'daki; *"Allah onları, onlar da Allah'ı sever."*[637] âyeti, bu Allah sevgisinin derecesini ifade eder. Bu sevgi, kalbin derinliklerinden gelir. Bilindiği gibi, insanda bir şey'e karşı kalbî bir eğilimin oluşması, o şey hakkında bilgi ve idrak yeteneğinin gelişmesine bağlıdır. Bu bir anlama sorunudur. Bilip anlamadan sevmek mümkün değildir. İnsan ancak sevdiği varlığı, bildiği ve özelliklerini kavradığı nisbette sever. Keyfiyet plânında sevgide azlık veya çokluğun ölçüsü, bilgi ve kavrama derecesi ile orantılıdır. Bu durum, gerek algılanan eşyada gerekse insanın eylemlerinde, idrak edip anlayanın tabiatına uygun olduğu ve hoşuna gidip zevk aldığı zaman ortaya çıkar. İnsan bir şeyin değerini anladığı zaman, o şey ona sevimli gelir. Demek ki insanda hoşlanma ve beğeni isteği uyandıran her şey sevimlidir; beğeni isteği uyandırmadığı gibi, itici olan her şey de sevimsizdir. O hâlde sevgi, gönlün bilgi ve idrak temelli olarak; zevk aldığı ve hoşlandığı şey'e meyletmesi olayıdır.

Bir diğer âyette ise, Allah'ın mahlûkatına olan sevgisi "Gafûr ve Vedûd" ismiyle birlikte zikredilir: *"(Kullarını) çok bağışlayan ve çok seven Allah'tır."*[638] Allah'ın isimlerinden olan el-Gafûr, kullarının günahlarını çok bağışlayan anlamını taşır. Kur'ân'da Allah'ın Rahîm ve Gafûr isimlerinin Vedûd ismiyle birlikte kullanılması, anlam bakımından bu isimler arasındaki sıkı irtibatı gösterir. Bunun anlamı şudur: Allah mahlûkatını sevdiği için kullarına bol nimet verir ve onlara sayısız ihsanlarda bulunur; ayrıca, sorumluluk şuuru taşımasından dolayı, işledikleri günahlar yüzünden pişmanlık duyan kullarının hata ve kusurlarını da bağışlar. Allah'ın el-Vedûd isminin ifade ettiği anlamlar dünyasında hem Allah'ın kullarına olan merhamete dayalı

sevgisi ve hem de kulların Allah'a olan sevgisi vardır. Dolayısıyla bu isim, her iki varlığın da sevgisini ihtivâ eder.

Bir Mü'minin Hayatında Allah'ın el-Vedûd İsmi Nasıl Ahlâkî Bir Davranış Hâline Gelmelidir?

Müslüman'ın hayatında Allah'ın el-Vedûd isminin tecellîsi, "Yaratan'a hürmet, yaratılana şefkatle muâmele" şeklinde kendini göstermelidir. Bunun için Yûnus Emre, irfânî bir dille, "Yaratılanı hoş gör, Yaratan'dan ötürü." demiştir. Bu sebeple, tarih boyunca bütün Müslümanlar varlığa, Yaradan'a olan sevginin bir tezâhürü olarak merhametle bakmışlardır. İşte onların zihniyet dünyalarında teşekkül eden bu merhamet ahlâkı, en küçük bir birim olan aileden en büyük bir birim olan topluma, bitkilerin dünyasından hayvanlar âlemine hatta yönettikleri toplumlara varıncaya kadar yaşama alanı bulmuştur.

Öte yandan, Müslüman'ın bakış açısında, Allah'ın el-Vedûd ismiyle fütüvvet ahlâkı arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bunun sebebi, el-Vedûd isminin Müslüman'ın hayatında yaşanılır kılınmasından dolayıdır. İslâm tarihine baktığımız zaman gerek bir fert ve gerekse bir toplum olarak Müslümanlar, hiçbir zaman, insanların dil ve din farklılıklarından dolayı, onlara farklı muamele yapmamışlar, aksine, insana Allah'ın yarattığı bir varlık olarak baktıkları için adaletten ve merhametten ayrılmamışlardır. Çünkü tevhîd olmadan ne tam anlamıyla adalet ve ne de tam anlamıyla merhamet olur. Müslümanların lügatinde fütüvvet ahlâkı, insanları dünya ve âhirette kendi nefsine tercih etmek anlamına gelir. Bu sebeple onlar, 'kendileri ihtiyaç içinde bulunsalar bile, ihtiyaç sahiplerini kendilerinden önde tutarlar.'[639] İşte Allah'ın bu el-Vedûd ismi, aziz milletimizde tarih boyunca, 'kardeşlik sevgisi sınır tanımaz' inancıyla tezahür etmiş; kendisi ihtiyaç sahibi olmasına rağmen peygamberî bir zihniyetin gereği olarak, nerede bir ihtiyaç sahibi görmüşlerse, uzaklık ve yakınlığına bakmadan herkese yardım elini uzatmışlardır. Bu sebeple milletimiz bugün bile Orta Asya'daki Türk yurtlarına, Filistin'e, Nijerya'ya, Sudan'a, Balkanlar'a ve Kafkaslar'a yardımlaşma ve dayanışma programları çerçevesinde yardım konvoyları göndermektedir. Bugün bu yardımlar, yerine göre, Sudan'da su kuyuları açma, Etiyopya'da yoksullara kurban eti dağıtma, Nijerya'da hastaneler inşa etme, Açe'de yetimhaneler kurma, birçok yerde üniversi-

teler ve okullar açma vb. faaliyetlerle kendisini göstermektedir. Çünkü bu Müslüman toplumu sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik eden gücün arkasında; "kendisi için istediği bir şeyi diğer insanlar için de istemeyi, kendisi için istemediği bir şeyi diğer insanlar için de istememeyi" telkin ve tavsiye eden peygamber buyruğu vardır. Bu inanç ve düşüncenin sahipleri, kendisine yapılmasını hoş görmedikleri bir muâmelenin, asla başkalarına yapılmasını da hoş görmezler. Onun için tarih boyunca Müslümanlar, yaşadıkları ve egemen oldukları toplumlarda, kesinlikle başkalarını ezme, ötekileştirme, köleleştirme, ifade ve inanç haklarını ellerinden alma, dillerini değiştirme, yeraltı ve yerüstü hammadde kaynaklarını sömürme gibi bir siyaset izlememişlerdir. Böyle bir sömürgeci davranış içinde bulunmamalarının yegâne sebebi, Allah'ın, "çokça seven" anlamına gelen el-Vedûd isminden hisse almaları ve O'nun ahlâkıyla ahlâklanmalarıdır.

Allah'ın el-Vedûd ismini hayat tarzı hâline getiren övülmüş ahlâk sahibi insanlar, hasbîlik ruhuyla donanırlar. Yaptıkları hizmetler karşılığında, hizmet görenlerden ne bir karşılık ve ne de bir teşekkür beklerler.[640] Bu sebeple de, götürdükleri hizmetler karşılığında, yardım ettikleri insanların ne iradelerine ve ne de ruh dünyalarına bir ipotek koyarlar. Onlar, Mevlevîlerin semâ metaforunda ifade edildiği gibi, Hak'tan aldıklarını halka verirler. Her ne kadar onlar, yaptıkları bu övgüye değer hareketler karşısında kin, kıskançlık, fiilî ve psikolojik ezâ ve cefâya maruz kalsalar da insanlara ve insanlığa iyilik yapmaktan asla geri durmazlar. Hatta eziyet gördükleri insanlara bile iyilikle muamele etmeye devam ederler. Onların bakış açısında, 'gökten bela kar gibi yağsa, anın adına aşk' denir.

Ne mutlu Yüce Allah'ın el-Vedûd ismiyle yoğrulmuş olan sevgi medeniyetini önce iç dünyalarında ve sonra da dış dünyalarında kurumlaştıran sevgi, merhamet ve iyilik elçilerine!..

EL-MECÎD

"ŞEREFLİ, ASİL, SEÇKİN, ÖVGÜYE LAYIK, CÖMERT VE YÜCE OLAN"

El-Mecîd, "şerefli, asil, seçkin, övgüye lâyık, cömert ve yüce olan" mânâlarına gelen "mecd" kökünden mübâlağa ifade eden bir sıfattır. Bu güzel isim, Yüce Allah'ın kullarına yönelik ilâhî lütuf, kerem ve ihsânının bol olduğuna işaret etmekle birlikte, O'nun şeref ve azametinin de yüceliğini bildirir. Mecîd, "zü'l-celâl, zü'l-kerim, zü'l-fazl, zü'l-azame, vehhâb" gibi ilâhî isim ve sıfatlarla anlam yakınlığına sahiptir. Yüce Allah, zâtı itibariyle "şerîf" ve fiilleri itibariyle de "cemîl/güzel" olarak nitelendirilmiştir. O, aynı zamanda, el-Mâcid'dir; âlî, yüce ve şereflidir.

El-Mecîd ismi, Kur'ân-ı Kerim'de dört âyette yer alır: Bunlardan ikisi, Yüce Allah'ın en güzel ismi, diğer ikisi de Kur'ân-ı Kerim'in sıfatı olarak geçer. Kur'ân-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Mecîd'le ilgili âyetler şöyledir:

"Arşın sahibi şanlı (mecîd)'dır."[641]

Bu âyette, Cenâb-ı Hak, feyzinin genişliğinden, cömertliğinin bolluğundan dolayı el-Mecîd olarak vasfedilmiştir. Bu âyetin devamında O, *"Dilediği-*

ni mutlaka yapandır."[642] buyrulur. Fâil-i muhtâr olan Yüce Allah'ın el-Mecîd oluşu bağlamında bu ikinci âyeti değerlendirdiğimiz zaman, O'nun azametinin, şan ve şerefinin, güç ve kudretinin büyüklüğüne de işaret edilmiş olur. Çünkü el-Mecîd ismi, aynı zamanda keremi, cömertliği ve ihsanı bol olan anlamları da taşır. Bu bağlamda, Araplar bir kimseye "Mâcid adam" dedikleri zaman, onun sehâvetinin bol olduğunu dile getirmiş olurlardı. Nitekim, bu konuyla ilgili olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bir rivâyette şöyle buyrulmuştur:

"Cömert, Allahu Teâlâ'ya yakındır, halka yakındır, cennete yakındır, cehennemden uzaktır. Câhil fakat cömert olan kimse, Allah katında, âbid fakat cimri kimseden daha sevimlidir."[643]

Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde, Yüce Allah'ın sıfatı olduğuna dair sehâ ve semâhât sözcükleri geçmediği için, Cenâb-ı Hak, sehâvet kelimesiyle vasıflandırılamaz. Ancak, cömert insanlar bu kelimelerle vasıflandırılabilir. Tasavvufta cömertliğin ilk derecesi sehâdır; sonra cûd gelir, en son mertebesi de îsârdır. Malının bir kısmını Allah için yoksullarla paylaşan kimseye "sehâvet sahibi", malının çoğunu fakire-fukaraya harcayan ve kendine bir parça bırakan kimseye "cûd sâhibi"; zarar ve sıkıntılara katlanarak kifâyet derecede olan maîşetine başkasını tercih edene de "îsâr sahibi" denilir. Bu kimseler Kur'ân'da,*"Onlar, ihtiyaçları bile olsa, başkalarını kendilerine tercih ederler."*[644] şeklinde övülürler.[645]

Allah Övülmeye Lâyık ve Şânı En Yüce Olandır

Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Mecîd, şu âyette de O'na nispet edilir: *"O, övülmeye lâyıktır, şânı yücedir."*[646] Bu âyette geçen Hamîd, O'nun en güzel isimlerinden birisidir. Çünkü O, ilâhî zâtında her güzelliği, her üstünlüğü toplayıcı, her türlü hamd ve hürmete müstahaktır. Yüce Allah'ın el-Hamîd isminden nasibini almış her Müslüman'ın; inançları, ahlâkı, amelleri, sözleri hep güzeldir ve övülmeye layıktır. O'nun el-Mecîd ismi ise, Hamîd isminin anlamını da kuşatacak derecede şümullüdür. Elbette, kullarına karşı sonsuz in'âm ve ikrâm sahibi olan Allah övülmeye en lâyık, şanı ve şerefi en yüce olan İlâhî zâttır.

Yüce Allah'ı öven sözlerden birisine kelime-i temcîd denilir. Bunun orijinali, *"Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm/Allah'tan başka güç kuvvet sahibi yoktur. Her şeye kuvvet ve güç veren Yüce Allah'tır."*[647] şeklindedir. Bu duanın sıkıntılı anlarda okunması, Yüce Allah'ın işleri kolaylaştırmasına ve her türlü meşru sıkıntıyı uzaklaştırmasına bir vesile olarak bilinir. Büyük İslâm âlimleri, birey ve toplumların kabz yani sıkıntılı anlarında kelime-i temcidi çokça okumalarını tavsiye etmişlerdir. Böylece, Allah'ın izniyle, birey ve toplumların hayatında ba's, ferahlık ve açılmalar meydana geleceği ifade edilmiştir.

Öte yandan, yine Yüce Allah'ın el-Mecîd ismi, Kur'ân-ı Kerim'de iki âyette, bizzat Kur'ân'ın sıfatı olarak da zikredilmiştir. *"Hayır, o (yalanlamakta oldukları kitap), şanı yüce bir Kur'ân'dır."*[648] Yine bir başka âyette de el-Mecîd, Kur'ân'a nisbet edilmiştir: *"Kâf. Şerefli Kur'ân'a andolsun..."*[649] Kur'ân'ın el-Mecîd olması, el-Mecîd olan Yüce Allah'ın sözlerinin bir toplamı olmasındandır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim, İslâm dininin en önemli şiârlarından birisidir.

Şiârlar, Allah'ın hürmet edilmesini istediği şeyler, O'nun dini ve indirdiği hükümlerdir.[650] Her inanç sisteminin, ona kimliğini ve kişiliğini veren, diğerinden ayıran, belirgin kılan şiârları vardır. Dinin şiârları, ülkelerin bayrakları, sınır taşları ve işaretleri gibidir; görüldükleri yerin kimliğini belli ederler. Bu şiârlar, aynı zamanda, İslâm'ın sosyal hayatta görünür kılınmasının bir anlatım biçimidir. Bu sebeple, dinî şiârları ayakta tutma konusunda çaba gösterilmelidir. Şiârların terki zaman içinde dinin zayıflayıp etkisizleşmesine, hatta büyük ölçüde yok olmasına sebep olabilir. Bundan dolayı, dinî kaynaklarda, şiârların yaşatılması üzerinde hassasiyetle durulmuş ve bu konuda âlimlerin sorumlulukları hatırlatılmıştır. Nitekim Şah Veliyullah ed-Dihlevî'ye göre; Kur'an-ı Kerim, Kâbe-i Muazzama, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve namaz gibi en büyük dört şiârın başında Kur'ân-ı Kerim gelir. Ona gösterilmesi gereken saygı; onu huşu ile dinlemek, okunduğunda susmak, emirlerine icabet etmek ve abdestsiz olarak ona el sürmemektir. Dihlevî'ye göre, bu dört dinî sembole gösterilen saygı, Allah'a saygı, onlara karşı gösterilen saygısızlık da, yine Allah'a gösterilen saygısızlık hükmündedir.[651] İlâhî şerîatlar, Allah'ın sembollerine saygı esasına dayanır. Dolayısıyla İslâm dini de Allah'ın şiârlarına tâzim etme (saygı gösterme) esası üzerine binâ edilmiştir. Çünkü en büyük şiâr olan Kur'ân-ı Kerim'e

saygısızlık, insanı İslâm dairesinin dışına çıkarır. Bunun için, Yüce Allah mü'minleri şöyle uyarır: *"Ey iman edenler! Allah'ın koyduğu nişanelerine sakın saygısızlık etmeyin!.."*[652]

Hâsıl-ı kelâm, Yüce Allah'ın el-Mecîd ismi, O'nun yüce sıfatları alanında cereyan eder. O'nun azameti, büyüklüğü, şanı, şerefi, ikram ve izzeti el-Mecîd ismiyle de ifade edilir. Bundan dolayı, bu ism-i şerifi kendisine ahlâk edinen bir Müslüman da, kişiliğine ve dinî hayatına nâkısa getirecek, şan ve şerefini kirletecek işlerden uzak yaşamalıdır. Bunlar sıfat olarak kendisinde ise, sahip olduğu maddî imkânlardan başkalarını da faydalandırmalıdır. Nasıl ki Yüce Allah kerimse, O'nun kulu da cömert olmalıdır. Sehâvet ve îsâr ahlâkını davranışlarıyla göstermelidir. Özellikle, günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş olan sehâvet ahlâkına yeniden hayat verilmelidir. Çünkü bu güzel ahlâkı yansıtan davranışlar, bizim muhteşem mâzîmizde vakıf medeniyetinin çekirdeğini oluşturmuştur. Mâdemki Kur'ân'ın da bir ismi el-Mecîd'dir. Elbette onu okuyan ve okuduklarıyla amel eden bir kimse de mecîd, şerefli ve asil bir mü'min olacaktır.

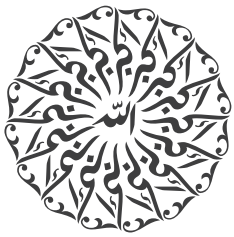

EL-BÂİS

"İNSANLARI ÖLDÜKTEN SONRA TEKRAR DİRİLTEN"

Tasavvuf literatüründe ölüm olgusuna; sevgiliye kavuşma, ten kafesinden kurtuluş, sırlanma, mekân değiştirme, şeb-i arûs, Hakk'a yürüme, ebedî yurda intikâl gibi isimlendirmeler yapılmıştır. İnsan düşüncesinde ölüm olgusuna böyle bir bakış, insanda ölüm korkusunu yenmekle kalmaz, ölüm düşüncesinin insan psikolojisi üzerindeki yıkıcı ve tahrip edici etkisini de asgarî düzeye indirir.

Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Bâis ismi, Arapça'da "ba's" kökünden türemiş olup, "göndermek", "sevk etmek" ve "diriltmek" mânâlarına gelir. Zaten bu kelimenin aslı, bir şeyi harekete geçirip yönlendirmektir. Ancak yönlendirmek ve teşvik etmek, kendisine bağlayan şeye göre değişir. Dinî ıstılâhta ise "ba's", "kıyâmet koptuktan sonra sûr'a ikinci defa üfürülmesiyle bütün canlı yaratıkların hesap vermek üzere diriltilmeleri" mânâsı taşır. Dolayısıyla, öldükten sonra tekrar dirilten O'dur. Kur'ân'da, Yüce Allah'ın el-Bâis isminin işlevi şöyle anlatılır:

"Ölüleri ise (yalnızca) Allah diriltir. Sonra da hepsi O'na döndürülürler."[653]

"Allah'ın onları hep birden diriltip yaptıklarını kendilerine haber vereceği günü hatırla. Allah onları sayıp zaptetmiş, onlarsa bunları unutmuşlardır. Allah her şeye şâhittir."[654]

"İnkâr edenler, kesinlikle, öldükten sonra diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: 'Hiç de öyle değil, Rabb'ime andolsun, mutlaka diriltileceksiniz, sonra da yaptıklarınız size elbette haber verilecektir. Bu, Allah'a kolaydır."[655]

"(Ey insanlar!) Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra tekrar diriltilmeniz ancak bir tek insanı yaratmak ve diriltmek gibidir. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."[656]

İslâm Düşüncesinde Diriliş İki Şekilde Meydana Gelir

İslâm düşüncesinde diriliş iki kısımdır: Bunlardan birisi, insânî ba's olup, devenin ya da bir insanın bir iş için bir başka yere gönderilmesi gibidir. İkincisi ise, ilâhî ba'stır. Bu da iki şekilde meydana gelir: İlki, şahısları, cinsleri ve türleri yoktan var etmektir. Bu durum, sadece Yüce Yaratıcı'ya mahsustur. Allah'tan başka hiçbir kimsenin gücü buna yetmez. Diğeri ise, ölüleri diriltmektir. Bu, esâsen Yüce Allah'a mahsustur; ancak olağanüstü düzeyde, Hz. İsa Peygamber gibi, Allah'ın mazhar kıldığı bazı Allah dostlarının da hususiyetlerinden biri olmuştur.

Yüce Allah'ın şu sözü, bu ba's kelimesinin bu anlamını ifade etmektedir:[657]

"Kendilerine ilim ve iman verilmiş olanlar ise onlara şöyle diyeceklerdir: 'Andolsun, siz, Allah'ın yazısına göre, yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden dirilme günüdür. Fakat siz bilmiyordunuz."[658] Bu âyette geçen diriliş günü, mahşer günü anlamına gelir.

İslâm'da iman esaslarından birisi, öldükten sonra dirilmedir. Yüce Allah, mahşer günü mahlûkatı diriltir, kabirlerde yatan ölüleri kaldırır ve sinelerde gizlenenleri tek tek ortaya çıkarır. Nitekim bir âyette, el-Bâis isminin tezahürü şöyle anlatılır: *"Allah, kabirlerde olanı diriltir."*[659] Allahu Teâlâ'nın en güzel isimleri arasında yer alan el-Bâis, İmam-ı Gazzâlî'nin özgün tanımıyla; "İkinci bir inşâ ile ölüleri dirilten" mânâsına gelir.[660] İslâm inancında, ölüm bir yokluk değildir. Herhangi bir varlığı ilk defa yaratan Allah, o varlık için ikinci hayatı da yaratacaktır. *"Allah, ilkin, mahlûkunu yaratır, (ölümden) sonra da bunu (yaratmayı), tekrarlar. Sonunda hep O'na döndürüleceksiniz."*[661] Açıkça bu âyette, ikinci yaratılışın Allah'a daha kolay geldiği anlatılmaktadır. Gerçek anlamda yaratılışı tekrarlayan ve 'Muîd' olan Allah'tır. O, önce insanları hiç yoktan yaratmıştır, sonra da onları yine iâde edecek, yani, ölümden sonra yine diriltecektir. Bütün mahlûkat O'ndan gelmiştir ve yine O'na dönecektir. Meydana geliş O'ndandır

ve yine O'na olacaktır.[662] Çünkü yaratma, Yaratıcı'nın Zât ve sıfatından başka hiçbir ön şart ve illete bağlı değildir. İlk yarattığını tekrar yaratır, sonuna ulaştırır. İşte Allah, böyle, önceye de sonraya da hâkimdir.

Ölüm Düşüncesi, İnsan Hayatına Anlam Katar

İslâm imanında, ölüm ötesi hayat, egzistansiyel bir değer ifade eder. Bu sebeple, Kur'ân'da önce ölümün sonra da hayatın zikredildiği şu âyet çok çarpıcıdır: *"Ölümü ve hayatı yaratan Allah'tır."*[663] Niçin önce hayat değil de ölüm olgusu başa alınmıştır? Bu sorunun cevabı, çok basittir. Hayata anlam katan, hayatı yaşanılır kılan ölüm duygusudur. Sûfîlerin "tefekkür-i mevt/ölüm üzerine düşünme" dedikleri uygulama işte budur. Ölüm, insan hayatına anlam katar, insanın sorumluluk duygusunu canlı tutmak sûretiyle, iyi yönde ahlâkî gelişimine büyük katkı sağlar. Çünkü ölüm, Allah'ı hatırlatır, Allah'ı hatırlayan kimse müteyakkız olur. Hayatı, amaçlı yaşamaya çalışır. Ölüm ötesi hayata ve tekrar dirilişe iman, Allah'a rağmenliği besleyen duyguların etkisinde gelişme gösteren dünyevîleşmeyi aşmada insana yardımcı olur. Ebedîlik düşüncesinin buraya, "şimdi"ye değil, "öte"ye ait olduğunu insan şuurunda sürekli yaşatır. Bu iman, insan yaşamını altüst edecek acı ve ıstırapları, gönül huzuruna çevirir. İnsan, başta kendisi olmak üzere, çevresi ve içinde yaşadığı toplum düzeniyle barışık hale gelir. Müfsid bir insan olmaktan çıkar, muslih bir insana dönüşür. Güçlü ölüm ötesi diriliş inancı, yüce ahlâkî hedeflere ulaşmayı arzu eden insana yaşama sevinci kazandırmakla kalmaz, hayatında karşılaşabileceği tüm olumsuzluklara karşı, direnme gücüne kuvvet üstüne kuvvet katar. Böyle bir ruh hâline sahip olan insan için, musibetler aşka dönüşür. İşte gerçek anlamda özgüven duygusu da budur.

Ölümden Kaçış Mümkün müdür?

Yaşadığımız modern zamanlarda, her türlü ahlâkî ilkeleri ve toplumsal kuralları bir bariyer, bir engel, bir duvar olarak algılayan; çalışmayan, üretmeyen, sadece eğlence ve cinsel hazlara odaklanan hedonist yaşam tarzları, felsefî bir anlayış olarak "ölümden kaçış" üzerine kuruludur. İnsan, neden mânevî hazları ihmal ederek maddî hazlara bu kadar mübtelâ olur? İnsan, neden maddî hazlar uğruna insânî ve ahlâkî değerleri hiçe sayar? Çünkü ölüm olgusu, Allah'a iman ve öteki dünya fikri, onun hayatına yapıcı bir kuvvet olarak girmemiştir. Zaten Batı uygarlığının temel

kabullerinden biri de budur. Özünde Allah'a ve O'ndan gelenlere yabancılaşan Batı medeniyeti, ölüm ötesi hayatın ve tekrar dirilişin inkârı üzerine kurulmuştur. Eğer yaşadığımız bu dünya hayatına ölüm ışık tutmuyorsa, bu hayatı aydınlatmıyorsa, bu hayat neyle aydınlatılır? Gündelik hayatta pek çok şey, hayata bakış açımızla yakından ilgilidir. Siz hayatın içinde saklı olan küçük mucizeleri, detayları, sürprizleri görmeye ayarlamışsanız şuurunuzu, size bir çiçeğin açışı, bir bebeğin yürüyüşü, bir kuşun ötüşü, estetik bir görünüm taşıyan bir kar taneciği, mevsimlerin değişmesi, gecenin gündüze inkılâbı... Bütün bunlar, aklını kullanan ve ölüm ötesi hayata iman eden, o duyarlılığı sürekli yaşatan bir insana, mânevî haz verir. Önemli olan, insanın aşkınlığı bütün benliğiyle içselleştirmesi ve yakalamasıdır. Bu da ancak insanın kendisini aşmasıyla gerçekleşebilir. Kendini aşma, kendi benliğinin üstünde anlamlara yönelebilme, öteyi aramak ve bulmak demektir. Öteyi keşfeden ve bütün bir yatırımını öte inancına göre yapan bir insan için, ölüm olgusu yapıcı bir kuvvete dönüşür. Bu kişiler için hayat, zafer değil, seferdir. İnsan, özgür iradeli bir varlık olarak yaratılışı gereği, yaratılışının amacına uygun bir şekilde, iyi yere yolculuk edebilme kararını verebilir. Bu bağlamda, zaferi önemseyen insanlar maddî hazlar peşinde koşar. Bu dünyayı bir ağacın altında oturup tekrar sefere başlamak olarak gören, yani seferi önemseyen insanlar; mânevî olanın, mânevî hazzın, oluş ve tekâmülün peşinde koşarlar. İnsanı insan kılan şey, yolda olduğunun şuurunda olması, hayatı bir bütünlük duygusuyla yaşaması, maddî olanı elinin tersiyle itmemesi ama asıl olanın ruhun arayışı olduğunu fark etmesidir.[664]

Unutmayalım ki, bu farkı fark etme şuuru, ölüm ötesine kuvvetli bir imanla ilişkilidir. Öte dünyanın huzuru, bu dünyadan geçmektedir. Bir medeniyet, yapıp edilenlerden öte dünyada hesap verme şuuru üzerine kurulmadıkça, bu dünya hayatı bütün insanlık için zehir olacaktır. O hâlde, gelin yeniden, içinde yaşadığımız bütün bir dünya insanına ölüm ötesi hayatın gerçekliğini kavratma yolunda akıl-gönül dilini birlikte harmanlayıp yeni bir seferberlik başlatalım. Nihâî hakîkat, Allah'tır ve O'na aittir. O'nun ötesinde çağrılan ve tapılan her şey, bâtıldır, boştur.

EŞ-ŞEHİD

"HAZIR OLDU, HUZURDA BULUNDU, MÜŞÂHEDE ETTİ"

Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan ve O'nun bir vasfı olan eş-Şehîd; "kendisinden hiçbir şey saklanamayan, gizli kalmayan ve unutmayan" demektir.[665] Kur'ân-ı Kerim'de birçok defa geçen *"Allah her şeye şâhiddir."*[666] Âyetinde, Allah'ın bu eş-Şehîd ismi zikredilir. "eş-Şehîd" kelimesi; Arapçada, hem fâil/özne ve hem de mef'ûl/tümleç olarak kullanılır. Lügatte; "hazır oldu, huzurda bulundu, müşâhede etti, şehâdette bulundu" gibi anlamlara gelir.[667] O hâlde eş-Şehîd, her şeyi bilen el-Alîm mânâsına da kullanılır. Çünkü Allah, olgular ve duyu-ötesi âlemi bütün yönleriyle bilen, kuşatandır. Burada el-gayb, gizli olan, eş-şehade(t) ise, açıkça görülen demektir. Demek ki Allah, gizli olanı da aşikâr olanı da görür ve bilir. O'na hiçbir şey gizli değildir. Allah, her şeyi müşâhede eder. O'nun ilim sıfatı mutlak olarak göz önüne alındığı zaman Allah Alîm'dir/her şeyi bilendir. Duyu-ötesi alana, yani bâtınî/gizli işlere izâfe edildiği zaman, Allah Habîr'dir/gizli açık her şeyden haberi olandır. Olgular dünyasında olup bitenlere izâfe edildiği zaman, Allah eş-Şehîd'dir. Bundan dolayı, insanların dünyada yaptıklarına kıyâmet günü şehâdet edecektir.[668]

İlâhî şâhitliğin, ilâhî huzûrun insan üzerinde doğuracağı etki gerçekten bambaşkadır. İnsânî anlamda bir huzur Yüce Allah hakkında doğru olmayacağından şöyle izahlar yapılmıştır: Şehîd, yaratıkların ancak şuhûd, yani, huzûr ile bilebilecekleri şeye muttalî olandır. Gerçi O, mekânî yakınlıkla nitelendirilmez. Maksat, mahlûkatında olup biten şeylerin uzakta olan kimse gibi kendisine gizli kalmayacağıdır. Bu sebeple Allah, ezelden beri her şeyi bilir. Küçük-büyük her şeye muttalîdir.[669] Allah'ın bilmesi, insanın bilmesiyle asla mukâyese edilemez. Çünkü insan, ancak, beş duyu vasıtasıyla kavradığı şeyleri ya da yanında olup-bitenleri bilebilir ve ancak onlara şâhitlik edebilir. Kur'ân'da geçtiğine göre, Allah kendinden başka ilâh olmadığına tanıklık ettiği gibi, buna melekler ve ilim sahibi insanlar da tanıklık ederler.[670]

Kur'ân-ı Kerim'de, eş-Şehîd ismi 20 yerde Allah'ı vasfeder. Bu âyetlerden bazı örnekler şöyledir:[671]

"De ki: 'Ey Ehl-i Kitap! Allah, yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr edersiniz?"[672]

"... Aralarında bulunduğum müddetçe onlar hakkında şâhiddim, beni aralarından aldığında onları Sen gözlüyordun. Sen her şeye şâhidsin."[673]

"Şâhid olarak hangi şey daha büyüktür, de. Allah benimle sizin aranızda şâhiddir."[674]

"Allah, onların yaptıklarına şâhittir."[675]

"Kıyâmet günü Allah kesin hüküm verecektir. Şüphesiz, Allah her şeye şâhittir."[676]

"Rabb'in sana yeterli değil midir? Şüphesiz O, her şeye şâhittir."[677]

"Ne işte bulunsan, Kur'ân'dan ne okusan ve siz ne iş yapsanız mutlaka Biz, içine daldığınız an, üzerinizde Şâhidiz. Ne yerde, ne gökte zerre ağırlığınca bir şey, Rabb'inden kaçmaz."[678]

Yüce Allah'ın eş-Şehîd ism-i şerîfi hayatımızda nasıl bir anlam alanına sahip olmalıdır?

Allah'ın eş-Şehîd İsm-i Şerîfi, Ahlâkî Hayatımıza Nasıl Yansıtılmalıdır?

Yüce Allah, bütün mekân ve zamanlarda hâzır ve nâzır olandır. O'nun için zaman ve mekân söz konusu değildir. Bu durum, bizim için yegâne özgüven kaynağıdır. Eş-Şehîd ism-i şerîfini ruhunun tâ derinliklerinde duyan mü'min bir insan, Allah şuurunu diri tuttuğu ve uyanık kaldığı sürece, ister acılarla ve isterse rahat bir yaşam hâliyle sınansın, daima O'nunla birlikte olduğunu hisseder. Bu duygu, onu yalnızlık ve dışlanmışlık hissinden uzak kılar. Hiç şüphesiz, bu durum insana, mânevî ve moral anlamda güç ve güven verir. Artık onun için "gökten belâ kar gibi yağsa, adına aşk" denir. O, "acıları bal eylemesini" bilir. "Allah'la birlikte" olan bir kimse, bir taraftan, yaşadığı acıların üstesinden gelmek ve yardım almak için "Sen bunlara tanıksın Ya Rabbi!" diye duâ ederken, diğer yandan, "Allah'ım! Rahat ve iyi giden hayatıma şâhitsin, ne olur bu hâli ihtiyaç sahibi kardeşlerime de yaşat!" demek sûretiyle, diğerkâmlık ahlâkı gösterir.

Öte yandan, Allah'ın her şeye şâhit olduğuna inanan bir kimse, ister gizli ve isterse açık olsun, O'na isyan türü olan günahların her türlüsünden uzak yaşar. Mânevî bir kontrol altında bulunduğuna, yapıp-ettiği her şeyden hesâba çekileceğine inanan bir Müslüman, asla ahlâk ve hukuk dışı işlere tevessül etmez. Çünkü Rabb'i, O'nun her hâlini gözetlemektedir.

Yüce Rabb'imizin eş-Şehîd ismiyle donanan bir mü'min, tam bir insân-ı kâmil örneği sergiler. Zaten İslâm'ın hedeflediği ve eğiterek yetiştirmek istediği örnek insan modeli bu değil midir? Kaldı ki bütün bir ümmet insanlık üzerine "şâhidler" kılınmıştır.[679] Bu âyette geçen "şühedâ" kavramının karşılığı, bütün bir dünyanın problemlerini çözen adamlar anlamına gelir. Mahkemede davalı ile davacı arasındaki sorunu çözen kimse, aslında şâhiddir. O hâlde, bilgi düzeyi yüksek Müslümanlar da bu dünyanın şâhidleri olup, bu nedenle, içinde yaşadıkları çağın problemlerine bîgâne kalamaz ya da, "Bu problemleri biz îcâd etmedik." diyemez. Eğer Müslümanlar olarak İslâm'ın evrensel olduğunu iddia ediyorsak, Pekin'de, Washington'da, Paris'te, Kuala Lumpur'da, Moskova'da, Sri Lanka'da vb. dünyanın neresinde olursak olalım, global düzeyde, ister adı küresel ısınma ister adı etnik veya mezhepsel çatışma, isterse adı yoksulluk olsun bütün problemler konusunda çözüm önerilerinde bulunmamız gerekir. Dinin bizâtihî kendi-

si sorun çözmez. Sorunları, bu dini iyi anlayan ve çağın koşullarına göre yorumlayan insanlar çözer. Dolayısıyla, Müslüman'ın böyle bir şâhidliği de vardır. Eğer biz bu şâhidliği iyi ve kâmil düzeyde yerine getirirsek, ben inanıyorum ki, İslâm bütün bir dünyada evrensel ve aktüel bir boyut kazanacaktır. Topyekûn bir İslâm âlemi olarak böyle bir şâhidliğe, huzurda bulunmaya hazır mıyız? Önemli olan, bu soruya kapsamlı cevap verebilmektir.

Şehitler, Hakk'ın Şâhitleridir

Ayrıca, dinimizde, Allah yolunda ölen kimselere de şehit ismi verilir. Şehîdin eyleminin adına, şehâdet denilir. Eş-Şehîd ismi, Allah için kemâlat; mü'min için izâfiyet ifâde eder. Mü'min, Allah yolunda, en sevdiği canını fedâ ederken -min tarfi'llâh- bu şâhitliğine bütün duygu ve duyularıyla vâkıf olduğu için şehitlik sıfatını elde eder. Bundan dolayı, şehitler ruhlarını/canlarını Allah'a teslim ederken yanlarında meleklerin hazır bulunmasından dolayı, kendilerine "hazır bulunulan kimse" de denmiştir.[680] *"Rabb'imiz Allah'tır."* deyip sonra da doğrulukta devam edenlere melekler, ölümleri ânında, onların üzerine inerek şöyle müjde verirler: *"...Korkmayınız, üzülmeyiniz, size va'dedilen cennetle sevinin, biz dünya hayatında da âhirette de size dostuz. Bağışlayan ve acıyan Allah katında bir ziyâfet olarak canlarınızın çektiği, umduğunuz şeyler burada vardır ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır."*[681] Böylece melekler, onların şehitliği ânında yanlarında hâzır bulundukları için aynı zamanda onların cennetlik olduklarına da şâhitlik etmiş olurlar. Bu sebeple, *"Allah yolunda şehit düşenlere, işte, onlara nûr ve ecir vardır."*[682] Şehitler, Allah'ın kendilerine hazırlamış olduğu sayısız nimetlere de tanıklık ederler. Bunun için, "Allah yolunda öldürülenlere ölüler denmez."[683]

Şehitler 'Şevâhidü'l-Hak'tır. Onlar, büyük fedakârlıkta bulunmak sûretiyle, Var Eden'in varlığına şehâdet etmiş olurlar.

Ne mutlu Yüce Allah'ın eş-Şehîd ism-i şerîfini davranışlarıyla ve hayatlarıyla anlamlandıranlara!

EL-HAKK

"FİİLEN VAR OLAN, VARLIĞI KENDİNDEN OLAN, KENDİSİNİ VARLIKTA APAÇIK DELİLLERİYLE GÖSTEREN"

Hakk, "mutâbakat ve muvâfakat" anlamına gelir.[684] "Hak", vâkıaya (realite) uygun olan hükümdür. Hak ihtivâ etmesi itibariyle sözlere, inançlara, dinlere, mezheplere de "hak" adı verilir. "Hak söz", "hak din", "hak mezhep" ifadeleri buna örnektir. Hakkın karşıtı, bâtıldır. Sıdk (doğruluk) tabiri, özellikle hak sözleri ifade etmekte kullanılır. Meselâ, doğru söz, doğru akîde gibi. Sıdkın karşıtı ise, kizb (yalan)'dır. Bazen, hak ile sıdk arasında fark görülür. Hakta vâkıa yönünden, sıdkta ise, hüküm cihetinden mutâbakat aranır. Yani hüküm vâkıaya uygun ise, sıdk; vâkıa hükme uygun ise, hak adını alır. Buradan yola çıkarak söylemek gerekirse, hak ve sıdk birbirinin eş anlamlısıdır: *"Allah, gerçek bir vaadde bulunmuştur."*[685] âyetinde geçen hak kavramı, sıdk anlamınadır. Yani Allah, doğru bir vaadde bulunmuştur. Her ne kadar hak ve sıdk kelimeleri arasında lafız bakımından farklılık varsa da çoğu zaman mânâ bakımından uyumluluk söz konusudur.[686] Ayrıca hak, dış dünyada mevcut olan anlamına geldiği gibi; içte, gerçeğe uygun bilgi, hüküm ve söz anlamlarına da gelir.

Hepimiz Hakk'a Muhtacız

Aklın inkâr edemeyeceği derecede, sâbitliği ve mutlak varlığı kesin olan sadece Yüce Allah'tır: *"Allah, haktır."*[687] "Vâcibu'l-vücûd" olan Cenâb-ı

Hak, varlığı kendisinden olup, hiçbir yönden başkasına muhtaç olmayan ve hiçbir noksanı kabul etmeyen, ezelî ve ebedî bütün kemâl sıfatlarını kendinde toplayandır. Kur'ân-ı Kerim'de, *"Ey insanlar! Siz hepiniz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise (her şeyden) müstağnî (onlara muhtaç değil)dir, övülmeye layık olandır."*[688] buyrulur. Bu bağlamda, el-Hak ismi, O'nun güzel isimlerindendir. Çünkü varlığı ve ulûhiyyeti kendisindendir. Hak ile hakîkatin bütün mertebeleri O'nundur. Her hakîkatin kendisinden alındığı, zâtıyla var olan hakîki mevcûd Yüce Allah'tır. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Allah'ım! Sensin Hak. Senin va'din de hak, sözün de hak. Sana kavuşmak da haktır."*[689] buyurmuşlardır.

Kesinlikle Yüce Allah, el-Hak'tır

Zâtının kemâlinde, isim, sıfat ve fiillerinde haktır.

Ulûhiyyet ve ilâhlığında haktır. Ondan başka tapılan her şey bâtıldır.

O, rubûbiyyetinde haktır. Yaratma ve yönetme O'na aittir.[690] Âlemlerin rabbi olandır. Varlıkta ondan başka gerçek anlamda rab yoktur.

Kur'ân-ı Kerim, kelâmullahtır. İşte Allah, bu sözleriyle hakkı meydana çıkarandır. Nitekim O, bu konuda şöyle buyurur: *"Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu."*[691] Yani O, kâfirlere karşı cezâsını uyguluyor, doğruluğu sözlerinde, vadinde ve haberinde açığa çıkarıyordu.

Kur'ân-ı Kerim'de hak kavramı, 300'e yakın âyette yer alır. Bu âyetlerden birisinde, "melik" kavramı "hak" kavramıyla birlikte gelmiştir: *"Gerçek hükümdar olan Allah yücedir."*[692] Mülkünde O, gerçek meliktir. Onun melikliği karşısında tüm hükümdarlıklar izâfîdir. Hakîkatte mülk O'nundur. *"De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz, sen her şeye hakkıyla gücü yetensin."*[693]

Hakk'ın Karşıtı Bâtıldır

El-Hak vasfına sahip olan Yüce Allah'ın fiillerinde hikmet vardır. Âlemde hiçbir şey hikmetsiz ve amaçsız değildir. Gerek O'nun yarattığı varlıklarda hikmetli yaratılış ve gerekse yaratılanları koruma ve rızık verme eylemi, doğrudan O'nun kemâl sıfatlarıyla ilişkili olan Hak isminin varlıktaki tecellî-

sinin sonucudur. Zulüm, cevr ve abeslik gibi tüm olumsuz sıfatlar Allah'tan nefyedilmiştir. Her şey O'nun hâkimiyetinde tecellî etmektedir. Bütün bu nitelikler, O'nun "hak" vasfına sahip olduğunu gösterir.

Yüce Allah'tan sudûr eden her şey haktır. O'nun isimleri, sıfatları, sözleri, va'di ve vaîdi, O'na kavuşma, ibadet, diriliş, peygamberler, ilâhî kitaplar, cennet-cehennem haktır: *"İşte O, sizin gerçek Rabb'iniz olan Allah'tır. Hak'tan sonra sadece sapıklık vardır. O hâlde, nasıl oluyor da (Hak'tan) döndürülüyorsunuz?"*[694] Dolayısıyla, Allah'ın hak olduğunu kabul etmek, aynı zamanda O'nu takdir etmektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), "Şâirin dediği en doğru söz, Lebid'in sözüdür: *"Dikkat ediniz! Allah'tan başka her şey bâtıldır!"*[695] buyurmuşlardır. Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.), bu sözü, en doğru hak söz olarak kabul etmiştir. Bu şiir, âdetâ şu âyetin yorumu gibidir: *"Bu böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O'nu bırakıp da taptıkları ise bâtılın ta kendisidir. Şüphesiz ki Allah yücedir, büyüktür."*[696] Açıkça bu âyette, Allah'tan başka kendisine tapılan, perestiş edilen tüm sahte putların bâtıl olduğuna vurgu yapılıyor. Şahsiyetli kimse, ne Allah'tan başka fânî varlıklara ilâhî nitelikler atfeder ve ne de onlara tapar.

Ünlü dilbilimci Râgıb el-İsfehânî, Arapçada, Yüce Allah'ın bir vasfı olan el-Hakk isminin şu anlamlara geldiğini ifade etmiştir:

"Şanı Yüce olan Allah (c.c.), hikmetinin gereğine göre eşyayı yaratmıştır. Allah hakkında, "O'dur hak." denildiği gibi... "İşte bu durumda velâyet, hak olan Allah'a mahsustur."[697] Çünkü Allah, varlıkta her şeyi hak ve adalet dengeleri üzerine inşâ etmiştir. Bütün bir varlık alanında da mutlak tasarruf, çekip çevirme ve yönetme yetkisi O'na aittir. Yaratan, yönetmeye de güç yetirir.

Eşya, hikmetinin gereğine göre var edilmiştir. Bundan dolayı, Allah'ın fiillerinin tümü "hak"tır. *"O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah, bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır."*[698]

Yeniden Diriliş Haktır

Yeniden diriliş ve Allah'ın huzuruna çıkış haktır. Nitekim âhiretin hak olduğu konusunda Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: *"O (azap) gerçek midir?' diye senden haber soruyorlar. De ki: 'Evet, Rabb'ime andolsun ki o elbette*

gerçektir. Siz (bu konuda Allah'ı) âciz kılacak değilsiniz."[699] Bu dünyada ve öte âlemde yaratılan her şey, Allah'ın hikmetinin bir gereğidir. Bize, eşyanın hakîkatini bilmek için bunlar anlatılmaktadır.

Bir şey hakkında aslına uygun bir inanç taşımak hakla ilişkilidir. Bizim, "Falan kimsenin dirilişe, cennet ve cehenneme olan inancı haktır." sözümüzde olduğu gibi. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Allah iman edenleri, kendi izniyle, onların hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti."*[700]

Hak, gereğine göre gerektiği kadarıyla ve ihtiyaç duyulduğu zamanda vâki olan söz ve iş demektir. Bizim, "Senin sözün haktır.", "Senin işin haktır." dememiz gibi. Şu âyetlerde bu hususa değinilir: *"Rabb'inin yoldan çıkanlar hakkındaki, 'Onlar artık imana gelmezler.' sözü, işte böylece gerçekleşmiştir."*[701], *"Eğer hak onların arzularına uysaydı, gökler ile yer ve onlarda bulunanlar elbette bozulur giderdi."*[702] Bu âyetlerde el-Hak'tan maksat, hem Yüce Allah'ın kendisi ve hem de hikmetinin gereğine göre olan hükümleridir.[703]

"Hak" tabiri, Kur'ân-ı Kerim'de, yukarıdaki mânâlardan ayrı olarak; borç[704], kıyâmet[705] ve Allah'ın vasfı[706] şeklinde kullanılmıştır. Özellikle Yüce Allah'ın en güzel vasıfları arasında yer alan "el-Hak", îtikâdî anlamda O'nun varlığının eşyada apaçık zuhûru anlamına gelir. O'nun zuhûru, bizzat hak-hakîkat oluşu bakımından, nûr saçan ilâhî zâtı yönündendir. Varlığa bakmasını bilenler ve eşyanın arka planını iyi okuyanlar için, Allah'ın varlığı apaçık bir gerçekliktir. Eşyanın hakîkatini bilmek, doğrudan Allah'ın hak oluşunu bilmekle paralellik arz eder.

Yüce Allah'ın el-Hak isminin başta gelen semeresi, O'nun varlığına birliğine inanç konusunda 'hak' olduğunu bilmektir. Her insan, ilâhî yazılım olan fıtratın bir gereği olarak, hakkı ve hakîkati idrak edebilecek düzeyde yaratılmıştır. Bu bağlamda, Yüce Allah kullarına yol göstermiştir: *"Varlığımızın delillerini (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'ân'ın gerçek olduğu onlara belli olsun. Rabb'inin her şeye şâhit olması yetmez mi?"*[707] Gerçekten de başta insanın kendisi olmak üzere, onu çevreleyen bütün bir varlığın DNA'sı biriciktir. "Önyargı" bağlarından kurtulmak, hakla yüzleşmenin ilk basamağıdır. Bu işi âhirete bırakmamak gerekir: *"O gün Allah, onlara kesinleşmiş cezâlarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın apaçık bir gerçek olduğunu bileceklerdir."*[708] O hâlde, el-Hak Olan'a güvenip dayanmaktan başka çıkar yol yoktur.

EL-VEKÎL

"BÜTÜN İŞLER KENDİSİNE HAVALE EDİLEN İLÂHİ ZÂT"

Sözlükte el-Vekîl, müvekkilinin aczinden dolayı başkası için tasarrufta bulunmak, başkasına güvenmek ve onu yerine vekîl kabul etmek gibi anlamlara gelir.[709] Dolayısıyla, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Vekîl, bütün işler kendisine havale edilen İlâhî Zât demektir. O, bütün işleri hakkıyla yerine getirir.[710] Bu sebeple gerçek mü'min, işlerinde gözetici ve koruyucu, yöneten ve rızık veren, zararları giderici ve faydaları verici olarak Allah'ı vekîl kabul eder. Nitekim şu âyetlerde bu gerçeğe dikkatler çekilir: *"Allah, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve 'Allah bize yeter. O ne güzel vekîldir!' dediler."*[711] Bir başka âyette de: *"Allah'a dayan/tevekkül et; sana vekil olarak Allah yeter."*[712] buyrulur. Görüldüğü gibi, her iki âyette de, Allah'ı vekil kılmanın anlamı O'na tevekkül etmek olarak anlatılıyor. O halde, tevekkül nedir?

Tevekkül; güvenmek, dayanmak, itimat etmek ve bir işi, kendisi üstesinden gelemediği zaman bir başkasına havale etmek gibi anlamlar taşır. Tevekkülün hakîkati ve sıhhati, âcizliği izhâr etmek, bir başkasına güvenmek, insanların elinde olandan ümidi keserek her hususta Allah katından olana itibar ve itimat etmektir.[713] Terim olarak tevekkül ise, bir hedefe, bir

amaca ve bir gayeye ulaşmak için, insani planda gerekli olan maddî ve mânevî bütün imkânları kullandıktan sonra, Allah'a dayanıp sadece O'na güvenmek demektir. Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere tevekkül, iman gibi, kalbin amellerindendir. Organların faaliyetlerinden olan sebeplere tevessül olmadan yapılacak bir tevekkül, tevekkül eden kimsenin tevhîd anlayışında doğru olmadığının bir işaretidir/bir göstergesidir.

İslâm dünyasının iç sorunlarıyla uğraşmayı kendine zorunlu bir iş edinmiş olan millî şairimiz Mehmet Akif "Vâiz Kürsüde" başlıklı şiirinin muhtevasında, genelde İslâm dünyası ve özelde Türk toplumunda yazgıcı bir tevekkül anlayışının varlığına dikkatleri çekerek, içinde bulunduğumuz fikrî ve iktisadî durgunluğun sebeplerini değişik örneklerle anlatarak sorunu gerçek anlamından saptırılmış tevekkül anlayışına bağlar. Tevekkülün Allah'a tahakküm olmadığını dile getirdiği bir şiirinde, yazgıcı bu tevekkül anlayışını şu şekilde eleştirir:

Sarılmadan en ufak bir işte esbâba,
Muvaffakiyete imkân bulur musun acaba?
Ekilmeden biçilen tarla nerede var? Göster!
"Kader" senin dediğin yolda İslâm'a bühtandır;
Tevekkülün, hele hüsran içinde hüsrandır.[714]

Olgular dünyasında amaçlı bir neden yasası geçerlidir. Şüphesiz ki Allah, hem nedenlerin ve hem de sonuçların yaratıcısıdır. Ama Allah, imkânlara sarılmadan sonuca varmak isteyen kimseleri kınayarak şöyle buyurur: *"Onlar ancak ağızlarına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Hâlbuki (suyu ağzına götürmedikçe), su onun ağzına girecek değildir."*[715] Bu âyetin bize öğrettiği gerçek şudur: Herhangi bir amacı gerçekleştirmek isteyen kimse, öncelikle, 'fiil/eylem' planında bir hareketin öncüllerini oluşturma gayreti içerisine girmelidir. Âyetin bütünlüğünden anlaşılan sonuç ise şudur: Bir kimse, hiçbir çalışma ve çaba içerisine girmeden, suyun kendiliğinden gelip ağzına girmesi için istediği kadar Allah'ı ansa da, su asla gelip ağzına girmeyecektir. Zira Allah'ın kâinata koyduğu düzen/yasa, insanın bizzat suyu içme eylemini yerine getirmesini/gerçekleştirmesini gerektiriyor.

Sebeplere Tevessül, Tevekkül ve Vekîl İlişkisi

Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette, sebeplere tevessül etmek/sarılmak gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bir âyette, savaşa çıkmadan önce, *"Ey iman edenler! Hazırlığınızı görün."*[716] buyrularak, tevekkülden önce maddî anlamda tedbirli olmamız isteniyor. Salt Müslüman olmamız, Allah'ın yardımına bir mazhariyetin bütün şartlarını ve sebeplerini içermiyor. Bununla birlikte, savaşın kanun ve kurallarına da riâyet etmek gerekmektedir. Kur'ân'a göre, düşmana korku, dosta güven vermenin yolu, savunma sanayii alanında da güçlü olmaktan geçiyor. *"Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın."*[717] Açıkça, bu âyette psikolojik olarak düşmanı caydırmak için savaş teknolojisinde güçlü olmak tavsiye ediliyor. Ayrıca şu da bilinmelidir ki, her çağın savaş aracı olan hakiki ve mecâzî anlamda "atları" farklı farklıdır.

Diğer yandan Kur'ân'a göre, Allah'ın en yakın dostları olan peygamberlere bile, tevekkülde bulunmadan önce tedbirli olmaları öğütleniyor. Şöyle ki, Hz. Musa (a.s.) kavmi tarafından taşlanmakla tehdit edilince, ona "... O hâlde, kullarımla geceleyin çıkıp git. Çünkü takip edileceksin."[718] buyrularak öncelikle, öncülleri yerine getirmesi isteniyor. Görüldüğü gibi, bu âyetlerde evvelâ beşerî plânda elden gelen her şey yapıldıktan sonra işin sonucunun Allah'a havale edilmesi emredilmektedir. İşte gerçek anlamda Yüce Allah'ı vekîl tayin etmek budur.

Yine sebeplere tevessül etmeden yapılan tevekkül tavrının Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bizzat söz ve uygulamalarında yerinin olmadığını da anlıyoruz. Meselâ, onun Miladî 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etmesi olayında mağaraya sığınması, ayrıca, devesini salıp Allah'a tevekkül etmek isteyen bir Müslüman'a, *"Önce deveni sağlam kazığa bağla, sonra Allah'a tevekkül et."*[719] buyurması, bizim için sebep-tevekkül ilişkisini en güzel bir şekilde yansıtan uygulama ve yol gösterme biçimleridir. Özellikle köy, mezra ve büyük şehirlerin varoşlarında bulunan vadi içlerine konutlar yapmak, depremi gösteren fay hatlarının geçtiği yerlere şehirler kurmak, bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu meskûn bölgelere veya ülkelere seyahatler düzenlemek, kışın dondurucu soğuğuna karşı koruyucu tedbirler almamak, hırsızdan korunmak için kapıyı kilitlememek gibi durumları tevekkül olarak adlandırarak algılamak, olumsuz sonuçlarla da karşılaşınca kadere vurgu yapmak, Allah'a zulüm isnadından başka bir şey değildir.

İslâm'da yazgıcı bir tevekkül anlayışı olmadığı gibi, ruhbanlık da yoktur. İslâm'da emek/alın teri kutsaldır. Bu sebeple, dinimiz çalışmayı emreder. Çok zorunlu olmadıkça başkalarının sırtından geçinmeyi hoş karşılamaz. İslâm tarihinde, örnek bir şahsiyet olarak Hz. Ömer'in meskenete, atalete, zillete ve amip gibi başkalarının sırtından geçinmeyi tevekkül anlayışı gören zihniyete karşı durması, diğer yandan terk-i dünya eyleyip toplumsal sorumluluklarından kaçarak ruhbanlığı gerçek bir dinî anlayış tarzı gören bir Müslümanlık anlayışına karşı özgürlükçü bir tevekkülün yolunu işaretlemesi, gözlerimizi yaşartmaktadır. Bu tarihî olayın Mehmet Âkif'in mısralarında şöyle tablolaştırıldığını görüyoruz:

Ömer tevekkülü bilirdi elbette bizden iyi,
Ne yaptı "Biz mütevekkilleriz!" diyen kümeyi
Dağıttı, kamçıya kuvvet, "Gidin, ekin!" diyerek,
Demek tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a!
Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına.[720]

Sebeplere sarıldık, tedbiri elden bırakmadık ve sonra da işi Allah'a havale ettik, ama istediğimiz sonuç da gerçekleşmedi. Bu durumda ne yapmalıyız? Bir Müslüman olarak, iç huzurumuzu asla bozmadan, hayatımızda olgunlaşmamız adına imtihan diye bir boyutun olduğunu da hesâba katmalıyız. Bazen musibetler ve isabet eden kötülükler, ünlü İslâm mütefekkiri İmam-ı Gazalî'nin dediği gibi, kılık değiştirmiş iyilikler gibidir. Yerine göre bizim sorumluluğumuzun dışında cereyan eden belâ ve musibetler, birey ve toplumları eğiterek olgunlaştırır, sosyolojik anlamda toplumları birbirlerine yaklaştırmaya vesile olur. Hatta milletlerin iman ve medeniyet köklerine dönmelerinin yolunu açar. Bununla da kalmaz, sebeplere tevessüle dayalı tevekkül anlayışı, insanda özgüven ve cesareti arttırır. İş hayatında çalışmayı ve başarılı olmayı motive eder. Tüketen bir insan modelinden daha çok, üreten bir insan modelini ortaya çıkarır. Sebeplere ve tedbire dayalı bir tevekkül anlayışı, kalkınmanın ilk hareket ve motorunu oluşturur. O halde, önce tedbiri alacağız, sonra azmedip bütün benliğimizle Allah'a dayanıp güveneceğiz. İşte gerçek mütevekkilûndan olmak budur.

EL-KAVÎ

"PEK GÜÇLÜ VE TAM KUDRET SAHİBİ"

Arapça'da "kuvve" kökünden sıfat olan el-Kavî; kuvvetli ve güçlü demektir. Yüce Allah'ın sıfatı olarak, "kuvveti tam, her şeye muktedir olan" anlamını taşır. Herhangi bir âcizlik, zafiyet ve vehin gibi hallerden hiçbirisi Yüce Allah'a egemen olamaz. Her türlü zaafiyet, âcizlik ve vehin beşeriyete dair niteliklerdir. Allah ise, her türlü yaratılmışlık hallerinden münezzehtir.

Kur'ân-ı Kerim'de, mutlak gücün Allah'a ait olduğu beyân edilir: *"Zulmedenler azâba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azâbının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi!"*[721] buyrulur. Bir başka âyette de, *"Kuvvet, ancak Allah'ındır."*[722] denilmektedir. Bütün bu âyetler, yegâne güç ve kudretin Cenâb-ı Hakk'ın uhdesinde toplandığına işaret etmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca bazı fert ve cemiyetler, ilâhî kudretin varlığını unutunca, kendi âciz varlıklarını hiç hesâba katmadan sahte kudret sıfatına bürünebilmişlerdir. Ellerinde bulunan zenginlik, aşîret taraftarlığı ve kamu gücü sayesinde, Allah'ın hür olarak yarattığı insanları köleleştirme ve sömürme yoluna gitmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın el-Kavî ismini gasbeden birçok sahte güçten bahsedilir. Bunlardan birisi Allah'a is-

yanın, tuğyanın ve her türlü zulmün sembolü olan Fir'avun'dur. Başdanışmanlarından olan Hâmân'a, gücünü ve iktidarını göstermek için, 'yüksek bir kule' yapma talimatında bulunur:

"Fir'avun: 'Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hamân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana bir kule yap! Belki Mûsâ'nın ilâhına çıkar bakarım (!). Şüphesiz ben onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum.' dedi."[723]

Bu âyette geçen kule tabiri, neyin sembolüdür?

İktidar gücünün sembolüdür.

Fir'avun'un Sipariş Verdiği Bu Kule, Neyin Simgesidir?

Başta iktidar olmak üzere; kibirlenmenin, servetin, şehvetin, şöhretin, gücün ve Allah'a meydan okumanın bir simgesidir. Maddî iktidarını putlaştıran ve kendisini de rablik makamında gören Fir'avun, bireysel ve sosyal hayatının bütün alanlarından Hz. Mûsâ'nın İlâhı olan Allah'ı çıkardığı gibi, insanların gönlünden de Allah'ı çıkarmak istemiştir. İnsan bir defa temellük fikrine sahip oldu mu, hayata dair ne varsa özerkleştirir ve her şeyi kendi tasarrufunda görmeye başlar. Bazen bu, iktidar gücü olur; bazen para gücü olur, bazen ilim gücü, bazen bu cinsiyet gücü olur. Artık onu sınırlandıran bir otorite yoktur. O, kendisini kontrolsüz bir güç olarak görür. Çünkü o, kendisini, Allah'a rağmen konumlandırmıştır.

Allah'ı hayatından çıkaran bir birey ve toplum için nihâî amaç, mutlak bilgiye, servete ve iktidara sahip olmaktır. Böyle bir âsî ruh, Yüce Allah'a başkaldırdıktan sonra, kendi arzularını ve projelerini ilâhlaştırmış ve mutlaklaştırmıştır. Bu yüzden, hâriçten kendisini denetleyecek ve sınırlandıracak bir güç ya da yetkili istemez. Din, onu sınırlandırdığı oranda can sıkıcıdır. Dine, bireyin hayatında ancak özel, izâfî ve sıra dışı kalmayı kabullendiği sürece müsâade edilir. Bilginin hikmet amaçlı olmaktan çıkıp güç amaçlı hale gelmesiyle, birey, Kârûn'un zihnî tutumunu benimsemiş olur.

Tarihte Fir'avunlar hep halklarını, icat ettikleri bir "öteki/leştirme" üzerinden denetlemeye çalışmışlardır. "Sen ve öteki" diye halkı iki kampa, sınıfa ayırmak halkın gücünü sınırlandırmak ve zayıflatmaktır. "Böl, parçala,

yönet" stratejisi, Fir'avun taktiğidir. Tarih boyunca eski ve yeni bütün Fir'avunlar, hep, yönetim tarzı olarak bu taktiği uygulamışlardır.

İslâm düşüncesine göre, elinde tuttuğu kamu gücünü adaletin sağlanmasında değil, zulmün koyulaşmasında kullanan her zorba, Fir'avun zihniyetini benimsemiştir. Onlar, sınırsız gördükleri gücü, hiç kimse ile paylaşmazlar. Bu güç, ister inanç ister siyaset ister servet ister iktidar olsun, fark etmez. Hepsini uhdelerinde tutarlar. Halk ise, sürü ve köle muamelesi görür. Halkın, onların nezdinde hiçbir değeri ve itibarı yoktur. Kendisini güçlü gören Fir'avun zihniyeti, inançlara bile ambargo koymaya kalkar: 'Benim belirlediğim kadar inanacaksın.' der. Hem inançlara ve hem de fikirlere sınırlar çizer. Kölenin itiraz hakkı olmadığı gibi, halkların da itiraz hakkı yoktur, mantığını sergiler. Servete, maddî iktidara ve silâh gücüne dayanan her zorba, kendini ilâh gibi görür. Yaptıklarından hesap sorulmasını asla istemezler. Kibirlidirler. Onların gözünde halk, toprakta debelenen solucan kadar bir değere sahip değildir. Onlar, ne kimseye hesap verirler ve ne de herhangi bir kimsenin kendilerinden hesap sormasına rızâ gösterirler.

Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan Fir'avun iktidarını servetiyle tahkîm eden ve bu noktada kendisini Allah'tan müstağnî sayan bir başka saptırıcı da Kârûn'dur. O, haksızlıkla elde ettiği bu kazancı, her türlü zulmün icrası için araç yapar. Kendisi doğru yoldan saptığı gibi, halkı ekonomik gücüyle ezer, bununla da yetinmez, şahsiyetini beş paralık ettiği halkını, Hakk'ın karşısına çıkmada kışkırtmaktan da geri durmaz. Bu alanda her türlü vasıtaya başvurur, yaptırım uygular.[724]

Mal Biriktirmenin, Her Türlü Mâlî ve Ekonomik Haksızlığın, Sömürünün Simgesi: Karûn

İnsanlık tarihinde Kârûn, mal biriktirmenin, her türlü mâlî ve ekonomik haksızlığın, sömürünün bir simgesi olurken, Fir'avun da siyasî ve idarî haksızlığın bir temsilcisi olmuştur. Kârûn, korkunç servetiyle Fir'avun zulmünün payandası, Fir'avun da siyaset vasıtasıyla Kârûn'un sömürüsünün kolaylaştırıcısıdır. Kârûn, servetinin kendisine, bilgisinden dolayı verildiğini sanır. Bu noktada, er-Rezzâk olan Allah'ı devreden çıkarır. O, Allah'tan müstağnî olarak, O'na ihtiyacı yokmuş gibi materyalist bir hayat yaşar. Onun bu tavrı, toplumda ahlâkî anlamdaki çürümeyi ve halkın Allah'la

olan ilişkisini zayıflatmayı beraberinde getirir. Aynı zamanda o, toplumun önünde lükse, konfora ve tefessüh etmiş bir ahlâka dayalı müsrif yaşantısıyla model oluşturur. Kârûn'un bu debdebeli hayatı, iradesi ve imanı kavî olan düzgün insanların imanını arttırırken, iradesi ve karakteri zayıf insanların ahlâkî düşüklükler yaşamasının yolunu açar.[725] Yine Kur'ân-ı Kerim'de, sahte güç gösterisiyle, el-Kavî olan Allah'a meydan okuyan Âd kavmi gösterilir: *"Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, 'Bizden daha güçlü kim var?' demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı."*[726]

Acaba Kur'ân-ı Kerim'de güç, kudret bağlamında sahip oldukları farklı pozisyonlarla dile getirilen Fir'avun, Kârûn ve Âd kavmi gibi Allahsız güçler niçin anlatılır? Bu kötülük odaklarından Müslümanlar ibret alsınlar diye anlatılır. Her yaşanmış olaydan ders çıkarmasını iyi bilen şuurlu Müslümanlar, Yüce Allah'ın el-Kavî gücü karşısında eriyip giden Fir'avunların ve Kârûnların hayatına ve felsefesine hiçbir zaman iltifat etmezler. Çünkü Yüce Rabb'imiz, kendi gücünü iki güzel isimle ortaya koymaktadır: "el-Kavî" ve "el-Azîz" Her iki güzel isim de O'nun kahredici kudretini ifade eder. Bu iki isim, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçer:

"O, kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir."[727]

"Şüphesiz, Rabb'in mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."[728] Bir başka âyette: *"Şüphesiz, Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir."*[729] Bir diğerinde ise, *"Şüphesiz, Allah kuvvetlidir, azâbı çetin olandır."*[730] buyrulmaktadır.

O hâlde:

Yüce Allah, tam ve mutlak bir kuvvete sahiptir. O'nu mağlup edecek hiçbir güç yoktur.

Yüce Allah, güç ve kudretinde sonsuzdur. Her şey, O'nun güç ve kuvvetinin karşısında küçülür gider.

Cenâb-ı Hakk'ın kuvvet ve azamet sahibi olduğuna inanan bir mü'min, kendisini bütün yaratılmışlar karşısında güvende hisseder. Biz zü'l-kuvve sahibi olan Yüce Allah'ın el-Kavî isminin tecellîsini, tabiat olaylarından tu-

tun da bütün varlıkların yaşantısına; insan hayatından tutun da ölüm ve dirim olaylarına varıncaya kadar görebiliriz. Bu sebeple insan, fânî olan birtakım güçlerine yenik düşerek Allah'ın gücünü ve kudretini hesâba katmadan yaşamamalıdır. İnanan ve inanmayan her insan, şu ilâhî gerçeği aklından asla çıkarmamalıdır:

"Allah, 'Şüphesiz ben ve peygamberlerim gâlip geleceğiz.' diye yazmıştır. Şüphe yok ki, Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir."[731]

İşte Yüce Allah'ın el-Kavî ismi, Müslüman'a güç vermeli, bu sebeple, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevini ihmal etmemelidir. Ayrıca, hem İslâm'ı yaşarken ve hem de anlatırken kınayıcıların kınamasından da çekinip korkmamalıdır. Bütün fânî gücüyle, Allah'ın emrettiklerini yerine getirme ve yasakladıklarından kaçınma yolunda gayret göstermelidir.

Unutulmamalıdır ki, Yüce Allah'ın yenilmez ve gâlip gelinemez güç ve kudreti karşısında her güç ve kudret izâfî ve anlamsızdır.

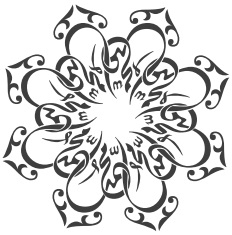

EL-METÎN

"KEMÂL DERECESİNDE KUVVETE SAHİP, FİİLLERİ SEBEBİYLE GÜÇLÜĞE VE YORGUNLUĞA UĞRAMAYAN"

Arapça'da metîn, "sağlam, kuvvetli ve dayanıklı olan" demektir. Metânet kökünden türemiş olan metîn, çok güçlü ve sağlam olan anlamına gelir. Allah'ın en güzel isimlerinden birisi olan el-Metîn, metânet kuvvetinin şiddetini gösterir. O'nun kuvveti hiçbir zaman eksilmez, gevşemez; O, bıkmaz, yorulmaz ve usanmaz. Yüce Allah'ın azamet ve yüceliğini, güç ve kudretini ifade eden bu güzel isim, "kuvveti şiddetli" olan anlamına gelir. El-Metîn ismi, O'nun kudretini, iktidar ve şiddetinin nihâyetsiz oluşunu ortaya koyar. Nitekim Kur'ân'da bir âyette şöyle geçer:

"Şüphesiz, Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir."[732]

Bu âyette, el-Metîn isminin kuvvetle birleştirilmiş olması, bir başka kemâle işaret eder. O da Allah'ın kudretinin sonsuz oluşudur. Burada aynı zamanda kuvvetin sonsuzluğu, kuvvetin şiddetinin sonsuzluğunu da gerektirir. Yine bu âyette yer alan ve kullarına bol bol rızık veren anlamına gelen er-Rezzâk isminin zikredilmesi, Allah'ın kuvvetinin eserini varlıkta tecellî ettirmesinin bir göstergesidir. Çünkü O'nun kudretinin bir sınırı olmadığı gibi, er-Rezzâk oluşunun da bir sınırı yoktur: *"Göklerin ve yerin anahtarı O'nundur. Rızkı, dilediğine yayar, dilediğine de ölçülü verir."*[733] O,

rızkını, var ettiği bütün âlemlere ulaştırır. Zâriyât Sûresi'nin 58. âyetinde el-Metîn ile birlikte geçen er-Rezzâk, Allah'ın bir sıfatı ve bir ismi olarak, tekrar tekrar rızık veren, onu sürekli arttırıp çoğaltan mânâsı taşır. Bu sebeple, "er-Rezzâk" ismi sadece O'na izafe edilebilir. Allah'tan başkası için ad olarak kullanılamaz. Ancak, bu ismin/sıfatın başına 'abd/kul' sözcüğü eklenerek "Abdürrezzâk/Rızık verenin kulu" anlamında, insan için kullanılabilir.

Gerçek Metânet, Hak Üzerinde Sebât Göstermektir

Nasıl ki Yüce Allah, kullarının hayatlarını sürdürmeleri ve bedenlerinin maddî ihtiyaçlarını karşılamaları için onlara yiyecek ve içecek cinsinden sayısız rızık veriyorsa, aynı şekilde, kalb ve ruh dünyalarının açlığını gidermek için de onlara; ilim, zikir, iman ve mârifet gibi mânevî rızıklar verebilir. Nitekim şu âyette, mânevî rızka dikkatlerimiz çekilir: *"Şuayb şöyle dedi: 'Ey kavmim! Söyleyin bakayım, ya ben Rabb'imden gelen açık bir delil üzere isem ve katından bana güzel bir rızık vermişse!.. Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiğince (sizi) düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir. Ben sadece ona tevekkül ettim ve sadece ona yöneliyorum."*[734] Burada rızık, *risâlet* ve *nübüvvet* anlamına gelir. O hâlde, Cenâb-ı Hakk'ın güç ve kudretinin enginliğini gösteren el-Metîn ismi, er-Rezzâk ismi ile birlikte zikredilmişse, buradan, iktisâdî hayatın gerçek düzenleyicisinin de Allah olduğu sonucuna ulaşırız. İnsan, varlık ânında şımarmamalı, Allah'a rağmen bir hayatı yaşama gibi dünyeleşme bataklığına düşmemelidir. Böyle bir yanılgı, insanın hayat serüveninde metânetini kaybetmesi anlamına gelir. Maalesef bugün, metânet, maddî güç gösterisi olan semboller ve kulelerle temsil edilmektedir. İnsan, böyle bir metânetin sahte olduğunu bilmeli, gerçek metânetin iman ve eylem bütünlüğünü birlikte temsilden geçtiğini unutmamalıdır.

Gören gözler, işiten kulaklar ve konuşan ağızlar için Yüce Allah'ın el-Metîn ismi, kemâl noktasında bütün bir varlığa yansımıştır. Biz O'nun kudret sıfatlarıyla ilgili isimlerinde olduğu gibi, ilâhî kudretin bir başka ifadesi olan el-Metîn isminde de bu tecellîyi görebiliriz. Kur'ân-ı Kerim'de, 'tuzak' anlamına gelen keyd'le birlikte Yüce Allah'ın el-Metîn isminin geçmiş olması, bunun en açık örneklerinden birisidir.

İyiler, Fazîlet Mücadelesinde Metîn Olmalıdırlar

Bilindiği gibi, tarih boyunca inkâra şartlanmış olan kimseler İslâm'ı, hakkı ve hakîkati yeryüzünden silmek ve etkisiz hale getirmek için İslâm'ın yolunu kesmek adına türlü türlü tuzaklar kurmuşlardır. Sembolik anlamda Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'in geçeceği yollara diken serpmesi bunun en can alıcı örneğidir. Bu diken ve tuzakların, tarih boyunca farklı kılıf değiştirmiş olması, bizi asıl meseleden uzaklaştırmamalıdır. Bu dikenler ve bu tuzaklar bazen, zecrî tedbirler olmuş, bazen, Müslümanların ifade ve inanç özgürlüğünü engellemek olarak kendini göstermiş, yerine göre de iletişim kanallarıyla karalama ve iftirâ kampanyalarına dönüştürülerek, İslâm ve Müslümanların imajı sarsılmak istenmiştir. Gerçek dâvâ adamları, bütün bunlara rağmen, hayatlarında temsil Müslümanlığını görünür kılmaktan aslâ geri durmamışlar, daima metânetlerini korumuşlardır. Allah'ın yolunu kesmeye yönelik bu tuzakların, insanlık tarihinde, dün ve bugün sayısız örnekleri vardır. Bundan sonra da olmaya devam edecektir. Bu dünya hayatı, iyiler ve kötülerin bir mücadele alanıdır. Eğer iyiler inanç ve yaşamlarında dik dururlarsa daima galip geleceklerdir.

Allah, dinine yardım edenlere yardım edeceğini vaat etmiştir: *"Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız) O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır."*[735] İslâm tarihinde bunun canlı örnekleri görülmüştür:

Bedir'de, Müslümanlar müşrikler karşısında sayısal anlamda güçsüz olmalarına rağmen, mâneviyatlarını güçlü tuttukları ve metânetlerini korudukları için Allah onlara yardım etmiştir.[736]

Allah, Huneyn gününde Müslümanlara yardım etmiştir.[737]

Yüce Allah, âyetlerini yalanlayan kavme karşı Hz. Nuh ve ona inananlara yardım etmiştir.[738]

Yüce Allah, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'a yardım ettiği için onlar gâlip gelmişlerdir.[739]

Kur'ân-ı Kerim'de, inkâra şartlanmış olan kimselerin hakkı yok etmek için kurdukları tuzaklara ve çevirdikleri entrikalara karşı, onların bu düzenlerini bozacağı anlamında, keyd/tuzak, Allah'a izafe edilir. Eğer mü'minler

inandıkları haklı dâvâlarından sebât eder ve sağlam bir duruş sergilerlerse, Allah hakîkat karşıtlarının tuzaklarına karşı metîn olacağını, bizzat Kur'ân-ı Kerim'de dile getirmiştir: "*Ben onlara mühlet veririm. Şüphesiz, benim tuzağım çetindir.*"[740]

Metâneti Korumanın İlacı İman ve Amel Birlikteliğidir

Öte yandan, Arapça'da, metânet kökünden gelen metîn, salâbet mânâsı da taşır. Salâbet, metîn olmak bağlamında, bir Müslüman'ın İslâm'ın sosyal hayatta görünürlüğünü ve varlığını temsil eden şiarlarını, alâmet ve sembollerini korumak için sahip olduğu kalb (iman) kuvvetini ifade eder. Salâbetin karşıtı; dinî değerlere karşı duyarsızlık, umursamazlık, ciddiyetsizlik, vurdumduymazlık, "bana necilik" ve inanç bozukluğudur. Müslüman insanda salâbet erdemi, çok kıymetli bir huydur, ahlâkî bir davranıştır. Türkçemizde bazen, salâbet yerine taassup kelimesi kullanılır. Taassup, aslında âdet ve geleneklerde veya maddî ve mânevî şeylerde fazla direnip taraftarlık yapmaktır. Bu yönden iki türlü, müsbet ve menfi anlamda bir taassuptan söz edilebilir. Bunlardan ilki, dine uygun olan taassuptur. Burada kastedilen taassup, körü körüne şuursuzca bir inancı müdafaa etmek değildir. İman ve bu imanın bir göstergesi, tezahürü olan amellerde gösterilen sebâttır. Bu, İslâm'da övülen bir fazîlettir. Diğeri ise, bâtıl ve faydasız âdetler, modalar, fikirler, yapılıp yapılmamasında dinî bir sakınca bulunmayan işler üzerinde gösterilen körü körüne bağlılık, taassuptur. Bu ise, bir rezâlettir. Ne yazıktır ki, bazı kimseler, bu ikinci kısımdan olan asılsız şeylere dört elle sarıldıkları hâlde, mukaddesâta ve din esaslarına bağlı kalan kimselere, bir kusur olmak üzere, taassub isnat etmekten kendilerini alamazlar. Bu, câhilce bir görüşün sonucudur, bundan kaçınılmalıdır. Her duyarlı ve şuurlu Müslüman, yaşadığı bütün zaman ve mekânlarda, hakkı hak olarak bilip hakka uymalı, batılı batıl görüp ondan kaçınmalıdır.

Yüce Allah'ın el-Metîn ismi, bir Müslüman'ın hayatında kendisini hakka ve hakîkate sıkı bir şekilde tutunmada, iman ve amel yolunda sebât etmede göstermelidir.

Ne mutlu Allah'ın kopmaz ipi olan Kitab'ına dört elle sarılan ve Rasûlü'nün sünnetini hayatında düstur edinen metin imanlı ve yürekli Müslümanlara!..

EL-VELÎ

"YARDIM EDEN, KENDİSİNE DUYULAN SEVGİYE KARŞILIK VEREN, KENDİSİNİ SEVENLERE DOST OLAN, BÜTÜN BİR VARLIĞIN İŞLERİNİ ÜSTLENEN"

Arapça'da velî, "bir şeye yakın olmak, dostluk, sevgi, vekâleten bir başkasının işine bakmak, bir kimseyle yan yana bulunmak" anlamındaki vely kökünden türemiş bir sıfat olup, Allah'a nispet edildiğinde, "yardım eden, kendisine duyulan sevgiye fazlasıyla karşılık veren, kendisini sevenlere dost olan, bütün bir varlığın işlerini üstlenen ve yerine getiren" mânâlarına gelir.[741] Velî kavramı, türevleriyle birlikte, Kur'ân-ı Kerim'de altmış âyette geçer.

El-Velî, Yüce Allah'ın güzel isimlerindendir. Şu âyetlerde, kendisini seven kullarına "dost olan, yardım eden" anlamında kullanılmıştır:

"O, bütün salihlere velîlik eder."[742]

"Allah, inananların dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır."[743]

"Allah, mü'minlerin dostudur."[744]

Kur'ân sisteminde, Yüce Allah'ın velî oluşunun birçok yönü vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Velî, iyi kullarının işlerini üstlenen kimsedir. Velî'nin aslı, velâ' sözcüğünden türemiş olup, yakınlık demektir. Bunlar, kendilerine özel olarak nimet verilen ve mukarrabûndan olan kimselerdir. Bunlara örnek olarak; peygamberleri, sâdıkları, şehit ve sâlih kulları verebiliriz.

Velî, yardım eden demektir. Gerçek anlamda nâsır/yardım eden Allahu Teâlâ'dır. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: *"Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Gafûr ve rahîm olan Allah'ın ikrâmı olarak, orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır."*[745] Kaldı ki, bir kudsî hadiste, Allah'ın velî kullarına olan yardımı şöyle anlatılmıştır: *"Allah bir kulunu sevdiği zaman onun gören gözü, duyan kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olur."*[746]

Velî, seven anlamına gelir: *"Allah, iman eden kullarının velîsidir."*[747] Bu âyetteki velî, kullarını seven mânâsınadır. Yüce Allah'ın kullarının velîsi olmasına şu âyette de değinilir: *"Biz ona şahdamarından daha yakınız."*[748]

Allah'ın Velî Kullarında Bulunan Özellikler

Görüldüğü gibi Yüce Allah; dostlarına yardım eden, dostlarının düşmanlarını kahr u perişan eden, din düşmanlarını mağlûp eden ve onları zafere taşıyandır. Allah'ın kulunu dost edinmesi, kulun tüm işlerini yönetmesi; kulun Allah'ı dost edinmesi ise yalnız O'na kulluk etmesi ve boyun eğmesidir. Aynı şekilde, Rabb'ini dost kabul eden velî kulların da bazı özelliklerinden bahsedilir. Bunlar; Allah'ın dostu, sevgili kulu, iman ve takvâ sahibi kimseler olup, kulluk görevini hakkıyla yerine getiren ve O'nun rızâsını hak eden, görüldükleri zaman Allah akla gelen iyi kullardır. Bütün bu özelliklere ek olarak, şu âyette, velînin tanımı yapılmaktadır:

"Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar iman etmiş ve Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır. Dünya hayatında da, âhirette de onlar için müjde vardır."[749]

Bu âyette işaret edildiği gibi, velâyet makamına erişmenin ölçüsü; saf iman ve takvâya dayalı bir dindarlıktır. Takvâ ise, nefsi âhiret hayatına zarar verecek kötü amellerden korumaktır. Günahlardan ve harâmlardan korunan kimseye de muttakî denilir. Bunlar; Allah'a şirk koşmaktan kaçınan, taata uygun işler yapan, günahlara ve harâmlara karşı duyarlı olan mü'minlerdir.

Gerçek Kerâmet;
Söz ve Davranışlarda İstikamet Sahibi Olmaktır

İşte gerçek velî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine bağlılıkta titizlik gösterir ve gönlünü, Allah'ı anmaktan alıkoyacak her türlü meşgûliyetten arındırır, imanî ve amelî konularda istikamet sahibi olur. Kalbini, Allah'ı anmaktan alıkoyacak zihnî ve fikrî teşevvüşten uzak tutar. Bu kalbî ve zihnî uyanıklık, ferdî ve içtimâi hayatın her alanında kendisini gösterir. Onlar, eli kârda gönlü yârda ve her an zikir hâlindedirler. Onlar; Allah'ı sever, O'nun sevdiklerini sever ve O'nun sevmediklerini sevmezler. Hatta onlar; İlâhî ahkâmın hâkim olması için çalışır, Allah'ın dostlarına yardımcı olur, düşmanlarını kahreder. Takvâ fiilinin muhatabı olan muttakîler, gerçek anlamda korunanlardır. Onların vasıflarının bir kısmı, Kur'ân'da şöyle anlatılır: *"Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar. Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; âhiret gününe de kesinkes inanırlar. İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır."*[750]

Velînin makamı, velâyettir. Tasavvufta velâyet, Hakk'ın kulunu, kulun da Mevlâ'sını dost edinmesi, Allah ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk; Allah'ın kulun, kulun da Allah'ın velîsi olması demektir. Velîler; masûm değillerdir, günah işlerler, ancak ısrar etmezler; son nefeste imanla vefat etme garantileri yoktur. İsmet sıfatı, Yüce Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanan, gerçek anlamda O'nun dostu olan, Allah'ın velî kullarına değil, peygamberlere hastır. Cenâb-ı Hak onlara Allah sevgisi, sünnete ittiba, iman, ibâdet, taat ve güzel ahlâk yönünden örnek oluşturdukları için kerâmet ihsân edebilir. Bu onlara, Yüce Allah'ın, izzet ve onurlarını yükseltmede ilâhî bir lütfudur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Meryem'e çeşitli rızıkların verilmesi[751]; Hz. Süleyman (a.s.)'ın yakınlarından kendisine ilim verilen bir kimsenin göz açıp kapayıncaya kadar kraliçenin tahtını getirmesi[752]; rivâyetlerde ise, yolculuğa çıkıp yağmura tutulan ve mağaraya girip orada mahsur kalan üç arkadaşın duâ ile kurtulması[753] kerâmete örnek olarak gösterilir. En büyük kerâmet ise, herhangi bir velînin hayatı boyunca iman ve istikâmet üzere hayatını sürdürmesidir.

Sonuçta, iman ve amel bütünlüğüne sahip her mü'min, Allah'ın velîsidir. İslâm itikadına göre, Allahu Teâlâ fâil-i muhtardır: *"O, gökte de ilâh*

olandır, yerde de ilâh olandır."[754] Bazı kimselerin sandığı gibi, Cenâb-ı Hak, vazîfeli meleklerinin dışında, kâinatın işlerini çekip çevirecek, tasarruf yetkisine sahip, insanların taleplerine cevap verecek veya onları cezâlandıracak velîler gibi beşer türünden görevliler tayin etmemiştir. Velîlerin, yaşadıkları çağda, Allah'a ubûdiyet ve insanlara dinî alanda rehberlik yapmaktan başka görevleri yoktur.

EL-HAMÎD

"ZÂTINDA HER GÜZELLİĞİ, HER ÜSTÜNLÜĞÜ TOPLAYICI, HER TÜRLÜ HAMD VE HÜRMETE MÜSTAHAK OLAN"

Hamd, isteğe bağlı yapılan bir iyiliğe karşı, gönül hoşluğu ile, o iyiliğin sahibine saygı ifade eden bir övgü sözüdür. Allah için hamd, O'na fazîletlerle dolu bir övgüdür. Çünkü nimetleri O verir, kullarına sayısız ikram ve lütuflarda O bulunur. Şüphesiz, hamd, medih ve şükür kavramları arasında farklar vardır. Hamd, medihten daha özel, şükürden daha geneldir. Çünkü medih insanda, kendi isteğiyle olan veya olmayan şeyler için söylenir. Meselâ insan, boyunun endâmı ve yüzünün güzelliği ile övünebileceği gibi, cömertliği ve bilgisiyle de övünebilir. Hamd ise, ikinci için olur, birinci için değil. Şükür ise, ancak bir nimete karşılık olarak söylenir. Bu anlamda, her şükür hamddir; fakat her hamd, şükür değildir. Her hamd, medihtir ama her medih hamd değildir. Çünkü medih, canlılığı ve istediği gibi hareket etme yeteneği olana da olmayana da yapılır. Meselâ güzel bir inci ve güzel bir at da övülmüş olabilir. Fakat onlara hamdedilmez. Hamd; inci ve atı bağışlayan, istediğini yapmakta serbest olan Allah'a özgüdür. Çünkü Allah, övülmeye layıktır ve yücelerin yücesidir. Şu âyetlerde olduğu gibi:

"Hamd, âlemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur."[755]

"Biz, sana hamdederek dâimâ seni tesbîh ve takdîs ediyoruz."[756]

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur."[757]

"Hamd, bizi buna eriştiren Allah'a mahsustur."[758]

"O, övülmeye lâyıktır, şânı yücedir."[759]

Medih bağıştan önce de ondan sonra da yapılabilir. Hamd ise kesinlikle bir iyilikten sonra yapılır. Şükür ise, gelmiş olan bir nimet için sözlü, fiilî veya kalp ile, nimeti verene saygıda bulunarak ona karşılık vermektir. Şu hâlde medih, yerine göre, gerçeğe göre boş bir ümit ile kuru bir yalandan, soyut bir dalkavukluktan ibaret kalabilirken, hamd ve şükür dâimâ gerçeğe uygun bir doğruyu ifade eder. Hamd ve şükür tamamen meşru ve ahlâka uygun bir davranış olurken, çoğu zaman medih, ahlâka uygun bir davranış değildir; İslâm'a göre yasaklanmış ve yerilmiş de olabilir. Hamd ile şükürde esas maksat, bize sayısız nimeti vereni takdir etmektir. Bu açıdan, hamdin, saygı ve değer verme mânâsı daha yüksektir. Bundan dolayı, sadece Allah, Hamîd'dir. El-Hamîd ise, O'nun en güzel isimlerinden birisidir. Çünkü O, ilâhî zâtında her güzelliği, her üstünlüğü toplayıcı, her türlü hamd ve hürmete müstahaktır.[760]

Müslüman Her Halükârda Yüce Allah'a Hamdetmelidir

Bir Müslüman, kendisine, "Nasılsın?" denildiği zaman, "Her halükârda Allah'a hamdolsun." demeye dilini alıştırmalıdır. Gündelik hayatımızda O'na hamdedecek, O'na şükredecek o kadar çok nimete sahibiz ki, saymakla bitiremeyiz. Başta Müslüman olmamız, Müslüman bir coğrafyada yaşamamız, Müslüman bir anne ve babadan dünyaya gelmemiz, salih bir eşe ve çocuklara sahip olmamız, organlarımızın sağlamlığı, iyi kimselerle dostluklar ve arkadaşlıklar kurmamız, bizi Hakk'a götüren bir cemaate mensup olmamız vb... Bunların hepsi, sonsuz hamd ve şükrü gerektirir. Unutmayalım ki, dilimizdeki el-Hamîd zikri kalbimizle buluşursa, hem Hamîd olan Allah'a sonsuz güven ve bağlılığımız artacak, hem de bizde kanaat ahlâkı oluşacaktır. Sürekli şikâyet eden, sızlanan bir kimse, şekâvet

ehli olur. İçini hüzün kaplar, gam ve kasâvetten kurtulamaz. İçini karamsarlık ve hüzün kapladığı için de iç mutluluğunu kaybeder. Burada, âcilen, mânevî eğitim devreye girmelidir. Bundan dolayı Allah dostları, tasavvufu, "Sıkıntı ânında gönülde neşe ve ferah duymaktır." diye tanımlamışlardır. Aşk ehli, hep hamd ehlidir. Onlar, "Nârın da hoş, nûrun da hoş." demişlerdir. Nitekim Hz. Mevlâna şu beyitlerinde bunu çok güzel anlatır:

Bu denizde ne ölmek var bize,

Bu denizde ne gam, ne dert ne keder var bize,

Bu deniz alabildiğine muhabbet,

Bu deniz, iyilikten, cömertlikten ibâret

Gerçekten de Müslüman olmaktan daha güzel bir nimet var mıdır?

Nimetlere Hamdetmek

İnsanlık açısından bütün mutlulukları iki kelime ile özetlemek gerekirse, bunlardan birisi nimet ve bolluk içinde bulunmak mânâsına gelen tenâüm, diğeri ise, nimet verme anlamına gelen in'âmdır. Hayatımızda Yüce Allah'ın bize verdiği nimetleri saymaya kalksak saymamız imkânsızdır. Bu nimetler içine, maddî ve mânevî bütün nimetler girer. Dolayısıyla herkes, Allah'ın kendisine verdiği nimetleri bir düşünmeli, bu nimetlerin kaybından ortaya çıkacak felaketi bir tefekkür etmelidir. İnsanda şuurlu hamdetme duygusu, nimet ve bolluk içinde bulunulduğu his ve takdir edildiği zaman meydana gelir. Çünkü mutluluk, refah içinde bulunmanın kendisinde ve niceliğinde değil, niteliğindedir. Zâten bolluk içinde bulunmanın mânâsı budur. Ne zaman insan, iç dünyasında mutluluk hazzını hissederse, o zaman kalpten gelen 'hamd' zikrini ve takdir duygusunu dille ifade eder. İşte bu makâm, hamd makâmı olup, âriflerin de makâmıdır. Nimet verme makâmında bulunanların mutluluğu da yalnız nimet vermede değil, verilen nimetin değerini bilecek ve zevki ile mutluluk duyacak, lâyık olan yere ulaştırmasında ve ulaştığını açık delil ile görmesindedir. Bu delil ise hamdedenin hamdidir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bizler, nimet verme makâmının, nimete erme makâmından daha üstün olduğunu biliriz. Bundan dolayı Mahmûdiyet (kendisine hamd edilmeye layık olma) makâmı,

rütbelerin en mükemmeli ve hedeflerin en sonudur. Elbette bu makâmın mutluluğu da en büyük mutluluk olacaktır. Bu mutluluğun zevkindeki coşma ise, doğal olarak, bir hamd ile sonuçlanmayı gerektirir. Hamdetmeye lâyık olana hamd etmek demek olan bu hamd ise, nimeti arttırmaya ve dolayısıyla fazla hamdetmeye ve hamdedilmeye sebep olur. Böyleler için Yüce Allah'ımız şöyle buyurur: *"Eğer şükrederseniz elbette size (nimetimi) arttırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz, azâbım çok şiddetlidir."*[761]

Hülâsa-i kelâm, her Müslüman hamdetme makâmında olmalıdır. Yine iyi bilelim ki, aynı zamanda Hâmid ve Mahmud, Ahmed ve Muhammed Yüce Peygamberimiz (s.a.v.)'in mübârek isimlerindendir. Gerçekten Makâm-ı Mahmûd (en yüksek şefâat makâmı), bilhassa peygamberlerin sonuncusu olan Efendimiz'e va'd olunan ve onu hamdetme makâmından hamdedilen (övülen) makâmına yücelten yüksek bir makâmdır. Bu, büyük şefaat makâmı olup burada "livâü'l-hamd" sancağı onun sağ eline teslim olunmuştur. Âhirette Makâm-ı Mahmûd'un bol şefaati iledir ki, livâü'l-hamd sancağı altında toplanacak olan ümmet, Allah'a hamdetmelerinden paylarını alacak ve cennet ehlinin dualarının sonu da Âlemlerin Rabb'i Allah'a hamd olsun[762] olacaktır. Böyle hamdetme ve övülme vasıflarını toplayan Allah'ın dostunun Ahmed olması ve Muhammed olması, hamdin bu toplayıcı ve birleştirici derecesini dile getirir. Gerçekten lafız ve mânâ itibariyle hamdin esası, Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ait bir gerçektir. Bu gerçek ise, hamdin, başlangıç ve sonuç itibariyle Allahu Teâlâ'ya ait olması gerçeğini pekiştirir.[763] Yüce Allah'ın el-Hamîd isminden nasibini almış her Müslüman'ın; inançları, ahlâkı, amelleri, sözleri hep güzeldir ve övülmeye layıktır. Bu alanda ne kadar özen gösterilirse gösterilsin, yine de insanların hamdi, kusurdan hâlî değildir. Bu bakımdan, mutlak kusursuz ve övülmeye layık olan ancak şanı Yüce Allah'tır. Öyleyse, sözlerimizin başında da sonunda da hamdin O'na ait olduğunu hep dile getirelim ve aklımızdan hiç çıkarmayalım.

EL-MUHSÎ

"BÜTÜN AYRINTILARI VE TEK TEK HER ŞEYİN SAYISINI TAM OLARAK BİLEN"

El-Muhsî; "saymak, miktarını bilmek, bir şeyde iz bırakmak, menetmek, ezberleyip kavramak" mânâsındaki "ihsâ" kökünden ism-i fâil olup, "sayıp ayrıntılarıyla tespit eden" demektir. Esmâ-i hüsnâdan biri olup, "gizli ve aşikâr her şeyi tek tek, bütün ayrıntılarıyla bilen, sayan, anlayan" anlamına gelir. El-Muhsî, ünlü muhaddis Tirmizî'nin, esmâü'l-hüsnâ ile ilgili rivâyetinde geçmektedir.[764]

Yüce Allah'ın güzel bir ismi olan Muhsî, terim olarak; insanın "inanç, söz, amel, fiil ve davranışlarını, varlıkta olup biten her şeyin miktarını, sayısını bilen ve bunları koruyan, kollayan" demektir. Bu bağlamda muhsî oluş, ulûhiyetin nitelik ve kemâlindendir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın el-Muhsî ismi, "saymak" mânâsına gelen "ihsâ" fiili ile birlikte kullanılmıştır:

"Göklerdeki ve yerlerdeki herkes Rahmân'a kul olarak gelecektir. Andolsun, Allah onları ilmiyle kuşatmış ve tek tek saymıştır. Onlar(ın her biri) kıyâmet günü O'na tek başına gelecektir."[765]

Bu âyette, tam bir tevhîd dersi verilmektedir. Câhiliye döneminde müşriklerin, "Melekler, Allah'ın kızlarıdır."; Mûsevilerin "*Üzeyir, Allah'ın oğludur.*"

ve Hıristiyanların *"İsa, Allah'ın oğludur."*[766] gibi inançları çürütülmektedir. Yüce Allah, ulûhiyetinde de tektir. Hiç kimse O'nun ulûhiyetinden zerre miktarı bir parça taşımaz. Bunu iddia etmek, şirktir.

O, Dilediği Şekilde Hükmeder

Öte yandan, erkeği dişisi, küçüğü ve büyüğü ile yarattığının sayısını en iyi bilen Allah'tır. "*Hepsi kıyâmet günü O'na tek olarak gelecektir*." Çünkü biz, tek başımıza dünyaya geldik, tek olarak ve tek başımıza O'nun huzuruna gideceğiz. Yoldaşımız, sadece amellerimiz olacaktır. O'nun herhangi bir yardımcısı yoktur. Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka koruyup esirgeyen bir başka varlık da yoktur. Yaratıkları hakkında tasarruf yetkisi O'na aittir. O, dilediği şekilde hükmedecektir. Zerre ağırlığınca haksızlık etmeyen âdildir O. Elbette hiç kimseye haksızlık yapmaz.

Rabb'imizin el-Muhsî ismi, O'nun el-Alîm ismiyle birlikte düşünülmelidir. O'nun ilmi, her şeyi kuşatmıştır. Fakat ilim, bilinenleri tek tek sayması ve onları ihâta etmesi bakımından mâlûmâta izâfe edildiği takdirde, ihsâ/sayma adını alır. Bu anlamda mutlak muhsî, ilminde her mâlûmun sınırı, sayısı ve miktarı aşikâr olan zâttır. Bu ilâhî zât da ancak Allah'tır. İnsana gelince, her ne kadar Allah'ın ilminin bir tecellîsi olan ilmi ile mâlûmâtın bir kısmını sayabilirse de çoğunu saymaktan âcizdir. İnsanın ilmi, denize nisbetle, bir damla nisbetinde bile değildir. Dolayısıyla, insan haddini bilmeli, Allah'ın engin ilmi karşısında kendisinin ilminin izâfî olduğunu anlamalı ve O'nun ilmine teslim olmalıdır.

Bir başka âyette, yüce Allah'ın el-Muhsî isminin daha açık ve net olarak varlıkta nasıl tecellî edeceği ifade edilmektedir:

"(Kıyâmet) günü, Allah onların hepsini diriltir ve onlara yaptıklarını haber verir. Allah, onların yaptıklarını sayıp zaptetmiştir. Onlar ise unutmuşlardır. Allah her şeye şâhittir."[767]

İslâm, insana yüklediği bütün fiilleri, âhirette Allah'a hesap verme inancı üzerine kurmuştur. Âhiret inancı var olduğu sürece, insan hayatına bir disiplin egemen olur. Bunun sonucu olarak; hak-hukuk, adalet ve hakkâniyet, helâl ve harâm duyarlılığı gözetilir. Her Müslüman, kendi hayatının geçici olduğunu bildiği gibi, Allah'ın dışında var olan her şeyin fânî olduğunu da bilir. Bu dünya hayatı geçicidir. Kıyâmet adı verilen bir

gerçeklik vardır. Her şeyin bir sonu olduğu gibi, bu dünyanın da bir sonu olacaktır.

Kıyâmet, kâinat nizâmının bozulması ve her şeyin alt-üst olmasıdır. Kıyâmetin ne zaman olacağı konusunda bize bilgi verilmemiştir. Onun bilgisi Yüce Allah'ın katındadır.[768] Önemli olan, kıyâmetin ne zaman olacağı değil, kıyâmet için hazırlık yapılıp yapılmadığıdır. Bu bağlamda, insan büyük kıyâmetten önce, küçük kıyâmet olan kendi kıyâmetini düşünmelidir. Her insanın bu dünyadaki yaşama süresinin sona ermesine "*küçük kıyâmet*" denilmektedir. Bu hususta, Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Ölen kimsenin kıyâmeti kopmuştur."* buyurur. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine, "Kıyâmet ne zaman?" diye sorana, *"Onun için ne hazırladın?"* sorusuyla karşılık vermiştir.[769] Asıl insan, kendi kıyâmeti kopmadan ona hazırlık yapmalıdır.

İsrâfil (a.s.)'ın ikinci sûra üflemesiyle birlikte kabirlerden diriliş gerçekleşecek ve herkes, hesap vermek üzere, Allah'ın huzuruna gidecektir. Artık amel defterleri açılacak ve herkese yaptıkları gösterilecektir.[770] Hesap ve cezâ olmadığına inanan bazı kimseler, dünya hayatında işledikleri suçları unutmuşlarken, Allah bu suçları onların amel defterlerine önceden tek tek kaydettirdiği için zaptetmiştir ve mahkeme-i kübrâda önlerine getirip koyacaktır. Yüce Allah her şeyden haberdar ve her şeyi görmektedir. Hiçbir şey O'na gizli değildir.

Unutmak Bir Eksikliktir ve İnsana Mahsustur

Her insan, bu varlık âleminde hiçbir şeyin başıboş olmadığını bilmeli, Allah'a kolay bir şekilde hesap verebileceği işler yapmalıdır. Unutmak bir eksikliktir ve insana mahsustur; Allah için düşünülemez. Kaldı ki, O'nun ilmi her şeyi kuşattığı için insanın yapıp-ettikleri tek tek sayılarak kayıtlara geçilecek, kıyâmet günü de şunları yaptın diye tek tek sayılıp dökümü insanın önüne konacaktır. Allah, varlık düzeninde olup-biten her şeyden haberdardır. Yerde ve gökte hiçbir şey O'na gizli ve kapalı değildir. Bu konuda Yüce Allah, insanların akıllarına şöyle seslenir:

"Göklerde olanları da, yerde olanları da Allah'ın bildiğini bilmez misin? Üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncü mutlaka O'dur; beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncıları mutlaka O'dur; bunlardan az veya çok, ne olursa olsun-

lar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlak onlarla beraberdir. Sonra, kıyâmet günü, işlediklerini onlara haber verir. Doğrusu, Allah her şeyi bilendir."[771]

Her insan şunu bilmelidir: *"Allah bize şahdamarımızdan daha yakındır."*[772] Bizim zâhirimizdekileri bildiği gibi bâtınımızdakileri de bilir. Çünkü O, ez-Zâhir ve el-Bâtın'dır. Bizim gizli ve açık yaptığımız işler O'na gizli değildir. O, küllîleri de bilir, cüz'îleri de bilir. Kâinattaki hiçbir şey kendisine gizli kalmaz. Nitekim şu âyette de, kıyâmet gününde herkesin yaptıklarının tek tek yüzlerine okunup bir bir sayılacağı anlatılmaktadır:

"Biz ölüleri diriltiriz, yaptıklarını ve bıraktıkları eserleri yazarız. Biz her şeyi apaçık bir kitapta (levh-i mahfuzda) sayıp kaydetmişizdir."[773] Yine bir başka âyette de: "*Biz her şeyi bir apaçık kitapta yazıp saymışızdır."*[774] buyrulmaktadır. Bütün bu âyetlerden biz, Yüce Allah'ın el-Muhsî vasfının ne anlama geldiğini anlıyoruz. O hâlde, O'nun el-Muhsî vasfı; Allah'ın ilminin nihâyetsiz olduğunu, dolayısıyla, O'nun bütün yaratıklarını, onların iyi-kötü, günah-sevap, iman-küfür cinsinden yaptıklarını, geride faydalı ve zararlı ne varsa bıraktığı eserleri, ağızlarından çıkan sözleri bildiğini ve gördüğünü, onların hepsini bir bir bir kitapta kaydederek sakladığını, kıyâmette bunları ortaya çıkaracağını ifade eder. İşte kıyâmet gününde o sahne Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

"Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. 'Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki, küçük büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!' derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabb'in, hiç kimseye zulmetmez."[775]

Her Müslüman, Yüce Allah'ın *el-Muhsî* isminden ahlâkî anlamda sonuçlar çıkarmalıdır. Bu sonuçların başında, bu dünyaya Allah'a kulluk için geldiğimizi idrak etmek gelir. Zira başıboş olarak yaratılmadık. Bu âlemde her bir varlığın kozmik sistemde bir görevi vardır. Herkes kendisine düşen görevi, ilâhî kanunlar çerçevesinde yerine getirmelidir. Sınırlı olan ömrümüzü tüketirken, O'na iman ederken ve amel yaparken, Allah'ı görüyormuş gibi hareket etmeliyiz. Bir gün, yaptıklarımızdan hesâba çekileceğiz. Allah'ın ilminde; hiçbir şey gizli kalmaz, tek tek hayatımız kayıtlara geçmektedir. Biz yaptıklarımızı unutabiliriz ama ilâhî kudret asla unutmaz.

Ne mutlu, alnının akıyla Allah'ın huzuruna çıkacaklara!..

Ne mutlu Allah'ın huzurunda hesabı kolay olanlara!..

EL- MÜBDÎ

"VARLIĞI, MODELİ VE ÖRNEĞİ OLMAKSIZIN, İLK DEFA YARATAN"

Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisi el-Mübdi'dir. "Bir işe başlamak, bir şeyi açmak, bir işi diğerlerinden önce yapmak, yaratmak" anlamındaki bed' kökünün yaratmak mânâsına gelen ibdâ' kökünden türemiş bir sıfat olup, modeli ve örneği olmaksızın ilk defa yaratan demektir. El-Mübdî, mûcit mânâsınadır. Îcâd, kendisinden önce bir benzeri bulunmadığı zaman ibdâ' adını alır. Mûcid ise, hem ilk yaratan ve hem de tekrar yaratan anlamlarına gelir. Çünkü varlığı ilk yaratan, Yüce Allah'tır.[776] Gerek Kur'ân'da ve gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde Cenâb-ı Hakk'ın el-Mübdi' ismi, isim olarak değil, ama fiil olarak birçok yerde geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de, ilk yaratılışla ilgili bazı deliller şöyledir:

"İnsan, bizim kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir."[777]

"Bilin ki O, (kâinatı yokken) ilk olarak yaratandır."[778]

"(Rasûlüm!) De ki: '(Allah'a) ortak koştuklarınız arasında, (birini yokken) ilk defa yaratacak biri var mıdır?"[779]

Bu âyetlerde görüldüğü gibi, Rabb'imizin el-Mübdi' ismi, isim kalıbında geçmemekle birlikte, kişisel içtihatla fiilden türetilerek isimlendirmeye gidilmiştir. Her ne kadar isim kalıbında geçmese de fiil kalıbındaki mânâdan mülhemle, isim kalıbına sokularak kullanılmıştır. Gerçekten de önceden bir örneği, modeli olmaksızın eşyayı var kılan Yüce Allah'tır. Meseleye mânâ olarak baksak da, neticede, ilk defa yaratan O'dur.

Cenâb-ı Hak, zâtıyla vâcibu'l-vücut olup, varlığı kendi zâtının zorunlu bir gereğidir, başkasından değildir. Allah'ın dışındaki varlıklar ise, mümkün varlıklar olup, var da olabilirler yok da olabilirler. Onlar varlıklarını bir başkasına borçludurlar. Allah, var olmakta bir başkasına muhtaç değildir. O'nun dışındaki varlıklar ise, var olmada O'na muhtaçtırlar. Bir başkasına muhtaç olan kimse ise mümkün varlıktır. Mümkün olan varlıklar için bir müreccih gereklidir. O da Yüce Allah'tır. Bu bağlamda, bütün mahlûkatı yaratmak anlamında, yegâne mübdî ve mûcid Allah'tır. O, bütün mahlûkatı yoktan var etmiştir.

İlah Olmanın Temel Niteliği: Yaratmak

İslâm inancında, ilâh olmanın temel niteliği yaratmaktır. Ehl-i sünnet akidesinde, mecâzî mânâda bile olsa, insanın eylemleri hiçbir zaman "yaratmak" sözcüğüyle ifade edilmemiştir. Bunun yegâne nedeni, zihinde Allah'la rekabete girme endişesinin doğması korkusudur. Çünkü yaratma eyleminde bir şeyi yoktan var etme anlamı gizlidir. İnsan ancak ölçüp-biçme ve planlama anlamına gelen takdir etmeyi, yani vardan var etmeyi açığa çıkarabilir. Bu amaçla Kur'ân'da, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğu, Allah dışındaki varlıkların yaratıcı olmadığı ve yaratmanın birtakım üstün nitelikleri beraberinde gerektirdiği ortaya konunca, bu hususta Allah'ın yegâne yaratıcılığı belirgin bir şekilde vurgulanmış olmaktadır. Şu âyetler bunun en açık kanıtlarıdır:

"Allah, her şeyin yaratıcısıdır."[780]

"İşte her şeyin yaratıcısı, Rabb'iniz olan Allah budur. O'ndan başka ilâh yoktur."[781]

"Biz her şeyi bir ölçüyle yarattık."[782]

Bütün bu âyetlerden sonra, gerçekte yaratıcı olanın, varlığın hakiki sahibinin Allah olduğunu her aklıselim sahibi insan onaylar. Allah'tan başka yaratıcı bulunmadığından, O'ndan başka ilâh da yok demektir. Bu yüzden, Kur'ân'da, Allah'ı tanıtıcı en bâriz unsur olarak 'yaratma' mefhûmunu görmekteyiz. Bu bağlamda, mutlak anlamda yaratıcı niteliğine sahip olan tek ilâh, Allah'tır. *"O, her şeyin yaratıcısıdır, öyleyse O'na ibadet edin."*[783] âyetinde, ibadet emri "yaratıcı" kavramına takibiyet bildiren "fa" harfi ile bağlanmıştır. Bu harf ile bir hükmün bir vasfa bağlanması, söz konusu vasfın o hükmün sebebi olduğunu ihsas ettirir. Dolayısıyla Allah'ın yaratıcı olması, ma'bûd olmasını gerekli kılmaktadır.

Öte yandan, İlâh kavramının tanımı da aynı gerekçeyle "yaratmaya, yoktan var etmeye ve îcâda kâdir olan" şeklinde yapılmıştır. *"Ey insanlar, sizi yaratan Rabb'inize ibadet edin."*[784] âyetinde de ibadetle yaratmanın birlikte zikredildiğini görmekteyiz. İbadete müstahak olmanın ancak yaratma ile olabileceği sonucunu veren bu âyetle Allah, mükellef tuttuğu kullarına, neden dolayı ibadet etmeleri gerektiğini de açıklamıştır. Özellikle inkârcılara hitap edilen âyetlerde vahdâniyet ve rubûbiyetin delillerinin zikredilmesi manidardır. Mü'minlere hitap eden âyetlerde, bu tür delillere fazla rastlanmaz. Çünkü mü'minler, hitaptan önce, zaten Rablerini bilmektedirler. Bu yüzden, Rablerini tanımayanlara yaratılış gibi deliller, mü'minlere ise nimetler ve vadedilen sevap hatırlatılır.

Yüce Allah, İnsana Dilediği Şekli Verir

İnsanoğlu, yaratılış üzerinde düşünmelidir. Yaratılış üzerinde düşünmek, insanı Yüce Yaratıcı'ya götürür. Biz, Yüce Allah'ın mübdî oluşunu bitkilerden hayvanlara, gök cisimlerinden denizlerin yaratılmasına kadar her şeyde görebiliriz. Yine bu konuda, insanın yaratılış safhaları Cenâb-ı Hakk'ın el-Mübdi' oluşuna delildir. İnsanı ana rahminde dilediği gibi şekillendiren Yüce Allah[785], annelerinin karnında üç merhaleden geçirerek yarattığını şöyle anlatır: *"Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik. Yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir."*[786] Bir başka âyette de, *"Sizi annelerinizin karınlarında üç karanlık içinde yaratmadan yaratmaya (nutfeden alakaya, alakadan et giydirilmiş kemiklere)*

geçirerek yaratmaktadır. İşte Rabb'imiz Allah budur. Mülk O'nundur. Ondan başka tanrı yoktur. Nasıl (O'na kullukta şirke) çevriliyorsunuz?"[787] şeklinde yaratılış aşamaları anlatılır ki, son aşama sûret vermedir. İnsanlar bu sûretle birbirlerine benzer ve diğerlerinden ferdî bir sûretle ayrılır. Yani insan, diğer insanlara hem benzer ve hem de benzemez. Bu da insana Allah'ın verdiği şekillendirme farkıdır ve O'nun bir yaratma mucizesidir ki, gerçek sanat burada açığa çıkmaktadır. Zira her bir bireyin genetik kodu farklıdır.

Netice-i kelâm, biz mü'minler, Yüce Allah'ın mahlûkatı ilk defa yarattığına inanırız. Çünkü el-Evvel olan O'dur. Hiçbir şey yok iken O vardı. İlk defa varlığı O yarattı. Âfak ve enfüsü okumasını bilenler, bu varlık alanında yaratılışın nasıl tekrarlandığını ayân-beyân göreceklerdir. Zira Rabb'imiz, varlıkta her an yaratılışı tekrarlamaktadır.

EL-MUÎD

"YARATMAYI TEKRARLAYAN, ÖLÜMDEN SONRA TEKRAR YARATMA GÜCÜNE SAHİP OLAN"

El-Muîd, iâde eden, ölümden sonra tekrar yaratan mânâsına gelir. Eğer îcâdın daha önce bir benzeri varsa, bu ikinci yaratılışa iâde denir. İâdeyi yapan da el-Muîd adını alır. Cenâb-ı Hakk'ın bu güzel ismi, âyet ve hadislerde fiil kalıbında geçmekle birlikte, mânâdan hareketle isim kalıbına aktarılmıştır. Varlığı ilk defa yaratan, öldükten sonra tekrar yaratmaya güç yetirendir. Örneğin, Yüce Allah, önce insanları hiç yoktan yaratmıştır, sonra onları iâde edecek, ölümden sonra da diriltecektir. Bütün mahlûkat, ilâhî ilim dairesinde planlandıktan sonra bu dünyaya O'ndan gelmiştir, yine önünde sonunda O'na dönecektir. Çünkü *"bizler Allah'a aidiz, yine O'na döneceğiz."*[788] Kur'ân-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın tekrar yaratma gücüyle ilgili şöyle buyrulur: *"İnsan, bizim kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir. Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir sonra onları örnek getirdi. Dedi ki: 'Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?' De ki: 'Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir."*[789]

Tabiat Ölüm ve Dirim İçin Bir Misaldir

Yüce Allah'ın el-Muîd ismi, "yaratılışla" ilgili bir isimdir. O, her türlü yaratmaya kâdirdir. Kur'ân-ı Kerim'de geçen isbât-ı vâcib delilleri arasında tabiat örneği verilir. İnsanın en çok karşılaştığı ve yüzleştiği olgu tabiattır. Tabiat; ölüm ötesi hayat için bir misal olması nedeniyle, ölüm ve dirilişin sürekli yaşandığı ve tekrarlandığı bir mekândır. Kur'ân-ı Kerim'de geçen birçok âyette, bu hususa şöyle işaret edilir:

"Allah rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları hareket ettirir. Biz de bulutları ölü bir toprağa sürer ve onunla, ölümünden sonra, yeryüzünü diriltiriz. İşte ölümden sonra diriliş de böyledir."[790]

"Gökten de bereketli bir su indirip onunla kullar için rızık olarak bahçeler ve biçilecek taneler (ekinler), birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik ve böylece onunla, ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir."[791]

Allah, gökten su indirerek, baharın gelişiyle birlikte ölü olan tabiatı canlandırır. Toprak; titreşir, kabarır, şişer ve her güzel çiftten bitirir. Nemli bir toprağa konan tohumun kokuşması gerekirken, bakanlara güzellikler saçan bitkiler filizlenip yeşerir. Sonbaharın gelişiyle birlikte, tabiatta bir ölüm hali yaşanır. Şüphesiz, bu olup-bitenlerde, Allah'ın kelamını işiten ve anlamını kavrayıp düşünenler için, ölüm ve dirimi yaratan Allah'ın kudretine işaretler vardır.[792]

İnsanoğlu, yaratılan varlıklar üzerinde düşünmelidir. Yaratılmış olan varlıklar üzerinde düşünmek, insanı Yüce Yaratıcı'ya götürür. Bu, âlemden Allah'a gidişin bir misalidir. Yaratan olarak Allah'ı kabul eden bir kimse, öldükten sonra tekrar yaratan olarak O'nu tanır. Kur'ân'a göre, yaratılışın aslında birlik düşüncesi vardır. Bakmasını bilenler için, her şeyde tevhîdin tecellisi görülebilir. Bu konuda şu âyet, oldukça açıklayıcıdır:

"O, gökten su indirendir. İşte biz, her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinde üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşillik, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları, bir kısmı birbirine benzeyen zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman birbirinin meyvesine bakın! Kuşkusuz, bütün bunlarda, inanan bir toplum için ibretler vardır."[793]

Tek başına bile bu âyet, tevhîdî hakîkatleri olanca güzelliğiyle, tabiattan farklı farklı örnekler vererek açıklamaktadır ki, o da yaratılışın orijinalinde kaynağın bir olma ilkesidir. Çeşitlilik bundan sonra başlamaktadır. Yani, çoklukta vahdet anlayışı... Tek bir nefisten renklerin ve dillerin, tek bir sudan türlü tatta ve şekillerde bitkilerin yaratılması bunun en güzel misallerini oluşturmaktadır. Kur'ân'ın dil sisteminde, vâhid ve ehad kelimeleri anlam bakımından birbirinden farklıdır. Vâhidiyetin anlamı şudur: Bütün mevcûdat birinindir, birine bakar ve birinin îcâdıdır. Ehadiyetin mânâsı ise, her bir şeyde Allah'ın isimleri tecelli ediyor, demektir. Bu yönüyle eşya, Allah'ın ehadiyet isminin mazharıdır. Meselâ, bir meyve bir ağaçtan parça olmakla, o ağacın tamamı hükmünde olup, bu yönüyle vâhidiyete işaret eder. Yine her bir meyve, ağacın bir parçası olduğu gibi, ağacın bütün özelliklerini yani genetik şifresini içinde saklaması yönüyle, onun tamamı hükmünde olup, bu yönüyle de ehadiyete işaret eder. Biz vâhidiyet ve ehadiyetin yansımalarını bütün canlılarda ve hâssaten her bir insanda görebiliriz.

Her Bir Varlık Ehadiyetin Damgasını Taşır

İnsanın, Allah'ın misal olarak anlattığı bu bitki türlerinden ibret alması, onda Allah'ı takdir hislerini doğurmalıdır. Evrende bulunan bitkilerin rolleri farklı farklıdır: Bunlardan bir kısmının canlılara rızık vesilesi olması, diğerlerinin, yapı itibariyle farklı olmakla birlikte, her birinin ayrı bir şekil ve estetiğinin olması, bir başka açıdan, binlerce çeşit bitki olmasına rağmen, bunların hepsinin ya birbirinin aynı ya da az farklı olan çekirdeklerden meydana gelmesidir. Her kışta toprağa düşen çekirdekler, havaların ısınması, baharın gelmesiyle birlikte birbirine karışmayarak, düzenli, dengeli ve ziynetli bir şekilde yeniden hayat bulmaktadır, canlanmaktadır, dirilmektedir. Bütün bunlar çekirdeği kudretiyle yaratan, ona hayat veren Allah'ın yüce kudret eserleridir. Bu sebeple güzellik, akîdenin temelinde önemli bir unsurdur. İnanca hizmet eder. Âlem organik bir bütün olduğundan dolayı, orada her şey, birbiriyle muazzam bir ilişki ağı oluşturmuştur. Allah, bu güzellik fenomenini, bütünlüğün her bir unsuruna yerleştirmiştir.

Netice-i kelâm, insan, Yüce Allah'ın ilk defa yarattığına inandığı gibi, tekrar yaratmaya kâdir olduğuna da inanmalıdır. Çünkü evvel olan da âhir olan da Allah'tır. Hiçbir şey yok iken O vardı. İlk defa, varlığı O yarattı ve

tekrar bütün varlıklar O'na dönecektir, döndürülecektir. İlk defa yaratan Allah, ikinci defa yaratmaya haydi haydi güç yetirir. Âfak ve enfüsü okumasını bilenler, bu varlık alanında ölüm ve dirilişin nasıl tekrarlandığını ayân-beyân göreceklerdir. İnancımıza göre, İsrâfil (a.s.) adlı meleğin ikinci defa sur'a üflemesiyle birlikte ikinci yaratılış tekrarlanacaktır. Herkes hesap vermek üzere Yüce Allah'ın huzurunda toplanacaktır. Önemli olan, bu dünya hayatımızı, ahrette hesap verebilecek bir anlayış üzerine kurmak ve yaşamaktır.

EL-MUHYÎ

"YAŞATAN VE DİRİLTEN"

El-Muhyî, "diri, canlı olmak ve yaşamak" anlamındaki 'hayat' masdarının "if'al" kalıbından türemiş bir sıfat olup, "yaşatan ve dirilten" demektir.[794] Bu isim, Yüce Allah'ın güzel isimleri arasında yer alır, hayatla ilgisi bulunan varlıkta hayatı yaratan, can veren mânâsına gelir.

Muhyî, yoktan bir şeyi îcâd etmek, yaratmaktır. Eğer var kılınan şey, can verme ise, o zaman îcâd işini yapan kimsenin bu eylemine ihyâ/diriltme denilir. İşte bu diriltme eylemini yapan ve yaratan yegâne güç ve kudret sahibi, Yüce Allah'tır. O'ndan başka dirilten yoktur. Bu konuda, Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyet vardır: *"O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."*[795] Yine bir başka âyette de; *"Sizi dirilten O'dur."*[796] buyrulur.

Görüldüğü gibi, bu âyetlerde, Allah'ın kudret ve tasarrufunu en açık bir şekilde gösteren deliller anlatılmakta, kimlerin O'nun emir ve yasaklarına uyarak daha güzel işler yapacağını ortaya çıkarmak için hayatın ve ölümün yaratıldığı bildirilmektedir.

Dünya Teklifler, Âhiret Ödül ve Cezâ Yeridir

Hayat, imtihan için yaratılmıştır; imtihan yeri ise âhiret değil, dünyadır. Çünkü dünya, teklifler yurdu, âhiret ise, ödül ve cezâ yeridir. Her ikisinin de bu dünyada olması amaca daha uygun görünmektedir. Hayat, ölümden önce olduğu halde âyette sonra gelmesi bize, eşyada aslolanın yokluk olduğunu, varlık ve hayatın sonradan verildiğini hatırlatmaktadır. Bir Müslüman için, dünya hayatı hayırlı faaliyetler alanıdır.

Kur'ân'da "ihyâ" fiilinin Allah'a nispet edildiği alanda; can verme, öldükten sonra diriltme, tabiattaki bütün canlılara kendisinin koyduğu kurallar çerçevesinde hayat verip yaşatma mânâsı mevcuttur.[797] Ayrıca Kur'ân'da, mecâzî anlamda ihya; hidâyet verme, hidâyete erdirme mânâsında da kullanılır: *"Ölüden diriyi çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın."*[798] Nitekim bu âyeti ünlü Kur'ân yorumcusu İbn Kesir; "kâfirden mü'mini; mü'minden kâfiri çıkarmak" olarak yorumlamıştır.[799] Gerçekten de öyledir. Tarihte ve günümüzde yaşanmış nice hidâyet öykülerinde, küfürde iken ihtidâ edenler, din değiştirenler eksik olmamıştır. Nitekim onlarla konuşulduğu zaman, yeniden dirilip hayata yeniden başladıklarını ifade ederler. Merhûm Necip Fazıl, *"Tohum saç, bitmezse toprak utansın/Hedefe varmayan mızrak utansın."* derken gönüllerin İslâm'la dirilişini kastetmiştir. Elbette bu dirilişi gerçekleştirecek olan, el-Muhyî isminin sahibi Cenâb-ı Hak'tır.

Öte yandan, tasavvufî hayatta, Cenâb-ı Hakk'ın el-Muhyî ismi farklı bir şekilde yorumlanır. Nefis terbiye ve tezkiyesinin bu isimle çok yakın bir alakası vardır. Tasavvufta, mânevî dirilişin önündeki en büyük engel, nefs-i emmâredir. Kalbi süflî yöne çeken "nefs-i emmâre", bizzat her türlü kötülüğün barınağı ve yerilen ahlâkın kaynağıdır. Bu sebeple nefs-i emmâre, terbiye yoluyla, değişik aşamalardan geçirilerek zararsız hâle getirilir. Bu temrinlerde, istiğfar ve zikre devam edilmekle birlikte, yenilen lokmaların helâl olmasına da dikkat edilir. Nefis terbiyesinin ikinci aşamasını nefs-i levvâme oluşturur. Bu aşamaya gelen nefis, kalbin nûru ile aydınlanır; kötülük ve karanlığa doğru yönelimin baş gösterdiği her durumda kendi öz varlığını kınamaya başlar, günahlardan tevbe etmeyi telkin eder. Nefs-i mutmainne mertebesinde ise artık nefsin kalbin nûru ile aydınlanması tamam olmuş, yerilen niteliklerden sıyrılmış ve övülen ahlâk ile ahlâklanma aşamasına gelmiş olur.

Öte yandan, irfanî bakış açısından, 'nefis' bizatihi düşman ve mutlak kötülük değildir. Onun övgüye lâyık, insan hayatını sürdürmeye yarayan yönleri ve mertebeleri vardır. Farklı kültürler bu konuda farklı bakış açılarına sahiptir. Sözgelimi; Hindu geleneğinde, nefis mutlak kötülük, insanî bütün yıkıcı arzu ve ihtirasların sebebi olduğundan, kurtuluş ondan tamamen kopmakla mümkündür; bunun için yapılması gereken "nefsi öldürmek"tir. Bu ise aşırılıktır. Tam aksi durumda olan Batı kültürü ise, "nefsin kışkırtılma"sını, istek ve arzuların tahrik edilmesini öngörür. Yarış, rekabet, sınırsız üretim ve tüketim bu nefsin arzu ve ihtiraslarını doyurmak üzere, insanî hayatın merkezî faaliyet durumunda ele alınırlar ki, bu da tefrit'tir. Bu her iki uç ve aşırı bakış açısının tam ortasında itidali, İslâm'ın görüşü temsil eder. İslâm bakış açısında bizden istenen, ne nefsi öldürmek ve ne de dizginsiz bırakmaktır. Aksine, onu terbiye ile zararsız hâle getirmektir. İşte tasavvufî terbiyede yapılan da budur.

"İlm-i Ledün" Verilir

Nefis terbiyesi ve tezkiyesi neticesinde nefs-i emmâre kontrol altına alındıktan sonra kalb Allah'ın el-Muhyî isminin bir tecellisi olan ilâhî ışıkla aydınlanınca, kalbin gözü, her şeyi Allah'ın ışığıyla görmeye başlar. Kehf Sûresi'nin 65. âyetinde anlatıldığı gibi, nefis terbiyesi sayesinde kemâl derecesini yakalamış olan kimseye Rabb'in katından "ilm-i ledün" verilir. Bu, dış tesirlerden âzâde olarak, kalbin derinliklerine yerleştirilen bir ilimdir.[800] Bu ilim, Allah'ın kuluna bir ilhâmı ve öğretisidir. Nitekim Allahu Teâlâ, Hızır'a Musa'yı vâsıta kılmaksızın bu ilmi vermiştir: *"Biz (Hızır)'a katımızdan bir rahmet (vahiy) vermiş ve tarafımızdan (gayba dair özel) bir ilim öğretmiştik."*[801] Görüldüğü gibi; Allah, bu âyette rahmet ve ilmi birbirinden ayırmış, rahmeti "indinden"; ilmi de "ledününden" vermiştir. Allah'ın "ledününde" olan "indinde" olandan daha yakın ve daha özeldir. İşte, eğer insan Allah'ın buyruklarına samimi bir şekilde tutunur ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine uygun bir yaşam tarzını tercih ederse, o kimseye kitap ve sünneti anlama gücü verilir. Gerçek ledünni ilim de budur.[802]

Sonuç olarak; Yüce Allah'ın el-Muhyî ismi, varlık alanında kendisini farklı şekillerde gösterir. Yerine göre, binlerce nutfeden seçtiği birisine can verir, toprağa atılan bir tohumu diriltir, ölüm uykusundan dilediği kimseyi uyandırır. Bununla birlikte, O, nice bedenleri ruhla, nice ruhları gaybî yar-

dımlarıyla diriltir. İnsan, Allah'ı ne kadar çok zikrederse, kalbi diri olur, ne kadar Allah'ı zikirden kaçarsa, kalbi ölür. Onun için insan, varlığın başlangıç ve sonucunu iyi düşünmelidir. İrfan dünyamızın mânevî yıldızı Yûnus Emre'nin dediği gibi: *'Ârifler ölmez, ölenler hayvan imiş.'* Bu sebeple, Yüce Allah onları âriflerin gönlünde kıyâmet sabahına kadar yaşatır. O hâlde, daima iman üzere olmak ve o şekilde Allah'a kavuşmak O'nun ihya isminden hisselenmek mânâsına gelir.

EL-MÜMÎT

"ÖLÜMÜ YARATAN, ECELLERİ GELDİĞİNDE CANLILARIN HAYATINA SON VEREN, ÖLÜMÜNÜ GERÇEKLEŞTİREN"

Arapça'da, "ölmek" mânâsına gelen 'mevt' kökünden türeyen "el-Mümît" "canlının hayatına son veren, ölümünü gerçekleştiren" anlamını taşır.[803] İlâhî isimler arasında yer alır. Ölümü ve dirimi yaratan Yüce Allah'tır. Bu konuda, Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyet vardır: *"O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."*[804]

Yukarıdaki bu âyette, Allah'ın kudret ve tasarrufunu en açık bir şekilde gösteren deliller anlatılmakta, kimlerin O'nun emir ve yasaklarına uyarak daha güzel işler yapacağını ortaya çıkarmak için hayatı ve ölümü yarattığı bildirilmektedir. Aynı âyette geçen, Allah'ın öldürme ve diriltme fiillerine dikkatleri çekmenin ötesinde, önce ölümü, sonra da hayatı yarattığının vurgulanmış olması anlamlıdır. Ölümün önce zikredilmesinin mânâsı, dünya hayatından âhiret hayatına geçiş hâli, hayattan maksatsa, âhiret hayatıdır. Bir başka açıdan, ölümle, dünya hayatından âhiret hayatına geçiş, hayatla da dünya hayatı kastedilmektedir. Zira hayat da ölüm de imtihan için yaratılmıştır; imtihan yeri ise âhiret değil, dünyadır. Çünkü dünya,

teklifler yurdu, âhiret ise, ödül ve cezâ yeridir. Her ikisinin de bu dünyada olması, amaca daha uygun görünmektedir. Hayat ölümden önce olduğu halde âyette sonra gelmesi bize, eşyada asıl olanın yokluk olduğunu, varlık ve hayatın sonradan verildiğini hatırlatmaktadır.

Bizim kanaatimize göre ölüm olgusu, âyette, insanlara hayatın sorumluluğunu hatırlattığı, onları iyi işler yapmaya teşvik ettiği ve bir uyarıcı olduğu, nihâyet insan hayatında "imtihan" sorumluluğunu daha canlı tuttuğu için önce zikredilmiştir. Bir Müslüman için, dünya hayatı hayırlı faaliyetler alanı, ölüm ise bu faaliyetlerin karşılığının verileceği ebedî varlık sahnesine geçişi sağlayan dönüm noktasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de belirttiği gibi ölüm, ciddi bir uyarıcıdır.

Din ve ölüm gerçeği, tarih boyunca bütün insanlığı meşgul etmiş bir konudur. İşte bu açıdan "ölüm ötesi" hayatın kelam, psikoloji ve felsefe disiplinleri yönünden ele alınıp değerlendirilmesi, günümüzün çağdaş toplumları açısından da büyük önem taşımaktadır. Çünkü ölüm sonrası yaşam, ölüm kaygısı ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki, varoluşsal bir değer ifade etmektedir. Bu sebeple Kur'ân'da önce ölümün zikredilmesi anlamlıdır. Niçin Önce Ölüm Başa Alınmıştır?

Aslında hayata anlam katan, hayatı yaşanılır kılan ölüm duygusudur. Ölüm olgusunu içselleştiren bir birey, hayatını disipline eder, amaçlı yaşar. Ölüm, insan hayatına anlam katar, insanda sorumluluk duygusunu canlı tutmak sûretiyle ahlâkî gelişime büyük katkı sağlar. Dolayısıyla ölüm olgusuna tasavvuf geleneğimizde; şeb-i arûs, Sevgili'ye kavuşma, ten kafesinden kurtuluş, mekân değiştirme, sırlanma, emr-i Hak, Hakk'a kavuşma gibi anlamların yüklenmiş olması, ölüm korkusunu yenmekle kalmaz, ölüm düşüncesinin insan psikolojisi üzerinde yıkıcı etkisini de asgari düzeye indirir.

Diğer taraftan âhiret inancı ve ölüm duygusu, 'Allah'a rağmenliği' besleyen duyguların etkisinde gelişen dünyevîleşmeyi aşmada, insana yardımcı olur. Ebedîlik düşüncesinin buraya, şimdi'ye değil, "öte"ye ait olduğunu insan bilincinde sürekli yaşatır. Bu inanç, insan yaşamını altüst edecek acı ve ıstırapları, gönül huzuruna çevirir, insanı kendisiyle, çevresi ve toplumuyla barışık hale getirir. Güçlü âhiret inancı ve ölüm duygusu,

yüce hedeflere ulaşmayı arzu eden insana, yaşama sevinci kazandırmakla kalmaz, hayatında karşılaşabileceği tüm olumsuzluklara karşı, direnme gücüne kuvvet katar.

Yaşadığımız modern zamanlarda her türlü ahlâkâ ilkeleri ve toplumsal kuralları bir bariyer olarak algılayan; çalışmayan, üretmeyen sadece eğlenceye ve cinsel yaşama odaklan hedonist yaşam tarzları, felsefî bir anlayış olarak "ölümden kaçış" üzerine kuruludur. İnsan neden maddî hazza bu kadar müptela olur da insanî değerleri hiçe sayar? Çünkü ölüm olgusu, onun hayatına yapıcı bir kuvvet olarak girememektedir. Zaten Batı uygarlığının temel kabullerinden biri de budur. Batı medeniyeti ölümün inkârı üzerine kuruludur. Eğer bu hayata ölüm ışık tutmuyorsa, bu hayatı aydınlatmıyorsa, bu hayat neyle aydınlatılır?

"Zafer" mi "Sefer" mi?

Aslında pek çok şey, hayata bakış açımızla alâkalıdır. Siz hayatın içinde saklı olan küçük mucizeleri, detayları, sürprizleri görmeye ayarlamışsanız bilincinizi, size bir çiçeğin açışı, bir bebeğin yürüyüşü, bir kuşun ötüşü, bir kar taneciği, mevsimlerin değişmesi, gecenin gündüze inkılâp etmesi... Bütün bunlar, mânevî hazlar verir. Önemli olan, insanın aşkınlığı yakalayabilmesidir. Bu da ancak insanın "kendini aşma"sıyla gerçekleşebilir. Kendini aşma, kendi benliğinin üstünde anlamlara yönelebilmek, öteyi aramak demektir. Bu kişiler için hayat biraz da "zafer" değil, "sefer"dir. İnsan özgür iradeye dayalı yaratılış gereği, bir yerden daha iyi bir yere yolculuk edebilen bir varlıktır. Zaferi önemseyen insanlar, maddî olanın peşinde koşarlar. Seferi önemseyen insanlar, mânevî olanın, mânevî hazzın, oluş ve tekâmülün peşinde koşarlar. İnsanı insan kılan şey, yolda olduğunun bilincinde olması, hayatı bir bütünlük duygusuyla yaşaması, maddî olanı bütünüyle elinin tersiyle itmemesi, ama asıl olanın ruhun arayışı olduğunu fark etmesidir.[805]

"Öldüren ve dirilten Allah'tır."[806] Kur'ân'da "imâte/öldürme" fiili, mecâzî anlamda, küfür ve irtidât anlamlarında da kullanılır. Nitekim ünlü Kur'ân yorumcusu İbn Kesir, *"Diriden ölüyü çıkarırsın."*[807] âyetini "mü'minden kâfiri çıkarmak" olarak yorumlamıştır.[808]

Sonuç olarak, Yüce Allah'ın el-Mümît ismi, varlık alanında kendisini gösterir. Bu konuda her türlü tasarruf yetkisi Allah'a aittir. Ölüm, yerine göre nimettir. İki iyilikten birisi kabul edilir. Önemli olan, ölümü unutmamaktır. Ölümü hatırlamak Yüce Allah'ı ve âhireti hatırlatır. Böylece insan, hayatını disiplinli yaşar. Her türlü gayr-i meşru işten uzaklaşır. Hayrın ve iyiliğin yaygınlaşması yolunda mücadele verir.

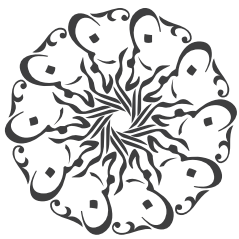

EL-HAYY

"GERÇEK HAYAT SAHİBİ, EBEDÎ HAYATLA DİRİ OLAN"

Hayat kelimesinden sıfat olan Hayy kelimesi, 'hayat sahibi, diri' mânâsına gelir. Allah için O, diridir (haydır) denildiği zaman, bunun anlamı, O, ölümsüzdür, demektir. Burada 'hayat' sıfatı, yalnız Allah'a mahsustur.[809] El-Hayy, kendisine yokluk sebkat etmeyen ve zevâl izlemeyen tam bir hayatı içeren Allah'ın en güzel isimlerinden bir isimdir. Allah, her an bir iştedir, idrâk edicidir. Çünkü bir fiili bulunmayan ve idrâki olmayan şey, ölüdür. İdrâkin en düşük derecesi, idrâk edenin kendi zâtını bilmesidir. Kendisini bilmeyen, kendi varlığının şuûruna ermemiş olan, cansız ve ölüdür. Allah, mutlak Hayy'dır. O'nun dışındaki her bir hayy'ın hayatı, kendi idrâki ve fiili miktarınca olup sınırlıdır.[810]

Kur'ân'da, fiil olarak en fazla "hayat vermek" anlamına gelen "if'al" şekli Allah'a izâfe edilmiştir. O, yerde ve gökte bulunan bütün canlılara ve ölümden sonra da insanlara hayat verendir: *"O, ölüden diri, diriden ölü çıkarır. Yeryüzünü, ölümünden sonra, O canlandırır. Ey insanlar! Siz de böylece diriltileceksiniz."*[811] Bu ayetlerde anlatıldığı gibi, Yüce Allah el-Hayy ism-i şerifinin tecellisiyle; spermden insan, gıdadan hayvan, yumurtadan civ-

civ, topraktan bitki, cahilden âlim, kâfirden mü'min yâhut insandan sperm, kuştan yumurta çıkarır. Kabirlerden çıkış da böyle olacaktır.[812]

Hayata Çağrı, Allah'a Çağrıdır

El-Hayy isminin bir tecellisi de mânevî anlamda hayat vermede ortaya çıkar. Hayat verme, mecâzî anlamda, bir kimsenin hidâyetine vesile olmanın bir diğer adıdır. Nitekim bu husus Kur'ân'da şöyle beyan edilir: *"Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere, yaptıkları böyle süslü gösterilmiştir."*[813]

Ölü kalpleri el-Hayy ismiyle dirilten Allah, ölü olan topraklara, gökten yağmur indirmek sûretiyle hayat verir. Bu topraklardan envâi çeşit bitkiler çıkar. Allah'ın el-Hayy ismiyle aynı kökten türeyen "el-hayâ" sözcüğü, hayâtla bağlantılı olarak, 'yağmur' mânâsına da gelir. Çünkü yağmur, bitkilere canlılık kazandırmaya bir sebeptir. Bitkiler, can suyu olan yağmur sayesinde yaşarlar. Allah, ölümden sonra yeryüzünü yağmurla canlandırır, yaşatır.[814] Aslında sadece bitkiler değil, "bütün canlılar sudan yaratılmıştır."[815] İnsanın oluşumunda da su cinsi etkilidir.

Hayat, Allah'ın zâtî sıfatlarından biridir. Kur'ân-ı Kerim'de, "hayat" kelimesinden sıfat olan "Hayy", Allah'ın vasfı olarak, Kur'ân'da değişik âyetlerde zikredilmiştir. Hayy sıfatı, hepsinde de 'elif-lam' takısı almıştır:

"O'ndan başka tanrı yoktur; O, hayydir, kayyumdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama."[816]

"Hayy ve kayyum olan Allah'tan başka ilâh yoktur."[817]

Bu her iki âyette Allah'ın söz konusu edilen ilâhî vasfı, ya "ölümsüz" sıfatıyla ya "hasr" ifadesiyle ya da "el-Kayyûm" isminin bitişmesiyle, bildiğimiz diriler gibi bir dirinin değil, müteal/aşkın bir Zât'ın karşısında olduğumuzu bize hatırlatır.[818]

Öte yandan, sürekli diri oluş, sonsuzluk mânâsınadır. Bu sebeple ölümsüzlükle tevekkül arasında çok yakın bir ilişki vardır. Gündelik hayatında her Müslüman, elinden geleni yaptıktan sonra, ubudiyette tevhîdi gerçekleştirmek adına, fânilere değil, *"Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip*

dayanmalıdır."[819] Çünkü ölümden kurtulamayacak olan fâniler yıkılır, sahte dayanakları kaybolur gider. Türkçemizde, "İnsana dayanma ölür, duvara güvenme yıkılır." sözü bunun için söylenmiştir. Bu sebeple mü'min insan, merhum Mehmet Akif'in dediği gibi olmalıdır: *"Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol/Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol."*

Yapılan Bütün Faaliyetlerde, Sadece Allah'ın Rızâsı Gözetilmelidir

Müslüman, sonsuzluğun sahibi olan Allah'la birlikte olmalı; gerek akide ve gerekse ibâdet hayatında istikametten ve ihlâstan ayrılmamalıdır. Şu âyette bu hususlar açık bir şekilde vurgulanmaktadır: "Allah *daima diridir; O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O halde, dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak O'na dua edin. Her türlü övgü, âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur."*[820] Bilindiği gibi ihlâs; arıtma, saflaştırma, ayırma ve karışığını giderme gibi mânâlara gelir. İslâm inancına göre, Allah katında insanın yaptığı sâlih amellerin makbûl ve memdûh olmasının yolu her türlü gösteriş ve desinler fikrinden uzak, 'ihlâs'lı bir şekilde yerine getirilmesinden geçer. Âhirette gerçek kurtuluşa ulaşacak olanlar; inanç ve amelî hayatta yaşadıkları dini, salt Allah'a özgü kılanlardır.[821] İslâm'ın onay verdiği meşrû bir çerçevede yapılan bütün faaliyetlerde, kişi, sadece ve sadece Allah'ın rızâsını gözetmelidir. Bu ameller yerine getirilirken, çevremizdeki insanlar ne der, diye değil, Allah ne der, endişesiyle hareket edilmelidir. İşte o zaman, Allah çalışmalarımızı bereketlendirecek ve faaliyetlerimiz somut anlamda üretime dönüşecektir. Bu noktada Allah'ın rızâsından başka bir rızâ gözetilmeden yapılan sâlih ameller, kişinin daha dünyada iken Sırat'ı geçmesine ve Cennet'e girmesine zemin hazırlayacaktır.

Allah'ın Hay ismiyle dünya ve âhiret var olmuştur. Kur'ân'a göre gerçek hayat, nihaî hakîkatin kendisi olan Allah'tır. Hayata çağrı, Allah'a çağrıdır. Bu husus, Kur'ân'da şöyle belirtilir: *"Ey iman edenler! Peygamber sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman, Allah'a ve Rasûl'e icabet edin. Ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Ve siz kesinkes O'nun huzurunda toplanacaksınız."*[822] Kur'ân, bizim hayat kitabımızdır. Ondan uzak olan gönüller ve fikirler ölü hükmündedir. Kur'ân'ın nuruyla birey ve toplumlar dirilirler. Dolayısıyla, akıllı kişi, bu hayatı anlamlandırmakla birlikte, öteki hayata yatırım yapmalıdır. Çünkü "asıl hayat, âhiret yurdundaki (gerçek) hayattır."[823]

Sonuç olarak, Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Hayy ismi, O'nun yarattığı bütün varlık alanlarıyla doğrudan ilişkilidir. Her Müslüman, ahlâkî hayatında bu isme işlevsellik kazandırmalıdır. Mecâzî anlamda bunun yöntemi, ya herhangi bir insanın hidâyetine vesile olmak ya da organ bağışı sebebiyle herhangi bir kimsenin sağlığına kavuşturulmasına yardımcı olmaktır.[824] O hâlde, her Müslüman, gücü nispetinde Allah'ın el-Hayy ismine hayat verme yolunda mücadele vermelidir.

EL-KAYYÛM

"BÜTÜN KÂİNÂTIN İDARESİNİ BİZZÂT YÜRÜTEN"

El-Kayyûm; "bir şeyi gözetip koruma, bakma ve muhâfaza etme" anlamına gelen kıyâm mastarından türemiş olup, mübalağa ifade eden sıfat kalıbında bir isimdir. Kıyâm, varlıkta çeşitli şekillerde cereyan eder:

Yüce Yaratıcı; dağları, taşları, güneşi, ay'ı ve yıldızları, bütün canlı varlıkları zorunlu olarak kendine boyun eğdirmiştir. Buna teshîr denilir. Her bir varlık, kendine özgü bir yaratılışla O'na boyun eğer. Sadece O'na boyun eğiş, varlığın Allah'ın emrini ayağa kaldırmasıdır. Her bir varlığın kendine göre bir tespihi, zikri, duası ve namazı vardır. İşte bu, varlığın kıyâmıdır.

Kıyâm; bir şeyi gözetip koruma, muhâfaza etme... *"Herkesin yaptığını muhâfaza eden Allah'tır."*[825] Yarın kıyâmet gününde herkesin yapıp-ettikleri kendilerine tek tek sayılıp bir dökümü verilecektir.[826]

Kıyâm; bir şeye azmetme, karar verme, fiilî ve fizikî anlamda niyetlenme...

"Ey inananlar! Namaza kalktığınızda..."[827]

"Namazı ayağa kaldıranlar..."[828] Namaz kılmayı devam ettirirler ve onu muhâfaza ederler. Hayatlarını, namaza göre programlarlar. Namazı işlerine göre değil, işlerini namaza göre ayarlarlar.

Kıyâm; yeryüzünde Allah'ın varlığının delillerini bir öğüt, bir mev'ıze, bir uyarı anlamında bırakmanın adıdır. Nice Allah'a kafa tutan şahıs ve kavimlerin hâlâ geride kalan kalıntıları ayaktadır. Ebedîliği ötede değil, burada aramak isteyen ve Allah'a rağmen yaşamayı seçen nice mücrimlerin, nice zorbaların kalıntıları ibret almak için geride bırakılmıştır. Bu ayakta duran binalar, kalıntılar, yerleşkeler, ibret almamız ve onların düştüğü yanlışlıklara düşmememiz için varlığını devam ettirmektedir. Yüce Allah bu hususu Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) üzerinden bize şöyle anlatır:

"Ey Muhammed! Bu sana anlattıklarımız, kasabaların başından geçenlerdir. Onların bir kısmı hâlâ duruyor (kâim), bir kısmı ise silinip gitmiştir."[829]

Kıyâm, yeryüzünde (teshir) zorla boyun eğdirilen varlıklar anlamına geldiği gibi, ihtiyarî, seçime dayalı, gönüllü bir kıyâmdan da bahsetmek mümkündür. Böyle kıyâmlar, el-Kayyûm Olan'a bağlılığın bir şâhididir, delilidir. Bu anlamdaki kıyâm, her dâim Allah'la birlikte olmanın göstergesidir. Kur'ân'da, "ehl-i kıyâm"ın vasıfları şöyle anlatılır:

"Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken..."[830]

"Onlar, ayakta (kâim) iken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar."[831]

"Onlar, gecelerini Rableri için kıyâma durarak ve secdeye vararak geçirirler."[832]

Kıyâm, kendisine döndürülüp gelinen sâbit, sağlam, kararlı, her türlü günah unsuruna karşı ayakta ve birliğin değişmez adresi, simgesi Kâbe'nin bir sıfatı: *"Allah, Kâbe-i Muazzama'yı bütün insanlık için bir kıyâm merkezi kıldı."*[833] Bu âyette geçen "kıyâm" sözcüğü, "kıyem" olarak da okunmuştur. O zaman Kâbe, bütün Müslümanların İslâmî değerleri ayağa kaldırma, yaşama ve yaşatma mücadelesinin de simgesel bir mekânıdır. Kıyâm, ancak, değerleri ayakta tutma, yaşatma için fikrî ve fiilî bir hareketliliğin adıdır. Her yıl Kâbe'de tekrarlanan hac, Allah'ın en yüce simgelerinin, yaşanmak sûretiyle, bütün Müslümanlara tekrar tekrar anlatılmasıdır. Kar-

deşlik, uhuvvet, hoşgörü, yardımlaşma, paylaşma, dayanışma, bağışlama gibi ahlâkî değerler, Kâbe'de anlam bulur. Bu dersleri alan Müslümanlar, yaşadıkları coğrafyalara taşırlar. Onları hem sözle ve hem de halleriyle yaşatırlar. Ayakta tutarlar.

Her Şeyi Gözetip Koruyan

Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan ve kıyâm mastarından türemiş olan el-Kayyûm; "her şeyi gözetip koruyan, her şeyi muhâfaza eden, her şeyin varlığı kendisine bağlı ve bütün bir kâinâtı idare eden ve her şeye kendisine özgü kıvâmını veren" anlamlarına gelir. Bu güzel isim, Yüce Allah'ın bütün fiilî sıfatlarını ihtivâ eder, kendisinde toplar. Bundan dolayı, el-Hayy ile el-Kayyûm birleştirilmiştir. Her iki isim, en güzel isimlerin iki kaynağıdır. Bütün güzel isimlerin mânâsı, âdetâ, bu iki isme geri döner. Sıfatların kemâli el-Hayy'de; fiillerin kemâli el-Kayyûm'da toplanır. Her ikisi de İlâhî Zât'ın kemâline delâlet eder. Bu sebeple, İslâm kaynaklarında, "el-Hayyu'l-Kayyûm" ifadesinin ism-i a'zam olduğu belirtilir. El-Kayyûm, ism-i a'zamdandır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bir rivâyette, bu ve benzeri isimlerle dua edildiği zaman Yüce Allah'ın kabul edeceğine işaret vardır.

Bütün kâinatı idare eden, el-Kayyûm olan Yüce Allah'tır. Ezelden sonsuza kadar bütün hayat ve ebedîlik, O'nun zâtı ile zâtından dolayı kâimdir. O'nun varlığı, zâtının gereğidir. Varolmada bir başkasına muhtaç değildir. Bütün bir varlık âlemini idare eden ve her şeyi ayakta tutan O'dur. O olmasaydı ne hayattan ve ne de varlık âleminden bahsedilebilirdi. Kur'ân, O'nun bu yönünü şöyle anlatır: *"Allah, O'ndan başka ilâh olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır."*[834] Göklerde ve yerde, yukarılarda, aşağıda ne varsa O'nun; görünür, görünmez, bütün varlık O'nun mülküdür. Bütün sebeb O, bütün gaye O, her şeyin mâliki olan O'dur.[835]

El-Kayyûm, bütün bir varlığa kıvâmını veren demektir. Yüce Allah'ın şu âyetinde zikredilen anlam budur: *"Musa: 'Rabb'imiz, her şeye yaratılışını (varlığını ve biçimini) verip sonra ona yol gösterendir.' dedi."*[836] Her canlının kendine özgü bir yaratılışı vardır. Canlıların organları, vücut yapıları, görüntüleri farklı farklıdır. Her canlı ne için yaratılmışsa, o maksada uy-

gun organlarla donatılmış ve gayesine uygun doğru yola yöneltilmiştir. Yüce Allah'ın el-Kayyûm isminin bir tecellîsi olarak, her canlıya faydayı celbedecek ve zararı defedecek muharrik bir içgüdü verilmiştir. Her canlıya yaşaması, kendisini koruması ve yuvasını yapması için farklı özellikler kazandırılmıştır.

İnsan, Haddini Bilmelidir

"Allah, O'ndan başka ilâh olmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır."[837] Kayyûm olan Allah, zâtıyla aşkın, sıfatlarıyla içkin bir varlıktır. Allah'ın "el-Hayyu'l-Kayyûm" olduğuna inanan bir Müslüman, fânîler gibi yaşamalıdır. Çünkü insanın varlığının devamı kendinden değildir. Varlığı kendinden olmayan; hâdistir, sonradan yaratılmıştır, bir başkasına muhtaçtır; kalıcı da değildir. Bu sebeple insan, haddini bilmelidir. Edeb dairesinde, terbiyeli bir hayat yaşamalıdır. Eğer Yüce Allah'ın el-Kayyûm ismi bir Müslüman'ın akîde ve davranışlarında yaşatılırsa, iyi ahlâklı bir Müslüman olunabilir.

Her an kendisini Rabb'inin gözettiğine inanan bir Müslüman, O'nun sevmeyeceği bir davranışta bulunabilir mi?

Her şeyin Allah'ın tasarrufunda olduğuna inanan bir Müslüman, "ben, ben" diye benlik ve büyüklük psikolojisine girebilir mi?

"Benim her hâlimi, hatta içimden geçenleri bile Allah'ım biliyor." diyen bir Müslüman, gizli gizli günah işleyebilir mi?

Unutmayalım: *"O saat (kıyâmet) gelip çattığı gün..."*[838] *"O gün insanlar, Âlemlerin Rabb'inin huzurunda kıyâm edecekler (duracaklar)dir."*[839] Hepimiz, yaptıklarımızdan bir bir hesap vereceğiz. O hâlde, hesâba çekilmeden, kendimizi hesâba çekelim. Hayatının muhâsebesini iyi yapanlar, hem bu dünyada ve hem de âhirette kazançlı çıkacaklardır.

EL-VÂCİD

"DİLEDİĞİNİ DİLEDİĞİ ZAMAN BULAN, HİÇBİR ŞEYE MUHTAÇ OLMAYAN"

El-Vâcid, "bulmak, hiçbir şeye muhtaç olmamak ve idrak etmek" anlamlarına gelen v-c-d kökünden bir sıfat olup, "bulan" demektir. Bir şeyi idrak edip kavramak sadece beş duyu organıyla olmaz. Bazı konular, akıl yoluyla da bulunur. İşte Allah'ın ve nübüvvetin tanınıp bilinmesi anlamındaki vecd, akıl vâsıtasıyla gerçekleşir. Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Vâcid, hiçbir vâsıtaya ihtiyaç duymaksızın "mücerret bilme" mânâsınadır. Zira Yüce Allah, yaratıklara mahsus olan el ve ayak gibi organlara, âlet ve araçlara sahip olmakla nitelendirilmekten uzaktır, münezzehtir. Naslarda İlâhî Zât'a nisbet edilen vücûd, vâsıtasız bir bilgi ile bilmek anlamına gelir.[840] Nitekim bir âyette şöyle geçer: *"Biz onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulmadık. Ama gerçekten onların çoklarını yoldan çıkmış kimseler bulduk."*[841]

Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri arasında yer alan el-Vâcid, "kendisine darlık, yoksulluk ve âcizlik bulaşmayan" anlamları da taşır. Çünkü "darlık, yoksulluk ve âcizlik" gibi haller, kullara mahsus olan durumlardır. Bu sebeple, İlâhî Zât olan Yüce Allah, kullara mahsus olan durumlardan müstağnîdir; her türlü yaratılmışlık özelliklerinden uzaktır. Darda kalmışın da

yoksul ve âcizin de yegâne sığınağı O'dur. Mutlak anlamda ilticâ edilecek tek makam, Âlemlerin Rabb'i olan Yüce Allah'tır. Dünya hayatında mal, servet, makam, güzellik, ilim gibi varlıklı olma diye nitelendirilen hasletlerin insan için bir garantisi yoktur.

Mahrum Olmayan

Vâcid, kendisi için lüzumlu olan şeylerin hiçbirinden mahrum olmayan demektir. Ulûhiyet sıfatları ve bunların kemâli hususunda kendisine gerekli olan her şey, İlâhî Zât'ta mevcuttur. Bu itibarla, ancak O vâciddir. İnsan, kendisine gerekli olan şeylere ulaşmış olsa da bunun yarınlara bir garantisinin olduğu iddia edilemez. Elinde bulunan varlığını her an kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Meselâ insan, hâfıza kaybı yaşar, bilgisini kaybedebilir. Bir yangın ya da depremde bütün varlığı yok olabilir. Mahrûmiyet insan içindir. Kaldı ki, sınırsız arzu sahibi olan bir varlık, doyumsuz ve açtır. Kanâat ahlâkı gibi bir ahlâkla beslenmezse, açgözlülük hastalığı onu yer bitirir. Akıllı bir mü'min, fânî varlıklarına güvenmemelidir. El-Alîm ve el-Ganî olan Allah'ın yanında, insanın ilim ve mal sahibi olması denizde bir damla bile değildir. Bu anlamda, insan fâkittir. Yitiren, elde edemeyen, arzusuna ulaşamayandır. O hâlde, Allah'ın dışındaki varlıklar, ancak kendilerinden aşağı olanlara nisbetle vâcid olabilirler.[842]

Her ne kadar el-Vâcid ismi doğrudan Kur'ân-ı Kerim'de yer almasa da aynı kökten gelen vücûd kavramı, değişik âyetlerde, fiil kalıplarıyla Allah'a nisbet edilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, imanla İslâm'ın aynı mânâya geldiğini belirten bir âyette, bulmak anlamına gelen vecede fiili Allah hakkında kullanılmıştır: *"Derken, orada mü'minlerden (Lût'a inananlardan) kim varsa çıkardık. Fakat orada, Müslümanlardan, bir ev halkından başkasını bulamadık."*[843] Bu âyet, aynı zamanda, iman ve İslâm kavramlarının lafız olarak farklı ama mânâ olarak aynı olduğunu ortaya koymaktadır. Mü'min ve Müslüman arasında ayrım yapılmayacağını gösterir. Çünkü iman, işin teorik boyutunu, İslâm ise, pratik boyutunu ifade eder.

Sıkıntının Çözümünü Sabırla Bulan

Yine bir başka âyette, Eyyûb (a.s.)'ın ailesiyle olan sıkıntılı durumu karşısındaki sabrından bahsedilir. Karı-koca ilişkileri konusunda örnek gös-

terilir. Sıkıntılar karşısında öfkelenmeden, teennî ile hareket edip sorunları sabırla çözmek gerektiği konusu üzerinde durulur. Bu bağlamda her peygamber, mü'minler için "güzel bir model"dir. Bu âyette de Hz. Eyyûb (a.s.)'ın sabır âbidesi olduğuna değinilir ve Yüce Allah tarafından onun sabırlı bir kul oluşu anlatılırken, "bulduk" fiilinin fâili olarak Yüce Allah gösterilir: *"Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel kuldu. O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi."*[844] Dikkat edersek, bu âyette, "bulduk" fiili Allah'a nisbet edilmiştir.

Bir başka âyette de ilâhî ahlâkın farklı boyutlarına işaret edilmektedir. Özellikle şu âyette, peygamberlere itâat eden ve günahlarının bağışlanmasını isteyen kimselerin, Yüce Allah'ı, yaptıkları tevbelerini kabul eden ve merhametle muâmelede bulunan olarak bulacakları anlatılır: *"Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itâat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tevbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı."*[845] O hâlde, her mü'min Yüce Allah'ın vâcid olduğunu bilmeli ve onun kullarından istediği tevbe eylemini yerine getirmelidir. Çünkü âyette, sâlih bir amel olan günahlardan pişman olan ve bir daha günah işlemeye dönmeyen kimseleri Allah'ın bağışlayacağı, onlara merhametle muâmele edeceği müjdesi "bulmak" fiiliyle ifade edilmektedir.

Buradan yola çıkarak söylemek gerekirse, Kur'ân-ı Kerim'de "vücûd" kavramının fiil kalıbıyla Allah'a nisbet edildiği âyetlerde, dünya hayatında gerçekleştirilen iyi ve kötü, günah ve sevab cinsinden olan davranışların mükâfat ve cezâlarının âhirette Allah nezdinde bulunacağı anlatılmıştır. Ayrıca Yüce Allah'ın el-Vâcid ismi, her ne kadar doğrudan Kur'ân'da geçmese de, Tirmizî ve İbn Mâce'nin esmâ-i hüsnâ rivâyetlerinde yer almıştır.[846]

Her Müslüman'ın bu güzel isimden çıkaracağı sonuçlar vardır:

Bunun başında, her an Yüce Allah'ın bizimle birlikte bulunduğuna inanmak gelir.

İkincisi ise, ister iyi ve ister kötü bir davranışta bulunalım, bu davranışların karşılığında, mükâfat ya da cezâ alma konusunda, Allah'ı bulacağımız

inancıdır. Bu iki hal ve duyarlılık, kulda farkındalık oluşturur, bir mü'minin iman ve ameline istikâmet kazandırmasını sağlar. Böyle bir kimse, neticede, cemiyet için faydalı bir insan haline gelir. Çünkü İslâm'ın hedefi, iyi insan yetiştirmektir.

İslâm'ın bizden istediği de bu değil midir? Bütün bu güzel davranışların karşılığında, mü'minin gönül telleri titrer, Allah'ın ismi anıldığı ve âyetleri okunduğu zaman imanı artar. Kendisini "vecd" makamında bulur.

Hak'tan Gelen Tecellî

Bilindiği gibi, "vecd" tasavvufta mü'minin kalbine Hak'tan gelen tecellî mânâsına gelir. Bu da bir bulmadır. Kalbin hüzün ve neşe cinsinden yaşadığı bütün hallerin her birisi bir vecddir. İşte, vecde gelene mecâzî anlamda 'vâcid' denilir. Elbette bu vâcidlik, Allah'a iman, amel-i sâlih, hakkı ve sabrı tavsiye sonucunda elde edilen bir lütuftur. Onun için vecd hali, mânevî feyiz ve bereketin kaynağıdır. Bu da mü'minin İlâhî ahlâkla ahlâklanmasının bir meyvesidir.

Öte yandan, vecd halinde bulunan Müslümanların birtakım özellik ve güzelliklerinden söz edilebilir. Bu hali yaşayan kimseler, yaptıkları ibadetlerden mânevî haz alırlar, huşû duyarlar. Meselâ namaz, oruç, hac vb. hiç bitmesin isterler. Onların hayatında ibadetler, şekil ve mânâ bütünlüğüne sahiptir. Vecd ehli şekvâ değil, şükür ehlidir. Onlar, zor zamanlarda bile, içlerinde ferahlık hissederler. Çünkü her an Allah'la birlikte yaşamayı yüksek bir şuur haline getirmişlerdir. Onlar için, "gökten belâ kar gibi yağsa, anın adı aşk"tır.

Öyleyse; Allah'ı bulan neyi kaybeder, O'nu kaybeden ise neyi bulur? Her mü'min, bu sorunun cevabını aramalıdır.

EL-MÂCİD

"ŞANI YÜCE, KEREM VE MÜSAMAHASI BOL OLAN"

Arapça'da "m-c-d" kökünden türeyen mâcid; şan ve şeref sahibi, nazik ve cömertliği bol olan mânâlarına gelir. Kur'ân-ı Kerim'de mâcid kelimesi geçmemekle birlikte, bu kelimenin mübalağalı şekli olan mecîd geçmektedir.[847] Fakat el-Mâcid, Yüce Allah'ın güzel isimleriyle ilgili Tirmizî'nin rivâyetinde geçmektedir.[848] Mâcid de mecîd mânâsınadır. Tıpkı Âlim'in alîm mânâsına olması gibi. Dolayısıyla el-Mâcid, Cenâb-ı Hakk'ın rahmet ve cömertliğinin çokluğuyla birlikte, kudretinin kemâline delâlet eder.[849]

Yüce Allah (c.c.), bütün bir varlığın yegâne sahibidir. Her türlü atâ ve iyiliğe güç yetirir. Râhîm'dir, isteyene şefkat ve merhametiyle verir. Mucîbdir, duâ eden kimsenin duâsına icabet eder. Nitekim, bir âyette şöyle buyrulur: *"Bana duâ edin, duânıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir."*[850]

Mutlak mâcid, Allahu Teâlâ'dır. Bu sebeple, O'nun bir ismi olan el-Mâcid; şan ve şeref sahibi, hayrı, ihsanı, keremi, lütfu ve müsamahası bol olan anlamındadır. *"Gerçekten, Rabb'imizin şanı yücedir."*[851] Allah cömerttir, cömert olanı ve güzel ahlâk sahibini sever. Düşük ahlâktan nefret

eder. Kur'ân ve sünnette, O'nun el-Mâcid isminin tecellileri değişik alanlarda anlatılır. En çok da kullarına olan ihsân ve lütfunda kendini gösterir. Bütün bu nitelikler, Yüce Allah'ın kullarını sevdiğinin en büyük alâmetleri arasında sayılır. Şânı şerefi büyük olan Rabb'imizin cömertliğini, yer ve göklerden oluşan bütün bir varlık alanında müşahede edebiliriz. Her bir nimet, O'nun cömertliğindendir. Bu varlık alanında can taşıyan bütün varlıklar, O'nun ihsân ve cömertliğinden istifade ederler. O; zâtıyla gören ve işiten, zâtıyla bilen, zâtıyla diri olduğu gibi, zâtıyla da cömerttir.

Bu Ümmet Yeniden Şan ve Şerefine Kur'ân'la Ulaşacaktır

Yüce Allah'ın asî ve günahkâr kullarına hilmiyle muamele etmesi, onların günahlarını örtmesi ve yine isyan ehlinin günahlarını bağışlaması O'nun el-Mâcid oluşundandır. El-Halîm, aynı zamanda, Allah'ın en güzel isimlerinden birisidir. O, kendisine isyan edenleri ve emirlerine muhalefet edenleri gördüğü hâlde gazâbına/öfkesine kapılarak hemen cezâlandırmaz, tevbe ederler diye. Kur'ân-ı Kerim'de, güç ve kudret sahibi olan Rabb'imizin isyan eden kullarını hemen cezâlandırmayıp belki dönerler diye mühlet vermesiyle ilgili bir âyet şöyledir: *"Allah, insanları işlediklerine karşılık hemen yakalayıverseydi, yeryüzünde bir canlı bırakmaması gerekirdi. Ama onları belli bir süreye kadar erteler. Süreleri gelince gereğini yapar. Doğrusu, Allah kullarını görmektedir."*[852]

El-Mâcid, kullarını maddî ve manevî anlamda doyuran, itminana ulaştıran demektir. Onun için, "Bizi doyuran, susuzluğumuzu gideren ve bizi Müslümanlardan kılan Allah'a hamd olsun." diye dua ederiz. Eğer O bize envâi türlü nimetlerini vermese hepimiz açız, eğer O, semadan su indirmese, hepimiz susuz kalırız. Böylece, yeryüzünün bereketlerinden de mahrum oluruz. Bu bağlamda, semadan indirilen su ile hem susuzluğumuzu gidermekte ve hem de karnımızı doyuracağımız bitkiler; meyveler, sebzeler o su ile neşvü nema bulmaktadır.

Batı'nın Atının Üzengisini Öpmeye Koşan Nesiller

El-Mâcid, şan ve şeref sahibi demektir. İşte, Yüce Allah'a inanan, O'nun indirdiği ilâhî öğretiyi yaşam kılavuzu haline getirenler de bu şereften nasiplenmiş olurlar. Çünkü şerefli Kur'ân, O'nun sözüdür. İçerdiği dünyevî ve

uhrevî keremler, ona inanan ve onu hayat düsturu edinen kimseleri yüceltir ve şereflendirir. Bu ümmet, Kur'ân'ı salt lafza indirgediği ve onun ihtivâ ettiği ilâhî mesajları hayata taşımadığı zamandan beri önderliği kaybetmiştir.

Bugün ümmetin hâli, pürmelâl... Sahabeden Ebu Sevban (r.a.) anlatıyor: "Efendimiz sohbet esnasında, 'Bir zaman gelecek, obur kimselerin çanağa eğilip toplandıkları gibi, diğer milletler de her cihetten sizin aleyhinizde toplanıp birleşecekler. Hâliniz nice olur.' buyurdu. Bizler, 'Yâ Rasûlallah, biz o gün sayıca az mıyız?' dedik. Peygamberimiz, 'Belki siz o gün çok olacaksınız, fakat siz sel suyunun taşıdığı çer çöp gibi dağınık olacaksınız. Düşmanlarınızın kalbinden korku çıkacak, sizin kalbinize ise vehn girecek.' Biz, 'Vehn nedir?' diye sorduk. Rasûlullah, 'Vehn; dünya hayatını sevmek, ölümü hoş görmemektir.' buyurdu.[853] Tam da dünyevîleşmenin adı, bu. Bugün, halkı Müslüman olan ülkelerdeki durum tam da bu.

Yaklaşık bir buçuk milyarı geçmiş koskoca bir İslâm âleminin her tarafından iniltiler geliyor bugün. Gözyaşı, ölüm, vahşet kol geziyor bütün köşelerinde. Çocuklar yetim, kadınlar dul ve sahipsiz. Binlerce Müslüman, mülteci konumuna düşürülmüş vaziyette. Doğup büyüdükleri ülkelerinden kaçan kaçana. Kimileri mafya baronlarının ağına düşerek Avrupa'ya gitme hayalleriyle soyuluyor, kimileri de kamyon kasalarında havasızlıktan can veriyor ya da Ege ve Akdeniz'in derin sularının dibini boyluyorlar. Batı'nın atının üzengisini öpmeye hasret bırakılmış yitik nesiller bunlar. İslâm coğrafyası, Doğu'dan Batı'ya, acılar yurdu âdetâ.

Ümmet, imamesi kopmuş tespih taneleri gibi, sağa sola savrulmuş vaziyette. İslâm coğrafyalarında devam eden bu acıların dinmesi gerekir. Artık Müslümanlar her türlü zâlim, fasık ve inkârcının hedef tahtası olmaktan kurtulmalıdır. Onun için yeni bir bilgi, yeni bir anlayış ve yeni bir fıkhî bakışa ihtiyacımız vardır. Fıkıh, kişinin aleyhine ve lehine olan şeyleri bilmesidir. Bu tanımda geçtiği gibi, öyle bir Müslüman insan yetiştirilmelidir ki, her alanda aleyhine ve lehine olan şeyleri bilsin ve oyunları bozsun. Böylece, içten ve dıştan gelebilecek olan tehlikelerin tuzağına düşmesin. Yeter artık Müslümanların av olmaları, avcılar fark edilsin.

Yeniden nasıl ümmet bilincini elde edip tarihteki mecdimizi, şan ve şerefimizi yakalayacağız, nasıl ortak kaderimize birlikte hükmedeceğiz? Bu

mümkün müdür? Evet, mümkündür. Yüce Allah'tan ümit kesilmez. Cemaat halinde kılınan namazlar, ümmet bilincini korumak için... Her sene hac ve umre ziyaretleri, ümmet bilincini ayakta tutmak için değil midir?

Gelin, aramızda sevgiyi hâkim kılarak, ümmete giden yolun taşlarını birlikte döşeyelim. Hz. Peygamber (s.a.v.), *"İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de (gerçek anlamda) iman etmiş olamazsınız."*[854] buyurdu.

Acaba bugün Müslümanlar birbirini seviyor mu? Bu konuda kuşkularımız var. Öyle olmasa ümmet birbirinin canına, malına tasallut eder mi? Müslüman hesabî değil, hasbî olmalıdır. Hasbî temelde, kardeşlik hukukumuzu ayağa kaldıralım yeniden. Kardeşliğimize misak-ı millî sınırları çizmeyelim. İslâm milletleri arasında; sosyal, siyasî, dinî, kültürel, iktisadî işbirliklerini daha çok arttıralım. İmanda, amelde, ahlâkta, ilim ve medeniyette daha çok yol alalım. İçeriden böylesine yapılacak alt yapı çalışmaları yeniden mecdimize kavuşmanın ve ümmet olmanın büyük üst yapısının kuruluşuna zemin hazırlayacaktır, inşallah!..

EL-EHAD

"BİR OLAN, YEGÂNE OLAN, BİR BENZERİ OLMAYAN"

Arapçada 'tek' anlamına gelen "ehad" sözcüğü, iki anlamda kullanılır: Bunlardan ilki, nefiy, diğeri ise, isbât içindir. Nefiyle ilgili olanı, o cinsin hepsini kapsamı içine alır; azına ve çoğuna; gerek toptan ve gerekse teker teker şâmil olur. Bu mânânın isbât için kullanılması doğru değildir. Nitekim, "Evde hiç kimse yok." dendiği zaman bir, iki veya daha fazlası topluca ya da ayrı olarak yoktur demek istenir. İşte bu anlamda müsbet olarak kullanılması doğru değildir. Çünkü iki sayısı olumsuz cümlede doğru olursa da, olumlu cümlede doğru olmaz. Buna göre, "Evde bir kişi var." denilince, burada bir kişinin isbâtı bulunduğu gibi, bunun üzerinde olanların da topluca veya ayrı ayrı varlığı isbât edilmiş olur.[855]

İsbât için kullanılan "bir"e gelince; bu da üç şekildedir. İlki, onlar basamağına eklenen birdir; on bir, yirmi bir gibi. İkincisi, tamlayan ve tamlanan gibi evvel anlamına kullanılan birdir. Nitekim bu mânâda Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: *"Biriniz efendinize şarap içirecek, diğeri de asılacak, kuşlar onun başından yiyecektir."*[856] Arapça'da Pazartesi günü için de "ehad" kullanılır. Üçüncüsü ise, mutlak sıfat olarak kullanılır ve ancak Allah'ın vasfı olarak ifade edilir: *"De ki O Allah tektir."*[857] âyetinde geçtiği gibi.[858]

Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın tek oluşunu ifade eden birçok âyet vardır. Bu âyetlerden bir kısmı şöyledir:

"Her hâlde hepinizin ilâhı, bir tek ilâhtır. Ondan başka bir ilâh yoktur. O, Rahmân ve Rahîmdir."[859]

"... O, ancak ve ancak bir tek ilâhtır ve gerçekten ben, sizin ortak tuttuğunuz şeylerden uzağım.' de."[860]

"... O tek ve kahredici olan Allah'tan başka tanrı da yoktur."[861]

"... Ki sizin ilâhınız birdir."[862]

Her ne kadar "ehad" ile "vâhid" arasında farklılıklar varsa da "ehâd" kelimesi, "vâhid" anlamına da gelir. Vâhid, tek ve eşsiz demek olup; zâtında, sıfatlarında, fiillerinde, isimlerinde ve hükümlerinde ortağı ve benzeri olmayan demektir. İşte bütün bu özelliklerle nitelendirilen zât, Cenâb-ı Hak'tır. Vâhid, Allah'ın bir vasfı olduğu zaman; bölünme, çoğalma ve üreme kabul etmeyen anlamınadır. Bu vahdetin ağırlığından dolayı Allah (c.c.), *"Allah bir olarak anıldığı zaman âhirete inanmayanların yürekleri burkulur da, O'ndan başkaları anıldığı zaman derhal yüzleri güler."*[863] buyurmuştur ki, bu anlamda vâhid; tek, yalnız demektir. O hâlde, vâhid sözcüğünün iki anlamı vardır. Birisi, vahdet kendisiyle kaim olan; asla bölünme ve parçalanma kabul etmeyen; diğeri ise, zâtında ortağı, fiil ve sıfatlarında benzeri olmayandır.[864]

Arapçada elif-lamlı şekliyle el-Ehad tabiri, mutlak vasıf olarak sadece Allah hakkında kullanılır. O zaman, mânâsı parçalanmayan, ikilenmeyen, ikincisi bulunmayan anlamına gelir. Dolayısıyla bölünmeyene vâhid denilir. Bu, parçası ve boyutu yok mânâsınadır. Nokta da böyledir. Boyutu olmadığı için, bölünme, parçalanma kabul etmez. Bu anlamda Yüce Allah da birdir, zâtında kısımlara ayrılması muhaldir. İkilenmeyen demekse, bir eşi bulunmayan demektir: Güneş gibi. Her ne kadar güneş bir cisim olarak bölünebilir, parçalanabilir özelliklerine sahipse de evrenin görülebilen kısmında bir benzeri dahi mevcut değildir. Ama buna rağmen mümkinü'l-vücûd olduğu için bir benzerinin bulunması her zaman imkân dâhilindedir. Var da olabilir yok da olabilir. Yüce Allah ise, vâcibü'l-vücud olup, varlığı kendi zâtının gereği olduğu için, bir benzeri mümkün değildir.[865]

Ahlâkımızı Güzelleştirmekte Vâhid Olmak

Acaba, *"Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanınız."* rivâyetinden hareket edecek olursak insanın ahlâkî hayatında Allahu Teâlâ'nın el-Vâhid ism-i şerîfi nasıl anlam bulacaktır? İnsanın vâhid olması nasıl mümkün olabilir? Bu, eğer hayırlı hasletler ve övülmüş ahlâkî meziyetler konusunda insanlardan hiçbirisi o kimsenin sahip olduğu ahlâkî güzellik düzeyine çıkmamışsa, işte o zaman bu isimden bir nebzecik hisse almış anlamınadır. Çünkü insanlık tarihinin başka dönemlerinde, onun benzerinin ortaya çıkmış olması veya benzerinin bulunması mümkündür. Yine bu benzeri bulunmayış, bütün hasletlere nisbetle değil, bazı hasletlere nisbetledir.[866]

Öte yandan, el-esmâü'l-hüsnâ/Allah'ın en güzel isimleri, bize O'nu tanıtan ve O'nun bu isminden hisse almamızı sağlayan, bu mânâda her birisi ahlâkî hayatımızda anlamlandırılması gereken niteliklerdir. Aynı zamanda, Yüce Allah'ın "el-Vâhid" ism-i şerîfi bize hayatımızın her alanında tevhîd aramamız gerektiğini de öğretiyor. Çünkü İslâm dininin özünü, tevhîd inancı oluşturur. Tevhîd, her şeyden önce, Allahu Teâlâ'yı zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir kabul edip; zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde O'na bir başkasını denk, emsal ve ortak tutmamak demektir. İnanan insana gerekli olan, Allah'ı isim ve sıfatlarıyla bilmesi ve O'na yürekten inanıp bağlanmasıdır.

Tevhîd, bir binanın su basmanı gibidir. Nasıl ki binalar zemin etütleri iyi tesbit edilmeden, kaç nokta şiddetindeki bir depreme dayanıklı olacağı matematiksel mânâda iyi hesaplanmadan yapılınca her zaman risk faktörü taşırsa işte tevhîd inancı da buna benzer. Evvelâ, kişilik etütleri iyi yapılmalı, insanımız tevhîd inancı doğrultusunda yetiştirilirken kaç derecelik bir şirk, küfür ve inkâr şiddetindeki fikir depremine dayanabileceği önceden iyi tesbit edilmeli ve buna göre tevhîd eğitimi verilmelidir. Dolayısıyla, birey ve toplum yapısında tevhîd inancı, sağlam temeller üzerine oturtulmadan sağlam duruşların ve şahsiyetli kişiliklerin ortaya çıkması veya sürdürülmesi kolay değildir.

Müslüman'da hayatın her alanıyla ilgili tevhîde dayalı bir bakış açısı netleşmediği zaman, zihnî yapıda ikilem ve parçalanma gibi derin fay hatları oluşur. İslâmî literatürde, orijinal ifadesiyle, bu fay hattının ve parçalanmanın adı, şirktir. Şirk, kişinin; Allah'a, kendisine ve kader birliği ettiği

toplumun değer yargılarına yabancılaşmasını beraberinde getirir. Zihnî ve ruhî hayatta meydana gelen bu parçalanma/ikilem, değerler alanındaki savrulmalara yansır, fert bazında tek bir insanla da sınırlı kalmaz, sosyal hayatta insanın konumuna ve itibar derecesine göre; "kan dökücü ve ayrılık çıkarıcı"[867] özelliğini de ön plana çıkarır. Çünkü tevhîdî bakış açısında, insana büyük değer verilir: *"Bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş, bir insanı dirilten bütün insanlığı diriltmiş gibidir."*[868] Görüldüğü gibi, parçalanmış bir düşünce yapısının faturasının kişinin kendi özel hayatıyla sınırlı kalmayıp, bu ayrılık çıkarıcı ateşin, cemiyeti ve hatta kişinin statüsüne bağlı olarak küresel ölçekte dünyayı bile sarsacak bir sonuca gitmesi her zaman için kaçınılmazdır. İşte bu maksatla dinimiz İslâm, mensuplarının hangi dile, hangi renge ve hangi bölgeye ait olursa olsunlar -ki ırklar ve renkler mozaiği, Allah'ın bir sünnetidir[869]- insana saygı ve kardeşlik ruhu içerisinde olmalarını tevhîdin bir gereği olarak görür.[870] Bu sebeple İslâm, tevhîdi bozucu her türlü davranış ve hareketlerden kaçınmamız gerektiğini hatırlatır.[871]

Hayatımızın Her Alanında Tevhîdi Korumalıyız

Tevhîd inancı insana gönülde, dilde ve davranışlarda istikamet alışkanlığı kazandırır. Bu sebeple, kıldığımız namazların her rek'atında okuduğumuz Fatiha Sûresi'nde, *"Bizi doğru yola ilet."*[872] şeklinde geçen âyet; insanın hakka, iyiye, güzele yönelmesinin ve her türlü sapıklıktan uzak kalmayı isteme arzusunun bir yansımasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, *"Doğru yol/ Sırâtü'l-Mustakîm"* ifadesini bir şekilde sahabeye bizzat açıkladığını Cabir İbn Abdullah (r.a.) şöyle rivâyet ediyor:[873]

"Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanında idik. O, yere bir çizgi çizdi. Bu çizginin sağına iki, soluna da iki paralel çizgi daha çizdi. Sonra elini ortadaki çizginin üzerine koydu ve dedi ki: 'Bu, Allah'ın yoludur.' Sonra şu âyeti okudu: 'Bu benim dosdoğru yolumdur, ona uyunuz; başka yollara uymayınız ki, onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır."[874] Sırât-ı Müstakîm, ifrat ve tefritten uzak, dengeli/vasat bir yaşam biçimidir. Bir başka ifade ile bu yol; Allah Rasûlü'nün ve onun ashabının izlediği yoldur. Kur'ân-ı Kerim'de, "Allah'ın yoluna uymayı, topluca O'nun ipine sarılmayı, çözülüp parçalanmamayı, birlik ve beraberlik içinde yaşamayı" korumamız gerektiği dile getirilir. Bu âyetlerden birkaçı şöyledir:

"Hepiniz Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, parçalanıp ayrılmayın."[875]

"Allah'a ve Rasûlü'ne itâat edin. Birbirinizle çekişmeyin, aksi takdirde zaafa düşer, kuvvet ve devletinizi elden kaçırırsınız."[876]

Yüce Allah birinci âyette geçen ilâhî uyarıya kulak vermemenin neticesini, açıkça, ikinci âyette beyân eder. Gökten yere uzatılmış olan kurtuluş ipi Kur'ân'a sarılıp tutunmadığımız zaman İslâm toplumunun çözülüp dağılacağını, kuvvet ve iktidardan olacağını vurgulamaktadır. Bu, İslâm ümmetinin özünü yitirmesi, ecelinin gelmesidir. *"Her ümmetin bir eceli vardır."*[877] âyetinde geçen 'ecel'den, sadece ümmetin fizikî varlığının sona ermesi mânâsına gelen helâk değil, değerler bazında kimliğini kaybetmesi anlaşılmalıdır. Demek ki İslâm ümmetinin birliğini ve bütünlüğünü bozucu, toplumun sosyal dokusunu parçalayıcı en büyük unsur, tefrika/bölücülüktür. Bu nedenle Müslümanlar hiçbir zaman sosyal yapımızı parçalamaya yönelik davranışlara prim vermemelidirler.

O hâlde, mutlak Vâhid ancak ve ancak şanı yüce olan Allah'tır, mutlak vahdet de O'na mahsustur. Müslümanlar olarak, vahdetten ayrılmayalım.

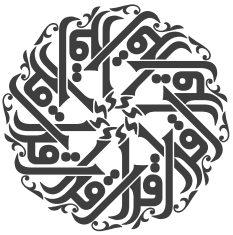

ES-SAMED

"ARZU VE İHTİYAÇLARI SEBEBİYLE HERKESİN YÖNELDİĞİ, YÜCELER YÜCESİ, HER ŞEYDEN MÜSTAĞNÎ OLAN"

Arapça'da "samed", bir şeye doğru yönelmek mânâsındaki samd kökünden türemiş bir sıfat olup, "kendisine yönelinen, ihtiyaçların giderilmesi için başvurulan makam" demektir.[878] Bir başka açıdan samed, "kendisi olmadan hiçbir şeyin üstesinden gelinemediği, tamamlanamadığı, ihtiyaç halinde kendisine yönelinen, kendisine itaat edilen" mânâlarına gelir. Bu anlamda tek samed, Allah (c.c.)'tır. O, biriciktir, her şey O'na aittir, her şeyin yegâne mercii ve maksûdu O'dur. Gerçekte en mükemmel ve tek samed O'dur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan *es-Samed* şöyle geçer:

"De ki: O, Allah'tır, bir tektir. Allah Samed'dir (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir)."[879]

Dolayısıyla *es-Samed*, ilâhî isimler arasında yer alır.

Yerine göre es-Samed, Yüce Allah'ın selbî sıfatları arasında sayılır. Bu mânâda, yemeyen, içmeyen, kendisine âfet ârız olmayan, kendisinde hiçbir kusur ve ayıp bulunmayan, yaratılmışlardan hiçbirinin sıfatıyla sıfatlanmayan, bâkî ve dâimi olan O'dur.

Diğer taraftan, es-Samed, Yüce Allah'ın sübûtî sıfatları arasında da yer alır. Herkesin, ihtiyaçlarının giderilmesinde, ellerini kaldırıp, gönlünden geçirdiklerini diline dökerek yalvardığı, talepte bulunduğu Yüce Varlık, kemâl sıfatlarla muttasıf olan Allah'tır; O'ndan başka maksûd, mâbûd ve matlûb yoktur; O, şerefinde mükemmel olan eş-Şerîf, azametinde mükemmel olan el-Azîm, hilminde mükemmel olan el-Halîm, nihâyetsiz zenginliğinde mükemmel olan el-Ganî, ilminde nihâyetsiz el-Alîm, hikmetinde zirve olan el-Hakîm'dir; bütün şeref ve azamet çeşitlerinin en mükemmeli sadece ve sadece kendisine özgü olan yegâne varlık, Allah (c.c.)'tır.

Es-Samed: Herkesin Kendisine Muhtaç Olduğu Varlık

Es-Samed: herkesten müstağnî ve herkes kendisine muhtaç. Bütün sıfatlarında ve işlerinde kâmil; rağbet edilen şeylerde istenen, musîbetlerden sığınılan, mağlup olmayan gâlip, dilediğine hükmeden, dilediğini yapan, kullarının üzerine egemen ve vahdaniyyet sıfatıyla muttasıf olan; her türlü ayıptan, her türlü kusurdan berî olan, mağlup olmayan, mağlup eden. Yüce Allah'ın hükmünü kontrol edecek, icraatını engelleyecek başka bir güç ve otorite yoktur.[880]

Es-Samed: Boşluğu, eksiği ve ihtiyacı olmayan, muhtaç olanların ihtiyaçlarını gören, yemeyen içmeyen, ama yediren, içiren O'dur.

Es-Samed: ölümsüz diri olan, miras bırakmayan. Çünkü O, doğmadı ki ölsün. Ölen bir varlık değil ki geride miras bıraksın. O, ne ölür ve ne de miras bırakır. *"O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır. (Kimsenin çocuğu değildir)."*[881]

Kur'ân-ı Kerim'de özellikle Allah'ın "Samed" oluşunun vurgulanması, O'ndan başkasına ilâhlık isnat eden kimselere bir reddiye, bir cevap vermedir. Bunların başında Hıristiyanlar gelmektedir. Onlar Hz. İsa (a.s.)'a Allah'ın oğlu, Hz. Meryem Vâlidemize de eşi diyorlardı. Buna, Yahudilerin Hz. Üzeyir (a.s.)'ı Allah'ın oğlu olarak nitelendirmeleri de eklenebilir. Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem'e tanrısallık isnat edenlere şöyle cevap verilir: *"Meryem oğlu Mesih, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru*

bir kadındır. (Nasıl ilâh olabilirler?) İkisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da (haktan) çevriliyorlar?"[882]

Es-Samed: Allah'ın Birliğinin Niteliksel Anlatımı

Bu âyette bir İslâm paygamberi olan Hz. İsa (a.s.) ile annesi Hz. Meryem Validemiz'e ilâhlık isnat edenlere karşı "İsa ve annesi yemek yerlerdi." diye ihtiyaç sahibi oldukları vurgulanmış, muhtaç olan varlıkların ilâh olamayacağı anlatılmıştır. Samed sıfatıyla muttasıf olan tek varlık, Yüce Allah'tır. O'nun dışında bulunan bütün yaratılmışlar, âciz, ihtiyaç sahibi varlıklar olup, hiçbirisine ilâhlık izafe edilemez.

O hâlde, mükellef varlık olan bizlerin Yüce Allah'ın bu güzel isminden çıkaracağı birçok öğüt ve hikmet dersi vardır. Bir defa, hepimiz ilâhî teklife muhâtap olan sorumlu varlıklarız. Samediyyet ve vahdaniyyet sadece Allah'a mahsustur. Her sorumluluk sahibi mü'min bunu bilmelidir. İnsan, her yönüyle muhtaç bir varlıktır. Eğer insan, elini ve dilini, iyilik yolunda insanların ihtiyaçlarının karşılanması için kullanırsa, *es-Samed* isminden nasibini almış olur. Bununla birlikte mutlak Samed, bütün ihtiyaçlarda kendisine müracaat edilen Yüce Allah'tır. Herkes O'na muhtaçtır, O ise, kimseye muhtaç değildir.

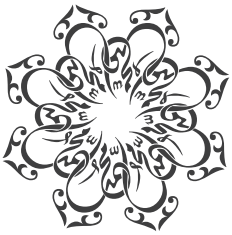

EL-KÂDİR

"TEK BAŞINA DİLEDİĞİNİ YARATAN"

El-Kâdir, "gücü yetmek, bir şeyin ölçü ve mikdarını belirlemek, kıymetini bilmek" mânâsındaki kadr kökünden türemiş sıfat kalıbında bir isim olup, "kudret sahibi, her şeye gücü yeten" anlamına gelir. Şu âyette, Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Kâdir isminin tecellîsine vurgu yapılır: *"De ki: O size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeğe, ya da sizi grup grup birbirinize düşürmeğe ve kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya gücü yetendir. Bak, anlasınlar diye, âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz."*[883]

El-Kâdir olan Yüce Allah, istediği şeyi yaratır, istediğini yok eder, istediğini değiştirir ve istediğini de yeniden yaratır. Çünkü O, yaptıklarından sorumlu değildir. Ama O'nun yaptıklarında bir hikmet vardır. Tek başına dilediğini yaratır. Yaratırken ne bir varlığa ve ne de herhangi bir varlığın yardımına ihtiyacı vardır. Böyle bir durum, ancak, şanı yüce olan Allah için geçerlidir. Her şeye gücü yeten Allah'ın el-Kâdir isminin varlık alanındaki tecellîsi şu âyetlerde çok güzel anlatılır:

"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder? O dökülen meniden ibâret az bir su değil miydi? Sonra bu, bir "alaka" oldu. Derken, Allah onu yaratıp güzelce şekillendirdi. Nihâyet ondan da erkek ve dişi iki eşi var etti. Şimdi, bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?"[884]

Yüce Allah'ın el-Kâdir'le aynı mânâya gelen el-Kadîr ismi, dilediğini hikmetinin gerektirdiği şekilde -fazlalık ve eksiklik olmaksızın- yapan demektir. Bundan dolayı, Allah'tan başka hiçbir varlık el-Kadîr vasfıyla nitelendirilemez. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: *"Bilmez misin ki göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir. O; dilediğine azap eder, dilediğini de bağışlar. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir."*[885] Bu âyette geçen "şey" tabiri, Allah'ın dışındaki bütün varlıkları içine alır. Ayrıca "el-Kadîr" ismi Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın kullarına olan engin bağışlaması ve acıması mânâsına gelen el-Ğafûr ve er-Rahîm isimleriyle birlikte kullanılmaktadır.

Rabb'imizin el-Kadîr ismi, el-Ğafûr ve er-Rahîm isimleriyle birlikte bulunmuştur. O'nun kullarını bağışlaması ve rahmeti, kemâl-i kudretindendir. Asıl iyilik, muktedirken bağışlamaktır. Bu mânâda, mutlak kemâlle ancak Allah vasıflandırılır. Şu âyet de bunu teyid eder: *"Bir iyiliği açığa vurur veya gizler yahut bir kötülüğü affederseniz, bilin ki Allah da Affeden'dir, Güçlü Olan'dır."*[886] İntikam alma ve hesap sorma gücüne rağmen, affetmenin en mükemmeli, tam kudret sahibinden çıkar.

Allah'tan Başkası Kudret ve İktidarda Mütenâhîdir

Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan El-Kâdir ve el-Kadîr, tam bir kudret mânâsına delâlet eder. Bunun karşıtı olan âcizlik, O'nun hakkında asla düşünülemez. Allah'tan başkası da bu vasıfla nitelendirilemez. Çünkü Allah'tan başkası, kudret ve iktidarda sonludur. Hiçbir şey O'na mânî olamaz; mutlak egemenlik ve mutlak tasarruf O'na aittir. Yoktan yaratmak, var olanı yok etmek, en uygun olanı kulları için yaratmak, O'nun engin kudretindendir. *"Bir şeye 'Ol!' dediği zaman hemen olur."*[887]

Yine Arapçada, kadr kökünden türemiş olan ve iktidar sahibi anlamına gelen muktedirin mânâsı da "el-Kadîr" isminin mânâsına yakındır. Mânâ bakımından daha bir ziyâdeliğe delâlet eder. El-Muktedir, "kendisine hiçbir şey mümtenî olmayan, şiddet ve kuvvet ile hiç kimsenin kendisine karşı çıkamayacağı tam kudret sahibi" demektir.[888]

Allah'ın mülkünde hiçbir şey O'na gâlip gelemez. Nitekim şu âyette, Allah'ın gücünün ziyâdeliğini ihtivâ eden muktedir ismi, "Azîz Muktedir" şeklinde gelmektedir: *"Bütün âyetlerimizi yalanladılar. Biz de onları mutlak güç ve iktidar sahibinin yakalaması gibi yakaladık."*[889] Bir diğer âyette ise, Allah'ın muktedir oluşu, "Melik Muktedir" isimleriyle birlikte geçmektedir: *"Şüphesiz, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler."*[890] Görüldüğü gibi, her iki âyette de bu vasıflar, mevsûfsuzdur.

Allah, Her Şey Üzerinde Kudret Sahibidir

Yüce Allah'ın kudreti kadîmdir, ezelîdir. Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de gücünü, farklı misaller vermek sûretiyle bizlere anlatır. Bunlardan birisi de, yaratılışta cereyan eden mutlak gücün "yağmur-bitki" örneğiyle anlatılmasıdır. İnsana, yaratılış amacının darb-ı mesel yoluyla anlatılması, anlamada kolaylık içindir. İnsan da bayağı bir sudan yaratılmıştır. Bir bitki gibi varlığını sürdürdükten sonra, ruhunu Allah'a teslim edecektir. Bütün bu işleri yaratan ve yöneten mutlak kudret sahibi Allah'tır. İşte şu âyette, mutlak kudret ve iktidar sahibi olarak, Allah'ın muktedir vasfı tek başına gelmiştir: *"Onlara dünya hayatının örneğini ver: (Dünya hayatı), gökten indirdiğimiz yağmur gibidir ki, onun sebebiyle yeryüzünün bitkileri boy verip birbirine karışırlar. Fakat bütün bu canlılık, sonunda, rüzgârın savurduğu kuru bir çer çöpe döner. Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir."*[891]

İnsan, irâdeli bir varlıktır. Yapılması mümkün olan iki şeyden birisini tercih etme mânâsına gelen irâde, tek başına bir fiili yerine getirmek için yeterli değildir. İrâdeden sonra bir de kudret gereklidir. Kudret, irâde sıfatına etki yapan bir başka sıfattır. Bu bağlamda; muktedir olma, hem Allah için ve hem de insanlar için kullanılır. Kudret; Allah için kullanıldığı zaman, O'nun her türlü âcizlik ve noksanlıktan münezzeh olması; insan için kullanıldığı zaman, insanın muhdes/sonradan olma bir kudretle fiillerini gerçekleştireceği mânâsına gelir. Allah'tan başka hiçbir varlık, mutlak kudret sahibi değildir. İnsan, nâkıs bir kudrete sahiptir. Kaldı ki, insanda potansiyel olarak bulunan bu gücü de yaratan Allah'tır. Bundan dolayı insanlar hakkında kudret, kazanan ve bu hususta tekellüf gösteren mânâlarına kullanılmıştır.[892]

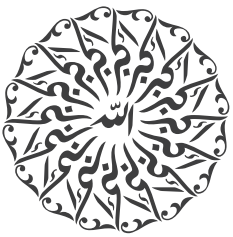

EL-MUKTEDİR

"KENDİSİNE HİÇBİR ŞEY MÜMTENÎ OLMAYAN, ŞİDDET VE KUVVET İLE HİÇ KİMSENİN KENDİSİNE KARŞI ÇIKAMAYACAĞI TAM KUDRET SAHİBİ OLAN"

Arapçada *kadr* kökünden türemiş olan ve "iktidar sahibi" anlamına gelen muktedirin mânâsı, "el-Kadîr" isminin mânâsına yakındır. Mânâ bakımından ziyâdeliğe delâlet eder. Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan El-Muktedir, kendisine hiçbir şey mümtenî olmayan, şiddet ve kuvvet ile hiç kimsenin kendisine karşı çıkamayacağı tam kudret sahibi demektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir âyette şöyle buyrulur:

"*Onlara dünya hayatının örneğini ver. (Dünya hayatı), gökten indirdiğimiz yağmur gibidir ki, onun sebebiyle yeryüzünün bitkileri boy verip birbirine karışırlar. Fakat bütün bu canlılık, sonunda, rüzgârın savurduğu kuru bir çer çöpe döner. Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir/muktedirdir.*"[893]

Gerçekten de böyle değil midir?

Meselâ, mevsimlerin ve iklimlerin oluşumu bunun en güzel örneğidir. İlkbahar geldiği zaman, ölü olan tabiatta bir diriliş yaşanır. Birtakım bitkiler, meyveler ve sebzeler, yaz aylarında ürün verir. Havaların ısı ve ışığının değişimine bağlı olarak, sonbaharla birlikte, tabiatta bulunan bitki yapısının kâhir ekseriyeti sararıp solmaya başlar. Kış aylarıyla birlikte, bitkiler yapraklarını döker. Bütün bir tabiat, kupkuru ve simsiyah bir hale dönüşür.

İnsan hayatı da böyledir.

Normal şartlarda; her insanın hayatı, dört mevsime benzer. Çocukluk, insanın baharı; gençlik, yazı; yetişkinlik, sonbaharı; yaşlılık ise, kışı gibidir.

Acaba hangi kudret, yaşlanmayı önleyebilir?

Hangi kudret, ölümün bizzat kendisini sonlandırabilir?

Bütün bu değişimleri, ancak, el-Muktedir olan Yüce Allah gerçekleştirebilir. Bu sebeple, Kur'ân'da geçen birçok âyette, kevnî âyetlere ve insanın durumuna dikkatlerimiz çekilir. Amaç, insanın, el-Muktedir olan Rabb'ini tanıması, aklını başına alması ve ona göre bir hayat yaşaması içindir.

Yüce Allah'ın Kahredici Gücü Karşısında Hiçbir Fâni Duramaz

Her insan şu hakîkati bilmelidir: Aslâ mağlup olmayan, aksine, dâimâ egemen ve güçlü olan, ortağı ve benzeri bulunmayan tek varlık Cenâb-ı Hak'tır. O, Kâdir-i mutlaktır. Gerek mülk ve saltanatında ve gerekse melekûtunda kendisine gâlip gelecek hiçbir güç yoktur. Bütün güçler, O'nun kudreti karşısında izâfîdir, itibârîdir. O, kendisi mağlup edilemeyen fakat mağlup edendir. O'ndan başka galip yoktur.

Bütün izzet, şeref ve onur sadece ve sadece O'na aittir. O'na inanan kimseler, onur ve şeref kazanırlar. Bu sebeple, Yüce Allah'ın, kendisi hakkında "Azîz ve Muktedir" isimlerini birlikte kullanması anlamlıdır. Çünkü O'nun mülkünde hiçbir şey O'na galip gelemez. Nitekim şu âyette, Allah'ın gücünün ziyâdeliğini ihtivâ eden "Azîz Muktedir" isimlerinin birlikte kullanılması çok anlamlıdır:

"*Bütün âyetlerimizi yalanladılar. Biz de onları mutlak güç ve iktidar sahibinin yakalaması gibi yakaladık.*"[894]

Yüce Allah'ın bu mesajı, bize, Lût (a.s.)'ın ve Fir'avun hânedânının uyarıcılar karşısında olumsuz tavırlar takınmalarından dolayı kahredildikleri gerçeğini veriyor. İlâhî yasalara göre, uyarı ve bilgilendirme yapılmadan toplumlar sorumlu tutulmuyor. Sorumluluğun iki şartından birisi, bilgilendirilme, diğeri de özgür irâde sahibi kılınmadır.

Yukarıdaki âyette de geçtiği gibi, özgür irâdeye sahip olan Lût (a.s.)'ın

kavmi ve Fir'avun hânedânı, bilgilendirildikten sonra, inkâr etmeleri sebebiyle helâk edilmişlerdir. Çünkü onlar, başta Yüce Allah olmak üzere, O'nun peygamberleri vâsıtasıyla göndermiş olduğu vahyi, yalanlamışlardır. Bir de onlar, âcizlik ve nâkıslıklarını unutup güçlerini "Azîz ve Muktedir" olan Allah'ın gücü karşısında sınamaya kalkınca, yerle yeksân olmuşlardır. Elbette hem mü'minler ve hem de münkirler mutlak güç ve iktidar sahibi olan Yüce Allah'ı iyi bilmeli ve ona göre takdirde bulunmalıdırlar.

Yüce Allah, kendisiyle güç sınanacak ya da güç yarıştırılacak bir varlık değildir. O, her türlü yaratılmışlık özelliklerinden soyutlanmıştır. Herkes İlâhî güç karşısında sınırını bilmeli ve kendi sınırlarına çekilmelidir. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a karşı taşkınlıkta bulunmak gayretullah'a dokunur. Sonu da felaket olur.

Varlıkta Mutlak Tasarruf Yetkisi Allah'a Aittir

Yüce Allah, görünen ve görünmeyen, bilinen ve bilinmeyen bütün âlemlerin sahibi ve mutlak tasarruf yetkisine sahip olandır: "*O, mülkün tek sahibidir.*"[895] O, aynı zamanda; "*Din (âhiret) gününün sahibidir.*"[896]

Kur'ân-ı Kerim'de, Allahu Teâlâ'nın el-Muktedir oluşunun el-Melik ismiyle birlikte geçmesi, O'nun varlıkta tek tasarruf yetkisine sahip olmasının bir alâmetidir. Nasıl ki O, mülkünde, ortak olmayı isteyen ve O'nunla güç ve kudret yarışına girenleri kahretme gücüne sahipse, aynı şekilde O, Yüce Kudret karşısında mütevâzı kulluğu tercih edenleri de envâî nimetlerle donatma kudretine sahiptir.

İsyânın sonu hüsrân, itâatın sonu da gufrân ve niâmdır. Bu sebeple şu âyette, Azîz ve Celîl olan Allah'ın muktedir oluşu, "Melik Muktedir" isimlerinin birlikte kullanılması bu sonuçları çıkarmamızı sağlıyor:

"*Şüphesiz, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.*"[897]

İnsan, elbette, bir kudrete sahiptir. Bu, hâdis ve nâkıs bir kudrettir. İnsanın gücü ve kudreti sınırlıdır. Sorumluluk, kendisine verilen bu güç ve vüs'atledir. Özgür irâde varsa, sorumluluk da vardır. Hukukta sorumluluk, toplumsal düzeni sağlamaya yöneliktir. İslâm akâidinde sorumluluk ise,

insanın eylemlerinden hareketle itikâdî, ibâdî, ahlâkî ve toplumsal yükümlülükler olarak tanımlanır. Her türlü yaratma eylemi Yüce Allah'a, O'nun yarattıklarını seçme de insana aittir. Dolayısıyla, ölümlü insan, ölümsüz diri olan karşısında kendi sınırları içinde kalmalıdır.

Kudret; Allah için kullanıldığı zaman, O'nun her türlü âcizlik ve noksanlıktan münezzeh olması; insan için kullanıldığı zaman, yaratılmış bir kudretle fiillerini gerçekleştireceği mânâsına gelir.

Yüce Allah'tan başka hiçbir varlık, mutlak kudret sahibi değildir. Onun için dinimizde, çocuklar, deliler ve özür sahipleri sorumlu tutulmamıştır. Dinimizde ilâhî teklifin şartı, âkil bâliğ çağına ulaşmak ve istitâat sahibi olmaktır. İnsan, kendisine verilen sınırlı güç sayesinde, iman ve küfür, iyi ve kötü eylemde bulunma özgürlüğüne sahiptir. Eğer böyle olmasaydı, cennet ve cehennemin, iyi ve kötünün, sevap ve cezânın bir anlamı kalmazdı. Bizler ihtiyârî, iradî fiillerimizden sorumluyuz. Zaten insan ızdırârî fiillerde, irâde özgürlüğüne sahip değildir.

Akıllı bir insan, bugün gücü yetiyorken, her sağlıklı günü fırsata dönüştürmeli, Allah'ın kendisine yüklediği sorumlulukları hakkıyla yerine getirmelidir. Nasıl ki dünyaya gelmek bize rağmense, buradan ayrılmak da bize rağmen olacaktır. Yarın kıyâmet gününde hepimiz, muktedir olan Âlemlerin Rabb'i huzurunda ferdî olarak hesâba çekileceğiz.

O hâlde, hesap günü gelmeden, muhâsebemizi iyi yapalım, Yaradan Rabb'imizle muhâsemeye girmeyelim. Muhâsebe eden kazanır, muhâseme eden ise kaybeder.

EL- MUKADDİM

"ÖNE GEÇİREN, ÖNE ALAN"

El-Mukaddim, "öne geçmek, önde bulunmak" anlamındaki kudûm kökünden türemiş bir sıfat olup, "öne geçiren, öne alan" anlamlarına gelir. Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden olan bu güzel isim, Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ rivâyetinde yer almıştır. El-Mukaddim ismi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in namazda teşehhüt ile selâm arasında okuduğu dualarından birisinde şöyle geçmektedir:

"Allâhü'm-mağfirlî mâ kaddemtü vemâ ahhartü, vemâ esrartü vemâ a'lentü, vemâ esraftü, vemâ ente a'lemü bihî minnî, ente'l-mukaddimü ve ente'l-muahhir, lâ ilâhe illâ ente. / Allah'ım! Şimdiye kadar yaptığım, bundan sonra yapacağım, gizlediğim ve açığa vurduğum, ölçüsüz bir şekilde işlediğim ve benden daha iyi bildiğin günahlarımı affeyle! Öne geçiren de sen, geride bırakan da sensin. Senden başka ilâh yoktur."[898]

Bu ilâhî ismin, tabiatın kuruluş ve işleyişinde tecellisi görülebileceği gibi, insanın mânevî hayatında da tesirleri görülebilir. Elbette maddî ve mânevî hayatın gelişme göstermesinde, insanın çaba sarf etmesi kadar, Yüce Allah'ın müdahalesinin önemi büyüktür. İnsan, salt ameline ve çalış-

masına güvenmemelidir. Yaptığı işlerden Allah'ı müstağnî görmemelidir. Hiçbirimiz salt amellerimizle cennete giremeyeceğiz. Amellerle birlikte O'nun ilâhî inâyeti, lütfu, yardımı ve tevfîki ile cennete gireceğiz. Şu âyette bu konuya işaret edilir: *"Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya; işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır."*[899] İlahi beyanda açıklandığı gibi, Allah'ın yardımıyla önden giden kullar, cehennemden uzaklaştırılarak cennete kavuşturulmuştur.

Ölümü ve Dirimi Yaratan Allah'tır

İnsan, nasıl ki doğarken kendi irâdesiyle doğmamışsa, bu hayatta yaşaması gereken ömrünü bitirip giderken de kendi irâdesiyle gitmeyecektir. Ölümü ve dirimi yaratan Allah'tır. Dolayısıyla, bütün mahlûkatın ecelini de belirleyen ve tayin eden O'dur. İslâm kelâmcılarının 'kader-i mübrem' konusu içinde saydıkları ecel konusu, insanın iradesinin dışındadır. Bu konuda, insanın, ecelini öne alma ya da geri bırakma gibi bir özgürlüğü yoktur. Nihaî takdir, Yüce Allah'a aittir. İnsanın eceliyle ilgili karar mercii, el-Mukaddim olan Allah'tır. Kur'ân-ı Kerim'de, bu husus şöyle beyan edilir: "De ki: *'Sizin için belirlenen bir gün vardır ki, ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz."*[900]

Şer'î açıdan, öne geçirme Allah'ın fiili ve takdiriyledir. O, kullarının yararı için bazı hükümleri, diğer hükümlere takdim etmiştir. Bütün peygamberlerin diğer insanlara üstünlüğü, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diğer bütün peygamberlere üstünlüğü, ulü'l-azim peygamberlerin diğer peygamberlere üstünlüğü buna örnek olarak gösterilebilir. Yine O, sâlih insanı, fâsıka; âlimi câhile; itaat edeni âsiye; sâlih ameli mâsiyete üstün kılmıştır. O, dilediğini öne geçirir.

Allah katında önde olanlar kimlerdir?

Kur'ân-ı Kerim'de, kendilerine nimet verilen kimseler sayılırken, bu kişilere atıflarda bulunulmaktadır. Bu bağlamda, Allah'a en yakın olanlar; peygamberler, sıddîklar, şehitler ve salihlerdir.[901] Öyleyse, bir Müslüman Allah'a yakın olmak istiyorsa, her birisi mukarrebundan olan bu kimselerin ahlâk-ı hamîdelerini örnek almalı ve onların yolundan gitmelidir. İmam-ı Gazalî'nin dediği gibi, bu sınıfta her bir geride kalan, bir önündekine göre

geride bırakılmış, bir gerisindekine nazaran da takdim edilmiş, öne geçirilmiştir. Şanı yüce olan Allah, hem takdim eder, hem de te'hir eder.

Dünya hayatı bir yarış pistine benzer. Herkes bu pistte koşar. Kimileri, Müslümanlığının kalitesini arttırmak, cennette daha yüksek makamlara ulaşmak adına yarışır. Kimileri de, servetine servet katmak, kariyerini daha da yükseltmek, daha çok kazanmak, daha çok şöhret elde etmek, daha çok alkış almak gibi niyetlerle koşar, yarışır. Herkesin koşma ve yarışma niyeti farklı farklıdır. Fakat Yüce Allah, bizden, hayır yolunda koşmamızı istemektedir.

Gerçek Müslümanlarda, hayra karşı bir istek ve meyil vardır. Zira hayır denen şey, öyle bir kenarda durup insanların kendisine doğru gelmesini bekleyen bir şey değildir. İslâm'da, insanlar istedikleri zaman ona gitsinler, selâm versinler, hâl-hatır sorsunlar, böyle bir pozisyona geçiş yoktur. Hayır/iyilik dediğimiz şey, bazen bir yoksulun doyurulmasıdır. Hayır, kimi zaman, bir hastanın ziyaret edilmesidir. Yerine göre hayır, bir muhtacın ihtiyacının giderilmesidir. Yani hayır, Yüce Allah'ın bizden istediği sâlih bir ameldir. Bu süreklidir, ama kişiyle beraberliği sürekli değildir. Onun için Müslüman, nerede bir hayırlı iş görürse, o işi yerine getirmek adına koşmalıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de, *"Haydi hep hayırlara koşun, yarışın!"*[902] buyrulmaktadır. Sahabe bu imtihanı kazanmıştır. Bu mânâda önden gidenler; muhâcir ve ensardır. Onun için Yüce Allah, onlardan hoşnut olmuştur.[903]

Hayra Koşarak Gitmek

Bir gün, Allah Elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.), Uhud Savaşı günlerinde mübârek eline aldıkları bir kılıcı havaya kaldırır. Bunu benden kim almak ister deyince, elleri havada olan bütün sahabelerin her birisi, "Ben Ya Resulallah!" diye çığlık atarlar. Hepsinde de hayra karşı bir şevk, bir heyecan, bir coşku, bir koşuşturma vardır. Hemen bunun arkasından, Allah Elçisi'nin ikinci cümlesi gelir: "Bunun hakkını vermek üzere bunu benden kim alacak?" buyurunca, hep bir ağızdan sahabeler, 'Onun hakkı nedir ey Allah'ın Rasûlü?' diye sorarlar. Bunun üzerine, Allah Rasûlü (s.a.v.): "Kırılıncaya, eğilinceye, bükülünceye, dökülünceye ve iş göremez hale gelinceye kadar onu düşmana çalmaktır." buyurur. Nihâyetinde bu kılıç, sahabilerden Ebu Dücâne'ye nasip olur.

Bu olaydan, bizler şu sonucu çıkarmalıyız: Müslümanlar hayır konusuna yürüyerek değil, koşarak gitmelidirler. Çünkü hayırda acele etmek gerekir. Zira hiç unutmayalım ki, hayır öyle bir kenarda sizi, bizi, aman gelsin diye, bekleyip durmaz. Meselâ, hasta ziyareti, eh, bir gün gideriz nasıl olsa demeye gelmez. Hasta, siz geleceksiniz diye bekleyip durmaz ki; ya iyi olup kurtulmuştur, ya da Hakk'ın rahmetine kavuşup kurtulmuştur.

Yine bir adamın karnı aç, nasıl olsa bir gün de ben doyururum dememek gerekir. Gücümüz yetiyorsa hemen doyurmalıyız. Bazen çevremizde, bir emekli olsam, şu camide din anlatacağım, bir vakıfta gönüllü olarak çalışacağım, bir gazete ya da derginin köşe yazarlığını yapacağım, diye şartlı konuşanlarımız vardır. Acaba, ömrümüzün o günlere vefa edeceğine garantimiz var mıdır? Öyleyse, bugün, hemen hayırlı gördüğümüz projemiz neyse onu gerçekleştirmeye çalışmalıyız. Yarınlar geç olabilir ve biz geri kalabiliriz. Bir hayrı ihyâ için, zaman beklememek gerekir. İçinde bulunduğumuz imkânlar en kötü şartlar altında olsa bile, hemen o hayra talip olmalıyız. Çünkü her geçen zaman, diğer geçen zamana nispetle daha kötü olabilir. Mü'min kimse, hayır yolunda yarıştıkça yarışmalıdır. Böyle bir yarış, övülmüştür.[904] Müslüman, sâlih amel yolunda daima önden gitmeli, arkaya kalmamalıdır. İşte böyle davranan kimseler, ahlâkî anlamda Yüce Allah'ın el-Mukaddim isminin gereğini yapmış olurlar.

EL-MUAHHİR

"GERİYE BIRAKAN, ERTELEYEN"

Arapça'da el-Muahhir, "geriye bırakan, erteleyen" anlamlarına gelir. Bu isim, Kur'ân-ı Kerim'de isim kalıbıyla değil, fiil kalıbıyla yer almıştır: *"Andolsun, eğer biz onlardan azâbı sayılı bir süreye kadar ertelesek, mutlaka 'Onun gelmesini engelleyen nedir?' derler."*[905] Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Muahhir, her ne kadar Kur'ân'da fiil kalıbında yer almışsa da Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ rivâyetinde isim kalıbında yer almış olup, diğer hadis metinlerinde de Allah'a izafe edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in namazda teşehhüt ile selâm arasında okuduğu dualarından birisinde şöyle geçmektedir:

"Allâhü'm-mağfirlî mâ kaddemtü vemâ ahhartü, vemâ esrartü vemâ a'lentü, vemâ esraftü, vemâ ente a'lemü bihî minnî, ente'l-mukaddimü ve ente'l-muahhir, lâ ilâhe illâ ente. / Allah'ım! Şimdiye kadar yaptığım, bundan sonra yapacağım, gizlediğim ve açığa vurduğum, ölçüsüz bir şekilde işlediğim ve benden daha iyi bildiğin günahlarımı affeyle! Öne geçiren de sen, geride bırakan da sensin. Senden başka ilâh yoktur."[906]

Yapılan Sâlih Ameller Hiçbir Zaman Boşa Gitmeyecektir

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu duasından anladığımız kadarıyla, Cenâb-ı Hakk'ın el-Muahhir isminin, tabiatın kuruluş ve işleyişinde tesirleri görülebileceği gibi, insanın mânevî hayatında da tesirleri görülebilir. Elbette, maddî ve mânevî hayatın gelişme göstermesinde insanın çaba sarf etmesinin önemi büyüktür. İnsanın yaptığı sâlih ameller, hiçbir zaman boşa gitmeyecektir. Herkes yaptığı davranışın karşılığını tam olarak görecektir. Ama hayatımızda her şey bizim beklediğimiz gibi gitmemektedir. Hayatta önde olmak veya geride kalmak, çoğu insanın dışındaki şartlarla da ilgilidir. Yerine göre önde veya geride olmak birbirlerine göre de tanımlanır. Asıl, inanç bakımından geride kalmak tehlikelidir. Bu bağlamda, âhiret hayatı bakımından geride kalanlar; kâfirler, müşrikler ve münafıklardır. Cehennem, inanç bakımından geride kalanlar için hazırlanmıştır.

Mü'min açısından dünya hayatı bir sınanma yeridir. Yerine göre zenginlikle fakirlikle, açlıkla toklukla, kadın ya da erkek olmakla, iyilerle kötülerle, başarı ile başarısızlıkla, gençlikle yaşlılıkla, makamla mevkiyle, korkuyla sevgiyle, ölümle dirimle vb. birçok olayla sınanmaktayız. Beşerî planda elden gelenler yapıldıktan sonra sonucun başarısızlıkla sonuçlanması, ya da bizimle aynı koşuda yer alanlardan geride kalmamız övünülecek ya da dövünülecek bir şey değildir. Burada, inancımızın devreye girmesi gerekir. İnsan, sıkıntı ânında ferahlık hissedebiliyorsa olgun bir mü'minlik vasfını elde etmiş demektir. İsyan etme ya da sızlanma yerine İlâhî hükme rızâ göstermelidir. Mü'min bir kimsenin kendince itaatının çokluğuna güvenmesi ya da masiyet ve günahının çokluğundan dolayı ümitsizliğe düşmesi doğru değildir. Yüce Rabb'imizin el-Muahhir olduğuna inanan bir mü'min, havf ve reca, korku ve ümit arasında bir hayat yaşamalıdır.

Yaşadığımız toplumda nice insan, kendisine göre dinî hayatını mükemmel yaşamasına rağmen, işleri iyi gitmeyince ümitsizliğe düşerek herhalde Cenâb-ı Hak beni kovulanlardan kılmış olmalı diye hayıflanabiliyor. Biz, perdenin görünen tarafıyla ilgiliyiz. Görünmeyen tarafında bizimle ilgili kararın ve hükmün ne olduğunu bilmiyoruz. Bu konuda teslimiyet sahibi olmamız gerekmektedir.

Biz mü'minler, hayatımızda işler olumlu gittiği zaman bu başarıyı kendi gayretimize ve çabamıza bağlarız. Fakat işler başarısız gittiği zaman

hemen gündemimize kader-i ilâhiyi alırız.[907] İşlerin iyi gitmemesi, bir erteleme ve geri bırakılma olarak görülür. Hiç şüphesiz, konunun "şer problemiyle" de yakından ilişkisi vardır. İnsan hayatında şer, istenmeyen, arzu edilmeyen bir fiildir. Bu kelime; nitelikleri düşük olan, hoşa gitmeyen, işe yaramayan ve değersiz olan söz ve başımıza gelen olaylar hakkında kullanılır.

İnsan hayatı birçok belâlarla, çilelerle ve acılarla doludur. İstememize rağmen başımıza şer cinsinden bazı kötülükler gelmektedir. Böyle olaylar karşısında tedbir almakla birlikte, olayın mahiyetini ve hikmetini Allah'a havale edici bir tavır sergilemek mü'min olmanın bir gereğidir. İşte ünlü İslâm âlimi İmam-ı Gazalî de Er-Rahîm olan Allah'ın âlemdeki kötülükleri ortadan kaldıracak güçte olduğuna göre, kötülüklere niçin meydan verdiğinin cevabını aramaktadır.

Acı ve Istıraplar Daha Büyük İyiliklere Ulaşma Aracıdır

Ona göre, her şer gibi görülenin zımnında hayır vardır. Acı ve ıstıraplar, nihâi iyiliğimiz için tahammül etmemiz gereken tedaviler gibidir. İnsanlar gerçek merhameti yanlış anlıyorlar ve acı verenin merhametsiz olduğunu düşünüyorlar; hâlbuki bu, her zaman için böyle değildir. Duygusal bir anne, çocuğuna acı veren bir tedaviye karşı çıkarken, akıllı bir baba buna razı olur. Cahiller de babanın değil annenin merhametli olduğunu sanır. Fakat akıllıca düşünebilen insanlar, babanın tavrının tam bir merhamet örneğini temsil ettiğini bilirler. Babanın, yapılmasını sağladığı tedavi ve başka yollarla yaptığı disiplin nasıl gerçekte çocuğun yararına olan kötülük kılığındaki iyilikler ise, aynı şekilde, dünyadaki acı ve ıstıraplar da insanların daha büyük iyiliklere ulaşmaları açısından gerekli olan kılık değiştirmiş iyiliklerdir.[908]

Netice itibariyle Allah, hayrı kendisi için isterken, şerri zımnındaki hayır için istemektedir. Bununla birlikte, hayrı bulunmayan bir şerden bahsediliyorsa, bu yalnızca insan idrâkinin sınırlarıyla ilgili bir durum olabilir.

Şer'î açıdan, geri bırakma, Allah'ın fiili ve takdiriyledir. O, kullarının yararı için bazı hükümleri, diğer hükümlere nazaran geri bırakmış olabilir. Bazı peygamberler, Allah katındaki dereceler bakımından, ulü'l-azim pey-

gamberlerden geridedir. Fâsık insanlar, sâlih insanlardan; cahiller âlimlerden; âsi kimseler muti kimselerden geridedir. Bunlar doğrudan insanların kendi sorumluluklarıyla alakalıdır.

Diğer taraftan, Yüce Allah, kimi kullarını günahları sebebiyle hemen cezâlandırmaz da geri bırakır. Bunun sebebi, ya kullarının tevbe etmesi için onlara mühlet vermek ya da isyanlarını arttırsınlar da sonları çabuk gelsin içindir. Şu âyette açıklandığı gibi: *"Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden hemen cezâlandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler."*[909]

Özetle, Yüce Rabb'imizin el-Muahhir isminden çıkaracağımız sonuç, bizler O'nun geri bırakan ve erteleyen anlamına gelen el-Muahhir ismine iman ediyoruz. Mü'min kimse, herhangi meşrû olan bir işi gerçekleştirmede elinden gelen çabayı göstermesine rağmen başarılı olamıyorsa "tevekkül" inancını devreye sokmalıdır. Bu işi başaranlardan geriye kalmasını olumsuz olarak yorumlamamalı, bu işteki başarısızlığının, insani hatanın dışında ilâhî hikmetle de bir bağlantısı olduğunu düşünmelidir. Olayı, kendisi hakkında kötü ya da bir kayıp olarak telakki etmemeli, aksine, yararı olan bir sonuç olarak değerlendirmelidir.

EL-EVVEL

"HER ŞEYDEN ÖNCE VAR OLAN"

El-Evvel, varlığının bir başlangıcı olmayan, her şeyden önce var olan Yüce Allah'tır.

O, her şeyden önce, öncelerin de öncesi, başlangıçların yaratıcısı el-Evvel'dir.

İşte Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Evvel ismi, 'Varlıkta hiçbir şey onu geçmemiştir, aksine O, her şeyden önce vardır.' anlamına gelir.

O, bir başkasına muhtaç değildir; O, kendi kendine yeterdir, her şey O'na muhtaçtır.[910]

"O, ilktir, sondur; zâhirdir, bâtındır, hem O her şeyi bilendir."[911]

O'nun el-Evvel oluşu, her türlü zaman ve mekân kayıtlarının dışındadır. O'nun evveli, şimdisidir.

Allah evveldir, O'ndan evvel hiçbir şey yoktur.[912] *"Allah her şeyden önce mevcuttur. O, her şeyin hâlıkıdır ve her şeyden sonra da mevcûdiyeti devam edecektir."*[913]

Allah, varlıklara nisbetle evveldir. Çünkü bütün bir varlık, varlığını O'ndan almıştır.

Allah bizâtihî vardır. Varlığı kendisinden olup, bir başkasına muhtaç değildir. Sonradan yaratılan her bir varlığın bir evveli vardır. Çünkü Allah'ın dışındaki varlıklar sonradandır. O ise, her şeyden evveldir. O'nun el-Evvel ismi, kıdem sıfatına nisbetledir. Allah'ın ezelî ve ebedî olduğunu ifade eder.

Allah, yaratmada ve var etmede evveldir. O'nun yaratması ve var kılması kesintisizdir.

Allah, Kalplerde Olanı Bilmede Öncedir

Allah, zamandan önce zamandan münezzeh olarak vardı, beraberinde hiçbir şey yoktu. Yüce Allah mekândan önce vardı, mekânı, varlığını kullarına göstermek için var kıldı. Çünkü varlık, her şeyi sapasağlam yaratan Allah'ın müstesna sanatıdır. Kendi muhteşem sanatını izhar etmek için dünyayı, İlâhî Zât'ını göstermek için insanı yaratmıştır.

Varlığı ilk yaratan O olduğu gibi, sonra yaratmaya devam eden de O'dur; ikinci defa yaratacak olan da O'dur. Kâinat, ilk defa, O'nun 'ol' emriyle var oldu. Yine, O'nun ilk defa yarattığı gibi, son defa da yok olmasında ilk söz O'na ait olacaktır.

Yaratıkların bir başlangıcı vardır. O ise başlangıçsız bir evveldir. O'nun el-Evvel oluşu biriciktir, başlangıcı olmayan Bir'dir.

Biz nasıl ki ilk defa O'ndan gelmişsek, yine O ilk Olan'a döneceğiz.

O, ilktir. Eşi, benzeri ve dengi yoktur.

Hayır yolunda koşmada, meydan yerinde kim var denilince, sağına ve soluna bakmadan, ilk'in, ben varım demek, O'nun el-Evvel ismini hayata yansıtmak demektir.

Hayırlı hizmetlere özgünlük anlamında ilk defa imza atmak, O'nun el-Evvel isminin bir tecellîsidir, yansımasıdır.

Her türlü hayrın, iyilik ve güzelliğin anahtarı, ilk defa O'nun adıyla başlamaktır.

Eğer O, herhangi bir dinî ve dünyevî konuda açıkça bir hüküm ortaya koymuşsa, neden böyle ve niçin böyle demeden, başım-gözüm üstüne deyip O'nu öne geçirmek imanın bir göstergesidir.

O, bütün bir varlık düzenini yaratmada ilktir.

O, yönetmede ilktir.

O, hayat vermede ilktir.

O, ilim sahibi olmada ilktir.

O, işitme ve görmede ilktir.

O, rızkı vermede, yağmur yağdırmada, besleyip büyütmede, hüküm koymada, eğitip terbiye etmede, mülkünde dilediği biçimde tasarrufta bulunmada ilktir.

O, yeryüzünde insanlar için ilk defa, Beytullah'ı Mekke'de bir bereket ve âlemler için hidâyet vesîlesi kılandır. Bütün bir dünyada tüm camiler ve mescitler, "İlk" olanın yeryüzündeki şubeleridir. Bundan dolayı, onların içinde, sadece ilk ve tek olan Allah'ın adı anılmalıdır.

Her hayırlı işin ilk anahtarı, besmeledir. Her işe başlangıç, O'nun adıyla yapılmalıdır. Helâlinden yeme ve içmeye O'nun adıyla başlanmalıdır. Çocuk dünyaya geldiği zaman, ilk defa kulağına O'nun en büyük oluşu okunmalıdır. Dinî ve dünyevî konularda, kendi re'y ve hevâmıza başvurmadan önce, O'nun hükmüne başvurulmalıdır. Yeme ve içmede, giyim ve kuşamda, söz ve davranışta O'nun onayına başvurmadan işe başlanmamalıdır. Evvelâ, "Her şeyi ben bilirim." demek yerine, "Her şeyi O, benden daha iyi bilir." demek edebine sahip olunmalıdır.

Netice olarak, el-Evvel olan Allah'a güvenip dayanan bir Müslüman için hayat ve ölüm, tam bir güven atmosferi oluşturur. Çünkü el-Evvel olanın sonsuz ilminde hiçbir şey gizli kapaklı değildir. El-Evvel olanın bize olan ilâhî mesajı, her şeyin önünde ve üstünde tutulmalıdır. O'nu her şeyin önünde tutanlar, yeryüzünün en aziz ve en değerli varlıklarıdır. O'nu işte ve davranışta en önde tutmak, yeryüzünde en önde olmanın bir mukaddimesidir. O hâlde, O'nun katından bize uzatılan ilâhî mesajı anlama, yaşama ve anlatma seferberliğinde öncülük ve önderlik edenler, el-Evvel olanın öncülüğünü yaşatmış olurlar. Söz ve eylemleriyle yüce değerlere

sonsuz saygı duyanlar, bütün bir varlıktan da kendilerine saygı görürler. Bu dünyada Yüce Allah, kendisini her şeyde el-Evvel tanıyanları, âhirette de ilk yarışçılardan sayacaktır.

Ne mutlu hayatının tüm alanlarında el-Evvel olana tabi olanlara!..

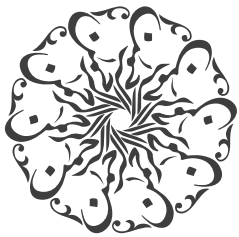

EL-ÂHİR

"SONU OLMAYAN"

Varlığı nihâyetsiz, her şey yok olduktan sonra varlığı kesintisiz devam edecek olan Yüce Allah'tır. "Cenâb-ı Hak, zâtıyla önce, sıfatlarıyla da âhir olup, ebedîdir. O, hâdislik (sonradan yaratılmışlık) alâmeti anlamına gelen her türlü fânîlikten de münezzehtir."

Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden olan el-Âhir, el-Evvel'in mukabili olup, varlığı nihâyetsiz olan, sonu olmayan anlamına gelir.

Bütün varlıkları yaratmada öncelik Yüce Allah'a aittir. Bütün varlıkları sonlandırma da O'na aittir. Son olma mahlûkat için geçerlidir. Yaratan için 'son' diye bir şey yoktur. O, her şeyin evveli olduğu gibi, her şeyin sonuna da hükmedecek olan O'dur.

Allah'ın ebedîlik ve ezelîliği zaman üstüdür. O, her türlü zamandan soyutlanmıştır. Zaman yaratılmışlar içindir. Yüce Allah, geçmiş ve gelecek türünden her türlü zamandan münezzehtir. Varlık, sonludur, ama O, âhirdir; her şeyin sonunda o vardır.

Yaratan nezdinde geçmiş ve gelecek şimdidir. O, her şeye hâkimdir. Bu sebeple, yaratmak ve yönetmek O'nun hakkıdır.

"O, ilktir, sondur; zâhirdir, bâtındır, hem O her şeyi bilendir."[914]

Allah'ın el-Evvel ve el-Âhir oluşu, Efendimiz'in duasındaki gibidir:

"Allah'ım! Sen evvelsin, senden önce kimse yoktur. Sen âhirsin, senden sonra bir şey olmaz."[915]

Yüce Allah'ın el-Âhir ismi, tenzîh konusunda, "Bekâ" isminin aslıdır. Dolayısıyla Yüce Allah'ın el-Bekâ sıfatı, el-Âhir ismine racidir.

Aşağıdaki âyetler, bu durumu yani el-Âhir isminin el-Bekâ anlamına geldiğini çok açık ve net bir şekilde izah eder:

"Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma! O'ndan başka Tanrı yoktur. O'nun zâtından başka her şey helâk olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz."[916]

"Yer üzerinde bulunan her şey fânîdir. Yalnız, celâl ve ikrâm sahibi Rabb'inin yüzü (zâtı) bâkî kalacaktır."[917]

"Mutlak hükümranlık elinde bulunan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter."[918]

İlâhî Hayrın Bulunduğu Şeye "Mübârek" Denilir

Allah'ın bekâsını ifade eden ve bu son âyette geçen "tebârake" kelimesi, "teâlâ" gibi, tefâul kalıbında kullanılmıştır. "Tebârake", Allah'tan başkasına isnat edilmez. "Tebârake", bereketten türemiştir. "Bereket" ise bir şeyde ilâhî hayrın devamlı ve kararlı olması demektir. "Suyun havuzda birikip yükselerek durması" anlamından alınmıştır. İlâhî hayrın bulunduğu şeye "mübârek" denilir. İlâhî hayır, dar bir kalıba sokulup sayılamayacak ve hislerle bilinemeyecek bir şekilde meydana geldiğinden, kendisinde beş duyu ile bilinemeyen bir ziyâdelik tespit edilen şeye de "mübârek" denilir. Şu hâlde "tebârake" kelimesi, mübâreklik, bizzat kendisinden zuhur etmek üzere, mübâreklikte büyük bir yükseklik ile kararlılık ifade eder. Mübârekliğin, Allahu Teâlâ hakkında, sonradan olma veya değişme şüphelerinden uzak bir şekilde düşünülmesi gerekir. Burada "tebârake", subût mânâsına

olup, varlığı ezelî ve ebedî olarak devamlıdır, demektir. Bunda, devam ve karar mânâsı esas olarak alınmıştır.[919] O da, dâimîlik bakımından, Yüce Allah'ın el-Âhir isminin mânâsıyla örtüşür.

Kullarının kusurlarını ve ayıplarını örten en son ve biricik varlık O'dur.

Hidâyet ve dalâleti tercih kuldan, kulun irâde beyânına uygun olarak en son yaratan O'dur.

Kullarını önce yaratan, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten; sonra da en son hükmü verecek olan yine O'dur.

Kullarını önce yaratıp sonra da rızıklandıran O'dur.

Can taşıyan bütün bir varlığa önce hayat veren, sonra öldüren de O'dur.

El-Âhir ismiyle, her sonlu olanı sonlandıran Allah'tır.

İyi kullar, Allah yolunda, iman, amel, azim, kararlılık ve tevekkülden sonra, 'Bittik Ya Rabbi, yardımın ne zaman?' dediklerinde, kullarına yardım ve desteğiyle buyur diyecek olan O'dur.

Önce kuluna güç ve kuvvet veren, sonra da emir ve nehiylerle teklifte bulunan Allah'tır.

Cenâb-ı Hakk'ın el-Âhir isminin tecellîsi, hayatımızda daima anlam bulmalıdır. Çünkü iman ve sâlih amel noktasında bu âlemi başarıyla sonlandıracak olanların âhiretteki sözlerinin sonu da Allah'a hamd etmek olacaktır. Nitekim Kur'ân'da, cennetlik olanların duası şöyledir:

"Onların oradaki duası: 'Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım!', aralarındaki esenlik dilekleri, 'selâm'; dualarının sonu ise, 'Hamd âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur.' sözleridir."[920]

Her işin başı O'na ait olduğu gibi, her işin sonu da O'na aittir.

Müslüman'ın temel akîdesi, bir işe Allah'ın adıyla başlamak, sonunda da O'na hamd etmek olmalıdır.

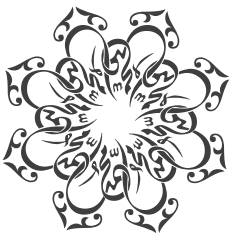

EZ-ZÂHİR

"VARLIĞINI VE BİRLİĞİNİ BELGELEYEN"

Ez-Zâhir, "ortaya çıkmak, açık ve belirgin olmak" mânâsındaki zuhûr kökünden türemiş olup, "açık ve belirgin olan" demektir. Allah'ın en güzel isimlerinden biri olarak, "varlığını ve birliğini gösteren birçok delil açısından âşikar" demektir.[921] Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, *"O, zâhir ve bâtındır."*[922] buyrulur. Gerçekten de Yüce Allah'ın varlığı ve varlığına delâlet eden deliller açıktır. Bakmasını bilenler için, O'nun varlığı ortadadır. *"Varlığımızın delillerini (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz."*[923] Bu âyette geçen "ufuklar" kelimesinden, insanı çevreleyen dış âlemin yaratılışı, "kendi nefisleri" ifâdesinden ise insanın biyolojik ve rûhî yapısı kasdedilmiştir. Her iki varlık alanı da akıl ile duyguyu birlikte harekete geçirerek apaçık hikmetleri gözler önüne seren alîm ve hakîm bir ilâhın varlığına en güzel delildir.[924] Çünkü bütün bir varlık dünyası, ilâhî bir sanat galerisi olmanın yanında, Rahmân'ın bir boyası niteliğini taşır.[925] Bu sebeple Kur'ân'da, dillerin farklı oluşuyla birlikte, renklerin farklılığı da ulûhiyet delilleri arasında sayılır.[926]

Güzeli Yaratanı Bilmek

Duyusal ve duyuüstü âlemin gerçekliğini bilen ve her şeyi en güzel bir biçimde yaratan Yüce Allah, güzellik unsurunu eşyanın özüne, aksâmın ayrılmaz bir parçası olarak yerleştirmiştir. İnsan, varlık kategorilerindeki mükemmel sanat eserlerini görüp, büyük sanatkârı aklın rehberliğinde tanıma özelliğiyle hayvanlardan ayrılır. Yerin ve göklerin melekûtuna, kendi öz varlığına (enfüs), dış dünyaya (âfâk) ve orada görülen hayret uyandırıcı nesnelere bakmak sûretiyle Allah'ın varlığını ve birliğini bilebilir. *İmam-ı Gazâlî*'ye göre, varlıkta zâhir olan; gerek yer ve göklerde, gerek hayvanlar ve bitkiler dünyasında Allah'ın yarattığı hayret uyandırıcı güzellikleri inceleyerek bu acâib işin ve muhkem düzenin müdebbir bir yaratıcı, bir hüküm verici, takdir edici bir fâilden müstağnî kalamayacağını akıldan birazcık nasîbini almış olan bir kimse idrâk edebilir.[927]

Kâinat, bütün varlık hiyerarşisi ile, Sâni-i Mutlak'ın eşsiz sanat eserlerinin inkişâf ettiği bir alandır. İnsanın Allah'ın sanatının inceliklerini bildiği oranda O'na karşı sevgisi ve hayranlığı artar. Bu bağlamda âlem, çok mükemmel, oldukça düzenli ve milimetrik ölçümlere sahip bir sanat şâhikasıdır. Nasıl ki, sağlam dokunmuş, çiçekleri yerli yerinde işlenmiş bir kumaşı gören kimsenin, "Bunu bir ölü veya âciz bir kimse dokudu." demesi akılsızlık ve ahmaklıksa, aynı şekilde, her şeyde eserleriyle zuhûr eden sun'-ı bedîin Sâni'ini de bilmemek bir insafsızlıktır.[928] Gazâlî'nin Yüce Allah'ın yarattığı varlık düzenindeki âşikâr olan sanatlı yaratılıştan hareketle O'nun varlığına gitmeye çalışması anlamlıdır.

İslâm düşünce tarihinde, insanla evren arasındaki uyuma dayalı İslâm kozmoloji öğretileri çok erken tarihlerde başlamıştır. İnsanın âzâları arasında tam bir tenâsüb olduğu gibi, âlem de öyledir. Âlemde bulunan şeylerin bir nümûnesi, aynen insanda da mevcuttur. Nitekim şu âyette bu benzerliğe işaret edilir: *"Kesin olarak inananlar için, yeryüzünde* (Allah'ın varlığını ve birliğini ortaya koyan) *âyetler vardır. Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?"*[929] Meselâ, eşyayı algılamada insanın duyu organlarından olan göz ve kulak, âlemdeki ay ve güneş; damarları, nehirler; ciğeri, nehirlerin çıktığı pınarlar; mesânesi, nehirlerin döküldüğü deniz; kemik sistemi, yeryüzünde denge unsuru olan dağlar gibidir.

Varlıktaki ez-Zâhir İsminin Tecellîleri

İnsan, büyük âlemle birlikte sonradan var edilen tek bir yaratıcının eseridir.[930] O hâlde, âlemde zâhir olan bu kozmik düzen, Hakîm Yaratıcı'nın hikmetine kanıttan başka bir şey değildir. Hatta kozmik sistemdeki şu yardımlaşma kanunu sayesinde; güneş ve ay, gece ve gündüz, yaz ve kışın yaptığı yardımlaşma ile, bitkiler kanalıyla, canlı varlıkların rızkı teşekkül ediyor. Hayvanlar da Allah'ın emri ile insanların et, süt, kürk, yük vb. ihtiyaçlarını karşılıyor. Hayvânî ve nebâtî olan gıda maddelerinin, bir nev'î, yeryüzü ve gökyüzünün izdivâcından tevellüd ettiklerini bile söyleyebiliriz. Bütün bunlar, Yüce Allah'ın ez-Zâhir isminin varlıktaki tecellîsinin nümûneleridir.

Tabiat (âlem), Allah'ın bir âyetidir.[931] Bu kevnî âyet üzerinde düşünenler, Yüce Yaratıcı'ya yol bulabilirler. Çünkü onun her bir zerresi Hâlık-ı Muhtâr'ın ezelî damgasını taşımaktadır. Kur'ân, bu âlemden çokça bahsediyor ve bakışlarımızı sürekli ona çevirmemizi istiyor. *"Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl binâ etmiş ve nasıl (ışıklarla) donatmışız! Onda hiçbir çatlak da yok."*[932] Bu âyetten çıkarmamız gereken mesajın *ilki,* insanın bilimsel anlamda merak ve ilgilerini içinde yaşadığı gezegenin dışına yönlendirmesi, *ikincisi* ise, insanın bu hikmetli, düzenli ve amaçlı yaratılış karşısında, yaratanını takdir etmesidir. Öyle ki, üzerinde yaşadığımız gezegenden bin defa daha büyük ve âdetâ top güllelerinden derece bakımından kıyas bile kabul etmeyecek düzeyde daha hızlı olan milyonlarca yıldız ve gezegenler, gökyüzünde direksiz, düşmeden, birbirine çarpmadan, belli bir hız sınırında, koordineli bir şekilde hareket halindedirler. Kısacası, göksel bütün cisimler, kendi yörüngelerinde belli bir sistem ve yasa içinde seyrediyorlar. Kur'ân'ın deyimiyle, ışık saçan o lambalar (mısbâh), yağsız ve ateşsiz, sürekli sönmeden yanmaktadırlar. İşte bütün bu faaliyetler içerisinde görülen itâat, yönetim, düzen, tertip ve görev şuuru semâvâtın yaratıcısının varlığına ve vahdetine tanıklık etmektedir.

Güzelliği İdrâk Edebilmek

Kur'ân'ın bir yorumu durumunda olan el-Hikme adlı eserinde İmam-ı Gazâlî gökler, yer ve bu ikisi arasındaki yaratıkların belirli bir fonksiyonu yerine getirerek, kozmolojik düzene katılmak üzere yaratılmış olduğunu

ve her yaratığın bir amaç için var olduğunu ve insanların bu yaratılıştaki hikmetleri düşünerek her şeyi belli bir düzene göre yerli yerince yapan yaratıcıya ulaşacaklarını anlatır. Gazâlî, adı geçen eserinde önce kâinâtın, sonra insanın yaratılışındaki hikmetleri Kur'ân'ın aydınlığında yorumlayarak, evrendeki her şeyin insana hizmet için yaratıldığını söyler. Buna göre kâinât, gerçekten güzel bir binâya benzemektedir. Âdetâ onda, insanın gündelik hayatında ihtiyaç duyacağı her şey vardır. Gökyüzü yükseltilmiş çatı, yeryüzü uzatılmış sergi, yıldızlar bu kozmik sistemin tavanına asılmış lambalar gibidir. Gündüzleyin göğün mavisi, geceleyin gökteki yıldızlar bu evde ikâmet eden insana huzur verir. Gökyüzü mavidir; çünkü insanın gözüne en uygun düşen renk odur. Yeşil ve mavi renklere bakmak insanı dinlendirir, zira insan gözü için en uygun iki renk budur. Yeryüzündeki bitki ve hayvanlar hep insanın faydası içindir, diyen Gazâlî, semâya bakıp düşünmenin insana on faydası olduğunu da söyler: Bu faydalar şunlar olup, insandan üzüntüyü giderir, vesveseyi atar, korku ve vehmi kaldırır, Allah'ı anmaya vesile olur, kalbde Allah'a karşı bağlılık yerleşir; red ve inkâr düşüncesi yok olur, bazı hastalıklara şifa olur, hasretli bir kimse tesellî bulur, sevenlerin birbirine ünsiyeti artar.[933]

Netice olarak, âlemin güzelliği her idrâk sahibi insan tarafından kolayca görülüp takdîr edilebilir. Takdîr etmek bir erdemliliktir. İnsanın takdîr hissini, Yüce Allah şu âyetinde dile getirir: *"Rabb'imiz! Sen bunu boşuna yaratmadın."*[934] İnsan fıtratını dikkate alan Yüce Yaratıcı, tabiat ve insanın varlığında bulunan estetik objeleri sunmakla, teemmül ve tefekküre dayalı bir çıkarımda bulunmanın yolunu açmıştır. Özetle, bakmasını ve anlamasını bilenler için, Cenâb-ı Hak öyle Zâhir'dir ki, O'ndan daha zâhir bir varlık yoktur.

EL-BÂTIN

"ZÂTI VE MÂHİYETİ İTİBARİYLE AKIL VE DUYULARDAN GİZLİ OLAN"

Bâtın, batn kökünden gelir. Sırtın tersine ve her şeyin iç kısmına denir. *"... analarınızın karnında ceninler iken de."*[935] âyetinde geçtiği gibi, gizli ve içeride olan anlamına gelir. Duyu organlarıyla kavranan şeylere zâhir, duyu organlarının kavrayamadığı şeylere de bâtın denir. Bu konuda, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: *"Günahın açığını da bırakın, gizlisini de."*[936]

Ez-Zâhir ve el-Bâtın, Yüce Allah'ın iki sıfatı olup, el-Evvel ve el-Âhir gibi birlikte zikredilir: *"O, İlk ve Son'dur. Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir."*[937] O'nun en güzel isimleri arasında yer alan el-Bâtın, Allah'ın bilinmesinin hakîkatine işaret eder. Nitekim, buna telmihen, Hz. Ebubekir (r.a.); "Ey bilinmesinin sonu bilinmekte noksan olan zât" şeklinde buyurmuştur. Bundan dolayı Allah, varlığının delilleri yönüyle zâhir, Zât'ının aşkın olması sebebiyle de bâtındır. O, eşyayı ihâta etmek ve kavramak bakımından zâhir; kendisi kavranılması bakımından bâtındır. Kudretinin tecellîleri duyu organlarıyla algılanan ve bir şeyin dışında görülebilen mânâsına zâhir ve duyu organlarıyla değil, akıl yoluyla idrak edilen mânâsına bâtındır.[938] Bu

anlamda, Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Gözler onu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder." "O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."*[939] Gözlerin O'nu idrak edememesi, Allah'ı görememesi mânâsınadır. Allah görme fiilini yarattığı zaman görme fiili gerçekleşecektir. Nitekim Allah'ın verdiği görme yetisi ile kedi geceleyin fareyi gördüğü hâlde biz göremiyoruz. Allah; zâtıyla aşkın, sıfatlarıyla içkin denilmiştir. Bu sebeple, Allah'ın varlığı ve birliği en kâmil ve en tam bir var oluştur. Fakat apaçık oluşu bazılarına göre hicap teşkil eder. Nasıl ki göz önce zayıf ışıkları, sonra da alıştıkça kuvvetli ışıkları görebiliyorsa, insan ruhu da ilâhî âlemin varlıklarını yavaş yavaş, derece derece idrak edebilir.[940]

Güzelliği Anlatmak

Hem Zâhir ve hem de Bâtın olan Yüce Allah'ın zâtının güzelliği cennette müşâhede edilecektir. Bunun nasıl olacağına dair, insanın yorum yapması ve içeriğinden bir kısmına ulaşması mümkün değildir. Cennet halkının içerisinde bulundukları sürekli nimetler, birbirinden değişik lezzetler ve değeri takdir edilemeyen sevinçlerle onlar Rablerini gördükleri ve cemâlinin zevkini tattıkları zaman, içerisinde bulundukları her şeyi unutmaları ve bu nimetlerin yanlarından gitmesi, Allah'ın güzelliğini anlatmak için yeterlidir. Onlar, bu durumun kendileri için devam etmesini dilerler. Cennet sakinleri için, bu güzelliği seyretmeye dalmak kadar sevimli hiçbir şey yoktur. Kendi güzelliklerine, Yüce Allah'ın güzellik ve nurundan kendilerine güzellik katarlar. Sürekli O'nu görme özlemi içerisinde olurlar. Sonunda o dolup-taşma gününde, kalpler uçacak şekilde, sevince boğulurlar.[941]

İslâm nokta-i nazarında tasavvuf, 'kesb-i kemâl ve seyr-i cemâl yolu' diye tarif edilir. Bu tarifin Türkçesi, yapılan ibadetlerden amaç, bu dünyada mânevî olgunlukları elde etmek ve âhirette de Allah'ın güzelliğini temâşa etmektir. Ehl-i sünnet âlimleri, âhiret yurdunda mü'minlerin Yüce Allah'ı görmelerinin aklen câiz ve naklen de vâcip olduğunu kabul etmişlerdir. Onların bu konudaki kat'î delili Hz. Musa (a.s.)'ın, Allah'tan, kendisini görmeyi istemesidir. *"Rabb'im, bana görün ki seni göreyim."*[942] Hâlbuki Hz. Musa (a.s.), yüce Allah'ı hakkıyla biliyor, O'nu mahlûkata benzetmekten, bir yönde veya bir şeyin hizasında bulunmuş olmaktan tenzîh ediyordu. İslâm düşünce tarihinde, Allah'ın görülmesini muhal sayan bazı dinî akımlar, Hz. Musa'nın bilmediği ilâhi sıfatları bildiklerini iddia etmiş oluyorlar ki,

bu yanlıştır. Ayrıca Allahu Teâlâ: *"Eğer dağ yerinde durabilirse sen de beni görürsün."*[943] buyurmak sûretiyle kendisinin görülebilmesini dağın yerinde durmasına bağlamıştır. Dağın yerinde durması ise, aklen mümkün olan bir şeydir. O hâlde, bir hâdisenin mümkün olan bir şarta bağlanması onun da imkân dâhilinde olduğunu gösterir.[944]

Diğer taraftan âyetteki *"Beni asla göremezsin."*[945] ifadesi, bu görme fiilinin dünyada olamayacağına delildir; görme imkânını büsbütün kaldırmaz. Âyetin başında gelen "len" edâtı, ebedîlik için değil, "te'kid" için gelmiştir. Bu görüşü pekiştiren bir ifade, Kur'ân'da, Hz. Meryem'in dilinden: *"Bugün hiçbir kimse ile konuşmayacağım."*[946] sözünde geçer. Cenâb-ı Hak, bu âyette geçen 'len' edâtını 'el-yevm' kelimesiyle beraber kullanmıştır. 'el-yevm' sınırlı bir zaman dilimini ifade ettiğine göre, 'ebediyet' ile sınırlı oluş birbiriyle tenâkuz hâlinde olan iki şeydir. 'Len' edâtı ebediyet için bile olsa, ondan maksat, rü'yeti âhirette değil, dünyada nefyetmekten ibaret olur.[947] Bu görüşü destekleyen başka âyetler de vardır.[948]

Allah'ın Cemal'ini Temâşâ

Kur'ân'da, *"O gün Rablarına bakan ve ışıl ışıl parlayan yüzler vardır."*[949] buyrulmuştur. Bu âyette geçen "...ışıl ışıl parlayan yüzler" tanımlaması, estetik boyutu sergilemesi açısından oldukça manidar bir ifade biçimidir. Ehl-i sünnet, 'nazar' kavramına dil kuralları açısından yaklaşarak, 'intizar'/beklemek anlamının verilmesine karşı çıkmıştır. Onlara göre, bu âyette geçen ve "ilâ" edâtıyla kullanılan "nazar" (bakmak) kelimesi, beklemek anlamına değil, rü'yet/bakmak anlamına gelir. Dil kâidelerinin ve aklın gereği de budur.[950]

Ayrıca Kıyâmet Sûresi'nin 23 ve 24. âyetlerinde, müjde ve beşâret makâmına sevk edilecek mü'minlerin âhirette kavuşacakları nimetin büyüklüğü de vurgulanmaktadır. Hâlbuki Mu'tezile'nin anladığı gibi 'beklemek' şeklinde bir yorum yapılsaydı, böyle güzel bir sonuca ulaşmak mümkün olmazdı. Çünkü beklemede, eziyet ve cezâ vardır. Hâlbuki Allah'ın cemalini temâşâ ise, en büyük bir ödül ve nimettir ki, burada rahatlama söz konusudur. Bizce de âhirette Allah, insanların amel ve ibadet derecelerine göre, herkese farklı şekillerde tecellî edecektir. Bu tecellî, her an değişecek ve Hüsn-i Mutlak olan Allah'ın Cemal'ini temâşâda insanlara

hiçbir bıkkınlık ârız olmayacaktır. Ancak âhirette Allah'ın nasıl görüleceği keyfiyeti bizce meçhuldür. O'nun görülmesi, fıtratı ve amelleri tayyib (temiz) olan insanlara Allah'ın ilâhi bir lütfudur.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Allahu Teâlâ'nın bütün açıklığıyla görünmemesi, zuhûrunun şiddetinden dolayıdır. O'nun zâhir oluşu, aynı zamanda bâtın oluşunun sebebidir. Çünkü O, nuru ile tüm yaratılmışlardan perdelenir. Varlık alanında zuhûrunun şiddetinden dolayı, onlara gizli kalır. O, bakmasını bilenler için apaçıktır. Yine O, hissini ve mânevi gözlerini kapatanlar için bâtındır. Bakmasını bilenler için Yüce Allah hem zâhir ve hem de bâtındır. Âşikâr olanı da gizli olanı da bilir. Yarın rûz-i mahşerde Cemâlullah'ı müşâhede edenler, O'nun hem zâhir hem bâtın, hem evvel ve hem de âhir olduğuna yürekten inananlar olacaktır.

EL-VÂLÎ

"BÜTÜN BİR VARLIĞI DÜZENLEYEN VE YÖNETEN"

El-Vâlî, "birinin dostu, arkadaşı ve yardımcısı olmak" anlamındaki "velâyet" kökünden türemiştir. El-Vâlî, bir sıfat olarak, "bir yerin yönetimini ve tasarrufunu elinde bulunduran, canlı ve cansız bütün bir varlık âlemini düzenleyen ve yöneten" anlamlarına gelir. Bir başka açıdan el-Vâlî, mülkünü tek başına yöneten, kâinâtın yegâne yöneticisi, varlıklar üzerinde tasarrufta bulunma yetkisine sahip olan ve onlar üzerinde bol bağış ve iyilikte bulunan mânâlarını da ihtivâ eder. Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Vâlî, Ra'd Sûresi'nde şöyle geçer:

"İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah'ın emriyle onu korurlar. Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilmez. Onlar için, Allah'tan başka hiçbir yardımcı da (Vâlî) yoktur."[951]

O, Yaratan ve Yönetendir

Yüce Allah, yaratmış olduğu kâinât ve bütün yaratılmışların tek yöneticisidir. Dilediği şekilde yarattığı varlıklar üzerinde tasarrufta bulunabilir. Çünkü O, yaratan ve yönetendir.[952] Nitekim bir âyette şöyle buyrulur:

"Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak 'Ol' demektir. O da hemen oluverir. Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah'ın şânı yücedir. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz."[953] Her şeyin mutlak yaratıcısı Allahu Teâlâ'dır. O, ezelî olan ilmiyle bilip, dilediği her şeyi sonsuz güç ve kudretiyle yaratmıştır. Yaratmak, rızık vermek, diriltmek, öldürmek, nimet vermek, azâb etmek ve şekil vermek O'na aittir.

Bu dünya bir imtihan yeridir. Kendisinden başka bütün varlıklar ölümlüdür: *"Yeryüzünde bulunan her fâni yok olacaktır. Ancak azamet ve ikrâm sahibi Rabb'inin zâtı bâkî kalacaktır."*[954] Bir gün gelecek, hem bireysel ve hem de küresel kıyâmet gerçekleşecektir. Yüce Allah, yarattığı mahlûkatının tamâmını huzûruna toplayacak ve onlardan dünya hayatında yapıp-ettiklerinin hesabını soracaktır. Ayrıca peygamberler de görevlerini yapıp-yapmadıkları konusunda sorguya çekileceklerdir: *"Kendilerine peygamber gönderilenlere mutlaka soracağız. Peygamberlere de elbette soracağız."*[955] Çünkü her şeyde tasarrufta bulunma yetkisi O'na aittir. Zira O, kullarını doğru yola iletmek için kitap indirmiş, peygamber göndermiş, akıl vermiş, âfâk ve enfüs delillerini yaratmıştır. Bütün bu deliller, insanın Rabb'ini tanıması içindir. Bizden, sadece Rabb'in varlığını ve birliğini kabul etmek değil, bununla birlikte, O'nun göndermiş olduğu yaşam kılavuzuna uygun bir hayatı yaşamamız da istenmiştir.

Varlıkta Tasarruf Yetkisi Yüce Allah'a Aittir

Kâinatta ve bütün varlık düzeninde abeslik yoktur. Her şey bir gâyeye ve bir amaca göre yaratılmıştır. Gâyelilik, Kur'ân'da, hem ulûhiyyetin (Allah'ın varlığı) ve hem de vahdaniyyetin (Allah'ın birliği) açıkça delili olmuştur. Abes ise ne bir metoda ve ne de bir gâyeliliğe dayanır. Bu sebeple, varlıkta tezâhür eden güzellik ve abes birbirine zıt olan karşılıklı iki taraf/uçtur. Kur'ân, bu zıtlığı ortadan kaldırmak için eşyadaki tenâsübü anlatmaya büyük önem verir. Şu meâlini vereceğimiz âyetlerde bahsettiğimiz bu özellikler, ayan beyân hem insan zihninde canlanır ve hem de olgular âleminde açıkça görülür:

"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır."[956]

"Biz, göğü, yeri ve bunlar arasındakileri, oyuncuların (işi, eğlencesi) olarak yaratmadık."[957]

"Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık."[958]

Bu âyetler topluluğunda çok açık olarak dile getirilen gerçeklik, kâinâtın eğlence için ve boş yere yaratılmayıp, bir amaç için yaratılmış olmasıdır. Âdetâ Cenâb-ı Hak, dünya hayatında her şeyi mübah sayan ve hazza kilitlenen, hayatı sadece eğlence ve başıboşluk olarak algılayan anlayışları kınar. *"Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakîkaten huzûrumuza geri getirilemeyeceğinizi mi sandınız?"*[959]

Şüphesiz, insan boş yere yaratılmadı, ondan boş yere yaşaması da istenmedi. İnsanın, hem kendi varlığı ve hem de çevresini kuşatan varlıkların gâyesi üzerinde akletmesi gerekir. İnsan 'abes' olarak yaratılmadığı için, insandan 'abes' olarak yaşamaması istenir. Çünkü insan, yaptıklarından ahlâkî açıdan sorumludur. Zira insanın, varoluşunun amacını anlaması gerekir. Kaldı ki insan bu amaçsal yapıyı kavrarsa, amelî hayatını yetkin bir şekilde anlamlandırabilir. Ancak bu gâye ışığında onun amelleri bir değer kazanır. Yoksa âlemde hiçbir şey başıboş değildir. *"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?"*[960] Bu âyet insanın sorumluluğunu ihtar etmektedir.

Kullarını Koruyan ve Gözeten Yüce Allah'tır

Cenâb-ı Hakk'ın el-Vâlî ismi, "koruyan ve gözeten" anlamına da gelir. Bu isim, bizim hayatımızda sorumluluk mevkiinde bulunan kimselerin maiyeti altında bulunan kimselerden sorumlu olduğunu da hatırlatır. Nitekim bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz. Yönetici bir çobandır. Erkek, aile halkının çobanıdır. Kadın, kocasının evi ve çocukları için çobandır. Hepiniz çobansınız ve hepiniz çobanlık yaptıklarınızdan sorumlusunuz."[961]

Bu rivâyette, hem aile reisinin ve hem de toplumun değişik yapılarında görev almak sûretiyle yöneticilik konumunda bulunan kimselerin sorumluluklarına dikkatlerimiz çekilmektedir. Başta aile reisinin, ailenin bütün fertlerinin İslâmî bir terbiye almasından tutun da, onların İslâm ahlâkına göre yetiştirilmelerine, iş ve evlilik hayatlarına varıncaya kadar birçok

alanda ortaya çıkan sorumlulukları üzerinde durulmaktadır. Maalesef bugün anne-babaların çocuklarına karşı koruma ve gözetme görevini hakkıyla yerine getirdiklerini söyleyemeyiz. Bunun en açık delili, kaybolan nesillerdir. Aileler dağılıyor. Diğer taraftan, yöneticilik, bir emânettir. Emânet ise, ateşten bir gömlek giymek gibidir. Eğer yöneticiliğin hakkı verilmezse, bu da bir vebâldir. Emânetler, ehline verilmelidir. Ehline verilmeyince, ehliyetsiz kimseler elinde makam ve mevkiler suiistimal edilmekte ve başarısızlıklarla neticelenmektedir.

Sonuç olarak, Yüce Allah'ın; işleri çekip çeviren, sorumluluğu üstlenen gibi mânâlara gelen el-Vâlî ism-i şerîfi, bizim hayatımızda kendisini davranış tarzı olarak göstermelidir. Başta anne-babalar, elimizin altında bulunan çocuklarımıza karşı güzel örnek oluşturmalı, kendi yaşantımızla çocuklarımızın gözünde rol modele dönüşmeliyiz. Toplumun yöneticileri, bir şirket yöneticisinden devlet başkanına kadar, adâlet, hakkâniyet sahibi olmalı, güçleri nispetinde iyilik ve adâleti paylaştırmada âzamî çaba ve gayret sarf etmelidirler. Maalesef İslâm dünyasında itidâl çizgisinden gittikçe aşırılığa evrilen tekfirci, âsî ve anarşist grupların ortaya çıkması, yöneticilerin yönetim za'fiyetlerinden de kaynaklanmaktadır. Hatta bütün bu olumsuz gelişmeleri, reel politik şartlar ve sosyal olgulardan bağımsız değerlendiremeyiz. Hâlihazır İslâm dünyasında cereyân eden fiilî işgaller, yeni sömürgecilik biçimleri, ifade özgürlüğünün olmayışı, güvensizlik, belirsizlik, savaşlar, kültürel hegemonyacılık, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluk, halkın siyasal katılım taleplerinin geri çevrilmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmaması, insan hakları alanında sınır tanımaz ihlaller, orantısız güç kullanma, cehâlet, eğitimsizlik gibi aşırılığı besleyen olgular, doğrudan, yönetimin başarısızlıklarıyla ilgilidir. Bütün bu faktörler, ister istemez, her türlü denge firarisi yaşayan marazlı hareketleri besliyor ve motive ediyor.Eğer işlerin yönetimini üstlenen kimseler sorumluluklarını İslâmî naslar çerçevesinde yerine getirirlerse, İslâm dünyasında yaşanan kaosların yerini düzen alacaktır. Bu da ancak Yüce Allah'ın el-Vâlî isminden hisselenmekle mümkündür.

EL-MÜTEÂLÎ

"İZZET, ŞEREF, MERTEBE VE HÜKÜMRANLIK BAKIMINDAN EN YÜCE, AŞKIN OLAN"

El-Müteâlî; şan, şeref, kudret ve kuvvet sahibi olmak mânâsındaki alâ kökünden türemiş bir sıfat olup, "izzet, şeref, mertebe ve hükümranlık bakımından en yüce" anlamına gelir.[962] El-Müteâlî, yaratılmışların niteliklerinden ve her türlü benzetme ve zihinsel tasavvurlardan uzak, her türlü kusurlardan münezzeh olan mânâsını taşıyan ve Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan bu isim, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçer:

"O, gaybı da görülen âlemi de bilendir; çok büyüktür, çok yücedir (el-Müteâl)."[963]

Cenâb-ı Hâk, duyularla algılanamayanı da beş duyu organıyla bilineni de bilir. O'na hiçbir şey gizli değildir. Bununla birlikte O, her şey kendisinden daha küçük olan ve hiçbir şekilde, hiçbir çerçeveye sığdırılamayan tek ve biricik büyüktür. Aynı zamanda Yüce Allah, her şeyden üstün, mikdar ve sınırlılık gibi, yaratılmışlara özgü olan nitelik ve özelliklerden münezzeh ve yücedir. Yücelerin yücesidir. Bundan dolayı, hidâyet O'na aittir. O'nun ilim ve kudreti dışında kalacak ve huzuruna çıkıp hesap veremeyecek hiçbir şey yoktur.

Bu esmâ-i celîle, yücelikte kemâlin mutlak anlamda Allah'a ait olduğuna, birçok yönden delâlet eder:

Zât-ı İlâhî Bakımından Yücedir

Zât-ı ilâhi bakımından yücelik; Allah'a iman etmek, O'nun zâtı hakkında vâcip olan yetkin sıfatlarını bilip öylece inanmak ve O'nun yüce zâtını noksan sıfatlardan münezzeh kılmak demektir. Ulûhiyet düşüncesi bir sıfat düşüncesidir. Zihinlerimizin İlâhî Zât'a yönelimine neden olan ve bizde O'na dair bir bilgi yönü ifade etmek üzere birtakım zihnî tasavvurlar meydana getiren bütün sıfatlar, beşerî terminolojiye girerek, bize Allâhu Teâlâ'yı tanıtır. İşte Allah'ı tanımanın yollarından birisi, O'nun ne olmadığını bildiren selbî sıfatlardır. Sözlükte, "nefy ve inkâr etmek" anlamlarına gelen "selb" Allah'ta bulunmaması gereken niteliklerin O'ndan soyutlanması ve uzaklaştırılması için kullanılan bir sözcüktür. Yüce Allah'ın ne olmadığını anlatan selbî sıfatlar, O'nun bizâtihî Kur'ân'da ya da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diliyle kendisinden soyutladığı ölüm, uyku, cehâlet, unutmak, âcizlik ve yorgunluk gibi tüm noksan sıfatlardır. İnsana düşen görev, Allah'ın kendisinden nefyettiği sıfatları O'ndan nefyetmektir. Kur'ân'ın Hâlık'ta bulunmadığını açıkladığı ve mahlûkatta bulunan bu sıfatlar, eksik ve kusurlu sıfatlardır. Bu sıfatların Kur'ân'da birçok örnekleri vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

Ölüm: "*Sen, ölümsüz ve daima diri olan (Allah'a) güven.*"[964] âyetinde ölümün, Allah'tan nefyedilerek, hayat sıfatının kendinden ayrılmayan bir yetkinlik sıfatı olduğu ifade edilir.

Zulüm: "*Rabb'in hiç kimseye haksızlık etmez.*"[965] âyetinde geçen ve haksızlık mânâsı taşıyan "zulüm"ün, Allah'tan soyutlanarak, mefhûm-ı muhâlifi olan "adâlet" sıfatının kendinden aslâ hiç ayrılmayan bir kemâl sıfatı olduğu vurgulanmak istenir.

Dalgınlık ve Uyuklama: "*O'nu ne dalgınlık ve ne de uyuklama tutar.*"[966] âyetinde ise, söz konusu edilen dalgınlık ve uyuklama, gâfil olmayı, yani sehiv halinde bulunmayı gerektiren ve hâdis olan varlıklara ait birer eksiklik sıfatlarıdır. Aklî çıkarımlar yoluyla ifade edecek olursak, Allah her türlü noksanlık sıfatı olan gaflet ve uyku gibi niteliklerden münezzehtir.

Unutma ve Hata: "*O'na ait ilim, Rabb'inin nezdinde bir kitaptadır. Rabb'in ne şaşar ve ne de unutur.*"[967] Eksikliğe ve kusura delâlet eden unutma ve hatâ etme sıfatlarının Allah'ta olmadığına, tenzîhi aklîleştirerek, zarûrî ve bedîhî bilgiler yoluyla da ulaşmak mümkündür. Ayrıca İlâhî Zât'ta yüceliği ifade etmede; ezelî olmak, varlığının bir başlangıcı bulunmamak anlamına gelen "kıdem"; varlığının sonu olmamak, ebedî olmak demek olan "bekâ"; sonradan olanlara benzememek anlamını taşıyan "muhâlefetün li'l-havâdis"; varlığı, zâtının gereği olan, bir başka zâta ve mekâna muhtaç olmayan anlamındaki "kıyâm binefsihî", zâtında, fiillerinde ve sıfatlarında bir olma mânâsını kapsayan "vahdâniyet" gibi sıfatlar, selbî sıfatlar arasında yer alır.

Sıfatlar Bakımından Yücedir

Sıfatlar bakımından yücelik: Yüce sıfatlar, Mevlâ'mıza aittir. Allah'ın kendisinin, Kur'ân'da ve Elçi'sinin diliyle, "ne olduğunu" nitelendirdiği yetkinlik ve övgü sıfatlarına sübûtî sıfatlar denir. İlâhî sıfatların sübûtî kısmını oluşturan bu sıfatlar, mü'minin ubûdiyyeti ile Yüce Yaratıcı'nın rubûbiyyeti arasındaki ilgiyi belirleyen ve Allah-insan münâsebetini açıklığa kavuşturan kavramlardır. Bunlar arasında; hayat, ilim, semi', basar, irâde, kelâm, kudret ve tekvîn sayılabilir.

Sonuç olarak; her Müslüman, Cenâb-ı Hakk'ın el-Müteâlî isminden hisselenmelidir. O, her şey üzerine egemen ve gâlibdir. O, mağlup olmayan, mağlup edendir. Varlıkta her şey, isteyerek ya da istemeyerek, O'na boyun eğmek zorundadır. O, her türlü noksanlıktan ve kusurdan, her türlü benzerlik ve ortağı olmaktan uzaktır. O'nun benzeri ve ortağı yoktur: "*Allah, her türlü eksiklikten uzaktır, onların söylediklerinin ötesindedir, yücedir.*"[968]

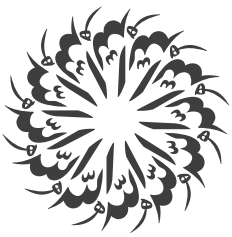

EL-BERR

"KULLARINA KARŞI ŞEFKATLİ, ONLARA İHSANDA BULUNAN VE İYİLİĞİ BÜTÜN MAHLÛKATINA YAYGIN OLAN"

El-Berr, "iyiliği ve hayrı geniş olmak" mânâlarındaki "birr" kökünden türemiş olup, "kullarına iyiliği ve ihsanı bol olan" demektir. Mutlak iyiliğin kaynağı Yüce Allah'tır. Şüphesiz O, kullarına iyilik yapan, çok lütufkâr, çok merhametli ve çok şefkatli olandır. O'nun kullarına olan iyiliği, hem din ve hem de dünya hayatlarına yönelik konularda cereyan eder. Meselâ hidâyet, iman, tâat ve sevap, din cihetinden; sağlık-sıhhat, kuvvet, mal, zenginlik ise, dünya cihetindendir.[969]

Şanı Yüce olan Allah'ın kullarına olan iyiliklerini saymaya kalksak sayamayız.[970] Dolayısıyla, Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Berr, "iyilik eden, va'dini yerine getiren" demektir. O'nun çok iyilik yapan ve çok merhametli olan mânâsına gelen Berr ismi, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçer:

"Gerçekten biz bundan önce O'na yalvarıyorduk. Şüphesiz O, iyilik edendir, çok merhametlidir."[971]

Ayrıca "berr", "sözünde ve yemininde doğru ya da doğru sözlü olmak" mânâlarına da gelir. Berr, kul hakkında kullanılırsa çok itâatkâr, Cenâb-ı Hak hakkında kullanılırsa, kulların tâat ve ibadetlerine karşılık çok sevap veren mânâlarını kapsar. Öte yandan, iyilik yapmak mânâsına gelen teberrû fiili de birr kökünden türemiştir.[972] Ayrıca, Arapçada gramer bakımından, birr ile hayır arasında da farklar vardır. Birr, hayra ulaştıran faydayı kasdetmek, hayır ise, mutlak anlamda fayda demektir. Birr'in zıddı, ukûk/isyan; hayrın zıddı ise, şer/kötülüktür. İman, dinin temeli ise, birr de gâyesidir. Bir başka açıdan, berr ve birr; iyi insan, yani Yüce Allah'ın emirlerini yerine getiren ve yasaklarından da kaçınan kimse demektir. Berr'in çoğulu ise iyiler anlamına gelen "ebrâr"dır.

Yüce Allah, el-Berr isminin bir gereği olarak, iyilik yapan kullarına on kat sevap, kötülük yapan kullarına da misliyle cezâ vereceğinden bahseder.[973]

İyilik, İnsanı Yüce Allah'a Yaklaştırır

İyilik, insanı Yüce Allah'a yaklaştıran hayırlı işlerin tümüne denir. Yüce Allah, mü'minlerin iyilik ve Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirmede birbirleriyle yardımlaşmalarını tavsiye eder.[974] Kur'ân-ı Kerim'de, iyilik konusunda, Hz. İsa ve Hz. Yahyâ gibi peygamberlerin örnek hayatlarından bahsedilir: *"Beni anama saygılı kıldı (berr), beni azgın bir zorba kılmadı."*[975] âyetinde Hz. İsa (a.s.); *"O, Allah'tan sakınan, anne-babasına iyi davranan bir kimse idi, isyancı ve zorba değildi."*[976] âyetinde de Hz. Yahya (a.s.) "iyilik" örneği olarak sunulur. Bu bağlamda bütün peygamberler bizim için "iyilik" örnekleridir.

Her mü'min, iyiliğin öncüsü ve kötülüğün de engelleyicisi olmalıdır. Başkalarına iyiliği emrederken, kendimizi iyilikten alıkoymamamız gerekir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: *"Siz Kitab'ı okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup, başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz?"*[977]

İyilik Nedir?

O hâlde, Cenâb-ı Hakk'ın el-Berr isminin insan hayatında iman, ibadet ve ahlâk alanlarına yansıması olan iyilik nasıl tecelli etmektedir?

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e "Birr nedir?" diye sorulduğunda, "birr"i tanımlamak adına, şu âyeti okuduğu rivâyet edilir:

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik:

Allah'a, Âhiret gününe, Meleklere, Kitaplara ve Peygamberlere iman edenlerin;

Mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin;

Namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir."[978]

Dikkat edilirse, bu âyette iman esasları, ahlâkî ilkeler ve ibadetler bir bütün halinde "birr/iyilik" olarak anlatılmaktadır. Hiç kuşkusuz böyle bir dindarlık, üst düzey bir dindarlıktır. Müslüman'ın hayatında bu iyilik; iman-amel bütünlüğü şeklinde tezâhür etmektedir. Nihâyetinde, iman ve amel bütünlüğü, kişiyi ahlâkî alanda iyiye ulaştıracaktır. Böyle bir dindarlık, her kişinin değil, er kişilerin ahlâkıdır. Bundan dolayı "birr", doğruluk olarak da anlamlandırılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), "*Doğruluk birr'e, birr de cennete ulaştırır."*[979] buyurmuşlardır. Bir başka rivâyette de: *"Birr, ahlâk güzelliğidir."*[980] buyrulmak sûretiyle, iman-amel bütünlüğünün kişiyi eriştireceği mânevî derecelere işaret edilmiş olmaktadır.

Erdemli Mü'minler İyiler

Onun için, iyiliği hayat tarzı haline getiren erdemli mü'minler iyilerden olmak ve iyiler arasında değerlendirilmek için Yüce Allah'a hep şöyle yalvarmışlardır:

"Rabb'imiz! Biz 'Rabb'inize iman edin.' diye imânâ çağıran bir davetçi işittik, hemen iman ettik. Rabb'imiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle/ebrâr beraber al."[981]

Gerçekten ebrârdan olan kimseleri âhirette Yüce Rabb'imiz, ilâhî lütfuyla, cennet makamlarının âlîsine eriştirecektir:

"Şüphesiz, iyi kimseler, naîm cennetindedirler."[982]

"Şüphesiz, iyiler/ebrâr ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler."[983]

Netice, her mü'min Yüce Allah'ın el-Berr, el-Birr ismiyle ahlâklanmalıdır. Bir mü'minin ebrâr derecesine ulaşabilmesi için iman esaslarını dili ile ikrâr edip kalbiyle tasdîk etmesi, Allah'a ve Peygamber (s.a.v.)'e her hususta itâat göstermesi, Allah ve kul haklarına riâyet etmekle birlikte her türlü hayrı işlemesi ve kötülüklerin her türlüsünden de sakınması gerekir. Ancak bu özellik ve güzellikleri hayatına yansıtan kimseler, mukarrebûn olarak, Yüce Allah'a yakın olma liyâkatine erişirler.[984]

Rabb'imiz, cümlemizi ebrârinden olan kullarından eylesin!..

ET-TEVVÂB

"TEVBELERİ KABUL EDİP GÜNAHLARI BAĞIŞLAYAN"

Tevbe, en güzel bir biçimde ve bir daha dönmemek üzere, günahları terk etmektir. Tevbe, bir çeşit, itirafta bulunarak, yapılanlardan özür dileme şeklidir. Aynı kökten gelen "tevvâb" ise, pişmanlık işini çok yapan kimse demektir.[985] Bu bağlamda, "tevbe" lafzı hem Allah hakkında ve hem de insan hakkında kullanılır. İnsan hakkında, günahları terk etmeyi; Allah hakkında ise, cezâlandırmaktan dönmeyi ifade eder. Çünkü Allah'ın, kendisine tevbe eden ve yönelen kulları çoktur. O, isterse, kendisine tevbe ile yönelen kullarının her türlü günahlarını affeder. Yine O, isterse, tevbe eden bir günahkârı, hiç günah işlememiş gibi rahmetiyle tertemiz hale getirebilir.

İslâm inancında, hiçbir günahkârın tevbe ile affolunamayacak bir günahı düşünülemez. Bilindiği gibi, büyük günahların başında şirk gelir. Allah, kulunun tevbesi ve iman etmesi ile onu da affeder. Kur'ân'da; *"Kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz."*[986] âyeti, tevbe edip bu inancından dönmeyenler hakkındadır. İslâm'ın yayılış tarihine baktığımız zaman, ilk yıllarda Mekke toplumunda birçok müşrikin İslâm'a girdiğini görürüz. Onlar, İslâm'a girmekle birlikte, Allah onların önceki günahlarını silmiştir. Dolayısıyla, adı şirk bile olsa, eğer bir kimse yaptığı bu hatadan dolayı Allah'tan

bağışlanma diler ve hayatını tevhîde uygun bir şekilde yeniden düzenlerse, bundan onun bağışlanacağı anlamı çıkarılır.

Allah'ın en güzel isimlerinden olan "et-Tevvâb"; itâat ederek kendisine dönen bir kimseyi bağışlayan mânâsına gelir. Çünkü O, her zaman kullarının tevbesini kabul eder: *"Muhakkak Allah, Tevvâb, Rahîm olandır."*[987] Bu âyette, et-Tevvâb ve er-Rahîm isimlerinin birlikte kullanılması, bizden, işlediğimiz günahlardan dolayı ma'sıyetin nicelik ve niteliğine bakmadan bağışlanma dileğinde bulunmamız istendiğine işaret etmektedir. Ayrıca, er-Rahîm ism-i şerifinin kullanılması da O'nun bağış, merhamet ve şefkatinin engin oluşuna işarettir. Allah, kullarını her zaman tevbeye muvaffak kılar, kul da tevbe eder. Nitekim Kur'ân'da bu husus çok açık bir şekilde dile getirilir: "Sonra Allah, tevbe etsinler diye onları tevbeye muvaffak kıldı."[988]

Bireysel ve Toplumsal Tevbeler/Arınmalar Gereklidir

Kur'ân'da, Allah'ın "et-Tevvâb" vasfının geçtiği âyetlerin muhtevasında insanların itâatsizliği anlatılır. Meselâ, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yasaklanan ağaçtan yemesi[989], İsrailoğullarının buzağıya tapma şirki[990], hükümde peygambere itâatsiz kişi[991], zinâ edenlerin çirkin fiili[992], cihâd amelinden geri kalma[993] ve gıybet etme[994] itâatsizlikleri gibi... İşte mü'min insan, her biri Allah'a bir isyan şekli olan ma'sıyetleri bırakıp terk etmelidir. Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hareket etmeyen herkes için, tevbe etmek dinimizde vaciptir. Günahlardan dolayı tevbe etmenin gerekliliği konusunda Kur'ân'da birçok emir ifade eden âyetler vardır. Bu âyetlerden bazıları şunlardır:

"Ey mü'minler! Topluca Allah'a tevbe ediniz."[995]

"Allah tevbe edenleri sever, temizlenenleri sever."[996]

Diğer yandan, tevbenin gerekliliği konusunda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen birçok rivâyet vardır:

"Günahından dolayı tevbe eden, hiç günah işlememiş gibidir."[997]

"Demirin pası gibi, kalbin de pası vardır. Kalp pasının parlatılması, istiğfâr iledir."[998]

Yukarıda geçen âyet ve rivâyetlerden anladığımız kadarıyla, insana düşen sorumluluk, işlediği günahlardan dolayı, Allah'tan bağışlanma dilemektir. Tevbeleri kabul etmek, Allah'a zorunlu değildir. Bu konuda O'nun bağışı ümit edilir. O dilerse affeder, dilemezse affetmez. Bu konuda mü'min ümit ve korku arasında olmalıdır. Çünkü *"Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder."*[999] Tevbenin kabul edilmesi, doğrudan, O'nun ilâhî meşîeti ve dilemesiyle ilgili bir konudur. Nasıl ki, namazın, orucun, zekâtın ve haccın birtakım erkânı ve şartları varsa, günahlarımızdan dolayı, yapacağımız tevbelerin de birtakım rükünleri ve şartları vardır. O şartları yerine getirmedikçe, tevbenin Allah tarafından kabul edilmesi sorunlu bir mesele olarak değerlendirilir. Bu sebeple, ehl-i sünnet âlimleri eserlerinde tevbenin Allah katında kabul edilmesinin belli başlı şartları olarak şu hususları saymışlardır:

İlâhî Sevgiliye Ulaşma Kapısının Anahtarı: "Tevbe"

İşlenilen günahı terk etmektir. Günahlardan arınmanın birinci şartı budur. İçkinin harâm kılınışıyla ilgili âyetin sonunda: *"Şeytanın pis amellerinden kaçınınız ki felaha erişesiniz."*[1000] Gıybeti terk etmekle ilgili bir âyette de: *"Bu konuda Allah'tan sakının."*[1001] buyurulduktan sonra, Allah'ın tevbeleri kabul edeceği beyan edilir.

Geçmişte işlenilen günahlardan dolayı pişmanlık duymaktır. Bunun anlamı, işlenilen günahlardan nefret etmektir. İmam-ı Gazâlî bu nedâmet hâlini, günahların verdiği iç sancı olarak nitelendirir.[1002]

Gelecekte bir daha günaha dönmemeye azmetmektir. Meselâ farz olan namazı kılmakla ve farz olan orucu tutmakla, emrolunduğumuz ibadetleri bir daha terk etmeyeceğimize söz vermek gibi... Bu konuda Yüce Allah bizden sadece dilimizle kuru bir tevbe lafzını tekrarlamayı değil, bununla birlikte fiilî tevbeler istemektedir. Kur'ân'da: *"Ey insanlar! Yürekten tevbe ederek Allah'a dönün ki, Rabb'iniz kötülüklerinizi örtsün."*[1003] buyrulur. Bu âyette geçen "tevbe-i nasûh" ifadesi, insanın işlediği bir günahı tekrar işlemekten sakınması ve bir daha böyle bir günahı aklının ucundan bile geçirmemesi demektir. İşte bu üç şartın mevcudiyeti, tevbenin sıhhati için zarûrîdir.[1004]

Tevbe, imana dair makamların ilki, hak yolculuğunun başlangıcı ve ilâhî sevgiliye ulaşma kapısının anahtarıdır. Onun için, eğer bir günah işlenmişse, hiç geciktirmeden hemen tevbe etmek gerekir. Ölümün ne zaman geleceği belli değildir. Seccâde başında mı, seherde mi, yatakta mı, sokakta mı, ma'sıyet hâlinde mi, hastane köşelerinde mi, dükkânda mı? Bilmiyoruz. Belki de tevbe etmeye zaman bile bulamayabiliriz. Bu sebeple, Yüce Allah gündelik hayatımızda tevbe etmemiz için bize birçok imkânlar hazırlamakta ve sebepler yaratmaktadır. Bazen bu, âyetlerde emredilen ve yasaklanan hususlar olur, yerine göre, bela ve musibetlerle sınanma ve yerine göre, sayısız nimetlerle taltif edilme şeklinde ortaya çıkabilir. Bize düşen görev, dilimizden istiğfârı düşürmemek ve âzâlarımızla işlediğimiz günahın büyüğüne küçüğüne bakmadan, kime karşı yapıldığına dikkat edip bu çirkin fiillerden uzaklaşmak ve vazgeçmek olmalıdır. Çünkü işlediğimiz her bir günah, mecazî anlamda saatli bomba gibidir. Zamanında tevbe ile etkisiz hale getirilmezse, başımıza sayısız istenmeyen işler açabilir. Kur'ân'daki helak edilen kavimler, bunun en açık örnekleridir. Bireysel ve toplumsal günahlar karşısında bireysel ve toplumsal arınmalar gerekir.

Sonuç

Bir mü'min olarak, Allah'ımızın en güzel isimleri arasında yer alan "et-Tevvâb" isminden istifade etmeliyiz. Kur'ân okuduğumuzda, devamlı tevbeye davet edildiğimizi görmekteyiz. Bunun anlamı, Allahu Teâlâ bizi bağışlamak istiyor. Huzuruna tertemiz çıkmamız için uyarılarda bulunuyor. Hatta günahlarından dolayı tevbe etmeyen kimseleri, en ağır bir biçimde, "zâlim" olarak nitelendiriyor.[1005] Allah'tan ümit kesilmez. O'nun merhamet ve şefkati her şeyi kuşatmıştır. O hâlde, bizler de O'nun "et-Tevvâb" ismini sadece O'nun tarafından bağışlanma olarak değil, emrimiz altında bulunanların bağışlanmasıyla hayatımıza taşıyabiliriz. Meselâ bir yönetici olarak emrimiz altında çalışan memurlarımız, vatandaşlarımız, işçilerimiz, arkadaşlarımız, dostlarımız, eşimiz, çocuklarımız vb. olabilir. Bir üst olarak, astlarımızın bize karşı işledikleri suçlardan dolayı mazeretlerini kabul edip onları cezâlandırmamakla tevbeye işlerlik kazandırmış oluruz. Bu da Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmanın ta kendisidir.

EL-MÜNTAKİM

"SUÇLULARI LÂYIK OLDUKLARI VE HAK ETTİKLERİ ŞEKİLDE CEZÂLANDIRAN"

Yüce Allah'ın güzel isimleri arasında yer alan el-Müntakim, Arapça'da, "şiddetle ayıplamak; suçluyu cezâlandırmak" mânâsına gelen "nakm" kökünden türemiş bir sıfat olup, "suçluları lâyık oldukları ve hak ettikleri şekilde cezâlandıran" demektir.[1006] Şüphesiz, Rabb'imizin en güzel isimlerini incelediğimiz zaman bunlardan sadece birkaç tanesi ilâhî gazâba işaret eder. Bunlardan birisi de el-Müntakim ismidir. Diğer isimleri ilâhî rahmetin, merhametin, sevginin, bağışlayıcılığın, lütufkârlığın, az iyiliğe karşılık pek çok mükâfatın verileceğinden bahseder. Nitekim O, bir âyette: *"Rahmetim her şeyi kuşatır."*[1007] buyurmuştur. O'nun yaptığı her iş, hikmetine uygundur. O, dâimâ, kulları arasında adalet ve hakkâniyeti gözetir.

Gerek bu dünyada ve gerekse âhirette kullarını cezâlandırması, Yüce Allah'ın el-Hâkim ve el-Adl isimlerinin bir sonucudur. Bu isimler, Müslümanların hayatında yaşama imkânı bulurlar. Bundan dolayı Müslümanlar, dünya hayatında, ibadet ve muâmelât konularında olduğu gibi adalet ve kamu hukukuna riâyet etme konusunda da gerekli ahlâkî hassasiyeti gösterirler. Nasıl ki her türlü hukuk sisteminde yasalara aykırı hareket etmek birtakım müeyyidelerin uygulanmasını gerektiriyorsa, aynı şekilde,

İslâm'da da özellikle adalet ve kamu haklarını ihlal konusunda birtakım müeyyideler getirilmiştir. Bunun en açık kanıtı, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde geçtiği gibi, Yüce Allah'ın kullarına yaptıkları iyiliklere karşılık kat kat mükâfat vereceğini vaat etmiş olması[1008], kötülük yapanlar da eğer tevbe edip yaptıkları kötülüklerden vazgeçmezlerse, onları cezâlandıracağını haber vermiş olmasıdır.[1009] Unutmayalım ki İslâm, cezâdan önce, birey ve toplumun suç işleyebileceği zemîni ortadan kaldırır. Yerine göre cezâ, eğitimde bir ıslah yöntemidir.

Yüce Allah'ın İntikâmı Mü'minleri Korur, Zâlimleri Cezâlandırır

Kur'ân-ı Kerim'de, Allahu Teâlâ'nın intikâm sahibi olduğundan bahsedilir: *"Allah güçlüdür, mazlumların öcünü alır."*[1010] O'nun öç alması kendisi için değil, hak ihlalini ortadan kaldıranlara karşı mazlumun hakkını almak içindir. Cenâb-ı Hak, tarih boyunca her türlü haksızlığı başkalarına reva gören zâlimleri ve inkâra şartlanmış kâfirleri yaptıkları haksızlıktan dolayı cezâlandırmak sûretiyle intikâmını almıştır ve almaya da devam edecektir. Bir başka ifade ile O'nun intikâmı, peygamberlere ve onların getirdiği ilâhî mesaja karşı çıkan kimselere yöneliktir. Kur'ân-ı Kerim'de bunun birçok örneği vardır. Nitekim bir âyetten öğrendiğimiz kadarıyla, Fir'avun ve taraftarları Hz. Mûsâ (a.s.)'a gelerek, eğer Allah üzerimizden azâbı kaldırırsa iman edeceğiz, demişlerdi. Bunun üzerine Allah azâbı kaldırır kaldırmaz tekrar eski hallerine dönerek, Allah'ın âyetlerini yalanlamaya ve muvahhid olanlara zulüm yapmaya başladılar. Yüce Allah da onları denizde boğmak sûretiyle cezâlandırmıştır. Bir âyette bu olay şöyle anlatılır: *"Bu sebeple, onlardan öç aldık. Âyetlerimizi yalan sayıp umursamadıkları için onları denizde boğduk."*[1011] Yüce Allah'ın bir intikâmı olan bu cezâ sâyesinde, hem mü'minler korunmuş ve hem de zâlimler cezâlandırılmış oldu. Hiç kuşkusuz, bu cezâ, zayıf bırakılmışların Rabb'i olan Yüce Allah'ın bir adâletidir. Aynı şekilde Allahu Teâlâ, Hz. Şuayb (a.s.)'ın kavmi olan zâlim Eykelileri cezâlandırmıştır. Çünkü onlar; Peygamberi yalanladılar, onu yalancılık ve sihir yapmakla itham ettiler, ölçü ve tartıda hile yaparak kamu haklarına tecâvüz ettiler, Allah'ın âyetleriyle alay ettiler. Mü'minlere yapmadık eziyet bırakmadılar. Bunun üzerine, Yüce Allah da onlardan intikâmını, köklerini kazıyarak almıştır.[1012] Kur'ân'da anlatılan kıssalarda bu konuda pek çok örnek vardır.

Allahu Teâlâ, intikâm sahibidir. Bilindiği gibi intikâm, nimetin zıddıdır. İntikâm "nimet" kökünden olup, güç göstermek ve bir cinâyetin cezâsını vermek demektir. İntikâm bağışlamanın da karşıtıdır. Allah affedici ve bağışlayıcıdır. O, intikâm sahibi olduğu gibi hilm sahibidir de. Hilm, gücü yetmekle birlikte, cezâyı askıya almak, ertelemektir. Yüce Allah, Gafûr, Raûf ve Rahîm'dir. O, küfür ve isyandan sonra tevbe edip hakkı kabul edenleri, hakka dönenleri, iman edip kendisine sığınanları affeder ve bağışlar. Affetme ve bağışlama, cezâ vermeye ve intikâm almaya gücü yetenlerden sâdır olduğu takdirde bir değer ve anlam ifade eder.

Dinimizde, affetmenin en makbûl olanı; muktedirken bağışlamak, iyiliklerin en değerlisi, kötülüklere karşı iyilik yolunu tercih etmek, merhametli oluşun en üstünü, acımayanlara acımak, bütün olumsuz tavırlar karşısında öfkeye yenilmeden; şefkat ve merhamet dilini elden bırakmamaktır. İşte Yüce Allah böyledir.

Dünya hayatında, ister asi isterse muti olsun, -değil mi ki hepsi O'nun kullarıdır- hepsine iyilikte bulunur. Onları hemen cezâlandırmaz, belki hatalarından dönerler diye mühlet verir ama ihmâl etmez. Af denilen şey, hüküm giymiş ve sâbit olmuş olan bir cezâyı uygulamaya koymamak veya cezâyı gerektiren bir suçu hiç işlememiş saymak demektir. Suça, cezâ vermeye gücü yetmeyen bir kimsenin "Haydi seni affettim." demesi gülünç bir şeydir. Muktedir olanın bağışlaması anlamlıdır. Affedebilen, her hâlükârda intikâm almaya da gücü yetebilendir. Bunun aksi çelişki olur.

Hak Teâlâ, hayır ile şerrin bütün ilkelerine hâkim, hayır ve hidâyeti rahmetiyle himâye eden, kötülük ve hıyaneti de izzet ve intikâmıyla gideren, Hayy ve Kayyûm olandır. Bundan dolayı, her hakkın himâyecisi, her hayırlı ümidin mercii olan bir hak ma'bûddur.[1013]

İyi ki İntikâm Sahibi Bir Allah'ımız Var

İyi ki, intikâm sahibi olan bir Allah'ımız var. Eğer müntakim olan Allah (hâşâ) olmasaydı, İslâm'ın ilk yıllarında 'Rabb'im Allah'tır." dediği için akıl almaz işkencelere maruz bırakılan Ammâr bin Yâsirler, Sümeyyeler ve Bilâl-i Habeşîler gibi sahâbelere yapılan zulümlerin hesâbını kim soracaktı?

Eğer intikâm sahibi bir Allah'ımız olmasaydı, yaşadığımız dünyada müstez'af konumuna düşürülen, suyunu içip havasını teneffüs ettiği ülkesinde her türlü yaşama, barınma ve çalışma hakları ellerinden alınan, bu yüzden de mülteci konumuna düşürülen milyonların hakkını ve hesabını kim soracaktı?

Eğer intikâm sahibi bir Allah'ımız olmasaydı, henüz çocukluğunu yaşayamadan bombalara kurban giden mâsûmların, nâmusları kirletilen kadınların ve savunmasız ihtiyar ve hastaların hukûkunu kim savunacaktı?

Eğer intikâm sahibi bir Allah'ımız olmasaydı, ülke gelirinin %80'ini kendine ve yakınlarına peşkeş çeken, %80'lik bir çoğunluğa gelirin ancak %20'sini pay eden haksız iktidarlardan kim hesap soracaktı?

Eğer intikâm sahibi bir Allah'ımız olmasaydı, sırf inandıkları için, mü'min erkek ve mü'mine kadınlardan oluşan "ashâb-ı uhdud"u[1014] ateş dolu hendeklerde yakan ve onlara inanç özgürlüğü tanımayan zorbaların cezâsını kim verecekti?

İyi ki intikâm sahibi bir Allah'ımız vardır. Biz, el-Müntakim ismi sâyesinde, yalnız olmadığımızı biliriz. Haklarımızın yenmeyeceğini, şâyet yenirse, zâlimlerden zerrenin hesâbının sorulacağına inanırız. Mücâdele dolu hayat serüvenimizde, O'nun el-Müntakim isminin varlığı bize özgüven duygusu kazandırır.

İntikâm sahibi olan Yüce Allah'ımızın el-Müntakim isminden alacağımız birçok ahlâkî hisse vardır. Bize en büyük zulüm, yanı başımızdan, hatta içimizden gelir. Bu, bize kötülüğü emreden nefsimizdir. Asıl intikâmımızı, nefsimizden almalıyız. Eğer Allah'ımızın bakışına mahal olan kalbimizi, bizi O'ndan alıkoyacak batınî hastalıklardan arındırmazsak, her an ayağımız tevhîd çizgisinden kayabilir ve kendimize zulmetmiş oluruz.

O hâlde, nefsimizden nasıl intikâm alacağız?

Eğer nefsimiz bize, 'Bugün namaz kılma.' diye fısıldıyorsa, ondan intikâmımız hem günlük namazları tam kılmak ve hem de gece ibadetlerine kalkmak şeklinde olmalıdır.

Eğer nefsimiz fakirlerin ve ihtiyaç sahiplerinin hakkı olan zekât ve infâk ibadetini engellemeye kalkıyorsa, Allah'ın farz kıldığı mâlî yükümlülükleri yerine getirmekle birlikte, daha fazla infâkta bulunmak sûretiyle, nefsimizden intikâm almalıyız.

Eğer nefsimiz bize kibir, kendini beğenmişlik gibi kötü hasletleri fısıldıyorsa, biz, mütevâzı olmak sûretiyle ondan intikâmımızı alabiliriz.

Ne mutlu el-Müntakim olan Allah'ımızın bu güzel ismini gereği gibi anlayan ve yaşayanlara!..

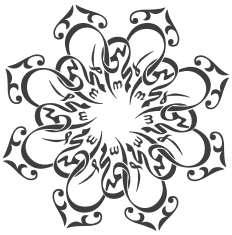

EL-AFÜVV

"ÇOK AFFEDEN, ÇOK BAĞIŞLAYAN"

Afv, bir şeye ulaşmayı amaçlamaktır. Nitekim rüzgâr eve ulaştı denirken afv tabiri kullanılır. Sözlükte afv; yok etmek, silip süpürmek, bir şeyi elde etmeye yönelik niyet, fazlalık, artıp çoğalmak gibi anlamlara gelir. Din dilinde ise afv; günahları bağışlamak, silmek, işlenilen bir günahtan dolayı günahkârı hemen cezâlandırmamak demektir.[1015] Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan 'el-Afüvv', çok affeden, çok bağışlayan anlamınadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, *"Hiç şüphesiz ki Allah, çok affedendir, çok bağışlayandır."* buyrulur.[1016] Bu âyette, Yüce Allah'ın hem "el-Afüvv" ve hem de "el-Gafûr" ismi birlikte geçiyor. Bu iki güzel isim arasında bir anlam benzerliği vardır. El-Gafûr, Allah'ın günahları örtmesi, görmemesi; el-Afüvv ise, günahları yok etmesi anlamınadır. Her ne kadar Allah'ın el-Afüvv ismi, anlam bakımından el-Gafûr ismine yakınsa da, el-Afüvv anlam bakımından daha derindir. El-Gâfur'da hataları ve ayıpları "örtmek", "gizlemek" anlamı varken; el-Afüvv'de ise, günahları, "kökten yok etmek, silip atmak" anlamı vardır. Allah'ın affediciliğiyle ilgili her iki ismin (el-Afüvv, el-Gafûr) arka arkaya gelmesi, Allah'ın kullarını, işledikleri isyan dolu fiillerden nedâmet duygularıyla vazgeçtikleri takdirde, bağışlayacağının güçlü bir şekilde te'kid edilmesi anlamını çıkarabiliriz. Kaldı ki Allah'ın bağışlayıcılığı,

sadece suçları affetme konusunda değil, dinî sorumlulukları hafifletme ve kolaylaştırma konusunda da ortaya çıkmaktadır. Kur'ân'dan öğrendiğimiz kadarıyla, oruç tutulan günlerin gecelerinde kadınlara yaklaşmanın helâl kılınması[1017], dinî konularla ilgili, açıklanınca hoşa gitmeyecek şeylerin sorulması[1018] ve su bulunamayınca teyemmüm yapılması[1019] gibi hususlar buna en açık örneklerdir.

Günahları Bağışlama Yetkisi Sadece Allah'a Aittir

İslâm'da, günahları Allah'tan başka bağışlama yetkisi ne bir şahsa ve ne de bir kuruma aittir, doğrudan Allah'a aittir. O'nun her şeye gücü yettiği gibi, affetmeye de gücü ve kudreti yeter. Nitekim şu âyette, Allah'ın "Afüvv ve Kadîr" isimleri birlikte zikredilir: *"Bir iyiliği açıklar yahut gizlerseniz veya bir kötülüğü (açıklamayıp) affederseniz, şüphesiz, Allah da ziyadesiyle affedici ve kadirdir."*[1020] Bu ayette anlatıldığı gibi, Allah'ın affediciliği kudretiyle dengelenmiştir. O, isterse, suç işleyen kullarını hemen cezâlandırabilir, isterse ilahi lütfuyla bağışlayabilir. Çünkü bağışlamak, cezâlandırmaya güç yetiren bir kimseden olduğu zaman, bir değer ve anlam ifade eder. Bundan dolayı, dinimizde affetmenin en makbul olanı; muktedirken bağışlamak, iyiliklerin en değerlisi, kötülüklere karşı iyilik yolunu tercih etmek, merhametli oluşun en üstünü, acımayanlara acımak, bütün olumsuz tavırlar karşısında öfkeye yenilmeden; şefkat ve merhamet dilini elden bırakmamaktır. İşte Yüce Allah böyledir. Âsi kullarını hemen cezâlandırmaz, belki hatalarından dönerler diye mühlet verir. Tevbelerini kabul etmek sûretiyle bağışlar. Kimilerinin tevbelerini kabul ettikten sonra da günahlarını tamamen siler atar. Böylece, kullarının defterinde beyaz bir sayfa yeniden açılmış olur. Gerek Kur'ân ve gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinden öğrendiğimiz kadarıyla, herhangi mücrim bir insanın; işlediği günahtan dolayı pişmanlık duymak, hemen o günahı terk etmek ve bir daha o günaha tekrar dönmemek üzere söz verdiği zaman hiç günah işlememiş gibi aklanacağı sonucunu çıkarıyoruz.

Öte yandan, insanların hayatında, Allah'ın affediciliği yankı bulmalıdır. Her Müslüman, Yüce Allah'ın çok bağışlayıcı anlamına gelen 'el-Afüvv' isminden bir hisse almalıdır. Allah'ın bu affedici ismiyle ahlâklanmış olan bir kimseden, kendisine bir haksızlık veya bir kötülük yapıldığı zaman, aynı şekilde karşılık vermek yerine, bağışlamak ve iyilik yapmak beklenir. Ger-

çekten cezâlandırmaya gücü yetmekle birlikte bağışlamak, yüksek irfan sahibi kimselerin ahlâkıdır. Çünkü Yüce Allah affeden bir kulun izzet ve şerefini arttırır. Bu sebeple, Yüce Rabb'imiz Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şahsında, bütün Müslümanlara affetme ahlâkını tavsiye etmektedir: *"(Rasûlüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir."*[1021] Bu âyette, bir Müslüman'ın üç güzellikle donanması tavsiye edilmektedir: Affetmek, iyiliklerin yayıcısı olmak ve bilgiden yana tavır koymaktır. Zaten bilge kişilerin en büyük özelliği "affedici" olmaları değil midir? Bunun için, bir mü'minde bulunması gereken sıfatlar arasında, "öfkelendiği" zaman "affetme" olgunluğunu göstermesi gelir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, mü'min olmanın olmazsa olmaz ilkeleri arasında "affedicilik" sayılmıştır:

"Onlar, öfkelendikleri zaman bile affederler."[1022]

"Güzel bir söz ve bağışlama, arkasından eziyet gelen sadakadan daha hayırlıdır."[1023]

"(Müslümanlar) affetsinler, hoşgörülü olsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?"[1024]

"Rabb'inizin bağışına, takva sahipleri için hazırlamış olduğu, genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun! O takva sahipleri ki bollukta da darlıkta da Allah'ı hoşnut etmek için mal harcarlar, öfkelerini yenerler ve insanları affederler. Allah da böyle güzel davranışta bulunanları sever."[1025]

Kur'ân'da affediciliğin Allah'a karşı bir sorumluluk bilinci olan takvâ ile ilişkilendirilmiş olması boşuna değildir.[1026] Çünkü takva, dinî yaşama konusunda mükemmel ve güzel insan olmanın bir göstergesidir. Bu nedenle affedici olmak, Yüce Rabb'imizin övgüsüne mazhar olan bir davranış tarzıdır.

Rahmet ve Şefkat Peygamberi

Bize her konuda örnek olduğu gibi, affetme konusunda da en iyi örnek Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Hayatı boyunca o, asla intikamcı olmamış, Mekke'nin fethinde bile, daha önce kendisine ve Müslümanlara her türlü fiziksel ve psikolojik saldırılarda bulunan kimseleri affetmişti. Çünkü o, rahmet ve şefkat peygamberidir. Bu sebeple, onun yumuşak huyluluğu, tatlı sözü,

merhametli bir gönle sahip oluşu, hata yapanları affetmesi, cezâ vermekten kaçınması gibi ahlâkî ilkeler, bütün zamanlar için model alınması gereken değerlerdir. Öyle ki Efendimiz, kendisini Taif yolculuğunda taşlayanlar hakkında bile asla beddua etmemiş, kaybetmeyi değil, kazanmayı öncelemek adına: *"Ya Rabbi! Onlar, bilmiyorlar, affet!"* şeklinde duâ etmiştir.

Sahabeden Enes b. Mâlik anlatıyor. "Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte yürüyordum. Üzerinde, Necran kumaşından, sert yakalı ve kaba bir giysi vardı. Bir bedevi Arap ona yaklaşarak, cübbesinden kuvvetlice çekti. Rasûlullah'ın ensesine baktım ki, kuvvetli çekişinden cüppenin sertliği oraya iz bırakmıştı. Sonra bedevî olan Arap: "Ey Muhammed! Sendeki Allah malından bana verilmesi için emret." dedi. Rasûlullah ona döndü ve güldü, sonra da ona bir şey verilmesini emretti."[1027] Bu örnek olayda da görüldüğü gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine karşı kabalık yapan kimseye bile nezaketle davranmış, onu affetmiş ve isteğinin yerine getirilmesi konusunda sahabeye talimat vermiştir. Elbette kendisinde bir kalb ve vicdan bulunan bu kimse, sonradan, yaptığı işin büyük bir saygısızlık olduğunu anlamış ve Efendimiz (s.a.v.)'in nezakete dayalı tavrı karşısında, gittikçe, ona olan sevgisi, özlem ve saygısı artmıştır. Zaten Hz. Peygamber (s.a.v.)'in güzel muamelesi de onu eğitmek değil miydi? Bizler de hayatımızın her alanında böyle bir durumla karşılaştığımız zaman, bize saygısızlık yapan kimseyi hemen cezâlandırmak yerine, affediciliği seçmeliyiz. Her ne kadar verilen cezâlar da işlenen suçtan bir caydırma amaçlıysa da, yerine göre, affetme cezâdan daha etkili olabilmektedir. İnsanın öfkesine yenik düşmek yerine, öfkesini iyi yöneterek cezâlandırmaktan vazgeçip bağışlama yolunu seçmesi, Efendimiz (s.a.v.)'in dilinden çok güzel anlatılmıştır: *"Kuvvetli kimse, güreşte başkalarını yenen değil, ancak öfke ânında kendisine hâkim olan, öfkesini iyi yöneten kimsedir."*[1028] Çünkü öfke ile kalkan zararla oturur. Zira öfkesini iyi yönetemeyen bir kimse, duygularına yenik düşer. 'Kendini tutma ve kontrol etme', çok zor bir olaydır. Hayatında insanın başına ne gelirse, hep kendini tutamadığı için gelmiştir.

Affediciliği bir kenara bırakarak, her câninin cinâyeti, kendini tutamadığı için değil midir?

Affediciliği bir kenara bırakarak, insan dilini tutamadığı için çevresindeki insanları kırıp-dökmüyor mu?

Affediciliği bir kenara bırakarak, insan elini tutamadığı, kendisini yönetemediği zaman vurup-kırmıyor mu?

Bağışlama ve öfkesini yönetme ahlâkı gelişmemiş insanlar, kendilerini tutamadığı zaman kaybetmiyorlar mı?

Gerçekten affedici olmak, merhamet ahlâkına sahip olmanın bir neticesidir. Eğer İslâm nedir, diye sorulursa, özetle; "İslâm, Allah'ın buyruklarına uymak; O'nun yaratıklarına engin af, şefkat ve merhamet göstermektir." şeklinde tanımlamak mümkündür.

Ne mutlu, Allah'ın bir ahlâkı olan affediciliğini kendilerine ayrılmaz bir ilke edinen insan-ı kâmillere!..

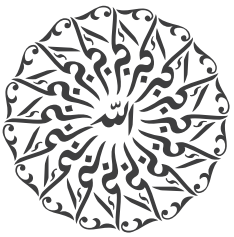

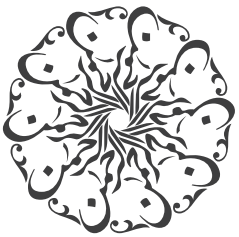

ER-RAÛF

"SONSUZ MERHAMET VE ŞEFKAT SAHİBİ OLAN"

Er-Raûf isminin aslı, 'rahmetin en ileri derecesi' anlamına gelen 're'fet' sözcüğünden türemiştir. Raûf, bu kökten mübalağa bildiren bir sıfat olduğundan dolayı, merhametin en ileri şekliyle merhamet sahibi ve şefkatli olan anlamına gelir.[1029] Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan Raûf ismi, Rahîm isminden daha özel bir anlam ifade eder. Hikmetinin bir gereği olarak, Allah'ın Raûf oluşu, kullarına ileri derecede rahmet etmesi ve onların yaptıkları sâlih davranışlardan hiçbirisini boşa çıkarmaması demektir. Bir başka ifade ile, Allah'ın Raûf ismiyle muamelesi, iyilik ve ihsânda bulunmanın en üstün noktasını oluşturur. Re'fet sözcüğünün anlamları arasında gelen rahmet ise, genel anlamda acımak ve esirgemek mânâsına olup, acınan kimseye yumuşak davranmaktır. Allah'tan kullarına yönelik rahmet; in'am ve lütuf; insanlardan rahmet ise, yumuşaklık ve sevgidir.

Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın Raûf ve Rahîm isimleri, mü'minler hakkında şöyle kullanılır:

"Andolsun ki, Allah, yine peygambere ve en zor gününde ona uyan Muhacirlerle Ensar'a, içlerinden bir kısmının kalpleri az kalsın kayacak gibi olmuşken, tevbe nasip etti de lütfedip tevbelerini kabul buyurdu. Çünkü O, gerçekten çok şefkatli, çok bağışlayıcıdır."[1030]

"Ya sizin üstünüze Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı; Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı (hâliniz nice olurdu)?"[1031]

"Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: 'Ey Rabb'imiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabb'imiz! Şüphesiz, sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."[1032]

Öte yandan, Kur'ân-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın şefkat ve merhametini ifade eden Raûf ismi, genel anlamda bütün insanlara yönelik olarak da kullanılmıştır. Şu âyetler bu konuda açık misaldir:

"Ve işte böyle, sizi ortada yürüyen bir ümmet kıldık ki, siz bütün insanlar üzerine adalet örneği ve hakkın şâhitleri olasınız, Peygamber de sizin üzerinize şâhit olsun. Daha önce içinde durduğun Kâbe'yi kıble yapmamız da şunun içindir: Peygamber'in izince gidecekleri, iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayıralım. Bu iş elbette Allah'ın hidâyet ettiği kimselerin dışındakilere çok ağır gelecekti. Allah, imanınızı kaybedecek değildir. Hiç şüphesiz Allah, bütün insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir."[1033]

"Yine insanlardan kimi de vardır ki, Allah'ın rızâsına ermek için kendini feda eder. Allah ise kullarına çok merhametlidir."[1034]

"Bu hayvanlar, ancak güçlükle varabileceğiniz bir memlekete yüklerinizi taşır. Rabb'iniz, şüphesiz çok şefkatlidir, çok merhametlidir."[1035]

"Yahut da kendilerini azar azar yakalayıp helak etmesinden emin mi oldular? Şüphesiz, Rabb'iniz çok şefkatlidir, çok merhametlidir."[1036]

Yukarıdaki âyetlerin muhtevâsından anladığımız kadarıyla, Allah'ın, vahiy yoluyla ve peygamberler göndermek sûretiyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarması, hakîkatin bilgisine muhatap kılması, akıl ve anlama gücü vermesi, mü'minlerin tevbelerini kabul etmesi, dünyanın sorunlarının çözümünde mü'minlerin şâhid kılınması Raûf isminin bir yansımasıdır. Ayrıca, Allah'ın Müslümanlara objektif anlamda adâleti, hayatın her alanında yaşatmaları için sorumluluk yüklemesi, Müslümanların kalplerini birbirlerine karşı kinden arındırması, insanların hayat şartlarını kolaylaştıran çeşit çeşit hayvanlar yaratması, insanoğlunun bütün azgınlıklarına karşı süre tanıyıp onları helak etmemesi gibi hususlar, Raûf isminin tecellisiyle alakalıdır. Çünkü Allah, kullarına karşı çok müşfiktir.[1037]

Raûf Bir Peygamber Ne Demektir?

Yüce Allah, bizzat Kur'ân'da Raûf ismini, kendisinin dışındaki kimselere de izafe etmiştir. Bunların başında, Hz. Peygamber (s.a.v.) gelmektedir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur:

"Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber geldi ki, gâyet izzetli ve şereflidir. Sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir, üstünüze titrer; mü'minlere gâyet merhametli ve şefkatlidir."[1038]

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmetine düşkün olmasının en büyük göstergesi, onlara son derece şefkatli ve merhametli olmasıdır. Onun gönderilmesi, Allah'ın rahmetinin bir neticesidir. Onun şefkat ve merhameti sadece dünyada değil, âhirette de işlevselliğini sürdürecektir. Bunun en büyük örneği, kıyâmet günü, insanlar hesâba çekileceği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.)'in secdeye kapanarak, Yüce Allah'tan, ümmetinin günahları bağışlanmadan secdeden kalkmayacağını ifade eden şefaat dileğinde bulunmasıdır.[1039] Bundan dolayı Kur'ân'da açıkça, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Allah'ın en güzel isimlerinden olan raûf ve rahîm isimleri verilmiştir. Ünlü sûfi Fudayl b. Iyaz'ın dediği gibi, Yüce Allah, Efendimiz (s.a.v.) dışında hiçbir peygambere iki ismi bir arada vermemiştir. Kendisi hakkında buyurduğu gibi, Peygamberimiz hakkında da *"Mü'minlere şefkatli ve merhametli."* buyurmuştur. Bu isimlendirme ve nitelendirmede Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, çok büyük bir şereflendirme vardır. Bundan, ilâhî isimlerin hepsinin; "Allah", "er-Rahmân", "er-Rabb" isimleri gibi özel isimlerden olmadığı anlaşılıyor. Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah'ın ahlâkı ile ahlâklandığından dolayı, ümmetine raûf ve rahîmdir. Getirdiği din ve şeriat da iman edenler için aynı re'fet ve rahmettir.[1040] Biz de "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak" sûretiyle, bütün bir varlığa olan muamelelerimizde bu engin şefkat ve merhameti göstermeliyiz.

Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.), bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Nitekim bir âyette, bu husus şöyle belirtilir: *"(Ey Muhammed!) biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."*[1041] Âyette geçen 'âlem' kavramı; insandan hayvana, bitkilerden gökyüzüne varıncaya kadar bütün bir oluşumu kapsam alanına dâhil eder. Bu bağlamda varlığa şefkat ve merhamet hususunda Efendimiz (s.a.v.)'den birçok söz ve davranış nakledilir. Onun rahmet ikliminde, insanları kazanma fikri ön plâna çıkmıştır. Bu

tutum inanan inanmayan herekese yöneliktir. O, kavminin kendisine akıl almaz derecede işkence yapması karşısında bile bir hasım gibi davranmamış, aksine, onların gelecek nesillerini düşünerek Allah'tan şu dilekte bulunmuştur: *"Hayır, ben Allah'tan, onların neslinden sadece Allah'a ibadet edecek, ona hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını diliyorum."*[1042] O aynı zamanda şefkat peygamberidir. Ne Taif'te kendisini taşlayan gençler ve ne de Uhut'ta kendisine saldıran müşrikler hakkında bedduada bulunmamış, aksine: *"Allah'ım! Onlar bilmiyorlar, sen onlara hidâyet et!"* şeklinde duâ etmişlerdir. Bedenlerin ve beldelerin fethi, gönüllerden geçmektedir. Bunun bir örneğini Mekke'nin fethinde görüyoruz. Bilindiği gibi Mekke, kılıçla değil, gönülleri fetihle alınmıştır. Mekârimü'l-ahlâk sahibi insanların fethi, böyle olmalıydı. Öyle de oldu. Efendimiz (s.a.v.), ashabına, Mekke'ye girişte, size karşı konulmadıkça hiç kimseye saldırmayınız, demişti. O, Mekke'ye müstekbirlerin yaptığı gibi mutantan bir şekilde değil, devesinin eyeri üzerine eğilmiş ve mütevazı bir şekilde girmiştir. O, davasını ilana başladığı ilk gündeki oldukça mütevazı, mahviyetkâr, affedici ve merhametli hâlini, zafere erişince de sürdürmüştür. Buna en açık misal, Efendimiz (s.a.v.)'in, fetih hitabesinden sonra, Mekkelilere sorduğu şu soruda görülmektedir: *"Ey Mekkeliler! Şimdi hakkınızda benim ne yapacağımı tahmin edersiniz?"* Onlar da: "Sen kerem ve iyilik sahibi bir kardeşsin, ancak bize hayır ve iyilik yapacağına inanırız." demişlerdi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.), *"Benim hâlimle sizin hâliniz Hz. Yûsuf'la kardeşlerinin hâli gibidir. Ben size, aynen Yûsuf'un kardeşlerine dediği şu sözü söylüyorum: 'Bugün sizin için bir kınama yoktur! Allah, sizi affetsin. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir."*[1043] demişti. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), onlara, gidiniz, sizler özgürsünüz, demek istemiştir. Bu, genel bir aftır. Allah Rasûlü'nün engin merhamet ve şefkatinin tecelli ettiği Mekke'nin fethinden çıkaracağımız birçok ders vardır. Çünkü affetmenin en makbul olanı; iktidarken/muktedirken bağışlamak, iyiliklerin en değerlisi, kötülüklere karşı iyilik yolunu tercih etmek, merhametli oluşun en üstünü, acımayanlara acımak, şefkat ve merhamet dilini elden bırakmamaktır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Yüce Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır. O, rahmetinin bir eseri olarak; günahkârları ve inkâra şartlanan kimseleri bile hemen cezâlandırmaz, yaptıklarından belki vazgeçerler diye pişmanlık süresi tanır. Allah'ın er-Raûf ismiyle ahlâklanmış olan bir kimse, kendisine haksızlık ve kötülük yapan kimseleri affeder.

MÂLİKÜ'L-MÜLK

"GÖRÜNEN VE GÖRÜNMEYEN BÜTÜN ÂLEMLERİN SAHİBİ VE YÖNETİCİSİ"

El-Mâlik, "mülkün sahibi ya da sahip olduğu mülkünde tasarruf yetkisine sahip olan" demektir. Mülk ise, onun emir ve fiiliyle tasarrufta bulunulan şeydir. Aynı kökten gelen el-Melîk ise, mübâlağa kalıbıyla, yüce mülk sahibine işaret eder. Aynı zamanda bu isim, Melik için mutlak yücelik anlamını da taşır. İşte bu anlamda el-Melikü'l-Mülk ya da el-Mâlikü'l-Mülk, sadece ve sadece Yüce Allah'tır. Mülk ve hamd, tamamıyla O'na aittir.[1044] Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir âyette, O'nun en güzel isimleri arasında yer alan "el-Mâlikü'l-Mülk" ismi şöyle geçer:

"*De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz, sen, her şeye hakkıyla gücü yetensin.*"[1045]

Yerlerin, göklerin, içindekilerin bütün bir varlığın yaratıcısı, yöneticisi, mutasarrıfı ve yok edicisi sadece Yüce Allah'tır. O, her şeyi işitir ve görür, dilediğine verir, dilediğinden alır. İstediğine sevap, istediğine cezâ verir. Nimetini dilediğine bol, dilediğine ölçülü verir. Hiçbir şey O'nun mutlak adâletine aykırı düşmez. O, yaptığından sorumlu değildir. İkrâm ve mahrum

etme, diriltme ve öldürme, takdir ve hüküm O'na aittir. O, hüznü giderir. O, zorlukları kolay kılar. Mazlûma yardım eder, zâlimden de mazlûmun hakkını alır. Bir millet dinden irtidâd ettiği zaman, ellerinden emâneti alır, yerlerine emânete sahip çıkacak başka bir millet getirir. Bu yasa, insanlar arasında dolaşır durur. O, dâimâ, hikmetine uygun olarak işleri düzenler. İzzet, adâlet, celâl ve cemâl sahibi olan O'dur. O'nun izni olmadan, mülkünde bir şey hareket etmez. Bir ağacın dalından bir yaprak bile düşmez. Hiçbir şey O'nun bilgisinin dışında değildir. Ama O'nun bütün işleri; adâlet, hakkâniyet ve hikmet çerçevesinde cereyan eder.

Kişinin Sahip Olduğu Mülk, Bir Emânettir

Yüce Allah'ın ulûhiyette birlenmesi, tek başına O'nun, mülkün sahibi olmasını gerektirir. O, kendi mülkünden, dilediğine mülk verir. Bu mülkiyet, emânet olarak verilen mülkiyettir. Emânet ise, korunması ve yerine getirilmesi gereken temel haklardandır. Hak sahibine hakkını, her işi ve görevi ona ehil olana vermek adaletle ilgilidir. Dilediği zaman dilediği kimseden mülkünü geri alır. Bu dünyada hiç kimsenin dilediği gibi tasarrufta bulunacağı mutlak bir mülkü yoktur. Esas olan, kendisine emânet olarak verilen bu mülkü, kamu görevini ya da her türlü sorumluluğu âdalet ve hakkâniyet çerçevesinde yürütmektir. Hz. Peygamber (s.a.v.), sahâbeden Ebû Zerri'l-Gıffârî (r.a.)'yi bir göreve tayin ederken ona şunları söylemiştir: *"O bir emânettir. Kıyâmet gününde hakkıyla alan ve yerine getirenlerin dışındakiler için pişmanlık ve rüsvâlıktır."*[1046] Âdil bir yönetim, eşitlik ve emânetleri üstlenme ehliyeti ve bu ehliyetin kamu işlerinde gözetilmesi, toplumsal düzenin sağlıklı işlemesinin olmazsa olmaz ilkelerindendir. Bu sebeple, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen rivâyetlerde, bir toplumda emânetlerin ehline verilmeyip ehil olmayanlara verilmesi kıyâmet alâmetlerinden sayılmıştır.[1047]

Emânet, Kişinin Uhdesine Verilen Bir Sorumluluktur

İmam-ı Mâtürîdî; *"Allah, size emânetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor."*[1048] âyetinde geçen "*emânet*" kavramına sınırlandırıcı bir yorum getirmek yerine, onu korunması ve yerine getirilmesi gerekli haklar bağlamında de-

ğerlendirerek, "*üstlenilen her türlü emânet*" görüşüyle daha kuşatıcı bir yorum yapmıştır.[1049]

Mülkün esas sahibi, insanlar değil, Yüce Allah'tır. Sahip olunan geçici mülk, asıl sahibinin hilafına kullanılırsa, bu konuda da diğer insanlar mes'ûldür. Her mü'min, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak görevine sahiptir. Emânetin kötüye kullanıldığı bir dönemde, adâletin ve hakkâniyetin bayraktarlığını yapan kimseler meşrû bir çerçevede adâlet ve hakkâniyet çağrısında bulunmalıdırlar. İslâm'da, iyiliği emretmek ve kötülüklerden alıkoymak görevi, hem fert ve hem de toplumun omzuna yüklenen en önemli görevler arasında sayılır. Bu konuyla ilgili Kur'ân'da şöyle buyrulur: "*Sizden hayra çağıran, iyiliği (ma'rûf) emreden ve kötülükten (münker) men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.*"[1050] İmam-ı Mâtürîdî, bu âyetlerde geçen "ma'rûf" kavramını, sağlam akılların güzel ve yararlı kabul ettiği şey, "münker" kavramını ise, sağlam akılların çirkin ve zararlı bulduğu şey olarak tanımlar.[1051] Ma'rûf, doğrudan, evrensel değerlerle ilgilidir.

Tarih boyunca iyiliği yaymak ve kötülüklerle mücâdele etmek, sadece Müslüman ferde vâcip değildir, aynı zamanda, Müslüman siyâsî iktidarın da en önemli görevlerinden birisi sayılmıştır. İslâm müesseseler tarihinde, doğrudan siyâsî yönetimle ilişkili olan bu görevin adı hisbe teşkilatı olarak bilinir. Böyle bir teşkilatın olmadığı dönemlerde Müslüman fertlerin ve cemâatlerin bu görevin kendilerinde olduğunu bilmeleri gerekir. Elbette Müslüman bir toplumda ifade özgürlüğü en az yargının bağımsızlığı kadar önemlidir. Bundan dolayı, iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma görevi ifade özgürlüğünü ortadan kaldıracak boyutlarda yapılmamalıdır. Bu yapılanmadan amaç, insanların yaşadığı toplum düzenini bozacak ve kamu ahlâkını ihlal edecek kimseleri en güzel bir biçimde uyarmaktır. Zira "iyilikleri emretmek ve kötülüklerden alıkoymak" faaliyeti, evrensel ölçekte ahlâkî bir durumu yansıtır.

Beden Ülkesinin Sultanı Ruhtur

Öte yandan mülk terimi, irfânî hayatımızda kalbe benzetilmiştir. Onun sultanı/yöneticisi ruhtur. Bu sultanın hasmı ise, nefistir. Nefisle ruh arasında bir muhârebe vardır. Rûhun vezîri akıl, nefsin vezîri ise, cehâlettir.

Rûhun besin kaynağı iffet/hayâ, utanma duygusu, nefsin kaynağı ise, fısk u fücûrdur. Bu sebeple insan, mecâzî anlamda sahip olduğu mülkün de sahibinin Allah olduğunu bilmelidir. Nasıl ki, bizi çevreleyen mülkte tasarruf sahibi Cenâb-ı Hak ise, bedenin sahibi de O'dur. Bu sebeple insan, bedeni üzerinde tasarrufta bulunma yetkisine sahip değildir. Bu beden/vücûd bana aittir, dilediğim gibi kullanabilirim, diyemez. Bunun bir emânet olduğunu bilir ve O'nun yolunda kullanır. Onun için, organ parayla satılamaz, onun için zinâ harâmdır. Onun için kişinin kendi canına kıyması (intihar) harâmdır. Yaşama ümidi kalmamış, şiddetli acılar hisseden ya da sakat doğmuş kimsenin ıstıraplarına son vermek amacıyla bir insanın hayatına bir başkası eliyle son verdirmesi demek olan aktif ötenazi de intihar kapsamındadır. Çünkü ötenazi, temel haklardan biri olan insanın yaşama hakkını ihlâl eden bir eylemdir. Kabul edilmesi, İslâm inancı açısından mümkün değildir. Çünkü can emniyeti, dinin en önemli maksatlarından birisidir. Kısaca insanın, yaşamını sonlandıracak tasarrufta bulunma hak ve salâhiyeti yoktur. Allah'ın emânet ettiği cana haklı bir gerekçe olmadan kıymak aslâ câiz değildir. Çünkü bu, hem Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemek hem de O'nun takdîrine karşı isyan anlamına gelir. Çekilen dertler ve acılar, mü'min için keffârettir. Üstelik bugün tıbbî verilerle ümit kesilen hasta için, hızla gelişen tıpta yeni bir tedâvî imkânının çıkması ihtimal dışı değildir. Bize düşen görev, bu tip hastaları terminal bakıma (ölüme) hazırlamaktır. Bundan amaç, hastanın geri kalan ömrünü kaliteli, rahat ve ağrısız bir şekilde geçirmesini sağlamaktır. Bu da ancak moral ve ilaç tedavileri sayesinde gerçekleştirilebilir.

Netice olarak, Müslüman'ın eşyâ ile olan ilişkisi, emânet bilincini diri tutacak şekilde olmalıdır.

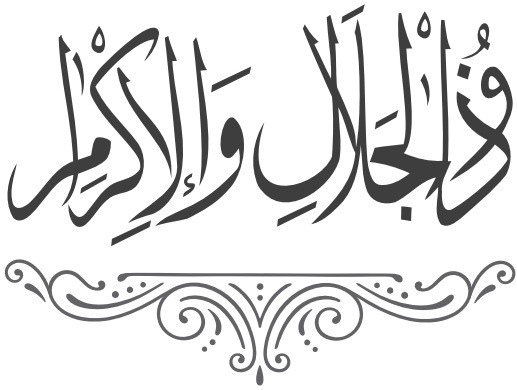

ZÜ'L-CELÂLİ VE'L-İKRÂM

"AZAMET VE KEREM SAHİBİ"

Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, "azamet sahibi, yüce ve noksan sıfatlardan münezzeh ve kemâl sıfatlarıyla muttasıf olmak" anlamında "azamet ve kerem sahibi" demektir. El-Celâl, Allah'a nisbet edildiğinde, "hiçbir kayıt ve kıyas kabul etmeksizin azamet sahibi, kadr ü kıymeti ve mertebesi en yüce olan" gibi anlamlar taşır.[1052] Kerem ise, iyilik, cömertlik, şerefli olmak, üstünlük, bağış, beklenti ve karşılık olmadan kolaylıkla vermek gibi çok yönlü anlamlar ihtivâ eder. Günahkârı bağışlayan, söz verdiği zaman yerine getiren, verdiği zaman umulandan daha fazlasını veren ve ne kadar verdiğine bakmayan... İşte bütün bu vasıfları kendisinde toplayan, mutlak mânâda el-İkrâm sahibi olan Yüce Allah'tır. O'nun hazinesi güçlü olup, kullarına lütufları karşılıksızdır.[1053] Çünkü O; "büyüklük ve ikrâm sahibidir."[1054] Bu sıfat, O'nun varlıkta tezâhür eden ihsânının bir ismidir. Allah, yücelik ve büyüklük bakımından en geniş ikrâm sahibidir.[1055] Bu bağlamda en cömert, en şerefli ve en değerli gibi bütün güzel hasletleri kendisinde toplayan O'dur.[1056] Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Celâl ve el-İkrâm, Kur'ân-ı Kerim'de, aynı muhtevâda olmak üzere, Zü'l-Celâl terkîbiyle iki âyette yer almıştır:

"Ancak azamet ve ikrâm sahibi (Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm) Rabb'inin zâtı bâkî kalacaktır."[1057]

"Azamet ve ikrâm sahibi (Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm) Rabb'inin adı yücedir."[1058]

Bu Zü'l-Celâli ve'l-İkram sıfatı, Allah'a mahsus olan ve O'ndan başkası için kullanılmayan sıfatlardandır. Bu ikisi, Allahu Teâlâ'nın en husûsî vasıflarından olup, bu iki vasıf üzerinde tefekkür etmek insana derin ufukların açılmasını sağlar.

Celâl sahibi oluş, Yüce Allah'ı tenzîh ve ta'zîm etmeyi gerektirir. Tenzîh, her türlü yaratılmışlık sıfatlarından ve her türlü noksanlıklardan soyutlama demektir. Çünkü O'nun bir benzeri, eşi ve emsâli yoktur. O, hiçbir şeye benzemez. Bu akîde bütün mü'minler tarafından korunmalıdır.

Öte yandan her türlü ta'zîm, hürmet ve yüceltme konusunda da gerekli hassasiyet gösterilmelidir. Her şeyin yaratıcısı olan Yüce Allah, hakkıyla tenzîh ve ta'zîm edilmelidir. Her ne kadar el-Celâl ismi O'nun azamet ve ululuğunu sembolize ediyorsa da el-İkrâm yönü de şefkatini, merhametini ve tüm mahlûkâta sevgisini ifade eder. Bu ikrâmın türlü türlü tezâhürleri vardır. Kendisine itâat eden kullarına, yerine göre bol rızık, zamanlarına bereket, yerine göre öte dünyada makamlarını âlî etme, cennetlere eriştirme ve cemâliyle müşerref kılma gibi tecellîler şeklinde cereyân eder. Allah'ın mahlûkatına olan ihsân ve ikrâmı sayıya gelmeyecek kadar çoktur. Şanı Yüce olan Rabb'imizin şu kelamı bu hususu açıklar:

"And olsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."[1059]

İnsan, bu âyette anılan vasıflara lâyık olmak için çaba sarf etmeli, Cenâb-ı Hakk'a olan sorumluluklarını tam olarak yerine getirmelidir.

İsm-i A'zam Ne Demektir?

Kaldı ki, Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan "Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm"ın "ism-i a'zam"la da yakından ilişkisi vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen hadislerde, "ism-i a'zam"dan bahsedilmektedir. İsm-i a'zam, sözlükte, "en büyük isim" anlamına gelmektedir. Terim ola-

rak, Allah'ın en güzel isimleri içerisinde yer alan bazı isimleri için kullanılmıştır. İslâm âlimleri, Allah'ın isimlerinin hepsinin eşit derecede büyük ve üstün olduğunu söylemiş, birini diğerlerinden ayırmamışlardır. Ayrıca, bu konuyla ilgili bütün hadisler göz önünde bulundurularak, bazı isimlerin diğerlerinden daha büyük ve fazîletli olduğu görüşü de benimsenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bazı hadislerinde ism-i a'zamdan bahsedilmekte, bu isimle duâ edildiği zaman, duânın mutlaka kabul edileceği bildirilmektedir: *"İsm-i a'zam, Allah'a aittir. Kim o isimle duâ ederse, kabul edilir. Kim onunla istekte bulunursa, verilir."*[1060] Peygamber Efendimiz'in, bu ismi bildiği hâlde ümmetine bildirmemesi, mü'minlerin sadece Allah'ın bu ismine yoğunlaşıp diğer isimlerini ihmâl etmeleri endişesinden dolayıdır. Hangi ismin ism-i a'zam olduğu konusunda birçok hadis vardır. Fakat Allah'ın en büyük isminin hangisi olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu hadislerin bir kısmında "Allah" ismi, bir kısmında ise "Rahmân, Rahîm" (esirgeyen, bağışlayan), bir kısmında "el-Hayyü'l-Kayyûm" (diri ve her şeyi ayakta tutan), bir kısmında da "Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm" (ululuk ve ikrâm sahibi) isimleri Allah'ın en büyük ismi olarak belirtilmektedir. Öte yandan, Hz. Ali'nin ism-i a'zam olarak şu altı ismi saydığı zikredilmektedir: "Ferd, Hayy, Kayyûm, Hakem, Adl, Kuddûs".

İsm-i a'zamla ilgili olarak rivâyet edilen hadislerden bazıları şöyledir: "Rasûlullah (s.a.v.), bir kişinin şöyle duâ ettiğini işitti: "Allah'ım, şehâdet ettiğim şu hususlar sebebiyle senden talep ediyorum: Sen, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'sın, birsin, Samed'sin (hiçbir şeye ihtiyacın yok, her şey sana muhtaç), doğurmadın, doğmadın, bir eşin ve benzerin yoktur." Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) buyurdular: "Nefsimi kudreti elinde tutan Zât'a yemin olsun, bu kimse, Allah'tan ism-i a'zamı adına talepte bulundu. Şunu bilin ki, kim ism-i a'zamla duâ ederse Allah ona icâbet eder, kim onunla talepte bulunursa (Allah ona dilediğini mutlaka) verir."[1061]

İsm-i A'zam ile Duâ

İsm-i a'zamla ilgili bir başka rivayette bir adamın şöyle duâ ettiği nakledilir: "Ey Allah'ım, hamdlerim sanadır, nimetleri veren sensin, senden başka ilâh yoktur. Sen semâvât ve arzın celâl ve ikrâm sahibi yaratıcısısın, Hayy ve Kayyum'sun (kâinatı ayakta tutan hayat sahibisin). Bu isimlerini şefâatçi yaparak senden istiyorum!' (Bu duâyı işiten) Rasûlullah (s.a.v.)

sordu: "Bu adam neyi vesîle kılarak duâ ediyor, biliyor musunuz?" "Allah ve Rasulü daha iyi bilir." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Nefsimi kudreti elinde tutan Zât'a yemin ederim ki, o, Allah'a, ism-i a'zamı ile duâ etti. O ism-i a'zam ki, onunla duâ edilirse Allah icabet eder, onunla istenirse verir."*[1062]

Gerek Kur'ân'da ve gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde geçen Allah'ın *Celâl* ismi, O'nun bütün noksan sıfatlardan münezzeh olduğuna, *İkrâm* ismi ise, bütün kemâl sıfatlarla muttasıf bulunduğuna işaret eder. Bu sebeple, duâlarımızdan bu iki güzel ismi hiç eksik etmemeliyiz. Onun için, "Yâ *Ze'l-Celâli ve'l-İkrâm"*, zikrimiz ve virdimiz olmalı, dilimiz ve gönlümüzden bu isimleri hiç düşürmemelidir.

Evet, Yüce Allah Celâl ve İkrâm sahibidir. Karşısında hiçbir varlık kendi kendine tutunamaz. O, azamet ve celâliyle her şeyi yok eder. Yegâne ulu ve yüce O'dur. O, hiç kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır. O, dilediği kimselere hayat verir, dilediği kimselerin de hayatına son verir. O, dilediği şekilde hükmetme iradesine sahiptir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), duâlarından Yüce Allah'ın Celâl ve İkrâm isimlerini hiç eksik etmemiştir. Onun bu isimlerin geçtiği duâlarından birisi şöyledir:

"Allahümme entesselâmü ve minkesselâm tebârekte ya Ze'l-Celâli ve'l-İkrâm / Ey Allah'ım! Selâm sensin, selâmet sendendir. Ey Celâl ve İkrâm sahibi Rabb'im! Sen yücesin."[1063] Zaten beş vakit namazın farzlarından sonra bu duâyı okuyoruz.

Ben inanıyorum ki, Yüce Allah'ın el-Celâl oluşu karşısında her mü'min O'na karşı tenzîh ve ta'zîmde kusûr etmez. El-İkrâm ismi sayesinde de, O'na karşı olan sevgi ve saygısından bir şey eksiltmez. Bu iki isim, mü'mine mânevi anlamda güç ve umut vermekle birlikte, havf ve recâ arasında mu'tedil bir dindarlık yaşamasının da ölçüsünü verir.

EL-MUKSİT

"ADÂLETLE HÜKMEDEN, ADÂLETLE PAYLAŞTIRAN"

El-Muksit, Arapçada, "*âdil olmak*" anlamındaki "kıst" kökünden türemiş, Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden biri olup, "adâletle hükmeden, âdil" mânâsına gelir. Her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'de el-Muksit, Allah'a nisbet edilmese de "kıst" ve "iktisat" kavramları O'na izafe edilmektedir.[1064]

Kıst, merhametle verilen ve adâletle paylaştırılan hisse demektir. Bu anlamda, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: "*Allah, iman edip sâlih amel işleyenleri adâletle mükâfatlandırır.*"[1065] Bir başka âyette de, "*Tartıyı adâletle yapın, terâziyi eksik tartmayın.*"[1066] buyrulur.

Âdil Olarak Paylaştıran

Aynı kökten gelen *el-iktisât* ise, başkalarına, âdil olarak paylaştırılan payını ve hissesini vermektir. Bu ise, alışverişte adâlettir. Buna insaf da denilir. Bundan dolayı adam, zâlim, haksız, adâletsiz ve zorba bir biçimde davrandığında, "Hak yoldan saptı." anlamında "kaseta'r-racülü" denilmiştir.[1067] Kur'ân'da da bu kullanım vardır: "*Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır.*"[1068] Bu sebeple Yüce Allah, inananlardan iki grup savaştıkları zaman mü'minlere aralarını bulmayı emredip bu iki

gruptan birisi haddi aştığında aralarını düzeltmede takip etmeleri gereken yöntemi anlatırken şu uyarıda bulunmuştur: *"Aralarını adâletle bulun, adâletli davranın çünkü Allah adâletli davrananları sever."*[1069] Nitekim bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.), mü'minlere, kardeşlerinin arasını düzeltme konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Enes b. Mâlik (r.a.) naklediyor: "Bir gün Rasûlullah (s.a.v.) otururken, birdenbire, dişleri görünecek şekilde güldüğünü gördük. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle sordu: 'Anam babam hakkı için söyler misin? Ey Allah'ın Elçisi! Seni güldüren şey nedir?' Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle cevap verdi: *'Ümmetimden iki kişi, izzet sahibi olan Yüce Allah'ın huzurunda diz çökmüşler, onlardan birisi şöyle diyor: 'Ya Rabbi! Kardeşimden benim hakkımı alıver.' Yüce Allah da (suçlanana), 'Kardeşinin hakkını ver.' buyurur. O da, 'Ya Rabbi! İyiliklerimden (ona verecek) hiçbir şeyim kalmadı.' der. (Suçlayan kimse), 'Ya Rabbi! Öyleyse günahlarımdan bir kısmını yüklensin.' der.'* Bu esnada, Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gözleri yaşlarla dolar. Sonra şöyle buyurur: *'Bu (kıyâmet günü) gerçekten korkunç bir gündür. Öyle bir gün ki, insanlar günahlarından bir kısmının (başkası tarafından) yüklenilmesine ihtiyaç duyacaklardır.'* Sonra Allah Elçisi sözlerine şöyle devam etti: *'Aziz ve Celil olan Allah, şikâyet sahibine şöyle diyecek: 'Başını kaldır ve cennet bahçelerine bak.' O, başını kaldıracak ve şöyle haykıracak: 'Ya Rabbi! Gümüşten şehir ve incilerle süslenmiş altından köşkler görüyorum. Bu hangi peygambere, hangi şehîde aittir?' Bu söz üzerine Yüce Allah, 'Bana bedelini verenindir.' buyuracak. Sonra o kimse, 'Peki, buna kim sahip olabilir Ya Rabbi!' diyecek. Bunun üzerine Yüce Allah, 'Ona sen sahip olabilirsin.' diyecek. Kul ise, 'Ya Rabbi! Ben buna nasıl sahip olabilirim?' dediğinde, kendisine, 'Kardeşini affetmekle.' denilecek. Bunun üzerine kişi, 'Öyleyse Ya Rabbi, kardeşimi affettim gitti!' diyecektir. Bu söz üzerine Yüce Allah, 'Kardeşinin elinden tut ve onu cennete koy.' buyuracaktır.'* Sonra Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Allah'tan korkun! Aranızdaki münâsebeti düzeltin. Şüphesiz Allah, kıyâmet gününde, mü'minlerin arasını düzeltir."[1070] Bu rivâyette de görüldüğü gibi, her hak sahibi âhirette hakkını alacaktır. Mü'min bu dünyada haksızlık yapmazsa, âhirette bu korkunç durumlar başına gelmeyecektir.

Terâzinin İki Kefesini Eşit Tutmak

"Kıst" kelimesinin kök anlamı, birden fazla kişi arasında herhangi bir

şeyi eşit bir biçimde paylaşmaktır. Nitekim aynı kökten gelen "kıstâs"; terâzi, mîzân anlamına gelir. Mîzân ise, herhangi maddî bir şeyin terâzinin iki kefesinde eşit bir şekilde tartılıp bölüştürülmesi olayıdır. Mîzân tıpkı adâlet gibi, eşitleme, orta yolda olma, sağa sola sapmama anlamlarındadır. Bu konu ile ilgili olarak, Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terâzi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir.*"[1071]

Yüce Allah, her konuda kullarının adâlete riâyet etmesini emretmiştir. O'nun sevgisi, rızâsı ve muhabbeti her konuda adâlet üzere yaşayanlaradır. Bir Müslüman, kendisinden zulüm cinsinden bir şey yapması istendiğinde şunu söylemelidir: "*Rabb'im adâleti emretti.*"[1072] Adâlet, en üst bir değerdir. Bu sebeple, Kur'ân'da adâlet ahlâkı, yerine göre, 'kıst' sözcüğüyle ifade edilir ve 'kıst' sahipleri de övülür. Şu âyetlerde olduğu gibi:

"Onlar, yalanı çok dinleyen, harâmı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adâletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever."[1073]

"Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever."[1074]

Hakkâniyete Riâyet Etmek

Yüce Allah, Müslümanlardan, göndermiş olduğu ilâhî buyruklarına uymalarını ve yaptıkları her işte ölçülü hareket etmelerini, yanlış yollara sapmamalarını istemiştir. Ancak toplumda adâlet sağlandığı takdirde, denge korunur. Mîzânın dengesi bozulduğu zaman, hayatın her alanında işlevsel olması beklenen adâlet terâzisi fonksiyonunu yitirir. Bunun akabinde toplumda her türlü haksızlık ve zulüm normal hayatın bir parçası haline gelir. Bundan da toplumun bütün fertleri zarar görür.

Çare, yeniden, Allah'ın Kitâb'ına ve şaşmaz Mîzân'ına dönmektir. Bir Müslüman, Yüce Allah'ın el-Muksıt isminden hisse almalıdır. Kendisi de bunu ahlâk haline getirmelidir. Nitekim *İmam-ı Mâtürîdî*, dünya-âhiret dengesi açısından, Yüce Allah'ın el-Muksit ismini şöyle yorumlar: "Allah,

dünya hayatında hiçbir ayrım yapmadan, kendisine dost ve düşman olan kimseleri rızıklandırmış ve insanların fizikî yapılarına, dost ya da düşman olduklarına dair herhangi bir alâmet, işâret koymamıştır. Ancak âhirette ise, *el-Muksit* isminin tecellîsi olarak, dostlarını envâî türde nimetleriyle lütfundan ödüllendirirken düşmanlarını da bundan mahrum bırakacaktır. Bununla da kalmayacak, her birinin fizikî yapısına, kendisine dost ya da düşman olduğuna dair bir alâmet, bir belirti koyacaktır."[1075]

Yüce Allah; âdildir, kullarının da âdil olmasını ister. Bu dünyada adâlete ve hakkâniyete riâyet edenler, âhirette fazlası ile karşılığını göreceklerdir. Yaşadığımız dünyanın en kadim sorunları arasında hâlâ adâletsizlikler görülmektedir. Özellikle uluslararası ilişkilerde siyâsetten ekonomiye varıncaya kadar mîzânın iki kefesi denk olarak çalışmamaktadır. Bunda birçok faktör rol oynamaktadır. Bu sebeple, hayatın bütün alanlarında din, cinsiyet, ırk, fakirlik zenginlik ayrımı yapılmadan, sosyal adâlet hayatın merkezine konulmalıdır. Küresel ölçekte adâlet tam olarak tecellî ettirilmediği sürece, dünyada acılar ve kargaşalar bitmeyecektir. Adâleti sağlamada önemli olan, sadece uluslararası kurumlar ihdâs etmek değil, ihdâs edilen bu kurumlar kanalıyla adâleti tam olarak dağıtabilmektir.

Şunu da unutmayalım ki, küresel ölçekte, tevhîd adalet olmaz.. Bu konuda mü'minler sorumluluklarını hatırlamalı, kendileri âdil oldukları gibi başkalarına da âdil davranmalıdırlar. İşte o zaman mazlûmların, mağdûrların olmadığı, herkesin hayatından memnun olduğu hakça bir düzen kurulacaktır. Allah'ın şaşmaz terâzisi hayatiyetini uygulayıcılar elinde sürdürdüğü müddetçe, insanlık huzurlu ve mutlu bir hayat yaşayacaktır.

El-Câmî'

"TOPLAYAN; DÜNYADA BİRBİRİNE BENZEYEN, KARŞI OLAN VE ZIT OLANLARI; KIYÂMET GÜNÜNDE DE HESAP GÖRMEK İÇİN BÜTÜN MAHLÛKATI BİR ARAYA GETİREN"

El-Câmî' ismi, gerek birbirine benzeyen ve gerekse birbirine aykırı olan tüm varlıkları bir araya getirip toplayan mânâsına gelir. Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden birisi el-Câmî'dir. Biz, O'nun bu isminin yansımasını hayatın bütün alanlarında görebiliriz.

El-Câmî' ismi, bütün canlıların oluşum süreçlerinde tecellî eder.

Her bir varlığın var oluş unsurlarını bir araya getiren ve yeryüzüne yayan Yüce Allah'tır. O'nun el-Câmî' isminin bir başka adı da "mahşer"dir. Mahşer'in iki boyutu vardır. Bunlardan birisi dünyaya, bir diğeri de uhrevî âleme bakar. Mahşer'in dünyaya bakan boyutlarında, bir araya toplama gerçekleştirilmeden önce, dünya hayatında bir neşr; yayma ve dağıtma eylemi gerçekleştirildiğini müşahede edebiliriz. Bu eylem, rahmetin neşriyle başlamaktadır. Allah'ın engin rahmet ve şefkatinin bir gereği olarak, her bir varlık yeryüzünde bir üreme ve çoğalma faaliyeti gerçekleştirir. Bir insan iki, iki insan üç, üç insan dört vb. şekilde çoğalıp gitmiştir. Bundan anne-baba, nine-dede, akrabâlar, soylar, sülaleler, köyler, kentler meydana gelir. İşte bu bağlamda bizleri aile, kabîle ve akrabâlar etrafında toplayan

Yüce Allah, gönüllerimize ülfet tohumları atarak, bizleri birbirimize bağlamıştır. Aynı durum, hem hayvanlar hem de bitkiler âlemi için geçerlidir. Dağılmış gibi görünen her bir varlığın DNA'sı farklıdır, biriciktir. Her birisi, özünde, tevhîd mührünü taşır. Bunun adı, kesrette vahdet düşüncesidir. Her şey Bir Olan'a, Tek Olan'a bağlıdır.

Bütün Mahlûkatı Bir Araya Toplar

Bilindiği gibi, Allah'ın dışındaki bütün varlıklar fânîdir. Doğarlar, büyürler ve ölürler. İnsandan hayvana, bitkilerden bütün sonradan yaratılmış varlıklara varıncaya kadar hepsi için geçerli olan ilâhî yasa böyledir. "Eşref-i mahlûkât" olarak yaratılan, bütün bir varlığın onun hizmetine âmâde olduğu insan, yaşadığımız varlık alanına gelişi-güzel gönderilmiş bir nesne değildir. Hele hele tesâdüflerin eseri hiç değildir. Kaldı ki, dinimizde tesâdüf değil, tevâfuk vardır. Bu âlemde her varlığın bir yeri, bir görevi, bir amacı ve bir sorumluluğu vardır. Nasıl ki Cenâb-ı Hak bütün varlıkları çift yaratmış ve her bir varlığın oluşum ve yaratılış süreçleri konusunda bir yasa koymuşsa, aynı varlığın ebedî âleme rıhletiyle ilişkili bir yasa da koymuştur. Birinci yaratılışta olduğu gibi ikinci yaratılış da tekrarlanacaktır. Bu yaratılış, O'na çok kolaydır.[1076] Yüce Allah, bu dirilişin bir tekrar öyküsünü bize şöyle anlatır:

"Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, 'Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?' demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüz yıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: 'Ne kadar (ölü) kaldın?' O, 'Bir gün veya bir günden daha az kaldım.' diye cevap verdi. Allah şöyle dedi: 'Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız), seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in) e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?' Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: 'Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz, Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter."[1077]

Her mevsim, bir defa, ölüm-dirim olaylarının tekrarlandığı bir zaman dilimidir. Âdetâ, baharın gelişiyle birlikte, tabiattaki diriliş gözle görülürcesine tekrarlanır. Şu âyet, bu ilâhî gerçeği çok güzel tasvir eder: *"Allah, rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları hareket ettirir. Biz de bulutları*

ölü bir toprağa sürer ve onunla, ölümünden sonra, yeryüzünü diriltiriz. İşte, ölümden sonra diriliş de böyledir."[1078] Bu âyette, tabiattaki neşrin arkasından, kabirlerden insanların da neşredilmesinin anlatılması, aklını kullanan insanlar için, çok anlamlı mesajlar taşımaktadır.

İnsan, bu dünyadaki görevlerini yerine getirdikten sonra, bir geçişle farklı bir dünyaya yeniden doğacaktır. İsrâfil (a.s.)'ın ikinci sûr'a üflemesiyle, bütün insanlar âlemlerin Rabb'i olan Allah'ın huzurunda kıyam vaziyeti alacaktır. O gün, 'yevmü'l-cem'/toplanma günüdür. Yüce Allah'ımızın en güzel isimleri arasında yer alan el-Câmî'/toplayan ismi, kıyâmet günü şu şekilde tecellî edecektir:

"Toplanma günü için sizi topladığı zaman var ya, işte o gün, kimin aldandığının açığa çıkacağı aldanma günüdür. Kim Allah'a inanır ve yararlı iş yaparsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onu, içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur."[1079]

"Andolsun (O); sizi kıyâmet gününde mutlaka bir araya toplayacaktır."[1080]

"O gün biz onları bırakırız, dalga dalga birbirlerine karışırlar. Sonra sûr'a üfürülür de onları toptan bir araya getiririz."[1081]

"Bu, hüküm ve ayırma günüdür. Sizi ve öncekileri bir araya toplamışızdır."[1082]

"Rabb'imiz! Şüphesiz sen, hakkında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın. Şüphesiz, Allah va'dinden dönmez."[1083]

Kıyâmet gününde, sadece insanlar ve hayvanlar değil, insana ve bütün bir varlığa hizmet için her an ışığını ve ısısını neşreden güneş ve ay da bir araya toplanacaktır:

"Gözler kamaştığı, ay karanlığa gömüldüğü, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman, o gün insan "Kaçış nereye?" diyecektir."[1084]

Toplumlara önderlik yapan kimselerin başında gelen bütün peygamberler de ümmetleri hakkında bilgi vermek için bir araya toplanacaktır:

"Allah'ın, peygamberleri toplayıp "Siz(den sonra davetiniz)e ne derece uyuldu?" diyeceği, onların da, "Bizim hiçbir bilgimiz yok. Gaybleri hakkıyla bilen ancak sensin." diyecekleri günü hatırlayın."[1085]

Akıllı insan, toplanma günü gelmeden önce, tedbirini almalı ve yüz akıyla toplanma gününe bir hazırlık yapmalıdır. Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kıyâmet gününün ne zaman olduğunu soran bir kimseye, "O gün için ne hazırladın?" sorusuyla cevap vermesi bizim için de anlamlı değil midir? İşte sûfilerin seyr-i illallah çabalarında yer alan "tefekkür-i mevt/ölümü düşünme" aşaması, toplanma gününe hazırlanmanın bir mukaddimesini oluşturur.

Her Türlü Ahlâkî Güzelliklerin İfadesi

Bunun yolu Kur'ân'da çok güzel anlatılır: *"Hep birlikte, Allah'ın ipine (kitabına, dinine) sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de, O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun (bu) nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah, size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki, doğru yola eresiniz."*[1086]

Netice olarak, bizler de Yüce Allah'ın el-Câmî' ismini ahlâkî bir erdem hâline getirebiliriz. Aynı Allah'a iman eden, aynı kitaba inanan, aynı kıbleye yönelen insanlar, bu birlik inancını, hayatlarında da gösterebilirler. Çünkü bizler, Hz. Mevlânâ'nın ifadesiyle; "ayırmaya değil, birleştirmeye geldik." Eğer insanlar aynı gönlü paylaşmıyorlarsa, aynı dili konuşsalar da asla birleştirme yanlısı olamazlar. Çünkü onların dili ayrımcıdır, birleştirici değil. Önce içte, gönülde birlik olmalıdır. Bu birliktelik, dolaylı olarak zaten dışın, kalıpların, bedenlerin birlikteliğini beraberinde getirecektir. Kendi içinde ikilikler ve zıtlıklar yaşayan insanların dış dünyada birlik pozları sahtedir, yapmacıktır. Yine Hz. Mevlânâ'nın dediği gibi, "mânâda birlik olmazsa, sûrette birlik olmaz". Mânâ ve sûrette birliğin ilacı; mâneviyata, ahlâka ve metafizik gerçekliğe gönül vermektir. Hz. Mevlânâ, Yûnus Emre gibi gönül mimarlarının, farklılıkları varlık âlemindeki renkli vitraylar gibi görme dili ve bakış açısı, Yüce Allah'ın el-Câmî' isminin tecellîsine dayanır. Bu ahlâkî ilkeye yaslanan insanların iç dünyalarında ayırma değil, birleştirme; nefret değil, sevme; dışlamacılık değil hoşgörü ve tahammül gösterme; farklılıkları bir çatışma unsuru değil, birlikte yaşama zenginliği olarak görme ahlâkı vardır. İşte bütün bu güzellikler, mânevî gücünü, Allah'ın el-Câmî' isminin ahlâkî davranış tarzına dönüştürülmesinden alır.

EL-ĞANÎ

"HİÇBİR KİMSEYE, HİÇBİR ŞEYE MUHTAÇ OLMAYAN"

Arapça'da "ğanî", hiçbir şeye ihtiyacı olmayan demektir. Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Ğanî, hiçbir şeye muhtaç olmayan, kendi dışındaki her şey O'na muhtaç olan anlamına gelir.[1087] Çünkü her şeyin sahibi O'dur: *"Göklerde ve yerde ne varsa hep O'nundur. Doğrusu, Allah müstağnîdir, övülmeğe layıktır."*[1088] Bu âyette "ğanî, hamîd" terkibinin birlikte kullanılması anlamlıdır. Allah'ın ğanîliğinin dışında bütün ğanî oluşlar izafileşir. Yerde ve gökte olan her şey O'na aittir. İnsanların varlıklı oluşu, O'nun varlık denizinin yanında bir damla bile değildir. Nitekim şu âyette bu husus çok açık bir şekilde dile getirilir: *"Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız, Allah ise müstağnîdir, övülmeğe layık olandır."*[1089] Bu âyette geçen "sizsiniz Allah'a muhtaç fakirler", cümlesindeki öznenin (el-fukarâ), marife (elif lamlı) olarak gelmesi oldukça önemlidir. Bu sebeple, insanın mükellef kılındığı dinin temel kurallarını hayata geçirme ve ibadet yapma vazîfesine Allah'ın ihtiyacı değil, bizim ihtiyacımız vardır. İslâm'da emir ve yasakların sayısız hikmetleri olup, her birisi birey ve toplumun yararınadır. Varlıklar içinde, insan, "zayıf" olarak yaratılmıştır.[1090] Hangi konum ve derecede olursa olsun, her zaman Allah'a muhtaçtır. Dolayısıyla insan, zayıflığını bilmeli ve her an Allah'a ihtiyacı olduğunu kavramalı, O'na olan kulluğunda azami

gayret göstermelidir. Hiçbir şeye muhtaç olmayan ve her şeyin kendisine muhtaç olduğu Allah'a, verdiği sayısız nimetlerden dolayı, hamd edilmeli ve şükredilmelidir. Hamd, isteğe bağlı yapılan bir iyiliğe karşı gönül açıklığı ile o iyiliğin sahibine saygı ifade eden bir övgü sözüdür. Gerçekte O'ndan başka nimet veren, O'ndan başka övülmeğe ve yüceltilmeye layık olan yoktur. Onun için, dilek ve istekleri verirse, ancak O verir.

Gerçek Anlamda Zühd, Mülkiyeti Gerektirir

Tasavvuf ıstılâhında kullanılan "fakr" sözcüğü, ferdin mal bakımından yoksul olması değil, her hususta kişinin kendisini Allah'a muhtaç hissetmesi[1091] anlamındadır. Yoksa İslâm, hiçbir zaman yoksulluğu tebcil etmemiştir. Maddî ve manevî yoksulluk, her türlü kötülüğün yeşermesine mümbit bir ortam hazırlar. Dünyada zühdü övme konusunda vârid olan hadislerden, hiçbir zaman, maddî anlamdaki fakirliği övme kastedilmez. Çünkü züht, anlam bakımından, mülkiyeti gerektirir. Gerçek zâhid, dünyalığı elinde bulundurmasına rağmen, onu kalbine sokmayandır.[1092] İşte gerçek 'fakr'lık hâli de budur.

İnsan bencilliği bırakmalı, Allah'a rağmenliği besleyebilecek her türlü enâniyet duygusundan gönlünü arındırmalıdır. Nitekim Hz. Mevlâna, Mesnevî adlı muhalled eserinde 'deniz-gemi' metaforuyla 'ğanî-fakr' arasındaki ilişki biçimini çok güzel yorumlar. Onun büyük anlatısında deniz; varlığı, gemi ise, benliği ifade eder. Eğer gemi su alırsa, helak sebebidir. Geminin altındaki su ise, geminin yürüme sebebidir. Dolayısıyla mal-mülk gibi şeylerle gönül gemisi doldurulursa, kişi Allah'tan müstağni olma gibi bir duruma düşebilir. İşte mal, mülk, saltanat, ilim, servet gibi hususlar, insana Allah'ı hatırlatmak yerine ondan uzaklaştırıyorsa, Mevlâna böyle kimselere mahv ve fakr'lık bilgisinin gerekli olduğunu söyler. Bu mânâda insan, yoksulluğu bir zihniyet hâline getirirse, dünya denizine batmaz, o denizin üstünde durur. Bütün bir dünya onun mülkü olsa, bu mülk, gözünde hiçbir şey değildir.[1093] Bundan dolayı, gerçek kulluğa ulaşmada Mevlâna'nın en büyük isteği; özgürleşmek ve özgürleştirmektir. Onun: "Oğul; bağını kopar ve kurtul. Ne zamana kadar altın ve gümüşün esiri olacaksın?"[1094] sözünden bunu anlıyoruz. Bunun için bütün gönül insanları, 'insanın madde ile olan ilişkisini dengelemek için; paranın avuçta ve cepte taşınması câizdir, ama kalbde lâ yecûz/caiz değildir." bakış açısına

sahip olmuşlardır. Çünkü kalbe servet egemen olduğu zaman, insan onun emrine girer ve hevâsının yönetim ve denetimi altında yürür, eşyanın tutsağı hâline gelir. Bunun aksine, eşyaya egemen olan kimse ise, manevî özgürlüğünü elde eder ve eşyaya hükmeder. Böylece, Allah'ın el-Ğanî oluşu karşısında "hiç"liğini kavrar ve asla tuğyanları oynamaz. Çünkü eşyanın kulu-kölesi olmuş bir cimrinin, Allah yolunda ihtiyaç sahiplerini görüp-gözetmesi zordur. Kalpleri katılaşmış bu tür insanlar, aynı zamanda, müstekbir ruhlu hasta insanlardır. Onlar, psikolojik açıdan kendilerini asla rahat hissetmezler. Gönüllerine Allah hâkim olmadığı için, açtırlar. Bu sebeple, nefsanî hazların peşinden umutsuzca koştukça koşarlar. Gönlü Allah'tan kopuk insanlar ne kadar varlık içerisinde yüzerlerse yüzsünler, doymazlar. Gönüller, ancak, her an Allah'a karşı sorumluluklarının farkında olan insanların fazîlet mücadelesi yolundaki eylemleriyle huzur bulur.

Mutluluğun Yolu, Gönül Zenginliğinden Geçer

Öte yandan İslâm, Müslüman'ın zihninde 'sadaka' algısını da değiştirmiştir. Sadaka sadece, maddî anlamdaki varlığımızı ihtiyaç sahipleriyle paylaşmak değil, aynı zamanda güzel bir söz söylemek ve başkalarını yaptıkları hatalardan dolayı bağışlamak gibi ahlâkî değerlerle de anlam bütünlüğüne kavuşturulmuştur. Dolayısıyla, maddî anlamda paylaşma imkânına sahip olmayan insanlar, güzel söz söylemek ve başkalarını hatalarından dolayı bağışlamak sûretiyle de 'sadaka verme' iyiliğine ulaşmış olurlar. Burada, maddî varlığımızı meşru bir çerçevede ihtiyaç sahipleriyle paylaşmada insan onurunu rencide edecek tutum ve davranışlardan uzak durulmalıdır. Yaptığımız işin hayır olabilmesi için güzel yapılması da gerekmektedir. Şu âyette, bu hususun altı çizilir: *"Bir tatlı dil ve kusurları bağışlamak, arkasından eza ve gönül bulantısı gelecek bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir, halîmdir, yumuşak davranır."*[1095] Müslüman zengin, ihtiyaç sahiplerine yaptığı iyiliği bir vazîfe olarak yapmalı ve hemen unutmalıdır. Bununla birlikte, gönül alan hoş bir söz, başkalarının ayıplarını örtmek, saygısızlığa karşı bağış ve iyilikle muamele etmek; arkasından her zaman eza verme riskine açık duran sadakadan daha iyidir. Çünkü Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir. O'na, içine gösteriş gibi kirli şeyler sunmak, insanın âhireti açısından felaket sebebidir. Bundan dolayı insan, asla aklından şu hususu çıkarmamalıdır: Zengin olan ve hiç

kimseye muhtaç olmayan Allah, bir gün gelir, fakir kullarını bol nimetlere boğabilir. Onları da sadaka verebilecek derecede zengin kılabilir. İnsan, sahip olduğu nimetin değerini bilmeli ve gerekli olan şükür vazîfesini yerine getirmelidir. Zira davranışlarda riyakârlık, âhiret ameliyle dünya menfaati gözetmek demektir. Bunun idrakinde olan her Müslüman, yaptığı iyilikleri silecek 'gösteriş' gibi gizli şirk unsurlarından şiddetle kaçınmalıdır.

Allah, Her Günahkârı Derhal Paylamaz

Bilindiği gibi şirk, Allah'ın affetmediği günahlardandır. Eğer "şirk" içinde insanlar yüzüyor da hâlâ kendilerini güvende hissediyorlarsa bu durum onlar için "hatalarından dönme" konusunda bir fırsat olarak görülmelidir. Allah'ın en güzel isimlerinden birisi de "el-Halîm"dir. Biraz önceki âyette, "ğanî-halîm" isimleri birlikte geçmiştir. Halîm olan Allah, her günahkârı derhal paylamaz. Yaptıkları yardımlarda dünyevî çıkar gözeterek gösteriş yapan, yoksulların onur ve haysiyetleriyle oynayan ve gizli şirk içinde bulunan kimselere eğer cezâyı hemen vermiyorsa, hak etmediklerinden dolayı değil, fakat tevbekâr olsunlar diye, hilminden dolayı vermiyor. Bu bir mühlettir, asla Allah ihmal etmez. Şu âyette, Yüce Allah'ın bu konuda izlediği yasa çok açıktır: *"Allah insanları işlediklerine karşılık hemen yakalayıverseydi, yeryüzünde bir canlı bırakmaması gerekirdi. Ama onları belli bir süreye kadar erteler. Süreleri gelince gereğini yapar. Doğrusu, Allah kullarını görmektedir."*[1096] Eğer Allah günahlarından dolayı hemen kullarını yakalayıverseydi yeryüzünde insan da dâhil hiçbir canlı nesli kalmazdı. İlahi rahmeti ve lütfu bağlamında, el-Halîm isminin bir tecellisi olarak, günahkârlara belki dönerler diye süre tanımakta, azap verme konusunda acele etmemektedir. O'nun yasasının gereği, süre geldiği zaman herkesin iyi ya da kötü davranışlarına karşılığı eksiksiz olarak verilir.

Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir. Bütün bir varlık O'na aittir. Bu sebeple O, sınırsız hazinesinden, beklenti ve karşılık olmaksızın kullarına ikramda bulunur. Kur'ân'da Allah'ın "ğanî-kerim" vasfının birlikte kullanılmış olması da gerçekten anlamlıdır: *"Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur; nankörlük edene gelince, o bilsin ki Rabb'im müstağnidir, çok kerem sahibidir."*[1097] Bu sebeple insan, sahip olduğu nimetleri kendi geleceğini hazırlamak için ihtiyaç sahipleriyle meşrû bir çerçevede paylaşmalıdır. Nasıl ki Allah kullarına sayısız ihsanlarda bulunuyorsa, insanlar da ihtiyaç

sahiplerine, imkânları ölçüsünde, keremlerinin bir gereği olarak iyilik ve bağışta bulunmalıdırlar.

Sonuç olarak, Yüce Allah hem ğanî ve hem de muğnîdir. Allah'ın ilim ve malla zengin kıldığı kimsenin mutlak anlamda yaratanına ihtiyaç duymaması mümkün değildir. İşte ne zaman ki insan, Allah'tan başkasına muhtaç olmadığını kavrarsa, gerçek anlamda "ğanî" ismini alır ve bu ahlâkla ahlâklanır. Onun için insan, ilminde ve varlık sahibi olduğu hiçbir alanda cimrilik yapmamalıdır. "Varlık"lı olmanın gereğini yerine getiren kimseler, kendinde bir varlık görmeyen kimselerdir. Böylesi kimselerin hâkim olduğu toplum yapılarında; adâlet, paylaşma, merhamet, şefkat dili geçerlidir. Bu değerlerin içselleştirildiği bir toplumda ise, huzur vardır, sükûn vardır, asayiş vardır. O hâlde gelin el-Ğanî olan Allah'ın yanında "hiçliğimizi" ve âcizliğimizi idrak edelim ve O'ndan başka her şeyden müstağni olalım. İşte o zaman gerçek anlamda İslâm'ın onur ve şerefini temsil etmiş oluruz.

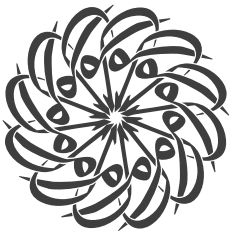

EL-MUĞNÎ

"İSTEDİĞİNİ İSTEDİĞİ KADAR ZENGİN EDEN, ZENGİNLİK VERİP TATMİN EDEN"

Arapça'da el-Muğnî ismi; "zengin olmak, ihtiyacı bulunmamak" anlamındaki gına kökünün if'âl kalıbından türemiş bir sıfat olup "istediğini istediği kadar zengin eden, zenginlik verip tatmin eden" demektir.[1098] Yine Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Muğnî, dilediği kulu her türlü ihtiyaçtan kurtaran mânâsına da gelir. İnsan, âciz ve muhtaç bir varlıktır. İnsanın Yüce Yaratan'a olan ihtiyacı hem maddî ve hem de mânevî olmak üzere çift yönlüdür. O'nun maddî açıdan zengin kılması, servet vermesiyle, mânevî açıdan zengin kılması ise, güçlü ve sağlam bir imana kavuşturmasıyla gerçekleşir.

Yüce Allah'ın zenginlik verdiği kimsenin mutlak anlamda zengin olması düşünülemez. İnsan ne kadar zengin olursa olsun, el-Muğnî olanın yanında onun serveti denizdeki bir damla hükmünde bile değildir. O, zengin oluşta her zaman Allah'a muhtaçtır. Belki o, Allah'ın dışındaki varlıklara muhtaç olmaktan kurtulmuş olur. Çünkü her şeyde mükemmellik O'na mahsustur. Bu sebeple, her insan şu âyetin mesajına kulak vermelidir: *"Allah zengindir, sizler fakirlersiniz."*[1099]

Yüce Allah'ın Varlığı Zorunludur

Yüce Allah'ın el-Muğnî oluşu konusunda Müslümanların akidesi şöyle olmalıdır: O, ilâhî zâtıyla vâcibu'l-vücuttur. Varlığı zorunludur. Var olmak için bir başkasına muhtaç değildir. Bu muhtaç olmama, zât ve sıfatlarının varlığında aynı şekilde cereyan eder. O her şeyden ğanîdir. O'nun bir başkasına muhtaç olması asla düşünülemez. Çünkü başkasına muhtaç olan ilâh olamaz. Yüce Rabb'imiz her türlü âcizlikten, nâkıslıktan, hâdislikten ve yaratılmışlık özelliklerinden uzaktır. Kemâl sıfatlarıyla muttasıf olup, noksan sıfatlardan münezzehtir. Dolayısıyla her konuda, Kendisine yönelinen, ihtiyaçların giderilmesi için başvurulacak yegâne makam O'nun kapısıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de hiçbir kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan anlamına gelen el-Ğanî ismi, on sekiz âyette geçmektedir. Bunlardan onu el-Hamîd ismiyle, birer defa da el-Kerim ve el-Halîm isimleriyle birlikte kullanılmaktadır. Gerisi de tek başına, müfret olarak gelmiştir. Yüce Allah'ın el-Muğnî ismine gelince, Kur'ân'da bu şekilde isim kalıbında değil, fiil kalıbında geçmektedir. İşte fiil kalıbında türetilerek el-Muğnî ismi Cenâb-ı Hakk'a nispet edilmiştir. Şu âyetlerde bu şekilde geçmektedir:

"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllardan sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız (biliniz ki) Allah dilerse sizi kendi lütfundan zengin edecektir. Şüphesiz, Allah iyi bilendir, hikmet sahibidir."[1100]

"Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve câriyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir."[1101]

"Evlenme imkânını bulamayanlar ise, Allah lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar."[1102]

"Zengin eden de yoksul kılan da O'dur."[1103]

Görüldüğü gibi, bu âyetlerde zenginlik ilâhî lütfa ve Allah'ın meşîetine bağlanmıştır. Lütuf, "iyilik etmek ve yardımda bulunmak" demektir. Kur'ân-ı Kerim'de; lütufla aynı anlamları çağrıştıran in'âm, fazl, ihsân ve rahmet gibi kelimeler geçmektedir. İn'âm, bir başkasına iyilik yapmak; ihsân, güzel muamele etmek; fazl, zorunlu bir sebep olmaksızın bir baş-

kasına fazlasıyla lütufta bulunmak; rahmet ise, ihtiyacı olana ihsânda bulunmak anlamlarına gelir. Hepsinde ortak mânâ, bir başkasına yardım etmektir. İlâhî inâyet anlamına gelen lütufta da bu mânâ vardır. Kulların iyiliklerine yönelik bütün bu ahlâkî davranışlar, Allah'ın kullarını sorumlu tuttuğu alanda yalnız bırakmadığını göstermektedir. Böylece kul, lütuf sayesinde itaate yaklaşır ve masiyetlerden uzaklaşır.

İyiliklerin Gerçekleşmesi Allah'ın Engelleri Kaldırmasına Bağlıdır

İnsanın, iyilik yolundaki bütün çabalarını gerçekleştirmesi, Allah'ın onun önündeki bütün engelleri kaldırmasına bağlıdır. Nitekim yukarıdaki âyetlerde, zenginlik yolunda masiyetle örülü engellerin ortadan kaldırılması istenmektedir. Örneğin, Mekke'nin fethiyle birlikte Harem'in yönetimi Müslümanların egemenliğine geçmiştir. Harem bölgeye putperestler girmemelidir. Eğer onlar çıkarılırsa, gelir kaynaklarımızı kaybeder ve fakirleşiriz endişesini taşımayın. Ben ilâhî inâyet ve lütfumla sizleri zengin kılacağım denmektedir. Bu ilâhî bir garantidir. Diğer bir âyette de, fakirlik sebebiyle evlenme imkânı bulamayanları evlendirin. Eğer bu konuda fakir oluşları sizi onları evlendirmekten men ediyorsa, şunu iyi bilin ki, evlilik olayında ben size maddî anlamda kefilim, mesajı veriliyor. Bir başka âyette de, zengin ve yoksul kılanın Yüce Allah olduğu belirtiliyor.

Elbette zenginliğin birçok veçhesi vardır: Mal-mülk, makam-mevki, güç-iktidar vb. bütün bunlar varlıklı olma alâmetleridir. Bir âyette, bu konuya şöyle temas edilir: *"(Rasûlüm!) De ki: 'Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın."*[1104] Mülk, ilâhî meşîet alanına tekâbül ediyor. Burada elbette insanın çalışmasının ve kesbinin payı vardır. Şu da unutulmamalıdır ki, sadece çalışmak yetmiyor. İlâhî yardım, ilâhî inâyet de devreye girmektedir. İnsan bazen, mülkün gerçek sahibinin Allah olduğunu unutmakta ve Allah'a rağmen bir hayatı yaşamaktadır. Bunun adı, dünyevîleşmedir. Dünyevîleşme, insanın Allah'la ilişkisini kesmesi ya da olabildiğince sınırlandırmasıdır. Artık dünyevîleşmiş bir insanın zihniyet dünyasında helâl ve harâm duyarlılığı ya zayıflamış olur, ya da tamamen gündeminden kalkmış olur. Böyle bir hâl, insanın (hâşâ), Allah yokmuş gibi bir zihniyet içerisine girmesini beraberinde getirir. Dünyevîleşme, ibadetlerin eğitici ve dönüştürücü yönünü de

zayıflatmaktadır. Maalesef gittikçe günümüzde namaz, oruç, hac gibi ibadetlerin ruhu alınmış, bunlar salt şekle indirgenmiştir. Varlığa, Yaratıcısı adına bakmak ibadet vasfı taşıdığından helâl-harâm duyarlılığına, oradan iş hayatına varıncaya kadar ibadetin geniş kapsamına yeniden dönmek dünyevileşme problemini çözmeye hizmet edecektir.

Kur'ân-ı Kerim'de, rızık vermeden bahsedilen âyetlerde, bu fiil insana nispet edilmez.[1105] Bu da rızık vermenin sadece Allah'a ait olduğunu gösterir. Nitekim Allahu Teâlâ, *"Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkı ancak Allah'a aittir."*[1106] buyurarak bu hususu vurgulamıştır. İşte burada Yüce Rabb'imizin el-Muğnî isminin rızık alanında ilâhî meşîeti ortaya çıkmaktadır. Elbette varlıklı olmanın maddî boyutları olduğu kadar mânevî boyutları da vardır. Varlıklı olmanın mânevî boyutuyla ilgili, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *"Gerçek zenginlik, mal çokluğu değil, gönül zenginliğidir."*[1107] Onun için, eşyaya egemen olan kimse, mânevî özgürlüğünü elde etmiş olur. Gönlü Allah'tan kopuk insanlar, varlık içerisinde ne kadar yüzerlerse yüzsünler, açtırlar, doymazlar. Onun için; iktisat, bereket, kanaat ve tevekkül gibi ahlâkî değerlere yeniden hayatiyet kazandırmak gerekmektedir. Bir de çalışmakla birlikte, istediğini istediği kadar zengin kılan Yüce Allah'ın el-Muğnî ismini hatırdan çıkarmamanın, O'nun taksimatını benimsemenin her zaman bize mutluluk kapısını açacağını da unutmamak gerekir. Çünkü Allah râzık, kul ise kâsibdir.

EL-MÂNİ'

"KÖTÜ VE ZARARLI ŞEYLERE ENGEL OLAN"

El-Mâni'; "mahrum etmek, vermemek, engel olmak" anlamındaki "men" kökünden türemiş bir sıfat olup, "kötü şeylere engel olan, hikmetine binâen dilemediği şeylerin gerçekleşmesine izin vermeyen" anlamında, Yüce Allah'ın isimlerinden biridir. O, korunma çarelerini yaratmak sûretiyle kullarını, beden ve din bakımından her türlü eksiklik, tehlike ve helak unsurlarından koruyandır.[1108]

Men' kavramı, Kur'ân-ı Kerim'de on altı âyette yer almakla birlikte isim olarak bulunmaz. Ancak, Arapça'da "menea" fiilinden türemiş farklı kalıplar tarzında bulunur. Bununla ilgili olarak âyetlerden bazı örnekler şöyledir:

"Bizi mu'cizeleri göndermekten, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıkoydu."[1109]

"Rabb'inin lütfundan her birine; onlara da, bunlara da veririz. Rabb'inin lütfu (hiç kimseye) yasaklanmış değildir."[1110]

"İşte bu bizim ihsanımızdır. Artık sen de (istediğine) hesapsızca ver yahut verme dedik."[1111]

Bu âyetlerde de görüldüğü gibi, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Mâni ismi, her ne kadar doğrudan Kur'ân-ı Kerim'de geçmemiş olsa da, delâlet yoluyla mânâ olarak geçmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen rivâyetlerde ise açıkça yer alır. Şu rivâyette el-Mâni' ismi, "lütfedip veren" mânâsına gelen el-Mu'tî ismiyle birlikte kullanılır:

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd de O'na mahsustur. O, her şeye güç yetirendir. Allah'ım, Senin verdiğine engel olacak da yoktur, vermediğini verecek de yoktur. Ve servet sahibi olanlara servetleri sana karşı bir menfaat veremez. Yani servetine güvenerek sana âsî olanları o servetleri kurtaramaz."[1112]

Bu rivâyetin birinci bölümünde, çok güzel bir şekilde, tevhîd anlayışı ortaya konmaktadır. İslâm dininin insanlığa sunduğu "ilâh" anlayışında, "tevhîd" düşüncesi önemli bir yere sahiptir. Allah'a imanda en temel şart, Allah'tan başka varlıkları ilâh kabul etmemektir. Buna tevhîd inancı denir. İnsanlık tarihine baktığımız zaman, her ne kadar Yaratıcı bir güç olarak Allah'ın varlığı kabul edilmişse de, onun ilâhlığı başka varlıklara, kurumlara ve nesnelere paylaştırılmak sûretiyle tevhîd ilkesi ihlâl edilmiştir. Buna, Allah'a ortak koşmak mânâsına gelen 'şirk' denilir. Hâlbuki bir Allah inancı, sadece ilâhî zâta yönelik nitelemelerden ibaret olmayıp, aynı zamanda O'nun insan ve kâinatla olan ilişkisinin de bir ifadesidir. Dolayısıyla tevhîde dayanmayan bir Allah inancı, O'nun katında makbûl değildir. Tevhîd, *"birlemek, bir şeyin bir olduğuna hükmetmek"* mânâlarına gelir. Bu anlamda tevhîd, Allah hakkında kullanıldığı zaman, *"eşi, ortağı ve benzeri olmayan bir ve tek"* demektir. Bu mânâda Allah'ın tek ve biricik oluşu, *"Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır."*[1113] ve *"De ki: O Allah bir tektir."*[1114] âyetlerinde vurgulanır. Onun için bir Müslüman'ın Yaratan Allah'la, yaratılan varlıklar arasındaki sınırı kavraması tevhîdin gereğidir.

Tevhîd, Yaratanla Yaratılan Varlık Arasındaki Sınırı Gözetmektir

Allah'ın birliği, O'nun zâtında, sıfat ve fiillerinde ortaya çıkar. Allah'ın zâtında birliği, onun dengi olarak görülen başka ilâhların ve mülkünde ortağının bulunmaması, diğer yaratılmış varlıklar gibi parçalardan birleşmiş bir varlık olmamasıdır. Bir mü'minin tevhîd inancına sahip olabilmesi için

bütün bunlara inanması gerekir. Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın zâtî birliğini ifade eden pek çok âyet bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

"Allah'tan başka ilâh yoktur."[1115]

"Allah ile beraber başka ilâhlar edinmeyin."[1116]

"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan bir Allah'tır."[1117]

İslâm öncesi Câhiliye döneminde Mekke'de yaşayan putperestler, Allah'la birlikte putları da ilâh edindiklerinden, tarihte Hıristiyanlar, "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" üçlemesiyle ulûhiyeti parçaladıklarından ve Allah'ın Hz. İsa'nın bedenine hulûl ettiğini iddia ettiklerinden; Maniheistler İyilik ve Kötülük Tanrısı diye iki tanrı edindiklerinden dolayı Allah'ın zâtında tevhîdi ihlâl etmişlerdir. Bütün bunlara reddiye mâhiyetinde, Kur'ân-ı Kerim'de Tevhîd Sûresi diye de adlandırılan İhlâs Sûresi, İslâm'ın Allah anlayışını ortaya koymaktadır:

"De ki: 'O, Allah'tır, bir tektir. Her şey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. O'ndan çocuk olmamıştır. Kendisi de doğmamıştır."[1118]

Yüce Allah, zâtında bir olduğu gibi sıfatlarında da birdir. O, zâtına uygun bir şekilde, en kâmil sıfatlara sahiptir. Allah'ın zâtı hakkında vâcip/varlığının zorunlu gereği olan yetkin sıfatlarını bilip öylece inanmak ve O'nun yüce zâtını noksan sıfatlardan soyutlamak tevhîd inancının bir gereğidir. Allah'ın isim ve sıfatlarında tevhîd, bu sıfatların yaratıkların sıfatlarına mâhiyet anlamında bütün yönleriyle hiçbir zaman benzemediğini kabul etmektir. Allah'ın bazı sıfatlarıyla insanların sıfatları arasında isim benzerlikleri bulunabilir. Meselâ, Allah da işitir, insan da; Allah da görür, insan da; Allah da konuşur, insan da; Allah'ın da ilmi vardır insanların da... Ancak arada çok temel farklılıklar bulunur. Allah'ın sıfatları zâtîdir, ezelîdir, yani sonradan kazanılmış değildir; ebedîdir, eksilme ya da yok olmaya maruz kalmaz. O'nun sıfatları mutlak anlamda hiçbir yaratığın sıfatlarına benzemez. Oysa insanın sıfatları kendisi gibi mümkündür, zorunlu değildir. Var olması da olmaması da mümkündür. Var olması Allah'ın yaratmasına bağlıdır. Nasıl ki insan, bazı sıfatları çalışarak sonradan kazanırsa, aynı şekilde, çeşitli sebeplerden dolayı bu sıfatları her an kaybedebilir.

Veren de O'dur, Alan da O'dur

Yukarıdaki rivâyetin ikinci bölümünde ise, özlü bir şekilde şu dua yer almaktadır:

"Allah'ım! Senin verdiğine engel olacak yoktur, vermediğini verecek yoktur. Servet sahibi olanlara, servetleri, sana karşı bir menfaat veremez. Servetine güvenerek sana âsî olanları o servetleri kurtaramaz."

Bu duada, Cenâb-ı Hakk'ın el-Mâni' ismi, el-Mu'ti ismiyle birlikte zikredilmiştir. Çünkü mülk, hükümranlık O'nundur. Hiç kimse O'nun mülkünde O'na ortak değildir. Bu husus, Kur'ân'da şöyle anlatılır: *"De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz, sen her şeye hakkıyla gücü yetensin."*[1119]

Yüce Allah, görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi ve yöneticisidir. Hem dünya ve hem de âhiretin hükümranlığı, O'nun zât-ı ilâhiyyesine hastır. Dolayısıyla, mülk, ister iktidar mânâsına gelsin ister mânevî dünyanın iktidârı mânâsına gelsin, ister zenginlik mânâsına gelsin, isterse egemenlik anlamında kullanılsın, fark etmez. Bir mü'min bütün bu nimetlerin insanın elinde bir emânet olduğunu bilmelidir. Eşya ile olan ilişkilerin düzenlenmesinde, asla, "Mâlikü'l-mülk" olan Yüce Allah göz ardı edilmemelidir.

Yeryüzünde Allah'ın bazı kullarına vermemesi, (hâşâ), O'nun cimriliğinden değil, imtihan dünyasına egemen olan hikmetinden dolayıdır. İnsan, gerçek anlamda veren ve alanın Allah olduğunu bildiği takdirde nimetlerin gelmesi halinde şımarmadığı gibi, gitmesi halinde de üzülmemelidir. Veren de O'dur, alan da O'dur. O'dur mülkün ve saltanatın sahibi. Eğer insan, emânet bilinciyle hareket ederse, yaşadığı dünyada başına gelen şeyler karşısında ölçülü hareket eder. Bâzen bize sunulan nimetler "lütf-i cemîl" olur, bazen de "lütf-i cezîl" olur. *"Ne varlığa sevinirim ne yokluğa yerinirim, aşkın ile avunurum, bana seni gerek seni"* diyen Yûnus Emre'miz nimetler karşısındaki durumumuzun nasıl olması gerektiğini çok güzel bir şekilde anlatmıştır.

O hâlde, her Müslüman'ın Yüce Allah'ın el-Mâni' isminden çıkaracağı sonuç şudur: Eğer Yüce Yaratan, bizim hayrımıza bir şey dilemişse, O'nun lütf u keremini engelleyecek hiçbir güç yoktur.

ED-DÂR

"ZARAR VEREN, ZARAR VE ELEM VERİCİ ŞEYLERİ YARATAN"

Arapça'da "ed-dâr", "zarar vermek" anlamındaki darr kökünden türemiş bir sıfat olup, zarar veren veya zarar ve elem verici şeyleri yaratan mânâsı ile, güzel isimler arasında yer almıştır. Ed-Dâr, esmâ-i hüsnâ listelerinde, Cenâb-ı Hakk'ın övgü sıfatlarından birisi olarak geçer.[1120]

Ne Kur'ân-ı Kerim ve ne de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinde ed-Dâr kalıbında; ne isim, ne sıfat ve ne de fiil olarak geçmektedir. Ancak dolaylı olarak kök itibariyle Allah'a izafe edilmiştir. *"De ki: 'Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim. Görülmeyeni bileydim, daha çok iyilik yapardım ve bana kötülük de gelmezdi. Ben sadece, inanan bir milleti uyaran ve müjdeleyen bir peygamberim."*[1121]

Görüldüğü gibi, bu âyette mânâ olarak, peygamberin dilinden gerçek anlamda zarar verenin Allah olduğu ifade edilmektedir. Bir başka âyette de zarar vermenin putlara değil, Allah'a ait olduğu vurgulanır: *"İbrahim: 'Çağırdığınız zaman sizi duyarlar veya size bir fayda ve zarar verirler mi?' demişti."*[1122] Tevhîd mücadelesinin önderi Hz. İbrahim (a.s.), putperestler tarafından kendilerine ilâhî nitelikler atfedilen putlara tapmanın anlamsızlığını vurgulamak ve bu konuda akıllarını kullanmalarına yardımcı olmak

adına, fizikî anlamda bir zarar ve elem vermekten âciz olan varlıklara ne diye tapıyorsunuz, demek istemişti. Yüce Allah'ın kullarını zarar veren şeylerle imtihan etmesi, hikmet ilkesine bağlı ulûhiyetin gerektirdiği bir haktır. Yoksa Yüce Allah, hak etmeyen kuluna zarar vermez. O'ndan ancak fayda umulur. Rabb'imizin ed-Dâr isminin tecellisi, tevhîd inancına aykırı hareket eden kullarına yöneliktir. Çünkü İslâm binasının temelini tevhîd ilkesi oluşturur. Tevhîd inancı gönüllerde tam olarak yerini almadıkça, yapılan amellerin insana dünya ve âhirette bir faydası olmayacaktır. Bunun için herhangi bir Müslüman'a ilk gerekli olan şey, Allah'ın varlığını ve birliğini bilmesidir.

Tevhîd İslâm'ın Temelidir

İslâm'ın temelini, tevhîd inancı oluşturur. Tevhîd kavramıyla ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır: Bunlardan birkaçı şu şekildedir:

Tevhîd: Yaratanla yaratılan arasındaki sınırı idrak etmektir.

Tevhîd: Allah'ın sonradan yaratılan varlıklardan mahiyet olarak ayrı olmasıdır.

Tevhîd: Allah'ın zâtını, düşünce ve anlayışta tasavvur edilebilen, vehim ve zihinlerde tahayyül edilebilen her şeyden soyutlamaktır.

Tevhîd: Allah'ın yaratan, eğiten, sahip olan, öldüren, dirilten, yaşatan, rızık veren, duaları kabul eden, helâl ve harâm koyan, evreni sevk ve idare eden, fayda ve zarar verme gücüne sahip olan yegâne varlık olduğuna inanmaktır. İslâm inancında buna "rubûbiyette tevhîd" denilir.

Tevhîd: Biricik ve yegâne ilâh olarak Allah'ı birlemektir.

Gerçek anlamda ilâh; gönüllerin sevgi, ümit, korku, güven, tevekkül, yardım, dua, kurban, adak vb. inanç ve ibadet türlerinde bağlandığı ve yöneldiği, kendisine karşı derin saygı beslenen, her şeyden daha çok sevilen ve kulluğun sadece kendisine özgü kılındığı bir varlıktır. Bütün bu özellikleri taşıyan, sadece ve sadece tek olan Allah'tır. Buna "ulûhiyette tevhîd" denilir.

İslâm'da tevhîd inancına göre, Allah'tan başka bütün ilâhlar izafidir. Bu konuda bütün insanlar uyarılır. Nitekim bir âyette, Cenâb-ı Hak şöyle bu-

yurur: *"Allah'ı bırakıp da sana ne fayda ve ne zarar verebilecek olan şeylere yalvarma. Eğer böyle yaparsan, şüphesiz ki sen zâlimlerden olursun."*[1123] Çünkü Mekke döneminde müşrikler, kendi elleriyle yaptıkları putlara ulûhiyet atfederek, onlardan Allah'tan korkar gibi korkarlar, Allah'tan ister gibi onlardan isterlerdi. Bu konuda bir Müslüman'ın akidesi, inancı şöyle olmalıdır:

"Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa, bil ki onu, O'ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur. O bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."[1124]

Şikâyet Etmeden Yaradan'a Sığınmak

İnsanın başına gelen sıkıntılar, Allah'ın yasasının bir gereğidir. İnsan, Allah'ın yasasına aykırı hareket ettiği zaman, sıkıntıya düşer ve zarar görür. Hayır ve fayda da böyledir. Bu hususta yapılması gereken şey, ilâhî yasalara uygun hareket etmektir. Ama buna rağmen, bizi aşacak derecede başımıza değişik sıkıntılar geliyorsa, bunun bir imtihan olduğunu bilmek ve bu hususta Yüce Allah'tan yardım dilemek, inancımızın bir gereğidir. Her kötülüğün zımnında bir iyilik vardır. Bizden kaynaklanmayan kötülükler, bizim acılarla sınanıp Allah'a daha çok yaklaşmamız içindir. Sızlanmadan, şekvâ ehli olmadan, sabır ve güvenle Yüce Yaratan'a sığınmak gerekir. Elbette Cenâb-ı Hak, iyi kullarına zarar vermek istemez. O'ndan hayır ve iyilikler zuhûr eder. Başımıza gelen kötülükler bizden, iyilikler ise O'ndandır. Fakat mahiyetini bilemediğimiz imtihanlar yaşayabiliriz. Bunlar, bizim aleyhimize gibi görünse de, aslında bizim iyiliğimizedir. Bu bağlamda her Müslüman, peygamberlerin yaptığı gibi, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma yolunda kararlı bir şekilde mücadele etmelidir. Unutulmamalıdır ki, bu yolda başımıza gelebilecek olan zararları O'ndan başka giderecek bir güç yoktur. Eğer O, bize bir fayda vermeyi murat etmişse bütün insanlık bir araya gelse, bunu engellemeye güçleri yetmeyecektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bazı rivâyetler de bu inancı desteklemektedir:

Sahabeden Abdullah bin Abbas (r.a.) anlatıyor: "Bir gün Peygamber (s.a.v.)'in terkisinde bulunuyordum. O zaman henüz on yaşındaydım. Bana şunları söyledi:

'Delikanlı, gel sana bazı güzel sözler öğreteyim: 'Allah'ın emirlerini gözet ki, Allah da seni gözetip korusun. Allah'ı hatırından çıkarma ki, O'nu her muhtaç olduğunda karşında göresin. Bir şey isteyeceksen, sadece Allah'tan iste. Yardım dileyeceksen, yalnızca Allah'tan dile. Şunu iyi bil ki, bütün insanlar sana faydalı olmak için bir araya gelseler, sana Allah'ın takdir ettiğinden başka bir fayda veremezler. Yine bütün insanlar sana zarar vermek için toplansalar, sana Allah'ın takdir ettiğinden başka zarar veremezler. Çünkü kaderi yazan kalemler kaldırılmış, sahifelerin mürekkebi kurumuştur. Yani varlık kanunlarını belirleyen ilâhî kurallar ezelden belirlenmiş ve değişmeyecek şekilde kesinleşmiştir."[1125]

Bir başka rivâyette de zarar verme gücüne sahip olanın sadece Yüce Allah (c.c.) olduğu beyan edilmektedir:

"Allah'ın emirlerini gözet ki, O'nu her muhtaç olduğunda karşında göresin. Sen bolluk içindeyken emirlerine bağlı kalarak Allah'ı tanı ki, O da dara düştüğün zaman yardımını göndererek seni tanısın. İyi bil ki, sana takdir edilmeyen hiçbir şey, başına gelecek değildir. Sana takdir edilen de, seni atlayıp gidecek değildir. Şunu da iyi bil ki, zafer sabırla, sevinç de üzüntüyle birliktedir ve her zorlukla birlikte, muhakkak bir kolaylık vardır. Zafer sabrederek, mutluluk da sıkıntı çekerek elde edilir. Her tasanın sonunda ferahlık, her güçlüğün ardından kolaylık vardır."[1126]

Bütün bu âyet ve hadislerden çıkaracağımız sonuç şu olmalıdır:

Hayır ve şer Allah'tandır. Çünkü insanı ve amellerini yaratan Allah'tır.[1127] İnsan kâsib, Allah ise, hâlıktır. İman ve inkâr, hidâyet ve dalalet, hayır ve şer konularında insan neyi dilerse Yüce Allah (c.c.), onu insanda yaratır. Yoksa Cenâb-ı Hak, kullarına zarar vermek istemez. O'nun zararı, masiyet işleyenlere; fayda vermesi ise, itaat ehlinedir. Bir Müslüman, elinden geldiği kadar, Allah'ın sosyal ve tabiî yasalarına uygun hareket eder. İnanç konularında da tevhîd çizgisini ihlal etmez. Hayatı boyunca, iyiliğin yayıcısı, kötülüklerin de engelleyicisi olmaya çaba gösterir. Bu yolda, ona zarar vermek için bütün insanlar toplansa, Allah (c.c.) dilemedikçe zarar veremezler, yine bütün insanlar bir araya gelse, O dilemedikçe bir fayda veremezler. Böyle bir inanç, bizim tüm benliğimizle Yüce Allah'a teslim olmamızı gerektirir. Zaten İslâmiyet de, teslimiyetin adıdır.

EN-NÂFİ'

"FAYDA VEREN VE FAYDA VEREN ŞEYLERİ YARATAN"

Arapça'da "en-Nâfi'", "fayda vermek" anlamındaki nef' kökünden türemiş olup "fayda veren ve fayda veren şeyleri yaratan" anlamına gelir. Esmâ-i hüsnâ arasında yer alan en-Nâfi', dilediği yaratıklarına en iyi ve en yararlı olan şeyleri ihsan eden Cenâb-ı Hak'ın övgü sıfatları arasında kullanılmıştır.[1128]

Yüce Allah'ın en-Nâfî' ismi, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinde doğrudan; isim, sıfat ve fiil kalıbında kullanılmamıştır. Ancak en-Nâfi' ismi, kök itibariyle dolaylı olarak Allah'a izafe edilmiştir. *"De ki: Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim. Görülmeyeni bileydim, daha çok iyilik yapardım ve bana kötülük de gelmezdi. Ben sadece, inanan bir milleti uyaran ve müjdeleyen bir peygamberim."*[1129]

Gerçek Anlamda Fayda Veren Sadece Allah'tır

Görüldüğü gibi, bu âyette mânâ olarak, Peygamberimiz'in dilinden, gerçek anlamda fayda verenin sadece Allah olduğu ifade edilmektedir. Bir

başka âyette de fayda vermenin putlara değil, Allah'a ait olduğu vurgulanır: *"İbrahim: 'Çağırdığınız zaman sizi duyarlar veya size bir fayda ve zarar verirler mi?' demişti."*[1130] Tevhîd mücadelesinin önderi Hz. İbrahim (a.s.), putperestler tarafından kendilerine ilâhî nitelikler atfedilen putlara tapmanın anlamsızlığını vurgulamak ve bu konuda akıllarını kullanmalarına yardımcı olmak adına, fayda vermekten bile âciz olan varlıklara ne diye tapıyorsunuz, demek istemiştir.

İslâm literatüründe fayda sözcüğü, hayır sözcüğünün eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Bu mânâda Yüce Allah, sözü ve davranışları İslâm'la örtüşen iyi kullarına dünya ve âhiret hayatında fayda verir ve onları iyilik ve güzelliklerle ödüllendirir. İyi kullardan maksat, Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli şekillerde; velî, evliyâ ve ebrâr şeklinde geçenlerdir. Çünkü bu özellik ve güzelliklere sahip olan kimseler, hayatlarını bir bütün olarak Yüce Rabb'imizin istediği şekilde yaşadıkları için en-Nâfi' isminin tecellisine mazhar olurlar. O'na yürekten iman eden ve güven duyan sâlih insanlar, mutlak iyi Olan'a kayıtsız şartsız bağlanırlar. Şu âyet onların neden tahkikî imana sahip olduklarının gerekçesini çok güzel anlatır:

"Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa, bil ki onu, O'ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur. O bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."[1131]

Bu âyetten açıkça anladığımız kadarıyla, eğer Yüce Allah (c.c.) bize fayda vermeyi murat etmişse bütün bir insanlık bir araya gelse, bunu engelleme gücüne sahip olamayacaklardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bazı rivâyetlerde de bu inanç desteklenmektedir:

Sahabeden Abdullah bin Abbas (r.a.) anlatıyor: Bir gün, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in terkisinde bulunuyordum. O zaman henüz on yaşındaydım. Bana şunları söyledi:

"Delikanlı, gel sana bazı güzel sözler öğreteyim: 'Allah'ın emirlerini gözet ki, Allah da seni gözetip korusun. Allah'ı hatırından çıkarma ki, O'nu her muhtaç olduğunda karşında göresin. Bir şey isteyeceksen, sadece Allah'tan iste. Yardım dileyeceksen, yalnızca Allah'tan dile. Şunu iyi bil ki, bütün insanlar sana faydalı olmak için bir araya gelseler, sana Allah'ın takdir ettiğinden

başka bir fayda veremezler. Yine bütün insanlar sana zarar vermek için toplansalar, sana Allah'ın takdir ettiğinden başka zarar veremezler. Çünkü kaderi yazan kalemler kaldırılmış, sahifelerin mürekkebi kurumuştur. Yani varlık kanunlarını belirleyen ilâhî kurallar ezelden belirlenmiş ve değişmeyecek şekilde kesinleşmiştir."[1132]

Zafer Sabrederek, Mutluluk Sıkıntı Çekerek Elde Edilir

Bir başka rivâyette de, fayda verme gücüne sahip olanın sadece Yüce Allah (c.c.) olduğu beyan edilmektedir:

"Allah'ın emirlerini gözet ki, O'nu her muhtaç olduğunda karşında göresin. Sen bolluk içindeyken emirlerine bağlı kalarak Allah'ı tanı ki, O da dara düştüğün zaman yardımını göndererek seni tanısın. İyi bil ki, sana takdir edilmeyen hiçbir şey, başına gelecek değildir. Sana takdir edilen de, seni atlayıp gidecek değildir. Şunu da iyi bil ki, zafer sabırla, sevinç de üzüntüyle birliktedir ve her zorlukla birlikte, muhakkak bir kolaylık vardır. Zafer sabrederek, mutluluk da sıkıntı çekerek elde edilir. Her tasanın sonunda ferahlık, her güçlüğün ardından kolaylık vardır."[1133]

Bütün bu âyet ve hadislerden çıkaracağımız sonuç şu olmalıdır:

Kullarına fayda verme gücüne sahip olan, Yüce Allah'tır. Kim O'nun fayda verme gücüne inanır, başına geleceklere elinden geleni yaptıktan sonra teslim olur, belâ ve musibetlere sabreder, O'nun verdiği sayısız nimetlere şükrederse, neticede rızâ-i Bâri'ye ulaşmaya muvaffak olur.

Cenâb-ı Hak, kullarına zarar vermek istemez. O'nun zararı, masiyet işleyenlere; fayda vermesi ise, itaat ehlinedir.

Bir Müslüman, elinden geldiği kadar, Allah'ın sosyal ve tabiî yasalarına uygun hareket etmelidir.

İnanç konularında tevhîd çizgisini ihlâl edecek söz ve davranışlardan şiddetle kaçınmalı, tevhîdi koruma yolunda büyük çaba ve gayret sarf etmelidir.

Kendisine fayda verme anlamına gelen Rabb'imizin en-Nâfi' ismini bir ahlâk umdesi hâline getirerek, başta insanlar olmak üzere, ihtiyaç hâlinde

tüm toplum kesimlerine fayda sağlayacak işler yapmalıdır. Sadece insana değil, tüm canlı varlıklara, çevreye; toprağa, suya ve havaya zarar vermekten kaçınmalı, aksine, faydalı olmanın yollarını aramalıdır.

Yüce Allah, saf iyiliktir. Biz de iyinin talibi ve yayıcısı olmalıyız. İyilik yapma yolunda bütün insanlar bir araya gelse, O dilemedikçe bu iyiliği engelleyemezler. Gerçek Müslüman, kendisinden fayda umulan, zarar vermekten de güvende olunan insandır.

Ne mutlu eliyle ve diliyle fayda vermeyi hayat tarzı haline getirenlere!..

EN-NÛR

"NURUN KAYNAĞI, HER ŞEYİ AYDINLATAN, NURUN YARATICISI, NURLANDIRICI OLAN"

Arapça'da "nevr" kökünden türemiş bir isim olan "nûr", zulmetin zıddı olup; aydınlık, ışık ve ziyâ anlamlarına gelir. Alev, ateş ve cehennem anlamına gelen nâr da aynı kökten türemiştir. Ayrıca nûr, biri basîret gözüyle akledilen ve diğeri dünyevî anlamda görme organı olan, gözle algılanan nûr olmak üzere ikiye ayrılır. Basîret gözüyle yayılan nûr; akıl ve Kur'ân nûru gibi ilâhî işlerden yayılmış olan envârı ifade eder.[1134] Yüce Allah'ın şu sözlerinde geçen nûr, *basiret* anlamındadır: *"... İşte size, Allah'tan bir nûr, bir Kitap geldi."*[1135] Bir başka âyette de, *"Ölü iken kalbini diriltip, insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nûr verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp çıkamayan kimsenin durumu gibi midir? Kâfirlere de işledikleri güzel gösterilmiştir."* [1136] buyrulur. Dünyevî nûr ise, görme duyusu olan gözle algılanan ışıktır: "*Güneşi ışıklı ve ayı nurlu yapan O'dur."*[1137] Bir de bunlardan ayrı olarak, Kur'ân'da, uhrevî nûrdan söz edilir: *"İnanmış erkek ve kadınları, defterleri sağından verilmiş ve ışıkları önlerinde olarak giderken ..."*[1138]

Kur'ân-ı Kerim'de Nûr Çeşitli Mânâlara Gelir

Genel olarak nûr, ışığa ve ışığın gösterişli kırılmasına ve ışığın yansımasına denildiği gibi, gerek duyguya ait ve gerekse akıl ve idrâke ait her çeşit karanlıkların zıddı olan vicdan ve sezgide ortaya çıkan dış ve iç tecellî ve doğuşlara da nûr denilir. Kur'ân-ı Kerim'de 43 âyette nûr sözcüğü geçmektedir. Bu âyetlerde geçen "nûr" kelimesinin bazı varlıklara nisbeti şöyledir:

Nûr, İslâm'dır: *"Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler hoşlanmasalar da Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeyden razı olmaz."*[1139]

Nûr, Kur'ân-ı Kerim'dir: *"Allah'a, Peygamberine ve indirdiğimiz o nura (Kur'ân'a) inanın."*[1140] *"Şüphesiz, size Rabb'inizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik."*[1141]

Nûr, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir: *"Ey Peygamber! Biz seni bir şâhit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik."*[1142]

Nûr, imandır: "*Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."*[1143]

Nûr, ilâhî adalettir: "*Yeryüzü, Rabb'inin nuruyla aydınlanır*."[1144]

Nûr, âhirette mü'minlerin ışığıdır: *"Mü'min erkeklerle mü'min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu göreceğin gün kendilerine şöyle denir: 'Bugün size müjdelenen şey, içlerinden ırmaklar akan, ebedî olarak kalacağınız cennetlerdir.' İşte bu büyük başarıdır."*[1145]

Allah Nûr'un Kendisi midir Yoksa Var Edicisi midir?

Öte yandan, "*Allah, göklerin ve yerin nûrudur.*"[1146] âyetinde geçen "en-Nûr" ise, O'nun en güzel isimleri arasında yer alır ve ışık kavramından daha genel bir mânâ ifade eder. Ayrıca İbn Mâce'nin el-esmâü'l-hüsnâ ile ilgili rivâyetinde, Allah'ın diğer isimleriyle birlikte "nûr" ve aydınlatan anlamına gelen "münîr" kelimesi geçer.[1147] İslâm âlimleri, Allahu Teâlâ'ya mecâzen de olsa "ışık" demek caiz olmadığı için "nûr" kelimesi üzerinde

farklı yorumlara gitmişlerdir. Bu konuda delil getirilen âyetlerden birisi şöyledir: *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur."*[1148] *İşte bu âyetteki "nûr", Allah'ın zâtı değildir; aksine, nur ve zulmeti yaratanın Allah olduğu bildirilmiş ve nûru O'na denk tutanlar kınanmıştır.*[1149] Bundan dolayı, Allah'a nûr denilirken, bu noktadan habersiz bulunmamak ve müteşâbih bir mânâ olduğunu bilmek gerekir.

Müteşâbih, iki şeyin birbirine benzemesinden dolayı, insan zihninin birini diğerinden ayırt etmede âciz kaldığı lafızlardır. Buna, Allah'ın haberî sıfatlarından ve kıyâmetin vasıflarından bahseden âyetler örnek verilebilir.[1150]

Bu konuda Ehl-i Sünnet âlimleri, rastgele hareket etmemişler, müteşâbih nasları tevil ederlerken, Kur'ân ve sünnetin rûhuyla bağdaşır olmasının yanında, Allah'ın birliğine, aklî delillere ve Arap dilinin kurallarına uygun olmasına dikkat etmişlerdir. Ayrıca, müteşâbih naslar, kastedilen anlamı zâhirinden açıkça anlaşılmadığı için, mutlaka aklî ve sem'î karîneye ihtiyaç duymaktadır. Bu sem'î karîne, âyetlerde ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinde de bulunabilir.

İşte müteşâbih âyetler, ya bu karînelere başvurarak ya da muhkem naslara arz edilerek yorumlanmalıdır. Dolayısıyla en-Nûr, Cenâb-ı Hak hakkında kullanıldığı zaman, "Nûrun kaynağı, nurlandıran, her şeyi aydınlatan, nûrun yaratıcısı" şeklinde te'vil edilmelidir. Çünkü nûr, aydınlatıcı olup, bütün gizli olan şeyleri açığa çıkarır. Gizlilik, yokluktur. Zuhûr ise, var olan için geçerlidir. Allah ise var olup, yokluğu ve karanlığı kabul etmez.

İslâm âlimleri Yüce Allah'ı yaratılmışlık niteliklerinden soyutlama yolunda büyük gayretler sarfetmişlerdir. Hatta Nûr Sûresi'nin 35. âyetinde geçen nûr sözcüğüne, Hâdî / Yol gösterici olan mânâsı vermişler, "Allah yerde ve gökte olanların Hâdi'sidir." demişlerdir.[1151] İmam-ı Gazzâlî ise, bu âyette söz konusu edilen "nûr"u sûfi bir yaklaşımla, doğrudan Allah olarak yorumlamıştır. Sözlerine devamla, "O'ndan başka nûr yoktur, O küllî nûrdur. Çünkü nûr, eşyanın kendisiyle keşfedildiği şey demektir. Bütün nûrlar O'nun nûrundan müsteardır." demiştir.[1152] Buna rağmen yine de akâid âlimleri doğrudan Allah'a nûr demekten sakınmışlardır. Onlar cismânî ve teşbîhî Allah tasavvuruna gidilebilir endişesiyle, aşırı dere-

cede titizlik ve hassasiyet göstererek, soyutlamacı bir yol izlemişlerdir. Buna göre onlar; "göklerin ve yerin münevviri, müzeyyini, müdebbiri, mûcidi, mübdii ve hâlıkı" mânâlarını tercih etmişlerdir.[1153]

Netice-i kelam, Allah nûrdur, fakat bu duyularla hissettiğimiz yaratılmış bir nûr değildir. Yaratılmış olan bu nûrun da yaratıcısı, Allah'tır. Nitekim büyük duruşmanın olacağı mahşer meydanı, O'nun nûruyla aydınlatılacaktır.[1154] Zira her şeyin ortaya çıkışı ve bilinmesi ancak O'nun açığa çıkarması ve bildirmesiyledir. Nûrun özelliği de ortaya çıkma, parlama ve bulunmadır. O hâlde, mutlak, ebedî, ezelî ve sonsuz nûr, Allahu Teâlâ'dır. Nitekim bir rivâyette şöyle buyrulur: "*Mü'minin firâsetinden korkun ve sakının!.. Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar.*"[1155]

İtikat açısından, Yüce Allah'tan başkasına nûr demek mecâzîdir. Varlıkta her şey, göze açık ışık ile göründüğü gibi, bâtınî basîrette de her şey, Allah'ın nuruyla gözükür. Bakmasını bilenler için bundan daha açık ne vardır? Eğer bir şeye var diyorsak, o ancak varlığını, ilâhî nurun varlığına borçludur. Varlık varsa, sonsuz nur da vardır. Gazzâli'nin dediği gibi: "Açıklığının şiddetinden dolayı yaratıklardan gizlenen ve nûrunun parlaması sebebiyle onlara karşı perdelenen Allah'ın şânı ne yücedir!"

EL-HÂDÎ

"KULLARINA KURTULUŞ YOLUNU GÖSTEREN VE AÇIKLAYAN"

"Lütuf ile rehberlik" anlamına gelen hidâyet; "doğru yolu bulmak, yol göstermek ve yola girmek" mânâlarına şâmil olan "hedâ" kökünden türemiştir. "Kullarına kurtuluş yolunu gösteren ve açıklayan" anlamına gelen, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Hâdî de aynı kökten gelir. Mecâzî anlamda, insanlara doğru yolu gösteren kimselere el-Mehdî, doğru yolu bulan kimseye de el-mühtedî adı verilir.[1156]

Allah inancına varmak, hiç şüphesiz, yine O'nun takdiriyledir. Yalnız bu takdiri "cebir" içerisinde değerlendirmemek gerekir. Bu istikamette insanın göstereceği çaba büyük önem taşır. Allah, kullarını bilgiye muhatap kılmadan sorumlu tutmaz. *"Kim O'na yönelirse, onun kalbi hidâyete açılır."*[1157] İnsan, bilgi, akıl ve özgürlük neticesinde sorumlu tutulmuştur. Mutlak yol gösterici Allah'tır. Fakat o, "yol göstericiliğini" dünya hayatında mecâzî anlamda çeşitli varlıklar eliyle de sürdürür. Bu anlamda, hidâyet çeşitlerinden söz etmek mümkündür. Allah'ın hidâyeti, cansız varlıklara nisbetle görevleri; hayvanlara nisbetle huyları; insana nisbetle aklıdır. Allah'ın Rasûlleri ile insanlara ulaşan bilgiler de hidâyet kapsamına girer.[1158]

İslâm dininin anladığı mânâda hidâyet sadece 'beyan/açıklamak ve yol göstermek' değildir. Gösterilen yolda, sonuca varıncaya kadar yardım etmektir. Buna 'tevfikî hidâyet' denir. Bu hidâyet sayesinde Allah, kuluna imanı sevdirir; küfrü, fıskı ve her türlü isyanı çirkin gösterir.[1159] İlâhî tevfîk/yardım, insanın çabası ile Allah'ın yardımı sayesinde gerçekleşir. Kur'ân'da bu ilâhî yardım açıkça şöyle belirtilir: *"Ey Muhammed! Eğer sana Allah'ın bol nimeti ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir takımı seni saptırmağa çalışırlardı."*[1160] Onun için, Allah'ın dinine içtenlikle yönelen kimseleri O, yoluna ulaştırır ve imanın zevkini tattırır.

Yüce Allah sadece insanlara değil, hayvanlara da hidâyet etmiştir. Onlara olan hidâyet; nasıl korunacakları, yiyeceklerini nelerden sağlayacakları ve diğer canlılarla ilişkilerini nasıl sürdürecekleri konusunda yapılan bir programlandırma şeklindedir. Çünkü "her canlıya kendisine özgü yaratılışını veren ve yol gösteren (hedâ) Allah'tır."[1161] Meselâ, yeni doğan bir yavruya annesinin memesini tutmasını, civcive yumurtadan çıkar çıkmaz taneleri toplamasını, arıya altıgen şeklinde peteğini yapmasını, ipek böceğine sanatını sergilemesini en ince ayrıntısına varıncaya kadar ilham eden Allah'tır. Bütün bunlar, O'nun umûmî hidâyeti sayesinde gerçekleşir.

İslâm'da Akıl, Teklif Şartlarındandır

İnsanları diğer varlıklardan ayıran temel özelliklerden birisi de akıl ve beyan sahibi olmalarıdır. İslâm'da akıl, teklif şartlarındandır. İnsan, Allah'ın verdiği akıl sayesinde doğru yolu bulabilir. Bundan dolayı, kendilerine İslâm daveti ulaşmamış kimseler, İslâm'ın ahkâm boyutunu bilmemekten mazur sayılabilirler, ama Allah'ı bilme konusunda mazeretleri yoktur.

Allah, akıl sahibi varlıklara doğru yolu göstermek için vahiy indirmiştir. Bilindiği gibi vahiy, Allah'ın iradesinin insana söz şeklinde ifadesidir. Bu bağlamda Kur'ân, mecâzî anlamda bir hidâyet vesîlesi olup, hidâyet delillerini de kendisinde toplamıştır. Dolayısıyla bu Kur'ân, en doğru olana götürür.[1162] Kur'ân'ın hem anlamı hem metni ve hem de okunması, insanların hidâyetine tesir eden en büyük âmillerden birisidir. Kur'ân kendisini, bütün insanlığa yol gösterici bir Kitap olarak tanımlar.[1163] İnsan ancak bu ilâhî ışık sayesinde hidâyete erebilir. Kur'ân, insanın mânevî dünyası için bir gıda, gönüller için coşkulu bir tatlılık, fert ve toplum hayatı için huzur

kaynağıdır. İlâhî bir kitap olan Kur'ân, Allah'ın âdetâ katından insana uzattığı bir kurtuluş ipidir. Hangi fert ve millet o ipe tutunursa kurtulur. Dünya ve âhiret mutluluğu, ancak ona olan ittibâ ile sağlanabilir.

Kur'ân'a göre, hidâyet vesîlelerinden bir diğeri de peygamberlerdir: *"Her kavmin bir yol göstericisi vardır."*[1164] Allah, insanın olduğu her topluma uyarıcılar göndermiştir.[1165] Bu yol göstericilerin sonuncusu Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. O, Kur'ân'da "hâdîlik" vasfı ile anılır: *"Muhakkak ki sen de doğru yolu göstermektesin."*[1166] Bütün bu âyetlerden anlaşıldığına göre, yüce Allah her topluma, doğru yolu göstermek için peygamber göndermiştir. Onlar, sadece hidâyet yolunu göstermekle kalmamışlar, davranış ve temsil alanında da örnek olmuşlardır.

Artık nübüvvet kapısı kapandığına göre, peygamberlerin mecâzî anlamdaki hidâyet görevlerini kimler devralacaktır? İslâm ilim geleneğinde "icazet yöntemi" ile bu görev nübüvvetin her devirdeki temsilcileri olan, zâhirî ve bâtınî ilimleri kendisinde mezceden âlimlere verilmiştir. Onlar "vâris-i enbiyâ"dır. Nitekim Efendimiz (s.a.v.), *"Âlimler, gökteki yıldızlar gibidir. Yıldızlar nasıl ki karanlıkta yol gösterirse, âlimler de yeryüzünde (cehâlet karanlığında yüzenlere) yol gösterirler."*[1167] buyurmuştur. Eğer ilim adamları olmasaydı, insanlar "insanlığı"nı öğrenemezlerdi. Çünkü âlimler, eğitim-öğretim vasıtasıyla insanları bilgisizlik ve câhiliye barbarlığından çıkarıp insanlık seviyesine yükseltmişlerdir. İşte bu tür âlimlerden birisi olan Osman Hulusî-i Darendevî (k.s.), Divan'ında, ilmiyle âmil olan bir âlimin işlevini şöyle anlatır: *"Sîret-i hayvânı insân etmeğe sa'y eylegil/Seni insan edecek kâmil-i insâna eriş."*[1168] Bu sebeple İslâm, insanlığın terbiyesi ve bilgi konusunda aydınlatılması için, bir toplumda âlimlerin yetiştirilmesine ilâhî bir emir olarak bakar. Bundan dolayı hidâyet, kendi şahsî çabaları neticesinde hayırları, sâlih amelleri kesbetmeleri sebebiyle, bazı sâlih kişilere de izafe edilmiştir. Sâlih kişi, görüldüğü zaman Allah akla gelen kişidir. Onların gizli ve açık halleri, niyet ve fiilleri şer'î ahkâma uygun düşer. Kâl ve hâl ehli olan âlimler sayesinde nice insan, İslâm'ın nuruyla nurlanır.

Allah'ı Bilmeye Götüren Vesîleler

Öte yandan, insanı Allah'ı bilmeye götüren vesîleler arasında kevnî âyetler de vardır. Bu sebeple, Kur'ân sürekli insanları bu kevnî âyetler üze-

rinde akllarını kullanmaya davet etmiştir.[1169] İnsan, varlık üzerinde tefekkür yaptığı zaman, eşyanın arka planındaki mânevî sahayı idrak edebilir. Görünenden hareketle görünmeyenin bilgisini kavrayabilir. Nasıl ki yolda dikilen trafik işaretleri, şoför ve yolcunun gözlerini kendilerine değil, gideceği istikamete yöneltirse, her tabiat olayı ve varlık türü, bizim dikkatimizi kendi üzerine değil, kendilerinin ötesinde olan bir istikamete yöneltmeye çalışır. Her bir varlık Allah'ın ilim, kudret ve iradesinin bir sonucu olarak yaratılmıştır. Evrende amaçlı bir düzen vardır. Onun için insan çevresindeki varlık alanı ve bizâtihî kendi yaratılışı üzerinde tefekkür ederse bu amaçlı ve gayeli yaratılışı görebilir. İşte bu bağlamda şuhûdî âyetler de mecâzî anlamda bir hidâyet vesîlesidir.

Sözsüz âyetler dediğimiz kâinattan başka bir de Kur'ân'ın dikkatimizi çektiği ve tamamen Allah'ın birliğini ve Müslümanların vahdetini sembolize eden âyetlerden birisi de Kâbe-i Muazzama'dır. Bu anlamda Kâbe de insanlık için sembolik anlamda bir hidâyet vesîlesidir. Kur'ân'a göre, onun bereket kaynağı oluşu, sadece mü'minlere has olmayıp, bütün insan topluluklarını içine almaktadır: *"Doğrusu, insanlar için ilk kurulan ev, Mekke'de, âlemler için mübârek ve doğru yol gösteren Kâbe'dir."*[1170] Hidâyet, insanın kendisini güvende hissetmesi olayı olunca, mânevî bir sığınak kılınan Kâbe ile güven verici bir sıfatla bütünleşen mü'minin onu tavaf etmesi, inanç ve düşünce hayatında yenilenmesine bir basamak teşkil eder. İnsanda köklü değişikliklere yol açan hac ve umre olayı, yeryüzünün bütün köşelerine bu duyarlılık ve güzelliklerin taşınmasında da bir aracı olmuş olur.

Netice itibariyle, mutlak anlamda hidâyet yetkisi Allah'a aittir. Allah bu yetkiyi, mecâzî anlamda, kendisinin dışındaki varlıklara da vermiştir. İnsan, hidâyeti idrak edebilecek bir yetenekte yaratılmıştır. Allah insana hidâyet yolunu göstermek için, kitap indirmiş, elçi göndermiş, akıl vermiştir. Eğer insan hidâyete yönelirse, Allah onu onda yaratır. O hâlde bize düşen görev, bütün tebliğ vasıtalarını kullanarak, insanlığın hidâyetine vesîle olma yolunda çaba sarf etmektir.

Hidâyet üzere olanlara selâm olsun!..

EL-BEDÎ'

"EŞYAYI ÖNCEDEN GEÇMİŞ BİR ÖRNEĞİ OLMADAN ÎCÂD VE İNŞÂ EDEN"

Bedî' ve ibdâ, iş yapmak, ilk olmak, örneği ve benzeri bulunmayan bir sanatı meydana getirmek gibi anlamlara gelen, eşsiz ve benzersiz anlamındaki ibda' mastarından mübdi yerine kullanılıp, bir şeyi yoktan var eden, örneksiz yaratma, ilk varlık gibi mânâları taşır.[1171] Yaratılan şeylere "bedî" denilmesi, geçmiş bir örneği bulunması itibariyle izafîdir. Hatta dinde sonradan îcâd edilen "yenilik, îcâd etmek, geçmişte eşi ve benzeri (örnek) olmaksızın bir şeyi ortaya koymak" anlamlarına gelen bid'at kelimesi de aynı kökten gelir.[1172] Bid'at kelimesi, lügat anlamları açısından Kur'ân'da, "icat etmek[1173], ilk olmak[1174], yoktan var etmek"[1175] mânâlarında kullanılmıştır. İbdâ', Allah hakkında kullanıldığı zaman, bir şeyi âletsiz, zamansız ve mekânsız îcâd anlamına gelir ki, bedî' sözcüğü ibdâ eden kişi demektir.[1176] Nitekim sıfat olan "Bedî'" hakkında Kur'ân'da şöyle bahsedilir:

"(O) gökleri ve yeri yoktan var edendir. O'nun nasıl çocuğu olabilirdi ki? Kendisinin bir eşi yoktur, her şeyi O yaratmıştır ve O her şeyi bilendir."[1177]

"(O) göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Bir şeyi murat etti mi, ona sadece 'Ol!' der, o da hemen oluverir."[1178]

Arapça'da Bedî' ile halk sıfatları arasında ince bir fark vardır. İbdâ, önceden benzeri olmayan bir şeyi, eşsiz ve benzersiz olarak meydana getirme; halk ise, var olan bir şeyden herhangi bir şeyi yaratma mânâsınadır. Kur'ân-ı Kerim'de, daha önce var olmayan gökleri ve yeri yaratan[1179] âyetlerinde yaratma "bedî'" vasfıyla ifade edilirken, "insanı yarattı"[1180] âyetinde yaratmak halk terimiyle anlatılır. Bu incelik de gösteriyor ki, ibdâ, halk'tan daha geniş bir anlam alanına sahiptir. Bunun için, az önce de değindiğimiz gibi, sonradan meydana getirilen şeye bid'at denilir. Cenâb-ı Hakk'ın en güzel isimlerinden olan el-Mübdi'; eşyayı, önceden geçmiş bir örneği olmadan, îcâd ve inşâ eden anlamınadır.[1181] Fakat îcâd, kendisinden önce benzeri bir îcâd bulunmadığı zaman ibdâ adını alır. Buna göre Mûcid ve Mübdi' yaratan, bunların mastarları olan îcâd ve ibdâ da yaratmak demektir. Böyle olmakla beraber, aralarında ince bir fark vardır. Bu fark şudur: Daha önce hiçbir benzeri yaratılmadan, bir şeyi ilk yaratmak ibdâ', bu ilk yaratma işini yapan da Mübdi' adını alır. Îcâd da yaratmak mânâsına olmakla beraber, bunda, daha önce bir benzerinin yaratılmamış olması şartı yoktur.[1182]

Bütün Mahlûkât O'ndan Gelmiştir ve Yine O'na Dönecektir

Herhangi bir varlığı ilk defa yaratan Allah, o varlık için ikinci hayatı daha kolay yaratmaya güç yetirir: *"Allah ilkin mahlûkunu yaratır, (ölümden) sonra da bunu (yaratmayı), tekrarlar. Sonunda hep O'na döndürüleceksiniz."*[1183] Açıkça bu âyette, ikinci yaratılışın Allah'a daha kolay geldiğinden ve yüce sıfatları arasında 'ibdâ' vasfından bahsedilmektedir. Allah'ın en güzel isimleri hakkında orijinal bir eser yazan İmam-ı Gazâlî, bu gerçeği şöyle açıklar:

"Allah'ın yüce sıfatlarından olan "Muîd", yaratışı iâde eden olup, eğer îcâdın daha önce bir benzeri varsa, bu ikinci yaratışa iâde denir. İâde fiilini gerçekleştiren yegâne güç yine "Muîd"dir. Allah, önce insanları hiç yoktan yaratmıştır, sonra da onları yine iâde edecek, yani, ölümden sonra yine diriltecektir. Bütün mahlûkât O'ndan gelmiştir ve yine O'na dönecektir. Meydana geliş O'ndandır ve yine O'na olacaktır.[1184] Çünkü yaratma, yaratıcının

Zât ve sıfatından başka hiçbir ön şart ve illete bağlı değildir. İlk yarattığını tekrar yaratır, sonuna ulaştırır. İşte Allah böyle, önceye de, sonraya da hâkimdir.

O hâlde, Allah ezelî ve ebedî olarak Bedî'dir, ezelî ve ebedî olarak benzersizdir. O'nun için bir "O'ndan önce oluş" yoktur. Her varlık, O'ndan sonradır; O'nun yaratmasıyla meydana gelmiştir. O'nun yarattığı ise, O'nun misli asla olamaz.[1185] Mü'minde bu bilgi, nitelik açısından imanın derinleşmesine sebep olacaktır. Bu, aynı zamanda, Allah'ı takdîr etmenin de bir neticesidir.

Kur'ân sisteminden anladığımız kadarıyla varlık, iki şekilde îcâd ediliyor. İlki, ibdâ' ve ihtirâ' diye isimlendirilen, hiç yoktan icattır. Diğeri, inşâ ve terkîb diye adlandırılan, mevcut olan unsurlardan ve eşyadan toplanmak sûretiyle ona vücut vermektir. Bunlar tek bir zâtın eline verilse, son derece kolaylıkla gerçekleşir. Eğer ferdiyete verilmezse de imkânsızlık derecesinde zorlaşır. Hâlbuki kâinattaki varlıklar, son derece külfetsiz olarak ve kolaylıkla, gâyet mükemmel bir şekilde meydana gelmektedir. Bu da onların tek bir Zât'ın, yani ferdiyetin eseri ve her şeyin doğrudan doğruya Allah'ın sanatı olduğunu ispat eder.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, bir şeyi ön madde ve süre söz konusu olmaksızın yaratmak, ibdâ'dır. İnsan, halk âlemine ait bir varlıktır; ehl-i sünnet kelamcılarının iddia ettiği gibi, insan gerçek anlamda ibdâ' kudretine sahip değildir. Mutlak bedî' ve mübdi' Allah'tır. Ancak, ibdâ kudreti, bir ölçüde de olsa, insanın doğasına Allah tarafından yerleştirilmiştir. Bu noktada, her insan Allah'ın el-Bedî' ism-i şerîfinden bir hisse almalıdır. Bundan dolayı, İslâm bilginleri el-Bedî' ismini bütün unsurlarıyla felsefî mânâda âlemi yaratan ve benzeri bulunmayan Allah'ın isimlerinden biri olarak kabul edip, bu ismin insana nitelik olarak verilebileceği konusunda görüş birliğine varmışlardır. Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Bedî', mutlak anlamda yoktan yaratmak değil de şekilsiz olarak mevcut olan maddeye şekil verip örneği bulunmayan eserler ortaya koymak anlamındadır. Bu açıdan, ilim, fazîlet, sanat ve meslekte çağdaşları arasında sivrilen, yenilikler meydana getiren kişiler için bedî' lakabının mecâzi olarak kullanılmasında îtikâdi bağlamda hiçbir sakıncanın olmaması gerekir. Nitekim İslâm düşünce tarihinde, özellikle Arap edebiyatında, makâme

türünün mûcidi sayılan Ebu'l-Fazl el-Hemedânî için Bedîuzzamân lâkabının kullanıldığı bilinmektedir. İşte bu sebeple, Osmanlıca'da güzel sanatlarla uğraşma işlemine estetik karşılığı olarak bedîiyyat, ilm-i hüsn, ilm-i mehâsin, ilm-i bedâyi', hikmet-i bedâyi' gibi isimler verilmiştir. Dolayısıyla, sanatsal faaliyetler neticede insanın düşünce, beceri ve iş bütünlüğünün oluşumuna dayalı bir birlikteliğin sonucu olarak ortaya çıkan bir çabanın mahsulü olduğuna göre, o hâlde insanın da bir ibdâ' niteliğine sahip olduğundan söz edilebilir.

EL-BÂKÎ

"VARLIĞININ SONU OLMAYAN, ÖLÜMSÜZ"

El-Bekâ, "bir şeyin ilk hâli üzere olduğu gibi durması" olup, yok olmanın zıddıdır. Bâkî, iki çeşittir: Birisi, kendiliğinden bâkîdir ve varlığı belli bir süreye bağlı olmayandır. İşte o, "hüve'l-bâkî" olan Yüce Allah'tır. El-Bâkî gibi en güzel isme sahip olan Yaratan için fânîlik yoktur. Bir diğeri de, başkasıyla bâkî olandır. Bu da Allah'tan başka şeylerdir ki, onlar için fânîlik vardır. Bu bağlamda, Yüce Allah tarafından bâkî kılınanlar iki kısımdır: Birincisi, Allah'ın kendisini yok edeceği zamana kadar bizzat kendisi var olanlardır. Bunlar gök cisimleri gibi şeylerdir. Kıyâmet kopuncaya kadar varlığını sürdüreceklerdir. İkinciler ise, kendisi ve bölümleriyle değil, türü ve cinsi ile bâkî olanlardır. Bunlara örnek de insan, hayvan ve bitki gibi türlerdir. Bu tür ve cins varlıkların her biri, eceli geldiği zaman ölür ama kıyâmet gününe kadar üreme yoluyla nesillerinin varlığı devam eder. Nasıl ki dünya hayatında Allah'ın kendilerini yaşatacağı süreye kadar varlıklarını devam ettirecek nesne, cins ve türler varsa, aynı şekilde âhirette de cennetlikler gibi, bizzat kendisi bâkî olanlar vardır. Bunlar belli bir süreye kadar değil, ebedî olarak cennette kalacaklardır. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: *"Orada ebedî olarak kalacaklardır."*[1186] Diğer bir kısmı da türü ve cinsi ile bâkîdir. Biz buna misali, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen: *"Cennetlikler için*

hazırlanmış olan meyveleri, cennet ehli dalından koparır yerler, sonra onların yerine benzerleri gelir."[1187] rivâyetinden öğrenmiş oluyoruz. Görüldüğü gibi âhirette olanlar sürekli ve bâkîdir. Nitekim bu mânâda, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:[1188]

"Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Bâkî kalacak sâlih ameller ise, Rabb'inin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır."[1189]

Bâkî Kalacak Sâlih Ameller Nelerdir?

İslâm âlimleri, bu âyette geçen 'bâkî kalacak sâlih ameller' pasajı hakkında farklı yorumlarda bulunmuşlardır: İbn Abbas, İbn Cübeyr, Ebû Meysere ve Amr b. Şurahbil bunların beş vakit namaz olduğunu söylerler. Çünkü namaz, dua, zikir, rükû', sücûd, kıyâm, tahiyyât gibi bütün ibadetle ilgili unsurları ihtivâ eder. Yine bir kısım âlimler; 'Allah'ı her türlü eksiklikten tenzîh ederim/Sübhanallah; Hamd, Allah'a mahsustur/Elhamdülillah; Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, Allah en büyüktür/Lâilâhe illa'llâh, Allâhü Ekber; Her türlü güç ve takat, ancak yüce ve büyük olan Allah iledir/Velâ havle vela kuvvete illâ bi'llâh" gibi zikirler olduğunu ifade etmişlerdir.[1190] Sahâbeden Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Bâkî kalacak olan sâlih amelleri çokça işleyiniz." "Onlar hangileridir ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorulunca, şöyle buyurmuştur: "Tekbîr (Allahu ekber), Tehlîl (La ilâhe illallah), Tesbîh (Subhanallah), (Tahmîd) Elhamdülillâh ve Lâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâh'tır/bütün güç ve kudret ancak Allah iledir."*[1191]

O hâlde, hayır ve tâat cinsinden yapılan ve Allah'ın rızâsı kastedilen her türlü ibadet, kalıcı olan sâlih ameller içerisine girer. Yüce Allah'ın: *"Allah'ın bakiyesi sizin için daha hayırlıdır."*[1192] sözü bu anlamdadır. Âyette, devamlılığın O'na izâfe edilmesi anlamlıdır. Önemli olan; itikattan ibadete, yapılan bütün amellerde, Allah'ın rızâsının gözetilmesi, helâl ve harâm sınırlarına riâyet edilmesidir. Müslümanca sâlih ameller yerine getirilirken, 'Çevremizdeki insanlar ne der?' diye değil, 'Allah ne der?' niyetiyle hareket edilmelidir. İşte o zaman, Yüce Allah ihlâsla yoğrulan dinî hizmetlerimizi/çalışmalarımızı bereketlendirecek ve faaliyetlerimiz somut anlamda üretime dönüşecektir. Bu noktada, Allah'ın rızâsından başka bir rızâ gözetilmeyerek yapılan sâlih ameller, kişinin daha dünyada iken Sırat'ı geçmesine ve Cennet'e girmesine zemin hazırlayacaktır.

El-Bâkî; Ebedî ve Ezelî Demektir

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Allahu Teâlâ'nın en güzel isimleri arasında, el-Bâkî ismi de yer alır. Kur'ân-ı Kerim'de: *"Allah daha hayırlı ve daha bâkîdir."*[1193] buyrulur. Bir güzel isim olarak el-Bâkî, İlâhî Zât'ının varlığı zorunlu olan mevcut, yani varlığı kendisinden ve kendiliğinden demektir. Fakat O, zihinde geleceğe izâfe edildiği zaman bâkî, geçmişe izâfe edildiği zaman ise, kadîm ismini alır. Mutlak Bâkî, istikbaldeki/gelecekteki varlığı düşünüldüğü zaman bir 'son'a dayanmayandır. Bu açıdan düşünüldüğünde, O'nun hakkında, "Ebedîdir" denilir. Mutlak kadîm de, geçmişteki varlığı bir 'evvel'e dayanmayandır. Bu açıdan bakıldığı zaman, Yüce Allah hakkında "Ezelîdir" tabiri kullanılır. Bu isimlerin böyle kullanılması, ilâhî varlığın, zihinde, geçmişe ve gelecek zamana izâfe edilmesi hasebiyledir.[1194] Yoksa zaman ve mekân mahlûktur, izâfîdir, nisbîdir. Yüce Allah, her türlü zaman ve mekândan münezzehtir.

El-Bâkî olan Yüce Allah'ın ne başlangıcı ve ne de sonu vardır. Bu "bekâ" denilen mefhûm, bize zamanı çağrıştırmaktadır. Bir rivâyette, Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Dehre sövmeyin, çünkü dehr, Allah'tır."* buyuruyor.[1195] Yüce Allah, dehre izâfe edilen hayrın ve şerrin, iyiliğin ve kötülüğün fâilidir/yaratıcısıdır. Câhiliye döneminde Araplara bir felâket ve bir musîbet gelince 'kör olası zaman' derlerdi. Bu işleri zamana nisbet edip, ona küfrederlerdi. Gerçekte, bütün işleri yaratan Allah'tır. Dolayısıyla, zamana sövmekle başlarına gelen hâdiselerden dolayı, Allah'a hakaret etmiş olmaktadırlar. İşte bu itibarla, İslâm'da dehre sövmek yasaklanmıştır.[1196]

Netice itibariyle, Yüce Allah'ın el-Bâkî ismi hayatımıza yansımalıdır. Mezarlıklarda, çoğu insanın kabir taşında "Hüve'l-bâkî" yazar. Bu geride kalan insanlara bir mesajdır. Nitekim şu âyette bu husus çok güzel anlatılır: *"Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabb'inin Zât'ı bâkî kalacaktır."*[1197] Biz bu süreli dünyaya, süreli varlıklar olarak geldik. Her canlı, kendisi için takdir edilen süresini yaşadıktan sonra fânî olacaktır. Eğer insan, mecâzî anlamda var olmayı istiyorsa, Yüce Allah'ın el-Bâkî isminin bir tecellîsi olan kendisini sâlih amelleriyle yaşatabilir. Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), bir rivâyette şöyle buyurmuşlardır: *"İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amellerinin sevabı da sona erer. Şu üç şey bundan müstesnâdır: Sadaka-i câriye, istifâde edilen ilim, kendisine*

dua eden hayırlı evlat."[1198] İslâm inancına göre, bir insan için ölüm, dünya hayatının sonu, ebedî olan âhiret hayatının da başlangıcıdır. Dolayısıyla ölüm gerçeği, insanın, dünyadaki amellerini ve sevabını da sona erdirir. Biraz önce değindiğimiz rivâyetten öğrendiğimiz gibi, insanın dünyada işlediği, Kur'ân ve sünnette övülen bazı ameller vardır ki, kesildikten sonra da sevabı devam eder. Bunlar, sadaka-i câriye/hayrı devam eden iyilikler, faydalanılan ilim ve anne babasına dua eden Müslüman evlattır. İlmi ve bilgiyi sadece öğrenmek değil, fakat aynı zamanda başkalarına öğretmek ve kendisinden sonraki nesillere en iyi yollarla aktarmak gerekir. Bu üç vasıf bir Müslüman'da var olduğu sürece, o kimse mecâzî anlamda Yüce Allah'ın el-Bâkî isminden nasiplenmiş olmaktadır. Herhâlde rahmetli Necip Fazıl'ın "ölümsüz gerçek" dediği şey budur.

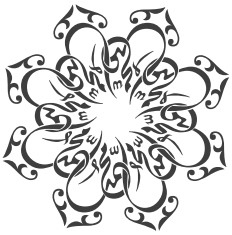

EL-VÂRİS

"VARLIĞININ SONU BULUNMAMASI VASFIYLA KÂİNATIN GERÇEK SAHİBİ"

El-Vâris, Arapça'da "virs (virâset)" kökünden türemiş bir sıfat olarak, ölünün malını mülkünü edinmeye hak kazanan kimse demektir. Yüce Allah'ın güzel isimleri arasında yer alan el-Vâris ise, bir âyette şöyle anlatılır: "Şüphesiz biz diriltir ve biz öldürürüz. Ve her şeye biz vâris oluruz."[1199]

Yüce Rabb'imiz, vârislerin en hayırlısıdır. Her şey yok olduktan sonra, sadece O'nun Zât'ı ebedî kalacaktır. Bütün işler, sonuçta, O'na dönecektir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: "*Yeryüzüne ve onun üzerindekilere ancak biz vâris oluruz (Her şey gider, biz kalırız). Onlar ancak bize döndürülürler*."[1200] İşte bu anlamda tek ve mutlak vâris olan, Yüce Allah (c.c.)'tır. Mahlûkât yok olduktan sonra varlığı ebedî olan ancak O'dur. Yaratılmış her şey ölümlüdür. Ölümlü varlıkların elinde bulunan dünyalıklar ise, geride kalacaktır. Bu bağlamda, her şeyin sahibi ve vârisi Yüce Allah'tır. İnsan, Yaradan'ın el-Ganî ve el-Mâlik'liği yanında bir hiçtir. O vermese biz nereden mal-mülk sahibi olacağız?

Her Şeyin Vârisi Yüce Allah'tır

Öte yandan, bizim vârisliğimiz anadan-babadan kalan ve nihâyetinde Yüce Allah'ın verdiği bir emânet olan mala dayanır. Allah'ın vârisliği ise, hiç kimseden mîrâs kalmamıştır. Çünkü her şeyin sahibi ve mâliki O'dur. Varlığın tamâmı Allah'a aittir. Fakat O, bazı eşyâyı mülk olarak, kullarına lütuf yoluyla vermiştir. İnsan vefat ettiği zaman, sahip olduğu bütün mülk, varlığın ilk sahibi olan Allah'a döner. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur:

"O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün hükümranlık kimindir? Kahhâr olan tek Allah'ındır."[1201] Evet, bu soruyu soran ve cevaplandıran da O'dur. İnsan sahip olduğu dünyalıklar karşısında böbürlenip şımarmamalıdır. Böyle tefessüh etmiş bir ahlâk sahibinin sonu iyi olmaz. Kaldı ki, böyle bir tavır "müstağnîlik"tir. Müstağnîlik ise, insanın kendisini Allah'a muhtaç hissetmemesi demektir. Maalesef, bugün Müslümanların geldiği çıkmaz budur. Bu bağlamda, Müslümanların günümüzde imtihânı, dünyevîleşme şeklinde cereyân etmektedir. Çünkü dünyevîleşme, cenneti yeryüzünde arama çabası; insanın gözünü ilâhî olandan salt bu dünyaya çevirmesi ve Allah inancını unutmasıdır. Bu durum, âhiret gününe imanı olabildiğince zayıflatır. Dünya merkezli bir ebedîlik (huld) düşüncesini kışkırtan dünyevîleşme, insanı daha çok zevk peşine sürükler ve tutkulara yönlendirir. Özde dünyevîleşmenin böyle bir çekiciliği vardır. İnsan İlâhî hikmet ve irfandan koptuğu anda, dünyevîleşmenin meydana getirdiği câzibe alanının dışına çıkamaz. Kur'ân-ı Kerim'de bu kavrama, ölümsüzlük/ebedîlik,[1202] yok olmayacak bir mülk arayışına girme,[1203] Allah'ı unutma,[1204] dünyayı âhirete tercih etme[1205] gibi farklı kelime ve ifadelerle atıfta bulunulur.

Günümüzde, dünyevîleşme olgusu, Müslüman kimlikleri derinden etkilemektedir. Dünyevîleşmenin göstergeleri olarak, tüketim zâfiyetinin artması, cinsiyet rollerinde farklılaşma, tesettür defileleri, moda ve markaya düşkünlük, açgözlülük, seküler ahlâk anlayışı, aile yapılarında sarsılma, aşırı konformizme özenme, gizli evliliklerde artış, dizboyu israf, din dilinin ticarileştirilmesi sayılabilir. Ayrıca kitlesel boyutta meydana gelen bu değişim; "ben" merkezciliği ve "sahip olma" güdüsünü kamçılamakta, mevcut durum, helâl ve harâm duyarlılığını zayıflatmakla birlikte, bireyselleşmeye bağlı olarak, yalnızlaşmayı hızlandırmaktadır.

Müslümanların dünya tasavvuru yeniden ele alınmalıdır. Sûfîler, dünyâyı, "Seni Allah'tan uzaklaştıran şeydir."[1206] şeklinde tanımlamışlardır. İslâm dini, kirli ve günahkâr bir varlık olarak "dünyâ"yı dışta, yani eşyanın maddesinde değil, içte yani ilgi tarafında arar. Bir hadiste denildiği üzere: *"Her ne şey ki seni Rabb'inden çekip kendisi ile meşgûl ederse dünyâ odur."* Öyleyse, uzağında durulması gereken bir süflî varlık olan 'dünyâ' varsa, o içimizde aranacak demektir. İlgi tarafı ile arada gerektiği kadar bir temas boşluğu bırakmaya özen gösterdikten sonra, dış görüntüleri olarak mal-mülk tarafı ile ilişki kurmanın herhangi bir sakıncası yoktur. Dünyâ içimize hükmetmeye kalkmadıkça yiyecek, içecek, giyecek olarak madde tarafının harâm kılınması için bir sebep yoktur: *"De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zîneti ve temiz-hoş rızıkları kim harâm etmiştir?"*[1207] Evet, bu âyetten anlaşılıyor ki, uzağında durulması istenen kirli ve günahkâr "dünyâ", kişiyi Allah'tan alıkoyan yöndür. Yoksa *"Kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş, salma atlar, davarlar, ekinler..."*[1208] değildir. Bunların hepsi, elbette dünyâ malıdır. Fakat hepsi de, dikkat edilsin, kadın, oğul, altın ve gümüş vs. oldukları için değil, hizmetine koşuldukları dünyâ hayatının türlü ihtiraslarını karşılama sıfat ve yeteneğine sahip nesneler oldukları için kirli ve günahkârdır.

Güçlü bir âhiret inancıyla donanmayan insanlarda servet, dinî hassasiyetleri zayıflatmaya sebep olmaktadır. Nitekim şu âyetlerde, bu husus açık bir şekilde dile getirilir: *"Mal toplayarak onu tekrar tekrar sayan, diliyle çekiştirip alay eden kimsenin vay haline! Malının kendisini ölümsüz (ahlede) kılacağını sanır."*[1209] Hâlbuki Kur'ân'a göre, dünyâ hayatını tek hayat olarak görmek inkârcılıktır: *"Onlar, hayat ancak bizim şu dünyâ hayatımızdan ibarettir, biz bir daha dirilecek değiliz derler."*[1210]

Sâlih Kulların Vârisliği Rahmettir

İslâm'da, dünya kurmak vardır. Çünkü burası, âhiretin üretim mekânıdır. Bütün güzellikler burada kazanılacaktır. Bu bağlamda, Müslümanlar yeryüzüne vâris olmalıdırlar. Yüce Yaratıcı, dilediği kimseleri yeryüzüne vâris kılacağını şöyle belirtir: "*Mûsâ, kavmine dedi ki: Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona vâris kılar. Sonuç (Allah'tan korkup günahtan) sakınanlarındır*."[1211] Demek ki, yeryüzüne vâris olmanın anahtarı, takvâya dayalı bir dindarlıktan geç-

mektedir. Eğer Müslümanlar, helâl ve harâm duyarlılığına sahip olur, Allah'a karşı sorumluluklarını bihakkın yerine getirirlerse, Yüce Allah, yeryüzüne onları vâris kılacaktır. Bu, O'nun mü'minlere bir va'didir:

"*Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve ayak basmadığınız topraklara sizi mîrâsçı yaptı. Allah'ın her şeye gücü yeter.*"[1212]

Âhirette mü'minlerin meskenleri, onların mîrâslarıdır: "*Kullarımızdan takvâ sahibi kimselere verdiğimiz/mîrâs, cennet, işte budur.*"[1213]

Netice olarak, her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk'ın *el-Vâris* ismi, müfret kalıbında geçmese de çoğul kalıbında kullanılmaktadır. 15/Hicr, 23. âyetle birlikte, Zekeriyâ (a.s.)'dan söz edilen şu âyet de buna delildir: "*Zekeriyyâ'yı da (an). Hani o, Rabb'ine şöyle niyaz etmişti: 'Rabbim! Beni yalnız bırakma! Sen, vârislerin en hayırlısısın.' (Her şey sonunda senindir).*"[1214]

Yüce Allah'ın el-Vâris ismi, hayat, ehâdiyet, samediyet, kudret, kibriyâ, melik, azamet gibi O'nun Zât sıfatlarına delâlet eder.

Kim Cenâb-ı Hakk'ın her şeye vâris olduğunu bilirse, o kimseye, huşû ve tevâzu sahibi olmak bir vecîbedir. Dünyevî mîrâs konularında Allah'tan korkan bir kimse, vârislerden hiçbir kimseye haksızlık yapmaz. Mîrâsın gerçek sahibinin Allah olduğunu bilir ve geriye kalan malların mîrâs hukukuna göre paylaşımı konusunda düzgün iş yapar. Nitekim bu kimseler hakkında, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle bir övgüden söz edilir: "*İşte asıl bunlar vâris olacaklardır. (Evet) Firdevs'e vâris olan bu kimseler, orada ebedî kalıcıdırlar.*"[1215]

ER-REŞİD

"TEDBİRLERİ DOĞRU YOLDAN HEDEFE ULAŞAN"

Sözlükte "r.ş.d" kökünden türemiş olan 'reşîd' kelimesi; "doğru yoldan giden, doğru yolu bulan, doğru düşünen, akıl ve temyîz sahibi kimse" anlamına gelir.[1216] Aynı kökten türeyen irşâd kelimesi ise; "doğru yoldan gitme, doğru yolu bulma, doğru düşünme, akıl ve temyiz sahibi olma" gibi anlamların yanında, "irfân sahibi bir velînin Allah'ın yolunu göstermesi" anlamını da ihtivâ eder.[1217] Bu yüzden, insanları zühd ve takvâ yoluna davet eden Allah'ın sâlih kullarına da mürşîd denilmiştir. İşte Allah'ın engin rahmet, af, bağış ve kurtuluş yolunu gösteren en güzel isimlerinden birisi de, hidâyet edici/yol gösterici mânâsına, er-Reşîd ismidir. O, yegâne "velî-mürşid"dir.[1218] Kendisi irşâda muhtaç değildir, ama bütün bir varlık dünyası O'nun irşâdına muhtaçtır. Dolayısıyla, Allah'ın en güzel ismi olan er-Reşîd; "bir mürşidin irşadı, bir doğrultucunun doğrultması, bir işaret edenin işareti olmadan tedbirleri doğru yola ulaşan" demektir. Eğer bir Müslüman, hayatında insanları doğru yola çağırmayı ve doğru olmayı bir hayat tarzı hâline getirirse, böyle bir kimse Allah'ın bu güzel isminden pay almış olur.[1219]

Kur'ân-ı Kerim'de Hûd Sûresi'nin 78. âyetinde geçen "*racülün reşîd*" terkibi "*aklı başında adam*" mânâsına; aynı sûrenin 87. âyetinde geçen "*halîmun reşîd*" pasajı da "*aklı başında, yumuşak huylu adam*" anlamına gelmektedir. Elbette başta, insanlığa doğru yolu gösteren bütün peygamberler 'reşîd' kimselerdir. Çünkü onlar toplumlarını; sapıklık, akıl karşıtı bir tutum olan körü körüne taklit ve azgınlıktan, aklı kullanmaya ve doğru yola yönelmeye çağırmışlardır. Bu anlamda, irşâd faaliyeti ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'le birlikte başlamıştır. Halkı irşâd için gönderilen bütün peygamberler, insanlara nazaran, üstün birtakım yeteneklere ve herkeste bulunmayan vasıflara sahiptirler. Yüce Allah, bizzat elçilerini seçmiş (istifâ)[1220] ve süzmüş (ictibâ)tür.[1221] Her şeyden evvel, bu saygıdeğer insanlar; zeki, doğru sözlü, güvenilir ve günahsızdırlar.[1222] Nasıl ki hayırlı ve faydalı yola, rehberliğe "rüşd" deniliyorsa, bu kelimenin zıddına da, "sapıklık ve azgınlık" denmektedir. Çünkü bu olumsuz sıfatları haiz olan kimseler, birey ve toplumları Allah yolundan saptırırlar. Bundan dolayı, Kur'ân-ı Kerim'de, Fir'avun'un işinin reşîd olmadığı vurgulanmak[1223] sûretiyle, onun ve ona uyanların aklın ve tenzîlin hidâyetinden gerektiği şekilde yararlanmadığı anlatılmak istenmiştir.

İrşâda Daha Çok Mü'minler Muhtaçtır

İnsanlara Allah'ın yolunu göstermek anlamına gelen 'hidâyet' ile 'irşâd' kelimeleri arasında anlam bakımından yakınlık vardır. Hidâyet, küfürden İslâm'a dönüşün bir adı olurken; irşâd ise, bu sürecin zirve noktasıdır. Bu anlamda, irşâda daha çok mü'minler muhtaçtır. Zira hidâyeti elde etmek kolaydır, ama onu korumak ve sürdürmek zordur. Bundan dolayı, mü'minler sürekli ve kesintisiz bir biçimde nasîhate muhatap kılınmalıdırlar. İrşâdla takviye edilmeyen bir hidâyet hâli, her an tehlikededir.

Dinimizde, irşâd faaliyetini sürdüren kimselere mürşîd adı verilir. Gerçek anlamda mürşîd, birey ve toplumlara manevî anlamda yol gösteren kimselerdir. Aynı zamanda bunlar vâris-i enbiyâdır. Görüldükleri zaman Allah akla gelir. Mürşidlerin ayrılmaz vasfı, irşaddır. Bu vasfı taşıyan kimselerde, sıradan insanlarda bulunmayan birtakım özelliklerin var olması gerekir. Çünkü irşâd faaliyetlerinin toplumlar üzerinde olumlu yönde etkinliği biraz da bu vasıflarla alakalıdır.

Mürşîdin en önemli vasfı, ihsan derecesinde tahkîkî imana sahip olmaktır. Bu kuvvetli iman bağı, mürşidi, Allah karşısında sorumlu bir varlık hâline getirir ve hayatını hangi amaç doğrultusunda yaşayacağını gösterir. Mecâzî anlamda iman bir binânın temelleri gibidir. Şer'î hükümler de bu binânın katlarını ve çatısını oluşturur. Dolayısıyla, imanla amelî hayat arasında kopmaz bir bağ vardır. İmanla amel bütünlüğü güçlü oldukça, iman binâsının sarsılması ve yıkılması zordur. Çünkü sâlih ameller, imanı keyfiyet planında kuvvetlendirir.

Mürşidin hayatında "güzel ahlâk"ın her biri, bir yaşam hâline dönüşmüştür. Bu ilkelerden birisi de sıddîkiyet, yani doğruluktur. Kur'ân'ın öngördüğü doğru insan, yaptığı bütün işlerde istikamet sahibidir. Çünkü Allah, doğrularla birliktedir ve onların yardımcısıdır. Allah'la beraber olan insan; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere inanan, imkân ölçüsünde akrabalarına, toplumun zayıf bırakılmış kesimi olan yetimlere, düşkünlere, yolculara, hak ve hürriyetleri elinden alınmış insanlara yardım elini uzatan; namaz kılan, zekât veren, sözleştiği zaman sözünde duran, zorda, darda, savaş ve deprem gibi doğal âfetlerle karşılaştığı zaman sabreden ve isyan etmeyen kimsedir.[1224] İşte mürşidlerin hayatında bütün bu güzel hasletler, ayrılmaz bir sıfat hâline gelmiştir.

Mürşidlerin çok önemli bir diğer vasfı da 'emîn/güvenilir' oluşlarıdır. Onlar, "Mü'minin sorumluluk alanına giren her şey, bir emanettir." anlayışına sahiptirler. Bu anlamda, 'velâyet' makamının gereklerini harfiyen yerine getirirler. Onların gönül ve zihin dünyalarında; Allah'a karşı dinî sorumluluklarımız bir emânettir, helâlinden kazanmak bir emânettir, çocuklarımız bir emânettir, içinde yaşadığımız coğrafya bir emânettir, bedenimiz bir emânettir, ilmimiz, irfânımız bir emânettir, toplumun bütün fertleri bir emânettir. Onlar, bu emânetlerin bilincindedirler. Yaşadıkları çağlarda her birisi tavır ve davranışlarıyla bir emânet âbidesidirler. Çünkü emânetleri korumak ve yerine getirmek aynı zamanda iyi mü'min olmanın bir göstergesidir.

Allah'a davetin öncüleri olan mürşîdler, asla "adalet"ten ayrılmazlar. Adalet, her hak sahibine hakkını vermektir. Doğruluktan ve haktan sapmak, bireysel ve toplumsal düzeni bozar. Bu anlamda, onlar adalet görevlerini yerine getirmekle toplumda ıslah edici fonksiyonlarını diri tutmuş olurlar.

Allah'a Karşı Vefâlı Olmak

Öte yandan mürşidler, 'ahde vefâ' ahlâkını söz ve davranışlarıyla gösterirler. Bu konuda da topluma güzel örnek olurlar. Evvelâ insanın, yaratıcısı olan Allah'a karşı vefâlı olması gerekir. Çünkü, Allah'a karşı vefâlı olmayan kimse, ne işine, ne eşine, ne arkadaşına, ne dostuna, ne akrabasına, ne çevresine ve ne de milletine/toplumuna karşı vefâlı olur! Bu sebeple, 'ahde vefâ' gibi bir değerin kaybolduğu toplumlarda mürşîdler imanın göstergesi olarak bu değeri yeniden yaşatırlar, ihyâ ederler.

Mürşidlerde, ihlâs ve samîmiyet kemâl hâlindedir. Bu sebeple; onlar, saf, arı ve duru bir davranışa sahiptirler. İman ve amellerini sadece ve sadece Allah'a özgü kılarlar, asla gösteriş karıştırmazlar. Bundan dolayı; onların bütün çabası, insana kötülüğü emreden 'nefsi eğitmek'tir. Çünkü insan, çok çeşitli bir biçimde, nefsanî ve şeytanî etkilerin ve telkinlerin altındadır. Bizim medeniyetimizde kadîm İslâm kentlerinde her şey, 'nefsi eğitmek' ve insana 'Allah'ı hatırlatmak' üzerine kurulmuştur. Kadîm ve modern zamanların Batı kentlerinde ise, her şey, "nefsi kışkırtmak" ve "Allah'ı unutturmak" üzerine binâ edilmiştir. İslâm irfânına göre önemli olan; günah galerisi ortamlardan uzaklaşıp dağ başlarına çekilmek değil, bu ortamlarda yaşamakla birlikte, rasyonel ahlâk anlayışını hayata taşımaktır. İşte günah galerisi hâline gelen ortamlarda, 'harâm tuzaklarına' takılmadan yaşayanlar, gerçekten bu çağın evliyâsı, Allah'ın dostlarıdır. Mürşidlik bu değil midir zâten?

Mürşidlerin ortaya koydukları her türlü davranışlarında niyetleri, sadece Allah'ın rızâsını kazanmaktır. Bilindiği gibi niyet, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak ve buyruklarına uymak için bir işe yönelmeye kalben karar vermek, özgür iradeyi o yöne yöneltmektir. Söz veya davranış plânında gerçekleştirilen bir faaliyette "Allah'ın rızâsı" amaç edinilirse, insanın yapmış olduğu bütün meşrû şeyler ibadet kapsamı içerisine girer. Meselâ; sokakta koşan iki adam düşünelim. Biri, kendisine yardım etmek isteyen kimseye ulaşmak için koşuyor; diğeri ise, bir hırsızlık yapmıştır, polise yakalanmamak için koşuyor. Yapılan "koşma" fiili aynı, ama niyetler farklıdır. Gerçekten ameller, niyetlere göredir. Niyet, yönelmek demektir. Niyetten maksat, ibadetle âdeti birbirinden ayırmak içindir. İbadetle âdetin ayrılmasının misâli, oruç tutan kimsenin durumu gibidir: Birisi fazla kilolardan

kurtulmak için yiyip içmez ki, bu âdettir; diğeri ise, sırf Allah emrettiği için oruç tutar ki, bu da ibadettir. Hâlbuki oruçta ikinci niyet olsa, birincisi de beraberinde gerçekleşmiş olacaktır. İşte bütün Allah dostları olan mürşidler, bize amellerde saf niyetin önemini hatırlatmak için gelmişlerdir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan er-Reşîd'in mânâsı, Yüce Allah'ın doğru yolu göstermesi demektir. Her Müslüman, bu isimden bir pay almalıdır. Eğer biz de gerek söz ve gerekse davranışlarımızla doğruluktan ayrılmazsak, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmış oluruz. Bu yüce ahlâkla donanan kimselerin birinci vasfı ihsan derecesinde muhkem bir imana sahip olmak; diğeri ise, hiçbir kuşku ve tereddüt taşımadan, kararlı bir şekilde Allah'a güvenmektir. Unutmamak gerekir ki bütün bu güzel hasletlerin takviyesi; ahlâk ve sâlih amellerle sağlanır. Bu vasıflara sahip olan mürşidler, gerçekten örnek alınacak şahsiyetlerdir. Kadın-erkek her mü'min, bu vasıflara sahip olan insanları örnek almalı ve onlar gibi olmaya çalışmalıdır.

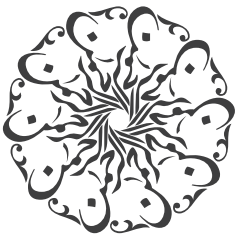

ES-SABÛR

"ALLAH'IN, KULLARININ İŞLEDİKLERİ CÜRÜM KARŞISINDA ÇOK SABIRLI OLMASI VE HEMEN CEZÂ VERMEMESİ"

Sabır sözlükte, güçlükler ve zorluklar karşısında kendini tutma ve acıya katlanmayı ifade eder. Genel mânâda sabır, nefsin; aklın ve dinin gerektirdiği gibi, gerektirdiği şekilde veya her ikisinin birlikte icap ettirdiği şekilde, arzu ettiği şeylerden alıkonulmasıdır. Sabır lafzı umûmîdir; yerine göre, isimlerinde farklılık görülür. Eğer nefis bir musîbetten dolayı hapsedilirse, bu sadece sabır adını alır, bunun zıddı cezâdır (feryattır). Eğer sabır, muharebe hâlinde ise bu, yiğitliktir, bunun zıddı ise korkaklıktır.[1225] Tasavvuf dilinde sabır ise, insanın hayatında karşılaştığı çeşitli belâ ve musîbetlerden doğan üzüntüyü Allah'a havâle edip, O'ndan başkasına şikâyet etmemektir.[1226] Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Sabır (hastalık, zarar, deprem, su baskınları, ölüm gibi hâdiselerin) sarsıntı tesiri yaptığı ilk anda gösterilen tahammüldür."*[1227] Dolayısıyla sabır, insanın ihtiyarî fiillerindendir.

Kur'ân-ı Kerim'de, peygamberlerden bahsedilen âyetlerde onların "güzel sabırlı" oluşunun anılması, hayatın her alanında olduğu gibi bu alanda da örneklik oluşturmalarına atıfta bulunulması kayda değer bir misaldir. Çünkü Yüce Allah, Eyyûb (a.s.)'ı, gösterdiği sabrından dolayı övmüştür: *"Muhakkak ki biz onu sabreder bulduk."*[1228] Yine o, içinde bulunduğu sıkıntıdan şekvâ etmeden, kurtulmak için sadece Allah'a dua etmiştir: *"Eyyûb'e gelince, o, Rabb'ine; 'Benim başıma dert geldi. Sen merhametlilerin en merhametlisisin.' diye niyâz etmiştir."*[1229] İnsan, kendisinden zararın giderilmesi için Allah'a dua ettiği zaman bu, sabrını etkilemez. Çünkü fayda ve zarar verme gücüne sahip olan ve kullarından her türlü zararı gideren O'dur. İnsana düşen sıkıntılar karşısında acele etmeden tahammül göstermektir. Zira sabırsızlık göstermek; ivmek ve bir anda her şeyi istemektir. Hâlbuki yaratıklar, zamana bağlı olup, terbiye kanununa tâbîdirler. Zaman ise peş peşe gitmek, yavaş yavaş olmak demektir. Bunun için, yaratıkların tam başarıya ulaşmaları derece derece bir silsile takip eder. Bu da sabra bağlıdır. Her şeyi bir anda istemek, hiçbir şey istememektir. Hatta yaşamak, sabretmektir.[1230] Sabır konusunda bizim için örneklik oluşturan peygamberlerden bir diğeri de Hz. Yakup (a.s.)'dır. Kur'ân'da, oğlu Yûsuf (a.s.)'ın, kardeşleri tarafından hile yapılarak kuyuya atılması ve kendisine Yûsuf'u kurt yedi diye haber verilmesi karşısında "güzel sabır" örnekliği göstermiştir. Bu durum, Kur'ân'da şöyle anlatılır: *"Gömleğinin üstünde sahte bir kan ile geldiler. (Yakup) dedi ki: 'Bilakis nefisleriniz size (kötü) bir işi güzel gösterdi. Artık (bana düşen), hakkıyla sabretmektir. Anlattığınız karşısında (bana) yardım edecek olan ancak Allah'tır."*[1231]

Sabır, Acıyı Yudumlamaktır

Bu dünya bir imtihan yeridir. Allah hangimizin daha güzel amel yaptığını ortaya çıkarmak için bizi değişik şekillerde imtihan eder.[1232] Bazen bu imtihan bolluk ve iyilikler olabildiği gibi, bazen darlık ve sıkıntılar; yerine göre korku, açlık, mallardan, sevdiğimiz canlardan kaybetme şeklinde meydana gelebilir. İnsan bütün bu felaketler karşısında pes etmemeli ve direnç göstermelidir. Çünkü biz Allah'tan geldik, yine O'na döneceğiz.[1233] İslâm inancına göre; acı ve ızdıraplar, nihâî iyiliğimiz için tahammül etmemiz gereken tedâvîler gibidir. Hayatımızda karşılaştığımız acı ve ızdıraplar, insanların daha büyük iyiliklere ulaşmaları açısından gerekli olan kılık değiştirmiş iyilikler gibidir.[1234] Hayır ve lezzetlerin hepsi iyi olmadığı gibi,

acı ve ızdırapların hepsi de kötü değildir. Nimetlerin ve felâketlerin tümü, insanları ibret almaya ve tefekküre davet etmesi yönüyle maslahat türündendir.[1235] İnsan, acı ve ızdıraplar karşısında sızlanmamalı ve çaresini araştırmakla birlikte büyük sabır ve direnç göstermelidir. En büyük sıkıntıları peygamberler ve Allah dostları çekmiştir. İlâhî eğitimle, belâ ve musîbetler arasında çok yakın bir ilişki vardır. İnsan, acılar ve ızdıraplar karşısında eğitilir. Böylece insan, Allah'ın otoritesinin enginliğini kavramakla birlikte, O'nun kulu olduğunu idrak eder; belâ ve musîbetler karşısında O'ndan yardım isteyerek O'na sığınır. Çünkü acı ve ızdırapları Allah'tan başka giderecek bir güç yoktur. Musîbetler, dinî ve mânevî eğitimin önemli bir aracıdırlar. Dolayısıyla iman yönünden insanın olgunlaşmasına, karakter ve ahlâkını düzeltmesine vesîle olurlar.

Kur'ân'a göre, musîbetler ve acılar karşısında sabredenler, âhirette büyük mükâfat göreceklerdir.[1236] Bu sebeple, sabrın en güzel anlamını sûfîlerin hayatında bulabiliriz. Meselâ, Cüneyd-i Bağdâdî'ye "Sabır nedir?" diye sorulunca, "Yüzü ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmendir." demiştir.[1237] Süfyân-ı Sevrî ise, üç şeyin sabırdan olduğunu söyler. Bunlar; 'Acını anlatmaman, başına gelen musîbeti söylememen ve nefsini temize çıkarmamandır.'[1238] Görüldüğü gibi sabır, nefsin bir amelidir. Ona bir başkası karışamaz. Zira sabır, insanda Allah'a teslimiyet inancını artırır. Bilindiği gibi, Allah'ın en güzel isimlerinden birisi de çok sabırlı olan ve cezâ vermede acele etmeyen anlamına gelen 'es-Sabûr'dur. Yüce Allah, kullarının işledikleri günahları yüzünden hemen cezâ vermiyor, belki suçtan tevbe edip pişman olurlar diye erteliyor. İslâm ahlâkında bunun karşılığı hilm'dir. Hilm ise, teennî ile hareket ederek nefsi kontrol altına almak, cezâlandırmaya güç yetirebildiği hâlde intikam duygusundan vazgeçmektir.[1239] Kur'ân-ı Kerim'de, *"Sen kâfirlere mühlet ver. Onlara zaman tanı."*[1240] denmektedir. Bir başka âyette de: *"Eğer Allah insanları zulümleri sebebiyle cezâlandırmış olsaydı, yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı. Ancak onları belirli bir zamana kadar geciktirir."*[1241] buyrulmaktadır. Demek ki Allah mühlet verir, ama ihmal etmez. Biz bu âyetlerden Allah'ın çok sabırlı olduğunu anlıyoruz. Es-Sabûr olan Allah'ımız, yeryüzünde en acımasız zulüm yapanları bile hemen cezâlandırmıyor. Es-Sabûr olan Allah'ımız, kendisini inkâr edenlere, hatta günahların en büyüklerini işleyenlere bile ekmek, su, hava ve çoluk-çocuk veriyor. Bu, (hâşâ), O'nun zulüm ve günahları onayladığı anlamına gelmez. Herkes, yaptığının karşılığını mutlaka bulacaktır. İşte bize düşen, Rabb'imizin es-Sabûr isminden hisse alarak, bunu söz ve davranışlarımıza yansıtmamızdır. Sabır gerçekten ahlâkî anlamda bir gü-

zellik vesîlesidir. Her kimde Kur'ân ve sünnette anlatılan sabır varsa, o kimsede Allah'ın es-Sabûr isminin bir tecellî kokusu var, demektir. Hele bu sabırlı kimseler bir araya gelip bir cemaat olurlarsa her hâlde Allah'ın yardımına ererler. Allah onların daima dostu ve velisi olur. Dualarına, isteklerine cevap vermek için Allah'ın yardımı daima onların yanlarında dolaşır. Bu beraberliği göstermeyen, gizleyen şey ise o sabırlı kimselerin dağınık bulunmalarıdır. Yoksa: *"Allah, sabredenlerle beraberdir."*[1242] Bu beraberlik, çalışıp elde edilecek şeylerde Allah'ın iradesinin, kulların iradesinin arkasından geldiğini ifade eder.[1243]

Sabır; İç Barış ve Huzurun Teminatıdır

Sabır; her ferahın, her başarının anahtarıdır. Baştaki darlığın, sıkıntının geçmesi için Allah'ın yardımını çekecek sebeplerin birincisidir. Sabırsız ruhlar her zaman darlık içindedir. Onların, dünyaya ait olaylara hiç dayanıklılıkları yoktur. Her şeyi ister, her şeyden rahatsız olurlar. Genişlik zamanında eldeki nimetin kıymetini bilmezler, gözleri daima başkasındadır. Az bir yokluk görünce tahammül edemez, hemen isyan ederler. Hâlbuki dünyada değişmeyen hiçbir şey yoktur. Bundan dolayı, bir darlığa düşmüş olanlar, Allah'a kalbini bağlayarak, bunun da Allah'ın izniyle geçeceğine iman eder ve Allah'ın yardımını, mutluluk ve ferah gününü temiz kalp ve olgun iman içinde beklerse sonuç kurtuluş olur. Sabreden, zafere erer. Bunun için nefisleri sabra alıştırmalı, gerek ibadetleri yerine getirmede, gerek İslâm'ı anlatmada ve gerekse bizi aşan belâ ve musîbetler karşısında sabır gösterilmelidir. Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın, sabredenlere karşı mükâfatlarını hesapsız ödeyeceğinden[1244] ve devamlı sûrette sabredenlerle birlikte olduğundan bahsedilir.[1245] İnsan, yalnız değildir. Allah'a inanan, O'na güvenen ve sabır silâhını kuşanan kimse güçlü ve kuvvetlidir. İnanmış insan, dünyada başına gelebilecek olan her türlü sıkıntıya elinden gelen bütün imkânları kullandıktan sonra, ancak kadere imanla dayanma gücü ve mukâvemet gösterebilir. Bu açıdan, gerçekten, imanla sabır arasında kuvvetli bir bağlantının var olduğu söylenebilir. Bir kere, mü'min devamlı sûrette hayır mihrabında bulunmalıdır. İç barış ve huzur ancak böyle sağlanabilir. Hz. Peygamber, Allah'a sonsuz güven duyan, kendisiyle barışık ve olaylar karşısında direnç gösteren mü'minlerin ruh hallerini şöyle anlatır: *"Mü'minin işine şaşarım. Gerçekten onun bütün işleri hayırdır. Bu, mü'minden başka hiç kimsede yoktur. Kendisine varlık isabet ederse şükreder, bu onun için hayır olur. Darlık isabet ederse sabreder, bu da onun için hayır olur."*[1246]

EL-MEVLÂ

"SEVEN, KORUYAN, YARDIM EDEN, TASARRUF VE HİMAYESİ ALTINDA BULUNDURAN"

Sözlükte; "birinin dostu, yakını, arkadaşı ve yardımcısı olmak, onun idaresini elinde bulundurmak" mânâsındaki velâyet kökünden mastar ismi ve ayrıca sıfat olup "dost, arkadaş, sahip ve mâlik" demektir. Mevlâ, Allah'a nispet edildiğinde muhtevasındaki maddî unsurlar düşünülmediğinden, "seven, koruyan, yardım eden, tasarruf ve himâyesi altında bulunduran" mânâlarına gelir.[1247] Yüce Allah'ın isimlerinden olan Mevlâ kelimesi, Kur'ân'da 21 âyette geçmiş olup bunlardan 12'si Allah ile ilgilidir. Bazı örnek metinler şöyledir:

"Biliniz ki şüphesiz Allah, Mevlâ'nızdır. O ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır."[1248]

"...Allah Mevlâ'nızdır. O Alîm'dir, Hakîm'dir."[1249]

"...Allah, iman edenlerin Mevlâ'sıdır. Kâfirlerin ise Mevlâları yoktur."[1250]

"...Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bizim Mevlâ'mızsın..."[1251]

Bu âyetlerde görüldüğü gibi, Mevlâ kelimesinin; nasîr, hamîd, şefî', hakîm, alîm, rahmet, mağfiret ve afüvv kelimeleri ile birlikte geçmesi, bu ilâhî ismin derin anlamlar taşıdığını gösterir.

Allah'ın mü'minlerin Mevlâ'sı oluşu; Allah mü'minleri sever, korur, görüp gözetir, onlara yardım eder, salih amellerinin karşılığını eksiksiz verir, ilâhî lütfundan sayısız ihsânda bulunur demektir. Kim her işte Allah'a meyleder, O'na dayanır ve güvenirse, işte gerçek Mevlâ Allah olur ve kulunu varlıkta ve yoklukta yalnız bırakmaz, onu korumak için birçok sebep yaratır.

Mevlâ Her Türlü Tasarruf Yetkisine Sahiptir

Gerçek anlamda velâyet sahibi, Yüce Mevlâ'mızdır. Buradaki velâyet; idâre etmek, düzenlemek, yaklaşmak, işini üzerine almak, yardım etmek, sevmek gibi anlamlara gelir. Bütün bu özellikler, O'na aittir. O, kendisini Mevlâ kabul eden dostları üzerinde her türlü tasarruf yetkisine sahiptir. Bu anlamdaki Rabb'imizin velâyeti umumî olup, kendisini bütün mahlûkatı üzerinde tasarrufta bulunmak, rızık vermek, idâre etmek ve yaratmak şeklinde gösterir.

Öte yandan, Mevlâ'mızın bir de velâyet-i hâssası vardır. Bu velâyet, muttakî mü'minler içindir. *"Mü'minlerin Mevlâsı ancak Allah, O'nun Rasûlü, mü'minler ve meleklerdir."*[1252] Yüce Allah, kendisini Mevlâ kabul eden mü'minleri, her türlü itikâdî, fikrî, içtimâî ve iktisâdî karanlıklardan İslâm'ın ışığına çıkarır, düşmanlarına karşı onlara her türlü güç ve kuvvetle yardım eder, dinî ve dünyevî işlerini düzene koyar. Özetle, hakikî kullarına Yüce Mevlâ'mızın dostluğu; ihsân, sevgi ve her türlü iyilikte bulunmak şeklinde cereyan eder. Onları zillette bırakmaz. Darlıkta ve sıkıntı anlarında biz Mevlâ'mızın yardımını istediğimiz zaman o bize mecazî anlamda rahmet ve şefkat elini uzatır.

Kur'ân-ı Kerim'de geçen birçok âyette, Yüce Mevlâ'mız mü'min kullarına yardım edeceğinden bahsediyor ve bu yardımların nasıl gerçekleştirileceğini anlamamız konusunda bize ipuçları veriyor.[1253]

Yüce Mevlâ'mızın yardımı, sadece mü'minlere özgü ilâhî bir yasa olarak görülebilir mi?

İslâm'da doğru bir tevekkül, meşrû bir çerçevede esbâbın her türlüsüne tevessül ettikten sonra sonucu Yüce Allah'a bırakma inancına dayanır. Esbâba tevessül etmeden ve çalışmadan kuru bir tevekkül inancı, İslâm'da muteber değildir. Nitekim iman ve ahlâk şairimiz M. Akif, elden gelen bü-

tün imkânlar kullanılmadan yapılan bir tevekkülün dinde maskaralık olduğuna işaret ederek şunları söyler:

Çalış dedikçe Şeriat çalışmadın durdun,
Onun hesabına birçok hurâfeler uydurdun,
Sonunda bir de tevekkül sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya.

Müslümanların tarihinde yapılan Uhut Savaşı, bizim için iyi bir laboratuvar örneği oluşturur. Savaşın birinci bölümü zaferle bitmişken, ikinci bölümü tedbire riâyetsizlik, söz dinlememek, sabretmemek ve verilen emre uymamak sûretiyle acılar yaşanmasına sebep olmuştur. Bu olay, tedbirsiz bir tevekkül anlayışının olamayacağını bize anlatması açısından önemlidir. Çünkü Yüce Allah'ın mü'minlere yardımının sünnetullah denilen yasalarla da yakın bir ilişkisi vardır. Kur'ân-ı Kerim'de, Bedir ve Uhud Savaşları hakkında tarihî yasalar açısından bir değerlendirmenin yapıldığını görüyoruz: *"Eğer size (Uhud'da) bir yara dokundu ise, o topluluğa da (Bedir'de) benzeri bir yara dokunmuştur. O günler... (evet) Biz onları insanlar arasında evirip çeviriyoruz."*[1254]

Zafer, Şartlarını Eksiksiz Yerine Getirenindir

Biz bu âyetten şöyle bir sonuç çıkarabiliriz:

Zafer, mü'minler için tek başına ilâhî bir hak değildir. Yüce Allah'ın koymuş olduğu yasalar uyarınca, kim, evrensel açıdan zaferin şartlarını eksiksiz yerine getirirse, o kimseler başarıya erişir ve yardım görür. Bir başka açıdan, şâyet mü'minler tarihî süreç içerisinde rollerini iyi oynayamaz, semavî risâletin kendilerine yüklediği sorumlulukları yerine getiremez ya da bunun bilincinde olmazlarsa, Allah onları yardımsız bırakır ve tarihe ve insanlığa tanıklık edecek başka bir ümmet getirir.[1255]

Bu dünya bir imtihan yeridir. Mevlâ'mız hangimizin daha güzel amel yaptığını ortaya çıkarmak için bizi değişik şekillerde imtihan eder. Bazen bu imtihan bolluk ve iyiliklerin üzerimize yağdırılması, bazen de darlık ve sıkıntılarla yüzleşmek, yerine göre korku, açlık, mallardan, sevdiğimiz canlardan kaybetme şeklinde meydana gelebilmektedir. Mevlâ'mızın yardım

edeceğine güvenen bir mü'min, bütün bu felaketler karşısında pes etmemeli ve direnç göstermelidir.

Kur'ân'a göre, musîbetler ve acılar karşısında sabredenler, âhirette büyük mükâfat göreceklerdir.[1256] Yüce Allah, kullarının işledikleri günahları yüzünden hemen cezâ vermiyor, belki suçtan tevbe edip pişman olurlar diye erteliyor. Kur'ân'ı Kerim'de: *"Sen kâfirlere mühlet ver. Onlara zaman tanı."*[1257], bir başka âyette de: *"Eğer Allah insanları zulümleri sebebiyle cezâlandırmış olsaydı, yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı. Ancak onları belirli bir zamana kadar geciktirir."*[1258] buyrulmaktadır. Bu sebeple, mü'min olumsuz gibi görünen olaylar karşısında me'yus olmamalıdır. Bütün gücüyle, başına gelenler karşısında Mevlâ'mızdan yardım istemeye devam etmelidir. O'ndan yardım isteyerek O'na sığınmalıdır. O, bizim halimizi görmekte, bizi bizden daha iyi bilmekte, duâ ve yakarışlarımızı işitmektedir. O'dur bizim Mevlâ'mız: *"O, ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır."*[1259]

EL-CEMÂL

"GÜZELLEŞTİREN"

Arapça'da, güzellik alamına gelen cemâl, "cemîl" teriminin masdarıdır. Cemâl, iki kısma ayrılır: Birincisi, insana özgü olan, insanın beden ve davranışlarının güzelliği; ikincisi ise, insan eliyle, insandan başka insanlara ulaştırılan eylemsel güzelliktir. Bu güzellik, hem sûrette hem şekilde ve hem de form ve mânâda bulunur. Allah Rasûlü'nün, *"Allah güzeldir, güzel olanı sever."*[1260] hadîsiyle söylemek istediği davranış planında ortaya konacak olan ahlâkî güzelliklerdir.

Estetik terminolojide "cemâl" sözcüğü, orijinalinde ahlâk ve davranışlardaki güzellik için kullanılırken, daha sonra şekil (sûret) güzelliği için de kullanılır olmuştur.

"El-Cemâl ve el-Cemîl", Allah'ın en güzel isimlerinden olup, "nûr" mânâsına gelir ve anlamı, "güzelleştiren" demektir. Özellikle tasavvuf âlimlerine göre; rahmet, ilim, lütuf, cömertlik, rızıklandırma, yaratıcılık, fayda verme gibi sıfatların hepsi, güzellik sıfatlarındandır. Bunlardan ayrı olarak, Allah'ın hem Cemâl ve hem de Celâl yönüne işaret eden ortak sıfatları da vardır. Meselâ, rab ismi, terbiye ve yaratmaya nispetle Cemâl; rabliğe ve kudrete nispetle Celâl ismidir.

Cenâb-ı Hakk'ın güzelliğinin varlıklara tecelliyât bakımından, mânevî ve biçimsel güzellik olarak ikiye ayrıldığını söyleyebiliriz. Bunlardan ilki el-esmâu'l-hüsnâ'nın mânâlarından ibaret ve Allah'tan başkasına kapalı olan mânevî güzellik, ötekisi ise, "halk âlemi" olarak adlandırılan ve burada ortaya çıkan şeklî güzelliktir. İşte, Allah'ın güzel isimlerinden olan "el-Cemâl" sıfatının nesnelere yansıması, biçimsel güzellik olarak, yaratılmışlar düzleminde kendisini göstermektedir. Kur'ân bunu, "Sıbgatu'llâh / Allah'ın boyası"[1261] terkibiyle de ifade eder.

Allah'ın zât isminden sudûr eden ve diğeri konumunda bulunan "el-Cemâl", ulûhiyet sıfatlarından bir sıfattır. *"Allah güzeldir (cemîl), güzel (el-cemâl) olanı sever."*[1262] Peygamber (s.a.v.) buyruğunda geçen "Allah güzeldir." İbaresinde, güzellik-hayır ilişkisi birlikte yer alır. Lafzın anlamı, birçok hayrın Allah'tan çıkması (feyz) demektir. Bu özellikler kendisinde bulunan kimse sevilir. İşte Yüce Allah, kendisine uygun düşecek bir şekilde zât, sıfat ve fiilleri yönüyle güzellikle vasfedilmiştir. O hâlde 'cemîl', Allah'ın güzellikten tecellî eden (el-cemâl) ismidir. O, çok güzellik demek olup, Allah için sabit olan mutlak güzelliktir. Öyle ki o, gerçek bir güzelliktir. Bu; varlık âleminin güzelliği, renklerinin çokluğu ve sanatlarının farklılığıyla, Allah'ın güzelliğinin eserlerinden sadece bir bölümdür. O hâlde Yüce Allah bu cemîl sıfatına, bütün güzellerden daha lâyıktır. Elbette bütün bir varlık dünyasına güzellik bahşeden, bu nitelikte mutlaka en üst dereceye (kemâl) çıkma hususunda en üstündür. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak, zâtı, isimleri, sıfatları ve fiilleri ile güzeldir.

Allah'ın zâtının güzelliği hakkında insanın yorum yapması ve mâhiyetini kavraması mümkün değildir. Çünkü biz, Allah'ın zâtını değil, fiillerini ve eserlerini düşünmekle emrolunduk. Ancak âhirette cennet sakinleri, Rablerini gördükleri ve cemâlinin zevkini tattıkları zaman, içerisinde bulundukları her şeyi unuturlar. Bu durumun, kendileri için devam etmesini isterler. Allah'ın İlâhî güzelliğini temaşa hakkına mazhar olan kimseler, güzel insanlardır. Dolayısıyla, O'nu görmeyi hak eden cennet sâkinleri için bu güzelliği seyretmeye dalmak kadar sevimli hiçbir şey yoktur. Kendi güzelliklerine, Yüce Allah'ın güzellik ve nurundan güzellik katarlar. Sürekli O'nu görme özlemi içerisinde olurlar. Sonunda o dolup-taşma gününde, kalpler uçacak şekilde sevince boğulurlar. Onun için bir ömür boyu Allah dostları "Cemâlullah"ı elde etme yolunda büyük gayret sarf ederler. Bu, samimi dindarlığın en açık belirti-

sidir. Yaptığı meşrû faaliyetlerde Allah'ı râzı etme niyeti taşıyan insanlar, yine O'nun izniyle hem cenneti ve hem de İlâhî Cemâl'i hak ederler. Bundan dolayı, Rabb'iyle karşılaşmayı dileyenler, sürekli sâlih amele devam ederler ve ibadetlerinde O'na hiçbir kimseyi ortak kılmazlar.

Allah'ın Fiillerinde Abeslik, Tutarsızlık, Haksızlık ve Zulüm Yoktur

Allah'ın isimlerinin en güzel olması anlamına gelince, bu isimlerin tamamı güzeldir. Hatta onlar mutlak olarak en iyi ve en güzellerdir. Hepsi hamdin, mecdin, cemâlin ve celâlin kemâlâtına delâlet etmektedir. Güzel ve iyi olmayan hiçbir şey asla onlarda bulunmaz.

Allah'ın sıfatlarının güzelliği ise, bütün sıfatları kemâl ve mecd sıfatları, senâ ve hamd vasıflarıdır. Hatta onlar sıfatların en geniş ve en genel olanıdır. Etkileri ve ilgili şeyler açısından, özellikle rahmet, iyilik, kerem, cömertlik, ihsân ve in'âm en mükemmelidir.

Öte yandan, Allah'ın fiillerinin güzelliği övgü ve teşekkür edilmeye lâyık olan iyilik ve ihsân fiilleri arasında dönüp durmaktadır. Yine hikmete uygunluğu dolayısıyla, üzerine hamdedilen adâlet ve hamd fiilleri arasında cereyan etmektedir. Allah'ın fiillerinde abeslik, tutarsızlık, haksızlık ve zulüm yoktur. Aksine tamamı hayır, rahmet, olgunluk, hidâyet, adâlet ve hikmettir. Çünkü fiillerin kemâli, zâtın ve sıfatların kemâline bağlıdır. Zira fiiller, sıfatların eserleridir. İnsan, içinde yaşadığı nesneler dünyasının güzelliğinden, doğrudan tecrübeyle kavranması güç olan İlâhî varlığın güzelliğine ulaşabilir.

Tasavvufî söylemde ubûdiyyet, "kesb-i kemâl ve seyr-i cemâl" diye tarif edilir.[1263] Bu tarifin Türkçesi, yapılan ibadetlerden amaç, bu dünyada mânevî olgunlukları elde etmek ve âhirette de Allah'ın güzelliğini temâşa etmektir. Bundan dolayı mutasavvıflar, güzelliğin bu âlemdeki içkinliğini, geliştirdikleri haller ve makamlar nazariyesiyle dile getirerek bu âleme çekmeye çalışmışlar ve böylece Allah'ın sadece âhirette değil, bu dünyada da görüleceğini savunmuşlardır.[1264] Zira onlarda Allah'ın güzelliğini temaşa duygusu daha çok ön plândadır. En azından bu düşünceyi meşreplerinin merkezi yapmışlardır.

Özetle, âhirette Allah, insanların amel ve ibadet derecelerine göre, herkese farklı şekillerde tecellî edecektir. Bu tecelli her an değişecek ve Hüsn-i Mutlak olan Allah'ın Cemal'ini temâşâda insanlara hiçbir bıkkınlık ârız olmayacaktır. Ancak âhirette Allah'ın nasıl görüleceği keyfiyeti bizce meçhuldür. O'nun görülmesi, fıtratı ve amelleri tayyib (temiz) olan insanlara Allah'ın ilâhî bir lütfudur. O hâlde, insana kemâl yolunda düşen vazîfe, Yüce Allah'ın el-Cemâl ismini, yaşadığımız dünyada ahlâkî alanda davranış biçimi hâline getirmektir. Eğer biz niyet ve davranışlarımıza Rabb'imizin el-Cemâl ismini yansıtabilirsek, âhirette likâullah'ı gerçekleştirecek ve İlâhî Cemal lütuflarına mazhar olacağız.

ER-RABB

"SAHİP, MÂLİK, ISLÂH EDEN, TASARRUFTA BULUNAN, YARATAN, YÖNETEN, HELÂL VE HARÂM KOYAN"

Allah'ın zâtıyla ilişkili olan güzel isimlerinden birisi "Rabb" ismidir. Arapça'da "Rabb" kelimesi, "terbiye" ile aynı kökten gelir. Terbiye ise, bir şeyi olgunluk derecesine ulaştırıncaya kadar aşama aşama inşa etmek, yetiştirmektir. "Kureyş'ten bir adamın beni terbiye etmesi, Hevâzin kabilesinden bir adamın beni terbiye etmesinden daha fazla iyidir." sözü bu anlama gelir. Yine "rabb" kelimesi; yaratma, büyütüp yetiştirme, eğitme, yağmur indirip rızık verme, helâl-harâm kılma, sahip ve mâlik olma, görüp gözetme, tedbir etme, nimet verme gibi anlamların yanında; "ululuk ve efendilik" mânâlarını da bünyesinde toplayan; şefkat, merhamet ve sevgi neticesinde tezahür eden bir vasıftır.[1265]

Tevhîdin tarihine baktığımız zaman, insanların şirke düşme nedenlerinden birisinin, Allah'ın isimleri arasında yer alan "Rabb" vasfının bir mefhum olarak O'ndan başka varlıklara izafe edilmesi olduğunu görmekteyiz. İşte Kur'ân, önce bu noktada insanların akîdesini düzeltmek için işe başlamıştır. Çünkü tevhîd, bir binanın su basmanı gibidir. Tevhîde dayalı dindarlık sağlam olmazsa, bunun üzerine bina edilecek ibadet, ahlâk ve muâmelât gibi davranış tarzları Allah katında bir anlam ifade etmeyecek-

tir. Bundan dolayı, Kur'ân-ı Kerim'in ilk inen âyetlerini incelediğimiz zaman en çok kullanılan isimlerden birisinin 'Rabb' olduğunu görürüz.

Rubûbiyet Sıfatları Allah'a Aittir

Kur'ân, Yüce Allah'ın dışında birtakım nesnelere ulûhiyet atfederek O'na ortak koşan müşriklerin, Allah'ı tanıdıklarını ve ikrar ettiklerini bildirmektedir: *"Andolsun, eğer onlara, 'Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?' diye soracak olsan mutlaka, 'Allah!' diyeceklerdir. O hâlde nasıl (haktan) döndürülüyorlar?"*[1266] Burada asıl ortaya çıkan tezatlardan birisi, sadece ve sadece Allah'a kulluğu terk edip, yaratılmış nesnelerin Allah'ın rubûbiyeti üzerinden ilâhlaştırılmalarıdır. Hâlbuki rubûbiyet sıfatı, Allah'a aittir. Hiç hakkı olmayan varlıkları rab yerine koyup, onlara yaklaşarak üzerlerinde bunca hakkı bulunan Allah'ı bırakıp da hiç hakkı bulunmayan hayalî şeylere tapmak anlamsızdır ve haksızlıktır. İşte Kur'ân, birçok âyette bu mânâsızlığa ve haksızlığa dikkatleri çekerek vicdanları uyandırmakta ve rubûbiyet sıfatlarının Allah'ait olduğunu ilan etmektedir:

"Hamd, âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur."[1267]

"Şüphesiz, senin Rabb'in, kendi yolundan sapan kişiyi daha iyi bilir. O, hidâyete erenleri de daha iyi bilir."[1268]

"Rabb'inin adını an ve bütün benliğinle O'na yönel. O, doğunun da batının da Rabb'idir. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle ise O'nu vekil edin."[1269]

"Rabb'ini yücelt."[1270]

"Yaratan Rabb'inin adıyla oku! O, insanı 'alak'dan yarattı. Oku! Senin Rabb'in en cömert olandır."[1271]

Rabb kelimesi, fâil-özne için kullanılan bir mastardır. Tek başına mutlak olarak sadece, varlıkların maslahatını üzerine alan Yüce Allah için kullanılır. Örneğin şu âyette olduğu gibi: *"Hoş bir ülke, çok bağışlayan Rab!"*[1272] Ayrıca şu âyet de bu anlama gelir: "Size: 'Melekleri ve peygamberleri rabler edinin.' diye emretmez."[1273]

Yukarıdaki âyetlerde görüldüğü gibi, Yüce Allah, meleklere ve peygamberlere ulûhiyet atfederek onları ilâh konumuna koymayı yasaklıyor. Çünkü onlar yaratılmış varlıklar olup, hiçbir zaman ne sebeplerin müsebbibi ve ne de insanların çıkarlarına olan şeyleri üstlenen yaratıcı varlıklardır.

Kur'ân'ın nüzûl yıllarında "Rabb" sözcüğü, Arapça'da, kendisine itaat olunan efendi, herhangi bir durumu düzelten kimse ve bir şeyin sahibi anlamlarına geliyordu. Müşrikler bu ismi, Allah'a değil de Allah'ın dışındaki birtakım varlıklara özgü kılıyorlardı. Kur'ân indiği zaman, Rabb kelimesi, tevhîde uygun bir anlam kazanarak; benzeri olmayan efendi, verdiği sayısız nimetleriyle yarattığı canlıların durumunu düzelten, yaratma ve yönetmenin sahibi anlamına kullanılmaya başladı. Böylece İslâm, Rabb ismini, putlara özgü olmaktan kurtarıp, Allah'a verdi.

Rabb kelimesinin mutlak ve ma'rife olarak kullanılışı, yalnızca Allah içindir. Fakat Kur'ân'da "er-Rabb" şeklinde hiç varit olmamış olması dikkat çekicidir. Allah'tan başkası için ise, muzaaf olarak kullanılması caizdir. Bu kelime, Allah lafz-ı celalinden sonra, Kur'ân'da Yüce Allah'ın en çok kullanılan ismi olmuştur (970 defa geçer.) İlk vahiyden itibaren "Rabb" kelimesi Kur'ân'da en çok, "Rabbüke", "Rabbühum" şeklinde zamirlere ya da "Rabbü's-semâvâti ve'l-ardı", "Rabbü'l-âlemîn", "Rabbü'l-arş" gibi önemli varlık ve kavramlara izafe edilmek sûretiyle kullanılmıştır. Rabb vasfının her defasında muzaaf olarak kullanılmasından şu sonucu çıkarabiliriz: Kur'ân, bu vasfı ulûhiyetin yaratılmışlar âlemiyle nisbetlerini ve münâsebetlerini göstermeye vesile yapmaktadır. Zira Allah lafzı muzaaf olarak kullanılmadığından, bu zaruri ihtiyaç böylece giderilmiştir.[1274]

Kur'ân'ın ilk muhatapları olan müşrik Araplar, aslında, Allah'ı bir mefhûm olarak biliyorlardı: *"İyi bilin ki, hâlis din yalnız Allah'ındır. Onu bırakıp da başka dostlar edinenler, 'Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.' diyorlar. Şüphesiz, Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz, Allah yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez."*[1275] Bu âyetten de anlaşıldığı gibi, sorun Allah'ı bilip bilmemekte değil, nasıl bir Allah tasavvuruna sahip olunduğunda düğümleniyordu.

Rabb'imiz, Allah'tır

İslâm öncesi Câhiliye döneminde, putperest Câhiliye insanının yerine göre Allah, yerine göre Rab denen ve bütün tanrılardan üstün sayılan bir ilâh inancı vardı. Mesele, herhangi bir ilâh inancına sahip olmak değil, yalnız tek olan bir ilâh inancına sahip olmaktır. Nitekim Kureyş Sûresi'nde:

"Kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabb'ine kulluk etsin."[1276] âyetleri, Mekkelilerin orada Allah'a tapıyor olduklarının yegâne delilidir. Yalnız şu var ki, onların nezdinde Allah, tek rab değil, O'nun yanında birçok rabler ve tapınaklar vardır. İlk defa İslâm O'nu bütün bir kâinatın hâkimi ve otoritesi yaptı. Kur'ân, Allah'tan başka rabler tanıyanları da kınadı: *"Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı uydurma rabler mi daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı?"*[1277] Tevhîdin tarihinde Yûsuf (a.s.) da dâhil hiçbir peygamber, ümmetini Allah'tan başka varlıkları ilâh edinmeye, rab kabul etmeye ve onlara kulluk yapmaya aslâ çağırmamışlardır. Onların geliş misyonu, Allah'ı her türlü kemâl sıfatlarıyla muttasıf kılmaya ve noksan sıfatlardan da arındırmaya çağırmaktır.

Rab kelimesinin anlamlarından birisi de, helâl ve harâm kılma yetkisine sahip olmaktır. Kur'ân'dan öğrendiğimiz kadarıyla, inanç tarihinde Yahudi ve Hıristiyanların şirke düşme sebeplerinden birisi, helâl ve harâm kılma yetkisini Allah'tan alarak din adamlarına vermeleri olmuştur. Kur'ân onların şirkini şöyle anlatır: *"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (Hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır."*[1278] Bu âyet inince, Adiy b. Hatem, "Biz din adamlarımıza tapmıyoruz." demişti de, Peygamber Efendimiz: *"Onların Allah'ın indirdiği hükümlere aykırı hükümler koymaları ve sizin de onların koymuş olduğu bu hükümlere tabi olmanızdır tapınmak."*[1279] buyurmuştu.

O Hâlde, Rabb'imiz, Allah'tır

Bizi besleyen, büyüten, yetiştiren, ilâhî eğitimden geçiren, yağmur yağdıran, bizi görünür-görünmez kötülüklerden koruyan, helâl ve harâmları bir bir açıklayan O'dur.

Öyleyse, sadece ve sadece böyle bir Rabb'e kulluk etmek, muvahhid bir Müslüman olmanın bir gereğidir. Bu bağlamda her Müslüman, kabirde sorulacak olan "Men Rabbüke/Rabbin kim?" sorusunun cevabını bu dünyada hem iman ve hem de davranışlar boyutunda hazırlamak zorundadır.

İLÂH

"BÜTÜN GÖNÜLLERİN SEVGİ, ÜMİT, KORKU, GÜVEN, TEVEKKÜL, YARDIM, DUÂ, KURBAN, ADAK VB. TÜM İBADET TÜRLERİNDE BAĞLANDIĞI VARLIK"

Allah'ın zâtıyla ilişkili olan isimlerinden birisi de "ilâh" lafzıdır. Arapça'da genel olarak hiçbir şeyden türememiş has isim olarak kabul edilen Allah kavramının aslının, "ilâhun" olduğu yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Gerçek yaratıcı olan Allah hakkında kullanıldığı gibi, her türlü mabut için de kullanılan bir isim olmuştur. Nitekim Allah Taâlâ için birçok âyette O'ndan başka ilâh olmadığı ifade edilmiştir.[1280] *"Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır."*[1281] şeklindeki âyetlerde, kul için, kulluk edilecek tek mâbûdun Allah olduğu ifade edilmiştir. Müşrikler, kendilerine ulûhiyet atfettikleri varlıklar hakkında "ilâh" (tanrı) ismini kullanmışlardır. Nitekim Kur'ân'da bu hususa işaret edilerek şöyle buyurulmuştur: *"İbrahim, babası Âzer'e, 'Birtakım putları ilâhlar mı ediniyorsunuz? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.' demişti."*[1282], *"Dediler ki: 'Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedin, biz de senin sözünle tanrılarımızı (ilâhlarımızı) bırakacak değiliz ve sana iman edecek değiliz."*[1283], *"Bizim tanrılarımız (ilâhlarımız) mı hayırlı, yoksa O mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur."*[1284]

"Müşrikler ancak Allah'tan başka dişi (inâs) tanrıçalara taparlar."[1285] Bu âyette geçen inâs sözcüğü, Türkçede tanrıça anlamına gelir. Tanrıça, Câhiliye döneminde Arapların kadın şeklindeki tanrılarına verilen isimlerdir. Yine Kur'ân'da da geçen Lât, Uzzâ ve Menat gibi putlar da[1286] kadın sûretinde yapılan ve Arapların kendilerine taptığı putların isimleridir. Dişi varlık anlamına da gelen inâs sözcüğü, mecâzî anlamda şehvetlerin putlaştırılmasını ve ilâhlaştırılmasını da ifade eder. Bu kimseler, Kur'ân'da, "şehvetlerine uyanlar"[1287] ve "şehvet sarhoşları"[1288] diye zikredilir. Allah'a şirk koşanlar, Allah'ı bırakarak inâse dua ederler, dişilere çağırır, dişilere taabbüd ederler, onların en çok ibadet ettikleri, gönül verip yalvardıkları mabutları dişiller olmuştur.[1289] Ayrıca, Câhiliye döneminde, müşrikler, fayda ve zarar verme gücüne sahip olmayan birçok nesneye ulûhiyet atfederek, Allah'a ortak koşmuşlardır. Meselâ güneşi, tanrıça olarak isimlendirmişlerdir. Çünkü onlar, güneşi, kendilerinin mabutlarından birisi saymışlardır. Buna göre ilâh kelimesi, tapılan varlığın kendisi olmaktadır.[1290]

İlk Nâzil Olan Âyetlerde, Hep Allah'ın Üstünlüğü ve Hâkimiyeti Vurgulanmıştır

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ilk nâzil olan vahyin[1291] muhtevâsını incelediğimiz zaman, Kur'ân'ın doğrudan Mekkelilerin putlarına sataşmayıp, Allah'ın kim olduğunu, O'nun birliğini, güç ve nimetini (yaratıcı ve hâkim olarak) ortaya koyarak, insanı uyarmada en son noktaya vardığını görürüz. İlk vahiyde açıkça, müşriklerin ilâh edindikleri varlıklardan ziyade, yaratılış ve bu yaratılışı gerçekleştiren Yüce Allah'tan bahsedilerek, O'nun üstünlüğü ve hâkimiyeti vurgulanmıştır. Bu âyetlerde, insanın pıhtılaşmış kandan yaratıldığından söz edilerek Allah'ın sınırsız mutlak gücü ortaya konmaktadır. O'nun bu gücünü kullanırken de bir başkasına muhtaç olmadığı açıkça dile getiriliyor.

İslâm'ın doğuşundan önce Mekkeliler putperesttiler. Fakat onlarda, o zaman dahi, tekâmül etmiş, yüce, tek ve her şeye gücü yeten bir tanrı fikri vardı. Bu mefhum, ilâh kavramının yanında özel olarak, erkek-dişi veya tekil-çoğul bir şekil almayan Allah kelimesiyle ifade ediliyordu. Putlarsa, Allah'ın yanında şefaatçi olarak nitelendiriliyordu. Müşriklerin Allah adında bir ilâh kabul ettiklerini Kur'ân'ı Kerim'den anlamamız mümkündür:

"Andolsun, eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?" diye soracak olsan mutlaka, "Allah" diyeceklerdir. O hâlde nasıl (haktan) döndürülüyorlar?"[1292]

"De ki: 'Eğer biliyorsanız söyleyin: 'Yer ve yerde bulunanlar kime aittir?' 'Allah'ındır.' diyecekler. 'Öyle ise siz hiç düşünüp öğüt almaz mısınız?' de. De ki: 'Yedi kat göklerin Rabb'i, büyük Arş'ın Rabb'i kimdir?' 'Allah'ındır.' diyecekler. 'Öyle ise ona karşı gelmekten sakınmaz mısınız?' de. De ki: 'Eğer biliyorsanız söyleyin: 'Her şeyin hükümranlığı elinde olan, kendisi koruyan, kendisine karşı korunulamaz olan kimdir?' 'Allahtır.' diyecekler. 'Öyle ise nasıl aldanıyorsunuz?' de."[1293]

"Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, "Allah" derler. Öyleyken nasıl döndürülüyorlar?"[1294]

Ayrıca müşrikler, telbiye ederek Allah'ı birliyorlardı. İlahlarını da yanına katıyorlar, fakat sahipliğini yine de O'nun eline veriyorlardı. Yüce Allah, Peygamberine, *"Onlardan çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar."*[1295] buyuruyor. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v.), risâlet vazîfesiyle görevlendirilip insanları tevhîde çağırmaya başladığı zaman, *"Ne o, ilâhları bire mi indirdi? Doğrusu bu şaşılacak bir şey."*[1296] diyerek eleştirmeye kalkıyorlardı.

Allah'tan başkasını ilâh edinmek bir şirktir. Sözlükte şirk, "ortak koşmak" mânâsına gelir. Dinî anlamda şirk, Allah'ın ulûhiyet, sıfat ve fiillerinde eşi ve ortağı olduğunu kabul etmek ve Allah'tan başkasını ilâh tanıyarak ibadet etmektir. Bu da putlara, ağaçlara, hayvanlara, kabirlere, semavî cisimlere, tabiat kuvvetlerine, ruhanî varlıklara ve insanlara ulûhiyet vererek tapınmak şeklinde meydana gelir. İşte Allah'a, ulûhiyet makamına yakışmayan; eksiklik, kusur, âcizlik ve hata gibi kemâlsizlik ifade eden bütün sıfat, mânâ ve mefhumları isnat etmek şirktir.

Gerçek anlamda İlâh; bütün gönüllerin sevgi, ümit, korku, güven, tevekkül, yardım, duâ, kurban, adak gibi tüm ibadet türlerinde bağlandığı varlıktır. Bu sebeple, bütün bu konularda, Allah'tan başka varlıkları O'na ortak koşmamak gerekir. 'Ulûhiyet ve ubudiyette tevhîd' dediğimiz zaman, ilâhlığı ve ibadetleri sadece Allah'a has kılmak anlaşılmalıdır. Kur'ân'a göre, iki ilâhın varlığını benimsemek şirktir.[1297]

Arapça'da ilâh lafzının şaşkınlık ve hayret göstermek anlamına gelen "tahayyara" fiili ile de ilgisinin olduğu söylenmiştir. Bu bağlamda "elihe" şaşırmak ve hayret etmek mânâsına gelmektedir. Ulûhiyette tevhîdi benimseyen bir mü'min, Allah'ın güzel isim ve sıfatları karşısında âcizliğini ifade etmekten ve O'na olan takdir duygularını yerine getirmekten başka bir şey yapamaz. Bunu Hz. Ali'nin şu sözü doğrulamaktadır:

"O'nun sıfatları karşısında bütün güzel tasvirler âciz kaldı. Dillerin bütün ifadeleri burada şaşkınlığa düştü."[1298]

Allah'ın Zâtını Yaratılmışların Kavraması Mümkün Değildir

İslâm itikadına göre; Allah (c.c.), tasvîrî olarak değil, tavsîfî olarak bilinir. Onun güzel isim ve sıfatları üzerinden düşünen bir kimse, hayretler içinde kalır. O'na olan sevgisi ve teslimiyeti kat kat artar. Bundan dolayı, bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Allah'ın zâtını değil, Allah'ın nimetlerini düşününüz."*[1299] buyurmuşlardır. Çünkü Allah'ın zâtını bizim gibi yaratılmış fânîlerin kavraması mümkün değildir. Tarihte O'nun zâtı üzerinde tefekkür yapmaya kalkanlar, doğru yoldan ayrılmak gibi bir sonuçla karşılaşmışlardır. Nihâyetinde, bir kısım insanlar biçimci bir ilâh tasavvuruna kadar gitmişlerdir. Bu sebeple, gerek Allah'ın yarattığı varlık üzerinde ve gerekse kullarının yararına olmak üzere takdim ettiği sayısız nimetler konusunda akıl yürütmek, O'nun azameti karşısında takdir duygusunu arttırmaya yarar. Bizden istenen de bu değil midir zaten?

Bir başka görüşe göre, Allah lafzının aslı "ilâh" lafzından gelmedir. Allah'ın bu şekilde adlandırılmış olması, yaratılan her varlığın O'na doğru aşk ile yönelmiş olmasındandır. Bu, cansız varlıklar ve hayvanlarda olduğu gibi, ya sadece teshir ile olmaktadır ya da insanlarda olduğu gibi, hem teshir ve hem de irade ile olmaktadır. Allah, bütün varlıkların sevgilisidir. Kelimenin tam anlamıyla, bu bir aşktır. Allah aşkı ve Allah sevgisi dediğimiz zaman bu anlaşılır. İbn Sina, Risâle fî Mâhiyeti'l-Işk adlı eserinde bu konuya değinir. Bütün bir varlık, Allah'ın kendisine verdiği özel tesbîhâtıyla ilâhî aşkı terennüm eder. Akıllı ve iradeli bir varlık olan insan ise, bu dünyada eksik olan aşkı idrak edince, kendi eksikliğini anlar ve yetkin olan İlâhî aşka yönelerek O'na daha çok bağlanır. Eksik olan sevgiden, sevgililer sevgilisine yükselmek için bütün benliğini O'na açar. İşte O Ma'şuk da Allah'tır. Bu

sebeple aşk, varoluşsal bir mânâdır. Bundan dolayı, Allah'ın fiillerinin vücûdî gereklerinden biri, mahlûkatına karşı olan sevgisidir. Bu sevginin temelini, O'nun Rahîm ve Vedûd ismiyle varlık dünyasına tecellîsi oluşturur. Şu âyette bu durum gâyet açıktır: *"Şüphesiz, Rabb'im çok merhametlidir ve (kullarını) çok sever (Vedûd)."*[1300] Özellikle vahdet-i vücûdcu mutasavvıfların ontolojik içerikli tecellî nazariyesi üzerinde çok durmalarının sebebi, İlâhî Zât'ın bizzat aşk olduğu düşüncesidir. Bu sebeple, İlâhî aşkın bir gereği olarak, bütün bir varlık Allah'ı zikreder. Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah'ın şu sözü buna işaret etmektedir: *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbîh ederler. Her şey O'nu hamd ile tesbîh eder. Ancak, siz onların tesbîhlerini anlamazsınız. O, Halîm'dir (hemen cezâlandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır."*[1301]

O hâlde her Müslüman, itikadının bir gereği olarak, Allah'tan başka hiçbir varlığa asla ulûhiyet atfetmez. "Allah'tan başka ilâh yoktur." kelime-i tayyibesi, sadece dillerde tekrarlanan bir lafız değildir, hem dillerde hem gönüllerde ve hem de davranışlarda kendisini gösterir. Mü'min iyi bilir ki, sahih bir tevhîd olmadan ne sahih bir iman ne sahih bir düşünce ve ne de sahih bir ibadet olur. Başta itikat olmak üzere, ibadetlerimizin ve Allah adına yaptığımız tüm davranışlarımızın O'nun katında memdûh ve makbul olması, O'ndan başka ilâh tanımamaya bağlıdır. Bu sebeple, sahte ilâhları "lâ/hayır" ifadesiyle ortadan kaldıran bir mü'min "illâ/ancak" istisnasıyla gerçek ilâh ismini Yüce Allah'a izafe eder. Buna göre de hayatını düzenler.

DÎVÂN-I HULÛSÎ-İ DÂRENDEVÎ'DE EL-ESMÂÜ'L-HÜSNÂ

Bu tebliğimizde, Allah'ın en güzel isimleri olan Esmâü'l-Hüsnâ'nın İslâmî kaynaklardaki dayanağı, bu isimlerin iman, ibadet ve ahlâkî hayatımızda meydana getireceği değişim ele alınacaktır. Sonra da Es-Seyyid Osman Hulûsî Dârendevî Hazretleri'nin meşhur Dîvân-ı Hulûsî'sinde yer alan en güzel isimlere değinilecektir.

Esmâü'l-Hüsnâ'nın Önemi

Kur'ân-ı Kerim, Yüce Allah'ı bilme imkânı üzerinde dururken, O'nun zâtını değil, nihâi zât'ın tabiat üzerindeki farklı tecellilerini düşünmeye teşvik eder. Bu açıdan, Allah'ın zâtını değil, mahlûkâtını düşünmek, her mükellef üzerine gerekli olan bir sorumluluktur. Şu âyet bu hususa açıkça işaret eder: *"Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler."*[1302] Gerçekten bu âyette, Yaratan Allah hakkında değil de yaratılan varlık üzerinde düşünmenin vurgulanmış olması anlamlıdır. Çünkü varlık üzerinde düşünmek, Allah'ın kudreti hakkında insanda hayret duygusunu arttırır ve Allah'a olan imanı kuvvetlendirir.

İslâm inanç sistemine göre, Yüce Allah tasvirî olarak değil tavsîfî olarak bilinebilir. İşte O'nu tavsîfî olarak bilmenin bir diğer yolu da isim ve sıfatlarından geçer. Kur'ân'da ismin çoğulu olarak gelen esmâ, hüsnâ terimiyle sıfat tamlaması oluşturarak esmâü'l-hüsnâ/en güzel isimler şeklinde, dört defa Allah'a nisbet edilir.[1303] *Esmâü'l-hüsnâ*, Allah'ın sıfatlarından ibarettir. Anlam bakımından sıfat oldukları için bu isimler, *"el-hüsnâ"* (en güzel) olarak nitelendirilmişlerdir.

Bilindiği gibi isim, bir şeyin kendisiyle bilindiği addır. Bir şeyin ismi, o şeyin alâmetidir.[1304] İslâm dininin telkin ettiği Yüce Yaratıcı'nın öz adı, belki de herhangi bir sözlük mânâsı taşımayan mücerret Allah lafza-i celâlidir. Bunun dışında, O'nu hatırlatacak kelimeler seçilirken hem *ilâhi Zât'ı* niteleyen kavramlara uygun düşmeli ve hem de ta'zîm ve hürmet unsurlarını taşımalıdır. Bu iki şartın gerçekleşebilmesi için isimlerin naslardan seçilmesi, naslarda yer almayan kelimelerin O'na nisbet edilmemesi gerekir.[1305] Şu âyette bu vurgu gâyet açıktır: *"Allah'ın esmâ-i hüsnası vardır. O hâlde, O'na bunlarla dua edin. O'nun isimleri konusunda eğri yola sapanlara uymayın."* [1306] Âyette, "*eğri yola sapanlar*" mânâsına gelen *ilhâd*, Allah'ı, Kur'ân ve sünnette vârid olmayan bir isimle adlandırmaktır. İlhâdın en büyüğü, Allah'ın isimlerinin mânâlarını nefyetmektir.

Bize düşen; Allah'ın isimlerini, edeb açısından O'na yakışmayan hususlardan tenzîh etmek, hakkında vârid olan isimleri te'vîl etmemek, onlar konusunda insanlar arasındaki mânâ ve keyfiyetleri düşünmemek, *Kendisine* has olan adları başkalarına vermemektir.[1307] Zira *ehl-i sünnet* bilginlerine göre, Allah'ın isimleri tevkifî olup, vahiyle belirlenmiştir. İşte *Esmâü'l-Hüsnâ,* Allah isminin kendilerinden çıktığı sıfatlarının ayrıntı ve açıklamalarıdır.

Kur'ân'da, Allah'ın yüze yakın ismi geçer. Aynı konuda *İmam-ı Tirmizî*'nin Sünen'inde *Ebu Hureyre* (r.a.)'den rivâyet edilen bir Hadîs-i Şerîf'te de Allah'ın doksan dokuz isminin olduğu zikredilir: *"Allahu Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır. Bunları sayan, cennete girecektir."*[1308] Hiç şüphesiz, İslâm bilginlerinin genel kanaatlerine göre, Allah'ın güzel isimleri salt doksan dokuzdan ibaret değildir. Bu isimlerin geleneksel tasnifte doksan dokuz olarak anılması, şerefli mânâlar bu rakamlara baliğ olduğu içindir, adet olarak doksan dokuzda hasredildiği için değildir.[1309] Bu isimleri sayı ile sı-

nırlandırmak imkân dışıdır. Bilindiği gibi Arapça'da, yetmiş, yetmiş yedi, doksan yedi defa şeklindeki ifadeler daha çok mübalağa ve çokluktan kinaye olarak kullanılmaktadır.

En yüce sıfatlar, Allah'a mahsustur.[1310] Dolayısıyla biz, Allah'ın zâtının mahiyetini bilemeyiz. Bize düşen, ilâhi isimlerin varlık dünyasındaki karşılığından yola çıkarak O'nu tanımaktır. Asr-ı Saâdet'te bazı kimseler, Kur'ân'ın teşbih ifade eden dilinden hareketle, Allah'ın zâtını ve mahiyetini düşünmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.): *"Siz, Allah'ın nimetlerini ve kudretinin eserlerini düşününüz, Zât'ını düşünmeyiniz. O'na gücünüz yetmez."* [1311] buyurarak, onları, İlâhi Zât üzerinde düşünmekten men etmiştir. Çünkü O'nun bilgisi, mutlak gayba ait konular arasındadır. İnsan, ne aklı ve ne de sınırlı ilmiyle O'nun ilâhi zâtını ve künhününü kavrayabilecek bir düzeydedir. İnsan ancak O'nu, vahyin olgular âlemine atıfta bulunarak verdiği misallerden yola çıkarak kavrayabilir. Nasıl ki, herhangi bir yazara ait kitabı ya da makaleyi okuyan bir kimse bu kitap ve makale sayesinde yazarın kayda değer sıfatlarını tanırsa, aynı şekilde, topyekûn varlığı müşahede eden kimse de onu yaratan Allah'ın yüce sıfatlarını ve bu sıfatların ahlâkî değer bakımından ne anlama geldiğini kavrar.

Diğer yandan, Allah'ın en güzel isimleri, beşerî idrake sığmayan aşkın ulûhiyet ile duyu ve akıl dünyasında yaşayan insan arasında münasebeti sağlayan önemli bir ilişki ağını oluşturur. Allah'ın en güzel isimleri O'nun kemâl sıfatlarıdır. Bu sıfatlar, ibadet ve dualarıyla yalvaran kimseyi Allah'a yaklaştırmaya sevk eder.[1312] İnsan, dualarında bu isimlerden hangisini isterse ona tutunarak Allah'a yaklaşır, isterse sıfatların birini tutum ve davranışlarıyla taklid ederek de Hakk'a yakın olabilir.[1313] Nitekim *İmam-ı Gazâlî*'nin de ifade ettiği gibi, mü'minin gerçek ibadeti, Allah'a ait bu en güzel isimleri papağan gibi sadece ezberden tekrar etmek değil, her bir isim ve sıfatı düşünerek insan ruhundaki etkilerini denemek, düşünüp taşındıktan sonra da insan olarak uygulayıp yapabildiği ölçüde onları taklid ederek O'nun ahlâkıyla ahlâklanmaktır.[1314] İslâm'ın asıl ahlâkî mânâdaki güzellik boyutu, hem imanî hayatta ve hem de davranışlarda kendisini bundan sonra ortaya çıkaracaktır. Allah'ın güzel isimleri her türlü teşbihten, temsilden, ayıp ve noksanlıklardan münezzeh olan kemâl sıfatlarıdır. Allah, bu güzel isimlerin bir kısmında varlık dünyasına cemâlî tecellisiyle lütufta, bir kısmıyla da cemalî tecellisiyle adalette bulunur.[1315]

Dîvân-ı Hûlûsî'de En Güzel İsimler

İslâm düşünce tarihinde Müslüman müellifler, Kur'ân ve sünnette geçen Yüce Allah'ın en güzel isimleri hakkında birbirinden muhteşem esma ile ilgili kitaplar yazmışlardır. Kimileri de İlahî ahlâkı nesir ve şiir diliyle anlatarak, Müslüman insanın ahlâkî hayatını güzelleştirmeye çalışmışlardır. İşte bunlardan birisi de Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Hazretleri'dir. O, meşhur *Divân-ı Hulûsî-i Darendevî*'de yer alan birbirinden güzel mısraların arasına bu en güzel isimleri bir rahmet damlası gibi serpiştirerek Müslümanlara öğüt vermiştir. Onun şiirlerinde yer verdiği Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden bazıları şunlardır:

Allah (c.c.)

İslâm itikadında Allah kavramı, hem lafız ve hem de mânâ olarak sadece ve sadece Yüce Yaratıcı'nın adına tahsis edilmiştir. İsmin Yüce Allah'a mahsus oluşundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: *"Hiç sen, O'nun adıyla anılan birini bilir misin?"*[1316] Arapçada *"ilâh"* lafzı, her tür mabut için kullanılan bir isimken, özel bir isim olan Allah lafzı ise, bütün güzel isimlerin (esma-i hüsna) anlamlarını kendisinde toplamış Gerçek İlah'a delâlet eden özel bir isim olup, doksan dokuz ismin en büyüğüdür. Çünkü O, ulûhiyet sıfatlarını kendisinde toplayan İlahi Zât'ın ta kendisidir. Bu sıfat ve güzel isimlerin hiçbiri O'ndan hâriçte kalamaz. Allah lafzının dışındaki diğer isimlerin her biri, ayrı ayrı bir mânâya işaret eder. Meselâ, Yüce Allah'ın Alîm ismi, yalnız ilme; Kadîr ismi yalnız kudrete delâlet eder. Allah ismi ise, isimlerin en özelidir. Ne mecaz ve ne de hakîkat olarak Allah'tan başkası için kullanılamaz. Oysa diğer isimler başkaları için de isim olarak verilebilir. Meselâ, kadîr, alîm, rahîm gibi... İşte bu iki sebepten dolayı Allah ismi, doksan dokuz ismin en büyüğüdür.[1317] Bundan dolayı, es-Seyyid Osman Hulûsi Hazretleri Dîvan'ında sekiz defa, bu esmânın tâcı olan *"Allah"* ismine yer verir. Ona göre, insan kendi yaratılışından hareketle Allah'a ulaşabilir. Nitekim bir beytinde bu durumu şöyle anlatır: *"Hulûsî kim ki kendinde şuhûd eyledi Allâh'ı / O cân erdi visale bulduğu yârın visâlidir."*[1318] Bu sebeple, her daim mü'min şunu söylemelidir:

"Her büyüklüğe layık Sensin Yüce Allah'ım
Bize lütf u kerem et gündüz gece Allah'ım"[1319]

Er-Rahmân

Rahmân ve Rahîm, rahmet kökünden türetilmiş iki isimdir. Rahmân sıfatı, ancak Allah için kullanılır, başkası için değil. Zira Rahmân, rahmeti her şeyi kuşatan demektir. er-Rahîm ismi başkalarına da verilebilir.[1320] Yüce Allah'ın bu dünyada mü'min ve kâfir ayrımı yapmadan her hastaya merhametle şifa vermesi; bütün kullarına bela ve musibetler karşısında merhametle davranması, ister iman isterse küfür cinsinden olsun, imtihanın anlamlı olabilmesi yolunda tüm kullarına fiillerini özgür iradeleriyle yapma gücü ve kudreti vermesi; damaklara lezzet, burunlara koku algılama gücü, kulaklara sesleri duyma imkânı, gözlere görme idraki vermesi, Rahman sıfatının varlığa tecellisinden başka bir şey değildir. Bu sebeple Hulûsi Efendi, ibadetlerdeki ihlas ve samimiyet üzerinde durur. Eğer ibadetler ihlâsla yapılmazsa, sürekli kötülüğü emreden nefsin, insanı Rahmân'a yöneltmeyeceğini söyler:

İhlâs ile hâs eylemeden gönlü Hulûsî
Emmâre-i nefsin yönü Rahmân'a yönelmez[1321]

Es-Selâm

Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden olan es-Selâm, kullara ârız olan her türlü ayıp, kusur, noksanlık ve fenadan O'nun sâlim olması anlamına gelir. Kur'ân'da bir âyette bu isim; "O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı/es-Selâm"[1322] olarak geçer. Yüce Allah, her türlü eksikliklerden salim olduğu gibi, yaratıklarına da selâmet verendir. Dolayısıyla, barışa çağrı, doğrudan Allah'a çağrıdır. Bu sebeple Hulûsi Efendi meşhur Dîvan'ında, her gün namazlarımızda okuduğumuz tahiyyat duasında Yüce Allah'ın Rasûl-i Ekrem'i es-Selâm ismiyle selâmlamasına değinir. [1323] Bu anlamda es-Selâm, mü'minin hayatında çevresindeki bütün bir varlığa barış ve güvenlik içinde yaşama telkin etmek anlamına gelir.

El-Mü'min

Arapçada mü'min kelimesi, her türlü korkunun gitmesi ve nefsin huzur bulması anlamına gelen emn kökünden türemiştir.[1324] Bilindiği gibi, Yüce

Allah'ın en güzel isimlerinden birisi de *"el-Mü'min"*[1325] olup; tasdik eden, emin kılan ve güven veren demektir. Hiç kuşkusuz, kullarından her türlü şüphe ve tereddütleri kaldıran, isteyenlere iman ve korku içinde olanlara emniyet veren ancak Yüce Allah'tır. O'na inanan ve O'na güvenen kimseler, yegâne güven kaynağına tutunmuş olurlar. İşte Allah'tan gelen ilâhî öğretiyi diliyle ikrar ve kalbiyle tasdik eden kimseye de *'mü'min'* denilir. Bu bağlamda mü'min de, Allah'a güven vermelidir. Aynı zamanda mü'minlik sıfatıyla özdeş olan kimse, kendini ontolojik anlamda güvende hissettiği gibi, aynı şekilde hemcinslerine, tabiat ve bütün bir varlık alanına kendisinden güvende olduğunu hissettirir. İşte el-Mü'min isminin bu boyutuna değinen Hulûsi Efendi, "mü'min deme şol münkir-i pîr-i mey-i aşka"[1326] demek sûretiyle gerçek mü'minin yürekten Allah'a bağlanan ve her türlü müskirattan kendisini koruyan kimse olduğuna dikkatlerimizi çekmiştir.

El-Cebbâr

El-Cebbâr, *"cebr"* kökünden, mübalağalı ism-i fâildir. Esasen cebr, kırığı yerine getirip sıkıca sarmak, eksiği, noksanı ıslah edip tamamlamak demektir. Cebbâr ismi; halkın eksikliklerini tamamlayan, ihtiyaçlarını gideren, işlerini düzelten ve bu konuda gereken şeyi gereği gibi yapmakta çok iktidarlı olan hâkim mânâsını ifade eder.[1327] Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan[1328] el-Cebbar'ın anlamlarından birisi de budur. Bu anlamda; el-Cebbar, rahmet, merhamet ve adaletin varlık alanına yansıyan farklı tecellileriyle kendisini izhar eder. Nasıl ki, cerrah olan bir doktor, bir yandan hastasının kangren olmuş ayağını keserken öte yandan bedenin tamamını kurtarmayı hedefliyorsa, nasıl ki, âdil bir yönetici bir yönden zâlimleri, katilleri, zânileri, gâsıpları, hırsızları vb. âdil hükümleriyle yargılayıp hak ettikleri cezâya çarptırırken öte yandan da dolaylı olarak mazlumların haklarını iade etmiş oluyorsa, işte bunun gibi, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Cebbâr isminin de böyle bir işlevi vardır. Yani, cebir yüklü ilâhi fiillerin özünde şefkat vardır, hikmet vardır, rahmet vardır; zulüm ve zorbalık değil. Çünkü el-Cebbâr Olan'dan asla zulüm sâdır olmaz. Zulmün öznesi, insanlardır. İşte burada el-Cebbâr ismi, Hulûsi Efendi'nin dediği; her türlü zulüm ve zorbalıkları, acı ve ıstırapları İlahi kudret ve adaletle ortadan kaldıranın kudreti anlamına gelir.[1329]

El-Hâlık

Yaratıcı anlamına gelen Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan el-Hâlık ismi, bizzat Kur'ân'da geçer.[1330] Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. Aynı zamanda takdir mânâsına gelen halk, bir şeyi belli bir ölçüye göre yaratmak mânâsını da taşır. Bu bağlamda Yüce Allah, her şeyi belli bir ölçü ve plana göre takdir edenlerin en güzelidir. O, yarattığı her şeyi güzel yaratmıştır.[1331] Eğer mü'min insan, yaratılışı üzerinde derin derin tefekkür etse Hulûsi Efendi'nin deyişiyle *"marifet-i Hâlık"*ı bulabilir. Hele bir de O'nun mü'minin gönlüne nazar ettiğini bilirse, halinden utanır.[1332] Burada Hulûsi Efendi, *"Varlığımızın delillerini onlara ufuklarda ve kendi canlarında göstereceğiz"*[1333] âyetinin bağlamında, kevnî bir âyet olan yaratılışı üzerinde insanın düşündüğü takdirde Yüce Allah'ın el-Hâlık mührünü bulabileceğine işaret etmiş olmaktadır.

El-Ğaffâr

Kullarının günahlarını bağışlamak sûretiyle örtmek anlamına gelir. Çünkü günahları bağışlayan O'dur.[1334] "*O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.*"[1335] O hâlde *el-Ğaffâr*, günahları tekrar tekrar, çokça bağışlayan demektir. Bu sebeple, bütün günahları bir defaya mahsus olmak üzere bağışlayan ve defalarca günaha dönen insanı bağışlamayan, el-Ğaffâr ismine layık olamaz.[1336] O'nun için Yüce Allah'tan günahlarını bağışlamasını dileyen bir Müslüman, Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi gibi şöyle dua etmelidir:

Ayıpların Settâr'ısın mücrimlerin Gaffâr'ısın
Âlemlerin Hünkâr'ısın yâ Rabbenâ fağfirlenâ.[1337]

El-Halîm

Allah'ın en güzel isimlerinden birisi olan el-Halîm, kendisine isyan edenleri ve emirlerine muhalefet edenleri gördüğü hâlde öfkesine kapılıp da hemen cezâlandırmayan Allah'ın bir ahlâkıdır. Kur'ân'ı Kerim'de, güç ve kudret sahibi olan Rabb'imizin isyan eden kullarını hemen cezâlandırmayıp belki dönerler diye mühlet vermesiyle ilgili bir âyet şöyledir: *"Allah, insanları işlediklerine karşılık hemen yakalayıverseydi, yeryüzünde bir can-*

lı bırakmaması gerekirdi. Ama onları belli bir süreye kadar erteler. Süreleri gelince gereğini yapar. Doğrusu, Allah kullarını görmektedir."[1338] Eğer Allah günahlarından dolayı hemen onları yakalayıverseydi yeryüzünde insan da dâhil hiçbir canlı nesli kalmazdı. İlahi rahmeti ve lütfu bağlamında el-Halîm isminin bir tecellisi olarak günahkârlara, belki dönerler diye süre tanımakta, azap verme konusunda acele etmemektedir. İşte şu mısralarda Hulûsi Efendi, Yüce Allah'ın el-Halîm isminin anlamını çok güzel ifade eder:

Yüzümü sürem hâke düşem zâr ile giryân
"An-mâin cârîin ani'l-hükmi halîmü"[1339]

El-Azîm

Allah'ın ululuk bildiren isimlerinden olan el-Azîm, büyüklük ve yücelik sahibi demektir. Burada kastedilen, cisimlerde büyüklük değil, manevî büyüklüktür. O'nun azameti yanında her şey küçük kalır. Bu isim, altı âyette Allah'ı tavsîf eder.[1340] Allahu Teâlâ, varlık yönüyle bütün var olanların en yücesi, en ulusudur. O'nun varlığı ezelî ve ebedîdir. O; ilminde, kudretinde, kahrında, otoritesinde, hükmünü uygulamasında vb. en büyük olup, O'nun dışındaki bütün büyük diye vasıflandırılanlar izafidir. İnsanın hakîkatin bilgisine ulaşması için bir manevî yol göstericiye ihtiyacı vardır. Bu sebeple insan, Hulûsi Efendi Hazretleri'nin dediği gibi; *"Azîm Hakk"*a giden yüce kervana erişmek için cehd/çaba sarf etmelidir.[1341]

El-Kerim

Yüce Allah'ın kullarına yönelik sonsuz rızık ve ihsanlarıyla ilgili güzel isimlerinden birisi de el-Kerim'dir. Kerem; iyilik, cömertlik, şerefli olmak, üstünlük, bağış anlamlarına gelir. Kerem, beklenti ve karşılık olmadan, kolaylıkla vermektir. Günahkârı bağışlayan, söz verdiği zaman yerine getiren, verdiği zaman umulandan daha fazlasını veren ve ne kadar verdiğine bakmayan... İşte bütün bu vasıfları kendisinde toplayan, Mutlak el-Kerim olan Yüce Allah'tır. O'nun hazinesi güçlü olup, kullarına lütufları karşılıksızdır.[1342] Çünkü O; "büyüklük ve ikram sahibidir."[1343] Bu sıfat, O'nun varlıkta tezahür eden ihsanının bir ismidir. Bundan dolayı Yüce Allah kendisini *'kerem'*le vasıflandırmıştır: *"Oku! Rabb'in sonsuz kerem sahibidir."*[1344] Kerem

sahibinden, ikram ve izzette bulunma beklenir. Allah, yücelik ve en geniş ikrâm sahibidir.[1345] Bu bağlamda, en cömert, en şerefli ve en değerli gibi bütün güzel hasletleri kendisinde taşıyan O'dur.[1346] İnsan, Yüce Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan *el-Kerim* vasfını ahlâkî bir davranış edinmelidir. Zaten Bir Allah dostu olan ve cömertliğin şâhikasını çevresindeki insanlara ikram ve izzetleriyle göstermiş olan Osman Hulûsi Efendi, el-Kerim Olan'ın ilâhî ahlâkıyla ahlâklanmaya dikkatlerimizi çekmiştir.[1347] Bizler de insan-ı kâmillerin yaşantılarını kendimize örnek alarak göstermeliyiz.

El-Hakk

Hikmetinin gerekli kıldığı bir sebeple bir şeyi var eden kimseye Hak denilir. Bu sebeple, Allah'ın en güzel isimlerinden birisi de el-Hak'tır: "İşte gerçek/el-Hakk Rabb'iniz olan Allah budur. Hak'tan sonra sapıklıktan başka ne vardır? Nasıl da döndürülüyorsunuz?"[1348] Müslüman, el-Hakk olan Yüce Allah'ın Hak sözü olan vahye tutunmalı ve daima Hak'lıdan yana tavır sergilemelidir. Osman Hulûsi Efendi, bir mısraında Hak yolcusuna şöyle seslenmiştir:

Ey gönül hâk idi aslın sen yine hâk olagör
Derd-i Hak ile yanuben cümleden pâk olagör.[1349]

Bu mısralarda anlatıldığı gibi, her Müslüman onu Allah yolundan alıkoyacak benlik duygusundan kaçınmalı ve kendisinde varlık görmemelidir. Toprak gibi mütevazı olmalı ve Hak derdiyle yanmalıdır.

El-Velî

İşinde tasarruf sahibi olan, birinin işini üzerine alan, yardım eden, yardımcı, dost, yakın gibi anlamlara gelir. Yüce Allah'ın isimleri arasında yer alan el-Velî, bütün bu anlamları kuşatır. Dolayısıyla O, yegâne yardımcı, koruyan, seven, dost, bütün bir varlığın işlerini üstlenen ve yerine getirendir.[1350] Çünkü O, gerek yardım, gerek zafer, fetih verme ve gerekse koruma ve rızık konusunda, yarattığı tüm varlıkların işlerini üzerine almıştır. Bundan dolayı, işleri üstlenen kimselere de vâlî denilmiştir. Vâlî, eşyanın sahibi, mütevellisi, harcayıcısıdır. Onları istediği gibi sarf eder, emrini uygular, hükmünü yürütür, nimetlendirir. Bu anlamda Yüce Allah mü'minle-

rin dostu, yardımcısı, koruyanı; kâfirlerin ise, düşmanı ve kahredicisidir. Bundan dolayı, gerçek Allah dostlarından olan Es-Osman Hulûsi Efendi bir mısraında, yarın kıyâmet gününde hesâba çekilirken konuştuğumuz her sözün Allah katında hayır olmasına delil bakımından sağlam bürhanın gerekli olduğuna değinir. Kesin delil anlamına gelen *bürhan*la *velî* arasında irtibat kurar. Bir nevi, doğru ve kesin sözün lehimize şahadet edebilmesi için velâyet makamına sahip olan kimselerden südûr edeceğine değinir. Bu anlamda bize ahlâk dersi verir.[1351] Bu dersi alan kimseler, hiç kuşkusuz, Allah'ın velî kullarıdır. Gerçek anlamda velâyet makamına haiz olanlar için, ne bu dünyada ve ne de öteki dünyada bir korku vardır.

El-Hayy

Hayat kelimesinden sıfat olan *Hayy* kelimesi, *'hayat sahibi, diri'* mânâsına gelir**.** Allah için O, diridir (haydır) denildiği zaman bunun anlamı, O, ölümsüzdür, demektir. Burada hayat sıfatı, yalnız Allah'a mahsustur.[1352] *El-Hayy*, kendisine yokluk sebkat etmeyen ve zevâl izlemeyen tam bir hayatı içeren Allah'ın en güzel isimlerinden bir isimdir. Allah, faaldir, idrak edicidir. Çünkü bir fiili bulunmayan ve idraki olmayan şey, ölüdür. İdrakin en düşük derecesi idrak edenin kendi zâtını bilmesidir. Kendisini bilmeyen, kendi varlığının şuuruna ermemiş olan, cansız ve ölüdür. Allah mutlak Hayy'dır. O'nun dışındaki her bir hayy'ın hayatı, kendi idraki ve fiili miktarınca olup sınırlıdır.[1353] *El-Hayy* isminin bir tecellisi de manevî anlamda *hayat verme*de ortaya çıkar. Hayat verme, mecâzî anlamda bir kimsenin hidâyetine vesile olmanın bir diğer adıdır.[1354] İşte Hulûsi Efendi, bir mısraında mecâzî anlamda gönül gözü kapalı olanların, nedâmet neticesinde *Hayy-ı lâ Yemût* olan Yüce Allah'ın el-Hayy isminin bir tecellisi olarak doğru yola girebileceklerinden söz eder.[1355]

El-Vâhid

Arapçada her ne kadar *"ehad"* ile *"vâhid"* arasında farklılıklar varsa da "ehâd" kelimesi, "vâhid" anlamına da gelir. *Vâhid,* tek ve eşsiz demek olup; zâtında, sıfatlarında, fiillerinde, isimlerinde ve hükümlerinde ortağı ve benzeri olmayan demektir. İşte bütün bu özelliklerle nitelendirilen zât, Cenâb-ı Hak'tır. *Vâhid,* Allah'ın bir vasfı olduğu zaman; bölünme, çoğalma

ve üreme kabul etmeyen anlamınadır. Bu vahdetin ağırlığından dolayı Allah (c.c.): *"Allah bir olarak anıldığı zaman âhirete inanmayanların yürekleri burkulur da, O'ndan başkaları anıldığı zaman derhal yüzleri güler."*[1356] buyurmuştur ki, bu anlamda vâhid, tek, yalnız demektir. O hâlde, vâhid sözcüğünün iki anlamı vardır: *Birisi,* vahdet kendisiyle kaim olan, asla bölünme ve parçalanma kabul etmeyen; *diğeri* ise, zâtında ortağı, fiil ve sıfatlarında benzeri olmayandır. [1357] Allah dostu Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi'nin dediği gibi, varlığa ibret gözüyle bakmasını bilenler için, bütün yaratılmışlar, bir *"Vâhid-i Mutlak"* olan Yüce Allah'ın varlığına delildir.[1358] Çünkü O, her bir varlığı biricik yaratmış ve hiçbir varlık birbirinin tıpkı aynısı olarak yaratılmamıştır. İşte bu, eşyada Allah'ın tek oluşunun yegâne delilidir.

El-Âhir

Yüce Allah'ın en güzel isimlerinden olan El-Âhir, el-Evvel'in mukabili olup, varlığı nihâyetsiz olan, sonu olmayan anlamına gelir. Bütün varlıkları yaratmada öncelik Yüce Allah'a aittir. Bütün varlıkları sonlandırma da O'na aittir. Son olma, mahlûkat için geçerlidir. Yaratan için son diye bir şey yoktur. O her şeyin evveli olduğu gibi, her şeye sonunda hükmedecek olan da O'dur. Allah'ın ebedîlik ve ezelîliği zamanüstüdür. O, her türlü zamandan soyutlanmıştır. Zaman, yaratılmışlar içindir. Yüce Allah, geçmiş ve gelecek türünden her türlü zamandan münezzehtir. Varlık, sonludur, ama O, âhirdir. Her şeyin sonunda o vardır. *"O, ilktir,* sondur*; zahirdir, bâtındır, hem O her şeyi bilendir."*[1359] Dolayısıyla, bir Allah dostu olan Hulûsi Efendi bir mısraında *"Âhir bu canı yakdırır boynuma zincir takdırır"*[1360] derken, bir başka mısraında da *"Âhir alır bu canımı"*[1361] demek sûretiyle, bütün varlıkları sonlandırmanın ezelî ve ebedî niteliklere sahip olan sadece Allah'a ait olduğunu vurgulamıştır.

Zü'l-Celâli Ve'l-İkrâm

Ululuk ve ikram, azamet ve kibriya sahibi anlamına gelen bu güzel isimler Yüce Allah'a aittir. Bir âyette, bu isimler: *"Celâl ve İkram sahibi Rabb'in vechi/yüzü baki kalacaktır."*[1362], diğer bir âyette de: *"Büyüklük ve İkrâm sahibi Rabb'inin adı ne yücedir."*[1363] şeklinde geçmektedir. Celâl ismi, Allah'tan başkası için kullanılamaz. Allah'ın bu sıfatla vasıflandırılması, O'nun var-

lığını gösteren büyük şeyleri yaratmış olmasındandır. O, kullarına Celâl ismiyle mündemiç olan adaletiyle tecelli ederken, aynı zamanda, el-İkram ismiyle de ilâhî lütfuna bağlı olarak nimetleriyle tecelli eder. Bu isimler, kulun havf ve reca, korku ve ümit arasında yaşamasını da telkin etmektedir. Bir gönül ehli olan Es-Osman Hulûsi Efendi, *"Cümle hâlim sana ma'lûm ey Kerim-i Zü'l-Celâl"*[1364] duâsıyla, Yüce Allah'ın bu iki ululuk isimlerine değinmiştir. Bir Müslüman, gündelik hayatında bu iki ismin ilahi ahlâkın bir yansıması olduğunu bilirse, hayatını ilâhî kurallara göre düzenler.

El-Hâdî

Lütuf ile rehberlik anlamına gelen hidâyet; doğru yolu bulmak, yol göstermek ve yola girmek mânâlarına şâmil olan hedâ kökünden türemiştir. Kullarına kurtuluş yolunu gösteren ve açıklayan anlamına gelen, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer alan *el-Hâdî* de aynı kökten gelir. Mecâzî anlamda insanlara doğru yolu gösteren kimselere *el-Mehdi*, doğru yolu bulan kimseye de *el-mühtedi* adı verilir.[1365] Yüce Allah, Kitap ve Rasul göndererek, akıl vererek, âfak ve enfüs delilleri serdederek insanlığa yol göstermiştir. Mecâzi anlamda âlimler de hidâyet önderidirler. Bu bağlamda bir hidâyet rehberi olan *Osman Hulûsi Efendi*, Yüce Allah'ın el-Hâdi ve O'nun Hüdâ'lığına vurgu yapmak sûretiyle *'yol göstericilik'* vasfı üzerinde durmuştur. *"Sen Hâdi olmasan ana kimdir ki yol bula sana"* diyerek Yüce Allah'ın el-Hâdî isminin anlamlar dünyasına dikkatlerimizi çekmiştir.[1366] Bu açıdan, bir kul olarak, daima şükür ehli olmalıyız.

El-Bâkî

Yüce Allah, bizatihi, varlığı zorunlu olan mevcuttur. O, zihinde istikbale izafe edildiğinde *el-Bâkî*, geçmişe izafe edildiğinde de *Kadîm* adını alır. Dolayısıyla el-Bâkî, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan anlamına gelir. Nitekim Kur'ân'da Yüce Allah'ın *el-Bekâ* ismi şöyle geçmektedir: *"Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha kalıcıdır."*[1367] Bir mısraında Hulûsi Efendi Hazretleri, el-Bâkî olanın Allah olduğuna değinir. Devamlı olanın fâni şeyler olmadığını, dolayısıyla insanın ebedî olana talip olmasını öğütler.[1368] Çünkü bu dünya ve içindekiler geçicidir. İnsan geçici olana değil, Bâki olana tutunmalıdır.

Sonuç

Cenâb-ı Hakk'ı bilmenin çeşitli yolları vardır. Bunlardan birisi de kendi zâtını ve sıfatlarını ifade eden ilâhî isimleridir. Kur'ân-ı Kerim'de yaklaşık 100 civarında geçen bu en güzel isimler, O'nu bize tanıtır. Bir Müslüman'a düşen sorumluluk da, bu güzel isimleri kavramak ve ahlâkî hayatına bir değer hükmü olarak aktarabilmektir. İnsanın ahlâkî anlamda kemâli elde etmesi ve iç dünyasında da mutluluğu yakalaması, bu isimlerin her birini ahlâkî bir değer olarak yaşamasına bağlıdır. *"Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak"*, gerçek anlamda kişiyi insan-ı kâmil yapar. Bu sebeple sûfiler, müntesiplerine bu isimleri talim ederken, yaşantılarıyla da tatbikatını göstermek sûretiyle, güzel model oluşturmuşlardır.

Kur'ân-ı Kerim'in ulûhiyeti tanıtmada kullandığı bu isimlerin % 90'ı neredeyse bize ilâhî rahmetin, sevginin, barışın ve iyiliğin müjdeciliğini yapmaktadır. Çünkü İslâm korkuya değil, sevgiye, merhamete, paylaşmaya ve bağışlamaya dayanan bir dindir. Bu sebeple, Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Hazretleri de bir öğüt niteliği taşıyan *Dîvan-ı Hulûsî*'de Yüce Allah'ımızın bu isimlerinin bir kısmına vurgu yapmak sûretiyle ilâhî ahlâkın önemine işaret etmekle kalmamışlar, bu isimleri öğrenme ve yaşamanın insanı şerefli kılacağına değinmişlerdir.[1369] Onun ifade ettiği gibi, gerçek hürriyet, Hakk'a esarettir. Hâl ve kâl Müslümanlığı birlikte harmanlanırsa ancak bir anlam ifade edebilir. İşte bize düşen görev de bu güzel isimleri hayatımızın her alanında canlı bir şekilde yaşamak sûretiyle temsil Müslümanlığını görünür kılabilmektir. (Somuncu Baba ve Hulûsi Efendi Sempozyumunda tebliğ olarak sunulmuştur.)

BİBLİYOĞRAFYA

Aclunî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut 1351.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1999.

Aliya İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslâm*, (Çev. Salih Şaban), İstanbul, ts.

Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhîd ve Estetik İlişkisi*, İstanbul 2002.

Altıntaş, Ramazan, *Kur'ân'da Hidâyet ve Dalâlet*, İstanbul 1995.

Bâkıllânî, Ebu Bekr, *el-İnsâf*, Beyrut 1986.

Behiy, M., *Min Mefâhîmi'l-Kur'ân fi'l-Akîde ve's Sülûk,* Kahire 1973.

Bekir Topaloğlu, "*Alî*" DİA, İstanbul 1989, II, 370.

Bekir Topaloğlu, "*Celîl*", DİA, İstanbul 1993, VII, 267.

Bekir Topaloğul-İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 2010.

Beydâvî, Kâdî*Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Kahire 1311/1932.

Beydâvî, Kâdî, Şerhu Esmâillahi'l-Hüsnâ, Beyrut 2001.

Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed *Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sıfât*, Neşr. M. Z. El-Kevserî, Beyrut, ts.

Buharî, *Sahih,* Beyrut: Daru İbn Kesir, 1987.

Cevziyye, İbn Kayyim, *Medaricü's-Salikîn,* Kahire 1983.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfât*, Beyrut 1987.

Darendevi, *Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî*, İstanbul 2006.

Dihlevî, Şah Veliyullah, *Huccetullahi'l-Bâliğa/İslâm Düşünce Rehberi*, çev. M. Erdoğan, İstanbul 1990.

Ebu Davud, *Sünen,* Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, ts.

Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Musa, *Külliyyâtü Ebi'l-Bekâ*, İstanbul, ts.

Ensâri, Abdurrahman b. Muhammed, *Kitabu'l-Meşârıkı'l-Envâri'l-Kulûb ve Mefâtîhu'l-Esrâri'l-Guyûb* (Thk. Helmut Ritter), Beyrut 1974.

Firuzâbâdî, Necmüddîn Muhammed b. Yahya, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Mısır, ts.

Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed, *Kavâıdu'l-Akâid*, (thk. M. Muhammed Ali), Beyrut 1985.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Mısır 1325.

Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed, *Kitâbu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ*, Kahire, ts.

Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, Beyrut 1979.

İbn Fâris, Ebu'l- Hasen Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisı'l-Luga* (Thk. Abdusselâm Muhammed Harun), 1991.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Muhtasar Tefsîri İbn Kesir*, (Thk. M. Ali es-Sabûnî), Beyrut 1981.

İbn Mace, *Sünen*, Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed, *Lisânü'l-Arab,* Mısır, ts.

İbn Rüşd, *Menâhicü'l-Edille*, (Çev. S. Uludağ), İstanbul 1985.

İbnü'l-Esir, Mecduddîn, En-*Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs,* Kahire 1963.

İbnü'l-Cevzî, *Telbîsu İblîs*, Beyrut 1992.

İkbal, Muhammed, İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu, (Çev. N. Ahmed Asrar), İstanbul 1984.

İsfehani, Râgıb, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986.

İsmail b. Abbad, *el-Muhît fi'l-Lüğa*, (thk. M. Hasan el-Yâsîn), Beyrut 1994.

İzzüddin b. Abdisselâm, *el-Fitenü ve'l-Belâ*, Dımışk 1993.

Karadâvî, Yûsuf, *Müşkiletü'l-Fakr ve Keyfe 'Âlecehâ el-İslâm*, Beyrut 1987.

Kemâl Sayar'la "Hazcılık Üzerine Bir Söyleşi", Ömer Baldık, Zafer Dergisi, Ağustos 2006.

Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-*Câmiuli Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1965.

Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risâlesi*, (Haz. S. Uludağ), İstanbul 1978.

M. Fuad Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire 1988.

Malik b. Enes, Ebu Abdillah, *Muvatta,* Dımaşk: Daru'l-Kalem 1991.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammedî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, tahk. Mehmet Boynukalın, İstanbul: Dâru'l-Mîzân 2005.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Tahk. Murat Sülün, İstanbul 2007.

Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Çev. Komisyon, İstanbul 1987.

Mevlânâ, *Mesnevî*, (Çev. V. İzbudak), İstanbul, ts.

Miras, Kamil, *Tecrîd-i Sarih*, Ankara 1998.

Muhammed Kâsım, *Menâhicu'l-Edille fi Akâidi'l-Mille L'ibn-i Rüşd*, Kahire 1969.

Müslim, *Sahih,* Beyrut: Daru'l-Ciyl, ts.

Nasr, S. Hüseyin, İslâm'ın Kalbi, İstanbul 2002.

Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tebsıratü'l-Edille*, (Tahk. H. Atay), Ankara 2004.

Nevevî, Muhyiddîn, *Riyâzü's-Sâlihîn*, (Çev. K. Burslan- H. H. Erdem), Ankara 1976.

Neysâburî, *el-Gunye*, Beyrut 1987.

Râzî, Abdülkâdir, *Muhtâru's-Sıhâh*, Kahire, Dâru'l-Maârif, 1990.

Râzî, Fahreddîn, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Beyrut 1990.

Sâbûnî, Nureddin, *el-Bidâye Fî Usûli'd-Dîn*, (Tahk. B. Topaloğlu), Dımeşk 1979.

Seyyid Osman Hulûsî-i Dârendevî, Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, (Yay. Haz. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 2006.

Suyûtî, Celâleddin, *el-Câmiu's-Sağîr*, Kahire 1286.

Şemseddîn Sami, *Kâmus-i Türkî*, İstanbul 1317.

Taberî, İbni Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, Mısır 1955.

Taftazânî, Sadeddîn, Şerhu'l-Makâsıd, İstanbul 1305.

Taftazânî, Saadeddin, Şerhu'l-Akâid, Beyrut 2007.

Tehânevî, Muhammed, *Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn*, Beyrut, ts.

Topaloğlu, Bekir, İslâm Kelamcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı, Ankara, 2001.

Topaloğlu, Bekir, "Alî" DİA, İstanbul, 1989, II, 370.

Topaloğlu, Bekir, "Celîl", DİA, İstanbul, 1993, VII, 267.

Topaloğlu, Bekir, *"Allah",* DİA, İstanbul 1989, II, 482.

Topaloğu, Bekir -İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü,* İstanbul, 2010.

Uludağ, Süleyman, İslâm'da İrşâd, İstanbul, ts.

Ulutürk, Veli, *Kur'ân'da Yaratma Kavramı*, İstanbul 1995.

Ulutürk, Veli, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?,* İzmir 1985.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979.

Yıldırım, Suad, "*el-Azîm*" DİA, İstanbul 1991.

Yıldırım, Suad, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987.

Yurdagür, Metin, *Allah'ın Sıfatları*, İstanbul 1984.

Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, Mısır, ts.

Zemahşerî, Muhammed b. Ömer Zemahşerî, *El-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Kahire 1968.

DİPNOTLAR

1. 51/Zâriyât, 56.
2. 35/Fâtır, 28.
3. 7/A'râf, 180.
4. 20/Tâhâ, 8.
5. 59/Haşr, 24.
6. Buhârî, Tevhîd, 12; Daavât, 68; Şürût, 18; Müslim, Zikr, 5; Tirmizî, Daavât, 82; İbn Mâce, Dua, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 258, 267, 314, 427, 499, 503, 516.
7. 17/İsrâ, 110.
8. 19/Meryem, 65.
9. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ*, s. 37.
10. Gazâlî, a.g.e., s. 37.
11. Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, Kahire, 1286, I, 454–455.
12. 6/En'âm, 103.
13. 57/Hadîd, 3.
14. 17/İsrâ, 44.
15. 21/Enbiyâ, 43.
16. 7/Araf, 127.
17. İsfehânî, *el-Müfredat*, s. 25.
18. 17/İsrâ, 110.
19. 2/Bakara, 163.
20. 53/Necm, 39.
21. 23/Mü'minûn, 55-56.
22. 68/Kalem, 44-45.
23. Râzî, Fahreddîn, *Şerhu Esmâillahi'l-Hüsnâ*, s. 168-169.
24. 44/Duhân, 25-27.
25. 17/İsrâ, 110.

26. Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 1680.
27. 21/Enbiyâ, 108.
28. 9/Tevbe, 128.
29. 2/Âl-i İmrân, 159.
30. 7/A'raf, 156.
31. Buhârî, Rikâk, 19.
32. Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Tevbe, 22.
33. 10/Yûnus, 107.
34. El-İsfahan, *el-Müfredât*, s. 279.
35. 2/Bakara, 182, 192, 199.
36. 7/Âraf, 156.
37. 77/İnsan, 31.
38. 25/Furkan, 48-49, ayrıca bkz. 7/Araf, 57.
39. Bkz. Gazzâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ*, s. 40.
40. 59/Haşr, 23.
41. 1/Fâtiha, 4.
42. 40/Mü'minûn, 16.
43. 78/Nebe', 38.
44. 36/Yâsîn, 65.
45. 20/Tâhâ, 108.
46. 21/Enbiyâ, 28.
47. 54/Kamer, 54-55.
48. 35/Fâtır, 13.
49. 7/A'râf, 54.
50. 3/Âl-i İmrân, 26.
51. Buharî "Nikâh", 91.
52. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, ts., VI, 168.
53. 33/Ahzâb, 33.
54. 59/Haşr, 23.
55. 62/Cumua, 1.
56. 2/Bakara, 87, 253; 5/Mâide, 110; 16/Nahl, 102.
57. 20/Tâhâ, 12.
58. 5/Mâide, 21.
59. 2/Bakara, 30.
60. Müslim, Salât, 223.

61. 57/Hadîd, 1.
62. 39/Zümer, 75.
63. 21/Enbiyâ, 87.
64. 26/Şuarâ, 89.
65. 2/Bakara, 71.
66. 8/Enfâl, 43.
67. 15/Hicr, 46.
68. 11/Hûd, 48.
69. 6/En'âm, 127.
70. 10/Yûnus, 25.
71. 5/Mâide, 16.
72. 59/Haşr, 23.
73. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 350.
74. S. Hüseyin Nasr, İslâm'ın Kalbi, İstanbul 2002, s. 127.
75. 7/A'râf, 46.
76. 19/Meryem, 62.
77. 56/Vâkıa, 26.
78. 36/Yâsîn, 58.
79. 13/Ra'd, 24.
80. 37/Sâffât, 130.
81. 37/Sâffât, 79.
82. 37/Sâffât, 120.
83. 37/Sâffât, 109.
84. 24/Nûr, 61.
85. 4/Nisâ, 94.
86. 2/Bakara, 208.
87. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, 30.
88. Bkz. 59/Haşr, 23.
89. 106/Kureyş, 3-4.
90. Bkz. 8/Enfâl, 73.
91. İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut 1351, I, 53.
92. 6/En'âm, 82.
93. 22/Hac, 31.
94. Bkz. 3/Âl-i İmrân, 151.
95. Bkz. Ömer Baldık, "Dr. Kemâl Sayar'la "Hazcılık" Üzerine Bir Söyleşi",

Zafer Dergisi, Ağustos 2006.

96. İbn Mâce, Zühd, 3; Tirmizî, Zühd, 44.
97. Bkz. Aliya İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslâm*, (Çev. Salih Şaban), İstanbul, ts., s. 311.
98. Buharî, Îmân, 4-5; Müslim, Îmân, 64-65.
99. Beydâvî, *Şerhu Esmâ*, s. 194-95.
100. 5/Mâide, 48.
101. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 497.
102. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 523.
103. 59/Haşr, 23.
104. 11/Hûd, 93.
105. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 178.
106. Bkz. 9/Tevbe, 95; 32/Secde, 17; 46/Ahkâf, 17.
107. 18/Kehf, 49.
108. 35/Fâtır, 41.
109. 2/Bakara, 255.
110. 52/Zâriyât, 58.
111. 11/Hûd, 88.
112. 106/Kureyş, 3-4.
113. 27/Neml, 9.
114. 34/Sebe', 27.
115. 6/En'âm, 96.
116. 11/Hûd, 66.
117. 39/Zümer, 37.
118. 3/Âl-i İmrân, 4.
119. 38/Sâd, 66.
120. 39/Zümer, 5.
121. 54/Kamer, 42.
122. 38/Sâd, 9.
123. 35/Fâtır, 10.
124. 63/Münâfikûn, 8.
125. Krş. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 119-121.
126. Bkz. 59/Haşr, 23.
127. İbn Kesîr, *Tefsîr*, (Tahk. M. Ali Sabûnî), Beyrut 1981, III, 479.
128. 47/Muhammed, 7.

129. Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979, VII, 4872.
130. Yazır, a.g.e., VII, 4873.
131. Bkz. İsfehânî, *El-Müfreâat*, s. 637.
132. 10/Yûnus, 78.
133. 12/Yûsuf, 31.
134. 59/Haşr, 23.
135. 16/Nahl, 33.
136. 26/Şuarâ, 24.
137. 16/Nahl, 116.
138. 9/Tevbe, 30.
139. 9/Tevbe, 31.
140. 10/Yûnus, 18.
141. 6/En'âm, 1.
142. 6/En'âm, 101.
143. Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, Beyrut, ts., s.25 ; İsfehânî, el-Müfredât, İstanbul 1968, s. 224.
144. Bkz. Sabûnî, *el-Bidâye*, Dımaşk 1979, s. 67.
145. Fahreddîn Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Beyrut 1990, XIII, 97-98.
146. Bkz. 6/En'âm, 102; 13/Ra'd, 16; 39/Zümer, 62; 40/Mü'min, 62.
147. 59/Haşr, 24.
148. Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. 194.
149. Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, s. 25.
150. 52/Tûr, 32.
151. 56/Vâkıa, 59.
152. Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, s. 26.
153. Krş. Veli Ulutürk, *Kur'ân'da Yaratma Kavramı*, İstanbul 1995, s. 17.
154. Bkz. 36/Yâsîn, 81; 15/Hıcr, 86.
155. 7/A'râf, 54.
156. 23/Mü'minûn, 14.
157. 37/Saffât, 125
158. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 225.
159. Sabûnî, *el-Bidâye*, s. 67.
160. Bkz. Bâkıllânî, *el-İnsâf*, Beyrut 1986, s. 208.
161. Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi, (yazma), No. 47, vr. 488a- 488b.

162. 32/Secde, 7.
163. Mecduddîn İbnü'l-Esîr, *En-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs,* Kahire 1963, I, 111.
164. Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Kahire 1311/1932, IV, 383.
165 İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 59..
166. 57/Hadîd, 22.
167. İbnü'l-Esîr, *En-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs,* I, 111.
168. Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, IV, 383.
169. Muhammed b. Ömer Zemahşerî, *El-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Kahire 1968, IV, 87.
170. Bk. Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?,* İzmir 1985, s. 27.
171. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1955, (br.mad).
172. 82/İnfitâr, 6-7.
173. Bk. 59/Haşr, 24.
174. Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsîri İbn Kesir*, (Thk. M. Ali es-Sabûnî), Beyrut 1981, III; 479.
175. El-Esmâu'l-Husnâ'dan olan "el-Bâri" ismi, hadislerde de geçmektedir. Bk. Tirmizî, Da'avat, 82; İbn Mâce, Dua, 10.
176. 7/A'râf, 11.
177. 40/Mü'min, 64.
178. İbn Kesîr, *Tefsir*, Beyrut 1981, III; 479.
179. 59/Haşr, 24.
180. 3/Âl-i İmrân, 6.
181. Bk. 34/Tegâbun, 3; 40/Mü'min, 64.
182. Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?,* İzmir 1985, s. 45.
183. Bk. 75/Kıyâme, 4.
184. Bk. 59/Haşr, 24.
185. 22/Hac, 5.
186. 82/İnfitâr, 6-8.
187. Mevdûdî, *Tefhîm*, İstanbul 1987, VI, 208.
188. Bk. Gazâlî, *Kitabu'l-Esmâ*, Mısır, ts. s. 52–53.
189. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ,* s. 53.

190. Gazâli, a.g.e., s. 53-54.
191. 85/Burûç, 14.
192. 2/Bakara, 222.
193. 67/Mülk, 2.
194. 40/Mü'min, 3.
195. 7/Araf, 155.
196. 41/Fussilet, 43; 13/Ra'd, 6.
197. 53/Necm, 32.
198. 71/Nuh, 10.
199. İbn Mâce, Sünen, 30.
200. El-Muttaki el-Hindi, *Kenzü'l-Ummâl*, I, 4296.
201. Buhari, Mezâlim," 3; Müslim, Birr, 59.
202. 49/Hucurat, 12.
203. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 625.
204. 6/En'âm, 18.
205. 13/Ra'd, 16.
206. 58/Mücâdele, 21.
207. 11/Hûd, 44.
208. 51/Zâriyât, 41-42.
209. 41/Fussilet, 17.
210. 15/Hıcr, 73-74.
211. 7/A'râf, 92-93.
212. 26/Şuarâ, 190.
213. Bkz. 8/Enfâl, 33.
214. 8/Enfâl, 33.
215. Fahreddîn-i Râzî, Şerhu Esmâillahi'l-Husnâ, Beyrut 1984, s. 233.
216. 39/Zümer, 62.
217. 16/Nahl, 17.
218. 37/Sâffât, 96.
219. 19/Meryem, 19.
220. 33/Ahzâb, 50.
221. 38/Sâd, 35.
222. 3/Âl-i İmrân, 38.
223. 3/Âl-i İmrân, 8.
224. 26/Şuarâ, 21.

225. 16/Nahl, 75.
226. Bkz. 2/Bakara, 152.
227. İsfehânî, *el-Müfredât*, 282.
228. 63/Münâfıkûn, 10.
229. 2/Bakara 3.
230. 2/Bakara, 152.
231. Bkz. 14/İbrahim, 7.
232. Müslim "Birr", 15.
233. 11/Hud, 6.
234. 52/Zâriyat, 58.
235. 11/Hud, 88.
236. 62/Cum'a, 11.
237. 65/Talak, 3-4.
238. 34/Sebe, 24.
239. 12/Yûsuf, 65.
240. 35/Fâtır, 2.
241. 34/Sebe', 26.
242. 7/A'raf, 89.
243. İbn Mâce, Mukaddime, 19.
244. 48/Fetih, 1.
245. 35/Fatır, 2.
246. Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, 16.
247. 7/Araf, 182-183.
248. Gazâlî, *el-Esnâ*, 58.
249. Gazâlî, a.g.e., s. 51.
250. Bkz. 2/Bakara, 29, 215, 273, 282; 4/Nisâ, 176; 5/Mâide, 97.
251. 6/En'âm, 59.
252. 12/Yûsuf, 76.
253. Bkz. 5/Mâide, 7.
254. 14/İbrâhîm, 38.
255. 67/Mülk, 14.
256. 6/En'âm, 83, 128; 2/Bakara, 32.
257. İsfehânî, *el-Müfredat*, 127.
258. 6/En'âm, 115.
259. 31/Lokmân, 34.

260. 6/En'âm, 96.
261. 42/Şûrâ, 50.
262. 36/Yâsîn, 81.
263. 34/Sebe', 26.
264. 2/Bakara, 158.
265. 2/Bakara, 115; 3/Âl-i İmrân, 73.
266. Abdülkâdir Er-Râzî, *Muhtâru's-Sıhâh*, Dâru'l-Maârif, 1990, s. 519.
267. Tirmizî, Daavât, 83.
268. 20/Tâhâ, 96.
269. 25/Furkân, 45-46.
270. 87/A'lâ, 17.
271. Muhyiddîn Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, (Çev. K. Burslan- H. H. Erdem), Ankara 1976, I, 285.
272. 2/Bakara, 245.
273. Nevevî, a.g.e., II, 589.
274. 9/Tevbe, 67.
275. 39/Zümer, 67.
276. 71/Nûh, 19.
277. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 60-61.
278. 2/Bakara, 245.
279. 42/Şûrâ, 27.
280. 2/Bakara, 247.
281. 18/Kehf, 18.
282. 13/Ra'd, 14.
283. 6/En'âm, 93.
284. 60/Mümtehine, 2.
285. 5/Mâide, 64.
286. Müslim, Zühd, 13.
287. 42/Şûrâ, 12.
288. Bkz. el-Beydâvî, *Şerhu'l-Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, s. 225.
289. 56/Vâkıa, 3.
290. 7/A'raf, 180.
291. Gazâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ*, s. 60.
292. 95/Tîn, 5.
293. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 242.

294. 6/En'âm, 103. "*Gözler O'na erişemez. Hâlbuki O, gözleri görür.*" âyetinde de bir algı söz konusudur. Bu algılamayı, biz O'nun zâtına değil de sıfatlarına teksîf ederiz.
295. 4/Nisa, 145.
296. Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, IV, 124-125.
297. 8/Enfâl, 34.
298. Mevlânâ, *Mesnevî*, IV, 53.
299. 2/Bakara, 38.
300. Bkz. 2/Bakara, 12.
301. 4/Nisa, 145.
302. 9/Tevbe, 40.
303. Beydâvî, *Şerhu'l-Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, s. 225.
304. 3/Âl-i İmrân, 55.
305. Bkz. 40/Mü'min, 15.
306. 13/Ra'd, 2.
307. 6/En'âm, 165.
308. 94/İnşirâh, 4.
309. 56/Vâkıa, 3.
310. Gazâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ*, s. 60.
311. 95/Tîn, 4.
312. İsfehânî, Râgıb, *el-Müfredât*, s. 34; Askerî, Ebû Hilâl, *el-Furûku'l-Lügaviyye*, Kum 1974, s. 227.
313. İsfehânî, a.g.e., s. 748; el-Askerî, a.g.e., s. 227.
314. Bkz. 7/A'râf, 172: *"Hani Rabb'in Âdemoğlunun sırtlarından zürriyetlerini almış ve kendilerine* şâhit kılmıştı: 'Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?' (demişti de) 'Evet, (sen bizim Rabb'imizsin) şahidiz.' demişlerdi. *Kıyâmet* gününde "Biz bundan habersizdik." demeyesiniz diye." (Dünyaya gelen ve gelecek olan her insana İslâm'ın mührü Rabb'imiz tarafından vurulmuştur.)"
315. Mevlânâ, *Mesnevî*, (çev. Veled İzbudak), İstanbul 2004, IV, 128.
316. Mevlânâ, *Mesnevî*, VI, 87 (B:1005).
317. El-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 101.
318. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 498.
319. 3/Âl-i İmrân, 26.
320. 63/Münâfıkûn, 8.

321. 33/Ahzâb, 12.
322. 17/İsrâ, 70.
323. 49/Hucurât, 13.
324. Müslim, Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9.
325. Buharî, Sahîh, İman, 23.
326. 5/Mâide, 8.
327. Buharî, Hudud, 12; Müslim, Hudûd, 8.
328. Krş. 4/Nisâ, 135.
329. 3/Âl-i İmrân, 26.
330. 57/Hadîd, 22.
331. Bkz. 13/Ra'd, 11.
332. 33/Ahzâb, 62.
333. 17/İsrâ, 15.
334. 74/Müddessir, 38.
335. 53/Necm, 39.
336. 2/Bakara, 182.
337. 3/Âl-i İmrân, 182.
338. 30/Rûm, 41.
339. 21/Enbiyâ, 105.
340. Bkz. 17/İsrâ, 16.
341. Bkz. 24/Nûr, 55.
342. 18/Kehf, 59.
343. 2/Bakara, 61.
344. 7/A'râf, 152.
345. 58/Mücâdele, 20.
346. 68/Kalem, 43.
347. 10/Yûnus, 27.
348. 42/Şûrâ, 11.
349. 14/İbrâhim, 39.
350. 34/Sebe', 50.
351. 39/Zümer, 18.
352. 46/Ahkâf, 29.
353. 20/Tâhâ, 13.
354. 50/Kâf, 41.
355. 7/A'râf, 204.

356. 22/Hac, 73.
357. Bkz.17/İsrâ, 36
358. Bkz. 71/Nûh, 7
359. Buharî, İman, 33.
360. 16/Nahl, 77.
361. 33/Ahzâb, 11.
362. 50/Kâf, 22.
363. 53/Necm, 17; 46/Ahkâf, 26.
364. İsfehânî, *el-Müfredat*, s. 63.
365. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 290.
366. 6/En'âm, 103.
367. Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ,* Kahire, ts., s. 62.
368. Suad Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. 198.
369. 83/Mutaffifîn, 14.
370. 24/Nûr, 30-31.
371. 7/A'râf, 179.
372. Bkz. Buharî, İman, 37; Müslim, İman, 57; Tirmizi, İman, 4.
373. 12/Yûsuf, 108.
374. Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 71.
375. Tirmîzî, Tefsir, 15.
376. 21/Enbiyâ, 78-79.
377. 12/Yûsuf, 21.
378. 28/Kasas, 26.
379. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâlikîn*, II, 505-506.
380. 53/Necm, 11. Ayrıca bakınız, 6/En'âm, 75.
381. Bkz. Râgıb İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 181; Ebu'l-Fadl Cemaleddin İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* XII, 141.
382. Bkz. İsmail b. Abbad, *el-Muhît fi'l-Lüğa*, (thk. M. Hasan el-Yâsîn), Beyrut 1994, II, 387.
383. İbn Abbad, *el-Muhît,* II, 287.
384. Ebu Davud.
385. 6/En'âm, 114.
386. 4/Nisa, 35.
387. 57/Hadîd, 22.

388. 33/Ahzap, 82.
389. 21/Enbiya, 105.
390. Bkz. 17/İsra, 16.
391. 24/Nur, 55.
392. 53/Necm, 39.
393. 82/İnfitar, 13-14.
394. 41/Fussilet, 12.
395. Bkz. Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ*, s. 92-93.
396. Bkz. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 487.
397. 57/Hadîd, 25.
398. Buharî, Hibe, 12.
399. 16/Nahl, 90.
400. 5/Mâide, 8.
401. 6/En'âm, 152.
402. 4/Nisâ, 58.
403. 49/Hucurât, 9.
404. 65/Talâk, 2-3.
405. 6/En'âm, 152.
406. 17/İsrâ, 35.
407. 6/En'âm, 1.
408. 4/Nisa, 135.
409. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 228.
410. Bkz. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 679.
411. 42/Şûrâ, 19.
412. 32/Secde, 13.
413. 12/Yûsuf, 100. Ayrıca bakınız, 22/Hac, 63.
414. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 680.
415. Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*, VIII, 26.
416. Buharî, Şuf'a, 3; Hibe, 16; Edeb, 32.
417. 6/En'âm, 103.
418. 31/Lokmân, 16.
419. 33/Ahzâb, 34.
420. 67/Mülk, 13-14.
421. Geniş bilgi için bakınız, Gazâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ*, s. 73.
422. 6/En'âm, 103.

423. Bkz. 31/Lokman, 34; 49/Hucurât, 3.
424. 31/Lokmân, 16.
425. 35/Fâtır, 31.
426. 67/Mülk, 14.
427. Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s. 109.
428. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ*, s. 73.
429. 35/Fâtır, 45.
430. 2/Bakara, 235.
431. Bkz. 22/Hac, 59.
432. 11/Hud, 75.
433. 37/Saffât, 101.
434. Buharî, Edeb, 76.
435. 42/Şura, 37.
436. Suad Yıldırım, "*el-Azîm*", DİA, İstanbul 1991, IV, 329.
437. 22/Hacc, 30.
438. Bkz. 65/Talâk, 5.
439. 56/Vâkıa, 74, 96; 69/Hâkka, 52.
440. 17/İsrâ, 44.
441. 34/Sebe', 15.
442. 69/Hâkka, 33.
443. 38/Sâd, 74.
444. 2/Bakara, 87.
445. 42/Şûrâ, 4; 2/Bakara, 255.
446. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ*, s. 53.
447. Buharî, Mezâlim, 2; Edeb, 60; Müslim, Tevbe, 52.
448. 2/Bakara, 286.
449. 15/Hicr, 49.
450. 71/Nuh, 10.
451. 40/Mü'min, 85.
452. 39/Zümer, 53.
453. 4/Nisâ, 48.
454. 4/Nisâ, 110.
455. 85/Burûc, 14.
456. 2/Bakara, 222.
457. İsfehânî, *el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986, s. 389.

458. 2/Bakara, 152.
459. 76/İnsân, 3.
460. Krş. İsfehânî, a.g.e., s. 389.
461. 27/Neml, 40.
462. 16/Nahl, 120-121.
463. 17/İsrâ, 3.
464. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Kahire, ts., IV, 429.
465. Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, Beyrut, ts., s. 70-71.
466. Bkz. 14/İbrâhîm, 7.
467. 34/Sebe', 13.
468. Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Mısır 1325, IV, 81-82.
469. Tirmizî, Birr, 35; Ebu Davud, Edeb, 11.
470. İsfehânî, *el- Müfredat*, s. 516, Bekir Topaloğul-İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 2010, s. 25.
471. Bkz. 22/Hacc, 62; 4/Nisâ, 34; 31/Lokmân, 30; 34/Sebe', 23; 40/Mü'min, 12.
472. Bkz. 2/Bakara, 255; 42/Şûrâ, 4.
473. Bkz. 42/Şûrâ, 51.
474. Bekir Topaloğlu, "*Alî*", DİA, İstanbul 1989, II, 370.
475. Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Beyrut 1987, s. 202.
476. Krş. İsfehânî, a.g.e., s. 516.
477. Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyet*, İstanbul 1987, s. 134.
478. 6/En'âm, 100.
479. 16/Nahl, 1.
480. 17/İsrâ, 43.
481. 42/Şûrâ, 11.
482. 12/Yûsuf, 76.
483. Gazâlî, *el-Esma*, s. 75-78.
484. Topaloğlu, "*Alî*" II, 371.
485. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 636.
486. Beyhakî, *Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sıfât*, Beyrut, ts., 35.
487. 45/Câsiye, 37.
488. 31/Lokmân, 30; 34/Sebe', 23; 40/Mü'min, 12.
489. 13/Ra'd, 9.
490. 40/Mü'min, 57.

491. 3/Âl-i İmrân, 191.
492. 27/Neml, 88.
493. 27/Neml, 88.
494. 27/Neml, 28.
495. Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3710.
496. 31/Lokmân, 10-11.
497. Müslim, Birr, 136; Ebu Davud, Libâs, 25; İbn-i Mâce, Zühd, 16; Müsned, 2/248, 376, 414, 427, 442, 4/416.
498. Gazâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ*, Mısır, ts., s. 78.
499. 59/Haşr, 44.
500. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 178.
501. 35/Fâtır, 41.
502. 2/Bakara, 255.
503. Bkz. 9/Tevbe, 95; 32/Secde, 17; 46/Ahkâf, 17.
504. 18/Kehf, 49.
505. 99/Zilzâl, 7-8.
506. 11/Hûd, 57.
507. 82/İnfitâr, 10-12.
508. 13/Ra'd, 11.
509. 6/En'âm, 61.
510. İbn Rüşd, *Menâhicü'l-Edille*, (Çev. S. Uludağ), İstanbul 1985, s. 328-329.
511. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ*, s. 80-81.
512. 4/Nisâ, 85.
513. 52/Zâriyat, 58.
514. 11/Hud, 6.
515. Bkz. Ebu Bekr Ahmed Beyhakî, *Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sıfât*, Neşr. M. Z. El-Kevserî, Beyrut, ts., s. 66.
516. 13/Ra'd, 28.
517. 8/Enfâl, 2.
518. 22/Hac, 37.
519. İbn Mace, Sıyâm, 21.
520. Bkz. 39/Zümer, 36.
521. Krş. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 168; Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 116.

522. Topaloğlu-Çelebi, a.g.e., s. 117.
523. Tirmizî, Daavât, 82.
524. Bkz. Tirmizî, Sıfâtü'l-Kıyâme, 25.
525. 21/Enbiyâ, 47.
526. Ebu Bekr Ahmed Beyhakî, *Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sıfat*, Beyrut, ts., s. 47.
527. 6/En'âm, 62.
528. Bkz. Buharî, Cihad, 98; Tirmizî, Cihâd, 8.
529. 40/Mü'min, 17.
530. 14/İbrâhîm, 49-51. Ayrıca bkz. 13/Ra'd, 41.
531. 2/Bakara, 201-202.
532. Bkz. 13/Ra'd, 41.
533. Bkz. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ*, Kahire, ts., s. 81.
534. 8/Enfâl, 64.
535. 65/Talâk, 2-3.
536. 3/Âl-i İmrân, 173.
537. 39/Zümer, 36.
538. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 133; Bekir Topaloğlu, "*Celîl*", DİA, İstanbul 1993, VII, 267.
539. 55/Rahmân, 27.
540. 55/Rahmân, 78.
541. Bkz. İbn Mâce, Duâ, 10; Tirmizî, Da'avât, 82.
542. Gazâlî, Kitâbu'l-Esnâ, s. 83.
543. Tirmizî, Da'avât, 65; Ebu Davud, Salât, 358.
544. Tirmizi, Da'avât, 109; Ebu Davut, Salât, 358.
545. Müslim, Mesâcid, 135-136.
546. Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Beyrut 1987, s. 234.
547. 55/Rahmân, 78, 27.
548. 96/Alak, 3.
549. 82/İnfitâr, 6.
550. 55 /Rahmân, 27, 78.
551. 27/Neml, 40.
552. Bkz. 17/İsrâ, 70.
553. 8/Enfâl, 4, 74; 22/Hac, 50; 34/Sebe', 4.

554. 12/Yûsuf, 31.
555. 36/Yâsîn, 11; 57/Hadîd, 11, 18.
556. 26/Şuarâ, 58; 44/Duhân, 26.
557. 69/Hâkka, 40; 81/Tekvîr, 19.
558. 23/Mü'minûn, 116.
559. 17/İsrâ, 23.
560. 80/Abese, 16; 82/İnfitâr, 11.
561. 80/Abese, 13.
562. Bkz. 18/Kehf, 46.
563. 55/Rahmân, 27, 58.
564. 96/Alak, 3.
565. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 646.
566. 49/Haşr, 9.
567. Buharî, Rikâk 7; Müslim, Birr, 15.
568. Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (Haz. S. Uludağ), İstanbul 1978, s. 316.
569. 49/Hucurât, 13.
570. Müslim, Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9.
571. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 411.
572. Buharî, Enbiya Sûresi Tefsiri, 4.
573. Sadeddîn Taftazânî, Şerhu'l-Makâsıd, İstanbul 1305, II, 203.
574. Ebu'l-Fadl Cemaleddin İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 297.
575. 2/Bakara, 21.
576. 37/Kıyâmet, 75.
577. 79/Nâziât, 5.
578. 50/Kâf, 18.
579. 50/Kâf, 17-18.
580. 13/Ra'd, 10-11.
581. 6/En'âm, 61.
582. 13/Ra'd, 11.
583. 42/Zuhruf, 80.
584. 50/Kâf, 17.
585. 50/Kâf, 18.
586. 82/İnfitâr, 10.
587. 82/İnfitâr, 12.

588. 11/Hûd, 93.
589. 4/Nisâ, 1.
590. 5/Mâide, 117.
591. 27/Neml, 62.
592. 25/Furkan, 77.
593. 2/Bakara, 186.
594. 11/Hud, 61.
595. 37/Saffat, 75.
596. 2/Bakara, 216.
597. İbn Mâce, "Edeb", 55.
598. Yazır, M. Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979, I, 662.
599. Muhammed İkbal, İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu, (Çev. N. Ahmed Asrar), İstanbul 1984, s. 129.
600. Bkz. 11/Hûd, 42-46.
601. Bkz. 11/Hûd, 74-76.
602. 9/Tevbe, 80.
603. Bkz. 29/Ankebut, 65.
604. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 343.
605. Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 197.
606. Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 35.
607. Darimi, Ads, 30.
608. 8/Enfal, 24.
609. 2/Bakara, 115.
610. 57/Hadîd, 22.
611. 53/Necm, 32.
612. 6/En'âm, 147.
613. 2/Bakara, 268.
614. 14/İbrâhim, 7.
615. 2/Bakara, 261.
616. Bk. Ebu'l- Hasen Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisı'l-Luga* (Thk. Abdusselâm Muhammed Harun), 1991, II, 91.
617. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 127.
618. Bk. Gazâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ*, s. 86.
619. bk. Gazâlî, a.g.e., s. 87.
620. İsfehânî, a.g.e., s. 172.

621. Bk. 11/Hûd, 1; 6/En'âm, 18; 42/Şûrâ, 51; 27/Neml, 6; 15/Hicr, 25; 4/Nisâ, 130; 24/Nûr, 10; 51/Zâriyât, 30.
622. 31/Lokmân, 12.
623. Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyyât*, s. 382; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 141; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, IV, 382.
624. 2/Bakara, 269.
625. 2/Bakara, 129; 3/Âl-i İmrân, 164; 52/Cum'a, 2.
626. 31/Lokmân, 12.
627. 4/Nisâ, 54.
628. 16/Nahl, 125.
629. 95/Tîn, 8.
630. 10/Yûnus, 5; 54/Kamer, 104.
631. 11/Hûd, 1.
632. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 181.
633. Geniş bilgi için bakınız, İsfehânî, *el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986, s. 811.
634. 30/Rûm, 21.
635. 42/Şûrâ, 67.
636. 11/Hûd, 90.
637. Bkz. 5/Mâide, 54.
638. 85/Burûc, 14.
639. Bkz. 59/Haşr, 9.
640. Bkz. 76/İnsân, 9.
641. 85/Bürûc, 15.
642. 85/Bürûc, 16.
643. Tirmizî, "Birr", 40.
644. 59/Haşr, 9.
645. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Haz. S. Uludağ, İstanbul 1978, s. 354-55.
646. 11/Hûd, 73.
647. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII, 94.
648. 85/Bürûc, 21.
649. 50/Kâf, 1.
650. Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiuli Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1965, III, 37.
651. Şah Veliyullah Dihlevî, *Huccetullahi'l-Bâliğa/İslâm Düşünce Rehbe-*

ri, çev. M. Erdoğan, İstanbul 1990, I, 253.

652. 5/Mâide, 2.
653. 6/En'âm, 36.
654. 58/Mücâdele, 6.
655. 64/Tegâbün, 7.
656. 31/Lokmân, 28.
657. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 68-69.
658. 30/Rûm, 56.
659. 22/Hacc, 7.
660. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ*, s. 88.
661. 30/Rûm, 27.
662. Gazzâlî, a.g.e., s. 94.
663. 67/Mülk, 2.
664. Geniş bilgi için bakınız, Kemâl Sayar'la "Hazcılık Üzerine Bir Söyleşi", Ömer Baldık, Zafer Dergisi, Ağustos 2006.
665. İbn Kesîr, *Tefsîr*, (Tahk. M. Ali Sâbûnî), Beyrut 1981, III, 461.
666. 58/Mücâdele, 6.
667. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 392.
668. Gazâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ*, Mısır, ts., s. 91.
669. Suad Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. 154.
670. Bkz. 3/Âl-i İmrân, 18.
671. Bkz. M. Fuad Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire 1988, s. 494.
672. 3/Âl-i İmrân, 98.
673. 5/Mâide, 117.
674. 6/En'âm, 19.
675. 10/Yûnus, 46.
676. 17/Hacc, 22.
677. 41/Fussilet, 53.
678. 10/Yûnuş 61.
679. Bkz. 2/Bakara, 143.
680. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 394.
681. 41/Fussilet, 30-32.
682. 57/Hadîd, 19.
683. 2/Bakara, 154.

684. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 179.
685. 4/Nisâ, 122.
686. Saadeddin Taftazânî, Şerhu'l-Akâid, Beyrut 2007, s. 24.
687. 22/Hac, 6.
688. 35/ Fâtır, 15.
689. Buharî, Da'avât 9; Müslim, Musâfirîn, 199.
690. Bkz. 7/A'râf, 54.
691. 8/Enfâl, 7.
692. 23/Mü'minûn, 116.
693. 3/Âl-i İmrân, 26.
694. 10/Yûnus, 32.
695. Bkz. Buharî, Menâkıbu'l-Ensâr, 4/236; Müslim, Kitâbu'ş-Ş'ir, 2/768.
696. 22/Hacc, 62.
697. 18/Kehf, 44.
698. 10/Yûnus, 5.
699. 10/Yûnus, 53.
700. 2/Bakara, 213.
701. 10/Yûnus, 33.
702. 23/Mü'minûn, 71.
703. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 179-180. Ayrıca bkz. Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyet,* İstanbul 1987, s. 217.
704. 2/Bakara, 282.
705. 69/Hâkka, 1-3.
706. 20/Tâhâ, 114.
707. 41/Fussilet, 53.
708. 24/Nûr, 25.
709. El-İsfehânî, Râgıb, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 834.
710. Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *Kitâbu'l-Esnâ*, Kahire, ts., s. 93.
711. 3/Âl-i İmrân, 173.
712. 4/Nisa, 81.
713. Zebîdi, M. Murtaza, *Tâcu'l-Arûs*, Beyrut 1306, XV, 786.
714. Ersoy, M. Akif, *Safahat,* 1977, s. 269.
715. 13/Ra'd, 37.
716. 4/Nisa, 71

717. 8/Enfal, 61.
718. 44/Duhân, 23.
719. Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen*, Kahire 1962, Kıyâmet 60.
720. Ersoy, *Safahat*, s. 274.
721. 2/Bakara, 165.
722. 17/Kehf, 39.
723. 28/Kasas, 38.
724. 28/Kasas, 81.
725. 28/Kasas, 79-80.
726. 41/Fussilet, 15.
727. 42/Şûrâ, 19.
728. 11/Hûd, 66.
729. 51/Zâriyât, 58.
730. 8/Enfâl, 52.
731. 58/Mücâdele, 21.
732. 51/Zâriyât, 58.
733. 42/Şûrâ, 12.
734. 11/Hûd, 88.
735. 47/Muhammed, 7.
736. 3/Âl-i İmrân, 123.
737. 9/Tevbe, 25.
738. 21/Enbiyâ, 77.
739. 37/Sâffât, 116.
740. 68/Kalem, 45;7/A'râf, 183.
741. Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, Mısır, ts., X, 398-99.
742. 7/A'raf, 196.
743. 2/Bakar, 257.
744. 3/Âl-i İmrân, 68.
745. 41/Fussilet, 31-32.
746. Buhârî, "Rekâik", 38.
747. 2/Bakara, 257. Ayrıca bkz. 5/Maide, 54-55.
748. 50/Kaf, 16.
749. 10/Yûnus, 62/64.
750. 2/Bakara, 3-4.
751. 3/Âl-i İmran, 36-37.

752. 27/Neml, 38-40.
753. Buharî, Edeb, 5; Müslim, Zikir, 27.
754. 43/Zuhruf, 84.
755. 1/Fâtiha, 2. Ayrıca bkz. 10/Yûnus, 10.
756. 2/Bakara, 30.
757. 6/En'âm, 1.
758. 7/A'râf, 43.
759. 11/Hûd, 73.
760. Bkz. İsfehânî, *el-Müfredat*, İstanbul 1986, s. 186–187.
761. 14/İbrâhîm, 7.
762. 10/Yûnus, 10.
763. Krş. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979, I, 57-61.
764. Tirmizî, Deavât, 83.
765. 19/Meryem, 93-94.
766. 9/Tevbe 30.
767. 58/Mücâdele, 6.
768. Bkz. 7/A'râf, 187.
769. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 192, 202.
770. 99/Zilzâl, 6.
771. 58/Mücâdele, 7.
772. 50/Kaf, 16.
773. 36/Yâsîn, 12.
774. 78/Nebe', 29.
775. 18/Kehf, 49.
776. Beydâvî, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, Beyrut 2011, s. 292.
777. 36/Yâsîn, 77-79.
778. 85/Burûç, 13.
779. 10 Yûnus, 34.
780. 39/Zümer, 62.
781. 40/Mü'min, 62.
782. 54/Kamer, 49.
783. 6/En'âm, 102.
784. 2/Bakara, 21.
785. 3/Âl-i İmrân, 6.
786. 23/Mü'minûn, 14.

787. 39/Zümer, 36.
788. 2/Bakara, 156.
789. 36/Yâsîn, 77-79.
790. 35/Fâtır, 9.
791. 50/Kâf, 9-11.
792. Bkz. 16/Nahl, 65.
793. 6/En'âm, 99.
794. İsfehani, *el-Müfredât*, s. 197-198.
795. 67/Mülk, 2.
796. 2/Bakara, 38.
797. Bkz. 57/Hadîd, 17; 21/Enbyâ, 30; 41/Fussilet, 39; 6/En'âm, 122.
798. 3/Âl-i İmrân, 27.
799. İbn Kesir, *M. Tefsir*, tahk. M. Ali es-Sabunî, Beyrut 1981, I, 275.
800. Gazalî, İhyâ, III, 40.
801. 18/Kehf, 65.
802. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâlikîn,* II, 495-96.
803. İsfehani, *el-Müfredât*, s. 197-98.
804. 67/Mülk, 2.
805.
806. 2/Bakara, 28.
807. 3/Âl-i İmrân, 27.
808. İbn Kesir, *M. Tefsir*, tahk. M. Ali es-Sabuni, Beyrut 1981, I, 275.
809. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 197-98.
810. Gazâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ,* Kahire, ts., s. 95.
811. 30/Rûm, 19.
812. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 199.
813. Bkz. 6/En'âm, 122.
814. Bkz. 57/Hadîd, 17.
815. Bkz. 21/Enbiyâ, 30.
816. 2/Bakara, 255.
817. 3/Âl-i İmran, 3.
818. Yıldırım, Suad, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. 187.
819. 25/Furkan, 58.
820. 40/Mü'min, 65.
821. Bkz. 4/Nisa, 146.

822. 8/Enfal, 24.
823. 29/Ankebût, 64.
824. Bkz. 5/Maide, 32.
825. 13/Ra'd, 33.
826. Bkz. 18/Kehf.
827. 5/Mâide, 6.
828. 5/Mâide, 55.
829. 11/Hûd, 100.
830. 39/Zümer, 9.
831. 3/Âl-i İmrân, 191.
832. 25/Furkân, 64.
833. 5/Mâide, 97.
834. 2/Bakara, 255.
835. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1972, II, 849.
836. 20/Tâhâ, 50.
837. 3/Âl-i İmrân, 2.
838. 30/Rûm, 12.
839. 83/Mutaffifîn, 6.
840. İsfehânî, *el-Müfredât*, vcd mad.
841. 7/A'râf, 102.
842. Gazâlî, *el-Esnâ,* s. 96.
843. 51/Zâriyât, 35-36.
844. 38/Sâd, 44.
845. 4/Nisâ, 64.
846. Bkz. Tirmizî, Dâvât, 82; İbn Mâce, Duâ, 10.
847. 11/Hûd, 73.
848. Tirmizî, Deavât, 83.
849. El-Beydâvî, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, s. 301.
850. 40/Mü'min, 60.
851. 72/Cin, 3.
852. 35/Fâtır, 45.
853. Ebu Davud, Melahim, 5.
854. Müslim, İman, 93.
855. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 12.
856. 12/Yûsuf, 41.

857. 112/İhlâs, 1.
858. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 12.
859. 2/Bakara, 163.
860. 6/En'âm, 19.
861. 38/Sâd, 65.
862. 37/Sâffât, 4.
863. 39/Zümer, 45.
864. Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları*, İstanbul 1984, s. 72-73.
865. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, Mısır, ts., s. 96.
866. Gazâlî, a.g.e., s. 12.
867. 2/Bakara, 30.
868. 5/Mâide, 32.
869. Bkz. 30/Rûm, 22.
870. 49/Hucurât, 13.
871. Bkz. 5/Mâide, 2.
872. 1/Fâtiha, 6.
873. İbn Mâce, Sünen, Mukaddime, I, 6, Kahire 1372.
874. 6/En'âm, 153.
875. 3/Âl-i İmrân, 103.
876. 8/Enfâl, 46.
877. 7/A'râf, 34.
878. İsfehânî, *Müfredât,* s. 422.
879. 112/İhlâs, 1-2.
880. Beydâvî, Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ, s. 306.
881. 112/İhlâs, 3.
882. 5/Mâide, 75.
883. 6/En'âm, 65.
884. 75/Kıyâme, 36-40.
885. 5/Mâide, 40.
886. 4/Nisa, 149.
887. 2/Bakara, 117.
888. 18/Kehf, 45.
889. 54/Kamer, 42.
890. 54/Kamer, 54-55.
891. 18/Kehf, 45.

892. İsfehânî, *el-Müfredât*, 595.
893. 18/Kehf, 45.
894. 54/Kamer, 42.
895. 59/Haşr, 23.
896. 1/Fâtiha, 4.
897. 54/Kamer, 54-55.
898. Müslim, Müsâfirîn, 201; Zikir, 70; Buharî, Teheccüd, 1; Ebu Davud, Salât, 119
899. 21/Enbiyâ, 101.
900. 34/Sebe', 30.
901. 4/Nisa, 69.
902. 2/Bakara, 148.
903. 9/Tevbe, 100.
904. 79/Naziat, 4.
905. 11/Hud, 8.
906. Müslim, Müsâfirîn, 201; Zikir, 70; Buharî, Teheccüd, 1; Ebu Davud, Salât, 119
907. Bkz. 89/Fecr 15-16.
908. Bkz. Gazzâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ,* s. 40.
909. 16/Nahl, 61.
910. İsfehânî, *el-Müfredat*, s. 39.
911. 57/Hadîd, 3.
912. Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları*, İstanbul 1984, s. 112.
913. Buharî, Tevhîd, VIII, 175.
914. 57/Hadîd, 3.
915. Müslim, Zikir, 61; Tirmizî, Daavât, 19; İbn Mace, Duâ, 2.
916. 28/Kasas, 88.
917. 55/Rahmân, 26-27.
918. 67/Mülk, 1.
919. Geniş bilgi için bakınız. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979, V, 3559.
920. 10/Yûnus, 10.
921. Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s. 343.
922. 41/Fussilet, 53.
923. 86/Târık, 5-8.

924. Bk. Muhammed Kâsım, *Menâhicu'l-Edille fi Akâidi'l-Mille L'ibn-i Rüşd*, Kahire 1969, s. 53-54.
925. Bk. 2/Bakara, 138.
926. Bk. 30/Rûm, 22.
927. Bk. Gazâlî, *İhyâ*, V, 29.
928. Gazâlî, *Kavâidü'l-Akâid*, (thk. M.Muhammed Ali), Beyrut 1985, s. 177.
929. 51/Zâriyât, 20-21.
930. Bk. Bağdâdî, *Usûlü'd-Din*, s. 35.
931. Bk. 37/Sâffât, 6; 15/Hıcr, 16; 27/Neml, 60.
932. 50/Kâf, 6.
933. Bk. Gazâlî, *El-Hikme*, s. 16-18.
934. 3/Âl-i İmrân, 191.
935. 53/Necm, 32.
936. 6/En'âm, 120.
937. 57/Hadîd, 3.
938. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 66-67.
939. 6/En'âm, 103.
940. Bekir Topaloğlu, İslâm Kelamcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı, Ankara 2001, s. 131.
941. Ramazan Altıntaş, İslâm Düşüncesinde *Tevhîd ve Estetik İlişkisi*, İstanbul 2002, s. 157.
942. 7/A'râf, 143.
943. 7/A'râf, 143.
944. Ebu'l-Muîn Nesefî, *Tebsıratü'l-Edille*, (Tahk. H. Atay), Ankara 2004, I, 510-11.
945. 7/A'râf, 143.
946. 19/Meryem, 26.
947. Nesefî, a.g.e., I, 514; Sâbûnî, *el-Bidâye Fî Usûli'd-Dîn*, (Tahk. B. Topaloğlu), Dımeşk 1979, s. 39-40.
948. 2/Bakara, 95; 43/Zuhruf, 77.
949. 75/Kıyâme, 23.
950. Krş. Nesefî, a.g.e.,I, 520-521; Sabûnî, a.g.e., s. 40.
951. 13/Ra'd, 11.
952. 7/A'râf, 54.

953. 36/Yâsîn, 82-83.
954. 55/Rahmân, 26-27.
955. 7/A'râf, 6.
956. 38/Sâd, 27.
957. 21/Enbiyâ, 16.
958. 44/Duhân, 38.
959. 23/Mü'minûn, 115
960. 75/Kıyâme, 36.
961. Bkz. Buharî, Nikâh, 91; Müslim, İmâre, 11.
962. Kâdî Beydâvî, *Şerhu Esmâiullahi'l-Hüsnâ*, s. 250.
963. 13/Ra'd, 9.
964. 25/Furkân, 58.
965. 3/Âl-i İmrân, 108.
966. 2/Bakara, 55.
967. 20/Tâhâ, 51.
968. 17/İsrâ, 43.
969. Beydâvî, Şerhu Esmâillahi'l-Hüsnâ, s. 319.
970. Bkz. 14/İbrâhîm, 34.
971. 52/Tûr, 28.
972. Bkz. 2/Bakara, 224.
973. Bkz. 6/En'âm, 160; 16/Nahl, 97.
974. Bkz. 5/Mâide, 2.
975. 19/Meryem, 32.
976. 19/ Meryem, 13-14.
977. 2/Bakara, 44.
978. 2/Bakara, 177.
979. Bkz. Buharî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103-105.
980. Tirmizî, Zühd, 52.
981. 3/Âl-i İmrân, 193.
982. 82/İnfitâr, 22; 83/Mutaffifîn.
983. 76/İnsan, 5.
984. Bkz. 83/Mutaffifîn, 18-26.
985. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 101.
986. 4/Nisâ, 48.
987. 9/Tevbe, 118.

988. 9/Tevbe, 118.
989. 2/Bakara, 37.
990. 2/Bakara, 54.
991. 4/Nisâ, 64.
992. 4/Nisâ, 16.
993. 9/Tevbe, 118.
994. 49/Hucurât, 12.
995. 24/Nûr, 31.
996. 2/Bakara, 222.
997. İbn Mâce, Sünen, 30.
998. Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, Beyrut 1979, I, 4296.
999. 9/Tevbe, 15.
1000. 5/Mâide, 90.
1001. 49/Hucurât, 12.
1002. Gazâlî, İhyâ, Beyrut, ts., IV, 3-4.
1003. 66/Tahrîm, 8.
1004. Bkz. Neysâburî, *el-Gunye*, Beyrut 1987, s. 176.
1005. Bkz. 49/Hucurat, 11.
1006. İsfehânî, *el-Müfredat*, İstanbul 1986, s. 769.
1007. 7/A'râf, 156.
1008. Bkz. 2/Bakara, 189; 3/Âl-i İmrân, 15-17; 5/Mâide, 27.
1009. Bkz. 3/Âl-i İmrân, 112; 4/Nisâ, 14.
1010. 3/Âl-i İmrân, 4.
1011. 7/A'râf, 136.
1012. Bkz.11/Hûd, 84-94; 7/A'râf, 85; 26/Şuarâ, 177.
1013. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979, II, 1022.
1014. Bkz. 85/Burûc, 10.
1015. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 508.
1016. 22/Hacc, 60. Ayrıca şu âyetlerde de aynı şekilde geçer: 4/Nisa, 43, 99; 58/Mücâdile, 2.
1017. 2/Bakara, 187.
1018. 5/Maide, 101.
1019. 4/Nisâ, 43.
1020. 4/Nisâ, 149.

1021. 7/A'râf, 199.
1022. 42/ Şûra, 37.
1023. 2/Bakara, 263.
1024. 24/Nur, 22.
1025. 3/Âl-i İmran, 133-134.
1026. Bkz. 2/Bakara, 237.
1027. *Seçme Hadisler*, Ankara 1979, s. 62.
1028. Buharî, Edeb, 76; Müslim, Birr, 107-108.
1029. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ*, Mısır, ts., s. 102.
1030. 9/ Tevbe, 117.
1031. 24/Nûr, 20.
1032. 59/Haşr, 10.
1033. 2/Bakara, 143.
1034. 2/Bakara, 207.
1035. 16/Nahl, 7.
1036. 16/Nahl, 47.
1037. 3/Âl-i İmran, 30.
1038. 9/Tevbe, 128.
1039. Bkz. Müslim, İman, 327.
1040. Elmalı'lı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979, IV, 2653-54.
1041. 21/Enbiyâ, 107.
1042. Müslim, Cihad, 111.
1043. 12/Yûsuf, 92.
1044. Bkz. 64/Tegâbün, 1.
1045. 3/Âl-i İmrân, 26.
1046. Müslim, İmâre, 16.
1047. Bkz. Buharî, İlim, 2; Rikâk, 35.
1048. 4/Nisâ, 58; 33/Ahzâb, 72.
1049. Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, tahk. Mehmet Boynukalın, İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005, III, 288.
1050. 3/Âl-i İmrân, 104, 110.
1051. Bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, II, 389.
1052. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 133; Topaloğlu, Bekir, "Celîl", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 267.

1053. Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Beyrut 1987, s. 234.
1054. 55/Rahmân, 78, 27.
1055. 55/Rahmân, 27, 58.
1056. 96/Alak, 3.
1057. 55/Rahmân, 27.
1058. 55/Rahmân, 78.
1059. 17/İsrâ, 70.
1060. Tirmizî, Da'avât, 65; Ebu Davud, Salât, 358.
1061. Tirmizî, Da'avât, 65.
1062. Ebu Davud, Salât, 368.
1063. Müslim, Mesâcid, 135-136.
1064. İsfehânî, *el-Müfredat*, İstanbul 1986, s. 608.
1065. 10/Yûnus, 4.
1066. 55/Rahmân, 9.
1067. Bkz. İsfehânî, a.g.e., s. 608-609.
1068. 72/Cin, 15.
1069. 49/Hucurât, 9.
1070. Hâkim ve Beyhakî.
1071. 17/İsrâ, 35.
1072. 7/A'râf, 29.
1073. 5/Mâide, 42.
1074. 60/Mümtehine, 8.
1075. Mâturîdî, *Te'viâatü'l-Kur'ân*, tahk. Hatice Boynukalın, İstanbul 2006, V, 13-14.
1076. Bkz. 36/Yâsîn, 77-78.
1077. 2/Bakara, 259.
1078. 35/Fâtır, 9.
1079. 64/Teğabün, 9.
1080. 4/Nisâ, 87.
1081. 18/Kehf, 99.
1082. 77/Mürselât, 38.
1083. 3/Âl-i İmrân, 9.
1084. 75/Kıyâme, 9.
1085. 5/Mâide, 7-10.
1086. 3/Âl-i İmrân, 103.

1087. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 549.
1088. 22/Hac, 64.
1089. 35/Fâtır, 15.
1090. 4/Nisa, 28.
1091. Bkz. Kuşeyrî, *Risâle*, (Haz. S. Uludağ), İstanbul 1978, s. 381-391.
1092. Yûsuf Kardâvî, *Müşkiletü'l-Fakr ve Keyfe 'Âlecehâ el-İslâm*, Beyrut 1987, s. 13.
1093. Mevlânâ, *Mesnevî*, (Çev. V. İzbudak), İstanbul, I, 111.
1094. Mevlânâ, a.g.e., I, 42.
1095. 2/Bakara, 263.
1096. 35/Fâtır, 45.
1097. 27/Neml, 40.
1098. Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s. 220.
1099. 47/Muhammed, 38.
1100. 9/Tevbe, 28.
1101. 24/Nûr, 32.
1102. 24/Nûr, 33.
1103. 53/Necm, 48.
1104. 3/Âl-i İmrân, 26.
1105. Bkz. 24/Nûr, 38; 34/Sebe', 39; 42/Şura, 19.
1106. 11/Hud, 6.
1107. Buharî, Rikâk, 5; Müslim, Zekât, 130; Tirmizî, Zühd, 40.
1108. Kâdî Beydâvî, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, Beyrut 2011, s. 334.
1109. 17/İsrâ, 59.
1110. 17/İsrâ, 20.
1111. 38/Sâd, 39.
1112. Buharî, Ezân, 155; Deavât, 18; Müslim, Salât, 193; Tirmizi, Salât, 108.
1113. 2/Bakara, 163.
1114. 112/İhlâs, 1.
1115. 3/Âl-i İmrân, 62.
1116. 16/Nahl, 51.
1117. 2/Bakara, 255.
1118. 112/İhlâs, 1-4.
1119. 3/Âl-i İmrân, 26.

1120. Bkz.Tirmizi, Daavat, 82; İbn Mace, Dua, 10.
1121. 7/A'raf 188.
1122. 26/Şuara 72-73.
1123. 10/Yûnus, 106.
1124. 10/Yûnus, 107.
1125. Tirmizi, Kıyâmet, 59.
1126. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 307.
1127. Bkz. 37/Saffât, 96.
1128. Bkz. Tirmizi, Daavat, 82; İbn Mace, Dua, 10.
1129. 7/A'raf, 188.
1130. 26/Şuara, 72-73.
1131. 10/Yûnus, 107.
1132. Tirmizi, Kıyâmet, 59.
1133. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 307.
1134. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 775.
1135. 5/Mâide, 15.
1136. 6/En'âm, 122.
1137. 10/Yûnus, 5. Ayrıca bakınız. 25/Furkân, 61.
1138. 57/Hadîd, 12.
1139. 9/Tevbe, 32.
1140. 64/Teğâbün, 8.
1141. 4/Nisa, 174.
1142. 33/Ahzap, 45-46.
1143. 2/Bakara, 263.
1144. 39/Zümer, 69.
1145. 57/Hadîd, 12.
1146. 24/Nûr, 35.
1147. Bkz. İbn Mâce, Duâ, 10.
1148. 6/En'âm, 1.
1149. 6/En'âm, 1.
1150. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 374.
1151. Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Mısır 1955, XVIII, 135.
1152. Gazâlî, *Mişkâtü'l-Envâr*, Kahire 1970, s. 20.
1153. Bkz. Fahreddîn Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Tahran, ts., 122.
1154. Bkz. 39/Zümer, 69.

1155. Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 16.
1156. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Kahire, XV, 353.
1157. Bkz. 6/En'âm, 54.
1158. Ramazan Altıntaş, *Kur'ân'da Hidâyet ve Dalâlet*, İstanbul 1995, s. 81.
1159. 49/Hucurât, 7.
1160. 4/Nisâ, 113.
1161. Bkz. 20/Tâhâ, 50.
1162. 17/İsrâ, 9.
1163. 2/Bakara, 185; 3/Âl-i İmrân, 4.
1164. 13/Ra'd, 7.
1165. 35/Fâtır, 24.
1166. Bkz. 42/Şuarâ, 52; 23/Mü'minûn, 73.
1167. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Mısır, ts., III, 157.
1168. Es-Seyyid Osman Hulûsî-i Dârendevî, Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, (Yay. Haz. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 2006, s. 120, (b. 39.)
1169. Bkz. 35/Fâtır, 27; 45/Câsiye, 3-56; 42/Şuarâ, 29.
1170. 3/Âl-i İmrân, 96.
1171. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 50.
1172. Muhammed Tehânevî, *Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn*, Beyrut, ts., I, 85.
1173. 57/Hadîd, 27.
1174. 46/Ahkâf, 9.
1175. 2/Bakara, 117; 6/En'âm, 101.
1176. İsfehânî, a.g.e., s.50; Tehânevî, a.g.e., I, 134.
1177. 6/En'âm, 101.
1178. 2/Bakara, 117.
1179. Bkz. 6/En'âm, 101; 2/Bakara, 117.
1180. 55/Rahman, 3.
1181. İbn Manzur, *Lisânu'l Arab*, Kahire 1990, I, 18.
1182. Bkz. Gazâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ*, Kahire, ts., s. 94.
1183. 30/Rûm, 27.
1184. Gazâlî, a.g.e. s. 94.
1185. Gazâlî, a.g.e., s. 94.
1186. 2/Bakara, 162.
1187. Suyûtî, *Durru'l-Mensûr*, I, 97.

1188. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 74.
1189. 18/Kehf, 46.
1190. Bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Tahk. Murat Sülün, İstanbul 2007, IX, 64.
1191. İmam-ı Mâlik, *el-Muvatta'*, el-Kur'ân, 491; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 268.
1192. 11/Hûd, 86.
1193. 20/Tâhâ, 73.
1194. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ*, s. 108.
1195. Müslim, Elfâz ve Edeb, 2.
1196. İbn Kesîr, *Tefsir*, III, 311.
1197. 55/Râhmân, 26, 27.
1198. Müslim, Vasiye, 14; Ebu Davud, Vasâyâ, 14; Nesâî, Vasâyâ, 8.
1199. 15/Hicr, 23.
1200. 19/Meryem, 40.
1201. 40/Mü'min, 16.
1202. 104/Hümeze, 2-3.
1203. 20/Tâhâ, 120.
1204. 20/Tâhâ, 126.
1205. 14/İbrâhîm, 3.
1206. İsfehânî, *Hılye,* IX, 264.
1207. 7/A'râf, 32.
1208. 3/Âl-i İmrân, 14.
1209. 104/Hümeze, 1-3.
1210. Bkz. 6/En'âm, 29; 7/A'râf, 51; 23/Mü'minûn, 37; 45/Câsiye, 24; 53/Necm, 29.
1211. 7/A'râf, 128.
1212. 33/Ahzâb, 27.
1213. 19/Meryem, 63.
1214. 21/Enbiyâ, 89.
1215. 23/Mü'minûn, 10-11.
1216. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 175–76; Şemseddîn Sami, *Kâmus-i Türkî*, İstanbul 1317, s. 664.
1217. Şemseddîn Sami, *Kamûs-i Türkî*, s. 664.
1218. 18/Kehf, 17.

1219. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ*, Mısır, ts., s. 109.
1220. 22/Hacc, 75.
1221. 3/Âl-i İmrân, 79.
1222. Süleyman Uludağ, İslâm'da İrşâd, İstanbul, ts., s. 17.
1223. 11/Hûd, 97.
1224. Bkz. 2/Bakara, 177.
1225. İsfehânî, *el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul 1968, s. 404.
1226. Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Beyrut 1987, s. 171.
1227. Buharî, Cenâiz, 32; Müslim, Cenâiz, 8.
1228. 38/Sâd, 44.
1229. 21/Enbiyâ, 83.
1230. Bkz. Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1969, I, 340-341-543-545.
1231. 18/Yûsuf, 83.
1232. Bkz. 67/Mülk, 2.
1233. Bkz. 2/Bakara, 155.
1234. Gazâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ*, Kahire, ts., s. 40.
1235. Bkz. İzzüddin b. Abdisselâm, *el-Fitenü ve'l-Belâ*, Dımışk 1993, s. 9.
1236. Bkz. 16/Nahl, 96.
1237. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (Haz. S. Uludağ), İstanbul 1978, s. 278.
1238. İbn Kesir, *Tefsîr*, Beyrut 1981, II, 243.
1239. Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Mısır, ts., I, 696.
1240. 86/Târık, 17.
1241. 16/Nahl, 61.
1242. 2/Bakara, 153.
1243. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 543-545.
1244. Bkz. 39/Zümer, 10.
1245. Bkz. 2/Bakara, 153; 8/Enfâl, 66.
1246. Müslim, Zühd, 13.
1247. Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s. 214.
1248. 8/Enfal, 40.
1249. 66/Tahrîm, 2.
1250. 47/Muhammed, 11.
1251. 2/Bakara, 286.
1252. 5/Maide, 55.

1253. Bkz. 4/Nisa, 141; 8/Enfal, 17; 40/Mü'min, 51; 30/Rum, 47.
1254. 3/Âl-i İmran, 140.
1255. Bkz. 5/Maide, 54; 9/Tevbe, 40.
1256. Bkz. 16/Nahl, 96.
1257. 86/Târık, 17.
1258. 16/Nahl, 61
1259. 8/Enfâl, 40.
1260. Bkz. Nesâî, Zînet, 54; Ebu Davud, Libas, 14; Müslim, Îmân, 93.
1261. 2/Bakara, 138.
1262. Müslim, Îmân,39; Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, IV, 133.
1263. Daha geniş bilgi için bk. Ensârî, Abdurrahman b. Muhammed, *Kitabu'l-Meşârikı'l- Envâri'l-Kulûb ve Mefâtîhu'l- Esrâri'l-Guyûb* (Thk. Helmut Ritter), Beyrut 1974.
1264. Bkz. İbnü'l- Cevzî, *Telbîsu İblîs*, Beyrut 1992, s. 149.
1265. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Kahire, ts., I, 399-400; İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 269.
1266. 29/Ankebût, 61.
1267. 1/Fâtiha, 2.
1268. 68/Kalem, 7.
1269. 73/Müzzemmil, 8-9.
1270. 74/Müddessir, 3.
1271. 96/Alak, 1-3.
1272. 34/Sebe', 15.
1273. 3/Âl-i İmrân, 80.
1274. Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?*, İzmir 1986, s. 92.
1275. 39/Zümer, 3.
1276. 106/Kureyş, 3-4.
1277. 12/Yûsuf, 39.
1278. 9/Tevbe, 31.
1279. İbn Kesîr, *Tefsir*, Beyrut 1981, I, 137.
1280. Bkz. 2/Bakara. 163, 255; 3/Âli İmrân, 2, 6, 18, 62; 4/Nisâ, 171; 5/Mâide, 73 ve başka birçok âyet.
1281. 2/Bakara, 163; 16/Nahl, 22; 18/Kehf, 110; 21/Enbiyâ, 108; 22/Hac, 34; 41/Fussılet, 6.

1282. 6/En'âm, 74.
1283. 11/Hûd, 53.
1284. 43/Zuhruf, 58.
1285. 4/Nisâ, 117.
1286. Bkz. 53/Necm, 19-20.
1287. 4/Nisâ, 27.
1288. 3/Âl-i İmrân, 114.
1289. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1468-1469.
1290. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 25.
1291. 96/Alak, 1-19.
1292. 29/Ankebût, 61.
1293. 23/Mü'minûn, 84-89.
1294. 43/Zuhruf, 87.
1295. 12/Yûsuf, 106.
1296. 38/Sâd, 5.
1297. 22/Hacc, 17.
1298. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 25.
1299. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, I, 311.
1300. Bkz. 11/Hûd, 90.
1301. 17/İsrâ, 44.
1302. 3/Âl-i İmrân, 191.
1303. Bk. 7/A'râf**,** 180; 17/İsra, 110; 20/Taha, 8; 25/Necm, 31; 59/Haşr, 14.
1304. Bk. İsfehânî, *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 244; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arap,* Kahire 1990, XVI, 124.
1305. Topaloğlu, *"Allah"*, DİA, İstanbul 1989, II, 482.
1306. 7/A'râf, 180.
1307. Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyet*, İstanbul 1987, s. 61.
1308. Tirmizî, Sünen, Da'avât, 82.
1309. Bkz. Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât,*Beyrut, ts., s. 6-8; Gazâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ,* Kahire, ts., s. 124-25.
1310. . Bkz. 16/Nahl, 60.
1311. Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, I, 112.
1312. 7/A'râf, 180.
1313. Bk. 17/İsra, 10-111.

1314. Gazâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ*, s. 126–127; el-Behiy, M., *Min Mefâhîmi'l-Kur'ân fi'l-Akîde ve's Sülûk*, Kahire 1973, s. 17-18.
1315. Geniş bilgi için bakınız, Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhîd ve Estetik İlişkisi*, İstanbul 2002, s. 112-129.
1316. 19/Meryem, 65.
1317. Gazâlî, *Kitâbu'l-Esnâ*, s. 37.
1318. Darendevi, *Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî*, İstanbul 2006, s. 71. Ayrıca bkz. 100, 331, 369, 378, 415, 418, 426.
1319. *Divân*, s. 337.
1320. Râzî, *Şerhu Esmâillahi'l-Hüsnâ*, Beyrut 1984, s. 168-169.
1321. *Divân*, s. 143.
1322. 59/Haşr, 23.
1323. *Divân*, s. 86.
1324. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 30.
1325. Bkz. 59/Haşr, 23.
1326. Dîvan, s. 28, 29.
1327. Krş. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 119-121.
1328. Bkz. 59/Haşr, 23.
1329. Divân, s. 271.
1330. 59/Haşr, 24.
1331. 32/Secde, 7.
1332. Divân, 337.
1333. 41/Fussilet, 53.
1334. 40/Mü'min, 3.
1335. 39/Zümer, 5.
1336. Gazâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ,* s. 17.
1337. Bkz. *Divân*, s. 5, 6, 192.
1338. 35/Fâtır, 45.
1339. Divân, s. 192.
1340. Bkz. 56/Vâkıa, 74, 96; 69/Hâkka, 52; 42/Şûrâ, 4; 2/Bakara, 255.
1341. Divân, s. 121.
1342. El-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Beyrut 1987, s. 234.
1343. 55/Rahmân, 78, 27.
1344. 96/Alak, 3.
1345. 55/Rahmân, 27, 58.

1346. 96/Alak 3.
1347. Krş. Divân, s. 146.
1348. 10/Yûnus, 32.
1349. *Divân*, s. 79. Ayrıca şu sayfalara da bakılabilir: 81, 91, 97, 140, 210, 342, 354, 357, 370, 410, 417, 426.
1350. Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, Mısır, ts., X, 398-99.
1351. *Divân*, s. 184.
1352. İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 197-98.
1353. Gazâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ*, s. 95.
1354. Bkz. 6/En'âm, 122.
1355. *Divân*, 6, 101.
1356. 39/Zümer, 45.
1357. Metin Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları*, İstanbul 1984, s. 72-73.
1358. *Divân*, s. 371.
1359. 57/Hadîd, 3.
1360. *Divân*, 143.
1361. *Divân*, s. 143. Ayrıca bakınız, s. 146, 342.
1362. 55/Rahmân, 27.
1363. 55/Rahmân, 78.
1364. *Divân*, s. 47, 56, 83, 227.
1365. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XV, 353.
1366. *Divân*, s. 157, 162.
1367. 20/Taha 73. Ayrıca bkz. 55/Rahmân 27.
1368. *Divân*, s. 170, 301, 310, 335.
1369. Bkz. *Divân*, s. 6.

Allah'ın Güzel İsimleri

Esmâü'l-Hüsnâ

Allahu Teâlâ'yı bilmenin birçok yolu vardır. Bu yollardan birisi de Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde geçen O'nun isimlerini bilmektir. Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette O'nun isimlerinden bahsedilmiştir: "En güzel isimler (el-esmâü'l-hüsnâ) Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle duâ edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın."(7/A'râf, 180.); "Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. En güzel isimler O'nundur."(20/Tâhâ, 8.); "O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbîh eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."(59/Haşr, 24.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bir rivâyette, Allahu Teâlâ'nın isimlerinin sayısı hakkında şöyle buyrulur: "Allah'ın doksan dokuz -yüzden bir eksik- ismi vardır. Bunları tek tek sayan kimse Cennet'e girer." Bu güzel isimlerin başında ism-i a'zam olan Allah lafza-i celâli yer alır; hem ulûhiyete, hem de isim ve sıfatların tümüne delâlet eder. Bunun için; Allah, er-Raûf'un, el-Kerim'in isimlerindendir denmez, aksine, "er-Raûf, el-Kerim", Allah'ın isimlerindendir, denilir.

9 789944 774413

NASİHAT YAYINLARI

facebook.com/nasihatyayinlari twitter.com/Nasihatyayin www.nasihatyayinlari.com